

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Senem ATVUR

KÜRESEL SU POLİTİKALARINA KARŞI
KÜRE-YEREL TOPLUMSAL HAREKETLERİN YARATTIĞI SONUÇLAR

Danışman
Prof. Dr. Gülser ÖZTUNALI KAYIR

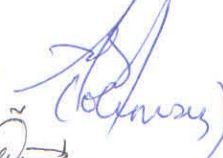
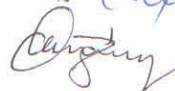

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2012

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Senem ATVUR'un, bu çalışması jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : B. Esra ŞAYHAN
Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Gülser Kayır Gülsen
Üye : Prof. Dr. Aytepe Yavaşan (Akın)
Üye : Yrd. Doç. Dr. Örgen UĞURLU
Üye : Yrd. Doç. Dr. Feriunde H. Topcu

Tez Konusu: Küresel Su Politikalarına Karşı Küre-gerel
Toplumsal Hareketlerin Yarattığı Sorular

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : 05/05/2012

Mezuniyet Tarihi : 14/05/2012

Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLOLAR LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
Ö Z E T	viii
S U M M A R Y	ix
Ö N S Ö Z	x
G İ R İ Ş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL SU POLİTİKALARI: TEMEL KAVRAMLAR, AKTÖRLER ve TARTIŞMALAR

1.1	Temiz Suya Erişim Sorununun Oluşturduğu Tehditler ve Su Krizi Söylemi	13
1.1.1	Temiz Suya Erişim Sorunu	13
1.1.2	Çatışma Nedeni Olarak Su	16
1.1.3	Suyun Metalaşmasına Yol Açan Söylem: Su Krizi	20
1.2	Suyla İlgili Uluslararası Aktörler	24
1.2.1	Birleşmiş Milletler.....	24
1.2.1.1	BM Belgelerinde Su.....	25
1.2.1.2	UN-Water Mekanizması	30
1.2.2	Dünya Su Konseyi ve Dünya Su Forumları	32
1.2.2.1	1997 Marakeş Dünya Su Forumu	34
1.2.2.2	2000 Lahey Dünya Su Forumu	34
1.2.2.3	2003 Japonya Dünya Su Forumu	36
1.2.2.4	2006 Meksiko Dünya Su Forumu	37
1.2.2.5	2009 İstanbul Dünya Su Forumu	38
1.2.2.6	2012 Marsilya Dünya Su Forumu.....	39
1.2.3	Küresel Su Ortaklığı.....	41
1.2.4	Dünya Bankası	41
1.2.5	Dünya Ticaret Örgütü.....	44
1.2.6	Avrupa Birliği	46
1.3	Küresel Su Politikalarıyla İlgili Tartışmalar.....	48
1.3.1	Suyun Satüsü	48
1.3.2	Su Yönetimi.....	51
1.3.3	Su ve Enerji Politikaları Paralelinde Baraj İnşaatları.....	55
1.3.4	Su Hakkı.....	60

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKETLERİN TARİHSEL ve KURAMSAL GELİŞİMİ

2.1	Toplumsal Hareketlere Genel Bir Bakış.....	68
2.1.1	Tarihsel Bakış.....	70
2.1.2	Kuramsal Bakış	75
2.2	Sanayi Toplumu, İşçi Mücadeleleri ve Teorik Yaklaşımlar.....	82
2.2.1	Kolektif Davranış (Kalabalıklar Yaklaşımı ve Modernistler).....	85
2.2.2	Marksist Yaklaşımlar	87
2.2.2.1	Marx ve Devrimci Sınıf Mücadelesi Yaklaşımı	87
2.2.2.2	Marx Sonrası Marksist Kuram Tartışmaları	92
2.2.2.3	Sistem Karşıtı Hareketler.....	94
2.3	Refah Devleti ve Kaynak Mobilizasyonu Yaklaşımı	96
2.3.1	Yapısal Analizler.....	100
2.3.2	Politik Süreçlerin Analizi	102
2.3.2.1	Toplumsal Hareketlerin Tarihselliği	104
2.3.2.2	Çatışmacı Politika Yaklaşımı.....	104
2.3.2.3	Politik Olanakların Değişimi	105
2.3.2.4	Toplumsal Hareket Repertuarı.....	106
2.3.3	Çerçeve Analizi Yaklaşımı.....	106
2.4	Post-endüstriyel Toplum ve Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı	107
2.4.1	Post-Marksizmin Yarattığı Değişim	110
2.4.2	Touraine'in Kavramsallaştırmaya Katkısı ve Yeni Toplumsal Hareketler.....	112
2.4.2.1	Post-endüstriyel ya da Programlanmış Toplum.....	113
2.4.2.2	Touraine'in Toplumsal Hareketlere Bakışı.....	114
2.4.2.3	Yeni Toplumsal Hareketler.....	116
2.4.3	Yeni Toplumsal Hareketler Neden Yeni?	120
2.5	Küreselleşen Dünya ve “Çokluk”	123
2.5.1	Küreselleşme Karşıtı Hareket.....	126
2.5.1.1	Seattle Gösterileri (1998).....	128
2.5.1.2	Dünya Sosyal Forumu	129
2.5.2	Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Ortak Özellikleri	131
2.5.2.1	Teknolojiden Yararlanma	131
2.5.2.2	Örgütlenme Biçimi	132
2.5.2.3	Katılımcıların Çeşitliliği	134
2.5.2.4	Demokrasi Vurgusu	134
2.5.2.5	Yeni Sınıf Olgusu	135
2.5.3	“Çokluk” Çerçevesinde Yeni Bir Paradigma Arayışı	137

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUYLA İLGİLİ KÜRE-YEREL TOPLUMSAL HAREKETLER

3.1	Ülke Örnekleri Çerçevesinde Yerel Su Hareketleri	146
3.1.1	Fransa	149
3.1.1.1	Fransa'nın Yönetsel Yapısı ve Sosyo-ekonomik Veriler	149

3.1.1.2	Fransa'nın Siyasal Yapısı ve Toplumsal Dinamiklerin Tarihselliği.....	151
3.1.1.3	Fransa'nın Su Politikası	154
3.1.1.4	Fransa'da Su Yönetiminde Yaşanan Değişim	156
3.1.1.5	Grenoble: Su Hizmetlerinin Özelleştirilmesine Karşı Hukuk Yoluyla Mücadele	159
3.1.1.6	Grenoble'da Su Hizmetlerinin Kamusal Yönetimine Dönüş	162
3.1.1.7	Fransa Örneğinde Suyla İlgili Toplumsal Hareket Değerlendirmesi.....	164
3.1.2	Bolivya	167
3.1.2.1	Bolivya'nın Yönetimsel Yapısı ve Sosyo-ekonomik Verileri	167
3.1.2.2	Bolivya'da Siyasal Yapı ve Toplumsal Dinamiklerin Tarihselliği.....	169
3.1.2.3	Bolivya'nın Su Politikası	171
3.1.2.4	Bolivya'da Su Yönetiminde Yaşanan Değişim	173
3.1.2.5	Cochabamba Su Savaşı: Özelleştirmeye Karşı Toplumsal Direniş	175
3.1.2.6	Cochabamba'da Toplumsal Hareketin Başarısı ve Mücadelenin Sürekliliği	179
3.1.2.7	Bolivya Örneğinde Suyla İlgili Toplumsal Hareket Değerlendirmesi.....	182
3.1.3	Hindistan	184
3.1.3.1	Hindistan'ın Yönetimsel Yapısı ve Sosyo-ekonomik Veriler.....	185
3.1.3.2	Hindistan'da Siyasal Yapı ve Toplumsal Dinamiklerin Tarihselliği.....	186
3.1.3.3	Hindistan'ın Su Politikası	189
3.1.3.4	Hindistan'da Su Yönetiminde Yaşanan Değişim	192
3.1.3.5	Özel Şirketlerin Su Politikalarına Karşı Eylemler	194
3.1.3.6	Narmada Bachao Andolan: Baraj Karşıtı Toplumsal Hareket.....	196
3.1.3.7	Geniş Katılımlı Toplumsal Hareket, Sonuçsuz Eylemler	200
3.1.3.8	Hindistan Örneğinde Suyla İlgili Toplumsal Hareket Değerlendirmesi.....	203
3.1.4	Türkiye	206
3.1.4.1	Türkiye'nin Yönetimsel Yapısı ve Sosyo-ekonomik Veriler	206
3.1.4.2	Türkiye'de Toplumsal Dinamiklerin Tarihselliği	207
3.1.4.3	Türkiye'nin Su Politikası	212
3.1.4.4	Türkiye'de Su Yönetiminde Yaşanan Değişim	215
3.1.4.5	Türkiye'de Su Özelleştirmelerine Karşı Tepkiler.....	218
3.1.4.6	Fırtına Vadisi'nde HES Karşıtı Mücadele	220
3.1.4.7	Türkiye'de HES Karşıtı Toplumsal Hareketler: Parçalı Yapı, Sonuçsuz Girişimler	222
3.1.4.8	Türkiye Örneğinde Suyla İlgili Toplumsal Hareket Değerlendirmesi.....	227
3.1.5	Dört Ülkenin Suyla İlgili Toplumsal Hareketler Bağlamında Karşılaştırması ...	230
3.2	Yerelden Küresele Suyla İlgili Alternatif Hareketler	241
3.2.1	Baraj Karşıtı Küresel Hareket	241
3.2.2	Özelleştirme Karşıtı Mücadelenin Küresel Su Hareketine.....	243
3.3	Küre-yerel Su Hareketi'nin Kurumsallaşması Yönünde Öneriler.....	251
SONUÇ		260
KAYNAKÇA.....		270
ÖZGEÇMİŞ		303

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Kıtaların Sahip Olduğu Tatlı Su Kaynakları Oranı	14
Şekil 1.2 Temiz İçme Suyuna Erişimi Olmayan Nüfus	15
Şekil 1.3 Su Sıkıntısı Yaşayan Bölgeler	17
Şekil 1.4 Suyla İlgili Çatışma Bölgeleri	18
Şekil 1.5 Artan Su Talebi Ve “Çatışmacı Aktörler”İN Ortaya Çıkışı	19
Şekil 1.6 Tarımsal, Endüstriyel ve Haneîçi Su Kullanımı.....	23
Şekil 2.1 Toplumsal Hareketlerin Toplumsal Değişimle Paralel Dönüşüm Aşamaları	117

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1 Toplumsal Hareketlerin Gelişimi	71
Tablo 2.2 Toplumsal Hareketlerle İlgili Temel Paradigmalar.....	76
Tablo 2.3 Kolektif Davranış, Kaynak Mobilizasyonu, Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımları Karşılaştırması	78
Tablo 2.4 Toplumsal Hareket Kuramları Karşılaştırması	79
Tablo 2.5 Oberschall'ün Toplumsal Hareket Tipolojisi.....	101
Tablo 3.1 Ülkelerin Siyasal, Toplumsal, Ekonomik Yapısının Karşılaştırması.....	232
Tablo 3.2 Ülkelerdeki Suyla İlgili Hareketlerin Karşılaştırması.....	234
Tablo 3.3 Örnek Seçilen Toplumsal Hareketler: Talepleri, Yarattıkları Sonuçlar	240

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADES	Demokrasi, Ekoloji ve Dayanışma Birliği
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ATTAC	Finansal Hareketlerin Vergilendirilmesi ve Yurttaş Hareketi için Birlik
BJP	Hint Halkının Partisi
BM	Bileşmiş Milletler
CBD	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CNRS	Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi
COB	Bolivya İşçi Merkezi
CODEAC	Aile Ekonomisi ve Su Savunma Komitesi
COGESE	Güneydoğu Suları İşletim Şirketi
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
DEKAP	Derelerin Kardeşliği Platformu
DP	Demokrat Parti
DSİ	Devlet Su İşleri
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EMO	Elektrik Mühendisleri Odası
EZLN	Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü
FEDECOR	Sulama ve İçme Suyu Sistemleri Birlikleri Federasyonu
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GATS	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizma
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GWP	Küresel Su Ortaklığı
HES	Hidroelektrik Santral
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IFAD	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
INC	Hindistan Ulusal Kongresi
IWRA	Uluslararası Su Kaynakları Birliği
JMP	Ortak İzleme Programı
KHK	Kanun Hükmünde Kararname

KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu
MAS	Sosyalizme Doğru Hareket
UN DESA	Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Birimi
UN ECA	Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu
UN ECE	Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu
UN ECLA	Birleşmiş Milletler Latin Amerika ve Karayip Ekonomik Komisyonu
UN ESCAD	Birleşmiş Milletler Asya Pasifik Sosyal ve Ekonomik Komisyonu
UN ESCWA	Birleşmiş Milletler Batı Asya Sosyal ve Ekonomik Komisyonu
UNCCD	Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNFCC	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNIDO	Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı
UNISRD	Birleşmiş Milletler Uluslararası Felaket Önleme Stratejisi
UNITAR	Birleşmiş Milletler Eğitim ve Araştırma Enstitüsü
UNW-DPAC	On Yıllık Destek ve İletişim Programı
UNW-DPC	On Yıllık Kapasite Geliştirme Programı
UNWOMEN	Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi
UNWTO	Dünya Turizm Örgütü
UPA	Birleşik İlerici İttifak
WEHAB	Su, Enerji, Sağlık, Tarım, Biyolojik Çeşitlilik Çalışma Grubu
WFP	Dünya Gıda Programı
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
WMO	Dünya Meteoroloji Örgütü
WSF	Dünya Sosyal Forumu
WWAD	Dünya Su Değerlendirme Programı
WWC	Dünya Su Konseyi
WWF	Dünya Doğayı Koruma Vakfı

Ö Z E T

Ulus-devletin bağlamının değiştiği, yeni aktörlerin uluslararası sistem içinde aktif konuma geldiği küreselleşme sürecinde, politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimler yeni meydan okumaları da beraberinde getirmiştir. Su politikalarının uluslararası ve ulus-ötesi kuruluşların neoliberal etkisi ile şekillenmeye başlaması ve küresel etkisinin yerel su politikalarını dönüştürmesi toplumsal tepkiyi beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmanın konusu, küresel kuruluşların şekillendirdiği su politikalarına karşı ortaya çıkan yerel toplumsal hareketlerin elde ettikleri sonuçlar ve bu sonuçlar doğrultusunda yaratılan küresel harekettir. Çalışmanın ana sorunsalı, kapitalist/neoliberal su politikalarına karşı tepkilerdir. Suyun metalaşmasına neden olan ve neoliberalizmin etkisiyle şekillenen yerel su politikalarına karşı ortaya çıkan toplumsal hareketlerin, alternatif forumlar çerçevesinde küresel bir su hareketine dönüştüğü süreçte, kurumsallaşmanın dayanaklarının neler olabileceği tartışılacaktır.

Bu tez çalışması ile amaçlanan küresel su politikalarının farklı ülkelerdeki yerel uygulamalarının yarattığı tepkinin toplumsal hareketleri açıklayan kuramlar çerçevesinde, küresel bir hareketten örgütlü bir oluşuma dönüşmesinin dayanaklarını irdelemektir. Küresel su politikalarına tepkilerin nasıl toplumsal bir harekete dönüştüğü incelenerek, farklı yerellikler içinde ortaya çıkan hareketlerin ortak noktalarının neler olduğu belirlenecektir. Bu çerçevede suyla ilgili küre-yerel toplumsal hareketlerin nasıl ve hangi koşullarda kurumsallaşacağı tartışılacaktır.

Çalışmada disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu nedenle uluslararası ilişkiler, sosyoloji, ekoloji ve kamu yönetimi alanlarının temel kavramları ve yöntemlerinden yararlanılmıştır. Küresel etkinin yerel tepkiyi oluşturması ve yerelde başlayan tepkinin küresel etki yaratmaya başlaması Eleştirel Kuram temelinde ele alınmıştır.

Suyla ilgili yerel toplumsal hareketlerin elde ettikleri sonuçlar ile küresel su hareketinin temel ilke ve talepleri, bu hareketlerin kurumsallaşmasının da temel dayanaklarını oluşturmaktadır. Sonuç olarak, küre-yerel su hareketinin kurumsallaşması su politikalarını dönüştürmede ve kapitalist/neoliberal sistem eleştirisini genişletecek küresel sonuçlar yaratmada daha etkili olabilecektir.

S U M M A R Y

THE CONSEQUENCES OF GLOCAL SOCIAL MOVEMENTS AGAINST GLOBAL WATER POLITICS

During the globalization process in which the context of the nation-state changes and new actors become active in international system; political, economical, social and cultural differences have brought about new challenges. Influence of international and transnational organizations which shape water politics and the transformation of local water policies by this neoliberal impact have raised social reactions.

This study focuses on the outcomes of local social movements that protest against water politics shaped by international organizations, and the global water movement created in accordance with these outcomes. The main problem of the study is reactions against capitalist/neoliberal water politics. In the process of the commodification of water by neoliberalism which triggered social movements against the local water policies and of the transformation of social movements in the framework of alternative forums, it would be discussed if there would be basis for the institutionalization of global water movement.

By observing the local response to the global water politics in different countries within the framework of social movements' theories, the purpose of this thesis is to examine possibility of the transformation of global water movement to an organized structure. In this context, by analyzing how local reactions transform into a social movement, it is possible to determine common points of the local social movements related to water occurring in different localities. Meanwhile, it must be discussed how and under what conditions local social movements could be institutionalized.

Throughout the thesis an interdisciplinary approach was adopted. For this reason the fundamental concepts and methods of international relations, sociology, ecology and public administration have been used. Local reactions against global water politics and global impact of local reactions were discussed by utilizing Critical Theory.

Outcomes of the local social movements related to water; basic principles and the demands of the global water movement are the main pillars of the institutionalization of these movements. As a result, the institutionalization of glocal water movement could be effective in terms of transformation of water policies and achieving global results which could enlarge critics against capitalist/neoliberal system.

Ö N S Ö Z

Küresel su politikalarına yönelik yerel tepkileri küresel düzleme taşıyan suyla ilgili toplumsal hareketlerin incelendiği tez çalışmamın tamamlanmasında katkılarını ve desteğini esirgemeyen, beni cesaretlendiren değerli hocam ve danışmanım Sayın Prof. Dr. Gülser ÖZTUNALI KAYIR'a; tezin hazırlık sürecinden itibaren Doktora Tez İzleme toplantılarındaki akademik katkılarının yanında manevi desteğiyle bana moral ve güven veren değerli hocam Sayın Prof. Dr. B. Esra ÇAYHAN'a; tezin şekillenmesinde fikirleriyle bana yol gösteren Sayın Yrd. Doç. Dr. Ferhunde HAYIRSEVER TOPÇU'ya katkıları ve sabırları için teşekkür ederim. Savunma sırasında eleştiri ve önerileriyle tezin son halini almasına katkı sağlayan Sayın Prof. Dr. Ayşegül YARAMAN'a ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Örgen UĞURLU'ya da teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca aileme; Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümleri'ndeki hocalarıma ve çalışma arkadaşlarıma; Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına da teşekkür ederim.

Senem ATVUR

Eylül, 2012

GİRİŞ

Yerkürede yaşamın devamlılığını sağlayan en temel sistem su döngüsüdür. Su doğadaki tüm canlıların yaşamı için olmazsa olmaz bir zorunluluktur. Kirlenme ve erişememe gibi sorunlar nedeniyle su, hem ekosfer döngüleri hem gezegenin yaşamsal sürdürülebilirliği hem de insanlık için en büyük tehditlerden birine dönüşmektedir. Bu durum küresel sisteme hakim olan kapitalist üretim ve tüketim tarzıyla doğrudan bağlantılıdır. 19. yüzyılda sanayileşme ile başlayan kapitalizmin gelişim süreci, üretim ilişkilerini yeniden düzenlerken yalnızca ekonomik yapıda değil, ona bağlı olarak politik, ekolojik, toplumsal ve kültürel yapıda da köklü dönüşümler yaratmıştır. Bu dönüşümün en somut etkilerinden biri ise doğa üzerindeki insan kaynaklı baskının artmasını, doğal değerlerin metalaşmaya ve ticari bir mal haline getirilmeye başlamasıdır. Su döngüleri ve sucul ekosistemler üzerinde de bu baskı açıkça görülmektedir. Bunun sonucu olarak da ortaya çıkan suya erişim sorunları, bir yandan insanlar, tüm canlılar ve ekosistemler için ciddi tehditler oluştururken, diğer yandan kapitalizm için yeni kâr araçları yaratmaktadır.

Kapitalizmin evrimi günümüzde neoliberalizm doğrultusunda şekillenen, bilişim teknolojisindeki ilerlemelere paralel olarak, yeryüzünde daha önce görülmemiş boyutlarda mal, sermaye ve insan hareketliliği yaratan küreselleşme sürecini ortaya çıkartmıştır. Sermayenin esnekliğini ve akışkanlığını garantilemek, sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasını kolaylaştırmak amacıyla geliştirilen neoliberal politikalar devletin rolünün, toplumsal ilişkilerin ve kültürel tercihlerin dönüştüğü bir süreç yaratmış; ekonomik değişimin toplumsal ve politik etkileri, doğal değerleri ve hizmetleri serbest ticaretin konusu haline getirmiştir. Su politikaları da bu bağlamda neoliberal küresel etkiyle şekillendirilmeye ve suyu ticarileştirecek yönde kurgulanmaya başlanmış; ulusal ve yerel su politikalarında neoliberal dönüşümün de önü açılmıştır. Yerel su politikalarında, su hizmetlerinin özelleştirilmesi, kamu-özel ortaklığının uygulanmaya başlaması, enerji ve tarım politikaları paralelinde baraj ve hidroelektrik santral (HES) inşaatlarının yaygınlaşması gibi uygulamalar suyla ilgili yerel toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını tetiklemiştir.

Temelini neoliberalizmin oluşturduğu küreselleşme süreci yeni karşılıklı bağımlılık ilişkilerini yaratarak dünyanın farklı yerelliklerini birbirine bağlamış, suya erişim konusunda çeşitli ülkelerde toplumsal hareketlere varan tepkileri ortaya çıkartmıştır. Diyalektik olarak neoliberalizm karşıtlığının güçlenmesinde ve alternatif küreselleşmelerin mümkün olduğunu savunan “Küreselleşme Karşıtı Hareket”in ortaya çıkışında da etkin rol oynamıştır. Toplumsal

hareketlerin tarihsel gelişimi bağlamında “üçüncü dalga” olarak değerlendirilebilecek Küreselleşme Karşıtı Hareket, geniş bir çeşitliliği içinde barındırarak, farklı hareketlerin ortak bir paydada bir araya gelerek, dayanışma içinde mücadelesini kolaylaştırarak esnek ve ağ tipi bir yapı ortaya koymuştur. Bu bağlamda küresel etkiyle değişen su politikalarının doğurduğu yerel hareketlerin de Küreselleşme Karşıtı Hareket ile örgütlenme, iletişim ve eylem yöntemleri bakımından benzeştiği gözlenmektedir. Bunun yanında yerel hareketlerin taleplerini yerel ve ulusal yönetimlere kabul ettirmede gösterdikleri başarı, bu hareketlerin küresel etki doğurabilecek ortak bir platformda bir araya gelmesini kolaylaştırmaktadır. Böylece alternatif öneriler sunan küresel bir su hareketinin ortaya çıkışının temel dayanakları da ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın konusu küresel kuruluşların şekillendirdiği su politikalarına karşı ortaya çıkan yerel toplumsal hareketlerin elde ettikleri sonuçlar ve bu sonuçlar doğrultusunda küresel hareketin kurumsallaşma potansiyelidir. Kapitalist/neoliberal su politikalarına karşı toplumsal tepkiler çalışmanın ana sorunsalını oluşturmaktadır. Suyun metalaşmasına neden olan ve (kapitalist sistemin yansıması) neoliberalizmin etkisiyle şekillenen yerel su politikalarına karşı ortaya çıkan toplumsal hareketlerin, alternatif forumlar çerçevesinde küresel bir su hareketine dönüştüğü süreçte, bu hareketin kurumsallaşması çalışmanın temel sorunudur. Küresel su politikalarının ve toplumsal hareketlerin pratik ve kuramsal gelişiminde etkili olan faktörlerin analizi, öngörülecek kurumsal yapının dayanaklarını şekillendirecektir. Bu çerçevede temiz suya erişim sorununun insani ve ekolojik bir tehdide dönüşmeye başladığı neoliberal küreselleşme süreci ile su politikaları ve toplumsal hareketler üzerinde yarattığı etkinin bir arada değerlendirilmesi, alternatif küreselleşme önerisini de içinde barındıran su hareketinin kurumsallaşmasının dayanaklarını ortaya koyacaktır.

Bu tez çalışması ile amaçlanan, küresel su politikalarının farklı ülkelerdeki uygulamalarının yarattığı tepkilerle oluşan toplumsal hareketlerin, küresel boyuta ulaşmış olduğunu ortaya koymak ve örgütlü bir oluşuma dönüşmesinin olanaklarını ve dayanaklarını irdelemektir. Su politikalarına tepkilerin nasıl toplumsal bir harekete dönüştüğü incelenerek, farklı yerellikler içinde ortaya çıkan hareketlerin ortak noktalarının neler olduğu belirlenecektir. Bu çerçevede suyla ilgili yerel toplumsal hareketlerin yayılarak nasıl ve hangi koşullarda küresel etki yaratan kurumsal bir yapıya dönüşebileceği tartışılacaktır. Çalışmada şu temel sorulara cevap bulmak amaçlanmaktadır:

- Küresel su politikalarına neden gerek duyulmuştur? Küresel su politikalarını neoliberalizm nasıl etkilemiştir? Bu süreçte hangi uluslararası ve ulus-ötesi aktörlerin rolü ön plana çıkmaktadır?
- Toplumsal hareketlerin tarihsel gelişimi kuramsal yaklaşımlara nasıl yansımıştır? Toplumsal hareketlerin tarihselliği çerçevesinde bir sınıflandırma yapılabilir mi? Bu sınıflandırmayı temellendirecek kuramsal yaklaşımlar hangileridir?
- Suyla ilgili yerel toplumsal hareketleri tetikleyen ortak noktalar nelerdir? Farklı ülkelerde toplumsal tepkiyi doğuran suyla ilgili politikalar nelerdir? Ülkelerin farklı sosyo-politik ve kültürel geçmişleri toplumsal hareketlerin gelişiminde etkili olmuş mudur?
- Küresel su hareketinin kurumsallaşması öngörüsünün dayanakları neler olabilir?

Çalışmanın temel varsayımı su politikalarının uluslararası sistemdeki neoliberal değişimden bağımsız olmadığı ve toplumsal harekete dönüşen yerel tepkiler üzerinde de bu neoliberal yansımanın açıklıkla görüldüğüdür. Yerel politikaların küresel (neoliberal) etkiyle şekillendiği süreçte, toplumsal taleplerin küresel bağlamda (neoliberalizm karşıtlığı ekseninde) duyurulması hareketlerin daha etkili sonuçlar almasında rol oynamaktadır. Bunun yanında yerel toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı ülkelerde toplumun ve iktidarın demokrasiyi içselleştirmesi hareketlerin başarısında rol oynamaktadır. Bu noktadan yola çıkarak küresel su politikalarının yerel talepleri yansıtacak şekilde değişebilmesi için kurumsal yapılanma içinde küresel dayanışmanın ve demokrasi vurgusunun (kavramın içeriğinin müzakereci yöntemlere ve doğrudan katılımı yaygınlaştırmaya vurgu yapacak şekilde genişletilerek) artırılması, yerelden küresele köklü bir dönüşümün temel dayanakları olabilecektir.

Tezin konusu bütüncü (holistik) bir yaklaşımla; -bütünü oluşturan öğelerin somut konumları dikkate alınarak- ekolojik, toplumsal, tarihsel ve siyasal bakış açısı ile ele alınmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede uluslararası sistemde yaşanan tarihsel değişimin ekonomik, politik, toplumsal ve ekolojik etkilerinin bir arada değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu yaklaşım farklı disiplinlerden yararlanmayı gerekli kılmıştır. Uluslararası sistem, sistem içindeki temel aktörler ve politikalar uluslararası ilişkiler disiplininin konusunu oluşturmaktadır. Sisteme bütüncü bir yönden, olumlu ve olumsuz yanlarını bir arada değerlendirilerek bakılması gerekli görülmüştür. Kapitalist sistemin gelişimi ile ekosistemler üzerindeki baskının artması ve ekosistemlerin kendini yenilemesini sağlayan döngüdeki bozulmalar ise ekoloji alanının konusuna girmektedir.

Bunun yanında yerel politikalar, su yönetimi, su hakkı ise kamu yönetimi disiplininin konuları arasındadır. Toplumsal hareketler kuramsal olarak sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınırken, hareketlerin gelişiminin uluslararası sistemdeki değişimle paralelliği tarihsel bir bakış açısını gerektirmiştir. Ayrıca suyla ilgili toplumsal hareketlerin üzerinde durduğu dayanışma ve demokrasi anlayışının yeniden yorumlanması siyaset bilimiyle yakından ilgilidir. Çalışma içinde farklı disiplinlerden yararlanılması, farklı boyutlar taşıyan konunun çok yönlü araştırılmasını sağlamıştır. Disiplinler arası konunun bütüncü şekilde ele alınmasına engel oluşturmamaktadır; farklı boyutların farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi bütünü oluşturan parçaların birbirleriyle ilişkisini, etkileşimini ve karşılıklı bağımlılığını ortaya koymaktadır.

Suyun çok boyutlu bir konu olması ve disiplinler arası yaklaşım, farklı alanlardan temel kavramların bir arada kullanımını gerektirmiştir. Çalışma günümüzde küreselleşme olarak adlandırılan süreçte ortaya çıkan suyla ilgili toplumsal hareketlere odaklanmaktadır. Tüm dünyada sürekli bir akışkanlık yaratan küreselleşme sürecinde kavramlar da değişimin devingenliğine bağlı olarak anlam kaymalarına uğramaktadır (Ritzer, 2010, s. 16). Kavramların içerikleri ve anlamlarındaki değişim, bir kavramın çifte anlamlar içerecek şekilde kullanımına yol açabilmektedir. Bu bağlamda kavramların taşıdığı anlamın netleştirilmesi çalışmanın ana ekseninin de belirlenmesini sağlayacaktır. Bu nedenle her bölümün başında, o bölümde ele alınan temel kavramların açıklamalarına yer verilmiştir.

Tez çerçevesinde küreselleşme sürecinin artırdığı karşılıklı bağımlılık, su politikalarının küresel yönlendirilmelerle şekillendirilmesi, küresel yaklaşımların ulusal ve yerel su politikalarında yarattığı değişim ve bu etkiyle paralel olarak ortaya çıkan yerel toplumsal hareketler incelenirken; yerelden başlayan bu hareketlerin giderek uluslararası etki yaratmayı hedefleyen küresel bir harekete dönüştüğü ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra küreselden yerele yansıyan etki, yerel tepkiyi doğururken, yerel tepkinin de küresele yöneldiği gözlenmiştir. Çalışmada, Eleştirel Kuram'ın dönüşlü bir bilgisel yapısı olduğu özelliğine dayanarak (Geuss, 2002, s. 86) bu toplumsal hareketler kendi tarihsel ve toplumsal bağlamları içinde değerlendirilmiştir. Toplumsal hareketlerdeki bilinç biçimleri özerktir; dolayısıyla "eyleyenlerin bu bilinç biçimini tam özgürlük koşullarında" (Geuss, 2002, s. 109) oluşturmuş olmalarının irdelenmesi Eleştirel Kuram'ın temel yaklaşımıyla uyumludur.

Bu çerçevede suyla ilgili neoliberal politikaların ortaya çıkış süreci, içeriği, temel dayanakları ve etkileri değerlendirilmiş; toplumsal hareketlere yansması irdelenmiştir. Küresel su politikalarının yerel bağlamda tepkiye yol açan uygulamalarının neler olduğu,

yerel halkın nasıl örgütlendiği, tepkilerini hangi yöntemlerle ortaya koydukları, yasal dayanaklarının olup olmadığı betimleyici bir yaklaşımla incelenmiştir.

Ülke örnekleri incelenirken yapısal işlevselci yöntem kullanılmıştır. Bu bağlamda ülkelerin politik, toplumsal ve ekonomik yapıları ele alınmış; tarihsel gelişim paralelinde toplumsal hareket dinamiklerindeki ve su yönetimindeki değişim irdelenmiştir. Ülkelerin geçmişten gelen toplumsal dinamiklerinin ele alınmasının nedeni suyla ilgili toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ve örgütlenmesindeki etkilerinin anlaşılma istenmesidir. Bu doğrultuda ülke örnekleri “Politik Süreçler Yaklaşımı”nın benimsediği yöntemler temel alınarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında yerel toplumsal hareketlerin ortaya çıktıkları ülkenin politik, ekonomik ve kültürel şartlarının farklılaşması; hareketlerin örgütlenmeleri, etkileşimleri ve yarattıkları sonuçlar bakımından çeşitlilik göstermesi nedeniyle dört örnek farklı kuramsal çerçevelerde ele alınmıştır.

Disiplinler arası yaklaşım çalışmanın konusunun sınırlandırılmasını da gerekli kılmıştır. Suya erişim sorunlarının teknik yönü; çatışma nedeni olarak ön plana çıkan sınır aşan sular sorunu, su güvenliği ve su şirketlerinin oluşturduğu şişe suyu piyasası konu dışında bırakılmıştır. Su yönetimi, suyun statüsü, su hakkı ile ilgili hukuki tartışmalar ayrı çalışmaların konusunu oluşturacak genişlikte olduğu için derinleştirilmemiştir. Bu çerçevede tezin temel konusu olan yerel hareketlerle bağlantılı olarak çalışma, toplumsal tepkilere ve hareketlerin ortaya çıkışına neden olan küresel su politikaları, yerel tepkiler ve sonuçları ile sınırlandırılmıştır. Dünyanın farklı ülkelerinde su politikalarına karşı toplumsal hareketler gelişirken, çalışma içinde Fransa, Bolivya, Hindistan ve Türkiye örneklerine yer verilmiştir. Pek çok yönden farklılıklar taşıyan ülkelere örneklerin seçiminde Fransa, Bolivya ve Hindistan’ın küresel su mücadelelerinin sembolü haline gelmesi ve Türkiye’deki mücadelenin bu hareketlerden etkilenmesi rol oynamıştır.

Çalışmada dört ülkedeki suyla ilgili toplumsal hareketler örnek alınmasına karşın alan araştırması veya görüşme teknikleri kullanılmamıştır. Bunun yerine ülkelerdeki hareketlerle ilgili kitap, makale gibi yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır. Pratikte gerçekleşenlerin ülkenin toplumsal hareket tarihselliği çerçevesinde hangi kuramsal yaklaşım ile açıklanabileceği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda çalışmada kullanılan temel kaynaklar küresel su politikalarıyla ilgili olarak uluslararası ve ulus-ötesi kuruluşların raporları, deklarasyonları; bu kuruluşların girişimiyle düzenlenen uluslararası etkinliklerin sonuç bildirgeleri ve kararlarıdır. Toplumsal hareket kuramları bağlamında temel yaklaşımların öncü isimlerinin görüşleri çoğunlukla kendi yayınlarından yararlanılarak derlenmiştir. Ülke örneklerinde ise örnek

alınan olayla ilgili makale ve kitap çalışmaları taranmış, yerel toplumsal hareketlerin oluşturduğu web sitelerinden bilgilere erişilmiştir. Bu bağlamda alternatif forumlar ve küresel su hareketlerinin incelenmesinde de internetten doğrudan yararlanılmıştır. Hareketlerin iletişim ve örgütlenmede aktif olarak yararlandıkları internetten, çalışma içinde de araştırma kaynağı olarak yararlanılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde küresel su politikalarına neden ihtiyaç duyulduğu, hangi aktörlerce belirlendiği ve temel tartışmaların neler olduğu irdelenecektir. Bölüm içinde bu küresel aktörlerin suyla ilgili görüşlerine ve girişimlerine yer verilerek, politikaların nasıl şekillendiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Birleşmiş Milletler, Dünya Su Konseyi, Küresel Su Ortaklığı, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği küresel su politikalarını yönlendiren temel aktörler olarak ele alınmaktadır. Küresel su politikalarının temel yansıması olan suyun statüsü, su yönetimi, hidroelektrik enerji bağlamında baraj inşaatları ve su hakkı ile ilgili tartışmalar da bu bölüm içinde irdelenecektir. Bu bölümde amaçlanan kapitalist sistemle doğrudan bağlantılı olan suya erişim sorununun ele alınması ve küresel su politikaları üzerindeki neoliberal etkinin açığa çıkarılmasıdır.

İkinci bölümde toplumsal hareketlerin tarihsel gelişimi ile paralel olarak kuramsal bakış açılarındaki değişimler irdelenecektir. Toplumsal hareketler tarihsel gelişimleri çerçevesinde birinci, ikinci ve üçüncü dalga toplumsal hareketler şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma toplumsal hareket kuramlarındaki değişimle de paralellikler taşımaktadır. Konunun tarihsel bir perspektiften ele alınması, kapitalist sistemdeki dönüşümlerin toplumsal hareketleri ne yönde etkilediğini ve toplumsal mücadelelerdeki hareket tarzının farklılaşması ile kuramsal değişimin paralelliğinin ortaya konulmasını sağlayacaktır. Bu bölümle toplumsal hareketlerin tarihsel gelişimi ele alınarak, neoliberalizmin, küreselleşme karşıtı hareket içinde derinleşen eşitsizleşme, güvencesizleşme, yoksullaşma, metalaşma eleştirisi ile nasıl konumlandığı değerlendirilecektir. Bu değerlendirme su politikalarına tepkileri somutlaştıran hareketlerin irdelenmesi açısından çerçeve oluşturacaktır.

Küre-yerel toplumsal hareketlerin incelendiği üçüncü bölümde ise, su politikalarına karşı gelişen yerel toplumsal hareketler ile bu tabana dayanarak ortaya çıkan küresel su hareketi ele alınacaktır. Fransa, Bolivya, Hindistan ve Türkiye örnekleri sosyo-ekonomik yapıları, politik sistemleri, toplumsal hareket dinamiklerinin tarihselliği, su politikaları, su yönetiminde yaşadıkları değişimler yönünden incelenerek, seçilen örnek olaylarda bu unsurların etkisi irdelenecektir. Fransa'da Grenoble, Bolivya'da Cochabamba kentinde su hizmetleri özelleştirmesine karşı örgütlenen toplumsal hareketler örnek olarak seçilirken; Hindistan'da

Narmada Vadisi Baraj Projeleri karşısında gelişen toplumsal hareketler örnek olarak incelenecektir. Bu üç mücadele de küresel bağlamda sembol haline gelen ve başka yerliliklerde toplumsal hareketlerin örgütlenmesine örnek olan mücadelelerdir. Türkiye’de ise tek bir örnek olay yerine genel olarak HES inşaatlarına karşı ülkenin farklı bölgelerinde başlatılan toplumsal hareketler genel bir çerçevede ele alınacaktır. Türkiye’de suyla ilgili toplumsal hareketlerin yaygınlaşmasına karşın neden sonuç elde edemedikleri ve baskıyla karşılaştıkları böylece daha net biçimde ortaya konulabilecektir.

Dünyada su politikalarına karşı ortaya çıkan küresel hareketin benimsediği neoliberalizm karşıtı söylem, sistem karşıtı yönünü vurgulamaktadır. Küreselleşme karşıtı hareketlerin farklılıkları içinde barındıran gevşek yapısı, esnek örgütlenme tarzı gibi özelliklerinden yola çıkarak, küresel su hareketinin temel argümanlarının küreselleşme karşıtlığı ile paralelliği üzerinde durulacaktır. Suyla ilgili toplumsal hareketlerin neoliberalizm karşıtlığı dikkate alınarak, yeni bir sınıf temelinde, aşağıdan küreselleşme olarak adlandırılabilir şekilde alternatif politikaların uygulamaya geçirilmesinde örgütlenmenin kurumsallaştırılmasının rolü ve kurumsallaşmanın temel dayanakları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmanın özgünlüğü su politikaları ile bu politikalara karşı gelişen toplumsal tepkilerin, toplumsal hareketler kuramları çerçevesinde, tarihsel bir bakış açısı ile ele alınmasıdır. Üretim tarzındaki değişimlerin uluslararası sistemdeki etkileri pek çok çalışmaya konu olmuştur. Toplumsal hareketleri de kuramsal çerçevede irdeleyen farklı çalışmalar mevcuttur. Bu tezle suyla ilgili toplumsal hareketler -küresel sistemdeki değişimler paralelliğinde- küresel, tarihsel ve kuramsal perspektiften; ortaya çıkış nedenleri, gelişimleri ve yarattıkları sonuçlar ile bütüncü (holistik) şekilde ele alınmaktadır. Ülkemizde suyla ilgili toplumsal hareketleri farklı ülke örnekleriyle birlikte irdeleyen ve disiplinlerarası yaklaşımla ele alan başka çalışma olmaması, çalışmanın önemli bir bilimsel katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Böylece, küresel su politikalarına karşı gelişen tepkilerin incelenmesi; neye, niçin karşı çıktıklarının anlaşılması, küresel sistemde ve su politikalarında ihtiyaç duyulan yeni düzenlemelere gidilmesi yönünde temel oluşturabilecektir. Bu bağlamda çalışma, alternatif önerilerin geliştirilmesi için mücadele eden hareketlerin işbirliğinin ve dayanışmasının hangi ilkeler çerçevesinde geliştirilebileceğinin irdelenmesi açısından önem taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL SU POLİTİKALARI: TEMEL KAVRAMLAR, AKTÖRLER ve TARTIŞMALAR

Ekoloji¹ kavramı bütüncü olarak doğayla ilgilidir ve farklı ekosistemler arasındaki karşılıklı ilişkiye dayanmaktadır. Doğada ekosistemler arasındaki etkileşim, bir türün ya da sistemin sürekliliği için başka türlere ve sistemlere ihtiyaç duyması dayanışmayı gerektirmektedir. Doğada hiçbir organizma ya da türün sonsuz büyümemesi ekolojinin sınırlılığını göstermektedir. Bunun yanında doğada canlı ve cansızlar arasında yaşamın devamı için karmaşık bir bağıllık ilişkisi söz konusudur (Gürpınar, 1998, s. 19-21). Ekolojinin dayanışma, sınırlama, karşılıklı bağıllık ve çeşitliliğe dayanan temel ilkelerinin küresel sistemin düzenlemeleri içinde dikkate alınmaması ekolojik, toplumsal ve politik sorunların derinleşmesinde etkili olmaktadır.

Birbirine bağlı unsurlardan oluşan bütün anlamını taşıyan *sistem*, belli bir işi ya da amacı gerçekleştirmek için gerekli unsurların bir araya getirilmesi ile bir bütün olarak birbirine bağlı ve uyum içinde çalışmalarını sağlayan düzendir (Demir ve Acar, 1998, s. 253). Tez çalışmasında temel alınan ise ekosistemler ve uluslararası sistemdir. Ekosistemler arasında yaşamın temel öğeleri olan su, oksijen, karbon, azot gibi maddeler sürekli dolaşım halindedir. İçerdiği süreklilikle yaşamın devamını sağlayan bu sürece ekolojik döngü adı verilmektedir (İslam, 2000, s. 79). Ekosistemlerin karşılıklı bağımlılığı, herhangi bir ekolojik döngüdeki bozulmanın diğer döngüleri de etkilediğini göstermektedir.

Uluslararası sistem ise politik, ekonomik, askeri ve kültürel güce sahip kurumların (devletler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri gibi) temel aktör konumunda olduğu ve temel kurallarının bu aktörler arasındaki ilişkilerle belirlendiği düzeni ifade etmektedir. Ekosistemleri oluşturan unsurlar arasında karşılıklı bağımlılık söz konusuysen, kapitalizm çerçevesinde şekillenen günümüz uluslararası sisteminde ise güç dengesine göre şekillenen bir bağımlılık ilişkisi söz konudur. Uluslararası sistemin klasik anlamda temel aktörü devlet konumundayken, küreselleşme sürecinin sistem içinde özellikle ekonomik güce sahip devlet dışı aktörlerin etkilerini artırması uluslararası sistemden, daha karmaşık ilişki ağlarına sahip, karşılıklı bağımlılığı arttıran küresel sisteme geçişe yol açmıştır. Küresel sistem çeşitli alt-sistemlerden oluşmaktadır ve küresel sistem, alt-sistemler üzerinde belirleyici etkiye ve

¹ Ekoloji, “canlılarla çevrelerini ve iki varlığa ait öğelerin karşılıklı etkileşim ve ilişkilerini araştıran bilim dalıdır” (İslam, 2000, s. 77). Ayrıca Oxford İngilizce Sözlük’te kavramın çevrenin korunmasını temel alan politik hareketlerle de ilgili olduğu belirtilmiştir.

hakimiyete sahiptir (Sönmezoğlu, 2002, s. 59). Bu çerçevede küresel sistemin hakimiyet altına almak istediği unsurlar arasında ekosistemler de yer almaktadır.

Günümüzde küresel sistemi yönlendiren temel yaklaşım neoliberalizmdir. *Neoliberalizm*, temellerini liberal teoriden alan, bireysel özgürlüğe ve piyasanın serbestliğine dayanarak devletin müdahalesine karşı çıkan bir kuramsal yaklaşımdır. Neoliberalizm çerçevesinde küresel kapitalist sistemin yayılmasının refahı artırmaya ve yoksulluğu azaltmaya yardımcı olacağı iddia edilmektedir. Neoliberalizm içinde devletin rolü sermaye birikimi için uygun ekonomik ortamı yaratmaktır (Ritzer, 2010, s. 130-150; Harvey, 2006, s. 25). Süreç içinde küresel piyasa avantajlarına göre konumlanan ve güçlenen çok uluslu şirketler neoliberal ekonominin temel dinamiği haline gelmişlerdir (Hirst ve Thompson, 2003, s. 231). Özel şirketlerin giderek hakim olduğu ulusal ve uluslararası piyasalarda, sosyal hizmetler için yapılan kamu harcamaları, özelleştirme politikalarıyla azaltılmaya başlamıştır (Martinez ve Garcia, 2000). Bu süreçte kıt kaynak olarak kabul edilen, dolayısıyla değeri artan su değerlerinin de özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesi gündeme gelmiştir. Yaşamın temeli olan suyun neoliberalizm tarafından metalaştırılması ve erişiminin kısıtlanması toplumsal tepkilerin de tetikleyicisidir.

Yerkürede yaşamın temel kaynağını su ve *su döngüsü* oluşturmaktadır. Denizlerdeki buharlaşma ile başlayan bu hidrolojik döngüde buharlaşma sonucu atmosfere çıkan su, ardından yağış olarak yeryüzüne geri dönmektedir. Karalardaki buharlaşma ve bitkilerin terlemesi ile döngü tekrarlanmaktadır (Odum-Barrett, 2008: 156). Su döngüsü sayesinde doğada suyun azalması ya da tükenmesi sözkonusu değildir. Buna karşın döngüdeki herhangi bir bozulma suyla ilgili sorunların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Sanayi Devrimi ile hızlanan ekolojik bozulma, diğer ekolojik sorunlarla bağlantılı şekilde suyla ilgili sorunların büyümesinde de etkili olmuştur. BM verilerine göre yeryüzündeki toplam su hacmi 1.4 milyar km³ olmasına karşın bu miktarın yaklaşık % 2.5'ini tatlı sular oluşturmaktadır. Ekosistemler ve insanlar için kullanılabilir tatlı su hacmi 200 bin km³ tür; dolayısıyla toplam tatlı su hacminin ancak % 1'i kullanılabilir konumdadır (UN Water Statistics, 2012). Suyla ilgili sorunların temelinde bu sınırlılığın yattığı iddia edilse de, sorunun kaynağı kapitalist üretim ve tüketim tarzıyla yakından ilgilidir. Küreselleşme sürecinde azalan kaynaklarının değerlendirilmesi kuralı doğrultusunda su kaynakları da yeni yatırım ve kâr aracına dönüşmektedir; bu durumda kaynakların paylaşımı konusunda yeni ilkeler de belirginleşmektedir (Yılmaz, 2009, s. 137).

Bu noktada suyla ilgili sorunları ifade etmek için kullanılmaya başlanan kavram “su krizi”dir. Sosyal Bilimler Sözlüğü “kriz” ya da “bunalım” kavramını “beklenmedik bir sosyal, ekonomik ve psikolojik gelişme karşısında normal ilişkilerin ciddi olarak sarsılması, karşılaşılan sorunun halledilmesi için mevcut çözüm yollarının yetersiz kalması sonucu ortaya çıkan ve çaresizlikle iç içe gelişen gerilim durumu” olarak tanımlamaktadır (Demir ve Acar, 1998, s. 51). **Su krizi** kavramı ise Shiva’ya göre “dünyanın ekolojik tahribatının en yaygın, en çetin ve en görünmez boyutudur”; kapitalizmin kâr hırsının, teknolojiyi tedbirsiz kullanımının ve doğanın yenileyebileceği ve temizleyebileceğinden fazlasına sahip olma arayışının sonucudur (Shiva, 2007, s. 20-21). Su krizi, temelde su kaynaklarının azalması ya da su kıtlığı olarak adlandırılan durumu, temiz suya erişim sorunlarını ve şirketlerin sular üzerindeki denetimini ifade edecek şekilde kullanılmaktadır (Barlow, 2009, s. 19).

Bu bağlamda çalışma içinde su krizi kavramının, kapitalist üretim ve tüketim tarzıyla bağlantılı olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Su krizi ifadesi suyun ticarileşmesine yol açan politikaların uygulanmasının önünü açan bir süreç olarak ele alınmıştır. Su krizi kavramı suya erişim sorunlarının kaotik yapısını da ortaya koyması nedeniyle çifte bir anlam içerdiği söylenebilir. Su krizinin, mevcut çözüm yollarının yetersizliğinin ortaya konulması, daha eşitlikçi ve adil, alternatif çözüm önerilerinin acilen geliştirilmesinin gerekliliğini de ifade edecek bir anlam taşıdığı belirtilmelidir.

Günümüzde dünyanın farklı bölgelerinde temiz suya ve sanitasyona erişimi olmayan nüfusun oranı hızla artmaktadır. **Temiz suya erişim sorunları** temelde nüfus artışı, ekonomik faaliyetlerin yarattığı kirlilik ve altyapı yetersizlikleriyle bağlantılandırılmaktadır. Bunun yanında sorunun kökeninde derin eşitsizliklerin yattığı gözden kaçırılmamalıdır. Öncelikle fiziksel bozulmanın temelinde ekonomik çıkarların ekolojik değerlerden üstün tutulması yer almaktadır. Erişim sorunlarının da doğrudan yoksullukla bağlantısı dikkat çekmektedir. Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler yoksul kesimlerin suya erişimini etkilemektedir. Bu çerçevede sorunu kriz olarak değerlendirmek kapitalist sistemin sunduğu ekonomik temelli çözüm önerilerini kabul etmek anlamını taşımaktadır. Bu yaklaşım eşitsizlikleri derinleştirici etki yaparak erişim sorunlarının daha da büyümesine neden olabilmektedir.

Temiz suya erişim kadar önem taşıyan bir diğer sorun da yetersiz **sanitasyon** koşullarıdır. Oxford İngilizce Sözlüğü’ne göre sanitasyon kavramı temiz içme suyu sağlanması ve atık suların bertarafı başta olmak üzere halk sağlığı ile ilgili şartların sağlanması ve bu yönde yürütülen hizmetleri ifade etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sanitasyonun foseptik suları da dahil atık suların bertarafını sağlayan tesisler ve hizmetlerden oluştuğunu

belirtmektedir. Hijyen koşulları ile doğrudan bağlantılı sanitasyon hizmetlerinin yetersizliği dünya genelinde pek çok hastalığın temel nedeni konumundadır (WHO, 2012). Sanitasyon eksikliği nedeniyle önlenebilir hastalıklar nedeniyle ölümlerde (özellikle çocuk ölümlerinde) artış, insani bir tehdide dönüşmektedir.

Bu çerçevede temiz suya erişim sorunlarının kaynağı önem taşımaktadır. Günümüzde yaygın olarak kullanılan *su kıtlığı* kavramı suyla ilgili sorunların azalan kaynaklara bağlanması anlamını taşımaktadır ve ekonomik bir bakış açısını içermektedir. Ekolojik döngülerdeki bozulma, su kaynaklarında da geri döndürülemez hasarlar meydana getirebilmektedir. Bu bağlamda günümüzde su kaynaklarının azalması olarak kabul edilen durum aslında insan kaynaklı, özellikle ekonomik çıkar amaçlı, faaliyetler sonucu ekolojik döngülerdeki bozulmayı ifade etmektedir. Bunun yanında suyun kıt kaynak olarak kabul edilmesi, onun ikame edilebilir, ekonomik bir mal olarak değerlendirilmesine böylece suyun fiyatlandırılması ve metalaşması sürecinin hızlanmasına yol açmaktadır; fakat sıradan insanlar ve diğer canlılar için suyun ikamesi bulunmamaktadır (Shiva, 2007, s. 36).

Suyun metalaşması bir yandan suyun ekonomik piyasalarda alınıp-satılabilen bir mal haline gelmesi bir yandan da başka metaların üretim sürecine hammadde olarak katılması durumunu ifade etmektedir (Yılmaz, 2009, s. 83). Suyun ekonomik bir mal olarak kabul edilerek ticarileştirilmesi ve fiyatlandırılması suyun metalaşması anlamına gelmektedir. Metalaşma sürecini hızlandıran durum yaratılan su krizi söylemiyle doğrudan bağlantılıdır. İki olgu da ekonomik çıkar doğrultusunda doğaya müdahaleyi içermektedir. Suyu metalaştıran ekonomik bakış açısı, su politikalarında öne çıkan kavramların bağlamlarını da değiştirebilmektedir. Bu çerçevede kamusal, ortak kullanım esaslarına göre düzenlenen su ve suyla ilgili hizmetler, ekonomik mal olarak değerlendirilmeye ve su yönetimi de bu ilkeler doğrultusunda düzenlenmeye başlanmıştır. Su politikaları da suyun metalaşmasını yeni ekonomik düzenin bir parçası haline getirmektedir.

Su Politikası, su kaynaklarının statüsü, kullanımı, yönetimi, korunması, geliştirilmesi konularında alınan hukuki, politik, ekonomik ve toplumsal yönleri olan kararlar ve yapılan düzenlemeleri ifade etmektedir. Su politikaları temelde devletlerin sorumluluğundayken, çok taraflılığın yaygınlaşması ve uluslararası işbirliğinin gelişmesi sonucu uluslararası kuruluşların da su politikalarının belirlenmesindeki rolü artmıştır. Bunun yanında küreselleşme sürecinin ortaya çıkışı, su politikalarında da küresel etkilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Ulus-ötesi kuruluşlar ve uluslararası finans kuruluşlarını sistem içinde artan etkisi, su politikalarında da bu yeni aktörlerin rollerini güçlendirmiştir.

Uluslararası ve ulus-ötesi kuruluşlarca şekillenen **küresel su politikaları**; bu kuruluşların, ulusal ve yerel su politikalarına etki eden karar ve önerileriyle oluşmaktadır. Yukarıdan bir etkiyle uygulamaya geçirilen bu politikalar çoğunlukla yerel ihtiyaca cevap verememekte, hatta yerel taleplerle çelişmektedir. Temelde uluslararası finans kuruluşlarının baskısı, küresel politikaların yerel ve ulusal su yönetimlerine yansıtılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle küresel su politikaları, yerel düzeyde tepkiyle karşılanmakta, uluslararası etkiyle şekillenen kararlar toplumsal hareketleri doğurmaktadır. Küresel su politikaları içinde öne çıkan unsurlar bütünleşik su yönetimi, kamu-özel ortaklığı ve toplumsal hareketlerin temel dayanaklarından biri olan su hakkıdır.

Bütünleşik Su Yönetimi, suyun sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlayacak şekilde, ekosistemlerin bütünlüğünü bozmadan, diğer doğal kaynaklarla uyumlu gelişimi ve yönetimi amacıyla geliştirilmiştir. Dışsallıkları, riskleri ve belirsizlikleri dikkate alarak uzun vadeli bir yönetim anlayışı öngören bütünleşik yaklaşım, paydaş katılımı ve yönetim ilkelerini uygulayacak şekilde bütüncü, desantralize ve katılımcı bir yönetim oluşturmayı hedeflemektedir. Su yönetiminde, katılımcı ilkelerden yoğunlukla bahsedilmesine karşın uygulamada özel sektörün katılımının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu değişime bağlı olarak su özelleştirmeleri ve enerji ihtiyacının hidroelektrikle karşılanmasına yönelik baraj projelerinin tüm dünyada yaygınlaşması, toplumsal tepkiyi doğuran unsurlardır.

Fransa'da kamu hizmetlerinin özel sektöre devredilmesi uygulamasına dayanan **Kamu-Özel Ortaklığı**, kamu denetimi altındaki hizmetlerin özel sektöre tarafından yürütülmeye başlamasına ya da tamamen özel sektöre devrine neden olmaktadır. İmtiyaz sözleşmeleri yoluyla gerçekleştirilen hizmet devri, fiilen özelleştirme durumunu yaratmaktadır. Su ve sanitasyonla ilgili hizmetlerde kamu-özel ortaklığının benimsenmesi suya erişimde ciddi problemler yaratırken, bu uygulamalar farklı ülkelerde özelleştirme karşıtı toplumsal hareketlerin örgütlenmesinde etkili olmuştur. Bu hareketlerin temel argümanları ise suyun yaşam ve insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu ve suya erişimin engellenemeyeceğidir.

Suya erişimin engellenemez temel bir hak olduğunu ortaya koyan **su hakkı** suya erişimi yalnızca insan haklarının bir parçası olarak değil, tüm ekosistemlerin ve tüm canlı türlerinin yaşamlarını temel alan bütüncü bir yaklaşımla ele almaktadır. Su hakkının yasalaşması suyla ilgili hukuki düzenlemelerin bu tabanda kabul edilmesini içermektedir. Su hakkı günümüzde Bolivya başta olmak üzere farklı ülkelerde Anayasal güvence altına alınmıştır. Ayrıca BM Genel Kurulu, bu hakkın insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul eden bir karara imza atmıştır. Bu çerçevede su hakkı, diğer küresel su politikalarından ayrı

değerlendirilmelidir. Suyla ilgili toplumsal hareketlerin temel dayanağını ekolojik ilkeleri de gözeterek şekilde, herkesin eşit miktarda temiz suya erişimini garanti altına alacak su hakkı oluşturmaktadır. Yerel mücadeleler ile ulusal yasalara giren ve ardından küresel düzleme taşınan su hakkı, suyun ticarileştirilmesini engelleyen bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle küresel su politikalarının yöneliminin değiştirilmesinde etkili bir adımdır.

Bu bölümde suyla ilgili politikaların neoliberal bir etki ile, uluslararası ve küresel kuruluşların rolleri doğrultusunda şekillendiği argümanı tartışılmaktadır. Suya erişimle ilgili küresel sorunlara çözüm bulmak amacıyla küresel aktörler ve onların ekonomik temelli girişimleri ön plana çıkmaktadır. Bu aktörlerin karar ve önerileri ulusal su politikalarının da yönelimini belirlemektedir. Küresel politika, suyun ekonomik bir mal olarak değerlendirilmesini yaygınlaştırırken, bu durum suyun metalaşması ve ticarileştirilmesini hızlandırmaktadır. Suyun statüsünün değiştirilmesi, su hizmetlerinin özelleştirilmesi, enerji politikaları paralelinde baraj inşaatları su politikalarıyla ilgili tepkilerin toplumsal hareketlere dönüşmesine neden olurken, su hakkı da bu hareketlerin temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

1.1 Temiz Suya Erişim Sorununun Oluşturduğu Tehditler ve Su Krizi Söylemi

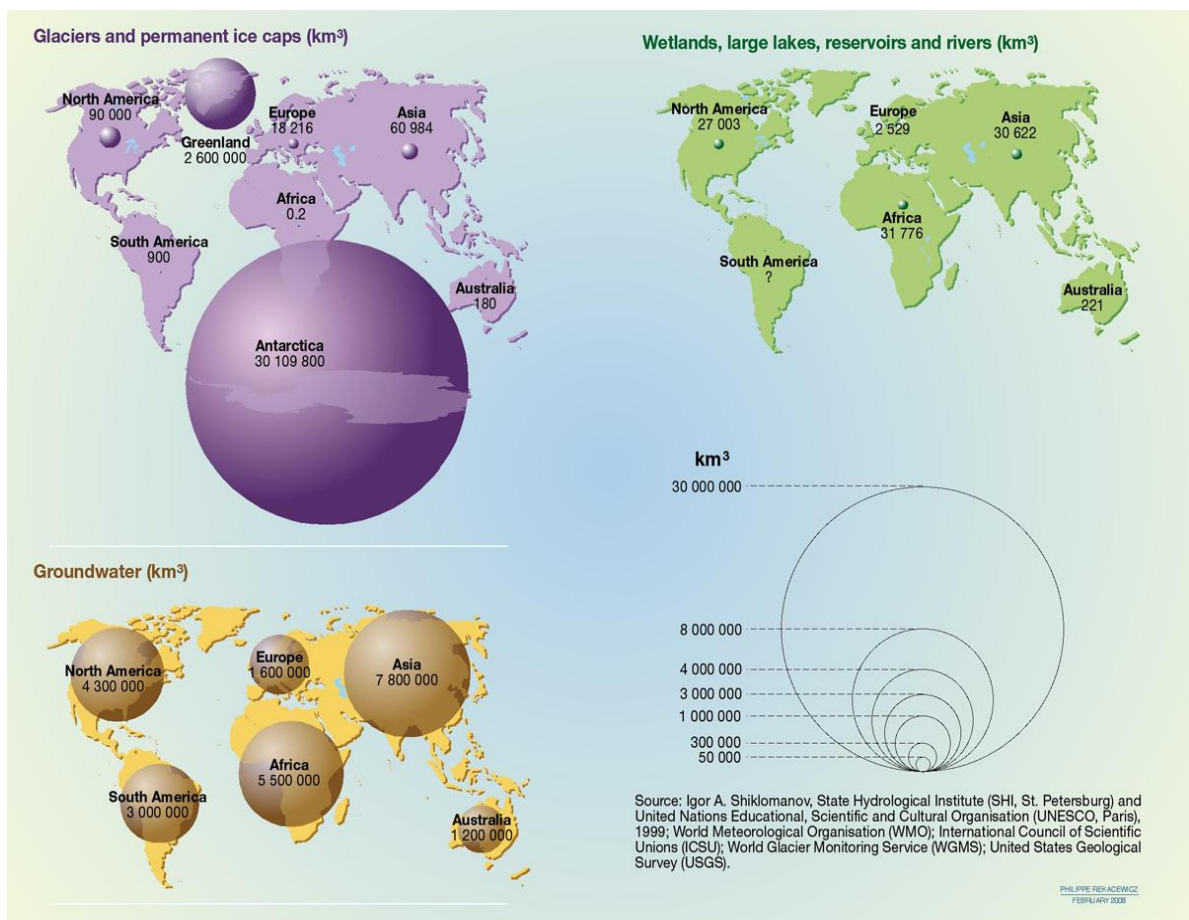
Küresel su politikaları, suya erişimle ilgili sorunlara çare bulmak arayışıyla doğmuştur; fakat süreç içinde bu politikalar yeni yatırım araçlarını meşrulaştıran kararlara dönüşmüştür. Bu nedenle küresel su politikalarından önce suya erişim sorunlarının ne olduğu, nasıl bir tehdit içerdiği ve “su krizi” söyleminin neler içerdiği netleştirilmelidir. Yaratılan “su krizi” söylemi, suya erişim sorunlarının kapitalist üretim ve tüketim tarzıyla ilişkisinin üstünü örterek, acil önlemler gerektiren sorunun eşitlikçi yöntemlerle çözümünden uzaklaşmaktadır.

1.1.1 Temiz Suya Erişim Sorunu

Su kaynakları yeryüzünde eşit oranda dağılmamıştır. Bu durum bazı bölgeleri avantajlı konuma getirirken, bazı bölgelerde suyla ilgili önemli sorunların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Şekil 1.1. kıtaların sahip olduğu yer altı ve yerüstü su kaynaklarını göstermektedir. Farklı kıtaların sahip oldukları buzullar, göller, akarsular ve yer altı su kaynakları ile doğru orantılı olarak su potansiyelleri de değişmektedir. Bu eşitsiz dağılımın yanı sıra kıtalara göre nüfus yoğunluklarının farklılaşması, örneğin Asya gibi yer altı ve yerüstü su potansiyeli yüksek bir kıtada suyla ilgili problemlerin artış göstermesini sorgulamayı gerektirmektedir.

2012 yılında 7 milyara ulaşan dünya nüfusunun, kıtalara göre farklı dağılımı ile su kaynaklarının dağılımı bir arada değerlendirildiğinde suya erişimde yaşanan problemlerde dengesizlik görülmektedir. Şekil 1.1.'e göre Asya ve Afrika bir yandan önemli su rezervlerine sahip olmasına karşın, Şekil 1.2.'de görüldüğü gibi suya erişimde sorun yaşayan nüfus bu bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bu durum su kaynaklarının yeterliliğiyle değil, bu kaynaklarını nasıl kullanıldığı, yönetildiği ve korunduğuyla ilgilidir. Kısaca suya erişimde yaşanan sorunların temelinde kaynakların dengesiz dağılımından çok, suyla ilgili politik, ekonomik ve idari tercihlerin yarattığı eşitsizlik yer almaktadır.

Şekil 1.1 Kıtaların Sahip Olduğu Tatlı Su Kaynakları Oranı

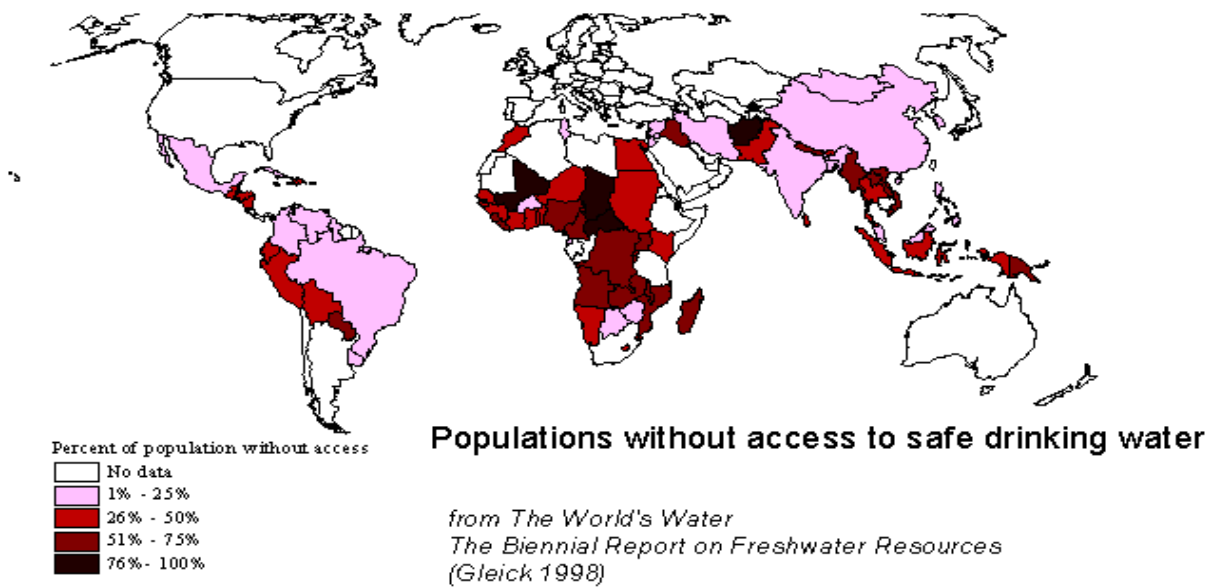

Kaynak: <http://www.unep.org/dewa/vitalwater/article32.html> (erişim tarihi: 25.04.2012)

Suyun dağılımındaki farklılaşmanın ötesinde derinleşen su sorunlarının temelinde kaynakların yetersizliği yer almamaktadır. Su kaynaklarının sınırlılığı yanında ekolojik kısıtlar, ekonomik, siyasal ve sosyal faktörler de suya erişimi sınırlandıran unsurlar arasındadır (Gleick, 1999, s. 495). Günümüzde dünya nüfusunun altıda biri –yaklaşık 894 milyon insan- güvenli suya erişime sahip değildir (WHO, 2010, s. 7). 2.5 milyar insan, ki bu

sayının 1 milyarı çocuktur, temel sanitasyon hizmetlerinden mahrum yaşamaktadır ve her 20 saniyede bir çocuk bu hizmetlerin yetersizliğinden dolayı hayatını kaybetmektedir. Her yıl yaklaşık 1.5 milyon çocuk önlenebilir sağlık sorunları nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Hastalık ve ölüm nedenleri arasında diyare ilk sırada yer almaktadır ve diyareye bağlı ölümlerin % 88'i sanisyona ve hijyen için gerekli suya erişimin yetersizliği ile sağlıksız içme sularından kaynaklanmaktadır (UN Water Statistics, 2012). Su kaynaklarının eşitsiz dağılımı, artan nüfus ile çeşitlenen ihtiyaçlar su kullanımında da artışa neden olmaktadır; fakat kaynakların yenilenme kapasitesi ile artan ihtiyaçlar bir arada değerlendirildiğinde günümüzde uluslararası düzlemde de tartışılan su sorunları ortaya çıkmaktadır.

Şekil 1.2 Temiz İçme Suyuna Erişimi Olmayan Nüfus

Kaynak: <http://www.worldwater.org/data.html> (erişim tarihi: 25.04.2012)

2000 yılında BM tarafından 2015 yılına kadar 1 milyar insan için sağlık, beslenme ve iyi yaşam konusunda gerekli koşulların sağlanması yönünde sekiz kalkınma hedefi belirlenmiştir (Nelson, 2007, s. 2041). 2010 yılında yayımlanan Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu ise 2015'e kadar öngörülerin gerçekleştirilmesini hedeflese de, gelişmeler bu hedeflerin gerçekleştirilebileceğinin tartışmalı olduğunu ortaya koymaktadır. 2008 yılında dünya genelinde yaklaşık 2.6 milyar insanın sanitasyon tesislerine erişiminin olmadığı gerçeğine dayanılarak mevcut trendin sürmesi halinde 2015 yılında bu sayının 2.7 milyara yükseleceği dile getirilmektedir (MDG Report, 2010, s. 60-61). Gelişmekte olan bölgelerde yaşayan nüfusun yarısının sanitasyon erişiminin olmaması, 2015 hedefinin ulaşılmazlığını ortaya koymaktadır.

UNESCO World Water Assessment Programme (Dünya Su Değerlendirme Programı), insan sağlığıyla ilgili Binyıl hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için su yönetimi ve sanitasyon konularında iyileştirilmelerin gerçekleştirilmesini gerekli görmektedir (<http://www.unesco.org>, erişim tarihi: 28.06.2011). Programa göre, gelişmekte olan ülkelerde coğrafi kısıtlılıklar, ekonomik zorluklar, sermaye-teknoloji-bilgi eksiklikleri, devletin ve kurumlarının zayıflığı gibi nedenler de var olan kaynaklara erişimi zorlaştırabilmektedir. Ayrıca suya erişim sağlansa dahi suyun kaliteli olmaması (özellikle gübre ve ilaç kullanımı gibi tarım faaliyetleriyle kirlenen suların kullanımı) da suya erişim kadar önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir (Gleick, 1993, s. 91-92; Swain, 2004, s. 7). Bu bağlamda suya erişimin oluşturduğu tehditlerin, çatışmalar ve insani güvenlik ile bağlantısının irdelenmesi önem taşımaktadır.

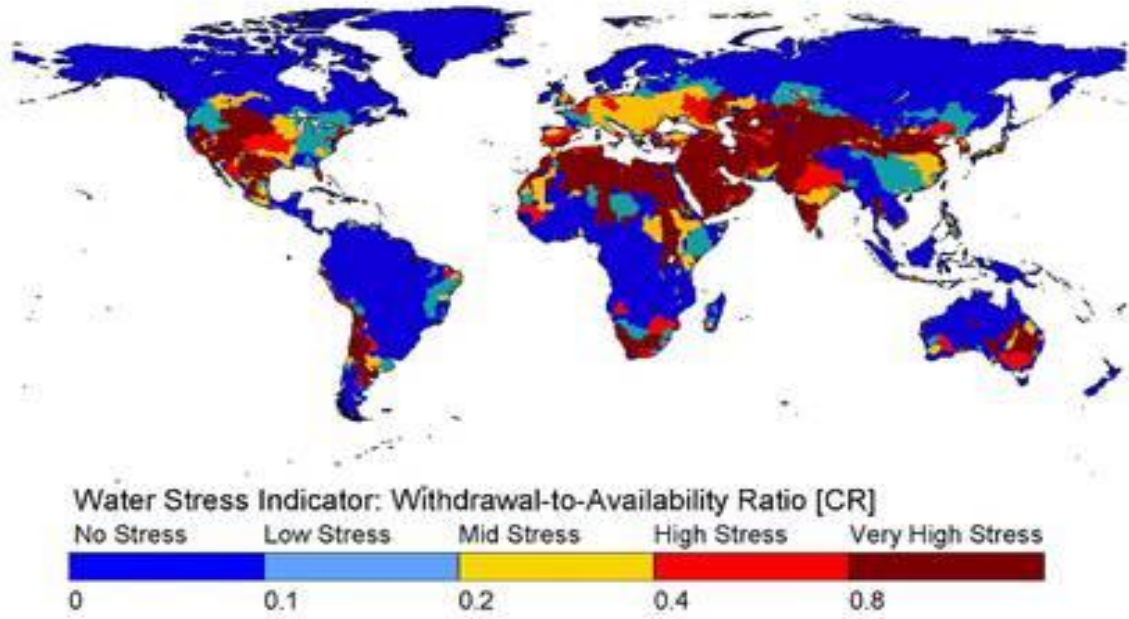
1.1.2 Çatışma Nedeni Olarak Su

Su kaynakları ülkeler ve uluslar arasında eşit dağılmamıştır. Fiziksel eşitsizlik yanında ekonomik çıkar ilkesine dayalı politik kararların yarattığı eşitsizlik su kullanımının önemli güvenlik sorunları doğurabileceğini göstermektedir. Bu durum ulusal ya da uluslararası bağlamda yeni çatışmaları da içerebilmektedir. Günümüzde yıllık kişi başı yağış ve yenilenebilir, kullanılabilir su varlığı ortalama 10.000 m³ ve üzerinde olan ülkeler su varlığı kategorisinde değerlendirilmektedir. 10.000 ile 2000 m³ arasında yenilenebilir ve kullanılabilir su varlığına sahip ülkeler yeterli suya sahip ülkeler olarak kabul edilirken, bu grupta yer alan ve su varlığı 2000 m³ sınırına yaklaşan ülkeler su baskısı ya da su sıkıntısı (*water stress*) çeken ülkelere konumuna gelmektedir. 2000 ile 1000 m³ arasında yenilenebilir su varlığına sahip ülkeler su eksikliği (*water shortage*) içine girerken, ülkenin su varlığının 1000 m³'ün altına düşmesi su kıtlığını (*water scarcity*) gündeme getirmektedir (Tomanbay, 2008, s. 27-28).

Şekli 1.3'te görülen su sıkıntısı yaşayan bölgeler ile Şekil 1.4.'te görülen suyla ilgili çatışmaların yaşandığı bölgeler karşılaştırıldığında, su stresinin artış gösterdiği bölgelerde çatışmaların da yoğunlaştığı görülmektedir. Çatışmaların nedenini tek faktör olarak su kaynaklarının azalmasına bağlamak doğru olmayacaktır; ancak suyun mevcut çatışmaların büyümesinde ya da çatışma aracı haline dönüşmesindeki rolü önem taşımaktadır. Su kaynaklarının bulunduğu bölgedeki nüfus artışı, ekonomik ve tarımsal faaliyetler, enerji ihtiyacı ve mevcut askeri/politik anlaşmazlıklar çerçevesinde, suyun ülkeler arası ya da ülke içi çatışmalardaki rolü de şekillenmektedir. Suyun bölgede ekonomik ve politik güce katkısı

arttıkça çatışmaya konu olacak stratejik önemi² de artmaktadır; bunun yanında su kaynaklarının askeri ve/veya politik amaçlar doğrultusunda hedef ya da araç³ olarak kullanılabilirdiği de görülmektedir (Gleick, 1993, s. 83-89).

Şekil 1.3 Su Sıkıntısı Yaşayan Bölgeler

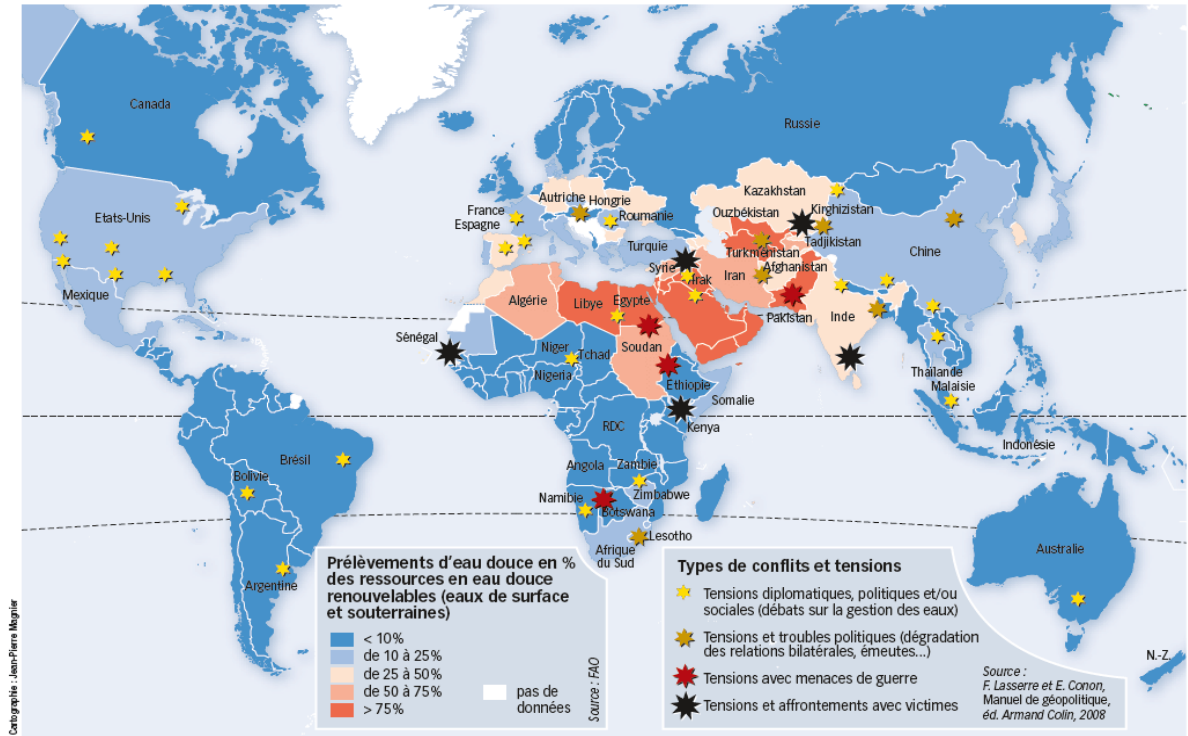

Kaynak: <http://www.worldwatercouncil.org/index.php?id=25&L=1> (erişim tarihi: 25.04.2012)

² Bu çerçevede su kaynaklarının azalma derecesi, kaynağın başka devletlerce paylaşılıp paylaşılmadığı, havza devletinin diğerlerine göre sahip olduğu güç ve alternatif kaynakların bulunma olasılığı faktörleri suyun stratejik önemini belirlemede etkili görülmektedir (Gleick, 1993).

³ Çatışma sırasında karşı tarafı zayıflatmak için su kaynakları ve dağıtım sistemleri (barajlar, kuyular, kanallar gibi) hedef olarak seçilebilmektedir. Ayrıca su kaynaklarıyla ilgili projeler (inşaat ya da kalkınma projeleri) de ülke içinde ya da ülkeler arasında çıkarların çelişmesinde etkili olabilirken, çatışmaya varması olası gerginlikleri arttırıcı rol oynayabilmektedir.

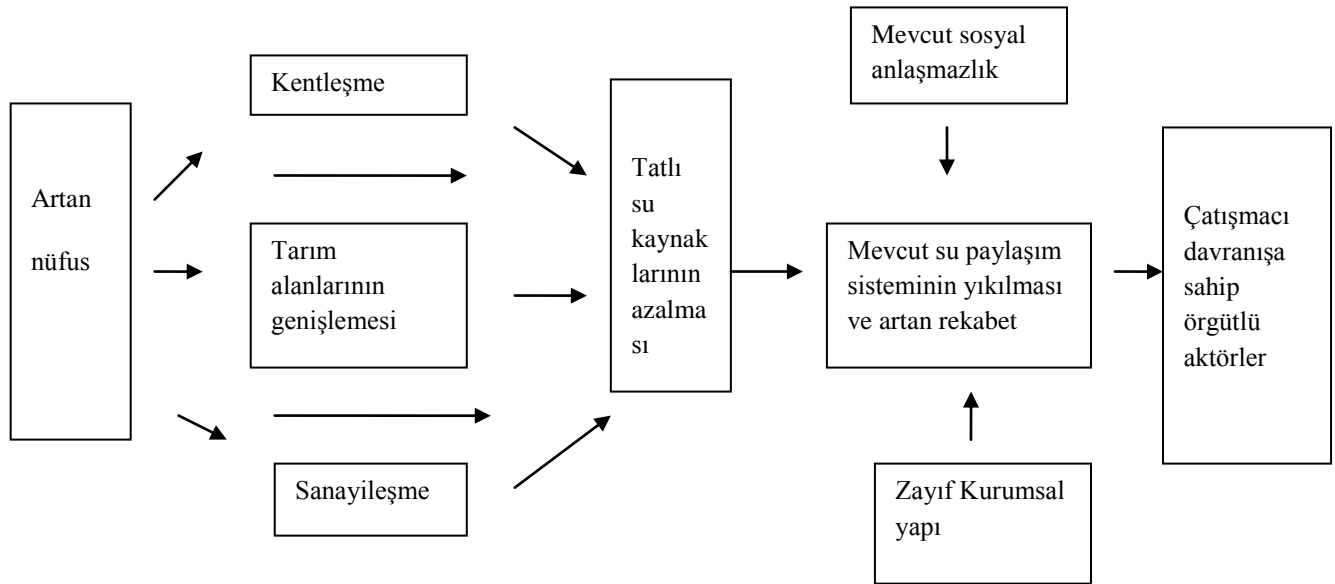
Şekil 1.4 Suyla İlgili Çatışma Bölgeleri

Kaynak: http://www.alternatives-economiques.fr/sous-la-menace-des-guerres-de-l-eau_fr_art_875_45366.html (erişim tarihi: 25.04.2012)

Su hem devletlerarası hem devlet içi anlaşmazlıklarda rol oynayabilmektedir. Su kaynaklarının sınır aşan özelliği devletlerarası çatışmaları tetikleyebilirken, bir devletin kendi sınırları içinde uyguladığı su politikaları da mevcut tarihsel/toplumsal çatışmaları derinleştirici etki yapabilmektedir. Swain'e (2004, s. 19-20) göre nüfus artışı, sanayileşme, kentleşme ve artan tarımsal faaliyetler hem su talebini arttırmakta hem de su kaynaklarında kirliliğe neden olmaktadır. Su kaynaklarının aşırı kullanımı kesintilere neden olurken, bu durum toplumsal aktörlerin mevcut ve gelecekteki suya erişimlerini de etkilemektedir. Kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bu aktörler arasında çıkabilecek olası rekabet, suya erişim ve paylaşım ile ilgili mevcut düzenlemeleri bozucu etki yaratabilmektedir. Zayıf bir idari yapıya sahip veya etnik ve sosyal çatışmaların yaygın olduğu toplumlarda çatışmacı bir yaklaşımla örgütlenen yeni aktörlerin ortaya çıkışı veya mevcut aktörler arası anlaşmazlıkların büyümesi daha kolay olduğu için bu bölgelerde su, yeni bir çatışma konusu ya da aracı konumuna gelebilmektedir. Bu durum Şekli 1.6. yardımıyla daha açık anlaşılabilir:

Şekil 1.5 Artan Su Talebi Ve “Çatışmacı Aktörler”in Ortaya Çıkışı

Kaynak: Swain, 2004, s. 20.

1990’lı yıllardan itibaren güvenlik kavramının içeriğinin değişmeye başlaması, devletlerin güvenliğinin ötesinde insani güvenliğin de önemli bir boyut olarak ortaya çıkmasında etkili olmuştur. İnsani güvenlik bağlamında temiz suya erişim ile sanitasyon hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi unsurların yerel, ulusal, küresel düzeyde sağlanması insani refahın sağlanmasıyla bir arada ele alınmaktadır (Eddy, 2004, s. 25). 1994 yılında BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan “İnsani Kalkınma Raporu” (*Human Development Report*) insani güvenliği, insan yaşamı ve onuru ile ilişkili bir kavram olarak ele alırken, insanların özgür ve güvenle seçimde bulunması ve bugün güven içinde sahip olduğu fırsatları gelecekte kaybetmeyecekleri güvencesini taşımaları olarak tanımlamıştır (Human Development Report, 1994, s. 22-24).

Bu bağlamda insani güvenlik, tüm insanlara ilerleme için fırsat sağlayarak ve istikrar, güvenlik ve sürdürülebilirliği geliştirerek, tehditlere karşı koruma anlamını taşımaktadır (Liotta, 2008, s. 2). 2006 İnsani Kalkınma Raporu, insani güvenliğin bir parçası olarak su güvenliğini, herkesin, sağlıklı, onurlu ve verimli bir hayat için yeterli güvenli suya makul bir fiyatla erişiminin, suyu sağlayan ve suya bağlı olan ekolojik sistemleri de gözeterek sahip olduğunu; bu şartların sağlanmaması durumunda önemli insani güvenlik risklerinin ortaya çıkacağını belirtmektedir. Bunun yanında kirli suların, insani güvenlik açısından pek çok

gelişmekte olan ülkede yaşanan şiddetli çatışmadan daha büyük bir tehdit oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Human Development Report, 2006, s. 3, 42).

Suyun yetersizliği, kalitesizliği ile suya erişimde yaşanan sorunlar doğrudan insan hayatını tehdidi ön plana çıkmaktadır. İnsani tehdit bağlamında yaratılan “su krizi” söyleminin irdelenmesi, yaşamsal bir sorunun nasıl kâr aracına dönüştürülebildiğinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır

1.1.3 Suyun Metalaşmasına Yol Açan Söylem: Su Krizi

Doğal döngüler sayesinde gezegenin su kaynaklarının tükenmesinin söz konusu olmadığını belirten Barlow (2009, s. 21-25), insan faaliyetlerine bağlı olarak su döngüsünün bozulduğu, temiz suların zarar gördüğü ve azalmaya başladığını ortaya koymaktadır. Sanayileşme, kentleşme, endüstriyel tarımın yaygınlaşması ve ekonomi politikaları gibi insan kaynaklı faaliyetler su kaynakları üzerindeki baskıyı yoğunlaştıran süreçlerdir. Birbiriyle bağlantılı bu süreçlerin nüfus artışı ile de doğrudan ilintili olması, artan su ihtiyacının açıklanmasında etkili olmaktadır.

Sanayileşme ortaya çıktığı dönemden beri çevre ve özellikle sucul ekosistemler üzerinde önemli bir bozulma yaratmıştır. Sanayi atıklarının su kaynaklarına karışması hem insan sağlığını hem de farklı ekosistemlerin yaşamını etkilemektedir. Bu bağlamda artan nüfusla genişleyen kentler bir yandan sulak alanları tahrip etmekte, su kaynaklarındaki kirlenmeyi arttırmakta bir yandan da kentsel su kullanımındaki artış kırsal bölgelerdeki su kaynaklarının kente taşınması projelerini ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan artan nüfusun beslenmesi için yoğunlaşan tarım faaliyetleri su kullanımını da artırmıştır. Bilinçsiz su tüketimi su kaynaklarının aşırı kullanımı yanında uzun dönemde toprağın verimini de azaltmaktadır. Ayrıca su kaynaklarının korunmasının getirdiği ek maliyet, kazanç kaybı olarak değerlendirilerek önlemler göz ardı edilmiştir. Kapitalist pazar ekonomisinin bu etkilerinin tamamı su döngüsünde kırılma yaratan etkenlerdir. Bu bozulma sucul ekosistemlerin kendini yenileme sürecinden daha hızlı geliştiği için bugün ortaya çıkan durum su kıtlığı olarak adlandırılmaya başlamıştır.

Günümüzde pek çok uluslararası belgede su krizi olarak adlandırılan süreç, aslında sanayileşmeyle doğan yeni kapitalist üretim modeli ve onun yarattığı ekonomik, siyasal ve toplumsal değişimle doğrudan bağlantılıdır. Sanayi Devrimi ile paralel ilerleyen kapitalizmin gelişim süreci, Marx'ın (1998, s. 21) belirttiği gibi ticaretin, ulaşımın ve iletişim yollarının gelişimini hızlandıracak şekilde bir dünya pazarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu pazarın

genişlemesi, tüketim artışı ile doğru orantılıdır. Yalnızca ticari ürünlerin değil insanların, hayvanların ve hatta mekanların pazarlandığı alanda, çevrenin ve doğal değerlerin meta haline dönüşmesi süreci de hızlanmıştır. Artan sanayi faaliyetleri, kentleşme, artan nüfusa bağlı olarak yoğunlaşan tarım faaliyetleri gibi nedenler ekosistemler üzerindeki baskıyı arttırmıştır. İnsan kaynaklı (*anthropique*) baskılar üç faktörün (nüfus, tüketim, teknoloji) birleşiminden oluşmaktadır ve bu birleşim tüketilen kaynakların, atıkların ve kirliliğe neden olan ürünlerin miktarını belirlemektedir; bu bağlamda Benest v.d. (2009, s 98) çevre üzerindeki insan kaynaklı baskıyı açıklamak için şu formülü geliştirmiştir:

$$I = P \times C \times T \text{ (Impact = Population x Consumption x Technology)}$$

$$\text{(Etki= Nüfus x Tüketim x Teknoloji)}$$

Ekolojik krizi tarihsel ve toplumsal perspektiften ele alarak üretim ilişkileri, teknolojik ilerleme ve demografik değişimlerin etkisi üzerinde durarak formülü yeniden düzenleyen Foster (2002, s. 12, 34), şu formülü öngörmüştür:

$$\text{Etki= Nüfus} \times \left(\frac{\text{Sermaye Stoku}}{\text{Kişi}} \times \frac{\text{Malzeme Akışı}}{\text{Sermaye Stoku}} \right) \times \left(\frac{\text{Enerji}}{\text{Malzeme Akışı}} \times \text{Çevresel Etki} \right) / \text{Enerji}$$

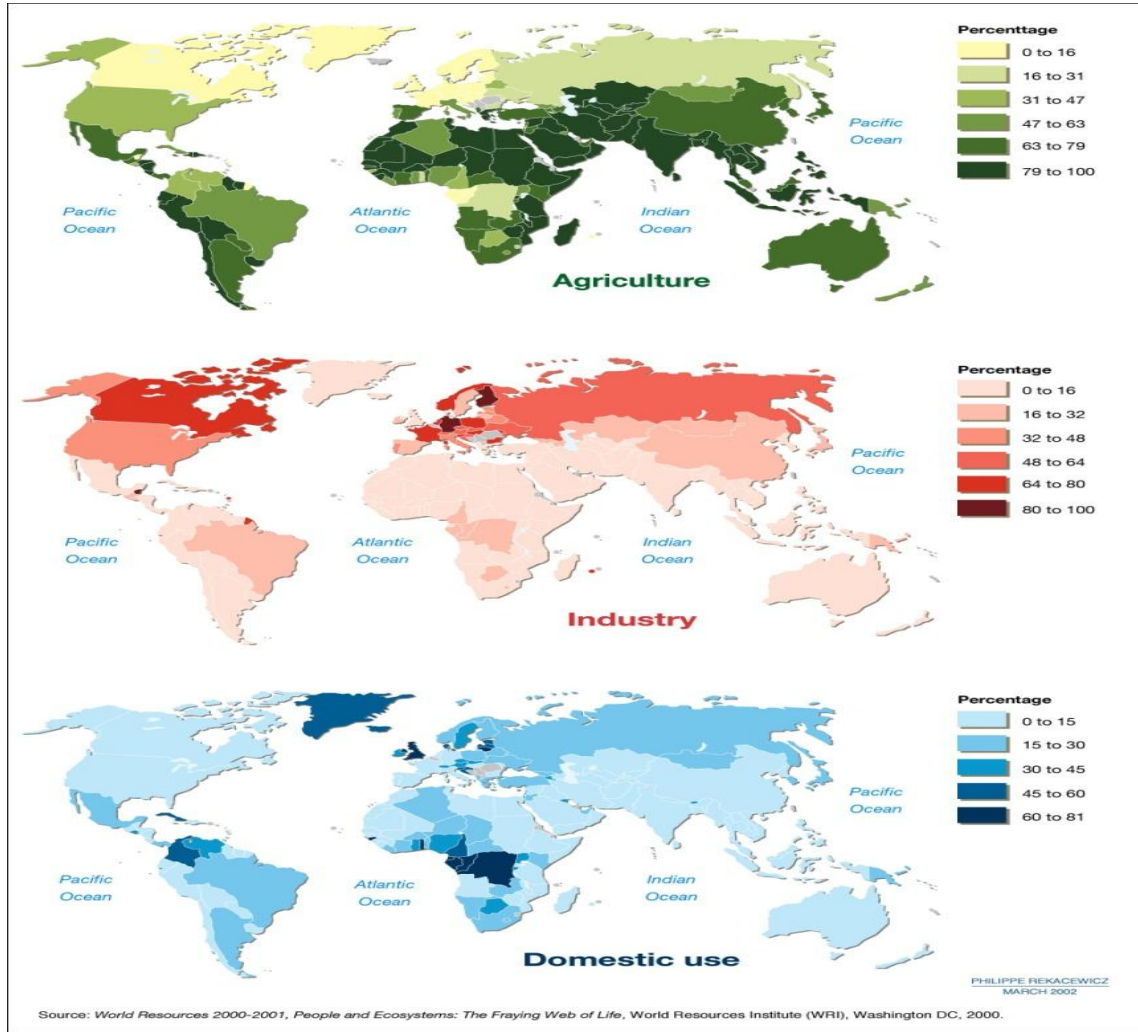
Formüle göre ekolojik bozulma üzerinde nüfusun, teknolojinin ve sermaye birikiminin etkileri bir arada değerlendirilmelidir. Bu üç değişkenin herhangi birinde iyileştirmeler yapmanın çevre üzerinde yararlı etkileri olsa da yeterli olmayacağı; sorunun temelinde kapitalist sistemin yattığı belirtilmektedir. Kapitalist sistemin özünde sürekli büyüme ve sermaye birikimi yattığına göre, bu döngünün sürdürülebilmesi için tüketimin de sürekli kılınması gerekmektedir. Artan nüfusla doğru orantılı olarak büyüyen tüketim, ekolojik bozulmayı da tetiklemektedir; ekosistemlerin kendini yenileme kapasitesi sayesinde belli ölçüde durdurulabilen bozulma, aşırı ve bilinçsiz tüketim nedeniyle yıpranmanın zaman içinde yenileme kapasitesinden daha hızlı gelişmesine ve ekolojik sorunların birikerek ekolojik yıkıma dönüşmesine neden olmaktadır (Ökmen, 2004, s. 331). Bu süreçte kapitalist sistem, sermayenin ekosistemlere özgü niteliksel çeşitlilik, birbirine bağımlılık, nicel sınırlar ve mekansal özgünlük gibi ilkeleri dikkate almadan, doğal değerleri para kazanma aracına indirgemesi (Burkett, 2006, s. 138) nedeniyle ekolojik krizin derinleşmesinde etkili olmaktadır. İnsanları ve doğayı tahrip eden sermaye, kârı ön plana çıkararak insani değerlerin ve ihtiyaçların geri plana atıldığı bir toplum yaratmaktadır (Lebowitz, 2010, s. 20-21). Su krizinin ortaya çıkışı da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Suyun kullanım alanı genişledikçe suya talep de artmaktadır. Su varlıklarının karşılaştığı (insan kaynaklı) sorunlar ve suyun tükenebilirliği göz önüne alındığında suyun değeri, paylaşımı ve yönetimi tartışmaları da derinleşmektedir. Foster ve Clark (2009), Lauderdale paradoksuna dayanarak kıtlık örneği üzerinden toplumsal refah ve kişisel zenginleşme arasındaki negatif korelasyonu ortaya koymaktadır. Buna göre, 20. yüzyılda başlayan ve 21. yüzyılda da devam eden ekolojik bozulma –ve buna bağlı olarak yaratılan kriz söylemi- ile özel sektörün *kıtlığı yeni bir yatırım aracına dönüştürdüğü* belirtilmektedir. Kıt kaynağın ekonomik değerinin artacağı görüşünden hareketle, kıtlık durumunda doğal zenginliklerin değerinin artacağı; böylece yeni kârlı sektörlerin ortaya çıkacağı kabul edilmektedir. Bu bağlamda su kıtlığı tartışmaları da suyun ekonomik bir mal olarak değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Suyun ekonomik bir meta olarak kabulü, paylaşımı, düzenlenmesi ve değişimi konularında piyasa kurallarının geçerli olması, kıt kaynağın optimal kullanımının sağlanmak istendiği anlamını taşımaktadır (Paquerot, 2002, s. 4). Bu durum suyun fiyatlandırılması ve ticarileştirilmesi sonucunu doğurmaktadır; bu sonuca bağlı olarak da insanların ve diğer doğal varlıkların temel yaşamsal ihtiyaçları için suya erişimi ikinci plana itilmektedir.

Mevcut su kaynaklarının kullanım alanları da değişim göstermektedir. Su yalnızca yaşamın devamını sağlayan bir kaynak değildir; ekonomik faaliyetlerin temelinde de su yer almaktadır. Günümüzde su kaynakları kullanımında % 70'lik oranla en büyük payı tarım faaliyetleri almaktadır (UN Water Statistics, 2012). Sektörlere göre su kullanımının bölgelere dağılımı farklılık göstermektedir. Şekil 1.7.'de görüldüğü gibi sanayi sektöründe su kullanımı Kuzey Amerika, Avrupa ve Rusya'da yoğunlaşırken; tarımda yoğun sulamanın yapıldığı bölgeler Orta Afrika, Güneydoğu Asya ve Güney Amerika'nın batı kıyılarıdır.

Su tüketiminin % 70'inin kullanıldığı tarım faaliyetleri, insan yaşamının sürdürülmesi için besin sağlamanın yanında etanol, kanola gibi yakıt olarak kullanılan tüketim ürünlerinin üretiminde de kullanılmaktadır. Yoğun sulamayı gerektiren bu ürünler, su tüketimini de artırmaktadır. Bunun yanında sanayi üretimi de suya bağımlıdır. Su tüketiminin % 22'sini oluşturan sanayi faaliyetlerinde, özellikle termik ve nükleer santraller soğutma için büyük oranlarda suya ihtiyaç duymaktadır. Hane içi kullanım ise % 8'lik tüketim oranı ile tarım ve sanayi ile karşılaştırıldığında daha az su harcamaktadır (UN Water Statistics, 2012). Bununla birlikte modern yaşam tarzının yaygınlaşması hane içi tüketimi de arttırmaktadır. Özellikle gelişmiş bölgelerde havuz, bahçe bakımı gibi temel gereksinimlerin ötesindeki kullanım, su ihtiyacı için her gün kilometrelerce yol yürüyen insanların durumu ile birlikte değerlendirildiğinde eşitsizlik ve adaletsizliği gözler önüne sermektedir.

Şekil 1.6 Tarımsal, Endüstriyel ve Haneîçi Su Kullanımı

Kaynak: <http://www.unep.org/dewa/vitalwater/article48.html> (erişim tarihi: 25.04.2012)

Bu çerçevede sosyal ve ekonomik eşitsizliklere bağlı olarak insani ve ekolojik açıdan en önemli tehdidi oluşturan temiz suya erişim sorunu ile bu sorunun çatışmaya dönüşme riskidir. Su gibi yaşamsal bir kaynağın uluslararası çatışmalara da konu olabilmesi ve iç çatışmaların sınır aşan etkileri dikkate alındığında, suyla ilgili düzenlemelerde çok-boyutlu, uluslararası ve ulus-ötesi yaklaşımların önemi ve gerekliliği açığa çıkmaktadır. Bu yaklaşımların ekonomik temelli oluşu, suyun metalaşmasına ve ticarileştirilmesine katkı yapması suya erişim sorunun daha da derinleştirmektedir. Bu bağlamda suyla ilgili politikaların üretilmesinde etkili uluslararası aktörlerin tutumlarının ve önerilerinin irdelenmesi önem taşımaktadır.

1.2 Suyla İlgili Uluslararası Aktörler

Ekolojik bozulmanın giderek sınır tanımaz bir hal alması uluslararası işbirliğinin kaçınılmaz olduğu görüşlerini ön plana çıkarmıştır. Ekolojik sorunların uluslararası niteliği, devletlerin ulusal egemenliklerinin sembolü olan siyasal sınırları aşan niteliğinden ve devletlerin tek başlarına üstesinden gelemeyecekleri türde olmalarından ileri gelmektedir (Sönmezoğlu, 2000: 541). 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı ile çevre, uluslararası gündemin önemli maddelerinden biri haline gelmeye başlarken, konferansın sonuç bildirgesinde insanoğlunun neden olduğu zararlar arasında su kirliliğine de yer verilmiştir.

Buna karşın Stockholm Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde doğrudan suyla ya da su yönetimi ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. Yine de doğal kaynakların yönetiminde gelecek kuşakların da çıkarının gözetilmesi, flora ve faunanın ortak miras olarak korunması, yenilenebilir kaynakların tüm insanlığın çıkarı doğrultusunda paylaşılması, kirliliğe karşı ortak hareket edilmesi ilkeleri dolaylı olarak su kaynaklarını da ilgilendirmektedir. Bu bağlamda su konusunun uluslararası sistemin tartışma maddeleri arasına alınmasını sağlayan temel aktör Birleşmiş Milletler'dir. BM'nin suyla ilgili görüşleri tartışmaların yönelimi açısından büyük önem taşımaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren dünyada neoliberal paradigmanın güçlenmesi ile paralel olarak Dünya Bankası gibi finans kuruluşları ile Dünya Su Konseyi'nin politikaları ön plana çıkmaya başlayacak ve bu kurumların suyla ilgili düzenlemeleri diğer örgütlerin ve devletlerin düzenlemelerini somut olarak etkileyecektir.

1.2.1 Birleşmiş Milletler

II. Dünya Savaşı'nın ardından 24 Ekim 1945 tarihinde 51 devletin üyeliği ile kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü (BM), günümüzde 193 üye devlet ve pek çok alt kuruluşu ile uluslararası sistemin merkezinde yer alan en önemli devletlerarası kuruluştur. BM Kurucu Şartı, örgütün devletler arasında uluslararası barış ve güvenliği korumak, uluslar arasında dostane ilişkileri geliştirmek, uluslararası sorunların çözümünde işbirliğini ön plana çıkarmak, sosyal refah ile daha iyi yaşam standartları ve insan hakları konularında ilerleme sağlamak ilkelerine dayandığını dile getirmektedir. Bu ilkeler BM'nin kuruluş amacını da yansıtmaktadır. BM, barış koruma (peacekeeping), barış inşası (peacebuilding), çatışma önleme, insani yardım gibi dünya barışını ve güvenliği ilgilendiren işlevlerinin yanında sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ve sosyal kalkınma, yönetim, sağlık, çevre, gıda, demokrasinin geliştirilmesi, insan hakları, cinsiyet eşitliği, kadın gibi pek çok farklı konuda sorumluluk üstlenmektedir (UN at a Glance, 2012).

BM; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Soysal Konsey, Genel Sekreterlik Vesayet Konseyi ve Uluslararası Adalet Divanı organları aracılığıyla uluslararası sorunların çözümünde etkin rol oynamaktadır.

BM, 1970’li yıllardan itibaren çevre, kadın, insan yerleşimi gibi konularda büyük konferanslar düzenleyerek uluslararası gündemin konu başlıkları arasına güvenlik ve devlet işlerinin yanında sosyal, ekonomik ve çevresel konuları da eklemeye başlamıştır⁴; bu süreçte düzenlenen büyük konferanslardan birinin konusu da “su” olmuştur. Su ile ilgili ilk uluslararası etkinlik, 1977 yılında Arjantin’in Mar del Plata kentinde düzenlenmiştir. Mar del Plata BM Su Konferansı’nda gelişmişlik düzeyi ile sosyal ve ekonomik koşullarına bakılmaksızın herkesin, temel ihtiyaçlarını karşılamak için eşit kalite ve miktarda temiz içme suyuna erişim hakkı olduğu kabul edilmiştir. Suyla ilgili planlama, geliştirme, altyapı yönetimi ve rasyonel politikalar geliştirilmesi yönünde önerilere de yer verilmiştir (UN Water Conference Resolutions, 1977). Konferansta kabul edilen Eylem Planı’nda ise su, ortak mal olarak kabul edilmiştir (Belaidi ve Euzen, 2009, s. 58).

Konferansta alınan kararlar doğrultusunda BM, 1981-1990 yılları arasını “Uluslararası İçme Suyu ve Sanitasyon On Yılı” ilan etmiştir. Buna karşın 1980’li yıllar boyunca su konusunda etkili bir uluslararası girişim gerçekleştirilememiştir. 1990 yılında BM Dünya Çocuk Zirvesi’nde tüm çocuklar için temiz su hizmetine ve sanitasyona evrensel erişimin sağlanması ilkesi benimsenmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren su konusu çevre ve insani kalkınma ile ilgili etkinlikler içinde alt başlıklar arasında yer almaya başlamıştır. Bu süreçte deklarasyonların yanı sıra konvansiyon, protokol, rapor gibi uluslararası belgelerde suyla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir (WWC, 2009).

1.2.1.1 BM Belgelerinde Su

1990’lı yıllarda BM himayesinde gerçekleştirilen pek çok uluslararası etkinlikte su konusu da gündeme alınmıştır. Bu etkinlikler sonunda kabul edilen belgelerde su konusuna yapılan atıflar aşağıda, kronolojik olarak, kısaca ele alınacaktır.

- 1990 yılında UNDP tarafından düzenlenen “*Global Consultation on Safe Water and Sanitation*” (Temiz Su ve Sanitasyon için Küresel Toplantı) sonucunda yayımlanan Yeni Delhi Deklarasyonu, temel su ve sanitasyon hizmetlerinin yetersizliğini sosyal ve ekonomik

⁴ 1960’lı yıllardan itibaren BM, deniz hukuku konusunda da pek çok girişimde bulunmuştur. Kıta sahanlığı, balıkçılık, deniz dibindeki maden yatakları gibi daha çok devlet güvenliğini ve ekonomik faaliyetleri ilgilendiren konulara ağırlık verilmiştir (Yılmaz, 2009, s. 132). Bu çalışmanın konusu su kaynaklarıyla sınırlandırıldığı için deniz hukuku ile ilgili düzenlemelere yer verilmeyecektir.

gelişmeyle bağlantılandırarak, entegre su yönetiminin ilkelerini belirginleştirmeye başlamıştır. Temiz su üzerinde duran deklarasyonda, yasal düzenlemelerin sağlanması, fiyat politikalarının belirlenmesi ve suların korunması için önlemlerin alınması temel gereksinimler olarak kabul edilmiştir. Hükümetlerin rolü, kamusal ya da özel, yerel hizmetleri sağlayan kurumları desteklemek ve onlara kolaylık sağlamak şeklinde belirlenmiştir. Bu bağlamda temiz suyun bedava bir mal olmadığı vurgulanması önem taşımaktadır (Principle No. 4) (New Delhi Statement, 1990).

- 1992 Ocak'ında Dublin'de düzenlenen Uluslararası Su ve Çevre Konferansı (*International Conference on Water and Environment*) sonucunda yayımlanan deklarasyon suyun ekonomik değerinin üzerinde duran bir yapıdadır. Dublin Deklarasyonu aşırı tüketim, kirlilik, kuraklık ve sellerin yarattığı tehditler gibi konularda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilecek eylemler için rehber olması öngörülen öneriler ortaya koymaktadır. Bu öneriler dört ilke çerçevesinde geliştirilmiştir (The Dublin Statement, 1992):

1- Tatlı sular, yaşamın, kalkınmanın ve çevrenin sürdürülebilmesi için gerekli, tükenbilir bir kaynaktır.

2- Suyun geliştirilmesi ve yönetimi, her düzeyde kullanıcılar, planlayıcılar ve politika üreticileri kapsayacak şekilde, katılımcı bir yaklaşıma dayandırılmalıdır.

3- Suyun sağlanması, yönetimi ve korunması bağlamında kadınlar merkezi bir rol oynamaktadır.

4- Suyun tüm kullanım alanlarının ekonomik bir değeri vardır ve su, ekonomik bir mal olarak tanınmalıdır.

- 1992 yılında Rio'da gerçekleştirilen Dünya Zirvesi sonucunda yayımlanan deklarasyon, sürdürülebilir kalkınma ilkelerini dikkate alacak şekilde çevrenin ve doğal kaynakların korunması gerektiğini ortaya koymaktadır. Zirve sonunda kabul edilen "Gündem 21" (*Agenda 21*) belgesinin 18. Bölümü "Tatlı su kaynaklarının ve kalitesinin korunması: Su kaynaklarının gelişimi, yönetimi ve kullanımı için bütünlük yaklaşımının uygulanması" başlığı altında su yönetiminin ilkelerini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ihtiyaçların karşılanabilmesi ve ekosistemlerin korunması için kullanıcıların adil bir fiyat ödemesi gerektiği ilkesi kabul edilmektedir (md. 18.8). Su hem sosyal hem ekonomik bir mal olarak kabul edilirken (md. 18.17); sınırlı bir kaynak olarak sürdürülebilir tüketimi için tüm maliyetlerin dikkate alınması gerektiği ortaya konulmaktadır (md. 18.16) (*Agenda 21*, 1992).

- 1992 tarihli bir başka belge ise "Sınıraşan Akarsuların ve Göllerin Kullanımı ve Korunması Sözleşmesi" ya da kısaca Helsinki Sözleşmesi'dir. Sözleşme, sınıraşan suların

tanımını ortaya koyarken, sınır aşan etkilerden de bahsetmektedir. Sınır aşan etkileri önlemek, kontrol etmek ve azaltmak için gerekli önlemler bağlamında üç temel ilke benimsenmektedir. Bunlar önleme, kirleten-öder ve gelecek kuşakların gözetilmesidir. Bu doğrultuda eşitlik ve karşılıklılık ilkesine dayanan bir işbirliğinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. (Convention on Protection and Use of Transboundary Water Courses and International Lakes, 1992). 1999 yılında sözleşmeye dayalı olarak Londra’da imzalanan “Su ve Sağlık Protokolü” de işbirliğini ve bütünleşik yaklaşımı geliştirecek şekilde sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde bir su yönetimi ve koruma planı öngörmektedir (Protocol on Water and Health, 1999). Bunun yanında protokolün herkesin içme suyuna ve sanitasyon hizmetlerine erişiminin sağlanması yönündeki görüşü de eşitlikçi politikaların uygulanması yönünde önemli bir adımdır.

- 1994 yılında düzenlenen BM Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Planı ilkeleri arasında su hakkına da değinilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma bağlamında herkesin hakkı olduğu kabul edilen iyi yaşam koşullarının kendi ve ailesi için yeterli su ve sanitasyonu da içerdiği belirtilmiştir. Bunun yanında yoksulluğun suyla ilgili problemlere etkisi (md. 3.13, md. 3.14), nüfusun önemli bölümünün suya ve sanitasyona erişimde yaşadığı sorunlar ile suya bağlı hastalıkların etkisi (md. 8.2), tüm ülkelerin sağlıklı ve güvenli yaşam için alacağı önlemler arasında temiz içme suyu ve sanitasyonla ilgili düzenlemelere de yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Hükümetlerin kırsal bölgelerden göçü engellemek için suya erişim konusunda da önemleler alması (md. 9.6), sonuç raporunda dile getirilmiştir (Report of International Conference on Population and Development).

- 1995 yılında Kopenhag’da düzenlenen Sosyal Kalkınma Zirvesi Sonuç Raporu içinde yoksulluğun temiz suya ve sanitasyon tesislerine erişimde engel yarattığı (md. 19); hükümetlerin yerine getirmesi gereken temel ihtiyaçlar arasında herkes için yeterli miktarda temiz içme suyuna ve sanitasyona sürdürülebilir erişiminin sağlanması da yer almaktadır (md. 36.1) (Report of the World Summit for Social Development).

- 1997 Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanım Hukukuna İlişkin Sözleşme (New York Sözleşmesi), su yollarının adil ve rasyonel kullanımı (md. 5-6), uluslararası işbirliğinin sağlanması (md. 8), ekosistemlerin korunması ve geliştirilmesi (md. 20) yönünde maddeler içermektedir. Sözleşme, anlaşmazlıkların çözümü için de düzenlemeler içermektedir (Convention on Law of..., 1997). Sözleşme, BM Genel Kurulu’nda 103 üyenin oyuyla kabul edilmiştir. Yürürlüğe girebilmesi için otuz beş üyenin onayı gerekirken, yalnızca 21 üye devlet sözleşmeyi onaylamıştır. Bu nedenle yasal bağlayıcılık da içeren sözleşme halen yürürlüğe girmemiştir.

- 18 Eylül 2000 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen Milenyum Bildirgesi, su kaynaklarının sürdürülebilir olmayan şekilde kullanımını engellemek için bölgesel, ulusal ve yerel düzeylerde, suya daha adil ve eşitlikçi erişimi sağlayacak yönetim stratejileri geliştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur (UN Millenium Declaration, IV-22). Bildirge doğrultusunda belirlenen BM Binyıl Kalkınma Hedefleri (Millenium Development Goals, 2000) kapsamında da BM üye devletleri, 2015 yılına kadar içme suyuna ve temel sanitasyon hizmetlerine erişimi olmayan nüfusun oranının yarı yarıya azaltılması ilkesini benimsemiştir (Target 7.C). Konulan bu hedefe karşın, 2010 yılında yayımlanan Değerlendirme Raporu'nda, çok az ilerleme kaydedildiği; yalnızca dört bölgede su hizmetlerine erişimde iyileştirme gerçekleştiği belirtilmiştir. 2008 yılı verilerine göre, sanitasyon tesislerine erişimi olmayan 2.6 milyarlık nüfusun oranı giderek artmaktadır (Objectifs Millénares pour le développement-Rapport, 2010, s.52-64).

- 2001 yılında Bonn'da, Johannesburg Zirvesi'ne hazırlık çalışmaları kapsamında düzenlenen Uluslararası Tatlı Su Konferansı, temiz suya erişim, yoksullukla mücadele ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır. Konferansta yönetim, bütünleşik yönetim ve yeni işbirlikleri; finansal kaynakların hareketliliği; kapasite geliştirme ve teknoloji transferi yönünde eylemler ele alınmıştır. Tartışmalar su hizmetleri ve altyapı yatırımlarını artırma ihtiyacı, su yönetimi pratiklerinin iyileştirilmesi, daha etkili su kurumlarının oluşturulması, en alt düzeyden başlayarak katılımın sağlanması, sosyal ve çevresel faktörlerin dikkate alınması konuları üzerinde yoğunlaşmıştır (Tortajada, 2001, s 4). Konferans sonunda kabul edilen “Eylem için Öneriler”de (Recommendations for Action) su bir kamu malı olarak kabul edilirken, insan hakkı olup olmadığı yönündeki tartışma sonuçlandırılmamıştır. Ayrıca kamu-özel ortaklığı, maliyetin telafisi, yolsuzlukla mücadele, sınıraşan sular, atık su yönetimi, ekosistemlerin korunması konularında da görüşlere yer verilmiştir⁵ (International Conference on Freshwater, 2001).

- 2002 yılında Johannesburg'da düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi, Rio Zirvesi ardından geçen on yılda gerçekleştirilen uygulamaları değerlendirmek amacını taşımaktadır. Zirvenin hazırlık çalışmaları arasında yer alan WEHAB girişimi, ile belirlenen beş tema çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu temalar su, enerji, sağlık, tarım, bio-çeşitlilik ve ekosistem yönetimidir. WEHAB'ın yayımladığı “Su ve Sanitasyon Konusunda Eylem İçin Çerçeve” başlıklı belge, su ve

⁵ Bonn Deklarasyonu'nun eleştirilen yanı, suya doğrudan bağlı tarım konusunda hiçbir ilke içermemesi ve daha önce kabul edilen ilkeleri tekrarlamasıdır. Bu nedenle etkili bir sonuç doğurmadığı yönünde eleştirilmektedir (Biswas, 2004, s. 86).

sanitasyon konusunda mevcut durumu, yeni meydan okumaları ve bunlara karşı geliştirilecek stratejileri ele almaktadır (WEHAB, 2002). Bu çerçevede suyun diğer temalarla ilişkisinin kritik yönü de vurgulanmaktadır⁶.

Johannesburg Zirvesi Sonuç Deklarasyonu'nda onurlu bir yaşamın gereklilikleri arasında sayılan temiz suya ve sanitasyona erişimin arttırılmasının önemine dikkat çekilmektedir (md 18). Kabul edilen Uygulama Planı'nda ise Bin Yıl Kalkınma Hedefleri içinde suya erişimle ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesi yönünde eylemler ortaya konulmuştur (md. 8). Su yönetiminde bölgesel, ulusal ve yerel düzeyde sürdürülebilir ve bütünlük yaklaşımının uygulanmasının ekosistemler üzerindeki baskıyı azaltabileceği belirtilmiştir (md. 24). Bunun yanında suyla ilgili konularda hükümetler arası ve uluslararası işbirliğinin yanı sıra BM, finans kuruluşları, diğer uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum arasındaki koordinasyonun önemine de işaret edilmiştir (md. 29).

- Aralık 2003'te BM Genel Kurulu, 2005-2015 yılları arasını “Yaşam İçin Su: Uluslararası Eylem On Yılı” (*International Decade Action “Water for Life”*) ilan etmiştir. Bu süreçte su ve suyla ilgili konularda belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesi yönünde eylemlerin arttırılması amaçlanmaktadır (Water for Life Decade).

- 2010 yılında ise BM Genel Kurulu, 2002 yılında Ekonomik ve Sosyal Konsey'in benzer yönde aldığı kararı hatırlatarak, suya erişimin insan haklarının bir parçası olduğunu kabul etmiştir⁷. Bu durum, su hakkının tanınması yönünde en etkili uluslararası adımlardan birinin atılmasını sağlamıştır.

- 2012 Haziran'ında Rio'da “yeşil ekonomi” temasıyla Rio +20 Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Konferans sonunda kabul edilen “Arzu Ettiğimiz Gelecek” (*The Future We Want*) başlıklı belgede su, sürdürülebilir kalkınma ve küresel meydan okumalarla doğrudan ilintilendirilmiştir. Bu çerçevede su hakkı, sucul ekosistemlerin korunması, altyapı ve yatırımların geliştirilmesi konularında ulusal egemenlik, ulusal sınırlar ve ulusal önceliklere önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında su kirliliğinin önlenmesi konusunda uluslararası destek ve işbirliğinin önemine değinilmiştir (UN General Assembly Resolution A/66/L.56, 2012).

⁶ Suyun enerji ile ilişkisinde hidroelektrik potansiyeli ve yenilenebilirliğin önemi; su-sağlık ilişkisinde suya bağlı hastalıklar ve alternatif sanitasyon sistemlerinin gerekliliği; su-tarım ilişkisinde düşük su üretkenliği ve su kaynaklarını olumsuz etkileyen tarım faaliyetleri; su-bio-çeşitlilik ilişkisinde sulak alanların yok olması ve diğer ekosistemler için su sağlama; su hizmeti ve kalite yönetimi bağlamında ise hizmetler üzerindeki baskı, bölümlenmiş yönetim ve etkisiz dağıtım sistemleri konuları üzerinde durulmuştur (WEHAB, 2002, s. 7-12).

⁷ Bu iki kararın içeriği ile ilgili ayrıntılar “Su Hakkı” bölümünde ele alınacaktır.

1.2.1.2 UN-Water Mekanizması

Yukarıda ele alınan belgelerden anlaşılacağı gibi, BM bağlı ya da ilgili kuruluşları, ajanslar, programlar, fonlar arasında pek çoğu suyun farklı boyutları konusunda çalışmalar yapmaktadır. 2003 yılında kurulan *UN-Water* (BM-Su) mekanizması BM'nin farklı birimleri arasında koordinasyon ve uyum sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Böylece, BM kuruluşları ile diğer partner kuruluşlar arasında işbirliğinin geliştirilmesi, bilgi paylaşımının sağlanması gibi görevler de üstlenerek çok yönlü ve çok aktörlü bir tartışma platformu oluşturmuştur.

UN-Water'a bağlı, kendi bütçesi ve çalışma planı bulunan dört uzmanlık programı yer almaktadır. Bunlar WWAP (*The World Water Assessment Programme- Dünya Su Değerlendirme Programı*), JMP (*WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme- Ortak İzleme Programı*), UNW-DPC (*UN-Water Decade Programme on Capacity Development- On yıllık Kapasite Geliştirme Programı*) ve UNW-DPAC (*UN-Water Decade Programme on Advocacy and Communication- On yıllık Destek ve İletişim Programı*)'dir. UN-Water içinde yer alan 28 BM kuruluşu⁸, su konusunun çok boyutluluğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca BM dışındaki diğer ulus-ötesi girişimlerin⁹ de işbirliği içine alınması önemli bir adımdır.

BM ile bağlı kuruluşları/birimleri suya erişim, su yönetimi, su hakkı gibi suyla ilgili pek çok konuda görüş bildiren, öneriler sunan raporlar ve uluslararası belgeler yayımlamaktadır. Bu belgelerin genel tutumu farklılık gösterebilmektedir; örneğin bir yandan suyun temel bir hak olduğu kabul edilirken, bir yandan da suyun ekonomik değerini vurgulayan, fiyatlandırılmasını tavsiye eden kararlara da yer verilebilmektedir. Bu durumda BM'nin farklı uzmanlık dallarına ayrılmış uzman kuruluşlardan oluşan yapısı ile devletlerin yönlendiriciliği de önem taşımaktadır. Örneğin Genel Kurul'da tüm üye ülkeler eşit olarak temsil edilirken, buradan su hakkını gözetilen bir karar çıkabilirken, kalkınma konularına odaklanmış uzman kuruluşlar etkin yönetim için ekonomik çıkarları da gözeterek suyun fiyatlandırılması yönünde görüşlere imza atabilmektedir.

⁸ FAO, WHO, UNICEF, UNESCO, UNCTAD, UNDP, UNEP, CBD, IAEA, IFAD, UNCCD, UN DESA, UN ECA, UN ECE, UN ECLA, UN ESCAP, UN ESCWA, UNFCCC, UN-Habitat, UNHCR, UNIDO, UNISRD, WMO, BM Üniversitesi, Dünya Bankası, ILO, UNWTO, UNITAR, WFP, UNWOMEN Un-Water girişimi içinde yer alan BM bünyesindeki birimlerdir. Farklı uzmanlık alanına sahip bu birimlerin hepsinin suyla ilgili düzenlemelere sahip olması su konusunun farklı boyutlarını ve bu konuda koordinasyonun sağlanması için işbirliğinin önemini ortaya koymaktadır.

⁹ UN-Water içinde özel statülü partner olarak UNOOSA, WSSCC, UNSGAB, The Global Compact yer alırken, diğer partnerler AquaFed, IWRA, IAH, IAHS, ICID, IWA, IWMI, PSI, SIWI, AIDA, GWA, IUCN, IHA, WWF, Global Water Partnership, Stakeholder Forum, Women For Water Partnership, Conservation International, Ramsar, World Business Council for Sustainable Development'dir.

1970'li yılların başında suya eşit ve adil erişimi öngören, suyun ortak kullanım yönünü vurgulayan yaklaşımlar 1990'lı yıllardan itibaren değişmeye ve suyu ekonomik bir mal olarak gören yaklaşımlar ön plana çıkmaya başlamıştır¹⁰. Dublin Deklarasyonu bir yandan suyun ekonomik bir mal olarak değerlendirilmesinin bir yandan da su hizmetlerinin özelleştirilmesi sürecinin önünü açmıştır. Biswas'a (2004, s. 84) göre Mar del Plata ile karşılaştırıldığında Dublin Konferansı su konusunda bir geriye gidiş yaratmıştır. Su kaynaklarının eşitliği ve bölgesel gelir düzeyini dikkate alarak yönetilmesi gerektiği yönündeki teamülün bozulması eleştirilirken, suyu ekonomik bir mal olarak değerlendiren yaklaşımın, Mar del Plata'da kabul edilen, sosyal nesnellikleri dikkate alarak uygun fiyat politikalarının geliştirilmesi yönündeki ilkelerle çeliştiği ortaya konulmaktadır. Bunun yanında Dublin ilkelerinin hakkaniyet ve bölgesel gelir dağılımı gibi suyla ilgili temel kavramları dikkate almaması, pek çok belgede atıf yapılan deklarasyonun ekonomik bakış açısını güçlendirmiştir. 1990'lı yılların sonlarından itibaren bu ilkeler su politikalarına ve uygulamaya yansıtılmaya başlanacaktır.

Süreç içinde BM örgütünün yapısıyla ilgili tartışmalar da öne çıkmaktadır. Yalnızca devletlerin üyeliğini kabul eden bir kuruluş olarak BM'nin, sadece devletlerin çıkarı doğrultusunda değil, halkların çıkar ve haklarını göz önünde tutan bir anlayışla yeniden düzenlenmesinin gerektiği yönünde tartışmalar mevcuttur (Taylor ve Curtis, 2005, s. 422). Uluslararası sistem içinde devletlerin etkinliği yanında ekonomik aktörlerin belirleyiciliği gelişirken toplumların, özellikle katılım konusunda sorun yaşayan kesimlerin, sürece katılımı eksik kalmaktadır. Bu kesimlerin çıkarlarının korunması temel bir gereklilik olarak tüm uluslararası belgeler de yer almasına karşın, karar alma pozisyonuna gelmeleri mümkün olmamaktadır. Güvenlik, insan hakları, çevre gibi konularda uluslararası toplumun genel çıkarının korunmasını hedefleyen tek uluslararası oluşum BM ve ona bağlı uluslararası kuruluşların bu konuya ağırlık verecek şekilde yeniden yapılandırılması önem taşımaktadır.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle değişen uluslararası sistem içinde farklı ulus-ötesi aktörler belirlemeye başlamıştır. Su konusunda da bu aktörlerin etkinliği öne çıkarken, BM'den farklı olarak ulusların çıkarı önceliği, yerini özel çıkarlara bırakmaktadır. Bu kuruluşları uluslararası sermayenin artan rolü ile bağlantılandırmak mümkün görünmektedir. Su konusunda en etkin ulus-ötesi kuruluş ise Dünya Su Konseyi'dir.

¹⁰ Değişimin bir başka boyutu da kurumlar arası ilişkilerle ilgilidir. 1970'li yıllarda suyla ilgili konularda çalışan BM kuruluşları arasındaki rekabet ön plana çıkarken, 1990'lı yıllarda sınırlı işbirliğine karşın görüş alışverişi yoğunlaşmıştır. Buna karşın BM sisteminin asıl eleştirilen yanı düzenlenen konferanslar ve kabul edilen eylem planlarının sonuçlarının değerlendirilmesinin ve uygulanıp uygulanmadığının takibinin eksik kalmasıdır (Biswas, 2004, s. 82-83).

1.2.2 Dünya Su Konseyi ve Dünya Su Forumları

1992 BM Rio Zirvesi'nde ilk kez gündeme gelen dünya su konseyi oluşturulması fikri doğrultusunda 1994 yılında Uluslararası Su Kaynakları Birliği'nin (IWRA) Kahire'de düzenlediği kongrede, su uzmanları ve uluslararası örgütler konseyin oluşturulması yönünde hazırlık çalışmalarına başlanması kararı almıştır. 1995 yılında Kanada ve İtalya'da düzenlenen toplantılar ile konseyin görevleri ve amaçları belirlenirken; Dünya Su Konseyi, 1996 yılında su konusunda küresel toplumun artan kaygılarına yanıt bulmak arayışının yansıması olarak, Fransa hükümetinin de desteği ile Marsilya'da kurulmuştur. Konseyin yönetim yapısının en üstünde Genel Meclis yer almaktadır; meclisin seçtiği en fazla 35 üyeden oluşan Yöneticiler Konseyi, kendi içinde bir başkan, iki başkan yardımcısı, bir sayman ile Yasal ve Finansal İşler Komisyonu, Bilim ve Teknoloji Komitesi ve Kurumlar ve Yönetişim Komitesi başkanlarını belirlemektedir.

Uluslararası çok paydaşlı bir platform oluşturmak arayışındaki konseyin kuruluş amaçları farkındalığı ve politik sorumluluğu arttırmak; karar alma aşamalarında, koruma, geliştirme, planlama, yönetim ve kullanım konularında çevresel sürdürülebilirliği de dikkate alan hareketleri ortaya çıkarmak şeklinde belirlenmiştir. Konseyin finans kaynakları üyelik ücretleri, Marsilya Belediyesi'nin katkıları ile katılımcıların (devletler, uluslararası örgütler ve STKlar) yardım ve bağışlarından oluşmaktadır. Konseyin partnerleri arasında BM, UN-Water, Global Water Partnership, OECD, Stockholm International Water Institute, Japonya Su Forumu, Fransa Dışişleri Bakanlığı ile Ekoloji Bakanlığı, Meksika Ulusal Su Konseyi gibi uluslararası, bölgesel ve ulusal kuruluşlar yer almaktadır (WWC, 2011). 1998 yılında ise başkanlığını Dünya Bankası Başkan Yardımcısı İ. Serageldin'in yürüttüğü Dünya Su Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyonun üyeleri arasında Gorbaçov gibi eski devlet başkanları ile çoğunlukla finans kuruluşları ya da çok uluslu şirketlerin başkanları da yer almaktadır; örneğin Suez firmasının yöneticisi Jerome Monod buna örnektir (Mitchell, 2000).

Komisyon'un 2000 yılında yayımladığı "*A Water Secure World. Vision for Life, Water and Environment*" (Su Güvenliğinin Olduğu Bir Dünya. Yaşam, Su ve Çevre İçin Bakış) başlıklı rapor ile "*Making Water Everybody's Business*" (Suyu Herkesin İşini Yapmak) başlıklı vizyon belgesi, Konseyin su politikaları konusunda eğilimini ortaya koymaktadır. Raporun temel mesajları bütünleşik su yönetiminde bütüncü ve sistemik yaklaşımların benimsenmesi; katılımcı mekanizmaların güçlendirilmesi; yoksullara destek sağlayacak şekilde maliyete göre fiyatlandırma ilkesinin benimsenmesi; kurumsal, teknolojik ve finansal yeniliklerin

sağlanması; hükümetlerin özel sektör için etkili ve şeffaf yasal çerçeveyi oluşturması yönündedir (s. vi-vii).

Vizyon Belgesi'nde de benzer ilkeler kabul edilmiştir; belgede su krizinin, su kaynaklarının yetersizliğinden değil, suların iyi yönetilememesinden kaynaklandığı belirtilirken; mevcut politikaların sorunu daha da derinleştirdiği, soruna çare bulabilmek için bütünlük bir su yönetimi yaklaşımının gerekliliği vurgulanmaktadır (s. xviii-xxi). Yönetim yaklaşımında değişiklik için suyun fiyatlandırılması, hizmet odaklı yönetime geçilmesi ve katılımcı mekanizmaların yaygınlaştırılması gerekli mekanizmalar olarak yansıtılmıştır (s. xxiv). Belgede 2025 yılına kadar herkesin temiz suya ve yeterli gıdaya erişimini sağlamak için ekosistemleri de gözetilen bir yönetim anlayışının benimsenmesi öngörüldürken, bu yaklaşımın temel ilkeleri şu şekilde sıralanmaktadır (s. 53-57):

- Tüm paydaşların katılımının sağlandığı bütünlük bir yönetim anlayışı
- Su hizmetlerinde maliyete göre fiyatlandırmanın sağlanması
- Kamu çıkarı doğrultusunda araştırma ve inovasyon için kamu fonlarının artırılması
- Uluslararası su havzalarında işbirliğinin artırılması
- Su yatırımlarının artırılması.

Vizyon Belgesi öte yandan küresel su kaynaklarının, insanlığın ve gezegenin çıkarları doğrultusunda etkili, verimli ve adil yönetiminin sağlanması gerekliliği üzerinde dururken, bunun için eylem tarzının değiştirilmesi zorunlu kabul edilmiştir (s. 2). Su yönetiminde yapılacak değişiklikler için ilgili tüm tarafların katılımı, araştırma için kamu finansmanının artırılması, su yatırımlarının çoğaltılması yanında tüm su hizmetlerinin tarifelenmesi gibi önlemler sıralanmaktadır. Tarifelenme konusunda tüm masrafların yansıtılması ilkesi benimsenirken, su kıtlığının suyun ekonomik bir mal olarak değerlendirilmesine neden olduğunu ve tüketicilerin hizmetlerin maliyetini ödemesi gerektiği belirtilmiş; bu durumun yoksullara sağlanacak destekleri engellemeyeceği de eklenmiştir. Suyun değerlendirilmesi ile altyapı yatırımlarının ve özel sektörün katılımının sağlanacağı; böylece maliyetlerin de giderilebileceği öngörülmektedir (s. 4).

Belgede su hizmetlerinin fiyatlandırılması gerekli görülürken, fiyatların düşürülmesi için sektöre dinamizm kazandıracak, özel sektörün katılımına önem verilmektedir (s. 47). Kamu politikalarının su gaspına neden olabilen olumsuz yanları ve sübvansiyonlar ile zenginleşenlerin yarattığı olumsuz etkiler; baraj inşaatları (s. 39-40) ve 2025 için su stresine bağlı senaryo konularına da raporda yer verilmiştir. Kamu-özel ortaklığının uygulanmasının

şeffaflık, hukukun üstünlüğü, özellikle kadınların karar alma süreçlerine katılımının sağlanması yönünde etkili olabileceği görüşüne de değinilmiştir (s. 47).

Konseyin en etkili politika oluşturma aracı ise üç yılda bir dünyanın farklı bir kentinde düzenlenen Dünya Su Forumu'dur. Forumların temel amacının suyun politik gündemdeki önemini vurgulamak; 21. yüzyılda uluslararası su sorunlarının çözümüne yönelik tartışmanın derinleştirilmesini desteklemek; dünyanın dikkatini çekecek somut çözüm önerileri geliştirmek; politik düzenlemeleri yönlendirmek olduğu belirtilmektedir (WWC, 2012).

1.2.2.1 1997 Marakeş Dünya Su Forumu

İlk Dünya Su Forumu, 1997 yılında 22 Mart Dünya Su Günü'nde Fas'ın Marakeş kentinde toplanmıştır. 60 ülkeden 500 katılımcının yer aldığı forum "Dünya Suları Üzerine Perspektifler", "Dünya Suları İçin Uzun Vadeli Vizyona Doğru" ve "21. Yüzyılın Meydan Okumaları" başlıklı dört oturumdan oluşmuştur. Mar del Plata, Dublin Deklarasyonu ve Gündem 21'in 18. Bölümü'nde yer alan ilkeleri dayanak alarak, uluslararası toplumun işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır; Forum bu yönde bir vizyon belgesinin hazırlanması görüşünü de kabul etmiştir¹¹ (Salman, 2003, s. 495-96).

Forumun Sonuç Deklarasyonu'nda içme suyu ve sanitasyon hizmetlerine erişimin sağlanması, paylaşılan sular ile ilgili etkili mekanizmaların hayata geçirilmesi, ekosistemlerin korunması, suyun etkili (verimli) kullanımı, cinsiyetler arası eşitlik, sivil toplum ve hükümetler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi yönünde adımlar atılması öngörülmektedir (Marrakech Declaration, 1997). Bu çerçevede ilk Dünya Su Forumu'nda suya erişimin herkes için temel ihtiyaç olduğu kabul edilirken, suyun fiyatlandırılıp fiyatlandırılmayacağı ya da erişimde sorun yaşayan kesimlere bedava dağıtımının söz konusu olup olmayacağı konusunda açık bir yorum getirilmemiştir (Oki, 2003, s. 65). Dünya Su Konseyi'nin suyun fiyatlandırılması ile ilgili tavrı sonraki forumlarda daha net anlaşılabilir.

1.2.2.2 2000 Lahey Dünya Su Forumu

2. Dünya Su Forumu 2000 yılında Hollanda'nın Lahey kentinde toplanmıştır. 5700 katılımcının yer aldığı, 80 oturumun düzenlendiği forumda tartışmalar "Gelecek İçin Su Vizyonu" ve "Eylem Çerçevesi" üzerinde yoğunlaşarak, üç ana tema çevresinde şekillenmiştir: Gıda için su, insanlar için su ve doğa için su. Ayrıca ilk kez Bakanlar

¹¹ 2000 yılında yayımlanan vizyon belgesinin hazırlanmasının temelleri 1. Dünya Su Forumu'nda atılmıştır.

Konferansı düzenlenerek vizyon belgesinin hazırlanmasında hükümetler arası tartışmalara da imkan tanınmıştır (Oki, 2003, s. 66).

Forum sonunda yayımlanan ve “21. Yüzyıl İçin Su Güvenliği” temelinde şekillenen Bakanlar Deklarasyonu ile suyun insanlar ve ekosistemler için yaşamsal önemi vurgulanırken; içme suyu yokluğunun yoksullukla ilişkisi ve sucul ekosistemler üzerinde yarattığı tehdide de değinilmiştir. 21. yüzyılda su güvenliğini sağlamak için ekosistemlerin korunmasını ve geliştirilmesini de dikkate alarak temiz suya erişimin sürdürülebilir kalkınma ve politik istikrarla bağlantılı şekilde, makul bir fiyatla sunulması gerekliliği üzerinde de durulmuştur (Ministerail Declaration of The Hague, 2000). Deklarasyonda su güvenliği ile ilgili temel meydan okumaların; temel ihtiyaçlar (erişim), gıda güvenliği (fakirlik), ekosistemlerin korunması (bütünleşik yönetim), su kaynaklarının paylaşımı (işbirliği) ve risk yönetimi konularında yoğunlaştığı belirtilmektedir.

Deklarasyon, suyun değerlendirilmesi konusunda su hizmetlerinde, hakkaniyet ve yoksul kesimlerin ihtiyaçlarını dikkate alacak şekilde, masrafları yansıtacak bir fiyatlandırmaya gidilmesi ilkesini ve yönetim çerçevesinde paydaşların katılımını benimsemektedir. Su kaynaklarının bütünleşik yönetimi için de şeffaf ve hesapverebilir kurumların oluşturulması, ulusal politikaların bölgesel ve uluslararası politikalarla uyumlaştırılması, su güvenliği için hedef ve stratejilerin belirlenmesi, değerlendirme sistemleri için destek sağlanması, tüm paydaşların bir araya getirilmesi, kirleten öder ilkesinin kabul edilmesi ve tüm zorluk ve fırsatlar bağlamında işbirliğinin geliştirilmesi önerilerine yer verilmektedir.

İkinci Dünya Su Forumu, suyu ekonomik bir mal olarak değerlendiren yaklaşımın ortaya konmasında önemli bir adım olmuştur. Foruma paralel olarak kurulan “Dünya Su Fuarı”nda hükümet stantları yanında suyla ilgili hizmet veren şirketlerin stantlarına da yer açılarak, su sorunun çözümünde yalnızca kamusal politikaların değil özel şirketlerin yatırımlarının da etkili olabileceği mesajı verilmektedir (Oki, 2003, s. 66). Forum sırasında üzerinde en çok tartışılan ve kutuplaşmalara neden olan konular enerji-su ilişkisi ile özelleştirme politikalarıdır. Büyük baraj inşaatları ve özel sektörün rolü konularındaki tartışmalar su politikalarındaki temel ayrımları da ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında forumun sonunda somut bir fikir birliğine varılamamıştır (Salman, 2003, s. 496-97). Forum sırasında daha önce irdelenen Dünya Su Vizyonu Raporu (The World Water Vision Report) da yayımlanmıştır. Su Vizyonu’nda ortaya konulan politikalar sonraki forumlarda tartışılmaya devam ederken, hayata geçirilmeye çalışılacaktır (H. Topçu, 2008, s. 47).

1.2.2.3 2003 Japonya Dünya Su Forumu

2003 3. Dünya Su Forumu, Japonya'nın Kyoto, Osaka ve Otsu kentlerinde 8000 katılımcının yer aldığı 350 oturum ile düzenlenmiştir. Daha önceki forumlara göre en geniş katılımlı forum olmasına karşın, 350 oturumun üç kente bölünmesi kopukluğa neden olurken, açık ve bütüncül bir sonuca ulaşamamasında etkili olmuştur (Biswas, 2004, s. 86-87). Forumda ağırlıklı olarak teknolojik yenilikler ve finansal destek yoluyla su sorunlarının çözülebileceği görüşü üzerinde durulmuştur (Oki, 2003, s. 68).

Su Altyapısının Finansmanı ve Kamu-Özel Ortaklığı forumun iki ana temasını oluşturmaktadır; özellikle kamu-özel ortaklığı konusunda tartışmalarda özel sektörün başarısızlık örnekleri hatırlatılarak, katılımcı demokrasi ilkelerini ve yerel denetimi geliştirecek şekilde su hizmetlerinin sağlanmasında kamusal tercihlerin de üzerinde durulması gerektiği belirtilmiştir (Bakker, 2003, s. 116). Forumla ilgili analizde barajlar ve hidroelektrik enerji konularının da tartışmalar arasında yer aldığı belirtilmektedir (Analysis of 3rd World Water Forum, s. 24,26).

Forum sonunda yayımlanan deklarasyonda, çevresel bilince sahip bir yaşam tarzının gerekliliğinden bahsedilirken, su döngüsünün korunması ve suya adil ve sürdürülebilir erişimin sağlanması üzerinde durulmakta; sorunların çözümü için uzun vadeli küresel işbirliği ve çok-paydaşlı yerel yaklaşımların gerekliliği vurgulanmaktadır (Kyoto Water Declaration, 2003). Forum sonunda yayımlanan "Yerli Halklar Kyoto Su Deklarasyonu", yerli halkların "toprak ana" ile ilişkilerine değinerek, yaşamlarını ve sularını korumak için self-determinasyon hakkına sahip olduklarını kabul etmekte, suyun ticari bir mala dönüşmesi ile ticari çıkarların halkın erişiminden öncelikli hale gelmesi tehdidinden bahsetmektedir. Ayrıca su ve ekosistemlerin bütüncüllüğü üzerinde durularak, Dünya Bankası, AB ve diğer finans kuruluşlarının su özelleştirmesini teşvik eden politikalarına karşı mücadele edilmesi kararına yer verilmektedir (Indigenous Peoples Kyoto Water Declaration, 2003).

Forum sürecinde "Dünyada Su İçin Eylemler" başlıklı rapor da yayımlanmıştır. Raporla farklı ülkelerdeki suyla ilgili projeler, araştırmalar, farkındalık kampanyaları, politikalar, yasal ve idari reformlar ele alınarak, başarılı örneklerden hareketle geleceğin su politikalarına yön verilmek amaçlanmaktadır. Raporun önerileri suyun farklı değerlerinin tanınması, suların daha etkili yönetimi, uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi, suyla ilgili karar alma süreçlerinde cinsiyet eşitliğinin sağlanması, iklim değişikliğinin etkilerinin dikkate alınması, suyun finansmanı konularında yoğunlaşmaktadır. Bunun yanında su ve sanitasyon hizmetlerine sürdürülebilir erişimin sağlanması, su ve enerji çıkarlarını birlikte gözetin

yönetim anlayışı, daha iyi su projeleri ve su yönetimi ile sağlık sorunlarının giderilmesi, insanlar ve ekosistemler için gerekli olan suyu gözeterek tarımsal üretimin artırılması, biyolojik çeşitlilik ve ekosistemler için de suyun güvence altına alınması konularına özellikle önem verilmesi gerekli görülmektedir (World Water Action- Overview, 2003).

Forum sırasında yayımlanan en önemli belge “Camdessus Raporu” olarak anılan “Suyun Herkes İçin Finansmanı” (*Financing Water for All*) başlıklı rapordur. Su için yeni yatırımlar öngören rapor, kamu-özel ortaklığının sağlayacağı finansmanla yatırımların gerçekleştirilmesi ve kamu yatırımlarının bu modeli desteklemesi yönünde görüşler içermektedir. Raporda kamu-özel ortaklığı üzerinde durularak, özel sektörün katılımının standart hale getirilmesi, özel sektörün su yatırımlarına katılımının teşvik edilmesi ve kolaylaştırılması yönünde hükümetlere önerilerde bulunulması tavsiye edilmektedir (Financing Water for All, 2003, s. 47-48). Raporda, Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Johannesburg Zirvesi kararları doğrultusunda suya erişimin önemi vurgulanmakla birlikte, öngörülen hedeflere ulaşmak için sosyo-ekonomik ve politik olanaklar değil finansal araçlar üzerinde durulmaktadır (Conca, 2006, s. 236).

Bunun yanında Sanal Su¹² Forumu Sonuç Raporu, Water Voice Proje Raporu ve Forum Değerlendirme Raporu da yayımlanan diğer belgeler arasındadır. Ayrıca etkili bir su yönetimi için kurumsal ve yasal düzenlemelerin katılımcı model çerçevesinde gerçekleştirilmesi ve desantralize havza yönetimlerinin benimsenmesi yönünde reformlar yapılması gerekli görülmüştür. Forum sırasında BM Su Değerlendirme Programı tarafından, 23 BM kuruluşunun işbirliği ile hazırlanan “Dünya Su Gelişme Raporu” (*World Water Development Report*) “İnsanlar için Su, Yaşam için Su”(Water for People, Water for Life) başlığıyla ilk kez yayımlanmıştır; rapor üç yılda bir forumlarla paralel olarak yayımlanacaktır. Forum, ilk kez muhalif sivil toplum örgütlerine resmi davette bulunarak alternatif görüşlere yer vermesine karşın temelde şirket yanlısı olarak değerlendirilmektedir (Barlow, 2008, s. 76, 151).

1.2.2.4 2006 Meksiko Dünya Su Forumu

2006 4. Dünya Su Forumu, Meksika'nın başkenti Meksiko'da düzenlenmiştir. 256 oturuma 20 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilen forum, 552 yerel eyleme de ev sahipliği yapmıştır.

¹² Sanal su kavramı ile bir ürünün ya da gıdanın üretimi için ne kadar su tüketildiği ifade edilmektedir; bu durum sadece doğrudan üretim sürecinde harcanan suyu değil, üretimin yapıldığı bölgenin fiziksel koşullarını, taşınması, ithalat ya da ihracatı sırasında harcanan su miktarlarını da içermektedir. Bu çerçevede Ricardo'nun karşılıklı üstünlükler teorisine dayanarak geliştirilen ve su sıkıntısı çeken bir ülkenin su yoğun ürünler yetiştirmek yerine bu ürünleri ithal etmesinin daha az su tüketimine neden olacağı görüşü sanal su ticareti yaklaşımını ortaya çıkarmıştır (ayrıntılar için Virtual Water Trade, 2003). Bu konu Dünya Su Forumları'nın da parçası haline gelecektir.

Oturların ana temaları “büyüme ve kalkınma için su”, “bütünleşik su kaynakları yönetiminin oluşturulması”, “su hizmetleri ve herkes için sanitasyon”, “gıda ve çevre için su”, “risk yönetimi” şeklindedir. Yerel su girişimlerinin finansmanı için yeni modeller, kurumsal gelişme ve politik süreçler, kapasite oluşturma ve sosyal öğrenme, bilim, teknoloji ve bilginin kullanımı, gözlem ve uygulama değerlendirmesi konularında da farklı perspektifler tartışılmıştır. Forumla birlikte *New Water Politics 2010-2012*, *Politics get into Water*, *Water at a Crossroad*, *Global Water Framework*, *Perspectives on Water and Climate Change Adaptation*, *Credit Reporting System on Aid Activities*, *The Right to Water*, *Water for Development and Growth* belgeleri de yayımlanmış; su yönetiminde politikanın rolü konulu “Su ve Politika Çalıştayı” düzenlenmiştir.

Küba, Bolivya, Venezüella ve Uruguay bakanlarının suya erişim hakkı ile ilgili önerilerine karşın Sonuç Deklarasyonu’nda bu konuya yer verilmemiş; ulusal hükümetlerin suya erişim politikaları ile bütünleşik yönetimdeki rollerini hatırlatan ve parlamenterler ile yerel yönetimlerin de rollerine değinen açıklama ile yetinilmiştir (Barraqué ve Pezon, 2007, s. 101). Yerel politikaların ve yerel eylemin vurgulandığı forumda, Dünya Su Konseyi Başkanı Loic Fauchon’un su için barış gücü kurulması görüşü de tartışılmıştır (H. Topçu, 2008, s. 48). Bunun yanında BM Dünya Su Gelişme Raporu, “Su, Paylaşılan Sorumluluk” (*Water, A Shared Responsibility*) başlığıyla yayımlanmıştır. Forumda enerji ve su arasındaki ilişkiye değinilirken, yeni hidroelektrik santral inşaatlarının desteklenmesi üzerinde durulmaktadır.

Mexico Forumu, alternatif forumların da doğuşuna tanıklık etmektedir; Dünya Su Forumu içinde çok uluslu şirketlerin ön plana çıkan rollerini protesto ederek resmi foruma paralel alternatif oturumlar düzenlenmeye başlamıştır (Barraqué ve Pezon, 2007, s. 100). Eleştirel görüşlerin forumda yer almasını engellemeye yönelik önlemlere ağırlık verilirken, resmi forum başladıktan sonra Meksiko’da su hakkını savunan gösteriler düzenlenmiştir; kamuoyunun su hakkına değinen ve su özelleştirmelerine karşı çıkan tavrına karşın forum özel sektör yanlısı tutumunu sürdürmüştür (Carlsen, 2006; Barlow, 2008, s. 77, 155).

1.2.2.5 2009 İstanbul Dünya Su Forumu

2009 yılında “Farklılıkların Suda Yakınlaşması” altbaşlığı ile 5. Dünya Su Forumu İstanbul’da 25 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Forumun ana temalarını “küresel ısınma, felaket ve göç”; “insanı kalkınma ve Binyıl Kalkınma Hedeflerinde ilerleme”; “su kaynaklarının yönetimi ve korunması”; “yönetim ve yönetişim”; “finans”; “eğitim, bilgi ve kapasite geliştirme” konuları oluşturmaktadır. Forum katılımcıları içinde şirketler, kurdukları stantlarla ön plana çıkarken, su özelleştirmelerine karşı eleştirilerin yükselişi dikkate alınarak

su hizmeti sağlayan özel su operatörlerinden çok su teknolojisi konusunda yatırım yapan endüstriyel şirketler temsil edilmiştir (Lorrain, 2009, s. 135). Forum sonunda yayımlanan Devlet Başkanları İstanbul Su Deklarasyonu, ekonomik krizin su hizmetleri ve yönetimine etkilerine değinirken, suyla ilgili altyapı yatırımlarına öncelik verilmesi üzerinde durulmuş, sorunların çözümünde yeni teknolojiler ve ortak çaba ile sürdürülebilir ve su güvenliği sağlanmış bir dünya için işbirliğinin önemi vurgulanmıştır.

Bakanlar Deklarasyonu'nda ise su güvenliği için işbirliği üzerinde durularak su ve sanitasyon hizmetlerine erişimde iyileştirme çabalarının arttırılması, bütüncü su kaynakları yönetiminin uygulanması, tarımsal üretkenlik ve su ilişkisine dayanarak koruma politikaları geliştirilmesi, suyla ilgili farklı sektörlerde –özellikle enerji ve gıda- kalkınma projelerinin desteklenmesi, ekosistemleri dikkate alan yaklaşımın benimsenmesi, suyun etkin kullanımını sağlayacak yeniliklere ağırlık verilmesi, su ve sanitasyon konusunda iyileştirmelere ulusal kalkınma planlarında yer verilmesi kabul edilen ilkeler arasındadır (5. Dünya Su Forumu Sonuç Bildirgeleri). *Water at a Crossroad, Global Water Framework*, belgeleri de forum sonunda yayımlanmıştır.

Belediye başkanları ile yerel ve bölgesel otoritelerin temsilcileri tarafından kabul edilen İstanbul Su Paktı (ya da Konsensüsü), sağlıklı su ve sanitasyon hizmetlerine erişimin temel bir insan hakkı olduğunu ortaya koyarken, suyun kamusal yönünü de vurgulamıştır. Bunun yanında yeni sorunlar karşısında su altyapı ve hizmetlerinin yeni duruma adapte edilmesi gerektiği de belirtilmiş, bu çerçevede yerel yönetimlerde su hizmetleriyle ilgili bütüncül, sürdürülebilir ve katılımcı bir yaklaşımın benimsenmesinin önemine değinilmiştir (Pacte d'Istanbul pour l'eau).

1.2.2.6 2012 Marsilya Dünya Su Forumu

2012 yılında Fransa'nın Marsilya kentinde düzenlenen 6. Dünya Su Forumu, 25 bin katılımcı ile 250'den fazla oturum ve 100 kadar yurttaş etkinliğine ev sahipliği yapmıştır. “Çözüm Zamanı” (*Time for Solutions*) başlıklı forumda suyla ilgili üç stratejik yönelim ve 12 öncelikli eylem alanı belirlenmiştir. Temel stratejiler “herkesin esenliğini sağlamak”, “ekonomik kalkınmaya katkı” ve “gezegeni mavi tutmak” (çevresel kaygıları dikkate almak) olarak belirlenmiştir. Bu yönde ortaya konulan eylem öncelikleri ise herkesin suya ve su hakkına erişimini sağlamak; herkesin sanisyona erişimini geliştirmek; su hizmetleriyle hijyen ve sağlığı geliştirmek; su krizini ve riskleri önlemek; su sayesinde barışa ve işbirliğine katkı sağlamak; bütüncül yönetimle farklı alanlarda su kullanımını dengelemek; su ve enerji konularını uyumlaştırmak; yeşil büyümeyi sağlamak ve ekosistemleri değerlendirmek; su

kaynaklarının ve ekosistemlerin kalitesini iyileştirmek; insan kaynaklı faaliyetlerin su üzerinde yarattığı baskıyı azaltmak; kentleşen dünyada iklim değişikliği ve küresel değişimlere yanıt bulmak şeklindedir.

Forumda, sudaki özelleştirme süreci ve önündeki engellerin nasıl kaldırılabilceği konusunda tartışmalar ağırlık kazanmıştır (İlhan, 2012, s. 18). Forum sonunda yayımlanan Bakanlar Deklarasyonu'nda suyun açıkça bir insan hakkı olarak tanımlanmaması, bunun yerine “suya erişimin insan hakkı olarak tanımlanmasında gerekli düzenlemelerin yapılması” gibi belirsiz ifadelerin kullanılması eleştiri konusu olmuştur; ayrıca forumda teknoloji ve yatırım konularına ağırlık verilmesi suyun özelleştirilmesi ve ticarileşmesi sürecinin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir (Provost, 2012).

Dünya Su Konseyi ve Su Komisyonu, suyun fiyatlandırılması ve su hizmetlerinin özelleştirilmesi yönünde raporlara imza attığı için eleştirilmektedir. Kurumun suyun metalaşması sürecini hızlandırma ve metalaştırmada gerekli toplumsal desteği sağlamaya yönelik çalışmalara ağırlık verildiği belirtilmektedir (Yılmaz, 2009, s. 187). Dünya Su Forumları ise Konsey'in görüşlerinin politikalara yansıtılmasında önemli rol oynamaktadır. Forumlarda kabul edilen belgeler, Dünya Su Konseyi'nin temelde suyla ilgili konularda özel sektörün rolünün ön plana çıkarılmasını ve suyun etkin yönetimi için fiyatlandırılmasını gerekli gördüğünü ortaya koymaktadır.

BM girişimlerinden farklı olarak hükümetler arası bir yapıda olmayan ve Dünya Su Konseyi tarafından finanse edilen forumların BM konferanslarından temel farkı devlet temsilcileri dışında da katılımcılara yer vermeleri, farklı başlıklar altında tartışmaları genişletebilmeleridir (Biswas, 2004, s. 85). Farklı kesimlerin katılımına açık görülen bu yapı, özel sektöre, özellikle de büyük su şirketlerine ağırlık verdiği için eleştirilmektedir. Konsey'in başkanlığını 2000 yılından beri yürüten Loic Fauchon'un Suez ve Veolia ortaklığının yan kuruluşu Groupe des Eaux de Marseille'in başkanlığını yürütmesi, Dünya Su Konseyi-su şirketleri ilişkisi yönünde eleştirilerin artmasında etkili olmuştur. Konsey Başkanı'nın su şirketleriyle organik bağı dikkate alınarak, Konsey aracılığıyla şirketlerin BM gibi örgütler nezdinde kendi çıkarlarını savunabildiği öne sürülmektedir. (Barlow, 2008, s. 70). Su politikalarının özel sektörle uyum içinde geliştirilmesi yönünde etkili bir diğer kuruluş da Küresel Su Ortaklığı'dır.

1.2.3 Küresel Su Ortaklığı

1996 yılında Rio’da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda Dublin ilkelerini hayata geçirmek amacıyla oluşturulacak ortaklığın temelleri atılmıştır. Aynı yıl Stockholm’de kurulan Küresel Su Ortaklığı’nın sekretaryasını İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı’nın (*Swedish International Development Cooperation Agency*) yürütmesi kararlaştırılmıştır. Küresel bir eylem ağı olan ortaklığın temel amacı sürdürülebilir kalkınmayı ve bütünlük yönetimi geliştirecek, su güvenliğinin sağlandığı bir dünya yaratmaktır (GWP, 2012). Girişim bireysel üyeliğe kapalıyken; tüm ülkelere, ulusal, bölgesel ve yerel yönetim kuruluşlarına, hükümetlerarası örgütlere, ulusal veya uluslararası sivil toplum örgütlerine, akademik birimlere ve araştırma kuruluşlarına, şirketlere ve hizmet sağlayıcılara ortaklık imkanı tanımaktadır (GWP Policy on Partners). 161 ülkeden 2.550 ortak kuruluş arasında ağ oluşturan ve kar amacı gütmeyen girişim, 80 ulusal, 13 bölgesel ortaklığı da içermektedir.

2002 yılında hükümetler arası örgüt niteliğine kavuşan Ortaklık, kurucu memoranduma imza atan ülkeler ve uluslararası kuruluşları “sponsor ortak” olarak belirlemiştir. Bu ortaklar Hollanda, Arjantin, Şili, Ürdün, Danimarka, Macaristan, Pakistan, İsveç devletleri, Dünya Bankası ve Dünya Meteoroloji Örgütü’dür. Ortaklığın stratejik amaçları ise şu şekildedir: suyu sürdürülebilir ulusal kalkınmanın temel parçası olarak geliştirmek; kritik kalkınma meydan okumalarına karşılık vermek; bilgi paylaşımı ve iletişimi güçlendirmek; daha etkili bir ağ oluşturmak (GWP, 2012).

Ortaklığın sorumluluğunda oluşturulan Eylem Çerçevesi ise (*Framework for Action*) özelleştirme önerilerini içerdiği yönünde eleştiriler almaktadır (Mitchell, 2000). Öte yandan ortaklığın 2003 yılında yayımlanan, suyla ilgili yatırım yapan ve yerelde tepkiyle karşılaşan özel su şirketlerinin kârlarını garanti altına almak için kamu fonlarının kullanımını tavsiye eden Camdessus Raporu’nun hazırlanmasında etkili rol oynaması da eleştirilerin odak noktasındadır (Barlow, 2008, s. 69).

1.2.4 Dünya Bankası

1944 yılında II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’nın yeniden inşası için oluşturulan IBRD’nin temellerini oluşturduğu Dünya Bankası, günümüzde yoksulluğun azaltılması amacıyla yeniden yapılanmanın mimarı olduğu iddiasındadır (The World Bank web). 1950’li ve 1960’lı yıllarda kredi sağlayan uluslararası bir kuruluşken, 1970’li yıllardan itibaren (ABD Savunma Bakanı R. McNamara’nın başkanlığa getirilmesi ile) Dünya Bankası’nın

yoksullukla mücadele eden ve geliştirmekte olan ülkelere bilgi ve uzmanlık sağlayan küresel bir aktöre dönüştüğü belirtilmiştir (Goldman, 2007, s. 788).

Uluslararası Para Fonu (IMF) üyeliğini, üyelik şartı olarak benimseyen Dünya Bankası; sermaye yatırımlarına kolaylık sağlamayı, üye ülkelerin kalkınma ve yeniden yapılanmasına yardım etmeyi, az gelişmiş ülkeleri desteklemeyi, özel sektör yatırımlarına destek ve güvence vermeyi, gerekli durumlarda kendi fonlarından finansal yardım sağlamayı, uluslararası yatırımları destekleyerek uluslararası ticaret dengesini korumayı amaçlamaktadır (Hasgüler ve Uludağ, 2010, s. 137).

2003 yılında yayımlanan Dünya Bankası Su Kaynakları Sektör Stratejisi (*The World Bank Water Resources Sector Strategy*) kuruluşun suyla ilgili temel politika ve stratejisini yansıtmaktadır. Strateji 1993 yılında yayımlanan Su Kaynakları Yönetimi Politika Belgesi'ne göre şekillenirken, Dublin ilkelerini yansıtan yapıdadır. Özellikle geliştirmekte olan ülkelere suyla ilgili sorunların ve ortaya çıkan yeni tehditlerin Dünya Bankası'nın desteğini gerektirdiği öne sürülürken, Dünya Bankası'nın suyla ilgili politikalarını yansıtan yedi mesaj içermektedir. Bu mesajlar şunlardır (Water Resources Sector Strategy, s. 2-4):

- Sürdürülebilir büyüme ve yoksulluğun azaltılmasında su kaynakları yönetimi ve kalkınma merkezi bir rol oynamaktadır.
- Su kaynakları altyapısının yönetimi ve geliştirilmesinde pek çok geliştirmekte olan ülkenin daha aktif davranması gerekmektedir.
- Bütünleşik su yönetimi uygulamaları yapısal politik reform süreciyle desteklenmelidir.
- Hidrolik altyapının (baraj, kanal, dok, havza şeması) kurulması ve geliştirilmesi ile çevresel ve sosyal standartları karşılayacak kamusal ve özel finans yollarını harekete geçirmek için Dünya Bankası ülkelere destek olmalıdır.
- Dünya Bankası'nın etkili işletme modellerini kullanarak, fayda-zarar analizi uygulaması ile hidrolik altyapı projelerine destek sağlaması önem taşımaktadır
- Bankanın su sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu algısı, Banka hizmetlerine ve ortaklığına talebi arttırmaktadır.

- Bankanın su konusunda desteği, ülkenin koşulları dikkate alınarak ve ülkeyle ilgili destek stratejisi ve yoksulluğu azaltma stratejisi ile uyumlu olarak hazırlanmalıdır.

Raporda, suyla ilgili yeni sorunların ortaya çıkışının yönetim anlayışında değişimi de beraberinde getirdiği dile getirilmiştir; bu bağlamda “kalkınma veya yönetim” anlayışı yerine “kalkınma ve yönetim” anlayışının benimsenmesi, yerel yönetimden bölgesel ve uluslararası yönetime geçilmesi, anlaşmazlık yerine işbirliğinin geliştirilmesi öngörülmüştür. Düşük gelirli ülkelere özel yatırımların çekilmesi ve kamu-özel ortaklığının geliştirilmesi de odak noktasında yer almıştır (s. 12). Bunun yanında altyapı yatırımları içinde büyük yer kaplayan barajlar konusunda da Dünya Barajlar Komisyonu’nun hazırladığı rapora alternatif öneriler de raporun ekler bölümünde yer almıştır. Buna göre yerinden edilen kesimler, yerli halklar ve uluslararası su yolları üzerinde uygulanacak projeler konusunda Dünya Bankası, Komisyon’un önerileriyle çelişen stratejiler benimsemektedir (s. 75-78).

Dünya Bankası, su hizmetlerinin ve su yönetiminin iyileştirilmesi yoluyla yoksulluğun azaltılabileceğini kabul ederek politikalar geliştirmektedir. Bu politikaları güçlendirmek amacıyla 2009 yılında oluşturduğu “Su Ortaklık Programı”nın (*Water Partnership Programme*) üç yıl içinde, bankanın toplam çalışmasının üçte birine denk analitik çalışmaya destek olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmalar su kaynakları yönetimi, su ve sanitasyon hizmetleri, sulama ve drenaj, enerji için su, çevresel hizmetler gibi alanlarda projeleri kapsamaktadır. Banka, “yeşil yatırımlara”¹³ verdiği destekle yatırımcılar için yeni pazarlar oluştururken, gelişmekte olan ülkelere önerdiği büyüme politikaları ile neoliberal gündemin uygulanmasına da ortam hazırlamaktadır. Bu çerçevede kuruluşun su özelleştirmelerine ve su pazarını genişletmeye destek olan politikaları da neoliberal gündem içinde değerlendirilmektedir.

Dünya Bankası, artan su talebiyle paralel olarak farklı alanlarda su hizmetlerinin (yerel su ve sanitasyon hizmetleri, sulama, enerji, çevresel hizmetler) sürdürülebilir yönetimini oluşturmak açısından destek sağladığını belirtirken, suyu tükenebilir bir kaynak olarak değerlendirmektedir (World Bank Water, 2012). Bu bakış açısı suyun fiyatlandırılması ve özelleştirilmesi uygulamalarına zemin hazırlamaktadır. Dünya Bankası; Dünya Su Konseyi, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar ile devletler, finans kuruluşları, kalkınma ajansları, şirketler ve sivil toplum kuruluşları arasında ağ oluşturarak su

¹³ Yeşil yatırımlar ya da yeşil teknolojiler, ekolojik sorunların büyüdüğü süreçte ortaya çıkan ve çevreye saygılı olduğu iddia edilen yeni teknolojik araçları ifade etmektedir. Bu yeni ürünler çevreyi gözetmekten çok, yeni kar mekanizmaları olarak işlev görmektedir. Özellikle çok-uluslu şirketler yatırımlarını yeşil teknolojilere kaydırırken, Dünya Bankası ya da diğer uluslararası kuruluşlar ülkeleri (özellikle gelişmekte olan ülkeleri) yeşil ürünleri tercih etmeye zorlayarak yeni pazarlar yaratılmasına katkı sağlayabilmektedir.

özelleştirmelerini kredi şartı olarak uygulamaya da destek sağlamaktadır¹⁴. Ulusötesi bu ağ, küresel su politikası ve bu yöndeki politikaların şekillenmesinde, su konusunda küresel uzlaşının sağlanmasında ve kamu-özel ortaklığı uygulamaları çerçevesinde yapılacak özelleştirmelerin altyapısının oluşturulmasında etkili rol oynamaktadır. Bu bağlamda yoksulluğun azaltılması ve su krizi olarak yansıtılan sorunların çözülmesi hedefi doğrultusunda su özelleştirmelerinin gerekliliği açıkça dile getirilmektedir (Goldman, 2007, s. 789-95).

Geçen yirmi yılda Dünya Bankası'nın dikte ettiği ekonomik yeniden yapılanma programları geniş kitlelerin yaşam standartlarını düşürürken, su ve sanitasyon hizmetlerindeki uygulamalarının yoksulluk sürecini hızlandırdığı görülmektedir (Mitchell, 2000). Lahey Dünya Su Forumu'nda konuşan Dünya Bankası Başkanı'nın suda özelleştirmenin alternatifi olmadığı yönündeki açıklamaları örgütün politikalarında değişikliğe gidilmeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır (Hall ve Lobina, 2006, s. 9). Dünya Bankası politikalarının yanında Dünya Ticaret Örgütü'nün hizmet ticaretine izin veren düzenlemeleri de su özelleştirmelerinin yaygınlaştırmaktadır.

1.2.5 Dünya Ticaret Örgütü

1948 yılında serbest ticareti teşvik etmek ve dış ticaret politikalarında çok taraflılığı geliştirmek amacıyla “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması” (GATT) yürürlüğe girmiştir. Dünya ticaretinin kurallarını düzenleyecek uluslararası bir örgütün kurulması yönünde uzun yıllar süren görüşmeler, 1986'da başlayan Uruguay Raundu ile sonuçlanmıştır. 1994 yılında Uruguay Raundu'nu sona erdiren Marakeş Deklarasyonu ile Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur. Örgüt kurucu antlaşmasının “Mal Ticaretinde Çoktarafli Anlaşmalar” başlıklı ekinde (Ek 1A) GATT güncellenerek, dünya ticaretini düzenleyen temel anlaşma konumunu korumuştur. Ek 1B'de yer alan ve hizmet ticaretini düzenleyen “Hizmet Ticareti Genel Anlaşması” (GATS) da böylece yürürlüğe girmiştir (WTO, 2012 (b)). 1995 yılında faaliyete geçen DTÖ, çok taraflı ticari anlaşmaların yönetimi ve uygulaması, ticari anlaşmazlıklarda çözüm arayışı, ulusal ticaret politikalarının yaygınlaşması, diğer uluslararası ekonomik kuruluşlarla işbirliğinin geliştirilmesi gibi konularda sorumludur (Hasgüler ve Uludağ, 2010, s. 146-47). Serbest ticaretin işleyişinde mal ticaretinde GATT temel düzenleyici belge işlevi görürken, hizmet sektörünün serbestleştirilmesinde GATS daha ayrıntılı düzenlemeler içermektedir.

¹⁴ 1996-1999 yılları arasında onaylanan 193 yapısal uyum kredisinin 112'si (% 58'i) özelleştirme ön şartını dayatmaktadır (Goldman, 2007, s. 795).

12 sektör içinde sınıflandırılmış 161 hizmet faaliyetini içeren GATS, bu sektörlerde piyasanın serbestleştirilmesi ve özel yatırımının artırılması için düzenlemeler getirmektedir (Kirkpatrick ve Parker, 2005, s. 1493). Bu bağlamda hizmetlerin sınır ötesi şekilde sağlanması, hizmetten yararlanacak tüketicilerin hareketliliği¹⁵, ticari faaliyeti yürüten sağlayıcının hareketliliği, hizmet sunan gerçek kişilerin hareketliliği ilkeleri de anlaşma çerçevesinde garanti altına alınmaktadır. Ayrıca tüm hizmet sektörlerinin rekabete açılması hedeflenmektedir (Fabri ve Crontiras, 2003, s. 18-19, 23). Su hizmeti ile ilgili düzenlemeler atık su hizmetleri (boşaltım, arıtma, bertaraf/yok etme) ile birlikte çevre hizmetleri genel başlığının altında yer alırken, kanalizasyon sisteminin kurulması, bakımı, değiştirilmesi ile ilgili düzenlemeler 3.B kategorisi içinde inşaat mühendisliği faaliyetleriyle ilgili başlığın altında yer almaktadır (Paquin v.d., 2004, s. 17).

Suyun ticarileşmesinde, neoliberal politikaların uygulamasını genişleten DTÖ ve GATS önemli rol oynamaktadır. GATS hükümlerinin önemi, sahip oldukları yaptırım gücünden ileri gelmektedir. Diğer uluslararası kuruluşların suyla ilgili kararları tavsiye niteliğindedir, uluslararası ticaretle ilgili hükümler devletler için bağlayıcı olmaktadır. Bu durum insani ve ekolojik önceliklerin ticari çıkarların gerisinde kalabildiğini göstermektedir. GATT çerçevesinde bazı ekolojik düzenlemelere yer verilse de, çevrenin korunmasının ekonomik çıkarların gerisinde kaldığı görülmektedir. Örneğin Antlaşmanın XX. Maddesi, DTÖ'nün üyelerinin çevre ve sağlık konusunda kurallar getirebileceğini öngörmekle birlikte, bu kuralların sadece ürünleri kapsadığı, üretim süreçleri ve metotlarını kapsamadığı belirtilmektedir (Romı, 2007, s. 61). Yapılan düzenlemeler sektörel bazda, insan ve hayvan sağlığının, besin maddelerinin ve tükenebilir kaynakların korunması ile sınırlandırılmaktadır. Ayrıca DTÖ, alınacak önlemlerin ticareti engelleyecek kadar kısıtlayıcı olmaması, sınırlandırıcı önlemlerin, riski ortaya koyan bilimsel kanıtlara dayandırılması gerektiğini belirtmektedir (Le Prestre, 2005 : 350-51).

GATS'ın I-3-b ve I-3-c maddeleri kamu gücü tarafından sunulan, ticarete ve rekabete konu olmayan hizmetleri anlaşma dışı kabul etmektedir. Buna karşın kavramların açık olmadığı ve karışıklığa neden olduğu eleştirileri getirilmektedir. Bu çerçevede hem kamunun hem özel sektörün hizmet sunduğu alanlarda gerçekleştirilen hizmetlerin de tamamen serbestleştirilmesi ya da ticari esaslara göre yürütülmesinin söz konusu olabileceği belirtilmektedir (Fabri ve Crontiras, 2003, s. 26-29).

¹⁵ Hareketlilik ile hizmet sunmak veya almak için kısıtlama ile karşılaşmadan başka bir ülkeye giriş yapabilmek ve bu ülkede kalabilmek kastedilmektedir.

GATS ile su hizmetleri serbest ticaretin konusu haline gelirken, bu durumun özel sektörün yararına ve özelleştirmeyi destekleyecek yönde olduğu eleştirileri artmıştır. DTÖ, GATS'ın kamu hizmetlerinin tamamen özelleştirilmesini öngörmediğini öne sürmektedir. Yalnızca kamunun gerçekleştireceği yatırımlar için belli şartlar ortaya konduğu dile getirilmektedir (WTO, 2012(a)). Shiva (2007, s. 121-22) ise GATS ile kamusal hizmetlerin de ticari bir uğraş olarak tanımlanabileceği, böylece rekabete açık hale getirilebileceğini belirtmektedir. Ayrıca kamunun, özel yatırımcıları kamu çıkarı doğrultusunda düzenleme yapmaya zorlayamayacağı hükmü de DTÖ'nün özel çıkarı kamu çıkarının üzerinde gördüğünü ortaya koyan bir örnek olarak vurgulanmaktadır.

DTÖ, suyun ve su hizmetlerinin ticarileştirilmesinde etkili küresel bir aktördür. Bu çerçevede temelde bölgesel bir aktör olmasına karşın küresel etkiler yaratabilen Avrupa Birliği'nin suya ilgili düzenlemelerinin incelenmesi de önem taşımaktadır.

1.2.6 Avrupa Birliği

Temelleri, 1950'li yıllarda Avrupa bütünleşmesi yönünde altı üyenin kuruculuğunu üstlendiği Avrupa Ekonomik Topluluğu ile atılan Avrupa Birliği (AB), günümüzde pek çok alanda bütünleşmeyi sağlayarak bölgesel örgütlenme örnekleri içinde en kapsamlısını oluşturmaktadır. 27 Avrupa ülkesinin üye olduğu ve oluşturulan müktesebatlar yoluyla üye devletlerin politikalarının ve uygulamalarının uyumlaştırıldığı birlik içinde siyasal bütünleşme yönünde eksiklikler olmasına karşın, AB uluslararası girişimlerde küresel bir aktör olarak temsil edilebilmektedir. Bu bağlamda örneğin AB'nin çevre konusunda düzenlemeleri ve girişimleri üye ülkeleri bağlayıcı olmanın yanı sıra küresel etki yaratabilecek niteliktedir (H. Topçu, 2008, s. 126). AB çevre politikası sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda çevrenin korunması ve doğal kaynakların rasyonel kullanımı üzerine otururken, çevre politikasının parçası olan su konusunun öneminin artması bu alanda ayrı politik düzenlemeleri gerekli kılmıştır.

AB'nin su ile ilgili politikalarının temelini AB Çerçeve Su Direktifi oluşturmaktadır. Çerçeve Direktif'in amacı, çevre ve insanların ihtiyaçları için yeterli ve iyi kalitede suyun sağlanmasıdır. Direktif, Avrupa çapında temiz suyun korunması ve suların temizlenmesi ile sürdürülebilir kullanımın sağlanması yönünde yasal çerçeveyi belirlemektedir (European Union, 2011). Çerçeve Direktif'in yanında Kentsel Atık Su Direktifi, Yer altı Suları Direktifi, Çevresel Kalite Standartları Direktifi, Sel Direktifi gibi düzenlemeler de mevcuttur. 2000 yılında yürürlüğe giren Çerçeve Direktif, ortak su politikası oluşturulması yolunda önemli bir adım olmuştur. Havza Yönetim Planı temelinde şekillenen direktif, su kaynakları (yer altı ve

yerüstü) korumasının genişletilmesi, tüm sular için 2015'e kadar "iyi durum"¹⁶un (*good status*) sağlanması, kalite standartlarının belirlenmesi, doğru fiyatlandırmanın sağlanması, yurttaş katılımının artırılması, yasaların uyumlaştırılması hedefleri doğrultusunda hazırlanmıştır (Europa, 2010).

Bu bağlamda benimsenen temel ilkeler ise havza yönetimi, sınır ötesi işbirliği, aktif katılım, kirliliğin azaltılması ve kontrolü, kirleten-öder ilkesine uygun (makul ücretle) fiyatlandırma, çevresel çıkarların dengelenmesidir. Çerçeve Direktif'in temel amaçları arasında su kalitesinin korunması da yer almaktadır. Bu doğrultuda genel olarak su ekolojisinin korunması, tek ve değerli habitatların özel olarak korunması, içme suyu kaynaklarının korunması, kıyı sularının (*bathing water*) korunması ve bu önlemlerin her nehir havzasına uygulanması hedeflenmektedir (European Commission, 2012). Bunun yanında Direktif'in öngördüğü ayrıntılı koruma önlemlerine karşın, kirliliğe neden olan toksik maddelerin sınırlandırılması ve yer altı sularının kullanımı ile ilgili düzenlemelerinde eksiklikler olduğu belirtilmektedir (Barraqué, 2001, 74-75).

Çerçeve Su Direktifi, suyu ticari bir maldan çok korunması, savunulması ve buna uygun şekilde ele alınması gereken bir miras olarak kabul etmektedir (Directive 2000/60/EC, md. 1). Maliyetlerin karşılanması ilkesinin su hizmetleri için uygulanması ve suyun etkili ve verimli kullanımını sağlayacak fiyatlandırmanın kullanıcılara adil yansıtılması ve çevresel ilkeleri dikkate alması da öngörülmüştür (2000/60/EC, md. 9). Buna karşın Direktif içinde yer alan düzenlemelerin suyu ticari bir metaya dönüştürdüğü, su hizmetlerinin özelleştirmesinin önünü açacak hukuki düzenlemeler öngördüğü ve havza yönetimi için öngörülen yönetim modeli çerçevesinde özel sektörün rolünün artacağı eleştirileri getirilmektedir (K. Özdiç, 2006, s. 177).

Kaika (2003, s. 300-303) da AB'nin suyla ilgili müktesebatının oluşumunda suyun küresel, ulusal ve yerel düzeyde statüsü, kullanımı ve yönetimindeki değişimin rolü olduğunu belirterek; aktörlerin çeşitlenmesi ve karar alma süreçlerinin bu aktörleri de kapsayacak şekilde genişlemesinin su düzenlemelerine yansıtıldığını dile getirmektedir. Öte yandan Direktif ile suyla ilgili kalite standartlarının yükseltilmesi, özellikle bu standartları sağlamada yeterli finansal ve teknik kaynağa sahip olmayan yerel yönetimlerin su hizmetlerini özel sektöre devretmesinde etkili olmaktadır (Elnaboulsi, 2001, s. 531; Lupton ve Bauby, 2010, s. 124).

¹⁶ İyi durum ile kastedilen suların ekolojik ve kimyasal yönden bozulmaya maruz kalmamış ya da belli standartları zorlamayacak derece baskının mevcut olduğu durumdur (European Commission, 2012).

Su politikalarının ortaya çıkışında ve gelişiminde kritik rol oynayan küresel aktörler ve temel politik yönelimlerinin ardından, bu etkiler doğrultusunda şekillenen küresel su politikaları irdelenecektir. Uluslararası işbirliğinin ürünü olarak yansıtılan bu süreçte devletler arası görüşmeler yanında çok uluslu şirketler, küresel ve yerel sivil toplum kuruluşları gibi uluslararası sistem içinde yeni roller üstlenen aktörlerin de sorunlara çözüm arayışında taraf olmaları sağlanmaya çalışılmaktadır.

Bu noktada işbirliği kavramı ortak amaç ve çıkarlar yönünde hareket etmeyi gerektirmektedir. Ekolojik sorunların çözümü için yapılacak işbirliğinde ulusötesi sermayenin de taraflardan biri olması, bu aktörün kendi çıkarlarını savunacağını göstermektedir. Devletlerin de, uluslararası kuruluşların yönlendirmesiyle neoliberal politikalar doğrultusunda sermayeden yana tutumu dikkate alındığında uluslararası işbirliği sonucunda sermayenin çıkarının korunmasına öncelik verileceği görüşü öne çıkmaktadır. Bunun yanında sivil girişimlerin işbirliğine dahil edilmesi başlangıçta olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilse de, aslında alternatif politikalar öngören örgütlerin bu sürece katılması çoğunlukla mümkün olamamakta ya da katılımları yetersiz ve etkisiz kalabilmektedir.

1.3 Küresel Su Politikalarıyla İlgili Tartışmalar

Uluslararası tartışmalarda ön plana çıkan dört unsur -suyun statüsü, yönetimi, su-enerji ilişkisi ile su hakkının- incelenmesi, küresel su politikalarıyla ilgili tartışmaları somutlaştırmaktadır. Suyun, ekonomik bir mal mı yoksa temel bir hak mı olduğunun belirlenmesi bu tartışmaların içeriğini de etkilemektedir.

1.3.1 Suyun Statüsü

Su gibi doğal kaynaklar, 20. yüzyılın son çeyreğine kadar kamu malı ya da ortak mal olarak değerlendirilmektedir. Ortak mal, topluma ait olan ve tüm üyelerinin barışçı ve işbirlikçi şekilde bir arada yaşamasını mümkün kılan onurlu bir yaşam hakkını sağlamak için ortak sorumluluğun söz konusu olduğu ilkeler, kurumlar, mallar ve araçların tamamı olarak tanımlanmaktadır. Ortak mal kavramının gelecek kuşaklar ve diğer canlı türlerinin yaşam hakkını da koruyacak şekilde ekosistemler düzeyinde sürdürülebilir bir oluşumu da yansıttığı belirtilmektedir (Petrella, tarihsiz).

Bu bağlamda rekabete konu olmaması, dışlayıcı olmaması, bir kamu otoritesinin varlığı, bir kontrol ve yönetim mekanizmasına sahip olması özelliklerine sahip kamu malı ile ortak mallar arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur; devletin tasarrufu altındaki ortak mallar da kamu malı niteliği taşımaktadır. Roma Hukuku'nda "*res publica*" olarak adlandırılan, doğanın

herkesin kullanımını için ürettiği, ticarete konu olmayan ve ortak kullanıma açık bu malların, genel kamu çıkarını koruyacak kurallarla düzenlenmesi öngörülmektedir (Paquerot, 2004, s. 4). Bu bağlamda bir fiyatı olan ve talep doğrultusunda üretilen ticari maldan farklı olarak kamu mallarına ya da ortak mallara erişim serbesttir ve rekabete konu olmazlar; toplumsal yaşamın da ayrılmaz parçası olan bu mallar devletin garantisi altındadır (Flahaut, 2011, s. 116-17, 147-48).

Hardin (1968), “ortak malların trajedisi”nden bahsettiği makalesinde bu mallara erişimin serbest olmasının, onlara zarar veren bir durum olduğunu iddia etmektedir. Hızla artan nüfusun ihtiyaçlarına ve çıkarlarını maksimize etmeye çalışmasına karşılık ortak malların (özellikle doğal varlıkların) tükenebilirliği ve ortaya çıkan bozulmanın taşıma kapasitesinin üstünde olması ortak malların trajedisine neden olmaktadır. Bu bağlamda bedelsiz olan, yani herkesin erişimine açık olan malların özgürce kullanımının bu mallara zarar verdiği, toptan yıkıma karşı adaletsizliğin kabul edilebilir olduğu ve bu malları korumak için fiyatlandırmanın etkili bir seçenek olacağı öne sürülmektedir. Ortak malların serbestçe kullanımının ancak nüfus yoğunluğunun düşük olduğu durumlarda mümkün olabileceği, bu nedenle çoğalma özgürlüğünün kısıtlanması gerektiği savunulmaktadır; bu yapılmazsa ortak malların devletin kontrolü ya da tamamen özel mülkiyet altına alınması uygun görülmektedir.

Hardin’in teorisine karşı geliştirilen eleştirel yaklaşımlar içinde devletin koruyuculuğu yanında, özel sektörün etkinliği ya da bazı yerel grupların ortak malların kullanımı ile ilgili rejimler oluşturmasının da etkili sonuçlar doğurabileceğini öne sürenler olmuştur (Dietz v.d., 2002, s. 14-17). Ostrom v.d. (1999, s. 280-81), yerel örgütlenmelerin binlerce yıldır süregelen geleneksel yöntemlerle ortak malları koruyan bir rejim oluşturabildiğini ortaya koymaktadır. Bu durumda ortak bir malın kullanımını düzenleyen yerel kuralların hükümet tarafından empoze edilen kural ve yöntemlerle değiştirilmesi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu çerçevede hükümetin, ortak mallarla ilgili sorunlar, çözüm önerileri ve yasal düzenlemeler konusunda yerel topluluklarla bir araya gelerek karar almasının önemi vurgulanmaktadır. Yerel otoritelerin tanınmadığı merkezi rejimlerin etkili kurallar ve düzenlemeler getirmesinin zorlaşacağı ve yerel halkın bu kurallara karşı direnişinin artacağı belirtilmektedir. Ortak kamusal malların devlet eliyle mi, yoksa özel sektör tarafından mı yönetileceği konusunda açık bir uzlaşmaya varılamamaktadır. Bunun yanında tartışmalar geleneksel düzenlemeleri de dikkate alan bir başka yaklaşımı daha ortaya çıkarmıştır. Bu son yaklaşım ortak miras bakış açısıyla paralellikler de içermektedir.

Ortak malların statüsündeki belirsizlik bağlamında, su gibi yaşamsal bir varlığın statüsünün belirlenmesi de zorlaşmaktadır. Paquerot'ya (2004, s. 5) göre evrensel bir konu olan su kaynakları ve suya erişim, ortak mallara serbest erişim çerçevesinde, kamu çıkarını sağlamak için kamunun müdahalesi ile düzenlenmelidir. Buna karşın değişen politik ve ekonomik düzen içinde, su kaynaklarının kirlenmesi, su döngüsünün bozulması gibi nedenlerle yaratılan su krizi ile su gibi sınırsız olmayan bu değerli kaynağın korunması için piyasa düzenlemelerinin benimsenmesi görüşü ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede suyun statüsü konusunda iki yönelim ortaya çıkmaktadır; su kaynaklarının ortak miras çerçevesinde kamu malı statüsüne göre düzenlenmesi ya da ekonomik bir mal statüsünde değerlendirilmesi.

Suların ortak mirasın parçası olduğu yönünde kabuller Fransa gibi bazı ülkelerin yasalarında ya da bazı uluslararası belgelerde açıkça ortaya konulmaktadır. Miras kavramı özel hukukun konusu olarak temelde mülkiyet ve devir düzenlemelerini içermektedir. Mülkiyet kavramı kişilik haklarıyla bağlantılı olarak ekonomik bir hak olarak kabul edilmektedir. Buna karşın, koruma ve kollama ilkelerini beraberinde getiren devir işlemi ile miras, sermaye arttıracak bir şekilde değil, sonraki nesillere aktarılacak şekilde düzenlenmektedir (Belaidi ve Euzen, 2009, s. 63-64). Bu durumda kamunun kullanımına açık ortak mallar veya kamu malları arasında yer alan su kaynaklarının ortak miras olarak kabul edilmesi; korunması, kullanımı ve yönetimi süreçlerinde, gelecek kuşakların çıkarlarını da gözeterek şekilde, ortak çıkar kavramını ön plana çıkarmaktadır.

1990'lı yıllardan itibaren, küresel sistemde neoliberalizmin etkisinin arttığı süreçte suyu ekonomik bir mal olarak değerlendiren bakış açısı da güçlenmiştir. Rekabete konu olan ve belli bir (özel veya tüzel) kişinin mülkiyeti altına girdiğinden başkaları için dışlayıcı olan özel mallar, nadir bulunmaları durumunda değerlenmekte ve mülkiyete sahip olmak için daha çok rekabete konu olmaktadır (Petrella, tarihsiz). Su kaynaklarının ekonomik bir mal olarak değerlendirilmesi, onların kamusal özelliklerini yitirerek özel mal konumuna gelmelerinde etkili olmaktadır. Dublin Konferansı'nın dönüm noktasını oluşturduğu bu durumda, kıt bir kaynak olarak ele alınan suyun etkili kullanımı ve yönetimi için piyasa temelli politikaların uygulanması ağırlık kazanmaktadır. Su israfını önlemek için suyun fiyatlandırılmasının gerekli görülmesi, suyun ekonomik bir mal olarak ele alınmasına ve aynı zamanda onun, kâr aracı haline dönüşmesine de yol açmaktadır. Uluslararası eğilim de suyun kamusal mal ya da ortak miras olarak değerlendirilmesinden çok ekonomik bir mal olarak kabul edilmesi yönündedir. Bu yönelimin en açık örneği Avrupa Konseyi'nin 1968 ve 2001 tarihli Su Şartlarında görülmektedir.

1968 yılında Avrupa Konseyi (*Conseil de l'Europe*) tarafından yayımlanan “Avrupa Su Şartı” (*Charte Européenne de l'Eau*), suyu yaşam için bir gereklilik olarak kabul ederken; kaynakların tükenmez olmadığını, bu nedenle etkili politikaları gerektirdiğini; sınır tanımaz niteliği ile ortak bir kaynak olarak ve ortak mirasın parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini; su kaynaklarının sınır tanımayan niteliklerinin havza bazında yönetimi ve uluslararası işbirliğini gerektirdiğini ortaya koymaktadır. 2001 yılında Avrupa Konseyi, 1968 tarihli Avrupa Su Şartı'nı gözden geçirip güncelleyerek, yerine Su Kaynakları Avrupa Şartı'nı (Strasbourg) kabul etmiştir. Bu şarta göre tüm canlılar için su vazgeçilmezdir, bu nedenle su ekolojik, ekonomik ve sosyal bir varlıktır.

Su Kaynakları Avrupa Şartı'na göre tatlı su kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda gelecek kuşakların hakları gözetilerek korunması gerekli görülürken, kamu yararı bağlamında adil ve etkin kullanımı gerektirdiği ve su politikaları ile yasalarının sucül ekosistemleri ve sulak alanları korumayı içermesi öngörülmektedir (md 1-2-3). Şarta göre herkesin, temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli miktarda suya sahip olma hakkı vardır (md. 5). Bunun yanında su kaynakları yönetiminde kamusal ve özel aktörlerin rolleri, politika ve yasaların içerikleri, bütünleşik yönetimin ilkeleri, yer altı sularının kullanımı ile ilgili görüşlere de yer verilmektedir (European Charter of Water Resources). 1968 tarihli şartta su ortak mirasın parçası olarak değerlendirilirken, 2001 yılında kabul edilen şartta benzer bir görüş yer almamaktadır; ayrıca suyun sosyal ve ekonomik bir varlık olarak kabul edilmesi ile yönetiminde özel sektörün katılımına yer verilmesi değişen bakış açısının bir göstergesidir.

Suyun statüsünün belirlenmesinde ortaya çıkan çelişkiler, su yönetimine de doğrudan yansımaktadır. Suyun ekonomik bir mal olarak değerlendirilmesi, yönetiminde de özel sektörü etkin hale getirmektedir. Bunun yanında suyun statüsü kamusal olarak kalsa da kamu-özel ortaklığı gibi politikalar yoluyla suyun ekonomik bir mal gibi yönetilmesi mümkün olabilmektedir.

1.3.2 Su Yönetimi

Ekolojik sorunların büyümesi, doğal kaynakların kullanımı, korunması ve yönetimi konularında yeni yaklaşımların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Suyun tartışmalara ve çatışmalara konu olan yaşamsal önemi nedeniyle su kaynaklarının etkin yönetimi yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde üzerinde en çok durulan stratejilerden bir tanesi haline gelmiştir. Su yönetiminin temelinde politika oluşturma, planlama ve sosyal kalkınmayı ekolojik ilkelerle bütünleştirerek ortak bir yönetim anlayışı geliştirmeyi amaçlayan çevre yönetimi yaklaşımı yer almaktadır. Çevre yönetiminin temel ilkeleri şunlardır (Barrow, 2006, s. 23):

- Mevcut kaynakların korunması ve geliştirilmesi
- Çevre sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesi
- Sınırlılıkların belirlenmesi
- Araştırma, denetleme ve çevresel yönetimden sorumlu kurumların oluşturulması ve geliştirilmesi,
- Tehditlerin belirlenmesi ve fırsatların tanımlanması
- Yaşam standartlarının artırılması
- Gerekli yeni teknoloji ve politikaların adaptasyonu

Çevre yönetimi ilkelerine dayanarak geliştirilen bütünleşik su yönetimi stratejisi, Küresel Su Ortaklığı (GWP, 2009, s. 18) oluşumu tarafından adil bir şekilde sosyal ve ekonomik gelişimi sağlayacak, ekosistemlerin bütünlüğünü bozmayacak şekilde suyun, toprağın ve ilgili diğer kaynakların eşgüdümlü gelişimi ve yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Biswas, bütünleşik su yönetiminin su kaynakları için dışsallıkları, riskleri ve belirsizlikleri dikkate alan, uzun vadeli planları gerektiren sürdürülebilir yönetim anlayışının yansıması olduğunu belirtmektedir. Bütünleşik su yönetiminin temel ilkeleri ise şu şekilde belirginleştirilmektedir (Biswas, 1996, s. 17-19):

- Su kaynakları ve diğer ekosistemler arasındaki karşılıklı bağımlılığın dikkate alınması
- Paydaşların katılımı ve yerel yönetimlerin rolünün artırılması (paydaşların sayısının artırılması ve çeşitlendirilmesi)
- Yönetişim ilkelerinin uygulanması (özel sektörün, yerel yönetimin ve sivil kuruluşların karar alma süreçlerine birlikte katılımının sağlanması)
- Bütüncü, desantralize ve katılımcı bir su yönetiminin oluşturulması

Küresel Su Ortaklığı tarafından bütünleşik su yönetiminin, sürdürülebilir yönetim ve planlamaya katkıda bulunduğu dile getirilmektedir. Bu çerçevede sosyal, ekonomik ve ekolojik farklı çıkarları dikkate alarak, yasal düzenlemelerin hazırlanmasına farklı düzeylerden aktörlerin katılımı üzerinde durulmaktadır. Bütünleşik su yönetimi ile daha adil ve etkili kararların alınabilmesini sağlayacak şekilde, iyi yönetim ile yasal ve kurumsal düzenlemelere öncelik verildiği belirtilmektedir (GWP, 2009, s. 10).

Dünya Bankası'nın 1993 tarihli Su Yönetimi Raporu, bütünleşik su yönetimi anlayışının benimsenmesi yönünde çabaların artırılmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır (World Bank, 1993, s. 3). 2002 yılında Johannesburg Dünya Zirvesi Uygulama Planı belgesinde doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi çerçevesinde bütünleşik su yönetiminin uygulanması öncelikli konular arasında yer almaktadır (md. 78). Camdessus Raporu (2003, s.

47) da hükümetlere bütünleşik su yönetimi politikalarını benimsemeleri yönünde tavsiyelerde bulunmaktadır. UN-Water girişimi de 2008 tarihli raporunda bütünleşik yönetim ile hakkaniyet, ekonomi ve çevre arasındaki bağlantıya odaklanarak, suyun sosyal ve ekonomik kalkınmadaki rolü ile sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliğinin altını çizmiştir (UN-Water, 2008, s. 3).

Bütünleşik su yönetiminin bir parçası olan katılımcı yönetim anlayışı konusunda da uluslararası kuruluşların önerileri dikkat çekmektedir. Bu çerçevede ağırlıklı olarak üzerinde durulan özel sektörün hizmet üretimine katılımını öngören kamu-özel ortaklığıdır. 1992 Dublin Deklarasyonu'nun ikinci ilkesi su kaynaklarının yönetimi ve değerlendirilmesi sürecinde kullanıcıların, planlayıcıların ve her düzeyden karar alıcının bir araya gelmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bonn Deklarasyonu ise yönetişimi, finans kaynaklarının hareketliliğini, kapasitelerin güçlendirilmesini ve bilgi paylaşımını öncelikli eylem alanları olarak benimsemiştir (Recommendations for Action). Deklarasyonun 16. Maddesi'nde, su konusunda özel sektörün yatırımlarını çekebilmek için kamu-özel ortaklığı kullanışlı bir araç olarak önerilmektedir.

OECD de su yönetiminde devletin rolünün değişmesi gerektiği görüşünü paylaşarak; su ve sanitasyon hizmetlerinin sağlanması sürecinde yerel yönetimler, özel sektör ve STKların daha aktif olacağı yapıyı kurma ve düzenleme işlevini yürüten aktör olarak konumlanmaktadır (OECD, 2003, s. 86). Su hizmetlerinde kamu finansmanının azaldığı süreçte, Dünya Su Konseyi de kamu-özel ortaklığı modelinin gerçekleştirilmesi için uygun finans araçlarının yönlendirilmesine vurgu yapmaktadır (Baron, 2007, s. 81). Bütünleşik su yönetimi ve kamu özel ortaklığı konusunda öneriler içeren bu uluslararası belgelerin zorlayıcılığı ya da herhangi bir yaptırım gücü olmamasına karşın, pek çok devletin önerilen modeli benimsemesinde uluslararası finans kuruluşlarının rolü ağırlık kazanmaktadır. Dünya Bankası, IBRD, Uluslararası Kalkınma Birliği gibi örgütler özellikle gelişmekte olan ülkelere sağlayacakları altyapı yatırım yardımlarını kamu-özel ortaklığı modelinin benimsenmesi şartına bağlayabilmektedir (Petite, 2010, s. 172; Barlow, 2008, s. 59). Bu durum modelin yaygın olarak uygulanmaya başlamasının temelinde yatan birincil nedendir.

Kamu-özel ortaklığı çerçevesinde, kamu malı statüsüyle devletin tasarrufu altındaki su kaynakları temelde bu statülerini korumaktadır; fakat imtiyaz sözleşmesi ile suyla ilgili hizmetlerin özel sektöre devredilmesi hizmetlerin özelleştirilmesine yol açmaktadır. Su hizmetinde öne çıkan iki alan içme suyu sağlama ile sanitasyon hizmetlerini yürütmektir; bu iki alanda ya yerel yönetim hizmetin yürütülmesinden doğrudan sorumlu olmakta ya da

dağıtım hizmetleri özelleştirilebilmektedir (Taithe, 2008, s. 115). Kamu-özel ortaklığı yaklaşımı çerçevesinde ise su hizmetleri belediyenin sorumluluğunda olsa dahi, bu hizmetin tüm gereklilikleri ya da belirlenecek bazı hizmetler imtiyaz sözleşmeleri yoluyla özel şirketlerin sorumluluğuna bırakılabilmektedir.

Kamudan özel sektöre aktarılan hizmetler ülkelere göre farklılaşabilmektedir; örneğin Kuzey Amerika'da özel sektör ile işbirliği su dağıtımı ile ilgili altyapı konularında yoğunlaşmaktadır (Audette-Chapdelaine ve Tremblay, 2009, s. 235-36). İngiltere'de özel sektör su hizmetlerinin satışından sorumlu tutularak fiilen su özelleştirmesi gerçekleştirilirken, kamu-özel ortaklığına model olan Fransa'da ise hizmet devri ya da imtiyaz sözleşmesi yoluyla su hizmetleri sağlanmasında özel sektör etkili konuma gelmektedir (Lobina ve Hall, 2000, s. 36).

Kamu-özel ortaklığında, sözleşmenin içeriğine göre şirketler su kaynakları üzerinde mülkiyet hakkı iddia edebilmektedir. Su kaynakları özel sektöre devredilmese dahi hizmetlerin özelleştirilmesi ile halkın suya doğrudan erişiminin engellenmesi, suyun kamu malı statüsünün kaybolmasına neden olmaktadır. Kamu-özel ortaklığı çerçevesinde devletin rolü hizmet sunumunun etkililiğini denetlemektir; bunun yanında zayıf devletler de, özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, özel yatırımlar üzerinde devletin etkin bir denetim sağlayamadığı (Kartal, 2006, s. 5) dikkate alındığında, özel sektörün denetim dışı kaldığı ve kamu yararının geri plana itilebildiği görülmektedir. Ayrıca kamu-özel ortaklığı olarak adlandırılan model, kamuoyu tarafından su özelleştirmesi olarak kabul edilmektedir. Wallerstein (2011, s. 59-60), dünya-sistem analizi çerçevesinde merkez-çevre ilişkisi bağlamında eşitsiz mübadele ve özelleştirme uygulamaları ile eski devlet mülklerinin “mafya benzeri, kısa zamanda geride harap olmuş işletmeler bırakarak ülkeyi terk eden işadamlarının” eline geçtiğini belirtmektedir. Su özelleştirmelerinde sadece işletmeler değil, suya erişimi kesilen halk da harap olmaktadır.

1990'lı yıllara kadar su ve su hizmetlerinin kamu kuruluşları tarafından yürütülmesine karşın 1990'dan 2001'e kadar özel şirketlerin yürüttüğü iki binden fazla su ve sanitasyon projesi başlatılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşan bu yatırımlar 160 milyonluk bir nüfusun özel sektör tarafından sağlanan su hizmetinden yararlanmaya başladığını göstermektedir¹⁷ (Marin, 2007, s. 7). Özel sektörün yararına olan bu dönüşüm sonucunda su hizmetleri sektöründe beş büyük çokuluslu şirket piyasaya hakim konuma gelmiştir

¹⁷ 1992-2007 yılları arasında bu sayının 45 milyonu ya kontratı feshetmiş ya da yenilememiştir (Marin, 2007, s. 7).

(Kirkpatrick ve Parker, 2005, s. 1495-96). Su pazarına hakim en büyük iki şirket Fransa merkezli Veolia ve Suez'dir (Water Companies, 2012). Su hizmetlerinin özel şirketlere devri bağlamında, hizmetlerin sürekliliğini sağlamak ve kalitesini arttırmak gibi gerekçeler ile piyasa kurallarının uygulandığı bir sektör yaratılmaktadır. Buna karşın uygulamada özel sektörün rolü arttıkça kamu yararının gözetilmesi ilkesi yerini özel çıkarların korunması ilkesine bırakmaktadır ve bu durum suya erişimin zorlaşmasına neden olmaktadır. Örneğin, su hizmetlerinde özel sektörün etkinliği faturalara yansımakta, yükselen faturaları ödeyemeyen ya da şebekeye bağlanamayan kesimler sudan mahrum kalabilmektedir.

1990'lı yılların sonundan itibaren su hizmetlerinde kamu-özel ortaklığı modeli sorgulanmaya başlamıştır. Bu süreçte su özelleştirmelerine karşı toplumsal hareketlerin de yükselmeye başladığı gözlenmiştir. Faturaların yükselmesi, suya erişimin sınırlandırılması, su kalitesinin azalması, işten çıkarmalar; iş güvenliğinin azalması gibi kamu-özel ortaklığı ile bağlantılandırılan sosyo-ekonomik sorunlardır. Bunun yanında kamu-özel ortaklığı modelinin yönetimde etkisizlik, rekabetin azalması ve yolsuzluk, kalkınma ilkelerinden uzaklaşmak gibi sonuçlara yol açtığı da kabul edilmektedir. Toplumsal tepkilerin artmasına neden olan bu etkiler sonucunda başlayan protestolar ve genişleyen toplumsal hareketler, pek çok yerel yönetimi özel sektörle arasındaki anlaşmayı feshetmeye zorlamıştır (Lobina ve Hall, 2000, s. 36-39; Hall, Lobina, de la Motte, 2005, s. 292; Castro, 2008, s. 63-83). Kamu-özel ortaklığının yanında enerji politikaları bağlamında baraj inşaatları da doğurdukları olumsuz sonuçlarla toplumsal hareketlere neden olmaktadır.

1.3.3 Su ve Enerji Politikaları Paralelinde Baraj İnşaatları

Üretim ve tüketim sürecini kapsayan tüm ekonomik etkinlikler temel olarak enerjiye ihtiyaç duymaktadır. 20. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle gelişmekte olan ülkelerde kalkınma politikalarıyla da bağlantılı olarak tarımsal sulama ve enerji ihtiyacındaki artışı karşılayabilmek amacıyla büyük baraj projeleri ön plana çıkmaya başlamıştır. 1970'li yıllardan itibaren ekolojik sorunların derinleşmeye başlaması ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının tartışılmaya başlaması, "temiz enerji" olarak yansıtılan baraj inşaatlarını hızlandırmıştır. Hidroelektrik enerji temiz ve yenilenebilir olarak nitelendirilmekte, insani ve sürdürülebilir kalkınma için öncelikli olduğu, suya erişim ve sulama gibi hizmetlere katkı yaptığı dile getirilmektedir (Yüksel, 2010, s. 3216). Fosil enerji kaynaklarına göre çevreye saygılı olarak tanımlanmasına karşın barajlar, aynı zamanda büyük ekolojik ve insani yıkımlara neden olabilmektedir.

Günümüzde on beş metreden yüksek kırkbeş bin büyük baraj¹⁸, enerji ihtiyacının % 19'unu, sulama ihtiyacının ise % 30 ila 40'ını karşılamaktadır; bu barajların % 73'ü son elli yıllık süreçte inşa edilmiştir¹⁹ (Dams and Development, 2000, s. 6; Ünver ve Gupta, 2002, s. 140). Artan nüfusun gıda ve enerji ihtiyacı, baraj inşaatlarına gerekçe olarak gösterilirken, projeler Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarca da desteklenmektedir. Dünya Su Forumları'nda su ve enerji arasında paralellikler kurularak, barajların önemi vurgulanmaktadır. Bu çerçevede sosyal ve ekolojik etkileri açıklıkla görülen büyük barajlara karşı, son yıllarda çevresel etkiyi azaltırken sosyo-ekonomik yararları arttıracak öne sürülen küçük ve orta ölçekli hidroelektrik santrallerin yapımı desteklenmeye başlamıştır (Water and Green Growth, 2012, s. 60).

Dünya Bankası'nın desteği ile 1997 yılında oluşturulan "Dünya Barajlar Komisyonu" (*World Commission on Dams*) hükümetler, özel sektör, uluslararası finans kuruluşları, sivil toplum örgütleri ile barajlardan etkilenen insanları bir araya getirerek, geniş katılımı barajların farklı yönlerden değerlendirilmesi sürecini başlatmıştır. 2000 yılında yayımlanan "Barajlar ve Kalkınma" başlıklı rapor, özellikle dünyanın farklı bölgelerine yayılmış baraj projelerinin öngördükleri hedefleri gerçekleştirip gerçekleştiremediklerini farklı bakış açılarının bir arada değerlendirmesiyle ele alırken, barajların olumsuz etkileri konusunda önemli tespitlerde bulunmuştur. Raporda eşitlik, etkililik, katılımcı karar alma süreci, sürdürülebilirlik ve hesapverebilirlik ilkeleri çerçevesinde bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda raporun ön plana çıkardığı temel noktalar şu şekildedir (Dams and Development, 2000, s. 7):

- Barajlar insani kalkınmaya katkıda bulunmaktadır.
- Pek çok örnekte, barajların sağladığı fayda yanında, bu durumu korumak için kabul edilemez ve gereksiz bir bedel ödenmektedir.
- Faydanın eşit şekilde dağıtılmaması göz önüne alınarak, alternatif projelerin mevcut barajlara göre değeri soru işaretleri yaratmaktadır.

¹⁸ Büyük baraj kavramı 15 metreden yüksek barajlar için kullanılmaktadır; 5-15 metre arasında olup, 3 milyon metre küp su hacmine sahip barajlar da büyük baraj statüsünde yer almaktadır (Dams and Development, 2000, s. 8).

¹⁹ Su ihtiyacını karşılamak, taşkınları önlemek amacıyla antik dönemlerde de baraj inşaatları mevcuttur; fakat bu barajlar temel ihtiyaçları karşılamak ve tehlikeli durumları önlemek amacıyla, doğaya zarar vermeyecek şekilde inşa edilmektedir. Öte yandan belli bir nüfusun yerinden edilmesi ya da suya erişiminin kesilmesi gibi bir sonuç da doğurmamaktadır.

- Farklı görüşlere, çıkarılara sahip kesimler ve riskten en çok etkilenenleri bir araya getiren süreçte, çatışan çıkarların olumlu bir çözüm ortamının yaratılmasında etki ettiği görülmüştür.
- Farklı katılımcılarla yürütülen görüşmeler kabul görmeyecek projelerin baştan elenmesi, tüm paydaşların hemfikir olabileceği projelerin uygulamaya geçirilmesinde etkili olacaktır; böylece daha etkili ve verimli su ve enerji projeleri yürütülebilecektir.

Raporda büyük barajların olumsuz yönleri konusunda önemli tespitlere yer verilmiştir. Bu çerçevede sulama, enerji üretimi, belediye ve endüstriye yönelik su hizmetleri, taşkın önleme gibi konularda kabul edilen hedeflerden sapmalar yaşandığı gözlenmiştir; ayrıca hedeflerin fazla iyimser olması gerçekçi değerlendirmeleri zorlaştırmaktadır. Bunun yanında büyük barajların ekolojik ve sosyal etkileri üzerinde de durulmaktadır. Barajların ekosistemler üzerindeki olumsuz etkilerine değinilirken, orman ve vahşi yaşam habitatının bozulması, türlerin popülasyonunda azalma, rezervuar alanların bozulması; akarsuyun aşağı ve yukarı bölümlerinde biyolojik çeşitliliğin, balıkçılığın, sulak alanların kaybı gibi etkiler ortaya çıkabilmektedir.

Ayrıca barajların, özellikle tropik bölgelerde, sera gazı salınımlarını arttırdığı gözlenmektedir; baraj dibine çöken ölü organizmalar ve ortaya çıkan yeni bakterilerin ürettiği metan karbon salınımını artırmaktadır (Parekh, 2010). Bu çerçevede baraj göllerinin suyun yapısını değiştirmesinin insan sağlığı üzerinde de doğrudan etkileri mevcuttur. WHO, barajların büyük ya da küçük ölçekli olmasının sağlık problemlerinin ölçeğiyle doğru orantılı olmadığını belirtmektedir. Küçük ölçekli barajlar da, örneğin sivrisinek popülasyonunda artış yaratmak gibi etkileriyle salgın hastalıklara zemin hazırlamakta ve sağlık üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilmektedir. Baraj göllerinde ötrofikasyon²⁰ sonucu ortaya çıkan yeni bakteri türleri de sağlık için büyük tehdit oluşturmaktadır. Bakterileri içeren suyun tarımda ya da içme suyu olarak kullanılması, yüzme gibi faaliyetler sırasında suya maruz kalınması kansere varan ciddi sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (WHO, 2000).

Barajların sosyal etkileri de ekolojik etkileri kadar yıkıcı olabilmektedir. 2000 yılına kadar 40-80 milyon kişinin baraj inşaatları nedeniyle yer değiştirdiği tahmin edilmektedir. Bunun yanında resmi olarak yerinden edilen konumunda yer almadığı için başka bir yere yerleştirilemeyen kitleler de mevcuttur. Yerleştirme projeleri, yerinden edilenlerin ekonomik

²⁰ Ötrofikasyon bir ekosistemin tamamında veya belli bir kısmında besin maddelerinin verimini ve fotosentez ürünlerini artırmada etkili süreçleri ifade etmektedir (İslam, 2000, s. 160).

ve sosyal gelişimlerini dikkate almadan yalnızca fiziksel yerleştirme üzerine yoğunlaşmaktadır; bu durum yeni yerleşim alanlarında eski hayat şartlarının sağlanamaması sorununu doğurmaktadır. Baraj projeleri sırasında aşağı kıyıdaş bölgelerde yaşayanların yaşam alanları ve gelecekteki üretim kaynakları üzerinde oluşabilecek riskler planlama ve değerlendirme süreçlerinde dikkate alınmamaktadır. Baraj projesinden etkilenen bölgedeki, aşağı kıyıdaki ve yeni yerleşim alanlarındaki sağlık ve yaşam problemleri ile özellikle kadınların yaşam koşullarının kötüleşmesi ortaya çıkan diğer sorunlardır. Bir diğer önemli nokta ise yerel toplulukların durumudur; barajdan etkilenen yerel toplulukların kültürel miraslarının yok olma tehlikesi de söz konusudur (Dams and Development, 2000, s. 13-17).

Büyük barajların olumsuz etkilerini açıklıkla ortaya koyan Barajlar ve Kalkınma Raporu, ekolojik ve sosyal gereklilikleri dikkate alarak, tamamlanmış ve hizmette olan mevcut barajların iyileştirilmesini; yeni yapılacak projelerde sosyal ve ekolojik etkilerin tüm boyutlarıyla değerlendirilerek, özellikle barajdan somut olarak etkilenecek kesimlerin karar alma süreçlerine doğrudan katılımını öngörmektedir. Bu öngörüler, küresel norm oluşturma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilirken, baraj karşıtı hareketlerin argümanlarını da destekler niteliktedir (Conca, 2006, s. 211). Buna karşın raporun bazı öngörülerini Dünya Bankası tarafından kabul görmemiştir. 2003 yılında yayımlanan Su Kaynakları Sektör Stratejisi raporu ekinde Dünya Bankası, Barajlar ve Kalkınma raporunun önerilerine karşı kendi önerilerini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Dünya Bankası, raporda öngörülen katılımcı yaklaşımı desteklediğini belirtmekle birlikte; yeniden yerleştirme planları dışında, kullanma ve etki azaltma planlarına halk katılımını gerekli görmemektedir. Bunun nedenini de banka ile borçlanan ülkeler arasındaki yasal bağ içinde düzenlemelerin yapılabileceği şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca barajdan etkilenecek yerel halkın bilgilendirilmesi yeterli görülürken, karar alma süreçlerine doğrudan katılımları yerine görüş ve şikayetlerinin ayrıntılı olarak raporlanarak karar alma süreçlerine yansıtılması öngörülmektedir. Bunun yanında Barajlar Komisyonu, uluslararası su yolları üzerindeki projelerde, kıyıdaş ülkeler arasındaki görüşmelere uluslararası finansal kuruluşlarının taraf olmaması gerektiğini belirtmektedir. Dünya Bankası ise kıyıdaş ülkeler arasında anlaşma sağlamaya yönelik proaktif bir rol üstlendiğini dile getirmektedir (Water Resources Sector Strategy, 2003, s. 77-78).

Büyük barajların yaratacağı olumsuz etkiler uluslararası girişimlerce dile getirilmesine karşın, Dünya Bankası gibi finans kuruluşları ile devletler baraj yapımı konusunda ısrarlarından vazgeçmemektedir. Buna karşın Goldsmith ve Hildyard (1984) büyük barajların

toplumsal ve ekolojik etkilerini ele aldıkları çalışmalarında bu projelerin dünyadaki açlık, enerji ve yıkıcı taşkınlar gibi sorunlar için uygun çözüm olmadığını ortaya koymuşlardır. 1980’li yıllardan itibaren Dünya Bankası’nın büyük baraj projelerine desteği hesapverebilirlik ve şeffaflık eksikliği, proje-planlama ve tasarım aşamalarına ekolojik ve toplumsal kaygıların yansıtılmaması ve alternatif enerji projelerinin dikkate alınmaması ile yerinden edilen insanlar sorunları nedeniyle eleştirilmeye başlamıştır (Conca, 2006, s. 175-176). Dünyanın farklı bölgelerinde baraj karşıtı hareketlerin artması da bu eleştirilerin somut bir göstergesidir. Yerel hareketler arasında ağ oluşturan ve küresel bir mücadele örgütleyen “International Rivers” (2012a) örgütüne göre barajların ekolojik, ekonomik ve insani etkileri şu şekilde özetlenebilir :

- Nehirlerin ve kıyıların biyolojik, kimyasal ve fiziksel dokusunun bozulması; akışın kesilmesi nedeniyle ekolojik nehir ağında bozulmanın ortaya çıkması
- Balık göçlerinin engellenmesi, sucul canlıların üreme süreçlerinin olumsuz etkilenmesi
- Aşağı kıyı bölgesinde habitatın tamamen değişmesi
- Baraj gölünde ortaya çıkan yeni habitatın mevcut türlerin yaşam koşullarını olumsuz etkilemesi, yeni (işgalci) türlerin belirmesi
- Nehir yatağındaki değişimlerin yer altı su rezervlerini de etkilemesi
- Özellikle tropikal bölgelerde baraj göllerinin karbon salınımını arttırması
- Sucul türlerinin yanında nehir bölgesindeki kuş türlerinin yok olması
- Ormanlık, sulak ve tarımsal alanların yok olması; kıyı deltasında erozyon artışı
- UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne giren alanlardan ve yerli halklar için kutsal sayılan alanlardan bir kısmının baraj suları altında kalma tehdidi
- Ucuz ve temiz enerji kaynağı olarak yansıtılan barajların artan maliyetleri ve zayıf performansları
- Baraj projeleri özel sektör tarafından da kamu sektörü tarafından da inşa edilse ortaya çıkan ekonomik yükün yurttaşlara yüklenmesi
- Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hidroelektrik enerjiye bağımlılığın artması
- Baraj nedeniyle yerinden edilen insanların (özellikle yerli, göçebe topluluklar ve köylüler) uğradığı ekonomik, kültürel ve psikolojik yıkım
- Baraj inşaatından dolayı olarak etkilenen kesimler (açılan kanallar, değişen sulama şebekesi, açılan yollar, yüksek gerilim hatları...) ile aşağı kıyıdağı değişimden etkilenen kesimlerin göz ardı edilmesi.

Büyük baraj projelerinin yarattığı olumsuz etkiler ve hedeflenen amaçları gerçekleştirilememesine, yalnızca küçük bir azınlığın politik ve finansal çıkarına yaramasına (Goldsmith ve Hildyard, 1984) karşın, baraj endüstrisi önemini korumaktadır. Büyük baraj projeleri artan maliyetleri ve kârın bu maliyetleri karşılamada yetersiz kalması nedeniyle özel sektör tarafından yeterince verimli bulunmamaktadır. Bu durum karşısında tamamlanmış barajların özelleştirilmesi ile küçük ve orta ölçekli hidroelektrik santraller daha karlı yatırım araçları haline dönüşmektedir. Bu tür projeler düşük elektrik üretme kapasitesine, taşkınlar için yeterli koruma sağlamamasına, su hizmetlerini etkinleştirmemesine karşın tam da bu gerekçelerle savunulmaktadır (McCully, 2000).

Barajlar ve hidroelektrik santraller yarattıkları geri döndürülemez ekolojik ve sosyal kayıplara karşın, hala temiz enerji kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle kamu yatırımları alternatif temiz enerji kaynakları yerine suya aktararak ekolojik, sosyal ve ekonomik yıkımın derinleşmesinde rol oynamakta ve bu projeleri yürüten özel sektörün kârını arttırmasında etkili olmaktadır. Bu nedenle diğer uluslararası su politikaları gibi barajlar da dünyanın farklı bölgelerinde toplumsal hareketlerce protesto edilmektedir. Bu hareketlerin temel dayanağını ise su hakkı oluşturmaktadır.

1.3.4 Su Hakkı

Su hizmetlerinde öne çıkan üç önemli unsur uygunluk, kalite ve erişebilirlik olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede suyun, herkesin kişisel ve ev içi ihtiyaçları için yeterli kalite ve miktarda erişilebilir; aynı zamanda renk, koku, tat özellikleri dikkate alınarak temiz ve güvenli olması; kabul edilir kalite ve miktarda suya erişimin evde, işte, eğitim kurumlarında makul bir fiyatla sağlanması ilkeleri benimsenmektedir (Dupuis, 2009). 1997 tarihli BM Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu Dünya Tatlı Su Kaynakları Raporu Değerlendirmesi'nde (*Comprehensive Assessment of the Freshwater Resources of the World*), herkesin içme suyu, sanitasyon, hijyen gibi temel ihtiyaçları için eşit miktarda temiz suya erişiminin gerekli olduğu vurgulanırken, geliştirilecek sürdürülebilir su stratejilerinin insan ihtiyaçları kadar ekosistemin korunmasını gözetmesi gerektiği de belirtilmiştir (Gleick, 1999, s. 495). Herkesin temiz ve güvenli su hizmetlerine erişiminin sağlanması yönündeki tartışmalar su hakkına dayandırılmaktadır.

Su hakkı kavramı insan hakları ile doğrudan ilintilidir. İnsanların, insan olmalarından dolayı sahip oldukları temel hakları ifade eden (Donnelly, 2003, s. 10) insan hakları, temelde ihtiyaçlar tarafından şekillendirilmektedir (Bay, 1982, s. 67). 1970'li yıllardan itibaren insan haklarının genişleyen içeriği, sağlıklı bir çevrede yaşama, doğal kaynaklara erişim, ekonomik

ve sosyal kalkınma, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirlik gibi konuların da insan hakları içinde, “üçüncü nesil haklar” olarak değerlendirilmeye başlandığını göstermiştir (Kaboğlu, 1998, s. 295-306). Bu süreçte, su hakkının da yaşam hakkı ile paralel geliştiği ve su kaynakları ile ilgili düzenlemelerde devletlerin çıkarlarından çok insanların ihtiyaçlarının öncelikli kabul edildiği görülmüştür (Paquerot, 2005, s. 105).

UNDP, suyun temel insan haklarının bir parçası olarak tanınmasında, su ve sanitasyonla ilgili kamusal düzenlemelerin başlangıç noktası olması gerekliliğini kabul etmektedir (The Right to Water, 2010, s. 1). Ayrıca, eğitim, barınma, sağlık, çalışma, insani olmayan cezalandırmaya karşı korunma gibi hakların yerine getirilmesi konusunda sağlıklı içme suyuna erişim temel şart olarak kabul edilmektedir (The Right to Water, 2006, s. 12). Irujo (2007, s. 272-73) su hakkının temel özelliklerini şu şekilde özetlemektedir:

- Su hakkı insan hakkıdır, kişisel haktır ve herkesin hakkıdır;
- devlet gücünü dengeleyecek şekilde kurgulanmıştır;
- uluslararası bir belgenin hukuki yorumuna dayanılarak oluşturulmuştur;
- içeriği yaşamın temel gereksinimleriyle ilgilidir (kişisel ve haneîçi kullanım);
- gerekli kalite standartlarıyla birlikte yeterli bir miktarı gerektirmektedir;
- şebeke ve sanitasyon altyapısıyla ilintilidir;
- bilgi hakkını da içermektedir;
- devletlere yurttaşları, diğer devletler ve diğer devletlerin halklarıyla ilişkilerinde bazı görevler yüklemektedir;
- zorlayıcı mekanizmalar bu hakkı tanıyan yasal araçlardır.

Su hakkı, herhangi bir insanın, gelir seviyesine bakılmaksızın, yaşamı ve sağlığı için gerekli minimum miktarda temiz (kaliteli) suya erişime sahip olması anlamını taşımaktadır. Minimum miktar ile içmek, yemek hazırlamak, hijyen ve temizlik, beslenen hayvanlar, hane üretiminde sulama gibi temel insani ihtiyaçların karşılanması için gereken su kastedilmektedir (Smets, 2002, s. 7). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve diğer pek çok uluslararası kuruluş en azından minimum düzeyde bireylerin susuzluktan ölmelerini engelleyecek, suya bağlı hastalık riskini azaltacak, temel beslenme ve hijyen ihtiyacı için gereken suyun herkese sağlanması gerektiğini kabul etmektedir (Gleick, 1999, s. 491). Bu çerçevede kişi başına günlük gerekli su miktarı ile ilgili geliştirilmiş farklı standartlar mevcuttur.

WHO ve Dünya Bankası, (yemek, banyo ve temizlik için gerekli suyu hesaba katmadan) içme suyu ve sanitasyon ihtiyaçları için günlük 20 ila 40 litre suya ihtiyaç duyulduğunu kabul etmektedir. Gleick (1999, s. 496) ise günlük ihtiyaçlar için 50 litre suyun adil ve uygun olduğunu belirtmektedir; bu ihtiyaçlar içinde 5 litre içme suyuna, 20 litre sanitasyon ve hijyene, 15 litre banyoya, 10 litre yemeğe ayrılmıştır. BM İnsan Hakları Konseyi bağımsız uzmanı C. De Albuquerque, bir kişinin günlük su ihtiyacının 50 ile 100 litre arasında değiştiğini belirtirken, bunun sanıldığı kadar büyük bir miktar olmadığını çünkü toplam bireysel tüketimin, dünya üzerindeki toplam su tüketiminin % 4 ila 5'ine denk geldiğini ortaya koymaktadır (Le Monde, 2010). UNESCO World Water Assessment Programme da temel ihtiyaçlarını karşılamak için insanların her gün, kirliliğe maruz kalmamış, 20 ila 50 litre suya ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Gelişmişlik düzeyindeki farkın suya erişimde yarattığı eşitsizliği ortaya koyacak şekilde, gelişmiş bir ülkede doğan bir çocuğun, gelişmekte olan bir ülkede doğan bir çocuktan 30 ila 50 kat fazla su tükettiğini dile getirmektedir (UNESCO, 2011).

2006 İnsani Kalkınma Raporu, su kaynakları ile ilgili uluslararası girişimlerin başarıyla uygulanabilmesi için dört temel gereklilik ortaya koymaktadır. Buna göre tüm hükümetler suyu bir insan hakkı olarak kabul etmeli, su ve sanitasyonla ilgili ulusal stratejilerini belirlemeli, uluslararası yardım ile ulusal planlar desteklenmeli ve küresel bir eylem planı geliştirilmelidir (Human Development Report, 2006, s. 8-9). Suyun bir insan hakkı olarak kabul edilmesi, aynı zamanda, işbirliği zorunluluğunu ve tüm devletlerin paylaşacağı uluslararası sorumluluğu gerektirmektedir (Paquerot, 2004, s. 5). 2006'da Dünya Su Konseyi tarafından yayımlanan raporda da su hakkı ile devletlerin yerine getirmesi gereken üç yükümlülük öngörülmektedir. Bu yükümlülükler saygı gösterme, koruma ve uygulama şeklindedir. Bu bağlamda bir devletin, bir halkın sahip olduğu suya erişimi haksız bir şekilde elinden alamayacağı; halkı, suya erişimi engelleyecek unsurlara karşı koruması; su hakkının korunması için gerekli tüm önlemlerin (yasal, yönetsel ve finansal) alınmasının sağlanması gerektiği belirtilmektedir (The Right to Water , 2006).

Uluslararası boyutta suyun insan haklarının bir parçası olarak tanınmasının, suyun herkes için güvenli, makul ve erişilebilir olmasını sağlamak için hükümetler üzerinde baskı yapılmasına imkan verecek eylemlerin, fon desteğinin, standartların ve hesapverebilirlik mekanizmalarının gelişmesine de imkan tanınması anlamını taşıdığı belirtilmektedir (Plos Medicine, 2009, s. 2). 11-29 Kasım 2002 tarihleri arasında Cenova'da yirmi dokuzuncu oturumu gerçekleştirilen BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi toplantısı sonunda yayımlanan 15 No'lu Genel Yorum, suyu insan haklarının

temel bir unsur olarak kabul etmektedir. Genel Yorum'un ilk iki maddesi su ve insan hakları ilişkisine dayanmaktadır (General Comment, No. 15):

Su, yaşam ve sağlık için öncelikli, sınırlı bir doğal kaynak ve kamu malıdır. Onurlu bir yaşam için insan hakkı olarak su kaçınılmazdır. Diğer insan haklarının gerçekleştirilmesi için de öncelikli bir gerekliliktir (md. 1).

İnsan hakkı olarak su herkes için yeterli, temiz, makul, fiziksel olarak erişilebilir, kişisel ve ev içi kullanım için yeterli olmalıdır. Eşit miktarda temiz su susuzluktan ölümleri önlemek, suya bağlı hastalıkları azaltmak, yemek, içmek, kişisel ve ev içi hijyen gibi koşulları sağlamak için gereklidir (md. 2).

BM İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Alt Komisyonu 2006 yılında içme suyu ve sanitasyon hakkı ile ilgili bir karar almıştır. Karar'da, yaşam hakkı ile doğrudan ilintili olan içme suyu hakkı üzerinde durularak; devletlerin, en yoksul kesimlere ücretsiz içme suyu sağlamakla sorumlu olduğu kabul edilmiştir. Su altyapısının tahribi, su haklarının satılması, su kaynaklarının özelleştirilmesi gibi içme suyuna erişimi engelleyen uygulamalar su hakkının gaspı olarak ele alınmaktadır (Report of Sub-Commission, 2006, s. 35-36). Bu bağlamda BM İnsan Hakları Konseyi tarafından "insan hakkı olarak güvenli içme suyu ve sanitasyon konusunda özel raportör" olarak atanan bağımsız uzman C. de Albuquerque, hükümetlere, BM'ye ve diğer paydaşlara yönelik önemli noktaları ve önerileri içeren bir görüş yayımlamıştır (UN Human Rights Office).

BM Genel Kurulu 28 Temmuz 2010 tarihli olağan toplantısında ise devletlere ve uluslararası kuruluşlara bir çağrı niteliğindeki kararını kabul etmiştir. Bolivya temsilcisinin girişimi ile gündeme gelen kararda, herkes için güvenli, temiz, erişilebilir, yeterli içme suyu ve sanitasyon çabalarını destekleyecek şekilde, özellikle gelişmekte olan ülkelere finansal kaynakların ve teknoloji transferinin sağlanması öngörülmektedir. Karar, 41 çekimser oya karşın 122 oyla kabul edilmiştir. Karara göre güvenli ve sağlıklı içme suyu ile sanitasyon, insan haklarının tümüyle uygulanmasının ayrılmaz bir parçası olarak benimsenmiştir (UN General Assembly 108. Meeting). Hükümetlere tavsiye niteliğindeki, herhangi bir bağlayıcılığı ya da yaptırım gücü olmamasına karşın (Yıldız, 2012, s. 20) bu karar, insan haklarının bir parçası olarak su hakkının uluslararası düzeyde tanınması yanında BM üyesi ülkelere yasal düzenlemelerinde örnek olabilmesi açısından da önemli bir adımdır.

Su hakkı, temelde insan haklarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Ekolojik bir bakışla su hakkının yalnız insanları değil, doğadaki tüm canlıların yaşam hakkını içerecek

şekilde yorumlanması ve genişletilmesi önem taşımaktadır (Ayboğa, 2010, s. 9). Bunun yanında su hakkının uluslararası düzlemde tanınmasının ötesinde, politik kararlarla yasal ve anayasal çerçevesinin belirlenmesi gerekmektedir (Yıldız, 2012, s. 21). Bu bağlamda Sav, su hakkının; hukuki ve işlevsel boyut ile hakkın içeriğini netleştirecek, hak ihlallerini denetleyecek bir kamu otoritesi oluşturacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca su hakkının yeterli suya erişim savıyla, yeterli suya sahip olmayan devletlerin su talebini gündeme getirebileceğine değinmektedir. Bu durumda özellikle sınıraşan sularla ilgili olarak devletlerarası ilişkilerde yeni taleplerin gündeme getirilmesinin, anlaşmazlıklara neden olabileceğini öne sürmektedir (Sav, 2012).

Su hakkı, devletlerarası ilişkiler ve ulusal çıkar bağlamında değerlendirildiğinde söz konusu kaygılara haklılık payı verilebilmektedir. Buna karşın suyla ilgili sorunların sınıraşan niteliği ve ekolojik bir tehdide dönüşmesi, ulusal bağlamın ötesinde önlemleri gerektirmektedir. Bu nedenle hem ulusal hem de uluslararası çerçevede su hakkının ortak mirasın ve yaşam hakkının bir parçası olarak kabul edilmesi; ulusal çıkarların ötesinde insanlığın ve ekosistemlerin ortak çıkarı düşüncesi temelinde düzenlenmesini kolaylaştırabilecektir. Bu yönde düzenlemeler için kuşkusuz küresel sistemin hakim bakış açısının da değişmesi gerekmektedir.

20. yüzyılın son çeyreğinde görünür hale gelen suya erişim sorunu, yerküredeki yaşamı kökten etkileyecek boyutlarda ilerlerken, hem ekolojik düzen hem de insanlık için tehdit oluşturacak niteliğe ulaşmıştır. Bu soruna çözüm arayışlarında uluslararası kuruluşların rolü ön plana çıkmıştır. 1970’li yıllarda devletlerarası müzakereler yoluyla şekillenen politika süreçlerinde kalkınma hakkıyla bir arada, suyun ortak mal statüsünü koruyan düzenlemeler ön plana çıkmıştır. Buna karşın 1990’lı yıllardan itibaren uluslararası sistemdeki değişim ve yeni uluslararası ve ulus-ötesi aktörlerin ortaya çıkışı, küresel finans kuruluşlarının ve Dünya Su Konseyi gibi ulus-ötesi örgütlerin su politikalarındaki rolünü güçlendirmiştir. Bu çerçevede toplanan uluslararası konferanslar ve zirveler ile yayımlanan deklarasyonlar su politikalarında suyun kıt bir kaynak olarak kabul edilmesine, fiyatlandırma uygulamalarına ve suyun ticari bir mala dönüşmesine yol açmış ve uluslararası resmi belgelerde yer almıştır.

Suya erişim sorununun temelinde kapitalist sistem yer almaktadır. Sistemin üretim ve tüketim kalıplarının yaygınlaşması sorunu derinleştirmektedir. Sorunun sistem tarafından “su krizi” olarak adlandırılması, sistemin aktörleri ve araçları ile çözüm bulunabileceğini dayatmaktadır. 1990’lı yıllardan itibaren neoliberalizm çerçevesinde geliştirilen su politikaları, kapitalizm için yeni kâr alanları yaratırken, sorunları artırmıştır. Su krizi söylemi

suya erişim sorunlarını derinleştirirken, diyalektik olarak karşıt anlamını da içinde barındırmaktadır. Su krizi aynı zamanda su döngüsünde kapitalizmin neden olduğu bozulmayı, suya erişim sorunlarının derinleşmesini, insani ve ekolojik ilkeleri dikkate alan acil önlemlerin gerekliliğini ortaya koyacak şekilde kullanılmaya başlamıştır. Suyu erişim sorunlarının büyümesi, insani ve ekolojik açmazları genişletmektedir. Bu sorunlara çare bulmayı amaçladığı iddia edilen, neoliberal etkiyle şekillenen su politikaları ise sorunları artırdığı için tepki toplamaktadır. Yerel, ulusal ve küresel bağlamlar içeren bu tepkiler, toplumsal hareketler aracılığıyla dile getirilirken, alternatif çözüm önerilerini de ortaya koymaktadır.

Küresel su politikalarının yansımalarının yerel düzeyde yarattığı toplumsal hareketlerin tarihsel, politik ve ekonomik temellerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından toplumsal hareketlerin tarihsel ve kuramsal olarak incelenmesi önem taşımaktadır. Toplumsal hareketlerin tarihsel gelişimi ve dönüşümü paralelinde kuramsal değişim ikinci bölümde irdelenecektir. Kapitalizmin gelişimi ile paralel olarak amaçları, eylemsellikleri ve katılımcıları değişen toplumsal hareketlerin tarihsel ve kuramsal olarak incelenmesi, kapitalist sistemdeki değişimlerin toplumsal hareketlere yansımalarını belirginleştirecektir. Böylece küreselleşme çağında ortaya çıkan suyla ilgili toplumsal hareketler tabanının, nasıl ve neden küresel bir harekete dönüştüğü ve toplumsal hareketlerin su politikalarına tepkilerinde neden neoliberalizm karşıtlığına vurgu yaptıkları anlaşılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKETLERİN TARİHSEL ve KURAMSAL GELİŞİMİ

Toplumsal hareketler, en basite indirgenmiş şekliyle politik, ekonomik, toplumsal ya da kültürel bir etken bağlamında bireylerin bir araya gelerek ortaya koydukları ve belli bir (olumlu ya da olumsuz) etki (dönüşüm) yaratan tepkilerdir. Toplumsal hareket belli bir amaca yönelmiş bir eylemsellik durumudur ve içinde bulunduğu tarihsel süreçle de bağlantılı olarak hareket bir değişim/dönüşüm süreci yaratmaktadır. Fransız Devrimi, ardından Sanayi Devrimi Avrupa’da köklü toplumsal değişimlere neden olmuştur. Bu süreçte “hareket” kavramı fabrikalardaki çalışma koşullarının ve kent yaşamının yarattığı sosyal ve kültürel krizler karşısında (toplumsal) grupların tepkisini niteleyecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Nicholas, 1973, s. 63). Bu çerçevede devrim ile toplumsal hareket ayrımını netleştirmek gerekmektedir.

Devrim, yıpranmış bir siyasal sistemi düzeltmek veya bu sistem yerine yenisini getirmek için zor kullanmayı ya da zor kullanma tehdidini içeren eylemlerdir (Richards, 2011, s. 3). Devrimi devlet iktidarının kuvvet yoluyla el değiştirmesi olarak kabul eden Tilly, devrimin oluşması için birçok farklı bileşenin, çeşitli nedenlerle ve çeşitli koşullar altında, belli bir öngörülemeyen düzen içinde ortaya çıkmasıyla oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda devletin denetimini ele geçirmek için rakip iddialarda bulunan grupların taleplerinin yurttaşların önemli bir bölümü tarafından benimsenmesi ve devlet yönetiminin bu taleplerin benimsenmesini durdurma konusunda yetersiz kalması ya da isteksiz davranması devrimci durumu yaratmaktadır. Devrimci durum, devlet iktidarının yeni bir yönetici ittifaka geçmesini sağladığında devrimci sonuç ortaya çıkmaktadır (Tilly, 2005, s. 13-24). Bu doğrultuda kuvvet kullanımını içermeyen toplumsal hareketlerin devrimci hareketlerden farklılaştığı öne sürülebilir. Bunun yanında bazı toplumsal hareketlerin, devlet politikalarını eleştiren geniş katılımlı eylemler yoluyla toplumsal yapıda değişimlere yol açan devrimci durumlar yaratabildiği de görülmektedir.

Toplumsal yapıyı toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik kurumlar ve örgütlerin oluşturduğu, toplumsal ilişkileri şekillendiren kompleks bir sistem olarak tanımlamak uygundur (Boottomore, 2000, s. 119-23). Bu sistem içinde bireyler ve gruplar arasındaki etkileşim içinde, olay ve eylemlerin rastlantısal olmadığı; etkinliklerin düzenli ve yinelenbilir şekilde örgütlü bir yapı içinde geliştiği ortaya konulmaktadır (Giddens, 2000, s. 622). **Örgüt** kavramı belli hedeflere ulaşmak için kişilerden bağımsız temeller üzerine yapılanan büyük bir

insan topluluğunu tanımlamaktadır. Çoğunlukla yönetimi uzman kişilere bırakılacak şekilde oluşturulan örgüt yapısı, bireyleri etki ve kontrol altına alabilecek niteliktedir. Klasik örgüt yaklaşımları bürokrasi ve hiyerarşi ile ilintilendirilmektedir. Bu çerçevede uluslararası düzeyden yerel birimlere kadar farklı örgütler için farklı örgütlenme türleri mevcuttur. Küreselleşme sürecinin uluslararası şirketlerin gücünü arttırdığı günümüzde daha esnek ve ağ tipi örgütlerin ön plana çıktığı gözlenmektedir (Giddens, 2000, s. 304-323). Toplum yapısı ve örgütlenme süreçleriyle paralel olarak toplumsal hareketlerin amaçları da değişmektedir. Bu nedenle toplumsal hareketlerin, tarihsel süreç içinde değişen politik, ekonomik ve sosyal yapının rolü de göz ardı edilmeden irdelenmesi²¹ önem taşımaktadır.

19. yüzyıldan itibaren kapitalizmin gelişimi ile hız kazanan işçi mücadeleleri toplumsal hareketlerin gelişiminde dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu hareketler sınıf mücadelesinin ilk örnekleridir. **Sınıf** kavramı, belli ölçülere göre ortak özellik taşıyan insan, nesne ve kavram kümelerini ifade etmektedir (Demir ve Acar, 1998, s. 251). Marksist bakış açısı ile sınıf ise üretim ilişkilerine ve üretim araçlarının mülkiyetine göre belirlenen toplumsal kategorilerdir. Bu bağlamda kapitalist sistem içinde üretim araçlarına sahip olan sınıflar (burjuvazi) ile emeklerini satarak geçinen ve üretim sürecinin devamını sağlayan sınıflar (proletarya) arasındaki ilişkiler sınıf mücadelesinin temelini oluşturmaktadır. Sınıf bilincine kavuşan proletaryanın girişeceği devrimci mücadelenin, toplumsal yapının ve üretim sisteminin değişmesine yol açarak sınıfsız bir topluma geçişi sağlayacağı öngörülmektedir. Pek çok siyasal ve toplumsal kazanımın elde edilmesini sağlayan işçi mücadelelerinin gerilemeye başladığı süreçte, toplumsal hareketlere bakış açısı da değişmeye başlamıştır.

İktidarı hedefleyen işçi mücadelelerinin gerilemesi, iktidar olmadan, mücadele edilen alanlarda köklü değişimler öngören **yeni toplumsal hareketlerin** ön plana çıkmasına yol açmıştır. Özneyi temel alan Yeni Toplumsal Hareket Yaklaşımı, post-ensdüstriyel topluma geçişle sınıfın merkezi rolünün toplumsal hareketlere geçtiğini iddia etmektedir. Post-ensdüstriyel toplumla ilişkilendirilen yeni toplumsal hareketler, işçi hareketlerine göre daha heterojen yapıdadır ve şiddeti geri plana atan barışçı eylemlere dayanmaktadır. Toplumsal hareketlerin çeşitlenmesi bu hareketlerin analizi için yeni yaklaşımların geliştirilmesinde de etkili olmuştur.

Bu çerçevede toplumsal hareketlerden devrime, farklı kolektif eylem türlerini ele alan ve bu eylem türlerinin ortaya çıkışında sahip olunan kaynakların etkisine ve nasıl kullanıldığına

²¹ Tezin İkinci Bölümü içinde yer alan tarihsel analizler şu kaynaklar temel alınarak yazar tarafından derlenmiştir; bu nedenle doğrudan alıntılar dışında kaynak gösterilmeyecektir. Yararlanılan temel kaynaklar Sander (2001; 2002); Harman (2010); Armaoğlu (2003).

odaklanan ***Kaynak Mobilizasyonu Yaklaşımı*** önem taşımaktadır. Bu yaklaşım çerçevesi içinde kabul edilen ***çatışmacı politika*** ise başka aktörlerin çıkarlarını etkileyecek şekilde taleplerde bulunan aktörlerin oluşturduğu etkileşim ve oluşan hareket içindeki güçlere bağlılığı incelemektedir. Böylece, toplumsal hareket analizlerinin (özellikle yeni toplumsal hareketlerin) özneyi temel almasına karşılık, çatışmanın farklı aktörler arasındaki etkileşime odaklanan çatışmacı politika, ilişkisel bir yaklaşım geliştirmektedir (Tarrow, 2011, s. 4-5). Bu çerçevede toplumsal hareketlerin tarihselliği, hareketin ortaya çıkışında politik olanakların etkisi, hareketin benimsediği eylem türleri (repertuar) temel inceleme alanları olarak ön plana çıkmaktadır.

İşçi mücadelelerinden yeni toplumsal hareketlere uzanan süreçte uluslararası sistemdeki değişim yeni bir kırılma yaratmıştır. Küreselleşme süreciyle toplumsal hareketler de küresel bir karakter kazanmaya başlarken, küresel sistemin belirleyicisi neoliberalizme karşı dünyanın farklı bölgelerinden, farklı amaçlar taşıyan eylemcilerin ortak bir platformda bir araya geldiği ***Küreselleşme Karşıtı Hareket*** ortaya çıkmıştır. Neoliberal uluslararası sistemin olumsuzluklarını ortaya koymak ve alternatif küreselleşmelerin mümkün olduğunu savunmak amacını taşıyan hareket, farklı yerelliklerin bir araya gelerek, dayanışma içinde ortak mücadelesine dayanmaktadır. Bu süreçte Hardt ve Negri tarafından geliştirilen ***Çokluk*** kavramı hareketle bağdaştırılmaktadır. Çokluk; farklılıkların bir aradalığı, çoğulluğun iletişiminden ve işbirliğinden doğabilecek kolektif zekanın yansıması olarak farklılıkların, tekilliklerin ortak paydada hareket edebildiği; halktan farklı olarak, idare edilen değil, kendi kendini yönetebilen, siyasal otoritenin egemenliğine meydan okuyarak demokrasiyi hedefleyen bir oluşum (organizma), toplumsal özne ve egemen olmayan bir örgütlenme biçimi olarak tanımlanmaktadır (Hardt ve Negri, 2011 (a), s. 108, 113-14, 227).

Toplumsal hareketlerin uluslararası sistemdeki değişimlerle paralel olarak geçirdiği tarihsel ve kuramsal dönüşüm ayrıntılı olarak ele alınmadan önce, toplumsal hareketler genel bir bakışla irdelenecektir. Bu çerçevede hareketler, tarihsel ve kuramsal olarak kategorileştirilmeye çalışılacaktır.

2.1 Toplumsal Hareketlere Genel Bir Bakış

Toplumsal hareketler, genel tanımıyla ortak umut, duygu ve çıkarları paylaşan kadın ve erkeklerin bir arada hareket etmesiyle oluşan protesto biçimidir (Neveu, 2002, s. 3, 5). Lecomte (2005, s. 513-14), toplumsal bir hareketin her şeyden önce, bilinçli, planlı ve bir amaca yönelik, kolektif ve iradi bir eylem olduğunu dile getirmektedir. İki veya daha fazla bireyin, bulunduğu şartları değiştirmek için giriştiği ortak çabayı ifade eden ***kolektif eylem***

kavramı, bireyler arasında stratejik bir etkileşime dayanan karşılıklı bağımlılığı içermektedir. Toplumların ve grup yapılarının daha karmaşık hale gelmesi kolektif eyleme duyulan ihtiyacın büyümesinde etkili olmuştur (Sandler, 2004, s. 17). Bu çerçevede kolektif eylemin temel amacı ortak bir hedef çerçevesinde mevcut durum ya da yapıda değişiklik yaratmak için kurulan ilişkiler yoluyla ortak bir girişimde bulunmaktır.

Katılım, yeniden dağıtım ve tanıma süreçleri doğrultusunda katılımcıların mücadelesine dayanan bu ortak eylem, kamu yararını sağlamak veya kamuya zararlı bir durumu gidermek amacıyla düzenlenebilmektedir (Cefaî, 2007, s. 15). Eyerman (1992, s. 43) toplumsal hareketler ile modernlik arasında paralellikler kurarken, toplumsal hareketin kendiliğinden bir araya gelen bireyler bütünüün ötesinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Toplumsal hareketlerin bir hoşnutsuzluğu dile getirmek ve bunu yaratan sosyal ve politik koşulları değiştirmek gibi ortak bir amaçla bir araya gelen bireylerin sergilediği ortak bir davranış (*collective behavior*) örneği olduğunu dile getirmektedir.

Daha radikal bir yaklaşıma göre toplumsal hareketler, geniş insan kitlelerini, otoriteye karşı çıkmak için bir araya getirmek amacını taşımaktadır (Bush-Morris, 2008, s. 142). Castells toplumsal hareketlerin “başarıya da ulaşılar, yenilgiye de uğrasalar toplumun değerlerini ve kurumlarını değiştiren, amaçlı kolektif eylemler” olduğunu dile getirirken, küreselleşen dünyanın ağ toplumlarının dahi şu tarihsel gerçekten kaçamadığını öne sürmektedir: “Baskının olduğu yerde, baskıya direniş olur” (2008, s. xv, 6). Bu bağlamda toplumsal hareketin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir;

Bilinçlilik: Protesto edilen durumun yarattığı zararın, toplumsal hareket ile elde edilecek sonucun ve başarısızlık durumunda karşılaşılabilecek olası zararın farkında olarak eylemde bulunulması

Planlılık: Toplumsal hareketin amacının, hedef alınan aktör ve politikaların, uygulanacak yöntemlerin önceden tasarlanması

Bir amaca yönelik olma: Toplumsal hareketin savulacak yüksek bir değer veya sağlanacak materyal bir çıkara bağlı olarak ve bir değişim öngörerek ortak hareket edilmesi

Kolektiflik: Toplumsal hareket içinde yer alanların ortak amaca yönelik olarak, otoriteye karşı gelmeyi göze alarak, bir arada ve uyum içinde ortak mücadele etmesi

İradilik: Toplumsal hareketin herhangi bir iş ilişkisi ya da sözleşmesi olmadan, özgür ve kendi istekleri ile eyleme katılan bireyler tarafından başlatılmalarıdır.

2.1.1 Tarihsel Bakış

Toplumsal hareketlerin ortaya çıktıkları tarihsel konteksten bağımsız düşünülmesi zor görünmektedir. Dönemin ekonomik ve toplumsal yapısı, hakim siyasal kurumları ve aktörleri toplumsal hareketlerin ortaya çıkış ve gelişiminde etkili olmaktadır. Benzer şekilde toplumsal hareketlerle ilgili kuramsal yaklaşımlar da ortaya konuldukları tarihsel dönemin özellikleri ile yakından ilgilidir. Tilly (2008, s. 149) toplumsal hareketlerin yeni özelliklerinin teknolojik yeniliklere indirgenmeyip, siyasal ve toplumsal bağlamdaki değişimlerin etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmiştir; bu bağlamda toplumsal hareketlerin gelişimi de yalnızca teknik ilerlemeyle paralel değildir.

Kolektif tepkinin gösterilmesinin en etkili yöntemi olan toplumsal hareketler, Fransız Devrimi ile önem kazanırken, Sanayi Devrimi hareketlerin sistemli hale gelmesi sürecini başlatmıştır. Tarihin dinamik yapısı ve değişkenliği içinde ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel yapılar dönüşürken toplumsal hareketlerin de amaçları, hedefleri, yöntemleri ve katılımcıları da bu süreçten etkilenmiştir. Bu bağlamda 19. yüzyıldan günümüze kadar toplumsal hareketlerin evriminde üç aşama ön plana çıkmaktadır; Sanayi Devrimi, Teknolojik Devrim ve Bilişim Devrimi. Bu üç dönemde ortaya çıkan hareketleri -insan haklarının gelişiminde kullanılan kavramsallaştırmanın benzeri şekilde- birinci, ikinci ve üçüncü dalga toplumsal hareketler olarak adlandırmak uygun görülmüştür. Toplumsal hareketlerin gelişiminin daha açık görülebilmesi için Tablo 2.3. oluşturulmuştur. Bu çerçevede üç kategoriye ayrılan toplumsal hareketler tarihsel bağlam, hareketlerin kapsamı, temel aktörleri, örgütlenme biçimleri, amaçları, kullandıkları yöntemler ve elde edilen sonuçlar bağlamında değerlendirilmiştir.

Tablo 2.1 Toplumsal Hareketlerin Gelişimi

	Birinci Dalga Toplumsal Hareketler	İkinci Dalga Toplumsal Hareketler	Üçüncü Dalga Toplumsal Hareketler
Tarihsel Bağlam	19.yy- 20. yy ortası	20 yy ortası (1968)-20. yy sonu	21. yy-
Hareketlerin kapsamı	İşçi mücadeleleri	Spesifik alanlarda mücadeleler	Küreselleşme karşıtı hareket
Temel aktörler	İşçi sınıfı (homojen yapı)	Orta sınıf (homojen yapı)	Dışlanmış kesimler+işçi sınıfı+orta sınıf (heterojen yapı)
Örgütlenme	Merkezi örgütlenme, hiyerarşik düzen	Gevşek, yatay örgütlenme	Ağ tipi örgütlenme
Mücadele amacı	İktidarın ele geçirilmesi (nihai amaç proleter devrim)	Mücadele edilen alanla ilgili hak ve reform talepleri	Kapitalist/neoliberal sistemin sorgulanması, doğrudan ve müzakereci demokrasi talebi
Mücadele yöntemi	Grev, toplu gösteri, yürüyüş, işgal	Toplu gösteri, imza kampanyası, oturma eylemi	Teatral ve müzikal unsurların da yer aldığı gösteriler
Elde edilen sonuç	İşçi sınıfının ekonomik, sosyal ve politik konumunu iyileştiren reformlar, sosyal-demokrat partilerin iktidara gelmesi, devrimci mücadelenin geri plana itilmesi	Kadın hakları, azınlık hakları, ekolojik haklar, çevrenin korunması gibi alanlarda ulusal ve uluslararası kazanımlar, yeni yasal düzenlemeler, bu alanlarda ulus-ötesi mücadelenin yaygınlaşması	Hareket halen devam etmekte; dışlanmış kesimlerin mücadele içinde daha çok seslerini duyurmaya başlaması, alternatif sistem arayışları, (somut öneriler, hareketin elde edeceği sonuçları da şekillendirecektir)

Birinci Dalga Toplumsal Hareketler: 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Sanayi Devrimi ile başlayan, 20. yüzyılın son çeyreğine kadar önemini ve etkinliğini koruyan işçi sınıfı mücadeleleri “birinci nesil toplumsal hareketleri” oluşturmaktadır. Bu hareketlerin temel aktörü, sınıf bilinci kazanmış işçilerdir. İşçi sınıfının iktidarı ele geçirmesi, sosyalist ve ardından komünist bir düzen kurulması amacı üzerinde temellenen ve 20. yüzyılın son çeyreğinde “eski toplumsal hareketler” olarak adlandırılan mücadeleler, 19. yüzyıl toplumuna damgasını vurmuştur. İşçi mücadelelerinin nihai amacı iktidarı ele geçirip sınıfsız topluma

giden süreci başlatmaktadır. Bu amaçla greve gitmek, toplu gösteriler düzenlemek, gerekli durumlarda şiddete başvurmak yöntemler arasındadır.

Tarihsel olarak işçi sınıfının doğuşu, sosyalist ve anarşist paradigmanın yaygınlaşması toplumsal hareketliliği arttıran etkenler olmuştur. 1830 ve 1848'de tüm Avrupa'ya yayılan hareketler ve 1871 Paris Komünü deneyimi toplumun, ortak taleplerini hayata geçirmek için bir arada hareket etmeye başlamasının örnekleridir. Bu süreçte Marx'ın teorik altyapısını ortaya koyduğu işçi sınıfı mücadelesi eyleme geçirilmeye başlamışken, mücadele yöntemleri ve amaçları konusundaki tartışmalar da derinleşmiştir. İşçi mücadeleleri 20. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Batı Avrupa'daki refah artışı ile paralel olarak, gerilemeye başlamıştır. Bu durumda sosyal demokrat partilerin iktidara gelmesi, işçi sınıfının sosyal ve ekonomik durumunun iyileştirilmesi etkili olurken, devrimci mücadele yerine kapitalist sistemle uzlaşma yöntemi benimsenmiştir.

Rus Devrimi ile komünist sistemin kurulması, devrimci mücadelelere yeni bir ivme kazandırmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Üçüncü Dünya'nın bağımsızlığının ardından başlayan mücadelelerde Sovyet etkisi önem taşımakla birlikte, sömürüye karşı halk mücadelesi ön plana çıkmaktadır. Çin Devrimi, Küba Devrimi ile Latin Amerika'daki, Güneydoğu Asya ve Afrika'daki diğer devrimci hareketler temelde işçiler, köylüler ve entelektüellerin bir arada mücadelesine sahne olmuştur. Bu hareketlerin pek çoğunun bastırılması ya da totaliter rejimlere dönüşmesi, sonuçta Komünist Blok'ta da Üçüncü Dünya'da da işçi hareketlerinin gerilemesine neden olmuştur. Bu noktada Batı Avrupa, işçilere daha demokratik haklar sunarak onları mücadeleden vazgeçirirken, diğer ülkelerde baskıcı (hatta şiddet içeren) yöntemlerle hareketler geriletmiştir. Komünist ülkelerde ise işçiler için asgari düzeyde temel haklar sağlanmakla birlikte demokrasi tartışmaları ağır tepkilere neden olmuştur (1952 Budapeşte, 1968 Prag müdahaleleri gibi).

İkinci Dalga Toplumsal Hareketler: İşçi mücadelelerindeki gerileme, 20. yüzyıl ortalarında "ikinci nesil toplumsal hareketlerin" ortaya çıkışında etkili olmuştur. Avrupa'da sosyal demokrat hareketlerin güçlenmesi, devrimci mücadelenin geri plana itilerek, refah devleti politikaları paralelinde sendikaların iktidarla uzlaşısı sonucunu doğurmuştur. 1930'lardan itibaren Avrupa işçi sınıfının kapitalist sistem ile uzlaşma içine girmesi ve ekonomik-toplumsal kazanımlarla yetinmesi, örgütlü sınıf mücadelesinin gerilemeye başlamasında etken olmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrası Marshall yardımı ile Avrupa ekonomik olarak yeniden inşa edilirken, daha da görünür hale gelen bu durumda, devrimci yönlerini geri plana iten örgütler (özellikle sosyal demokrat hareket) sistem yoluyla mücadele ve taleplerini elde etmeyi seçerek aslında,

kapitalizmin sağladığı kârdan refah devleti politikaları yoluyla pay almaya başlamıştır. Böylece Avrupalı işçiler kendi sosyal ve ekonomik çıkarları için devrimci-sistem karşıtı mücadeleden vazgeçmiştir (Bush-Morris: 173-78).

1968 gençlik hareketleri ile toplumsal hareketlerin tekrar görünürlik kazandığı süreç ise yeni toplumsal hareketlere zemin hazırlamıştır. Avrupa’da üretimin hizmet sektöründe yoğunlaşmaya başlaması, teknolojik yeniliklerin ilk sinyallerini vermesi, sanayi sonrası toplumda ekonomik temelli sınıf mücadelesinin kültürel temelli kimlik mücadelelerine yerini bıraktığı argümanının güçlenmesinde etkili olmuştur. Yeni toplumsal hareketler yaklaşımının ön plana çıktığı bu süreçte, toplumsal hareketler iktidarı değiştirmek fikrinden uzaklaşarak, bireyin toplumsal konumunu ilgilendiren ve (devrim fikrinden uzaklaşarak) köklü reform önerileriyle sorunların yasal ve siyasal düzlemde çözülebileceği fikrine ağırlık vermeye başlamıştır.

Bu hareketler, Batı’da sanayi sonrası toplum tartışmalarının, diğer ülkelerde ise yoğun modernleşme çabalarının hız kazandığı süreçte başlayan Teknolojik Devrim ile de paralellik taşımaktadır. II. Dünya Savaşı’nın yarattığı yıkımın ardından gelen bolluk dönemi bir yandan üretimi ve istihdamı arttırırken, diğer yandan yeni tüketim mallarının geliştirilmesini de sağlamıştır. Toplumsal yaşamda refah artışıyla birlikte temel haklarına kavuşmuş bireyin, günlük ihtiyaçlarını karşılamada da yeni geliştirilen ürünlerden yararlanması kendisine ayıracak geniş bir alan bırakmıştır. Bireyin öneminin arttığı bu süreçte spesifik alanlarda mücadelelerin yoğunlaşması söz konusudur.

Yeni toplumsal hareketler bağlamında en yoğun mücadeleler kadın hakları konusunda verilmiştir. Bunun yanında azınlık hakları, insan hakları, artan ekolojik sorunlarla bağlantılı olarak çevre mücadeleleri ile savaş karşıtı hareket de güçlenmiştir. Bu hareketlerin temel katılımcıları orta sınıftır²²; özellikle gençlerin mücadelelere ilgisi büyüktür. Temel amaç mücadele verilen alanda ayrımcılığa karşı durmak, sahip olunan hakları genişletmek, yeni düzenlemelerin ve reformların hayata geçirilmesini sağlamaktır. Hareketler, barışçı yöntemleri benimsemiştir; iktidarı elde etmek gibi bir amaç taşımadıkları için oturma eylemleri, imza kampanyaları ve yürüyüş düzenlemek tercih edilen yöntemlerdir. Bu hareketler, mücadele edilen spesifik alanlarda önemli kazanımların elde edilmesinde etkin rol oynamıştır. Ayrıca ulusal düzeyde başlayan mücadelelerin uluslararası etki yaratması ve

²² Bu süreçte sosyal ve ekonomik durumu iyileşen işçiler de bu mücadeleler içinde yer alabilmektedir. Bununla birlikte, bir sınıf mücadelesinin söz konusu olmaması ve işçilerin, özellikle işçi çocuklarının, orta sınıf yaşam standartlarına sahip hale gelmesi, mücadelelerin temel aktörünün orta sınıf olarak algılanmasına neden olmaktadır.

uluslararası düzenlemelerin önünü açması, sonraki dönemde ulus-ötesi karakteri vurgulanacak hareketler açısından da çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Üçüncü Dalga Toplumsal Hareketler: “Üçüncü dalga toplumsal hareketler” ise günümüzde küreselleşme karşıtı hareket olarak adlandırılan ve farklılıkların bir aradalığına dayanan hareketleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Yeni toplumsal hareketler, Soğuk Savaş’ın ardından küreselleşme olgusunun tartışıldığı, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeyle dünyanın birbirine bağlandığı süreçte yeni bir boyut kazanmıştır. Küreselleşme sürecinin sağladığı imkanlardan yararlanarak ağ tipi esnek örgütlenme modelini benimseyen ve sınır-ötesi/ulus-ötesi eylemlere girişebilen küreselleşme karşıtı hareket, başka bir dünyanın mümkün olduğunu iddia ederek ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme karşıtı hareket, tüm dünyayı saran Bilişim Devrimi süreci içinde gelişmiştir. Bu nedenle dönemin sağladığı teknolojik imkanları örgütlenmesinde ve eylemlerinde sıklıkla kullanmaktadır. Bu durum ağ tipi denilen, gevşek, merkezi bir örgüte yer vermeyen örgütlenme tipinin benimsenmesinde de etkilidir. Hareketin katılımcıları önceki dönemlere göre büyük çeşitlilik göstermektedir; etnik kökeni ya da cinsel tercihi nedeniyle dışlanan kesimler, işçiler, entelektüeller, orta sınıf, gençler, yaşlılar bir arada mücadele edebilmektedir.

Katılımcıların çeşitliliği mücadele amaçlarının çeşitlenmesinde de etkili olurken, özünde tüm katılımcıların sorguladığı, neoliberal sistem ve onun yol açtığı eşitsizlik ve adaletsizliktir. Bu çerçevede amaç, “başka bir dünya mümkün” sloganı doğrultusunda alternatif önerilerinin tartışılması ve tüm bireylerin seslerini duyurabileceği müzakereci demokrasinin uygulanabilirliğini sağlamaktadır. Hareket henüz sonuçlanmamıştır; günümüzde Wallerstein’ın “geçiş aşaması” olarak ifade ettiğine benzer bir süreçten geçmekte olduğumuz için, sonuçta ne elde edilebileceği de netlik kazanmamıştır; fakat sistemin sorgulanması yönünde atılan adımların önemi büyüktür. Toplumsal hareketlerin alternatif sistem önerilerini somutlaştırmaları ve demokrasi tanımını genişleterek yenilemeleri, kapitalizmin krizinin nasıl sonuçlanacağını da belirginleştirecek potansiyelin ortaya konmasında etkili olabilir. Kapitalizmin birinci dönem krizinde işçilerin sistemle uzlaşısı geçici bir refah sağlamakla birlikte, kapitalizmin alternatifsiz bırakılması günümüzde iyice görünür hale gelen siyasal bunalım (temsili sistemin tıkanıklıkları), sosyal adaletsizlik ve ekolojik yıkım sonuçlarını doğurmuştur. Sürdürülemez hale gelen bu durumun aşılmasında toplumsal mücadelelere önemli rol düşmektedir.

2.1.2 Kuramsal Bakış

Tarihin farklı dönemlerinde ortaya çıkan toplumsal hareketler, dönemlerinin politik, ekonomik ve sosyal şartlarına bir tepki olarak doğarken, başarılı olup olmamalarına bakılmaksızın bütüncü bir değişim yaratmaktadır. Farklı kesimlerin farklı mücadelelerinde amaç değişimdir ve sıradan insanların büyük rol oynadığı eylemlerde başarı kazansalar da başarısız olsalar da politik, kültürel ve uluslararası değişimler kaçınılmazdır (Tarrow, 2011, s. 6). Bu çerçevede toplumsal hareketleri ele alan kuramsal yaklaşımlar da değişim gösterebilmektedir. Cefaî tarafından geliştirilen tablo, toplumsal hareketler konusunda ortaya konan farklı teorik yaklaşımların hangi aktörleri içerdiği, nasıl bir örgütlenme modeli öngördüğü ve hangi yerleşik yapılar içinde geçerli olduğunu özetlemesi açısından dikkate değerdir.

Cefaî'nin oluşturduğu tablo (Tablo 2.1.), toplumsal hareketlerle ilgili dokuz paradigmayı ele almaktadır. Rasyonel Eylem Teorisi, Pratiklerin Genelleşen Ekonomisi ve Çerçeve Analizi yaklaşımları temel aktörleri ve geçerli oldukları alanlar bakımından daha ekonomik temelli olmaları nedeniyle diğerlerine göre farklılaşmaktadır. Bu yaklaşımların temel aldıkları bir araya gelme yöntemleri ise kendi içinde farklılaşmaktadır; Rasyonel Eylem bireysel çıkarı temel alırken, Pratiklerin Genelleşmesi'nde katılımcıların davranışlarının sembolik bir güç tarafından uyumlaştırılması söz konusudur; Çerçeve Analizi ise liderin rolüne ağırlık vermektedir.

Tablo 2.2 Toplumsal Hareketlerle İlgili Temel Paradigmalar

Paradigma	Kolektif Aktörler	Bir Araya Gelme Yöntemleri	Geçerli Olduğu Alan
Kolektif Davranış	Halk, kalabalık, kitle	Taklit, öneri, iletişim yoluyla bağlanma Genel inanışlar ve ortak şikayetler	Sivil toplum, halk demokrasisi, kalabalıkların tiranlığı
Rasyonel Eylem Teorisi	Müşteri temelli girişimler	Çıkar ve yarar üzerine kurulu işbirlikleri Konsensüse dayalı hareketlilik stratejileri	Pazarlar, sektörler, endüstri
Ağ Analizi	İnternet üzerinden oluşturulan ağlar	İşe alma ve hareketlilik dinamikleri: ağ tipi sosyalleşme ve örgütler arası bağlar	Ağların oluşturduğu ağ, örgütler arası alan
Politik Süreçlerin Analizi	Girişim ve ağ	Çıkar ve stratejik davranmanın temel alındığı güç birlikleri	<i>Politika</i> : zorlama ve politik imkanlar yapısı
Yeni Toplumsal Hareket Sosyolojisi	Toplumsal Hareketler	Kültürel ve kimlikle ilgili projeler üzerine kurulu işbirliği	Sanayi sonrası iletişim toplumu (post-materyalist)
Marksizm	Sınıfa dayalı parti ve sendikalar	Sınıf bilinci, kültürü ve kimliği Yabancılaşma ve fetişleşmeden arınma	Sömürü ve kapitalist tahakküm toplumu
Pratiklerin Genelleşen Ekomisi	Toplumsal eylem profesyonellerinin örgütlediği toplumsal güçler	Davranışların uyumlaştırılması ve sembolik bir iktidar çerçevesinde mücadele	Pazar veya politik alan ve spesifik alt alanlar
Çerçeve Analizi	Toplumsal Hareket Örgütleri	Liderler tarafından üretilen kadroların stratejik işbirliği	Organizasyonel pazarlar ve sembolik pazarlar
Oydaşmacı ve katılımcı demokrasi	Yurttaş meclisleri, referandum, halk girişimi veya doğrudan eylem yöntemleri	Tartışma, karşı çıkma, iletişim, işbirliği ve rekabet süreçleri	Güçlü veya sivil demokrasi

Kaynak: Cefai, 2007, s. 22.

Toplumsal hareketler konusundaki ilk yaklaşımlardan biri olan Kolektif Davranış, halkı temel aktör olarak benimserken, bir araya gelmeyi sağlayan ortak noktaların genel şikayetler olduğunu ve iletişim yoluyla taklidin eylem sürecinde öne çıktığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kolektif davranış halk demokrasisinin geçerli olduğu alanlarda ortaya çıkacaktır ve halk tiranlığına yol açma tehlikesini de içerdiği iddia edilmektedir. Marksist kuram için kolektif hareketler sömürü ve kapitalist egemenliğin hüküm sürdüğü toplumlarda ortaya

çıkarken, hareketin temel aktörü sınıfa dayalı parti ve sendikalar, bu aktörler sınıf bilinci ve kültürü kazandırarak katılımcıların asıl kimliklerine kavuşmalarına olanak sağlamaktadır.

Yeni Toplumsal Hareket sosyolojisi ise sanayi sonrası toplumda, kolektif hareketlerin ele alınmasında hareketin kendisini odak noktasına yerleştirirken kültür ve kimlikle ilgili sorunların bir araya gelmede temel dayanak oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ağ Analizi ve Politik Süreçlerin Analizi yaklaşımları ağ yapılanmasını temel aktör olarak benimsemeleri bakımından benzerlikler taşısa da birincisi ağların oluşturduğu örgütler arası alandaki hareketlere odaklanırken, diğeri politik alana ve politik imkanların ortaya serdiği alana odaklanmaktadır. İki yaklaşım bir araya gelme yöntemleri bakımından da farklılaşmaktadır. Birincisi ağ tipi sosyalleşme ve örgütler arası ilişkilere önem verirken, ikincisi çıkar ve stratejik davranışın etkisine ağırlık vermektedir. Son olarak yer verilen oydaşmacı ve katılımcı demokrasi yaklaşımı aslında hareketlerin çoğunluğu tarafından dile getirilen temel talep olan güçlü ve sivil demokrasinin geçerli olduğu alanlarla ilgilidir. Temel aktörler yurttaş meclisleri veya doğrudan katılımın ve eylemin söz konusu olduğu yapılardır ve tartışma, karşı çıkma, rekabet gibi iletişim ve uzlaşımın temel alındığı yöntemler uygulanmaktadır.

Toplumsal hareketlerle ilgili kuramsal yaklaşımlar hareketlerin ortaya çıkışında etken olan siyasal, ekonomik ve sosyal yapının dışında gelişmemiştir. Tarihsel süreç, toplumsal hareket paradigmasında da kaymalara neden olmuştur. Bu değişimi de Tablo 2.4. üzerinden inceleyebilmek mümkündür. Hannigan (1985), Touraine ve Castells'in toplumsal hareket yaklaşımlarını irdeleyen çalışmasında Fransız ekolünü, Kaynak Mobilizasyonu ve klasik kolektif davranış perspektifi ile yedi farklı kriter çerçevesinde karşılaştırmıştır (Tablo 2-4). Hannigan; kuramsal yaklaşımları, toplumsal hareketlerin ortaya çıktıkları tarihsel bağlam, temel özellikleri, oluşum nedenleri, temel dayanakları, örgütlenmeleri, dışa bağılılıkları ve başarı ya da başarısızlığı etkileyen faktörleri nasıl açıkladıklarını doğrultusunda ele almıştır.

Tablo 2.3 Kolektif Davranış, Kaynak Mobilizasyonu, Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımları Karşılaştırması

	Klasik	Kaynak Mobilizasyonu	Fransız ekolü
Tarihsel bağlam	Politik uzlaşma ve istikrar	Elitlerin bölünmesi ve politik bağlantılar	Çatışma ve değişimin yeni türleri
Tanımlayıcı özellikler	Kurumsal olmayan yönelim İrrasyonellik Spontane ve belirsiz temeller (olumsuz bir özellik)	Kurumsal yönelim Araçsal rasyonellik Planlı ve bazen de tasarlanmış	Kurumsallık karşıtı yönelim Ahlaki rasyonellik Spontane ama belirsiz olmayan temeller (olumlu bir özellik)
Oluşumun nedenleri	Toplumsal zorlama	Kaynakların değişen uygunluğu	Yapısal çelişkiler
Kolektif eylemin temeli	Dayanışma yoğun	Seçilme yoğun	Amaç yoğun
Örgütlenme	Ortaya çıkışıyla bağlantılı	Amaçlar, kaynaklar, dışsal şartlarla ilintili	Tabana bağlı: eylem olarak yapı
Dışa bağlılık	Yok –kapalı sistem	Oldukça- açık sistem	Var ama merkezi değil
Başarı veya başarısızlığı belirleyen faktörler	Liderliğe bağlı	Politikanın göreceli geçirgenliğine bağlı	Özerk ve kendine özgü

Kaynak: Hannigan, 1985, s. 436.

Toplumsal hareketlerle ilgili kuramsal değişimin açıklıkla görülebilmesi için yeni bir tablo oluşturulması mümkündür (Tablo 2-5). Tablo üzerinde Kolektif Davranış, Marksizm, Post-Marksizm, Sistem Karşıtı Hareket, Kaynak Mobilizasyonu, Yeni Toplumsal Hareketler ile Küreselleşme Karşıtı Hareket yaklaşımlarının, kuramcıları ve temel argümanlarına da ver verilerek, toplumsal hareketleri ele alışları ve yöntemleri bakımından karşılaştırılmıştır. Tablo, İkinci Bölüm içinde ele alınan kuramsal yaklaşımların özeti niteliğindedir.

Tablo 2.4 Toplumsal Hareket Kuramları Karşılaştırması

Kuramlar	Kuramcılar	Temel Argümanlar	Toplumsal Hareketlerin (TH) ele alınışı	Araştırma Yöntemi
Kolektif Davranış	Le Bon, Tarde, Olson	Kalabalıklar yaklaşımı; Bireyin rasyonel davranışı	TH'e olumsuz yaklaşım; TH, bireyin rasyonel tercih ve eylemlerine bağlı	Disiplinler arası bakış açısı; Ekonomik temelli, rasyonalist
Marksizm	Marx, Engels	Üretim ilişkilerinin belirlediği sosyal, politik ve ekonomik yapı, kapitalist sistem içinde devrimci sınıf mücadelesi; nihai amaç sınıfsız topluma geçiş	Doğrudan TH kavramsallaştırması yapılmıyor; fakat işçi sınıfı mücadelesi odak noktasında	Tarihsel materyalizm
Sistem Karşıtı Hareketler	Wallerstein, Arrighi, Hopkins	Dünya-sistem yaklaşımı doğrultusunda sınıf mücadelesinin devam ettiği görüşü	Kapitalist dünya ekonomisi içinde sınıf mücadelesinin, dünya-sisteme karşıtlığı	Tarihsel materyalizm
Kaynak Mobilizasyonu	McCarty, Zald, Meyer, Tilly, Tarrow, Snow, Benford	THin ortaya çıkışında ve gelişiminde örgütlenmenin (yapı), politik süreçlerin ve bireyin algısının (çerçeve) rolü	TH nasıl örgütlendiği, hangi kaynakların kullanıldığı, kimlerin katıldığı, hareketin başarılı olup olmadığı	TH örgütlerinin, yapıların, aktörlerin, politik sürecin, kültürel etkilerin, kullanımların kaynakların analizi
Post-Marksist Yaklaşımlar	Poulantzas, Althusser, Frankfurt Okulu	Ekonominin ve üretim ilişkilerinin belirleyiciliği geri planda; bireyin ön plana çıkması	Doğrudan TH kuramlaştırması yok; ama sınıf mücadelesinin yerini halk mücadelesine bıraktığı iddiası	Materyalizmden uzaklaşma; eleştirel teori
Yeni Toplumsal Hareketler	Touraine, Melucci	Post-endüstriyel (programlanmış) toplumdaki değişim, kültürün ve kimliğin artan önemi	Sınıf mücadelesi yerine iktidarı hedef almayan yeni toplumsal hareketler	Aktif katılımcı yöntem
Küreselleşme Karşıtı Hareketler	Hardt, Negri	Küresel sistem (imparatorluk) içinde farklılıklarını koruyarak bir araya gelen çokluğun demokrasi projesi	Çokluğun mücadelesi; demokrasi aracılığıyla ile sisteme direnme	Postmodernist

Toplumsal hareketler, farklı teorik yaklaşımlara konu olurken temelde hareketlerin neden ortaya çıktığı, nasıl örgütlendiği, katılımcılarının kimler olduğu, ne amaçladıkları, nasıl eyleme geçtikleri incelemelerin odak noktasını oluşturmaktadır. Bunun yanında toplumsal

hareketlerin amaçları konjoktürel yaklaşım tarafından da etkilenmektedir. Örneğin Marksizm'in tüm Avrupa'da tartışıldığı dönemde işçi mücadeleleri sistemi toptan değiştirecek bir devrimi amaçlarken, sonraki dönemin politik ve ekonomik yaklaşımları işçi sınıfının devrimci mücadeleden vazgeçip, durumunu iyileştirecek reformlar için mücadeleye başlamasına tanık olmuştur. Bu durum teorik yaklaşımlardaki değişime de yansımıştır. Kalabalıklar yaklaşımının toplumsal hareketleri olumsuzlayan bakış açısından günümüze kadar büyük bir değişim yaşanmıştır. Toplumsal mücadeleyi farklı yönlerden ele alan kuramsal yaklaşımlar, toplumsal hareketlerin incelenmesine yeni boyutlar katmıştır. Marx'ın ve Engels'in yaklaşımları, işçi mücadelelerinin gelişmesinde önemli bir ivme oluştururken, tarihsel değişim işçi mücadelelerinin gerileyip, spesifik alanlardaki hak mücadelelerinin güçlenmesine zemin hazırlamıştır.

Bu bağlamda kuramsal yaklaşımlar da ekonominin belirleyiciliği ve işçi sınıfı önderliğinde mücadele fikrinden uzaklaşarak; kültürün, politikanın ve bireyin belirleyici konumu temelinde yenilenmiştir. Refah Devleti politikalarının yaygınlaştığı süreçte toplumsal hareketlerin nasıl ortaya çıktıkları ve örgütlendikleri temelinden hareket eden Kaynak Mobilizasyonu kuramı ön plana çıkmaktadır. Rasyonel Tercihler yaklaşımıyla da yakından bağlantılı olan bu kuram, toplumsal hareketlerin ortaya çıkış nedenlerini irdelemekten çok hareketlerin kendisine odaklanmaktadır. Bireyin rasyonel tercihlerinin, sosyal ve politik algısının, politik süreç ve tercihlerin toplumsal hareketlerin açıklanmasında ön plana çıkması Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımının gelişimi ile paralellik taşımaktadır.

Bunun yanında sanayi toplumundan post-endüstriyel topluma geçiş ile yaşanan dönüşümün toplumsal hareketler üzerindeki etkisini ele alan Touraine, Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımının gelişiminde büyük rol oynamıştır. 1960'lı yılların sonundan itibaren toplumsal mücadelelerin ekonomik öncelikleri sosyal, politik, ekolojik ve kültürel haklar mücadelesi ile yer değiştirirken yeni toplumsal hareket kuramları da ön plana çıkmaya başlamıştır. Yeni toplum yapısıyla paralel olarak işçi sınıfı önderliğinde, iktidarı ele geçirmeyi hedef alan mücadele yerini; temel hakların geliştirilmesi, bireyin konumunun iyileştirilmesi gibi kültürel öncelikleri de içinde barındıran yeni toplumsal hareketlere bırakmıştır.

Yeni toplumsal hareketler, yerelden ulusala yeni mücadele alanlarının ve yöntemlerinin benimsenmesinde etkili olurken, küreselleşme karşıtı hareketin de temellerini oluşturmaktadır. Dünyanın hızla "küçüldüğü", teknolojik olanaklarla ülkelerin, mekanların ve bireylerin birbirine bağlandığı küreselleşme çağında, yeni toplumsal hareketler de dönüşüm geçirmiştir. Farklı amaçlarla mücadele eden hareketlerin "ortak mücadelesi"nin ön plana

çıkacağı gözlenmektedir. Bu bağlamda toplumsal hareketlerin katılımcıları çeşitlenirken küreselleşme karşıtı hareketin ortak zemini de belirginleşmeye başlamıştır. Farklı katılımcılardan gelen eleştiriler temelde neoliberalizm ve yarattığı politik, ekonomik, toplumsal, ekolojik, kültürel yıkıma yönelmektedir; yerelde başlayan protestolar ulusaldan küresel yayılan bir zeminde, küresel sistem eleştirisine dönüşmektedir. Başka bir dünya mümkün sloganının merkeze yerleştirilmesi, hareketin sistem karşıtı yönünü kuvvetlendirmektedir.

Neoliberalizme ve küreselleşmenin yarattığı olumsuzluklara karşı mücadele eden, küresel bir etki yaratmak için küresel boyutta eylemselliğe önem veren hareketler açısından net bir kuramsal çerçeve söz konusu değildir. Küreselleşme karşıtı hareketlerin ve katılımcılarının çeşitliliği bu durumu zorlaştıran bir unsur olmasına karşın, Hardt ve Negri'nin, iktidar, demokrasi, direniş gibi kavramları yeniden sorguladıkları süreçte geliştirdikleri “çokluk” kavramı hareketlerin irdelenmesinde yardımcı olabilecek konumdadır. Bunun yanında hareketin farklı amaçları koordine etmede, çeşitliliği koruyarak ortak bir zemin oluşturmada ve somut alternatiflerin inşasında nasıl rol oynayacağı yönündeki belirsizlik, hareketin yöneliminin ve etkisinin ne olacağının şimdiden anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Bu çerçevede tarihsel bağlamda konjoktürel gelişmelerin, kapitalist sistemdeki değişimin toplumsal hareketlerle bağlantısı ile bu bağlantının kuramsal yaklaşımlara nasıl yansıdığı kısaca ele alınmıştır. Tarihsel olarak üretim ilişkileri ve tarzı, toplum yapıları ve güç dengelerindeki değişimin toplumsal hareketlerin talepleri üzerindeki etkisi ile teori ve pratiğin etkileşimi farklı kuramsal yaklaşımlar içinde irdelenecektir. Bu bölümde öncelikle sanayi toplumunun gelişme döneminde ortaya atılan ve sonraki dönemlerde de tartışılan kolektif davranış yaklaşımları ele alınacaktır. Ardından toplumsal hareketleri doğrudan irdeleyen bir kuram ortaya koymamasına karşın, toplumsal hareketleri sınıf ve devrimci mücadeleyle ilgili kuramları ile kökten etkileyen Marx'ın bu yöndeki yaklaşımına yer verilerek toplumsal hareketler üzerindeki somut etkisi ortaya konulacaktır. Bu bağlamda Marx'ın ardından Marksist kuramın yeniden ele alınışı ve sistem karşıtlığı yaklaşımı da ele alınacaktır.

Soğuk Savaş sürecinde toplumsal hareketlerin dönüşümü, Kaynak Mobilizasyonu ve Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımları çerçevesinde ortaya konulacaktır. Toplumsal hareketlerin nasıl örgütlendikleri ve eyleme geçtikleri konusuna yoğunlaşan Kaynak Mobilizasyonu çerçevesinde rasyonel tercih, politik olanaklar ve çerçeve analizi yaklaşımları ele alınacaktır. Ardından A. Tourain'in geliştirdiği Yeni Toplumsal Hareketler paradigması incelenecektir. Yeni toplumsal hareketler yaklaşımı için de zemin hazırlayan post-marksist yorumların

ardından, bu hareketlerin eski toplumsal hareketlerden farklılaşan yönleri ortaya konulacaktır. Son olarak da küreselleşme karşıtı hareketin genel özellikleri belirginleştirilerek, hareket Hardt ve Negri'nin geliştirdiği “çokluk” kavramı bağlamında ele alınacaktır.

2.2 Sanayi Toplumu, İşçi Mücadeleleri ve Teorik Yaklaşımlar

Amerika'nın keşfi ve sömürge imparatorluklarının kurulmaya başlaması Avrupa için yeni bir çağın başlangıcı sayılırken, siyasal, ekonomik ve toplumsal yapıda da önemli değişimler yaşanmıştır. 16. ve 17. yüzyıl din savaşları ile feodal düzenin son temsilcilerinin merkezi krallıklara direnişine sahne olurken, bu süreç merkezi monarşilerin güçlenmesi ile sonuçlanacaktır. 17. yüzyıl ortalarında İngiltere'de kısa süreli cumhuriyet yönetiminin ardından gelen süreçte meşruti monarşinin kurulması ile devletin (bireyselleşen ve ticarileşen bir toplumda) güçlenmesi (Richards, 2011, s. 14-29), Fransa'da 18. yüzyıl başlarında merkezîyetçi krallığın ve devlet bürokrasisinin ortaya çıkışı, feodal düzeninin parçalı yapısının yok olmakta olduğunun göstergesidir. 18. yüzyıl, Aydınlanma felsefesinin ve özgürlükçü düşüncelerin yayılmaya başlamasının bu süreçte önemli rolü olmuştur.

Özellikle Locke, Smith gibi düşünürlerin liberal görüşleri ile Rousseau'nun toplum sözleşmesi 19. yüzyıl toplumsal hareketlerinin temel dayanaklarını oluşturmaktadır. Bunun yanında ekonomik değişimler de yüzyılın son çeyreğinde dünyayı sarsacak kırılmalara zemin hazırlamaktadır. Sömürgecilikle birlikte genişleyen ticaret hacmi, ticaretle uğraşan orta sınıfın zenginleşmesine yol açmıştır. Eski rejimin (feodalite) kurumsal otoritesinin sürdürülmesi, aydınlanmacı fikirlerin de etkisi ile yeni gelişen sınıfların siyasal hak taleplerini arttırmıştır²³. Bu doğrultuda, İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşını yürüterek devrimini gerçekleştiren Amerika'da, koloni düzeninin ayrıcalıklarına son veren ve orta sınıfın beklentilerine cevap verecek şekilde serbest ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldıran Haklar Bildirgesi'ni kabul edilmesi önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bağımsızlık ve devrim sürecinde yoksul kesimlerin, hatta kölelerin desteğine ihtiyaç duyulmasına, bu kesimlerin hareket içindeki rollerinin önemine karşın, devrim sonrasında kapitalist sistemi destekleyecek düzenlemeler yeni sömürü ilişkilerinin de temelini oluşturmuştur (Harman, 2010, s. 263-73).

Amerikan Devrimi'nin ardından Avrupa'yı sarsan asıl gelişme Fransız Devrimi'dir. Eski rejimde aristokrasi ve kilisenin ayrıcalıklı konumuna, toprak sahiplerinin (üretimi desteklemeden) sömürüye dayalı yönetimine karşı gelişen orta sınıfın hak mücadelesi

²³ Bu süreçte feodalite dönemindeki kadar katı bir bağlılık söz konusu olmasa da, hala aristokrasinin kontrolü altındaki köylülerin doğrudan bir hak mücadelesi söz konusu değildir. Köylüler, orta sınıfın talepleri doğrultusunda, desteğine ihtiyaç duyduğu bir kitle konumundadır (Harman, 2010, s. 285-89; Sander, 2001, s. 162).

şeklinde başlayan süreç, ağırlaştırılan vergi yükü altında kalan köylü, zanaatkar ve esnafın desteği ile kitlesel bir tepkiye dönüşmüştür. İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nin kabulü ile ilk somut adımın atıldığı devrim süreci, uzun ve kanlı mücadeleleri içermektedir. Orta sınıfın taleplerinin gerçekleştirilmesine karşın alt sınıfların durumunda değişiklik olmaması sonucunda bilinçlenmeye başlayan ve kendi çıkarı için mücadele etmesi gerektiğini öğrenen bu kesimler, 19. yüzyılı şekillendirecek ayaklanmalar geleneğini başlatacaktır.

Fransız Devrimi'nin çalkantılarının devam ettiği süreçte yaşanan bir diğer değişim, 1771 yılında ilk kez İngiltere'de kullanılan buhar gücüyle üretimin yaygınlaşması ile ortaya çıkan Sanayi Devrimi'dir. Üretim şeklini kökten değiştiren bu gelişme, ekonomik, toplumsal ve politik ilişkilerin de dönüşümünde etkili olmuştur. Üretim yöntemlerindeki gelişme fabrikaların yayılmasını sağlarken, demiryollarının inşası ile ulaşımın kolaylaşması, iletişimi ve toplumsal etkileşimi de arttırmıştır. Sanayi Devrimi, teknik ilerleme, üretim süreçlerinde değişim, tüketimin çeşitlenmesi, sömürünün artması, kentlerin dönüşümü, çevrenin egemenlik altına alınması gibi özellikleriyle dünyanın yeniden yapılandırılması sürecini başlatmıştır; bu durum kapitalizmin dünya sistemindeki hakimiyetinin de önünü açmıştır. 18. yüzyıla kadar zenginleşen ticaret burjuvazisinin yanında yeni gelişen sanayi burjuvazisi kapitalizmin temel aktörleri konumuna gelirken, sanayi üretiminin ihtiyaç duyduğu kol gücünü oluşturan emekçiler, işçi sınıfına dönüşecektir. 1817'de İngiltere'de başlayan işçi ayaklanmaları, orta sınıfın Fransız Devrimi'ndeki taleplerine benzer şekilde genel oy hakkı, örgütlenme özgürlüğü isterken, bunun yanında insanca yaşamın da mücadelesini vermektedir²⁴.

1830'da Fransa'yı tekrar ayaklandıracak sürece kadar, sırasıyla cumhuriyet, imparatorluk ve monarşi rejimleri uygulanırken, Avrupa'da eski rejimi koruma çabaları da sarsılmaya başlamıştır. Özellikle doğu ve kuzey Avrupa'daki monarşiler toplumsal uyanıştan çekince duyarken, ilerleyen dönemler Fransız Devrimi'nin güçlendirdiği eşitlik, özgürlük ve bağımsızlık yönündeki mücadelelerin hızlanmasına sahne olacaktır. Napoléon'un imparatorluğunun ardından 1815 Viyana düzeni çerçevesinde Bourbon hanedanlığı ile monarşiye geri dönüş, eski rejime geri dönülebileceği anlamını taşımamaktadır. Kralın bu yöndeki tutumu ile orta sınıfın oy hakkını (mülkiyete dayalı genel oy hakkı) geri almak istemesi, basına uygulanan sansür 1830'da ayaklanmalara neden olurken, ayaklanma sırasında gelişmeye başlayan sanayi ile kalabalıklaşan işçiler, patronlarının buyruğu doğrultusunda ayaklanma içinde yer almıştır (Mason, 2009, s. 56). Ayaklanma sonrası iktidar değişikliği (Bourbon Hanedanlığı'ndan sonra Orléans Dükü Louis-Philippe kral olmuştur) orta sınıfın

²⁴ Tekstil ve maden sektörlerinde emek talebinin artması, kadın ve çocukların dahi istihdamına neden olurken, işçilerin çalışma ve yaşam koşulları giderek kötüleşmektedir.

siyasi ve ekonomik konumunu sağlamlaştırsa da cumhuriyetçiler ve işçi sınıfı için mücadele devam etmektedir. Bu dönemde sosyalist fikirlerin güçlenmesinin somut göstergesi olarak İngiltere’de ortaya çıkan Chartist hareket, güçlenen burjuvaziye ve onun kurmaya çalıştığı yeni (liberal) düzene karşı işçilerin de (sosyalist) alternatif öneriler geliştirebileceğini göstermiştir (Tilly, 2008, s. 79-83).

1848 Devrimi, 1830 sonrasında hak talepleri karşılanmayan cumhuriyetçiler ile işçilerin ittifakına dayanmaktadır; kralın demokratik düzenlemeleri yerine getirmediği düşüncesini taşıyan liberal kesimlerin de muhalefete desteği ile II. Cumhuriyet ilan edilmiştir (Armaoğlu, 2003, s. 134-37). Ulusal hükümetin özellikle işçilerin taleplerine cevap verememesi ayaklanmaları hızlandırmış, işçilerin kapitalist kar ve mülkiyeti tehdit edecek talepleri mülk sahibi liberaller, aristokratlar ve monarşistleri yakınlaştırmıştır (Harman, 2010, s. 331). Sonuçta toplumdaki huzursuzluk, II. Cumhuriyet’in cumhurbaşkanı seçilen Louis Napoléon’un imparatorluğuna giden yolu açmıştır.

1848 Devrimi’nin Avrupa’ya etkisi “Ulusların Baharı” olarak adlandırılan, Alman-İtalyan birliklerinin tamamlanması ile çok-uluslu imparatorluklar içindeki ulusal uyanışı ve anayasal talepleri destekleyen süreci başlatmıştır. Aslında bu devrimler, ayaklanmalar ya da isyanlar bugün demokrasi²⁵ olarak adlandırdığımız rejim için temel oluşturacak hakların kazanılmasında, mutlak monarşilerden anayasal rejimlere ve serflikten yurttaşlığa geçilmesinde verilen toplumsal mücadelelerdir. Bu süreçte 1871 Paris Komünü, kısa süreli doğrudan demokrasi uygulaması, getirdiği yasal düzenlemeler ile emekçi kitlelerin haklarının korunduğu, eşitlikçi, alternatif bir yönetim denemesi olarak toplumsal mücadeleye yeni bir ivme kazandırmıştır. Fransız cumhuriyetçilerin, yenildikleri Prusya ile işbirliği yaparak bastırdıkları Paris Komünü, sosyalist mücadelede de dönüm noktasıdır. Bir yandan alternatif yönetim anlayışlarının uygulanabilirliğini göstermiş, diğer yandan bu tip uygulamaların nasıl şiddetle bastırılabilirliğini ortaya koymuştur.

Avrupa halklarının temel hakları için mücadelesinin yanında 19. yüzyılın son çeyreği Avrupa güç dengesinin emperyalist politikalar çerçevesinde değişmeye başlamasına da sahne olmuştur. Gelişen sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamak için yeni kaynaklara duyulan ihtiyaç, merkantilist ve kapitalist politikalar doğrultusunda yeni sömürgeler ele geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Ulusal birliklerini tamamlayan Almanya ve İtalya’nın da güçlenerek bu

²⁵ 19. yüzyıldan itibaren demokrasinin gelişiminde işçi sınıfının mücadelelerinden çok, orta sınıfın, özellikle sanayi burjuvazisinin rolü önem taşımaktadır. Demokrasi mücadelesinde oy hakkı önemli bir unsurdur; fakat başlangıçta orta sınıf mülkiyete dayalı oy hakkını ele ettikten sonra, özellikle işçi sınıfının savunduğu genel oy hakkını tanımakta çekimser davranmıştır.

yarıştan pay alma arayışı, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti'nin ulusçu hareketler nedeniyle zayıflaması, Avrupa ülkeleri arasındaki siyasal, ekonomik ve askeri rekabeti arttırarak I. Dünya Savaşı'na giden yolu açmıştır. Bu dönemde Avrupa'daki hak mücadelelerinde işçi hareketi ön plana çıkarken, sömürgelerde de bağımsızlığa yönelik hareketler hız kazanmıştır.

19. yüzyıl sonunda Latin Amerika ülkeleri devrimci mücadeleler ile sömürge yönetiminden kurtulurken, Hindistan gibi sömürgelerde ulusal hareketler örgütlenmeye başlamıştır. Çin gibi eski ve güçlü imparatorluklarda Batılı güçlere karşı, bağımlılığı azaltacak mücadeleler hız kazanmıştır. Ulusçu hareketlere paralel olarak Japonya, Rusya, Osmanlı gibi eski rejimin hüküm sürdüğü imparatorluklarda, güçlenen Avrupa ile rekabet edebilmek için modernleşme süreci ve anayasal monarşiye geçiş çabası başlatılmıştır. Güçlenen devletlerin, ekonomik gelişme ve ilerleme söylemleri ile ulusal duyguları ön plana çıkaran tutumu, ulusal çıkarlar bağlamında toplumsal mücadelelerin gerilemesine ve uluslar arasındaki mücadelelerin yoğunlaşmasında etken olmuştur. 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk yarısına kadar devam eden çalkantılı dönemde toplumsal hareketler başlangıçta kalabalıklar yaklaşımı çerçevesinde olumsuz bir bakış açısıyla ele alınırken, genişleyen işçi mücadeleleri Marx ve Engels'in devrimci proleter sınıf yaklaşımıyla paralel olarak daha da önem kazanmıştır.

2.2.1 Kolektif Davranış (Kalabalıklar Yaklaşımı ve Modernistler)

Toplumsal hareketlerin teorik olarak incelenmeye başlaması 19. yüzyıl sonlarına denk gelmektedir. G. Le Bon tarafından geliştirilen “kalabalıklar” yaklaşımı, psiko-sosyal bakış açısı ile toplumsal hareketleri ele almaktadır. Le Bon (2001, s. 13) tesadüfen bir araya gelen farklı ırk, millet, cinsiyetten insanların oluşturduğu “kalabalık”tan farklı olarak, ortak bir akıl oluşturacak şekilde belli bir durumda benzer duygu ve düşünceleri paylaşan ve aynı doğrultuda hareket eden insanlardan bahsetmektedir. Bu örgütlü kalabalıklar heterojen ve homojen olmak üzere iki gruba ayrılmıştır²⁶ (Le Bon, 2001, s. 90-91). Le Bon'a göre toplumsal hareketler bir irrasyonellik durumudur; insan kitle içinde hareket ederken aşırı duyguların esiri olabilmektedir (Çetinkaya, 2008, s. 20). Kalabalıklar yaklaşımı farklı disiplinlerin yaklaşımlarını bir arada kullanarak geliştirilmiş ve temelde seçmen davranışları ve suça eğilimli (kriminel) kalabalıklar üzerine incelemelere dayandırılmıştır. Bunun yanında özellikle Tarde'in çalışmalarında üzerinde durduğu “taklit” olgusu toplumsal davranışların incelenmesinde anahtar kavram konumuna gelmiştir (Lecomte, 2005, s. 527).

²⁶ Heterojen kalabalıklar sokaktaki insanlar gibi anonim olabileceği gibi parlamento üyeleri gibi belli bir grubun üyesi de olabilmektedir. Homojen kalabalıklar ise üç alt gruba ayrılmıştır; cemaatler (politik ya da dini), kastlar (askeri ya da çalışma alanıyla ilgili) ve sınıflar (orta sınıf, köylü sınıfı gibi).

1920'lerde ise R. Park'ın kolektif davranış ile ilgili araştırmaları Chicago Ekolü'nün doğuşunda etkili olmuştur. Devrimlerden isyanlara ve toplumsal hareketlere kadar kolektif davranışı geniş bir perspektiften ele alan Park, bu davranış biçiminin toplumun işleyişinin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmiştir. Kolektif davranışın ayırca yeni bakış aılları, eylem türleri ve kurumlar yaratan toplumsal değişim sürecinin yayılmasına katkı yaptığını ifade etmiştir. Bu yaklaşım, kolektif davranışın kültürel normlar, toplumsal düzenin sağladığı ilişkiler ve bilinçli olarak yürütölen eylemlerle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Bu çerçeve de paylaşılan ortak duygular ve spontanelik de kolektif eylemle ilişkilendirilmektedir (Oberschall, 1973, s. 14-15).

II. Dünya Savaşı'nın ardından kollektif davranış temelinde, modernite ile bağlantılı olarak toplumsal hareketlerin açıklanma çabası dikkat çekmektedir. Özellikle Smelser'in, modernliğin mağdur ettiği kesimlerin neden olduğu hareketlerin, bu kesimlere modernliğin yayılması ile son bulabileceği yönündeki görüşleri bu bakış açısı ile ilintilendirilmektedir (etinkaya, 2008, s. 21). Toplumsal değişimin i içe geçmiş temel öğeleri arasında toplumsal hareketler de yer almaktadır; yapısal değişkenler, süreç ve mekanizmalar, yönelim ve sonuç olarak belirlenen bu elemanlar, biri diğerinin sonucu olacak şekilde bağlantılandırılmaktadır (Haferkamp ve Smelser, 1992, s. 2-3). Bu çerçeve de toplumsal hareketlerin, sosyal değişim sürecinin temel mekanizmalarından birini oluştururken, değişimin yönelimini ve sonuçlarını da etkilediği belirtilmektedir. Bunun yanında toplumsal hareketler modernleşmenin oluşturulmasında önemli rol oynamakta ya da ortaya çıkışına büyük katkı sağlamaktadır (Haferkamp ve Smelser, 1992, s. 15). Toplumsal hareketler için sosyo-kültürel ve sosyo-politik ayrımını ortaya koyan Eyerman (1992, s. 43-44) ise benzer görüşleri paylaşan ve harekete süreklilik sağlayan örgüt ve iletişim yollarına sahip sosyo-politik hareketlerin modern kültürün ve toplumun özelliklerini yansıttığını belirtmektedir.

Toplumsal hareket araştırmaları içinde Mancur Olson'un 1965 yılında yayımlanan ve kolektif eylem kavramını ekonomik bir yaklaşımla ele alan Kollektif Eylemin Mantığı (*Logic of Collective Action*) başlıklı kitabı yeni bir bakış açısı sağlamıştır. Olson'un yaklaşımı toplumsal hareketlerin kendisinin incelenmesi gerektiği görüşünü ortaya atmış, aktörlerin motivasyonu ve bireyin toplumsal hareket içindeki rolüne önem vermiş, hareketlilik (*mobilizasyon*) sürecine odaklanmış ve tüm toplumsal hareketleri analiz düzeyi içine yerleştirmiştir (Lecomte, 2005, s. 534). Olson, kitabında çıkar grubu düşüncesine dayanarak, ekonomik bir yaklaşımla, bireyin rasyonelliği görüşüne dayanarak eylemlerinin temelinde çıkarın yer aldığını, bireyin eyleme girişmeden önce elde edeceği fayda ile katlanacağı maliyet arasında seçim yaptığını dile getirmektedir (etinkaya, 2008, s. 21-22).

Bireyin çıkarı yönünde hareket ettiği kabul edilerek, benzer çıkarılara sahip bireylerden oluşan grubun, hareketle sağlanacak çıkarı dikkate alarak eyleme geçtiği iddia edilmektedir. Bunun yanında eyleme katılmayıp başkalarının harekete geçmesini ve bu hareket sonucunda elde edilecek kazanımdan yararlanmayı bekleyenler olacaktır. Olson'un "*free rider*" (otlakçı) olarak adlandırdığı bu kesimlerin varlığı bazı durumlarda hareketten uzak durmanın da bireyin çıkarıyla ilintilendirilebileceğini ortaya koyarken, hareketliliği zorlaştırabileceğini göstermektedir (Neveu, 2005, s. 44). Bu bağlamda toplumsal hareketlerin bireylerin rasyonel tercih ve eylemlerine bağlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Yaşamsal kaynaklara erişimi sınırlanan, temel haklardan mahrum bırakılan kesimler, rasyonel bir seçime yer bırakmayacak şekilde, mücadele ya da hareketliliğe katılmak yolunu seçeceklerdir. Yerelde başlayan ve küresel yansımaları bulunan suyla ilgili toplumsal hareketler bu duruma örnektir; bireyler yaşamsal gereksinimleri için diğer çıkarlarını geri planda tutarak mücadeleye katılmıştır.

2.2.2 Marksist Yaklaşımlar

Sanayi Devrimi ve kapitalizmin gelişimi işçi hareketlerini doğururken, bu hareketlerden etkilenen ve bu hareketlerin yönelimini etkileyen Marksist fikirlerin ortaya çıkışını da sağlamıştır. Marx ve Engels'in ardından pek çok düşünür ve eylemci Marksizmi farklı yönlerden ele alarak yeni açıklamalar getirecektir.

2.2.2.1 Marx ve Devrimci Sınıf Mücadelesi Yaklaşımı

Marx'ın eserlerinde toplumsal hareketlerin doğrudan incelenmesi ya da toplumsal eylemin teorikleştirilmesi söz konusu olmasa da Marksist kuramın sınıf mücadelesi ve proleter devrim üzerine temellenmesi, onu toplumsal hareketler kuramlarıyla da bağlantılandırmaktadır. Marx ve Engels'in teorik perspektifinde ön plana çıkan, üretim tarzının toplumsal ilişkiler üzerindeki belirleyiciliğidir. Tarih boyunca farklı ekonomik sistemler içinde aktörlerin değiştiği toplumsal çatışmalar yaşanmıştır; kapitalist sistem içinde ise burjuvazi ve proletarya arasındaki egemenlik ilişkisi (sömüren-sömürülen) sınıf mücadelesinin temelini oluşturmaktadır. Bunun yanında kapitalist sistemin, artı değer üretimi ile paralel olarak yarattığı yabancılaşma da sömürünün bir aracı olarak sınıf mücadelesini engelleyen unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan sınıf bilinci kazanan işçilerin/proletaryanın kendisi için bir sınıf haline gelerek devrimci bir güce dönüşmesi, sınıfsız komünist sisteme ulaşmak için atılacak ilk adım olarak ele alınmaktadır (Heywood, 2007, s. 155-161). Bu bağlamda Marx'ın sınıf ve devrimci mücadele yaklaşımları toplumsal hareketlerin yoğunlaşmasında önemli rol oynamıştır.

Sınıf Yaklaşımı:

Marx'ın sınıf yaklaşımının temelinde üretim ilişkileri ve üretim araçlarının dağılımına göre belirlenen sınıflar bulunmaktadır; bu dağılımın temelinde maddi faktörler ile emek gücünün oluşturduğu üretim unsurları yer almaktadır. Bireyin sınıfsal konumu üretim araçları ile arasındaki ilişkiye bağlıdır; nesnel bir kavram olan sınıf, bireylerin bilincinden doğmaz, hatta onunla çelişebilir. Toplumsal bir ilişkinin ürünü olan sınıf, üretim ilişkileri içinde şekillenir; bireylerin yaptıkları işten çok, yaptıkları işin sömürü ilişkisindeki konumu ile ilgilidir; sömürücü ve sömürülen iki sınıf her üretim tarzında mevcuttur²⁷; “sınıf, sömürünün toplumsal bir yapıda yansıma tarzıdır” (Callinicos, 2006: 28).

Marx, “kendiliğinden sınıf” ve “kendisi için sınıf” ayrımını yaparak toplumsal bilincin oluşturulmasına önem vermiştir; sınıf kimliğinin toplumsal hareketin ve devrimin başarısında stratejik bir önemi olduğunu vurgulamıştır (Neveu, 2005, s. 35). Bireyler, uygun maddi koşullar çerçevesinde özne olduklarının bilincine vardıkları ölçüde, başka bir sınıfa karşı ortak bir mücadele yürütmek zorunluluğu ile sınıf oluşturabilecektir; bu bağlamda işçilerin, yeni bir toplum kurma praksişi ya da sınıf mücadeleleri, kendisi için sınıfı, yani sınıf bilincini yaratmaktadır (Çoşkun, 2007, s. 114-15).

Bu bağlamda sınıf bilincine sahip bir işçi, örgütlü mücadele içinde toplumsal dönüşüme, devrime ve sınıfsız topluma giden süreçte temel belirleyici konumuna gelmektedir; bu, aynı zamanda tarihsel sürecin yönlendirilmesinde de etkili olacaktır. Marx, sınıfların varlığının yalnızca üretimin gelişmesindeki özgül tarihsel aşamalara bağlı olduğunu; sınıf mücadelesinin kendiliğinden proletarya diktatörlüğüne yol açacağını ve bu diktatörlüğün kendisinin bütün sınıfları ortadan kaldırıp sınıfsız bir topluma geçişi sağlayacağını öne sürmektedir (Swingewood, 2010, s. 184).

Bunun yanında işçilerin sınıf bilinci kazanması ve örgütlenmesinin önündeki engellerden en önemlisinin kapitalist üretim tarzının yarattığı yabancılaşma olduğu kabul edilmektedir. Marx ve Engels, Kutsal Aile’de sermaye, para, mülkiyet, ücretli iş gibi unsurların işçilerin yabancılaşmasının pratik ve objektif ürünleri olduğunu ortaya koyarken, hem düşünce hem bilinç hem de sosyal bir varlık olarak insanca yaşam için yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasını gerekli görmektedir (Marx, 2008, s. 33). Yabancılaşmış bireyin kurtuluşu ise praksisten kaynaklanmaktadır; özne ile nesnenin, teori ile pratiğin birlikteliğinden hareketle

²⁷ Kendine yeten düzeyde üretim yapan, eşitlikçi toplumlarda sömürü ilişkisi yoktur. Bu duruma örnek olarak hala varlığını koruyan bazı Afrika kabileleri gösterilebilir.

insanın bireysel ve türsel yaşamının birbirinden ayrılmazlığı ortaya konulmaktadır (Coşkun, 2007, s. 116).

Marx, devrimi gerçekleştirecek olanların kendi eylemleriyle, toplumsal gerçeklik içinde özne haline gelmiş bireyler olduğunu belirtmiştir. Burjuva toplumunda sermaye bağımsız ve kişisel olmasına karşın çalışan birey, ne özgürlüğe ne de kişiliğe sahiptir (Marx, 1998, s. 39). Bu nedenle bireyin özgürleşebilmesi için bilinçlenmesi ve örgütlenmesi gerekmektedir. Komünist örgütlenme içinde öne çıkan da sendikalar ve işçi partileridir. Proleter devrim yoluyla komünist sisteme ulaşılabileceğini öngören Marx, komünistlerin işçi partilerinden ayrı bir yapıda olmadığını, proletaryanın birliğini bölecek ayrı bir çıkarı olmadığını, işçi mücadelesini kalıplaştıracak bir model öngörmediğini vurgularken, komünistlerin ulusal çıkardan çok; tüm proleterlerin ortak çıkarları üzerinde durmaları gerektiğini belirtmiştir. Farklılıklarının da hareketin çıkarını temsil etmelerinden kaynaklandığını ortaya koymuştur.

Komünistler, her ülkede mevcut politik ve toplumsal düzene karşı devrimci hareketi desteklemektedir (Marx, 1998, s. 36, 64). Bu durum sınıf mücadelesinin ulusal gibi görünse de aslında evrensel bir nitelik taşıdığını, farklı ülkelerin vatandaşı konumundaki proleterlerin ortak amaçlar çerçevesinde mücadele edebileceğini de ortaya koymaktadır. Buna dayanarak ortaya çıkacak devrimci mücadelenin temel dayanağının da bir toplumsal hareket olduğu öne sürülebilir. Üretim ilişkilerinde yaşanan değişime odaklanan Marx'ın tarihsel maddeci yöntemine kısaca değinmek, Marx'ı toplumsal hareket kavramı ile bağdaştırmak açısından açıklayıcı olacaktır.

Tarihsel Yöntem:

Marx, tüm toplumsal ilişkilerin ekonomik ilişkilerle belirlendiğini ortaya koyarken, sınıfların oluşumunda egemenlik ilişkisinin önemine değinmiş ve toplumların tarihlerinin de sınıf mücadelesi tarihi ile paralel oluşunu ortaya koymuştur (Dubouchet, 1992, s. 184-85). Marx ve Engels'in tarihsel çalışmaları, üretim ilişkisi ve toplum yapısı arasındaki ilişkiye odaklanırken, çalışmalarında sınıf mücadelesi ve toplumsal değişimi yaratan unsurlar üzerinde durmuşlardır. Marx, tarihin kendi amaçlarının peşinden koşan insanların faaliyetleri olduğunu dile getirmiştir. Kurulu düzeni ortadan kaldıran reel bir hareket olarak değerlendirilen komünizmin, ya da komünist eylemin, dünya genelinde tarihsel bir gerçeklik olarak var olabildiği süreçte, proletaryanın da dünya tarihi bağlamında var olabileceği

belirtilmiştir²⁸. Sanayi toplumu proletaryayı yaratmıştır; proletarya, yaşamak için emeğini satmak zorunda kalan modern işçilerin oluşturduğu bir sınıftır ve diğer sınıflardan farklı olarak gerçekten devrimci olan tek sınıf proletaryadır²⁹ (Marx, 2008, s. 31, 35, 65).

Bu bağlamda Marx'a göre Sanayi Devrimi sürecinde (kapitalist) üretim tarzındaki değişim toplumsal yapıyı ve sınıf mücadelesinin aktörlerini köklü değişimlere zorlarken, büyüyen sanayi bir dünya piyasası yaratarak ticaretin, ulaşımın ve iletişim yollarının hızlanmasında etkili olmuştur. Bu süreçte büyük sermaye ile rekabet edemeyen orta sınıfların (küçük sanayiciler, küçük tüccarlar, zanaatçılar, köylüler) proleter mücadele içinde yer alabilecekleri ve mücadelenin toplumun her sınıfından katılımcısı olabileceği belirtilirken, kapitalist sistem içinde ön plana çıkanın burjuvazi ve proletarya arasındaki sınıf mücadelesi olduğu vurgulanmaktadır ve proletaryanın varoluşu ile mücadelenin başlangıcı aynıdır. Komünist Manifesto'da proletarya hareketinin; geniş bir çoğunluğun, yine geniş bir çoğunluğun çıkarı için özerk hareketi olduğu belirtilirken, toplumun en alt tabakasını oluşturan proletaryanın, mevcut toplum yapısını oluşturan ve üst sınıflarca konulan engeller aşılmadıkça yükselmeyeceği dile getirilmektedir (Marx, 1998, s. 34).

Komünist Manifesto'da burjuvazinin durumuyla ilgili önemli saptamalar yer almaktadır. Üretim tarzı ile iletişim ve ulaşım araçlarında yaşanan bir dizi devrim ticaret yoluyla bir dünya piyasası yaratırken modern burjuvaziyi de ortaya çıkarmıştır. Devlet içinde politik egemenliği de ele geçiren modern burjuvazi, modern hükümetlerin bu sınıfın ortak işlerini düzenleyen komiteler halini almasına neden olmuştur. Bunun yanında burjuvazi de sürekli bir mücadele içindedir. Öncelikle aristokrasiye, ardından sanayinin gelişmesiyle çıkarları çatışan burjuvalara ve sonra da başka ulusların burjuvalarına karşı mücadele etmektedir. Bu süreçte burjuvazi, proletaryayı da politik mücadelenin içine çekerek, onun yardımına başvurmuştur. İşçiler, geçici zaferler kazanabilmektedir; buna karşın hızlı elde edilen başarılarından çok işçilerin genişleyen birliği mücadelenin asıl sonucudur. Bununla birlikte iletişim yollarının çoğalmasıyla birlik arayışında farklı yerelliklerin birbirlerinden haberdar olmaları kolaylaşmaktadır. Böylece farklı yerlerde aynı karakterdeki toplumsal mücadelelerin sınıf mücadelesinde ve ulus ölçeğinde bir mücadelede birleşmesi sağlanabilecektir; bu sınıf mücadelesi politik bir karakter taşımaktadır (Marx, 1998, s. 21-22, 29-32).

²⁸ Bu çerçevede proleter devrim sonrasında sosyalist bir proletarya diktatörlüğü sürecini devletin ortadan kaldırılması izleyecektir. Komünizmin inşası ile sınıfsız bir topluma ulaşılması ise tarihin sonu olarak değerlendirilmektedir.

²⁹ Diğer sınıflar özünde muhafazakar hatta gerici (réactionnaire) olarak değerlendirilmektedir; bu sınıflar burjuvazi karşısında orta sınıfın gerilemesine karşı çıkmaktadır. Devrimci olabilmelerinin koşulu proletaryaya katılmaları, onun görüşlerini benimsemeleriyle mümkün görülmektedir (Marx, 1998, s. 33).

Bu bağlamda Wood'a göre, Marksist kuramın üretim ilişkilerini toplumsal hayatın merkezine yerleştirmesi ve sömürücü özelliklerini toplumsal ve politik baskının kökeni olarak değerlendirmesi tarihsel-materyal ilkeye dayanmaktadır. İşçi sınıfının potansiyel devrimci sınıf olarak ele alınması; üretimin merkeziliği, insanın toplumsal hayatının sömürülmesi, kapitalist toplumda üretim ve sömürünün kendine has doğası gibi materyalist ilkelerle bağlantılıdır (Wood, 2007, s. 54-55). Marx'ın özellikle Komünist Manifesto'da ön plana çıkan ve burjuvazinin gelişimini özetleyen analizleri, 19. yüzyıl ekonomik, siyasal ve toplumsal yaşamına da ışık tutmaktadır. Bu çerçevede Marx'ın, materyalist tarih anlayışı ile bir durum analizine giriştiği gözlenmektedir.

Bu noktada 19. yüzyılda kapitalizmin yarattığı durumla, 21. yüzyılda neoliberalizmin yarattığı durum arasında ortak noktalar yer almaktadır. 19. yüzyıl başında sanayinin gelişmeye başlaması ile ortaya çıkan ve insanlık dışı koşullarda çalışan ve yaşayan işçilerin mücadelesinin devrimci bir mücadele olmanın yanında dönemin toplumsal hareketleri olduğu dikkate alınmalıdır. Marx'ın aslında işçi mücadeleleri konusundaki görüşleri, dönemin toplumsal hareketlerinin analizi niteliğini de taşımaktadır³⁰; kapitalist sistemin özellikleri dikkate alınarak evrensel bir işçi mücadelesinin mümkün olabileceği öngörülmüştür.

Bunun yanında Marx'ın analizleri 19. yüzyılda ortaya çıkan küreselleşme durumunu da yansıtır niteliktedir; iletişim ve ulaşım yollarının hızlanması, ticaretin bir dünya piyasası yaratması, devletin burjuvazinin çıkarları yönünde şekillenmesi ile gelişen sanayi kapitalizminin yarattığı işçi sınıfı ve bu sınıfın mevcut sisteme karşı mücadelesi dönemin temel özellikleridir. Bu bağlamda iletişim ve ulaşım olanaklarının hızlanıp çeşitlenmesi, tüm dünyayı birbirine bağlanması, neoliberalizm çerçevesinde serbest ticaretin önündeki engellerin esnetilmesi, sermaye hareketlerinin kontrolsüzleşmesi ve devletin dönüştürülmesi 21. yüzyılın küreselleşme süreciyle 19. yüzyıl arasındaki temel benzerliklerdir.

21. yüzyılda, sanayi üretiminin önceliği yerini post-endüstriyel sistemle gelişen yeni üretim tekniklerine ve hizmet sektörü gibi yeni gelişen alanlara bırakmıştır. İşçi mücadelelerinin önemini yitirmeye başladığı süreçte yeni mücadele alanları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum değişen üretim tarzıyla da ilgilidir; kol gücüyle çalışan işçilerin sömürüsü özellikle sanayi üretiminin yoğunlaştığı gelişmekte olan ülkelerde devam ederken, gelişmiş ülkelerde

³⁰ Örneğin, 1817'de İngiltere'de başlayan işçi hareketi, örgütlenme, eğitim yoluyla bilinçlenme ve yönetimden taleplerde bulunma gibi aşamalardan geçerek evrilmiştir; mücadele sürecinde kadınlara oy hakkı tanımaları, radikal demokrasiden bahsetmeleri dönemleri açısından devrimci kazanımlardır. Marx ve Engels, Komünist Manifesto'yu 1848 yılında yayımlamıştır; bu çerçevede Marksist yaklaşım oluşturulmadan önce 19. yüzyılın ilk çeyreğindeki işçi mücadelelerinin varlığı dikkate alınarak, Marx'ın bu hareketleri temel alarak gelecek mücadeleler için daha geniş bir perspektif sunduğu öne sürülebilir.

genişleyen hizmet sınıfı yeni sömürü ilişkilerini de beraberinde getirmiştir³¹. Kol gücüyle çalışmayan; ama temelde emeğini satmaya devam eden bu kesimlerin yeni orta sınıftan çok yeni proletarya olarak değerlendirilmesi, mücadelenin aktörlerinin niteliği değişse de, özünde sömürüye karşı mücadelenin devam ettiğini göstermektedir.

19. yüzyıl proleteryası homojen bir yapıda olması nedeniyle tek bir alanda mücadele etmekteyken; 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren mücadele alanları çeşitlenmiştir. Bu durum yeni proletarya olarak değerlendirilebilecek kesimlerin daha heterojen bir yapı oluşturmalarını sağlarken, farklı kesimlerin özellikle küreselleşme karşıtı hareket içinde ortak amaçlarla (neoliberalizme karşı) bir araya gelebilmeleri Marx'ın bahsettiği evrensel mücadelenin örneğini oluşturabilecek niteliktedir. Başka bir dünyanın mümkün olduğunu vurgulayan bu hareketler, sınıfsız toplum alternatifini öne süren Marx gibi alternatif bir sistemin mümkün olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda 21. yüzyılın toplumsal hareketlerinin, 19. yüzyılın toplumsal hareketlerinden örnek alacakları pek çok nokta bulunmaktadır; bu nedenle Marx'ın özellikle Komünist Manifesto'da yer alan görüşleri halen güncelliğini korumaya devam etmektedir. 21. yüzyılın hızlı değişimi üretim ilişkilerini ve araçlarını farklılaştırmasına karşın, sömürü ilişkilerinin devam etmesi ve kapitalist sistemin güçlenerek varlığını koruması, Marksist öngörülerin başarısızlığını yansıtmaktan çok, 21. yüzyılın değişen koşulları dikkate alınarak, Marksizm'in yeniden yorumlanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Post-Marksizm gibi, sınıf ilişkilerini yadsıyan yorumların ötesinde, yeni sınıf ilişkilerini açığa çıkaracak, 21. yüzyıl Marksizmi'ni belirginleştirecek yeni kuramsal tartışmalara gereksinim vardır. Bu konu "Küreselleşme Karşıtı Hareket" başlığı altında, yeni sınıf olgusu çerçevesinde ele alınacaktır.

2.2.2.2 Marx Sonrası Marksist Kuram Tartışmaları

Marx'ın ardından Marksist kuram tartışmaları farklı boyutlara taşınmıştır. Engels'in öncülüğünü yaptığı Ortodoks Marksistler, kuramın temel dayanaklarının değişmez bilimsel gerçekler olarak kabul edilmesi gerektiğini ortaya koyarken; sınıf mücadelesini, analizlerinin merkezinden çıkaran yaklaşımlar, revizyonist paradigmlar ortaya atılmaya başlanmıştır. Bernstein'in başını çektiği revizyonizm, sosyalizm mücadelesinde disiplinli parti aygıtının iktidarı şiddete dayalı olarak ele geçirmesinden öte, demokrasi, yurttaşlık ve eşitliği sistem içinde yayarak evrimci bir sürece oturtulmasını öngörmektedir (Swingewood, 2010, s. 210). Teorik analizlerinde ideoloji ve politikayı toplumsal ve sınıfsal temelden ayıran kuramcılar,

³¹ Harman'a (2002) göre gelişmiş ülkelerde de endüstriyel üretim tamamen sona ermemiş, endüstri çalışanlarının sayısında artış görülmüştür.

ekonomi ve politika arasındaki özdekliğin zorunlu olmadığını öne sürerek sosyalizm mücadelesinde işçi sınıfının hiçbir ayrıcalıklı konumu olmadığını öne sürmüşlerdir (Wood, 2006, s. 20).

R. Luxemburg ve Lenin ise revizyonist yaklaşımlara karşı çıkararak, proleter devrimci mücadelenin önemine ağırlık vermişlerdir. Luxemburg, devrimci mücadele için işçi sınıfının bilinçlenmesi gerekliliğini temel almıştır. Lenin, devrimci mücadelenin hem ekonomik hem siyasal boyutunda örgütün rolüne ağırlık vermiş, komünist bilincin kendiliğinden değil dışarıdan, bu örgütler aracılığıyla taşınması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Lenin'in merkeziyetçi yapıya ve devlet aygıtına verdiği önemi eleştiren Luxemburg, işçi sınıfının ekonomik süreç içinde gelişecek yaratıcı gücüne ağırlık vermektedir (Çoşkun, 2007, s. 117-20). 1917 Ekim Devrimi'nin lideri olan Lenin'in, Rusya'da teorisini pratiğe geçirmesi, dünyadaki komünist hareketler için de örnek oluştururken, devrim sürecinde sosyal ve politik olanakların veya zorlamaların yeterince dikkate alınmaması, özellikle Rus Devrimi'ni örnek alan Batı Avrupalı devrimci hareketlerin dolaylı olarak sosyal demokrasiyi zayıflatmasında etkili olmuştur (Tarrow, 2011, s. 19).

20. yüzyılda Avrupalı düşünürler, Marksist kuramı incelerken materyalizm, sınıf, üretim ilişkileri, devrimci mücadele gibi marksizmin temel kavramlarına eleştiriler ve yeni yorumlar getirmiştir. Lukacs, Marksizmin pozitivist yöntemlerle tarihi materyalist açıdan ele alan bir teori değil, bireyin tarihsel sürecin öznesi haline geldiği devrimci bir praksis olduğunu belirtirken, proletaryanın tarihin hem öznesi hem nesnesi olduğunu iddia etmiştir (Swingewood, 2010, s. 214-19).

Tarihsel materyalizmin deterministik yapısına karşı çıkan bir başka isim ise Gramsci'dir. Hegemonya teorisini geliştiren Gramsci, devrimin dışsal ekonomik güçlerin otomatik bir sonucu değil, diğer sınıflar üzerinde kültürel hegemonya sağlayan bir sınıfın ürünü olduğunu ortaya koymaktadır³². Sivil toplumu ve onun demokratik yapılarını genişletecek olan bir sınıfın, kitlesel katılıma dayalı süreç kültürü içinde aktif bir özne ve hegemonik bir güç haline gelerek, kolektif iradeyi yönlendirmesi ile devrimin gerçekleşeceğini öne sürmektedir (Swingewood, 2010, s. 222-224). Örgütlenmenin önemine değinen Gramsci, Marksistleri, Marksist olmayanlardan ayıran şeyin örgütlenme görevi ve bu görevin yaygınlaştırılması olduğunu belirtmektedir. İdeoloji ise insan kitlelerinin örgütlenmesinde, hareket etmesinde,

³² Egemen sınıf, sivil toplumu kendi ahlaki, ekonomik yapısı, dinsel ve politik pratikleri doğrultusunda yönlendiren sınıftır. Sınıflar arasındaki denge ve rıza ile bağlantılı olan egemenlik, baskı ve devletle ilintili olan tahakkümden farklılaşmaktadır.

kendi konumlarına ve mücadelelerine ilişkin bilinç kazandırdıkları alanın oluşturulmasında etkilidir (aktaran Forgacs, 2010, s. 44, 243).

Bu çerçevede Gramsci, post-Marksist yaklaşımların gelişimi açısından yeni bir kapı aralamıştır. Gramsci'nin teorik perspektifi, 1980 ve 1990'lı yılların yapısalcı toplumsal hareket çalışmalarına ivme kazandırmıştır (Tarrow, 2011, s. 20). Yapı ile üst yapı ilişkisine odaklanan, tarihsel analizleri bütüncü bir bakış açısı ile “tarihsel blok” çerçevesinde ele alan, sınıf ilişkilerini hegemonya kavramı doğrultusunda yeniden yorumlayan Gramsci, Marksizm'den Post-Marksizm'e geçişte kilit noktasıdır. Buna karşın Gramsci'nin sınıf mücadelesini tamamen dışlamaması, devrim fikrine verdiği önem onun Post-Marksist olarak değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır (Donaldson, 2008). Tarihsel blok ve organik bütünlük ilkeleri Gramsci'nin devrimci teorisinin temelleri olarak kabul edilmektedir (Demir-Göymen, 2012, 92-103).

2.2.2.3 Sistem Karşıtı Hareketler

Marksizmi, sistem analizi ile birleştiren, sınıf mücadelesinin son bulmadığını, “sistem karşıtlığı” çerçevesinde devam ettiğini ortaya koyan yaklaşımlar da mevcuttur. Arrighi, Hopkins ve Wallerstein “Sistem Karşıtı Hareketler”de, sistem ile tarihsel kapitalizmin dünya sistemini kastederek, kapitalist dünya ekonomisi devam ettiği sürece, dünya sistemi içinde yer alan tüm devletlerde sınıf mücadelesinin de devam edeceğini öngörmektedirler. Kapitalist dünya ekonomisinin sosyalist bir dünya düzenine dönüşmesi için sınıf mücadelesi yoluyla sermaye birikiminin gerçekleştiği ilişkiyel koşulların dünya-tarihsel ölçeğinde ortadan kalkması gerekli görülmektedir (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004, s. 64, 71-72).

Muhalefet, süreklilik taşıyan ve hiyerarşik toplumsal sistemlerin varlığı ile paralellik gösteren, özellikle baskının keskinleştiği, beklentilerin karşılanmadığı, yönetici kademenin gücünün zemin kaybettiği süreçte, hemen hemen kendiliğinden ortaya çıkmakta ve başkaldırıya dönüşmektedir. Bu çerçevede ulusal bağımsızlık mücadeleleri sınıf mücadelesinin dünya ölçeğindeki biçimi olarak değerlendirilirken³³, burjuvazinin proletarya

³³ Ulusal mücadele, devletlararası işleyişler düzlemini genişletip derinleştirerek kapitalist dünya ekonomisini yeniden üretme yönünde hareket ederken, sınıf mücadelesi burjuva-proleter ilişkisini ortadan kaldırarak kapitalist dünya ekonomisini ortadan kaldırma amacını taşımaktadır. Öte yandan sınıf mücadelesinden bahsedebilmek için kolektif ya da genelleşmiş bir protesto modelinin olması, protestoya katılanların sınıfsal durumunun (üretim araçlarıyla ilişkileri) mücadelenin nedenleriyle örtüşmesi, mücadelenin üretim araçlarıyla farklı ilişkileri olan grupların karşı konumlanmasından kaynaklanması gerekmektedir. Devlet aygıtının denetimi, devletlerarası sistemde egemenlik ve devlet uyrukları üzerinde otorite kurmak çerçevesinde devlet iktidarı için rekabet eden politik seçkinlerin mücadelesi de zaman zaman sınıf mücadelesi gibi algılanabilmektedir. Bu çerçevede seçkinler arası çatışmalar üretim araçlarıyla benzer ilişkilere sahip grup ve bireyleri karşı karşıya getiriren yatay çatışmaların, sınıf mücadelesi üretim araçlarıyla farklı ilişkileri olan grup ve bireyleri karşı karşıya getiren dikey çatışmalardır (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004, s. 35, 63-66).

üzerinde kurduğu baskının bir benzerinin bir ulusun başka bir ulus ya da etnik grup üzerinde oluşturulması arasında paralellik kurulmaktadır. Bu değerlendirmenin temelinde ezilenleri her durumda örgütleyebilecek devrimci bir hareketin zafer kazanması ile birikim sürecinin, dünya çapındaki toplum yapılanmasında değişikliklere neden olacağı görüşü de yatmaktadır (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004, s. 35, 56). Bu bağlamda ister ulusal bağımsızlık temelinde ister sınıf temelinde örgütlensin, tüm sistem karşıtı hareketlerin özünde kapitalist düzenin hakim yapılanmasına yönelik olduğu ve sınıf yaklaşımından bağımsız ele alınamayacakları öne sürülmektedir.

1970’li yıllarda, ulusal bağımsızlık hareketleri aracılığıyla pek çok eski sömürge ülkesinin bağımsızlığa kavuştuğu süreç sonrasında geliştirilen sistem karşıtı hareketler yaklaşımı, ulusal değişimlerin uluslararası değişimlere neden olabileceği öngörüsüne dayanmaktadır. Bu bağlamda sistem karşıtı hareketler baskıya karşı bir direniştir ve devlet iktidarının ele geçirilmesi amacını taşımaktadır; ulusal mücadeleler ölçeğinde bu amaç gerçekleştirilse de eşitsizlikler ortadan kaldırılamamış, güç ilişkileri değişse de refah arttırılamamış ve yeni baskı mekanizmaları oluşturulmuştur (Arrighi, 2003, s. 1-3). Diğer yandan sistem karşıtı hareket yaklaşımı toplumsal hareketlerin ulusal ölçekten küresel düzleme taşınmasında önemli bir adım olmuştur.

Soğuk Savaş’ın devam ettiği süreçte sosyalist mücadele küresel etki yaratacak boyuta ulaşmasa da, 1970’li yıllardan itibaren, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışıyla da bağlantılı olarak, çevre ve insan hakları mücadelelerinin uluslararasılaşması, somut hedeflerin gerçekleştirilmesi yönünde önemli adımların atılmasını sağlamıştır. Bunun yanında, 21. yüzyılla birlikte dünya ekonomik sisteminin yapısal bir kriz içinde olduğu süreçte ortaya çıkan küreselleşme karşıtı hareketin, sistem karşıtlığına yeni bir boyut kazandırıp kazandıramayacağı süreci içinde belirleyeceği stratejiye göre ortaya çıkacağı öngörülmektedir (Wallerstein, 2002). Küreselleşme karşıtı hareketin, belli bir sınıfa dayanmaması ve iktidarı ele geçirmek gibi bir amaç taşımaması, sistem karşıtlığı dışında değerlendirilmesine neden olsa da; neoliberal sistemin yarattığı baskıya direnmesi ve alternatif bir dünyanın mümkün olduğunu kabul etmesi dikkate alınarak sistem karşıtlığıyla paralellikler taşıdığı da söylenebilir.

2.3 Refah Devleti ve Kaynak Mobilizasyonu Yaklaşımı

Sanayileşme yarışı ve kapitalist ekonominin güçlendirilmesi yönünde devletlerin ulusal çıkar fikrine birincil önceliği vermesi I. Dünya Savaşı ile daha da pekişmiştir. Savaş sonrası düzenin yirmi yıl gibi kısa bir sürede yıkılması ve II. Dünya Savaşı'nın başlangıcı bunun göstergesidir. I. Dünya Savaşı sırasında 1917'de Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi ise komünist sistemin devlet çerçevesinde uygulanmasının ilk örneğidir. Tüm dünyadaki toplumsal mücadeleleri etkileyecek bu dönüşüm, sosyal demokrasi ile devrimci mücadele arasındaki ayrımı da derinleştirmiştir³⁴. İki savaş arası dönemde öne çıkan barışçı politikalar, temelde Almanya'nın dengelenerek kapitalist sistemin sürdürülmesi ilkesine dayanmaktadır; fakat başta Almanya ve İtalya olmak üzere güçlenen faşist rejimler, sistemin kendi lehlerine yeniden inşasını istemektedir. Bu süreçte İspanya'da cumhuriyetçiler ile Franco güçleri arasındaki iç savaş, uluslararası dayanışmanın ve ulus-ötesi ortak mücadelenin ilk örneklerine sahne olurken, aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nın da provasını niteliğindedir. Hitler'in faşist Franco rejimine desteği yanında Rusya'nın fraksiyonel farklılıklar nedeniyle Cumhuriyetçiler'den desteğini çekmesi, savaşın hemen öncesinde İspanya'da 43 yıl sürecek faşist yönetimin inşasına yol açmıştır.

Dünya, 20. yüzyılın ilk yarısında iki büyük savaşa sahne olurken, ikinci yarısı da farklı ideolojilere sahip iki süper gücün mücadelesi ile şekillenmiştir; bu mücadele ekonomiden kültüre, spordan teknolojiye her alanda kendini gösterecektir. II. Dünya Savaşı'nın ABD'nin atom silahını kullanmasının ardından sona ermesi, kısa süre sonra Sovyetler Birliği ile 1949'da komünist yönetime geçen Çin'in de atom silahına sahip olması, bloklar arasındaki hassas dengeyi oluştururken, teknoloji yarışını hızlandırmıştır. Savaş sonrası süreçte yaşanan teknolojik ilerleme, araba, elektronik eşyaların kullanım alanının yaygınlaşması gibi etkenler toplumsal yaşamı kolaylaştıran unsurlar olmanın yanında, iki bloklu sistemde hızlanan teknoloji yarışının da bir yansımasıdır. Yaşam standardının yükselmesi yanında ekonomik gelişme de 1970'lerin ortalarına kadar refah artışında önemli rol oynamıştır.

³⁴ 1864 yılında Avrupa ülkelerindeki işçi mücadeleleri arasında birlik oluşturmak amacıyla Emekçiler Birliği ya da diğer adıyla I. Enternasyonal oluşturulmuştur. Farklı fraksiyonlar arasında mücadele yöntemleri konusunda derinleşen fikir ayrılıkları 1872 yılında Enternasyonal'in dağılmasına neden olmuştur. 1880 yılında ise II. Enternasyonal olarak anılacak Sosyalist Enternasyonal oluşturulmuştur. I. Dünya Savaşı ile yükselen milliyetçilik ve ulusal çıkarların "enternasyonal" çıkarların üstünde değerlendirilmesi II. Enternasyonal'e darbe vurmuştur (Encyclopedia of Marxism, 2012). 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'nin ardından, II. Enternasyonal'den kopan komünistlerin, 1919 yılında Komintern olarak da anılan III. Enternasyonal'i kurması işçi hareketleri arasındaki ideolojik ayrımı daha da derinleştirmiştir. 1943'te dağılan Komintern'in ardından 1947'de Stalin döneminde Kominform oluşturulacak; o da 1957 yılında dağılacaktır. 1951 yılında yeniden aktif hale getirilen Sosyalist Enternasyonal günümüzde örgütlü yapısını halen korumaktadır.

II. Dünya Savaşı ile büyük bir yıkıma uğrayan Avrupa, ABD'nin desteği ile (Marshall Yardımı) yeniden inşa edilmeye başlarken, Keynesyen politikaların uygulamaya konması ekonomide devletin müdahalesi ve sosyal alanlarda sorumluluğunun artırılması yönünde adımlar atılmasını sağlamıştır. Bu durum komünist sistemin sağladığı sosyal yardımlara alternatif oluşturmakta, aynı zamanda kapitalist sistemin bu kolaylıkları sağlayarak komünist mücadele önüne ket vurma çabası açığa çıkmaktadır. Refah Devleti politikaları ile sosyal devletin gelişmesi, Batı Avrupa'da özellikle işçi sınıfının sağlık, eğitim, iş güvenliği gibi alanlarda büyük kazanımlar elde etmesini sağlamıştır. Bu durum, işçi mücadelelerinin gerilemesinde ana etkenlerden biridir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan Soğuk Savaş süreci uluslararası sistemi kapitalist ve komünist ideoloji arasında ikiye bölmüştür. ABD'nin başını çektiği Batı Bloğu özgürlük, demokrasi gibi değerlerin savunuculuğu iddiasını taşıırken, komünist Doğu Bloğu Sovyetler Birliği'nin öncülüğünde merkezi bürokrasinin yönlendirdiği, sıkı bir işbölümüne dayalı ve giderek totaliterleşen bir yapıya dönüşmüştür³⁵. Modern kapitalist demokrasi de yurttaşlığa ilişkin özgürlük ve eşitlik söylemine ağırlık vermesine karşın paradoksal olarak toplumsal ve ekonomik sömürü ile eşitsizlikleri de içinde barındırmaktadır (Wood, 2008, s. 235). İki kutuplu sistemin güç dengesinin yarattığı gerilim aynı zamanda Üçüncü Dünya'nın doğuşuna da olanak tanımıştır. Afrika ve Güneydoğu Asya'daki sömürgelerin ulusal mücadeleler yoluyla bağımsızlıklarını kazanmaya başlaması, uluslararası sistem içinde yeni bir oluşumu da gündeme getirmiştir. Yeni bağımsızlığını kazanan eski sömürge ülkelerinin sistem içinde varlıklarını ortaya koyma arayışı olarak yansıtılabilecek ve bugün az gelişmiş ya da gelişmekte olan kategorisine sokulan devletlerin oluşturduğu Bağlantısızlar Hareketi³⁶ ortaya çıkmıştır.

Harman (2010, s. 521), Üçüncü Dünya ve hatta Batı'daki pek çok sosyalistin, Sovyetler Birliği'nin koşulsuz desteğine; benzer şekilde Doğu Bloğu içindeki muhaliflerin de Batılı liderlerin özgürlük ve demokrasi konusunda koşulsuz desteğine sahip oldukları gibi yanlış bir kanının bulunduğunu dile getirmektedir. İki blok arasındaki ideolojik rekabetin bir yansıması

³⁵ Stalin döneminin muhaliflere ve ulusal azınlıklara karşı sert tutumu, 1950'li yılların ilk yarısında Doğu Bloğu ülkelerindeki muhalif hareketleri hızlandırmıştır. Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Rusya içinde grevlerin yoğunlaşması yönetimin sert önlemler almasıyla sonuçlanmıştır. 1956'da Budapeşte'ye düzenlenen Sovyet müdahalesinin ardından Sovyetler Birliği içinde 1968 Prag olaylarına kadar güçlü bir muhalif hareket örgütlenememiştir (Harman, 2010, s. 536-40).

³⁶ Bağlantısızlık politikası çerçevesinde blok halinde hareket edebilmekle birlikte Bağlantısız ülkelerin de farklı ideolojik yönelimleri olduğu gözlenmektedir; Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri olan ülkeler yanında kapitalist sistemi benimseyip Batı'yla ilişkilere önem veren ülkeler de mevcuttur. Bu nedenle hareket içinde zaman zaman görüş ayrılıkları ortaya çıkabilmektedir.

olan bu durum, Soğuk Savaş'ın da temel karakteristiğini ortaya koymaktadır. Bu da üçüncü taraflar üzerinden sürdürülen mücadelenin bir göstergesidir.

Hareket, Latin Amerika ülkelerinden de büyük destek toplamıştır; bağımsızlıklarını 19. yüzyıl sonunda kazanmaya başlayan Latin Amerika ülkelerinin pek çoğunda da Amerikan etkisindeki hükümetlere karşı devrimci mücadeleler başlatılmıştır. Özellikle 1959 Küba Devrimi bölge ülkeleri ve Soğuk Savaş için bir dönüm noktasıdır. 1945'ten 1970'lerin ortalarına kadar devam eden dekolonizasyon sürecinde bağımsızlıklarını kazanan eski sömürge ülkeleri, kendilerini sömüren büyük güçlerle ilişkilerini yeniden düzenlemek, bağımlılıklarını azaltmak ve gelişmelerini sağlamak açısından Avrupa'dakine benzer kalkınma politikalarına ağırlık vermişlerdir. Sanayileşme ve modernleşme süreçlerini hızla tamamlayarak, ekonomik büyüme ile bağımlılıklarından kurtulmayı amaçlayan ve temelde ithal ikameci politikaları benimseyen ülkelerde, zaman içinde bu politikalar nedeniyle yeni bağımlılık ilişkileri kurulduğu da görülmüştür.

Cardoso ve Faletto'nun (1979) geliştirdiği bağımlılık kuramı, uluslararası kuruluşların planları doğrultusunda geliştirilen kalkınma politikalarının, Üçüncü Dünyada beklenen kalkınma ivmesini kazandırmadığı; aksine bu projelerle ülkelerin Batı'ya, özellikle de ABD'ye bağımlılıklarının arttığını ve ekonomik gelişmeden çok ülkelerin fakirleşmesine neden olduğunu vurgulamaktadır (aktaran Ritzer, 2010, s. 92-93). Başlangıçta gelişmeleri için kalkınma haklarının sınırlandırılmasına karşı çıkılan ülkelerde, 1970'li yıllardan itibaren Üçüncü Dünya'nın gelişmesinin kapitalist sistem içinde mümkün olamayacağı ve yeni bir ekonomik düzenin gerekliliği yönündeki görüşler de dile getirilmeye başlanmıştır (Best v.d., 2008: 310).

1960'lı yıllarda artan Soğuk Savaş gerilimi, 1970'li yıllardan itibaren yerini yumuşamaya (*détente*) bırakmaya başlamıştır. Aslında iki süper güç arasında tansiyon azalmış gibi görülmekle birlikte, özellikle yeni bağımsızlığını kazanan ülkeler içinde devam eden çatışmalarda iki kutbun mücadelesi somut olarak yaşanmıştır. 1968 hareketinin doğuşundaki etkisi dikkate alındığında, Vietnam Savaşı bu bağlamda öne çıkan mücadelelerden en önemlisidir.

Bağlantısız dünyada devam eden çatışmalara karşın, uluslararası gündem çok taraflı müzakerelere de sahne olmuştur. Silahlanmanın azaltılması ve balistik füzelerin sınırlandırılması gibi konularda iki süper gücü bir araya getiren çok taraflı müzakerelerin yanında çevre, insan hakları gibi önceden uluslararası gündemin tartışma maddeleri arasında

yer almayan sorunlar da gündeme eklenmeye başlamıştır. Bu durumda, özellikle Batılı ülkelerde yoğunlaşan toplumsal mücadeleler etkili olmuştur. Yeni mücadele alanlarının ortaya çıkışı, işçi sınıfı mücadelesinin dönüşümüyle yakından ilgilidir. Avrupa’da, sosyal demokrasinin yükselişi, işçilerin kazanımlarını arttırarak iktidarla uzlaşmaları sonucunu doğurmuştur. Avrupa işçi sınıfı devrimci mücadeleden vazgeçerken, yeni sanayileşen ülkelerin işçileri devrimci mücadeleye girişmişlerdir. İşçilerin yanında köylülerin de devrimci mücadeleye desteğinin sağlanması önem taşımaktadır ve bu oluşumlar özellikle Latin Amerika’nın pek çok ülkesinde yaygınlaşmıştır.

Bu çerçevede 1968 hareketi ile ortaya çıkan ve 1970’li yıllarda yoğunlaşan, insan hakları, kadın hakları, dışlanan kimlikler ve ekolojik sorunlar gibi konularda duyarlılığa sahip hareketleri ele alan iki paradigma öne çıkmaktadır: Hareketlerin nasıl örgütlendiği üzerinde yoğunlaşan Kaynak Mobilizasyonu ile hareketlerin neden ortaya çıktığına odaklanan Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımı. Bu bölümde Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımı ele alınırken, Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımı 1970 sonrası refah devleti krizi ve değişen uluslararası sistem bağlamında irdelenecektir.

1970’li yıllardan itibaren dünyada neoliberalizmin ilk adımlarının belirmeye başladığı süreçte toplumsal hareketlerin dönüştürücü yönlerinin geri plana itildiği, hareketlerin oluşumunun rasyonel tercihler doğrultusunda analiz edilmeye başlandığı bir döneme girilmiştir (Erdi Lelandais, 2009, s. 65-66). Bu bağlamda geliştirilen temel yaklaşım ise hareketlerin nasıl geliştiği ve amaçlarına ulaşip ulaşmadığına odaklanan Kaynak Mobilizasyonu’dur.

Kaynak mobilizasyonu toplumsal hareketleri analiz etmeye yönelik farklı yönelimleri içinde barındıran bir yaklaşımdır. Buna göre hareketlilik yapılarını ele alanlar toplumsal hareket sürecinde formel örgütlerin rolüne odaklanırken; politik süreçler ve olanaklar yaklaşımı ulusal bağlamda politik zorlamaların ve olanakların toplumsal hareketleri ve devrimleri nasıl etkilediğine, informel örgütlerin ve tabandan gelen hareketlerin bu süreçteki rolüne ağırlık vermektedir; çerçeveleme (frame) süreci ise kolektif eylemin bilişsel ve düşünsel boyutlarına odaklanarak, fikirlerin ve kültürün toplumsal hareketlerin ve devrimlerin ortaya çıkışında ve gelişimindeki rolü üzerinde durmaktadır (McAdam, McCarthy ve Zald, 2008). Öte yandan Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımının, toplumsal hareketleri normal gelişmeler olarak sunarak onları sıradanlaştırdığı, sistem karşıtı karakterlerini silikleştirdiği yönünde eleştiriler de yer almaktadır (Çetinkaya, 2008, s. 31).

McCarthy ve Zald'ın 1977 tarihli makalelerinden adını alan “kaynak mobilizasyonu” temelde toplumsal hareketleri örgütlülük olgusu çerçevesinde ele almaktadır. Hareketlerin neden ortaya çıktığından çok, hareketin nasıl ortaya çıktığı, geliştiği, başarılı ya da başarısız olduğu üzerine odaklanılmaktadır. Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımı toplumsal hareketleri kolektif davranış kavramı çerçevesinde ele alan sosyal psikolojiden çok siyaset sosyolojisi ve ekonomi teorilerine dayanmaktadır. Kaynak Mobilizasyonu için kaynakların dağılımı, minimal de olsa örgütlülük düzeyi, bireysel ve örgütsel katılım³⁷, kaynak akışı, maliyet ve çıkarın katılıma etkisi önem taşımaktadır; toplumun yapısı ile kurumların konumu, özellikle maliyet ve çıkar algısını etkilemektedir (McCarty ve Zald, 1977, s. 1216).

2.3.1 Yapısal Analizler

Yaklaşımına ismini veren McCarty ve Zald'ın “toplumsal hareket örgütlerine” ağırlık veren çalışmaları yapısal analizlerin ilkinin oluşturmaktadır. Toplumsal destek ve toplumsal hareket fenomeninin zorlayıcılığı üzerinde temellenen yaklaşım, harekete geçirilecek kaynakların çeşitliliğini, toplumsal hareketlerin diğer gruplarla ilişkilerini, hareketlerin başarıları için dış desteğe olan bağlılıklarını, hareketi kontrol eden ve örgütleyen otoritelerin kullandıkları yöntemleri (taktikler) incelemektedir (McCarty ve Zald, 1977, s. 1213).

McCarty ve Zald³⁸, toplumsal bir hareketin ortaya çıkabilmesi için tepkinin yeterli olmadığını, hareketin örgütlenmesi için başta parasal olmak üzere kaynakların seferber edilmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır (Çetinkaya, 2008, s. 24). Analizlerinin temelinde kompleks bir örgütlenme olarak ele aldıkları ve toplumsal hareketin ya da karşıt hareketin tercihlerine göre amaçlarını tanımlayan “toplumsal hareket örgütleri” yer almaktadır (McCarty ve Zald, 1977, s. 1218). Toplumsal hareket örgütleri ile profesyonel kişilerce yönetilen hareketlilik kurumları, taleplerin yönlendirilmesi konusunda rekabet içine girebilmektedir; aynı alanda, benzer taleplerle hareket eden örgütler de “toplumsal hareket endüstrisi”ni oluşturmaktadır (Lecomte, 2005, 537).

Toplum yapısı ve örgütlülük biçimleri ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkiye değinen Oberschall, yapısal analizler bağlamında anılanabilecek diğer bir isimdir. 1973 tarihli

³⁷ Toplumsal hareketler ya da toplumsal hareket örgütlerine destek verenler konusunda ikili bir sınıflandırma söz konusudur. Aynı amaç için taleplerde bulunan katılımcılar ile örgüte somut destek sağlayan aktif üyeler. Aktif üyeler; örgütün başarısından kişisel olarak yararlanacak potansiyel yararlanıcılar ile maddi ve doğrudan bir çıkarı olmadan destek veren, örgüte bilgi, lojistik, deneyimleriyle destek sağlayan, örgüt içinde sözcü veya organizatör rolü üstlenen manevi eylemcilerden oluşmaktadır (Neveu, 2005, s. 52-53).

³⁸ McCarthy ve Zald toplumsal hareketi, sosyal yapının bazı unsurlarını değiştirmeye yönelik tercihleri ifade eden, belli bir nüfus içindeki düşünce ve inanışların bütünü olarak ele almaktadır. Karşıt hareket ise toplumsal harekete karşı olan nüfusun düşünce ve inanışlarının bütününü ifade etmektedir. Bu bağlamda toplumsal hareketi toplumsal değişime yönelik tercihler yapısı olarak görmektedirler (McCarty ve Zald, 1977, s. 1217-1218).

çalışmasının merkezine örgüt kavramını yerleştirirken, bunu hem grubu hem de hareketi oluşturan kaynakları bir araya getiren unsur olarak yansıtmıştır. Bu çerçevede paylaşılan hedefler ve düşmanlık nedenleri, ortak çıkarlar ve topluluğun geleceği gibi nedenler toplumsal hareketliliği yaratırken, süreklilik taşıyan direniş ve protestolar örgütsel tabanı ve liderliği de gerektirmektedir (Obershall, 1973, s. 119). Obershall, toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ve gelişimini, toplumun bütünleşme düzeyi ve seçilen grubun bağlılık şekli ile ilintilendirmiştir. Bütünleşik toplumlarda toplumsal hareketlilik imkanının düşük olduğunu, buna karşın bölünmüş toplumlarda, seslerini duyurmak isteyen grupların protesto yöntemlerine başvurduğu ve hareketliliğin daha yoğun olduğu vurgulanmaktadır.

Obershall, toplumsal hareket biçimlerini toplumsal yapıyla bağlantılı olarak altı boyutta sınıflandırmıştır (Tablo 2-2). Hareketler toplum yapısının yarattığı örgütlenme modeliyle yakında ilintilidir ve cemaat ve cemiyet tipi toplum ayrımını temel almaktadır³⁹. Plüralizm veya bütünleşme düzeyi örgütlenmenin dikey (*vertical*) boyutunu oluştururken, yatay (*horizontal*) boyut topluluk (*communautaire*) tipi örgütlenmeler ile ortaklık (*associatif*) tipi örgütlenmeler ayrımına dayanmaktadır (Obershall, 1973, s. 120-21). Grubu harekete geçirmek için topluluk içindeki bu yatay bağlar ve dayanışma duygusu önem taşımaktadır (Lecomte, 2005, s. 539). Toplumsal hareket içinde bir grubun ağırlığı sahip olduğu kaynaklara bağlanmıştır; bunlar grubun oluşturduğu kitleye (katılımcı sayısı, ekonomik gücü, sahip olduğu bağların yoğunluğu) ve kimlik duygusunun gücüne dayanmaktadır (Neveu, 2005, s. 56).

Tablo 2.5 Obershall'ün Toplumsal Hareket Tipolojisi

Gruplar arasındaki bağlantılar	Grup içi bağlantılar		
	<i>Cemaat tipi örgütlenme</i>	<i>Örgütlülük yok ya da gevşek</i>	<i>Cemiyet tipi örgütlenme</i>
<i>Bütünleşik</i>	A	B	C
<i>Bölünmüş</i>	D	E	F

Kaynak: Obershall, 1977, s. 120.

³⁹ Cemaat ve cemiyet ayrımı grup aidiyetinin toplum yapısıyla bağlantılı olarak nasıl belirginleştiğini ortaya koymaktadır. Tönnies tarafından geliştirilen bu ayrıma göre cemaat (*Gemeinschaft*) geleneksel toplumlarda görülen, yakın ilişkilerin hakim olduğu, bağlılığın sıkı olduğu ve sorgulama kabul etmediği, homojen bir yapı oluşturmaktadır. Cemiyet (*Gesellschaft*) ise modern toplumlara özgü, gönüllü katılıma dayanan, bireyin özgür iradesine dayanan seçimlerle karar alan bir yapıda örgütlenmektedir (Braud, 2008, s. 147-48). Bu çerçevede cemaat tipi örgütlenmede itaat ve boyun eğme ön plana çıkarken, cemiyet tipi örgütlenme özgür irade ile yapılan tercihlerle kurumsallaşmayı geliştirebilmektedir.

Toplumsal hareketlerin tipini ve potansiyelini ortaya koymak amacını taşıyan tablonun ilk satırına göre, daha güçlü gruplarla ve iktidar ile bağlantılar, taleplerini iletmede aracı olmaktadır. A durumunda şef gibi doğal bir sözcünün varlığı ya da C örneğindeki gibi sendika tipi örgütlerin varlığı bütünleşik toplumlarda hareketlilik potansiyeli taşımaktadır. Bunun yanında B örneğinde grup içi bağların zayıflığı ve kişisel mücadelenin ön plana çıkması mafya tipi örgütlenmelerin ya da klientalizmin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. İkinci satırda ise bölünmüş bir toplum söz konusuysen, kurumsal bir aracının yokluğu hareketliliği artırmaktadır.

D örneğinde tehdit algılayan topluluk hızla harekete geçebilmektedir. E durumunda grup içi bütünleşmenin ve örgütlenmenin zayıflığı hareketlilik için engel oluştursa da ortaya çıkan hareket daha hızlı ve şiddetli etki yaratabilmektedir. F örneğinde ise cemiyet tipi ağların varlığı, yöneticilerin ve örgütlerin program geliştirebilme kapasitesi, toplumsal hareketlerin çeşitlenmesinde rol oynamaktadır (Obershall, 1973, s. 120-135). Bu bağlamda toplumun yapısı ve aktörler arasındaki ilişkiler toplumsal hareketliliğin oluşumunda ve yaratacağı etki üzerinde belirleyici olabilmektedir. Toplumsal hareketin yöneliminde toplumsal ilişkilerin rolü önem taşımakla birlikte, politik iktidarın yaklaşımı ile toplumsal hareketlerin politik karakteri de bu süreci etkileme kapasitesine sahiptir. Bu da “Politik Süreçlerin Analizi” yaklaşımı içinde irdelenmektedir.

2.3.2 Politik Süreçlerin Analizi

Kaynak Mobilizasyonunun mekanik ve durağan karakterini değiştirip; toplumsal hareketleri, buldukları politik sistemle etkileşimi içinde incelemeyi amaçlayan (Erdi Lelandais, 2009, s. 73) ve Tilly, Tarrow ve McAdam’ın çalışmalarında öne çıkan bu yaklaşım toplumsal hareketleri politikanın kendine özgü bir türü olarak ele almaktadır. Toplumsal hareketler temelde kolektif meydan okuma, ortak amaç, sosyal dayanışma ve sürekli etkileşim unsurları çerçevesinde tanımlanmaktadır. Tarrow’a göre toplumsal hareketler, örgütleri ve ideolojileri oluştururken, sosyalleşmeyi ve hareketliliği sağlamakta; üyeler de kişisel gelişim ve kolektif kimliğin inşasında rol üstlenmektedir. Kolektif meydan okumaların artması, sosyal ağlar, ortak amaçlar ve kültürel çerçevelerin oluşturulması, kolektif eylemi sürekli kılacak bağlayıcı yapılar ve ortak kimlikler aracılığıyla dayanışmanın kurulması; temelde strateji-karşıt strateji ilişkisine dayandırılan toplumsal hareketlerin temel özelliklerini oluşturmaktadır (Tarrow, 2011, s. 8). Toplumsal hareket kavramının ilgili tüm ortak eylemleri kapsayacak şekilde genişletilmesinin; hareketin, eylemi destekleyen örgütler ve ağlarla karıştırılması ya da özdeşleştirilmesinin; hareketin tek bir birleştirici aktör olarak ele alınıp, hareketin içerdiği

manevra ve yeniden düzenleme ile değişen yapısını oluşturan unsurların (hedefler, müttefikler, rakipler...) gözden kaçırılmasının toplumsal hareketleri incelerken yapılan en önemli hatalar olduğu belirtilmektedir (Tilly, 2008, s. 21-22).

Bu yaklaşım içinde toplumsal hareket kavramından daha geniş bir anlam içeren (çatışmacı) mücadele (*contention*) kavramına ağırlık verilmektedir. Bu kavram çerçevesinde toplumsal hareketler, devrimler, savaşlar, grevler, demokratikleşme hareketleri gibi dönemsel ve kamusal nitelik taşıyan, talepte bulunanlar ve diğerleri arasında etkileşim yaratan, otoritenin değişik roller üstlenebildiği farklı mücadele türleri ele alınmaktadır. Bu çeşitlilik bağlamında harekete geçirici mekanizma ve süreçlerin benzerliği de irdelenmektedir (Tilly, Tarrow ve McAdam, 2001, s. 4-6). Bunun yanında mücadelenin farklı evreler içerdiği de göz önünde tutulmaktadır. Toplumsal sistemler içinde kolektif eylemin hareketli sektörlerden daha az hareketli sektörlerle hızla yayılması, çatışma yollarının yenileştirilmesi, yeni veya dönüştürülmüş kolektif eylem çerçevelerinin yaratılması, örgütlü veya örgütsüz katılımın birlikteliği, yoğun bilgi akışı, meydan okuyanlar ve otoriteler arasında etkileşim ile çatışmanın yükselmesi süreçleri “çatışmanın evreleri”ni (*cycle of contention*) oluşturmaktadır (Tarrow, 2011, s. 199).

Farklı kavramlar kullanılsa da toplumsal hareketler bağlamında kaynakların kontrolüne erişim için mücadelenin ön plana çıktığı ortaya konulurken, yine de her toplumsal hareketin kendine özgü olduğunun dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Neveu, 2005, s. 58; Lecomte, 2005, s. 341). Toplumsal hareketler tarihsel bir anlayış ile ele alırken, hareketlerin ortaya çıkışında bazı şartların oluşması gerekli görülmektedir. Buna göre hedef alınan otoriteye karşı ortak hak talebi, çeşitli politik eylem türlerinin (kolektif eylem repertuarı) gerçekleştirilmesi, katılımcıların belli ilkeleri (makul olma, birlik, sayı, birbirlerine ve/veya yönedikleri kitleye bağlılık) halk önünde uyumla sergileyebilmesi şartlarının bir aradalığı önem taşımaktadır (Tilly, 2008, s. 17).

Bunun yanında toplumsal mücadelenin kategorileştirilmesinde hareketlerin kontrollü (*contained*) mü yoksa başkaldırıcı (*transgressive*) mı oldukları⁴⁰ sorusu ön plana çıkmaktadır (Tilly, Tarrow ve McAdam, 2001, s. 7-8). Politik süreçlerin analizi yaklaşımında öne çıkan kavramları başlıklar altında ele almak, toplumsal hareketlerin hangi yönlerden irdelendiğinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Toplumsal hareket incelemelerinde yöntem açısından önemli

⁴⁰ Bu bağlamda hareketlerin politik yönüne ağırlık verilirken katılımcı gruplar (politik kararları etkileme yollarına sahipler) ile mücadeleci (*challengers*) ayırımına dikkat çekilerek, mücadeleci katılımcılarla ittifak içinde karar alma sürecine dahil olabileceği belirtilmektedir (Neveu, 2005, s. 59).

katkılar sağlayan bu yaklaşımlar içinde özellikle politik olanaklar suyla ilgili yerel toplumsal hareketlerin incelenmesinde temel çerçeveyi oluşturacaktır.

2.3.2.1 Toplumsal Hareketlerin Tarihselliği

Tilly'e göre tarihsel değişim içinde toplumsal hareketin unsurları bağlaşıp bir bütün olarak evrimleşmektedir; toplumsal hareketlerin tarihsel yönü politik etkileşimlerin birbiriyle bağlantısını ve evrimleşen tarihsel dizgeyi içermektedir; bu da toplumsal hareketlerin politik bir olgu olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır⁴¹. Tarihsel gelişimi içinde toplumsal hareketler şu özellikleri taşımaktadır: 18. yüzyıldan itibaren toplumsal hareketler etkileşimli kampanyalar olarak yürütülmüştür. Program, kimlik ve duruş ile ilgili üç savı birleştirir; bu savlar toplumsal hareketler, hareketler içinde hak talep edenler ve hareketlerin aşamalarına göre ve içinde geliştikleri politik ortama göre değişmektedir.

Demokratikleşme toplumsal hareketlerin oluşumunu desteklemekte, sivil özgürlüklerin korunmasını ön plana çıkarmaktadır⁴²; bunun yanında etkin halk eylemlerini sınırlandırmaktadır. Toplumsal hareketler ise halkın egemenliğini kabul etmektedir. Toplumsal hareketler ölçek, süreklilik ve etkinlik bakımından büyük ölçüde politik girişimcilere bağlıdır. Bir politik ortamda toplumsal hareket oluşturulduktan sonra diğer ortamlarda da benimsenmesinde model alma, iletişim ve işbirliğini kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Toplumsal hareketlerin yapıları, personeli ve iddiaları tarihsel olarak değişir ve evrimleşir. Toplumsal hareketler ortadan kalkabilir ya da farklı bir politika biçimine dönüşebilir (Tilly, 2008, s. 22-23, 30-34).

2.3.2.2 Çatışmacı Politika Yaklaşımı

Tarrow'a göre toplumsal hareketlerin de parçası olduğu kolektif eylem, temsili kurumlara düzenli erişimi olmayan, yeni veya daha önceden kabul görmemiş talepleri olan ve karşısındaki gruba ya da otoriteye meydan okuyan kesimler tarafından kullanılmaya başladığı zaman çatışmacı hale gelmektedir. Bu bağlamda, çatışmacı kolektif eylem sıradan insanların daha iyi örgütlenmiş karşıt gruba ya da devlet gücüne karşı taleplerini dile getirmekte sahip oldukları en temel ve belki de tek kaynak olduğu için toplumsal hareketlerin tabanını oluşturmaktadır (Tarrow, 2011, s. 7).

⁴¹ 18 yüzyıl sonlarından itibaren Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaygınlaşan ve belli unsurları içeren kamu politikası oluşturma yollarının yerleşmesi toplumsal hareketlerin temelinde yer almaktadır; tarihsel açıdan kendine özgü bu politik yapının hedef otoritelere yönelik hak talebi kampanyaları; özel amaçlı dernekler, halk mitingleri, medya demeçleri ve gösterileri içeren hak talebi girişimleri; amacın makul olması, birlik, sayı ve bağlılığı halkın temsil etmesi unsurlarını birleştirmesi toplumsal hareketi oluşturmaktadır.

⁴² Bu bağlamda toplumsal hareketlerin yükselişi ya da alçalışı demokratik fırsatların genişlemesini veya daralmasını işaret etmektedir (Tilly, 2008, s. 17).

“Çatışmacı politika” (*contentious politics*) ise farklı kolektif eylem türlerini, toplumsal hareketleri, hatta devrimleri kapsayacak daha geniş bir kavramdır. Çatışma, kolektif eylem ve politika⁴³ unsurlarını birleştiren çatışmacı politika aracılığıyla; aktörlerin, başka aktörlerin çıkarlarını etkileyecek taleplerde bulunabildiği ve etkileşim yaratıldığı ileri sürülmektedir (Tilly ve Tarrow, 2008, s. 20-21). Öte yandan hareketlerin, çatışmanın (*contention*) genel bağlamı içinde, diğer aktörlerle etkileşiminin hareket içindeki güçlere (*powers in movement*) (hareketlilik çeşitleri, anlam ve kimlik, toplumsal ağlar ve oluşturdukları bağlayıcı yapılar) bağlılığı da üzerinde durulan temel konulardandır.

Tarrow’a göre toplumsal hareketlerin özneyi temel alan klasik yaklaşımlarına karşı, çatışmacı politika farklı aktörler arasındaki etkileşime odaklanarak ilişkisel bir yaklaşım geliştirmeyi hedeflemektedir. Çatışmacı politika, tehdit algılandığında ya da fırsat belirdiğinde, uygun ortaklar ortaya çıktığında ve karşısındakinin güçsüzlüğü anlaşıldığında ortaya çıkmaktadır. Çatışmacı politika yaklaşımı toplumsal hareketlerden daha geniş bir çalışma alanı sağlarken; küçük veya geçici olarak bir araya gelen grupların rolleri, politik imkanların ve tehditlerin mücadelenin evreleri üzerindeki etkileri, çatışmacı ve kurumsal politika arasındaki etkileşim, mücadelenin çeşitlerinin değişkenliği (*modularity*), ulusötesi bağlantıların ve internet yoluyla hareketliliğin önemi bu çerçevede incelenen ana konular olarak ön plana çıkmaktadır (Tarrow, 2011, s. 4-5, 33).

2.3.2.3 Politik Olanakların Değişimi

Politik Süreçler Analizi’nin temel kavramlarından biri politik olanaklardır. Politik olanaklar (*political opportunities*) yaklaşımı toplumsal hareketlerin içinde yer aldıkları politik sistem (kurumsal politikalar) ve sistemin protesto eylemleriyle olan ilişkisi üzerinde durmaktadır (Çetinkaya, 2008, s. 25). Politik olanakların incelenmesi, toplumsal hareketlerin politik çevreleri içinde ele alınmasının önünü açmıştır. Lecomte (2005, s. 542-43), politik olanakların açıklanmasında altı boyutun ön plana çıktığını belirtmektedir. Buna göre politik olanaklar şu şekilde sıralanmaktadır:

- i. politik sistemin açıklığı,
- ii. politik ittifakların kalıcılığı,

⁴³ Çatışma kavramı başkasının çıkarı üzerinde hak iddia eden bir istekle ilintiliyken; ortak eylem, çıkarlar ya da paylaşılan bir program adına harcanan çabaların koordinasyonunu ifade etmektedir. Çatışmaların büyük kısmı politik alanın dışında gelişirken, politika ise doğrudan ya da dolaylı olarak devletin temsilcilerini ilgilendiren bir çatışma durumunda devreye girmektedir. Bu çerçevede devlet gücünü elinde bulunduran, diğerlerine göre daha avantajlı konuma gelmektedir. Devlet her durumda çatışmayı şekillendirmek için kuralları belirleyendir (Tilly ve Tarrow, 2008, s. 21-22).

- iii. stratejik bir pozisyonda yer alan potansiyel bir müttefik varlığı,
- iv. elitlerin bölünmüşlüğü,
- v. devletin hareketleri bastırma kapasitesi,
- vi. devletin kamu politikalarını oluşturma kapasitesi.

Bu politik olanaklar; hareketlerin ortaya çıkması, başarı potansiyelleri, kaynak mobilizasyonunun teşviki gibi yönlerden belirleyici olabilmektedir. Bunun yanın sıra toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında etkili olan örgütlü grupların karşılaştıkları eşitsizlikler⁴⁴ de politik olanakların yetersizliği ile yakından ilintilidir.

2.3.2.4 Toplumsal Hareket Repertuarı

Mücadelenin, tek bir eylemin ötesine geçerek, kendiliğinden oluşan bir talepçiler grubunun, bazı talep nesnelere ve halk unsurlarını birleştirdiğini belirten Tilly; bu unsurlar arasındaki etkileşimin ise toplumsal hareketleri oluşturduğunu öne sürmektedir. Böylece bir eylemi, temel unsurlarını (kampanya, repertuar, makul olma, birlik, sayı, birbirlerine ve/veya yönedikleri kitleye bağlılık) ele almadan toplumsal hareket olarak değerlendirmenin yanlış olacağını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda toplumsal hareketlerin tepkilerini göstermek için uyguladıkları yöntemleri oluşturan repertuar, temelde geçmişteki eylemlerde kullanılan yöntemlerden ilham almaktaysa da toplumsal hareketlerin repertuarı standartlaştırması ve birleştirmesi önceki eylemlerden ayrılan yönü olmuştur (Tilly, 2008, s. 17-18). Repertuar sadece insanların çatışma içinde *ne* yaptıklarını değil başkalarının onlardan beklediğini *nasıl yapmayı bildiklerini* içermektedir (Tarrow, 2011, s 39).

2.3.3 Çerçeve Analizi Yaklaşımı

Çerçeve analizi (frame analysis) yaklaşımı Goffman'ın "çerçeve" (frame) kavramından esinlenmiştir. Goffman'ın bireylerin kendi yaşam alanlarında ve dünyada olan olayları algılama, tanımlama ve adlandırmalarına yarayan bir yorumlama şemasını ifade edecek şekilde kullandığı çerçeve kavramı bu yaklaşım içinde daha farklı ele alınmaktadır. Toplumsal hareket örgütlerinin ve bireylerin yorumlayıcı yönelimleri -bireysel çıkarlar bütünü, değer ve inançları, toplumsal hareket örgütlerinin eylem, amaç ve ideolojileri- arasındaki bağlantı "çerçevesel bağlanma süreci" (frame alignment process) olarak

⁴⁴ Örgütlü grupların tanımlanmasında sosyalleşme kavramına atıf yapan Tilly, ortak çıkarları için hareket eden örgütlü gruplarda kategorileşmenin ve ağ oluşturma öneminde dikkat çekerek; grupların harekete geçmeleri sırasında karşılaştıkları eşitsizliğin anlaşılmasına yardımcı olmuştur (Neveu, 2005, s. 57, 60).

adlandırılırken; bu bağlanma, harekete katılmanın gerekli şartı olarak görülmektedir (Snow v.d., 1986, s. 464).

Hareketlere katılımı ilgili toplumsal/psikolojik ve yapısal/örgütsel değerlendirmelerin bağlantısına değinen bu kavram, başka alt kavramları da içerirken; günlük toplumsal döngüler, yerel-toplumsal harekete yönelik olmayan örgütlerin de mikro hareketliliklerin ajanları oldukları dile getirilmektedir. Ayrıca bazı hareketlerin neden daha uzun sürdüğü, bazılarının neden daha büyük başarı kazandıklarının anlaşılabilmesi açısından sahip olunan kaynaklar ve değişen imkanlar kadar bağlanmanın etkisi ve sürekliliği de önem taşımaktadır (Snow v.d., 1986, s. 478).

2.4 Post-endüstriyel Toplum ve Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı

Yeni toplumsal hareketler temelde sanayi toplumundan post-endüstriyel topluma geçişle bağlantılı olarak ortaya çıkan, işçi hareketlerinin temel aldığı nesnel sınıf çıkarına dayalı dağıtım meseleleri yerine kültür, kimlik, özerklik, nitelikli yaşam meselelerini koyan hareketlerdir (Çoskun, 2007, s. 134). Avrupa solunun kapitalist sistem tarafından şekillendirilmesine karşın geleneksel örgütlülük biçimlerinden farklı ve merkezi olmayan toplumsal mekanlardan gelen ve sistem karşıtı eğilimler taşıyan yeni toplumsal hareketler ortaya çıktıkları konjonktürle ve uluslararası sistem içindeki aktörlerin konumu ile de bağlantılıdır. Yeni toplumsal hareketleri kurumsallaştıran 1968 hareketleridir (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004, s. 88, 96).

Sosyal demokrat partiler, II. Dünya Savaşı ardından, 1960'lı yılların ortalarına kadar sanayi işçi sınıfını örgütlü hale getirmek, yaşam standartlarını yükseltmek gibi amaçlarını gerçekleştirirken, devletin politik yapısı içinde kendilerine yer edinmişlerdir. Buna karşın işçi sınıfının merkez çekirdeğini temsil eden bu partiler ücretli emek gücü içinde büyüyen maaşlı meslek sahipleri, kadınlar ve “etnikleştirilmiş” vasıfsız ya da yarı-vasıflı kesimleri temsil etmekte zorlanmışlardır. Bu kesimler de yeni toplumsal hareketlerin (barış hareketi, ekolojik hareket, kadın hareketi, azınlık/insan hakları hareketi gibi) tabanını oluşturmaktadır. Bu çerçevede yeni toplumsal hareketler, sosyal demokrat hareketleri devlet iktidarı ile uzlaşarak muhalif niteliklerini yitirdikleri için eleştirirken, Üçüncü Dünya ve sosyalist dünya hareketleri karşısında devlet politikası ile çok uluslu politikayı destekledikleri; işgücünün en düşük ücret alan ve en fazla sömürülen kesimlerinin çıkarlarını temsil etmediklerini ileri sürerek onların

sistem karşıtı karakterlerini yitirdiklerini ortaya koymaktadır⁴⁵ (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004, s. 86-87).

Soğuk Savaş'ın devam ettiği süreçte, 1966'da Çin'de Mao önderliğinde başlayan Kültür Devrimi, Batılı düşünürlerin ideolojik yönelimlerini, Batı'daki ve Üçüncü Dünya'daki devrimci hareketleri etkilemiştir. Bunun sonucunda Çin'de de diğer hareketler içinde de bölünmeler artmış, yeni fraksiyonlar ortaya çıkmıştır. Bağlantısız dünyada devam eden çatışmalar, özellikle Vietnam Savaşı, savaş karşıtı hareketin güçlenmesinde etkili olmuştur. 1968 Mayıs'ında Paris'te başlayan öğrenci eylemleri ile fitili ateşlenen hareket, işçi grevlerinin de desteği ile zamanla tüm dünyayı saran bir gençlik hareketinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Polonya, Çekoslovakya gibi Doğu Bloğu ülkelerine dahi yayılan hareketler ABD'de de muhalif eylemleri arttırmıştır⁴⁶.

1970'li yıllar baskıcı dikta yönetimlerine karşı hareketleri de hızlandırmıştır. 1974 yılında Portekiz'deki devrim girişimi, sosyal demokrat Avrupa'nın yatıştırıcı politikası ile yumuşak bir geçiş sürecini getirmiş ve demokratik sisteme geri dönmüştür. Bunun yanında 1979'da Nikaragua'da gerçekleşen Sandinist Devrim ile 1979 şahın baskıcı rejimine karşı İran halkının, dini liderler etrafında birleşerek gerçekleştirdiği İran İslam Devrimi, iki farklı coğrafyadaki iki farklı ideolojik yönelime sahip devrimin, kapitalist sistemin süper gücünün müdahalesi ile karşı karşıya kalacağını göstermiştir⁴⁷. Bu hareketler Soğuk Savaş'ın son döneminde yeni gerilimleri doğururken, Batı'da spesifik mücadelelere odaklanan yeni toplumsal hareketlerin yükseldiği süreçte iktidarı değiştiren son mücadelelerin örneği olarak yerlerini almışlardır.

1968 hareketinin sistem karşıtı karakteri kabul edilmekle birlikte, bu hareketin, işçi mücadelelerinin temelinde yer alan iktidarı ele geçirmek gibi bir amaç taşımaması toplumsal hareketlerle ilgili yaklaşımlarda köklü değişimlere neden olmuştur. 1968'in ardından 1970'li yılların ortalarında dünyanın farklı coğrafyalarında tekrar canlanan işçi grevleri, öğrencilerin/gençlerin desteği ile toplumsal hareketlere yeni bir ivme kazandırırken; sendika

⁴⁵ Eski hareketler ise eleştirilerden bir kısmının orta sınıftan geldiğini belirterek geri plana iterken, yeni hareketlerin bir kısmını da bölücü olmakla suçlamışlardır.

⁴⁶ Özellikle siyahların hak mücadelesi ile savaş karşıtı eylemler ABD'nin pek çok eyaletine yayılmıştır.

⁴⁷ ABD, Latin Amerika ülkeleri açısından olumsuz bir örnek oluşturacağını düşündüğü Sandinist harekete karşı komşu ülkelerdeki Amerikan yanlısı yönetimlerin de desteği ile "contra" hareketini örgütlemiştir. Bu hareketin finansmanı için CIA'nın gizlice İran'a silah sattığı ortaya çıkmıştır. Öte yandan İran'da devrim sonrası yaşanan rehine krizi ve zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip İran'ın, Amerikan yanlısı şah rejiminin ardından Amerikan karşıtı İslami rejimin yönetimine geçmesi ABD'nin rejime muhalefetini arttırmıştır. Bu durum doğrudan bir Amerikan müdahalesi olmadan, Irak'ın kışkırtılması ile İran-İrak Savaşı'na giden süreci hızlandıracaktır.

yöneticileri ve işçi partisi liderlerinin hükümetle uzlaşısı, bu mücadeleleri sonuçsuz bırakmıştır (Harman, 2010, s. 556). Sistem karşıtı yönlerini kaybeden işçi hareketlerinin etkisini yitirmeye başladığı süreçte yeni kimlik siyasetiyle paralel olarak yeni toplumsal hareketlerin de belirginleştiği gözlenmiştir. Özellikle Latin Amerika'daki gelişmeler, işçi hareketinin etnik, dinsel, kimlik temelli hareketler ve kadın hareketinden bağımsız bir şekilde etki gösteremeyeceğini ortaya koymuştur (Kalouche ve Meilants, 2008, s. 234).

1970'lerden itibaren ivme kazanan toplumsal hareketler yanında ekonomik kriz de dünya sistemini sarsan bir diğer gelişmedir. Keynesyen politikalar ve sosyal devlet tartışmaya açılıp, neoliberalizmin teorik temelleri atılırken, 1980 yılında İngiltere'de Thatcher hükümeti, ABD'de Başkan Reagan neoliberal politikaların ilk uygulamalarını başlatmışlardır. Devletin ekonomiye müdahalesinin engellenmesi, sosyal politikalarda devletin rolünün azaltılması gibi uygulamalarla özelleştirme sürecine hız verilmiştir. 1980'li yıllar Doğu Bloğu'nda da dönüşümün başlangıcı olmuştur.

1979 Afganistan müdahalesinin Sovyet Birliği'ne vurduğu askeri ve ekonomik darbe, Polonya'da demokrasi talebiyle ortaya çıkan "Dayanışma" (*Solidarnos*) Hareketi, Gorbaçov önderliğinde Sovyet yönetiminin yeniden yapılandırılması sürecini başlatmıştır. "Perestroika" (yeniden yapılanma) ve "Glasnost" (açıklık) politikaları, zayıflayan Sovyetler Birliği'ni çöküşten kurtaramamış, Polonya'nın ardından Doğu Avrupa'nın diğer ülkelerine de sıçrayan toplumsal hareketler, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile son bulmuştur (Best v.d., 2008, s. 425-29). Doğu Bloğu'nun parçalanması anlamına gelen bu durumun ardından, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşü Soğuk Savaş dönemini sona erdirmiştir. Bunun yanında Çin'de 1978 yılından itibaren uygulamaya konulan yeni ekonomi politikası, özellikle sanayide kapitalist sistemin yaygınlaşmasını, yolsuzlukları, yönetici sınıfların zenginleşmesi yanında çalışanların yoksullaşması sorunlarını da beraberinde getirmiştir. 1989 yılında Tiananmen Meydanı'nda, öğrencilerin başını çektiği muhaliflerin, yolsuzluklara karşı demokrasi talebini de içeren eylemleri ve düzenlediği işgalin sert önlemlerle bastırılması, ülkenin uluslararası imajını sarsan bir etki yaratmanın yanında, çökmekte olan Sovyet rejiminin yıkılmasının ardından, dünyadaki son komünist rejimlerden birinin de devamını sağlamıştır⁴⁸ (Best v.d., 2008, s. 344-47).

⁴⁸ Çin günümüzde de resmen Komünist Parti yönetimi altında olmasına karşın, güçlenen ekonomisi ve dünya üretiminde oynadığı rol bağlamında kapitalist sistemin en önemli aktörlerinden biri konumundadır. Özellikle ağır çalışma koşulları, ülkedeki gelir adaletsizliği ve yönetimin baskısı uluslararası tepkilerin artmasında etkilidir. Buna karşın Çin'de muhalefeti bastıracak düzenlemelerin ağırlığı kitlesel tepkileri frenlemektedir.

2.4.1 Post-Marksizmin Yarattığı Değişim

Merleau-Ponty tarafından Batı Marksizmi olarak adlandırılan post-marksist yaklaşımlar temelde Marksizmin praksis, yabancılaşma, kurtuluş ve ütopya gibi hümanist kavramlara ağırlık veren felsefi bir eleştiri olduğunu ifade ederek; kültür, değerler, anlam, insanın amaçları gibi alanlara eğilen bir tarih felsefesi olduğunu belirtmişlerdir (Swingewood, 2010, s. 237). Althusser, Poulantzas gibi düşünürler, Frankfurt Okulu (ve eleştirel teorinin kurumsallaşması) Marksizmin yeniden yorumlanması sürecini hızlandırmıştır. Althusser, kuramın pratik tarafından doğrulanan ya da yanlışlanan bir şey olmadığını öne sürerken, toplumun farklı yapıların bir aradalığından meydana geldiğini belirtmiş ve toplumdaki çelişkilerin daha çok üst yapı tarafından belirlendiği ve ekonomik nedene indirgenemeyeceğini dile getirmiştir. Kapitalizmin devamını sağlayan bu hukuki, siyasal ve ideolojik üst-yapıdır; bu yapı içinde birey, kendisine biçilen rolleri yerine getirmektedir, bu bağlamda Althusser bireyin kararlarında özgür ve iradi olduğunu yadsımaktadır (Coşkun, 2007, s. 127-29).

Poulantzas, devletin hakim sınıflar karşısında görece özerkliğini savunurken, sınıfların oluşum sürecinde sadece altyapının değil, politik ve ideolojik etmenlerin de rolü olduğunu vurgulamaktadır. Çin'deki Maoist kültür devrimi'nden etkilenen Poulantzas, ilerleyen dönemlerde Batı Marksizmine yakın fikirleri savunmaya başlamıştır (Wood, 2006, s. 50-52). Sınıf mücadelesi konusunda karşı karşıya gelen güçlerin siyasal örgütler aracılığıyla mücadele eden sınıflar değil, parti-siyaset yarışı içindeki örgütler olduğunu dile getirirken, mücadele içinde işçi sınıfının halk kitleleri ya da daha özel tanımıyla küçük burjuvazi ile ittifakı üzerinde durmuştur. Bunun yanında üretken ve üretken olmayan emek kavramları ile işçi sınıfı ve küçük burjuvazi arasındaki ayrımı ortaya koymaya çalışmıştır; bu, sınıfların oluşumunda, bölünmesinde veya sınıflar arası ilişkilerde politik ve ideolojik etmenlerin belirleyiciliğiyle de paralel bir yaklaşımdır, böylece sömürü ilişkilerinin geri planda kaldığı bir sınıf çözümlemesi ortaya konmaktadır. Sosyalizme geçiş sürecinde devletin tüm kurumları ile dönüştürülmesi ve demokratikleştirilmesinin de üzerinde de durmaktadır (Wood, 2006, s. 60-73).

Horkheimer, Adorno ve Marcuse'un başını çektiği Frankfurt Okulu, kapitalizmin merkezileşmesi ile toplumsal yapının atomlaştığına dikkat çekerken, küçülen kamusal alan içinde toplumsal yapının bireyin değerlerini güvence altına alan güçlü, bağımsız kurumları barındırmadığını; bireyler arasındaki ilişkinin giderek şeyler arası ilişkiye dönüştüğünü öne sürmektedir (Swingewood, 2010, s 308). Frankfurt Okulu ile özdeşleşen eleştirel kuram, birey

ve toplum ayrımını önemsizleştirirken, verili işbölümünü (tek tek etkinliklerin ortak etkiyi belirlediği çerçeveye) insanın eylemlerinden kaynaklanan ve planlı kararlara, akılcı hedef koymalara da tabi olabilen bir eylem olarak görmektedir.

Eleştirel kuram içinde olayların yinelenmesine ve böylece kendi kendini yeniden üreten bütünselliğe dayanan genel kıstaslara yer verilmemektedir. Olguların tarihsel olarak her defasında yeniden analiz edilmesi gerekli görülmektedir; ayrıca onayına güvenilebilecek bir toplumsal sınıfın olmaması eleştirel kuramın bir başka boyutudur (Horkheimer, 2005, s. 256, 387, 395). Bu bağlamda Marcuse, işçi sınıfının gerçekleştireceği bir devrim fikrinden çok, işçi sınıfı dışındaki diğer kesimlerin, yani halkın hareketinden bahsetmektedir (Coşkun, 2007, s. 126). Bunun yanında eleştirel kuram içinde emek, değer, üretkenlik gibi ekonomik kategoriler, düzenin içinde geçerli oldukları şekilde kabul edilirken; ekonominin belirleyici üstünlüğü reddedilerek, ekonominin sefaletin birinci nedeni olduğu için, eleştirinin bu bağlamda yöneltilmesi gerektiği belirtilmektedir (Horkheimer, 2005, s. 394-96).

Post-marksist kuramlar, Marksist kuramın temel kavramlarını kullanmakla birlikte, aslında bu kavramların yeniden yorumlandığı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ekonominin ve üretim tarzının toplumsal ilişkiler üzerinde belirleyiciliği, post-Marksist kuramlarda yerini ideoloji, politika ve kültür gibi üst-yapı kurumlarının etkisine bırakmaktadır. Sınıf kavramı da farklı sınıflardan oluşan ve daha geniş bir kitleyi ifade eden halk kavramı ile yer değiştirmeye başlamıştır. Böylece sınıf mücadelesi ya da devrimci mücadelenin öznesi de amacı da post-Marksist yaklaşımlarca değiştirilmekte, demokratik mücadele tartışması ön plana çıkmaktadır. Eleştirel kuramın tarihsel olguların genellemelere konu olamayacağı yorumu da, olguların koşulların özgünlüğü dikkate alınarak değerlendirilmesinin yolunu açmıştır.

Buna karşın, Post-marksistlerin teori ile pratik ilişkisini farklı yönde yorumlayan analizlerinin, teori ile pratik ilişkinin koparılması anlamını taşıdığı yönünde eleştiriler de mevcuttur (Coşkun, 2007, s. 134). Petras (2004, s. 341-42), post-marksistlerin, emperyal devlet sorununu ihmal ederek siyasal ve kültürel alanlara ağırlık veren teorik tartışmalara giriştikleri için pratik mücadele ve ampirik gerçeklerden uzaklaştıklarını iddia etmektedir. Post-markist yaklaşımların çeşitliliğine karşın, yeni-revizyonizm çerçevesinde ortak noktaları ise Wood (2006, s. 22-25) tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

- İşçi sınıfı, Marx'ın iddia ettiği gibi siyasi ve devrimci bir güce dönüşmemiştir; bu durum ekonomi ile politika arasında bir özdeşliğin bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

- Ekonomik sınıf çıkarları, ideoloji ve politikanın özerkliğine dayanarak reddedilmektedir. Bu durumda işçi sınıfı ile sosyalizm arasında da zorunlu veya ayrıcalıklı bir ilişki bulunmamaktadır.
- Sosyalist bir hareketin oluşumu, sınıftan bağımsızdır. Sosyalist bir hareketin hedefleri sınıfı aşan, evrensel insani amaçlarla örtüşmektedir. Popülist hareketler sınıfsal bağlarından arındırılmış, ideolojik ve siyasal bağlarla birbirine bağlanabilen öğelerle, ideolojik ve politik düzlemde örgütlenebilmektedir.
- Sosyalizm mücadelesi, eşitsizliğin ve baskının farklı biçimlerine karşı çeşitli direnişlerin demokratik mücadeleler çerçevesinde bir araya geldiği bir çoğulluk olarak algılanmaktadır.
- Sosyalist hareketin tabanını dar sınıfsal çıkarlar doğrultusunda hareket eden belli kesimler değil, evrensel insani değerlere bağlanmaya yatkın insanlar oluşturacaktır.

Değişen tarihsel koşullar, işçi sınıfının durumunu ve mücadelenin niteliğini de değiştirmiştir. Komünist sisteme geçiş amacından uzaklaşan işçi hareketleri, kapitalizmle uzlaşma yoluyla, demokratik ve sınıfsal haklarını genişleten politik değişimleri gerçekleştirmekte başarıya ulaşmıştır. Bu durum elde edilen kazanımlarla yetinilmesi sonucunu doğurarak sistemi değiştirecek kitlesel işçi hareketlerinin gerilemesine neden olmuştur. Öte yandan bu durum belli alanlarda demokratik mücadeleler veren hareketlerin güçlenmesinde rol oynamıştır. Bu çerçevede değişen koşullar Marksist kuramın yeniden yorumlanmasını gerektirmiştir. Post-Marksist yaklaşımların önünü açtığı bu süreç, yeni toplumsal hareket kuramlarının ortaya çıkışına da zemin hazırlamıştır. İdeolojik olarak sınıf mücadelesinin geri plana itilmesiyle benzer şekilde yeni toplumsal hareketlerin de işçi sınıfı mücadelelerini niteleyen eski toplumsal hareketlerin gerilediği süreçte ortaya çıktığı; katılımcıları, amaçları ve yöntemleri ile eski hareketlerden farklılaştığı gözlenmektedir.

2.4.2 Touraine'in Kavramsallaştırmaya Katkısı ve Yeni Toplumsal Hareketler

Makro düzeyde yeni toplumsal hareket kuramları genişleyen ekonomik yapı ile artan çağdaş toplumsal hareketler arasındaki ilişkiye ve belli hareketlerde kültürün rolü üzerine yoğunlaşırken, mikro düzeyde kimlik ve kişisel davranış konularının toplumsal hareketlere nasıl yansıdığı ile ilgilenmektedir (Pichardo, 1997, s. 411). Yeni toplumsal hareketler, klasik (işçi sınıfı) hareketlerden örgütlenme biçimleri, eylem repertuarları, değer ve talepleri, politik alanla ilişkileri ve kimliklerin ön plana çıkması bağlamında farklılaşmaktadır (Neveu, 2009, s. 61-63).

Yeni toplumsal hareketler merkezi örgütlenmeden çok, delege tipi yerel örgütlenmeler ve katılımcıların özerkliğine ağırlık verirken, benimsedikleri değerler de toplumsal denetime direnç ve özerkliğe dayanmaktadır. Klasik sınıf kimliğinden bağımsız yeni kimliklerle hareket ederek taleplerini, yaşam biçimleri ve kimliklerinin tanınması konusunda yoğunlaştırmakta ve devlete meydan okumak yerine bağımsız/özerk özel alanlar yaratmayı tercih etmektedirler. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketler kurumsal ve hiyerarşik yapılardan uzak, belli ve sınırlı bir amaç için bireyleri bir araya getiren, homojen bir yapı sergilemeyen örgütlenmelerdir (Sommier, 2003, s. 26).

Yeni toplumsal hareketlerin kuramsal temelini oluşturulmasında A. Touraine önemli rol oynamaktadır. Touraine'in yeni toplumsal hareket yaklaşımından önce post-endüstriyel süreçte ortaya çıkan "programlanmış toplum" (*société programmée*) görüşü ile toplumsal hareket kavramına yüklediği anlamlar önem taşımaktadır. Böylece programlanmış toplumda, toplumsal hareketlerin işçi mücadelelerinden neden ayrıldığı anlaşılabilir; bu ayrım yeni toplumsal hareketler yaklaşımının da temelini oluşturmaktadır.

2.4.2.1 Post-endüstriyel ya da Programlanmış Toplum

19. yüzyıl ticaret toplumundan sanayi toplumuna, cumhuriyet ruhundan işçi hareketine geçişe sahne olurken; geçiş dönemlerinde toplumların çok boyutlu yapısı, onun tek bir boyuta dayanarak tanımlanamamasına yol açmaktadır (Touraine, 2010, s. 319). Touraine'e göre toplum, toplumsal eylemin sonucu ve toplumsal ilişkilerin ürünüdür; aynı zamanda eylem sistemleri hiyerarşisi, toplumsal hareketler, politik mücadeleler ve kültürel yaratılar ağıdır. Kültürü yaratan toplum, kültürel eylemler ve tarihsellik, politik karar ve kurumlar, örgütsel işlev düzeyinde ortaya çıkan kültürel yönelimler ile tanımlanan aktörler sistemidir (Vaillancourt, 1991, s. 7). Endüstriyel toplumdan post-endüstriyel ya da programlanmış topluma geçiş yeni toplumsal aktörler ve mücadeleler ortaya çıkarmıştır; böylece yeni bir kültürün toplumsal kontrolü amacını taşıyan ilişkiler ve çatışmalar bütünü içinde toplumsal tarih yenilenmektedir (Touraine, 1978, s. 14). Bu bağlamda tarihsel bir dönüşümün yarattığı kültürel yenilenme süreci toplumsal aktörleri ve mücadele alanlarını değiştirmektedir. Post-endüstriyel toplum kavramı ile artık kapitalist ya da klasik endüstriyel toplumda yaşamadığımız ifade edilmektedir (Melucci, 1995, s. 194).

Touraine, tarihsellik durumunun dışında anlaşılmasının zorluğundan bahsettiği sanayi sonrası toplum yerine, programlanmış toplum ifadesini kullanmayı tercih etmektedir. Programlanmış toplumda kültürel malların (eğitim, sağlık, medya gibi) kitlesel olarak üretim ve dağıtımının merkezi konuma yerleşmiş olduğunu, şeylerin idaresinden insanların

yönetimine geçildiğini ortaya koymaktadır. Toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimleri ile kişisel ve kolektif tutumlar programlanmış topluma nasıl geçildiğiyle ilintilendirilmiştir. Liberal, müdahaleci ya da halk hareketiyle yaşanan geçiş örgütlenme ve tutumlarda değişiklik yaratmaktadır. Bu bağlamda tarihsel farklılıkların ötesinde bir toplum modeli ve yeni tarihsel eylem sistemi programlanmış toplumu oluşturmaktadır (Touraine, 2010, s. 311, 317).

Kavramlaştırmanın netlik kazanmamasına karşın, mevcut toplum modellerine göre farklılık gösteren post-endüstriyel toplumun ayırt edici özellikleri Melucci (1995, s. 187-89) tarafından şu şekilde sıralanmıştır: toplumsal yaşamın merkezinde imajlar ve sembollerle dönüşüm yaratan iletişimin temel kaynak olarak yer alması; medyanın, iletişimin önemiyle birlikte günlük eylemlerin belirlenmesinde rolünün artması; küreselleşme/gezegenselleşme (*planétarisation*) sürecinde zaman ve mekanın anlam değiştirmesi; post-materyalizmin ön plana çıktığı süreçte küresel karşılıklı bağımlılığın artması; bilgiyi anlama, algılama, kullanma, dönüştürme, kaynağa şekil, boyut ve anlam yükleme süreçlerinde insanın kapasitesinin önem kazanmasıdır⁴⁹.

Programlanmış toplumda sınıf ilişkileri sona ermemiştir; fakat işçi hareketinin politik bir güce dönüşmesi onu merkezi bir toplumsal hareket olmaktan çıkararak ulusal bir aktöre dönüştürmüştür. Programlanmış toplumun merkezinde ise başlı başına bir aktör olan toplumsal hareketler yer almaktadır. Touraine'e göre, aynı sosyal alana ait, ama çıkarları karşıt aktörler arasındaki toplumsal ilişki, yani eylem sistemlerinin hiyerarşik bütünlüğü toplumu oluşturmaktadır. Toplumun iki temel ögesi ise işlevsel temele dayanan tarihsellik ile sosyal pratiklerin geliştiği alan olarak sınıf ilişkileridir. Bu bağlamda toplumsal hareketler tarihselliğin toplumsal yönelimi için mücadele eden sınıf içindeki aktörlerin kolektif eylemidir; bu hareketler aynı zamanda toplumsal ilişki normlarının yeniden düzenlendiği büyük kültürel değişimleri de getirmektedir (Touraine, 1978, s. 26-27, 43-44).

2.4.2.2 Touraine'in Toplumsal Hareketlere Bakışı

Touraine'e (1978, s. 52) göre toplumsal hareketler örgütlü birer kolektif eylemdir; somut bir tarihsel bütünlük içinde aktör, tarihselliğin toplumsal idaresi için mücadele etmektedir. Bu çerçevede somut bir kolektiflik içinde karşısındaki sınıfa karşı mücadele eden aktörün örgütlü davranışı toplumsal hareketi oluşturmaktadır (s. 107). Aynı hedefe yönelik iki rakip aktörün mücadelesi olarak özetlenebilecek toplumsal hareketler içinde yer alan aktörler rakipleriyle

⁴⁹ Bilgi kaynağını kontrol etmenin güçlüğüne de değinen Melucci, farklı kanallardan yayılan bilginin paylaşımının, kullanılacağı alan ve yönlendiriciliğiyle doğrultusunda, sahip olana verdiği güçle ilişkili olduğuna değinirken, sorunların nasıl adlandırılacağını da belirleyen dilsel kodların yaratılmasında da etkili olduğunu belirtmektedir (1995, s. 190).

birlikte tanımlanmaktadır (s. 118). Başka bir ifade ile toplumsal hareketin üç ögesi kimliğin ve çıkarların korunması, karşıt bir güce karşı mücadele ve rakiple paylaşılan ortak bir vizyondur (toplumsal model) (Vaillancourt, 1991, s. 7).

Toplumsal hareketler karşısında olana ya da rakibine ve sorun oluşturan bir konuya yönelik ikili bir ilişkiyi içinde barındırmakta; kimlik, muhalefet ve bütünlük ilkelerinin bileşimi olarak ele alınmaktadır (Touraine, 1978, s. 112). Bir toplumsal hareketin belli bir ilke ya da amaç ile açıklanması mümkün değildir; hareket sabit olmayan bir bütünlük içinde tamamen uyumlu olmayan, çoğunlukla başka kolektif eylem biçimleriyle karışmış şekilde ortaya çıkmaktadır. İstemli ve örgütlü bir kolektif eylem olan toplumsal hareketler, kimliği ve kendi çıkarlarının farkında olan sınıfsal bir aktörün, tarihselliğin sosyal idaresi için rakibine karşı giriştiği mücadeledir (Vaillancourt, 1991, s. 7).

Toplumsal hareket, sosyal bir alanın kontrolü için kolektif bir aktör tarafından rakibine karşı yürütülen örgütlü çatışmacı bir eylem çeşidini ifade eden mücadele⁵⁰ türlerinden bir tanesidir (Touraine, 1978, s. 118-128, 116-117). Bu durum toplumsal hareketlerin toplumsal değişimi amaçlayan mücadelelerle paralelliği ve başka mücadele yöntemleriyle bir arada gelişebileceğini göstermektedir. Mücadele, devlete karşı ve ona son vermek amacını taşıırken, hareketler böyle bir amaç edinmemiştir; toplumsal bir hareket, kültürel yönelimler ve toplumsal örgütlenme biçimleri arasında yer almaktadır (Touraine, 1984, s. 6-7).

“Toplumsal hareket bir düşünce akımı değildir”, çünkü devreye soktuğu iktidar bağlantıları değildir; fakat toplumsal hareket kültürel eğilimlerin iktidar bağlantıları ve eşitlik dolayısıyla kültürel yönelimlerin hedefidir; bu nedenle sınıf kavramının yerini almalıdır (Touraine, 2010, s. 310). Endüstri toplumuna özgü bir kavram olan toplumsal sınıf, post-endüstriyel topluma geçişle yerini aktörün sisteme direnme ve özgür, sorumlu eylem kapasitesi ile tanımlanan toplumsal harekete bırakacaktır. Edim/eylem, sadece sosyal bir duruma verilen yanıt değildir; yaratım, yenilik ve anlama atf yapan bir kavramdır. Toplumsal bir hareket çatışma, kurumlar, yeni sosyal ilişkiler ortaya çıkarmaktadır (Touraine, 1965, s. 12, 16-17). Bu bağlamda toplumsal hareketler, tarihselliğin toplumsal yönelimi için mücadele eden sınıf içindeki aktörlerin kolektif eylemidir; bu hareketler aynı zamanda toplumsal ilişki

⁵⁰ Toplum adına yürütülen, örgütlü, karşıt bir gruba/sınıfa yönelik, toplumun tamamını ilgilendiren sosyal bir tartışmayı içeren hareketler mücadele olarak tanımlanmaktadır. Touraine mücadeleyi tarihsellik, kurumlar ve örgütlenme bağlamında üç analiz düzeyinde, olumlayıcı ve eleştirel mücadeleler şeklinde sınıflandırmıştır. Olumlayıcı mücadeleler tarihsellik, kurumsallık ve örgütlülük bağlamında sırasıyla toplumsal hareketler, kurumsal veya politik baskı, talep içerikli mücadeleler şeklinde sınıflandırılırken, eleştirel mücadeleler aynı bağlamda kriz, bloke etme, devrimci eylem olarak ele alınmıştır.

normlarının yeniden düzenlendiği büyük kültürel değişimleri de getirmektedir (Touraine, 1978, s. 43-44).

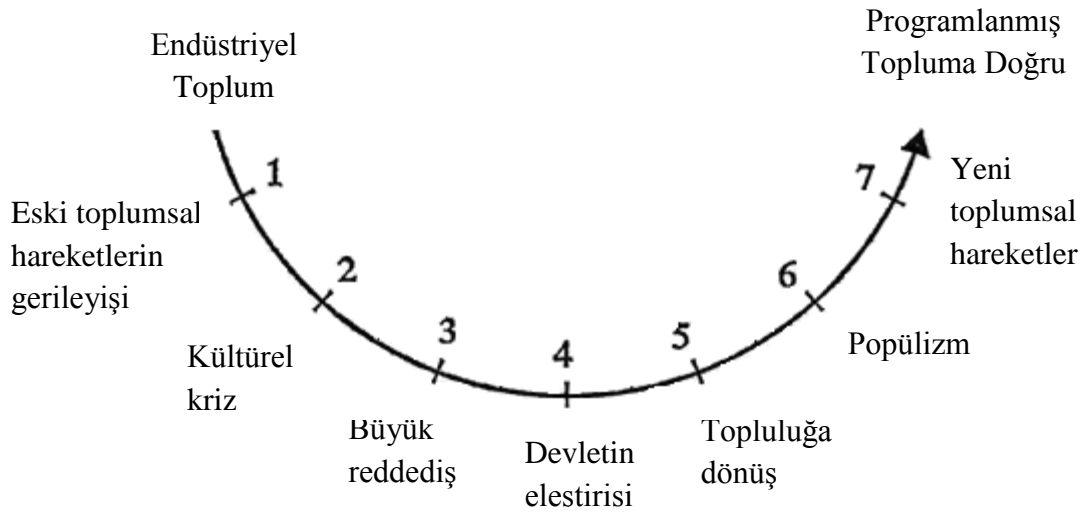
Toplumsal hareketlerin işçi hareketlerinden en önemli farkı, kültürel yönelimli çatışma halindeki sosyal davranışları içermesidir. Bunun yanında toplumsal hareketler birer sınıf eylemi olsalar da doğrudan devlete, iktidarı ele geçirmeye ya da yönetici gücü değiştirmeye yönelik bir eylem söz konusu değildir; söz konusu olan tamamen toplumsal bir rakibe yönelik sınıf eylemidir (Touraine, 1978, s. 110-111). Touraine, işçi hareketini de toplumsal bir hareket olarak değerlendirmekte ısrarcıdır; fakat sendikaların politik sistemin temel aktörlerinden birine dönüştüğü süreçte işçi hareketi de toplumsal hareket olma özelliğini yitirmektedir (Vaillancourt, 1991, s. 4-5). Toplumsal bir hareket tarihsellik alanı içinde, bu alanın temel aktörlerinden biri olarak yer alır ve parçası olduğu toplumla birlikte ortaya çıkar, gelişir ve son bulur (Touraine, 1978, s. 130). Yeni toplumsal hareketler ise politik ve ekonomik alandan çok kültürel alana kayan çatışmaların merkezinde bireyin özgürlüğü ve toplumsal yaşamın her düzeyinde özerkleşmenin önemini vurgulayarak yer alacaktır (Vaillancourt, 1991, s. 9-10).

Touraine'in toplumsal hareketler konusunda yaptığı bir diğer katkı ise yeni bir analiz yöntemi öngörmesidir. "Aktif Katılımcı Yöntem" (*intervention sociologique*) ile sosyolog ve sosyal ortaklar arasında etkileşim kurularak, kolektif eylemin içinden analiz yapılması öngörülmektedir (Touraine, 1978, s. 45-46). Toplumsal hareket araştırmaları, sosyolojiye yeni bir yönelim getirerek tarihsel aktörlerin önemini ortaya koymuş ve her analiz düzeyinde öznenin yeniden dikkate alınmasını sağlamıştır (Vaillancourt, 1991, s. 7). Bu bağlamda toplumsal hareketlerin post-endüstriyel toplumların kompleks yapısını ve yarattıkları dilemmayı anlamada önemli rol oynadığını belirten Melucci de kolektif eylemin ve araştırmacının etkileşimine değinmektedir. Gözlemci, araştırmacı ya da teorisyenin toplumsal hareketin yarattığı değişimle bağlı olduğunu belirterek (1995, s. 202-03), hareketlerin bakış açılarını da etkilediğini ortaya koymaktadır.

2.4.2.3 Yeni Toplumsal Hareketler

Devletin, uluslararası ilişkilerin ve yeni sosyal kontrol mekanizmalarının önemini arttığı post-endüstriyel toplumlarda, toplumsal ilişkiler ve hareketler, kültürel oluşumlar ve politik mücadeleler ağı olarak düşünülebilir. Post endüstriyel toplum, üretim ve iletişim araçlarının yönetimi ile sosyal hayatın örgütlenme modelinin kontrolü temeline dayanan programlanmış toplumdur. Sanayi toplumundan programlanmış topluma geçiş süreci sınıf ilişkileri ve çatışmalarında değişimi de beraberinde getirmiştir; işçi sınıfının sanayi toplumunda oynadığı merkezi rol, bu bağlamda post endüstriyel toplumda yeni toplumsal hareketler ile yer değiştirmektedir (Touraine, 1978, s. 19-23). Bu çerçevede toplumsal hareketlerin değişim aşamaları şu şekilde şematize edilmektedir:

Şekil 2.1 Toplumsal Hareketlerin Toplumsal Değişimle Paralel Dönüşüm Aşamaları

Kaynak: Touraine, 1978, s. 25.

Eski toplumsal hareketlerin gerilemesi, eski toplumun değerlerine karşı gelişen kültürel kriz, büyümenin reddi ve yeni denge arayışları sanayi toplumundan uzaklaşma sürecinin aşamalarını oluşturmaktadır. Devletin liberal ve özgürlükçü yönde eleştirilmesi, iktidarın merkezileşmesinin reddi, kimliğini yeniden bulmak isteyen değişim yanlılarının ortaya çıkışı aşamalarını içeren yeni kolektif eylemler yeni toplumsal hareketler temelinde gelişen programlanmış topluma geçişi sağlamaktadır (Touraine, 1978, s. 25).

Touraine, yeni toplumsal hareketlerin, yeni bir toplum yaratmak düşüncesinden çok “yaşamı değiştirmeyi” hedeflediğini belirtmektedir. Yeni toplumsal hareketleri, post-politik hareketler olarak adlandıran Melucci ise toplum yapısı ve kolektif eylemin açıklanması arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Günümüzde geçerli toplumsal modellerin tek başlarına toplumsal değişimi ve hareketliliği açıklamakta yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Değişimin yarattığı teorik ve kavramsal kargaşanın, toplum modellerinin ve toplumsal hareketlerin teorik bir çerçeveye oturtulmasını zorlaştırdığını belirtmektedir (Melucci, 1995, s. 185-86).

Yeni toplumsal hareketler sanayi toplumlarında oluşmalarına karşın en yoksul ve en fazla tahakküm altındaki toplulukların savunma eylemlerinde de ortaya çıkmaktadır; bu da hareketlerin işçi hareketine kıyasla enternasyonal yönünün daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin merkezindeki ahlaksal bilinç, sendikaların ya da baskı gruplarının toplumsal-siyasal stratejilerinden çok kimlik ve saygınlıkla bağlantılı görülmektedir. Sommier’ye (2003, s. 162-203) göre de yeni toplumsal hareketler doğrudan devlete yönelmeyen bir başkaldırıdır. Barışçı ve teatral yöntemlerle eylemler düzenleyen, kültürel bir direniş içeren, sibernetik eylemler gerçekleştirebilen (*hacktivisme*), internet

aracılığıyla alternatif iletişim yolları geliştiren ve hareketlilik için yeni bir güç oluşturan farklı yeni toplumsal hareket örneklerinden bahseden Sommer, bu hareketler içinde şiddet içermeyen bir itaatsizliğin söz konusu olduğunu belirtmektedir.

Faşist ya da komünist partilerin sunduğu modelden uzaklaşma isteği duyan yeni toplumsal hareketler, tarihin anlamından çok özyönetimden, iç demokrasiden söz etmektedirler; bu durumda sanayileşmiş toplumlardaki tüm bireycilik ve ahlaksal yargı biçimlerinin yeni toplumsal hareketlerin ifadesi olduğu sonucu çıkarılmamalıdır (Touraine, 2010, s. 315-16). Bireyleşmenin önemine değinen Melucci de büyük oranda tercih ve kararlara bağlı olarak şekillenen kolektif öznenin, kolektifliğin yaratılmasında toplumsal bir motivasyon bulmak ya da yaratmak durumunda olduğunu ortaya koyarken; bunların birliğin sağlanması ve eyleme geçirilmesinde gerekli olan unsurlar olduğunu vurgulamaktadır (Melucci, 1995, s. 198). Bunun yanında yeni toplumsal hareketlerin bazı olumsuz yönler barındırdığı da ifade edilmektedir. Bireye aşırı önem verme, örgütsel istikrarsızlık, eylemin etkililiğini azaltma kaygısıyla kurumsallığın reddedilmesi de yeni toplumsal hareketlerin olumsuz yanları olarak ortaya konulmaktadır (Sommer, 2003, s. 279-80).

Touraine, yeni toplumsal hareketlerin post-endüstriyel toplumlara özgü olduğunu ortaya koyarken, benzer süreci yaşayan farklı toplumlarda, özellikle politik yapıyla paralel olarak, toplumsal hareketler bağlamında değişiklik gösterdiği gözlenmektedir. Kriesi (2008), Almanya, Fransa, İsviçre ve Hollanda'daki yeni toplumsal hareketleri (araçsal hareketler olarak barış, ekoloji ve dayanışma hareketleri; alt-kültür hareketleri olarak gay ve karşıt kültür hareketleri ile kentsel hareketler) incelediği çalışmasında farklı ülkelerin devlet yapılarının hareketlerin gelişiminde oynadığı rolü (hareketlerin örgütlenmesinin kolaylığı-zorluğu, informel örgütlenmelere baskı olup olmadığı, hareketliliğin engellenip engellenmediği) ele almıştır. Bu bağlamda hareketlerin örgütsel gelişimlerinde politik süreçten bağımsız değişikliklerin de olabileceği belirtilirken, örneğin ekolojik hareketin diğerlerine göre daha çok kaynağa sahip olduğu ortaya konulmuştur⁵¹.

İşçi sınıfının yerine halkı geçiren Laclau, politik ve ideolojik ilişkiler üzerinde durarak siyasal ve demokratik mücadele içinde yeni toplumsal hareketlere ağırlık veren diğer bir isimdir (Coşkun, 2007, s. 131). Marksist kuramın (sınıf) indirgemeciliğine karşı çıkarak, halk ittifakları stratejisi ve ideolojik mücadeleye (ideolojik pratik) ağırlık vererek sınıfın tarihsel önemini geri plana itmektedir (Wood, 2006, s. 78-79). Laclau'nun Mouffe ile birlikte

⁵¹ Bunun yanında araçsal hareketlerin kurumsallaşma imkanının, ticarileşen alt-kültür hareketlerine göre daha çok olduğu belirtilirken, bu durumun ülkelerin politik yapısına göre farklılaşabildiği, örgütsel gelişim ve politik bağlam arasındaki ilişkiye dayanılarak açıklanmıştır.

toplumsal hareketlerin değişimi ile ilgili de görüşleri mevcuttur. İşçi sınıfının yerine halkı, sosyalizmin yerine de “radikal demokrasi”yi koyarken (Wood, 2006, s. 84), bireyin kişisel gelişimini engelleyecek tüm egemenlik ilişkilerini reddetmektedirler; bu bağlamda otoriter egemenlik yapısındaki demokratik devrim gibi iddialarda bulunan halk hareketlerinin ortaya çıkabileceği belirtilmektedir (Smith, 1998, s. 177). Kapitalizmin tarihsel dönüşümünün, post-endüstriyel ülkelerde klasik işçi sınıfının gerilemesine neden olduğu, kapitalist üretim ilişkilerinin toplumsal yaşamın tüm alanlarına yayılmaya başlamasının yarattığı kayma ile yeni toplumsal protesto biçimlerinin ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Laclau ve Mouffe, 1987, s. 80).

oğulculuğu analizlerinin başlangıç noktası kabul eden Laclau ve Mouffe, ekonomik alanın politik alan olarak yapılandırıldığını iddia etmektedir (1987, s. 94). Klasik Marksizmin politik stratejisinin işçi sınıfı üzerine odaklanmasını toplumsal yapının kapitalizm altında basitleştirilmesi olduğunu dile getirirlerken, buna karşın hegemonik ilişkilerin yaygınlaşmasının yeni politik argümanlar ile yer değiştirdiği belirtilmektedir (s. 98-99). Onlara göre sürekli yeniden tanımlanan, uzun ve karmaşık hegemonik yapılanmanın sonucu demokrasi ve sosyalizmi bütünleştiren politik projedir (s. 101). Bu çerçevede sosyalizmin, “demokratik devrimin” ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilirken, demokratik devrimin yaygınlaşmasının anti-kapitalist mücadeleyi derinleştirme olasılığını içerdiği ortaya konulmaktadır (s. 103). Böylece anti-kapitalist mücadelenin işçi sınıfına özgü olmadığı, farklı halk hareketlerinin kapitalizm karşıtı tutumunun anti-kapitalist mücadeleyi eşitlendirebileceği belirtilmektedir.

Laclau ve Mouffe, demokratik devrim içinde anti-kapitalist mücadelenin derinleştirilmesinin geniş halk kesimlerinin kararına bağlı olacağı ve bunun toplumsal yapı içindeki konumlanma (sınıfsal konum) ile ilişkili olmadığını vurgulamaktadırlar (1987, s. 103). Demokratik Devrimin doğrudan devleti hedef almadığı, liberal devletin temel kazanımlarının gclendirilmesi ve demokratik reformunu içerdiği belirtilmektedir (s. 105). Mouffe, radikal demokrasi mücadelesini toplumsal hareketler, partiler ve sendikalar gibi farklı aktörler arasında yaratılacak sinerjiyle bağlantılandırılırken; amaçlananın, farklı demokratik taleplerin dile getirilmesini, eşitlik ilkesini olabildiğince çok toplumsal ilişkiye genişletecek şekilde devlet kurumlarının dönüştürülmesi olduğunu dile getirmektedir (aktaran Bance, 2012, s. 7).

Bu erevede Laclau ve Mouffe sınıf mücadelesini geri plana iterek, halk hareketleri yoluyla radikal demokrasinin kurulacağını öngörerek Touraine’in Yeni Toplumsal Hareket

yaklaşımı ile paralellikler taşıyan öngörülerde bulunmaktadırlar. Laclau ve Mouffe, toplumsal hareketlerin yaratacakları potansiyel değişimin içeriği üzerine odaklanmışlardır. Öngörülen demokratik değişim, çokluk çerçevesinde küreselleşme karşıtı hareketlerin talepleri ile örtüşmektedir; buna karşın küreselleşme karşıtı hareketin neoliberalizm karşıtlığı Mouffe ve Laclau'da eksik olan sistem eleştirisini de içermektedir.

2.4.3 Yeni Toplumsal Hareketler Neden Yeni?

Yeni toplumsal hareketler ile eski toplumsal hareketler arasında iki temel fark ortaya çıkmaktadır. Birincisi Touraine'in dile getirdiği gibi eski toplumsal hareketler yani işçi sınıfı mücadelesi endüstri toplumuna özgü karakteristiğe sahipken, yeni toplumsal hareketler sanayi ötesi (postendüstriyel) toplumun özelliklerini yansıtmaktadır. İkinci olarak eski toplumsal hareketler emek ile sermaye arasındaki mücadeleye dayanırken, yeni toplumsal hareketler için ekonomik konular ikinci planda kalmış, değişen norm ve değerler gibi kültürel konular ağırlık kazanmaya başlamıştır (Eyerman, 1992, s. 45). Bu çerçevede üretim ilişkileriyle paralel olarak toplumsal yapıda ortaya çıkan bir değişim, toplumsal hareketler bağlamında kültürel konuların ağırlık kazanması ve bu yönde mücadelenin ön plana çıkması sonucunu doğurmuştur.

Eski ve yeni toplumsal hareketler bağlamında ortaya çıkan farklılaşma şu şekilde özetlenmektedir. Gelişmiş, sanayi ötesi toplumlara özgü olduğu dile getirilen yeni toplumsal hareketler yeni bir toplumsal protesto çeşididir. Hareketlerin amacı, eski toplumsal hareketlerin tersine sistemin tamamını değiştirmeye yönelik değildir; kendi yaşamlarını ilgilendiren konularda yeniden düzenleme beklentisindedirler; eylemleri devleti hedef almamaktadır. Eski toplumsal hareketler bir sınıfın – genellikle işçi sınıfının- çıkarı ve talepleri üzerine dayanırken yeni toplumsal hareketler kolektiflikle ilgilenmekte, toplumun tümü için yaşam kalitesinin iyileştirilmesi gibi geniş bir hedefe yönelmektedir. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketlerin katılımcıları da belli sınıfa üye olarak tanımlanmamakta, modernleşmenin maliyetini ödeyen ve refah devletinin marjinalleştirdiği kesimlerden oluştuğu; genç, iyi eğitilmiş ve kamu sektöründe çalışanların ve yeni orta sınıftan bireylerin üyeleri arasında ön plana çıktığı ifade edilmektedir.

Bürokratik toplum yapısına karşı çıkan yeni toplumsal hareketler doğrudan demokrasi, spontanelik, hiyerarşik olmayan yapı, küçük ölçeklilik ve desantralize örgütlenme ilkelerini temel almaktadır. Bu bağlamda hareketlerin stratejileri de değişmekte, kitlesel yürüyüşler, oturma eylemleri, işgaller ana eylem yöntemlerini oluşturmaktadır. Hareketlerin değer yaklaşımı da eski hareketlerin ekonomik temelli yaklaşımlarından farklılaşarak sosyal

bağların korunması, ortak malların iyileştirilmesi, üretim ve tüketime kalitesinin artırılması gibi post materyal değerlere ve evrensel taleplere önem vermektedir (D'Anieri v.d., 1990, s. 446-47).

Yeni toplumsal hareketlerin “yeni” unsurlarını Cohen (1998, s. 5) şöyle sıralamaktadır:

- **odak noktasının değişmesi:** sınıflar arası eşitsizliklerden kültürel ve kişisel kimliklerin inşasına, günlük yaşama ve toplumsal ilişkilere kayması;
- **hedefler:** devlet iktidarını kontrolden teknolojik devlete karşı kültürel ve sivil toplumun savunulmasına, toplumsal yaşamın kişiler ve yurttaşlarca kontrolüne yönelmesi;
- **ihtiyaçlar:** yaşam kalitesini ilgilendiren maddi olmayan ihtiyaçların ekonomik ihtiyaçların karşılanması görüşünün yerini alması;
- **bireyin konumu:** daha önce dışarıda bırakıldıkları karar alma süreçlerine yurttaşların katılımının sağlanmasıyla bireyin kişisel yaşamı üzerinde sorumluluğunun ve özerkliğinin artması;
- **örgütlenme biçimleri:** bireyler arasındaki ağların, alternatif protesto yöntemlerini içerecek şekilde kolektif eyleme zemin hazırlaması;
- **katılımcılar:** sınıf kategorisi yerine ırksal eşitliğin savunulması ve daha önceden dışlanan grupların (kadınlar, engelliler, mülteciler, gayler) benimsenmesi;
- **yöntemler:** protestolarda daha katılımcı ve demokratik yöntemlerin benimsenmesi.

Yeni ve eski toplumsal hareketler bağlamında Melucci, yenilik ve eskilik çerçevesinde birinin diğerinden daha iyi olduğunu iddia etmenin anlamsız olduğuna değinmektedir. İçinde bulunduğumuz dönemde hareketlerin hangi analiz yöntemiyle ele alınabileceğinin net olmadığını belirterek, modern düşünceden miras alınan sosyolojik ve politik kavramlarla çağdaş toplumsal hareketleri açıklamanın, eski ve yeni sınıflandırmasına gitmenin zorluğuna işaret etmektedir. Toplumsal yaşamın bilişsel ve ilişkisel çerçevesini tanımlamada yeni bir kapasiteye sahip, benzer eylem yöntemleriyle yapılmasına karşın yeni fenomenler ile karakterize edilen, yeni kimlik ve bilinç formları öne süren hareketlerin “yeni” kabul edilebileceğini belirtmiştir (Melucci, 1995, s. 192-193).

Fuentes ve Frank (1988) ise yeni toplumsal hareketlerle ilişkilendirilen özelliklerin eski toplumsal hareketlerde de yer aldığını göstererek, eski ve yeni toplumsal hareketler arasındaki bağlantıları ortaya koymaya çalışmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin aslında yeni olmadığı, eski hareketlere dayandığı ve eski hareketlerin yeni özellikler yüklediği dile getirilmiştir. D'Anieri vd. (1990, s. 445) de farklı tarihsel dönemlerde ve farklı coğrafyalarda gelişen

geçmişteki hareketlerin de yeni hareketlerin karakteristiği olarak değerlendirilen amaç, tür, katılımcı profili ve değerler konusunda benzer özellikleri taşıyabileceğini ortaya koymaktadır. Onlara göre yeni toplumsal hareket kuramcıları, bu hareketlerin eskilerden nasıl ayrıldığı konusunu ele alırken oluşturdukları yapısal açıklama modeli toplumsal hareketleri açıklamak için yetersiz bir çerçeve sunmaktadır.

Pichardo (1997, s. 414-418), yeni toplumsal hareketler konusundaki farklı görüşleri bir araya getirerek yeni toplumsal hareket paradigmasını ideoloji ve amaç, taktik, yapı ve katılımcılar bağlamında ele almıştır. Buna göre yeni paradigma toplumsal hareketlerin ekonomik yeniden dağıtımdan çok, yaşam kalitesi ve tarzı gibi sorunlara odaklandığını; özerklik ve kimlik gibi değerlerin hareketlerin merkezinde yer aldığını, politik konuların geri planda kaldığını; kurumsal olmayan taktik yönelim içinde oldukları, önceden planlı, kostüm ve sembollerinde barındıran eylemler yaptıklarını; modern bürokrasinin insanı dışlayan tutumuna karşı, kurum karşıtı bir yapıda oldukları ve açık, desantralize, hiyerarşik olmayan bir yapılanma öngördüklerini; katılımcılarının ekonominin üretim dışı sektörlerinde çalışan yeni orta sınıf içinden geldiğini, katılımcıların belli bir sınıfa üye olarak tanımlanmasından çok sosyal konular üzerinde ortak kaygıları paylaşan bireyleri bir araya getirdiğini ortaya koymaktadır.

Teorik öngörülere karşın Pichardo (1997, s. 418), yeni toplumsal hareketlerin tamamında açık, demokratik, hiyerarşik olmayan bir yapı olmadığını, kurumsal politikaya uzak durmalarına karşın bazı hareketlerin hükümet kuruluşlarına görüş bildirdikleri hatta sonradan politik partiye dahi dönüştüklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca yeni toplumsal hareketlerin sadece orta sınıf kaynaklı olmadığını, topluluk bazında örgütlü hareketlerin de yer aldığını, geliştirdikleri yeni eylem yöntemlerini eski yöntemlerle bir arada kullanabildiklerini dile getirmiştir.

Yeni toplumsal hareket yaklaşımının kuramsal yönü zayıf bulunsa da en önemli katkısının kimlik, kültür ve kamusal alanın rolü konularına yapılan atıf olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında hareketlerin nasıl örgütlendikleri, neden ortaya çıktıkları üzerinde yoğunlaşılması, teorinin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır (Pichardo, 1997, s. 425-26). Bunun yanında D'Anieri v.d. (1990, s. 456) yeni toplumsal hareket teorisinin kolektif eylemleri açıklamakta yetersiz kaldığını, yapısal değişimler ve kolektif eylemler sırasında ortaya çıkan politik olayların da dikkate alınması gerektiği üzerinde durmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı süreçte, sosyal demokrat partilerin ücret sorunları, çalışan kadınların durumu, kalifiye olmayan üretici güçlerin durumuna ilgisizliği önemli rol

oynamıştır; bu konularda seslerini duyuran toplumsal hareketlerin güçlenmesinde etkili olmuştur (Arrighi, Hopkins, Wallerstein, 2004 : 86-7).

Yeni toplumsal hareketlerin, sistemi tamamen dönüştürmeyi hedefleyen sınıf mücadelesinin gerilediği dönemlerde, onun bıraktığı boşluğu dolduran geçici hareketler olduğunu belirten yaklaşımlar bulunmaktadır. Buna karşın sınıf mücadelesi ile sistem karşıtı karaktere sahip olmayan toplumsal hareketlerin karşıt olmadıklarını, sınıf mücadelesinin öncülüğünde dünyayı yeniden yaratma çabası içinde olan hareketler şeklinde yeniden kurgulanabileceklerini öne süren yorumlar da mevcuttur (Çoban, 2009, s. 20-26). Bu çerçevede yeni toplumsal hareketlerin küresel yansıması olarak değerlendirilebilecek küreselleşme karşıtı hareketler, alternatif sistem arayışları ve çeşitlenen katılımcı profilleri ile bu doğrultuda atılan önemli bir adım gibi görünmektedir.

2.5 Küreselleşen Dünya ve “Çokluk”

20. yüzyılın son on yılı dünyada benzeri görülmemiş hızda yaşanan bir değişimi beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile Soğuk Savaş'ın sona ermesi dünyadaki politik dengeleri yerinden oynatırken, teknolojik ilerlemenin yardımıyla ekonomik, sosyal ve kültürel değerler dönüşüm geçirmeye başlamıştır. 1990'lı yıllardan itibaren küresel, ulusal ve yerel ilişkisinin iç içe geçtiği süreçte, ekolojik yıkım da daha görünür hale gelmiştir. Bu dönemde ağırlık verilen serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve ulus-aşırı sermayenin esnekliğini sağlayacak düzenlemelerin gerçekleştirilmesidir. Uruguay Raundu ve 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması kapitalist sistemin yaygınlaşması ve sermayenin esnekleşmesi yönünde kuralları belirlerken, ortaya çıkan durum, sermayenin ülkelere sınırsız ve kontrolsüz girişini kolaylaştırmıştır. Bu süreç ekolojik yıkımın derinleşmesinde de etkili olmuştur; tüketimin pompalanması, sanayi üretiminin büyük oranda üçüncü dünyadaki merkezlere kaydırılması, yeni finans merkezlerinin ortaya çıkışı, dünya üzerindeki ulaşımın, insan ve mal hareketliliğinin artması, kent nüfusunun artması ile kent sınırlarının genişlemesi ekosistemleri etkileyen yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından demokratik yönetimlerin yükseleceği yönünde iyimser görüşler ağırlık kazanırken, 1990'lı yıllar Körfez Savaşı kriziyle başlamış; ardından Somali'de, Ruanda'da, Bosna'da, Kosova'da yaşanan iç savaşlar ve katliamlar 21. yüzyıla doğru barışın ve demokrasinin inşasının kolay olmayacağını ortaya koymuştur. 11 Eylül 2001'de New York ve Pentagon'a düzenlenen saldırılar, ardından Irak ve Afganistan müdahaleleri ABD'nin uluslararası sistemi yönlendirebilecek etkiye sahip olduğunu ve

“medeniyetler çatışması” tezleri bağlamında yeni çatışmaları körükleyebileceğini göstermiştir.

Buna karşın 21. yüzyılın nasıl şekilleneceği netlik kazanmamıştır. ABD'nin artan gücüne karşın, dünyanın en önemli askeri ve ekonomik güçlerinden biri konumundaki Çin ile 1990'lı yılların sonunda yaşanan ekonomik krizin ardından tekrar güçlenen Rusya yanında Brezilya, Hindistan gibi yeni aktörlerin uluslararası sistem içindeki rolleri, politik, ekonomik ve askeri yönelimleri çeşitlendirebilecek niteliktedir. Bununla birlikte günümüzde etkisini arttıran ve derinleşen ekonomik krizin, uluslararası sistemi köklü reformlara götürebilecek ve kapitalizmin sorgulanmasını sağlayabilecek bir yapıda olup olmadığı tartışmaları artmaktadır. Bu noktada öne çıkan toplumsal hareketler de bu tartışmaya katkıda bulunabilecek konumda görünmektedir.

Ulaşımı ve iletişimi kolaylaştıran teknolojik yenilikler, dünyanın her köşesini bir birine bağlarken, sermaye, mal ve insan hareketliliğini de kolaylaştırmıştır. Hızlanan hareketlilik farklı kültürlerin karşılaşmasını ve etkileşimini ortaya çıkarırken; küreselin yereli, yerelin küreseli etkileme gücüne kavuşmasını sağlamıştır (McGrew, 2005, s. 22). Tarihin farklı dönemlerinde, günümüzde küreselleşme olarak adlandırılan sürece benzer dönemlerin yaşandığı ortaya konulmakla birlikte (Tilly, 2008; Hirst ve Thompson, 2003), 21. yüzyılda küreselleşme teknolojik imkanların genişlemesi, dünyadaki karşılıklı bağımlılığı ve akışı (*circulation*) arttırması ile önceki dönemlerden farklılaşmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme, tek bir süreçten çok “karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgular kümesi” olarak yorumlanmaktadır (Giddens, 2000, s. 25). Bu karmaşık süreçler ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel yönelimleriyle eski dönemin yapı ve kurumlarında köklü dönüşümler yaratmaktadır.

Teknolojik devrim ve küreselleşme ile dünyada sınırlar esnekleşirken, iktidar, egemenlik, kimlik gibi kavramlar da sorgulanmaya ve içerik değiştirmeye başlamıştır. Uluslararası sistem içinde ortaya çıkan ulus-aşırı sermaye, sivil toplum kuruluşları ve bireyler gibi yeni aktörler ulus-devletin belirleyici rolünü sarsmaya başlarken, devletlerin içyapıları da değişmeye başlamıştır. Küreselleşme sürecinin ana eksenini belirleyen neoliberal politikalar yalnızca dünya ekonomisini dönüştürmekle kalmamış, ekonomik akışın önündeki engelleri kaldıracak şekilde ulus-devletlerin kurumsal ve politik yapısını da değiştirmeye ve esnekletmeye başlamıştır.

Bu çerçevede günümüzde ulus-devletin meşruiyet ve yönetim sorunları ile derin bir bunalım sürecine girmesi, ulus-devletin teorik çerçevesi içinde gelişen “modern demokrasi”nin de dönüşüm geçirmesinde etkili olmuştur. Sermayenin uluslararasılaşması ile bağlantılı olarak ulusal ekonomiler de sınırlar ötesinden kontrol edilebilecek şekilde küresel ekonomiye eklenmiştir (Dahlgren, 2012, s. 48). Bu bağlamda demokrasi ve ekonomik serbestlikle ilgili iki çelişki ön plana çıkmaktadır. Bir yandan otoriter rejimlere “demokrasi götürme” arayışı, askeri müdahalelerin dayanağı haline gelmeye başlamıştır; bir yandan da küreselleşen dünya ekonomisi eşitsizlikleri arttıran, ülkeler arasındaki gelir adaletsizliklerinin, hatta aynı ülke veya kent içinde refah düzeyleri arasındaki uçurumun derinleşmesine neden olmaktadır.

Dünyanın hızla birbirine bağlandığı küresel düzende uluslararası sistemi “İmparatorluk” nosyonu bağlamında ele alan Hardt ve Negri (2003), yeni egemenlik biçimlerinin ve “ağ-iktidarların” üzerinde durmaktadır. Ortaya çıkan yapı toplumsal hareketler açısından da yeni fırsatları beraberinde getirmiştir. Bu süreçte bireyler geçmiş dönemin politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel mekanizmalarının yetersizliği, yeni küresel düzenin yarattığı düzensizlik gibi sorunlar karşısında yeni meydan okumalar yaratmaktadır; bu tepkiler ve hareketlilik sıra dışı şekillerde ortaya çıkabilmekte ve beklenmedik yollardan ilerleyebilmektedir (Castells, 2008, s. 98).

21. yüzyıl toplumsal hareketlerde de yeni yönelimlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. 2000’li yılların başında demokrasiye geçiş yapan eski Doğu Bloğu ülkelerinde yoğunlaşan ve temelde seçim sonuçlarına itiraz eden muhalif toplumsal hareketler hız kazanmıştır. Turuncu Devrim, Gül Devrimi, Yasemin Devrimi gibi isimlerle adlandırılan bu politik hareketlerin, uluslararası yönlendirmelere açık olduğu yönünde eleştiriler de gündeme gelmiştir. Bu hareketlerin önemli bir bölümü destekledikleri isimlerin iktidara gelmesini sağlasa da ülkelerin demokrasiye geçişinde sorunlar devam etmiş, yolsuzluk ve iç karışıklıklar artmıştır. 2011 yılında hız kazanan benzer bir gelişme de “Arap Baharı” olarak adlandırılan süreçtir. Otoriter yönetimler altındaki Ortadoğu ülkelerinin pek çoğunda muhalif hareketler bir araya gelerek iktidardaki isimleri devirmiştir; fakat muhaliflerin de aralarında anlaşmazlığa düşmesi ve radikal dini örgütlerin hareketler içinde ön plana çıkması demokratik rejimlerin inşasını güçleştirecek unsurlar olarak yorumlanabilir. Yönelimi belirsiz politik hareketliliğin yanı sıra, 2011 yılında İspanya’daki seçimler öncesinde gençlerin iktidarı –özellikle ekonomi politikalarını- eleştirmek için başkentin merkezinde başlattıkları işgal, Avrupa’nın pek çok ülkesine ve ABD’ye kadar yayılmıştır.

ABD'deki ekonomik krizle de paralel olarak, "Occupy Wall Street" (Wall Street İşgali) hareketi ise küreselleşme döneminde taşıdığı simgesel anlamlarla da öne çıkmaktadır. Sadece ABD'nin değil, dünyanın da finans merkezi sayılan Wall Street'te başlatılan eylemler, dünyayı yönettiği varsayılan yüzde birlik azınlığa karşı yüzde doksan dokuzu temsil ettiklerini iddia ederek, özgürlük ve demokrasi vurgusu yapmaktadır. İşçiler, öğrenciler, öğretmenler, işsizler, sivil toplum örgütleri kapitalist sisteme karşı demokrasi mücadelesine çağıran hareket, Wall Street'e ya da politikacılara ihtiyaç duymadan toplumun aşağıdan örgütlenmesi ile dünya çapında değişimin mümkün olduğuna inanmaktadır. Sloganlarından biri de tek çözümün dünya devrimi olduğu yönündedir. Polisin sert önlemleri ile karşılaşan hareket, Wall Street'ten çıkarılmasına karşın, eylemler Amerika'nın farklı kentlerine yayılarak devam etmektedir (Occupy Wall Street, 2012). Hareketin küreselleşme karşıtı harekete yeni bir ivme kazandırıp kazandırmayacağı, ya da alternatif bir sistem için mücadelesinin etkili olup olmayacağını söylemek için erken olmakla birlikte; hareket kapitalist sistemin eleştirisi ve bu sisteme karşı alternatif arayışlarının başladığının somut bir göstergesidir.

2.5.1 Küreselleşme Karşıtı Hareket

1990'lı yılların başında Nijerya'nın petrol yataklarına sahip bölgesi Ogoni'de, Shell-BP ortaklığının petrol sondajı halkın tepkisi ile karşılaşmıştır. Petrol sondajı ve boru hatları inşaatı nedeniyle halkın topraklarına el konulması yanında, tarım alanlarının bozulması, suların kirlenmesi gibi etkiler "Ogoni Halkı Yaşam Hareketi"ni (*Movement for the Survival of Ogoni People*) ortaya çıkarmıştır. Hareketin lideri konumundaki Saro-Wiwa ve sekiz arkadaşı, 1995 yılında Nijerya'daki askeri hükümet tarafından kurulan özel mahkemede yargılanıp idam edilmiştir. Ogoni halkının mücadelesine karşı ağır askeri müdahaleler, tutuklama ve idamlar dünyanın farklı ülkelerinden çevre ve insan hakları örgütleri tarafından protesto edilmiştir. İnsan hakları örgütleri, ABD'de ülke dışındaki insan hakları ihlallerinin de Amerikan mahkemelerinde yargılanabileceğini kabul eden yasaya dayanarak petrol şirketi aleyhine dava açmıştır. Şirketin 1990'lı yıllar boyunca Nijerya'daki protesto gösterilerinin bastırılması için hükümet güçlerini kiraladığı, askeri hükümete silah sağladığı, askeri hükümetin insan hakları ihlallerine ortaklık ettiği gerekçesiyle açılan davada, 2009 yılında dostane çözüme varılmıştır. Suçlamalarla ilgili sorumluluğunu kabul etmeyen şirket, yine de 15.5 milyon dolar tazminat ödemeyi kabul etmiştir (SchNEWS, 2005; BBC, 2009; The New York Times, 2009).

Ogoni mücadelesi örneği küreselleşme sürecinin tüm yansımalarını içinde barındırmaktadır. Çokuluslu bir şirketin doğayı ve halkın taleplerini hiçe sayan uygulamaları, yönetimi kendi çıkarı doğrultusunda yönlendirebilmesi; devletin yurttaşlarının çıkarından çok şirketlerin çıkarına odaklanması; yerel bir toplumsal hareketin başka ülkelerde de ses getirmesi; sivil örgütler aracılığıyla küresel bir duyarlılığın sağlanması; üçüncü bir ülkenin hukuk mekanizmalarının harekete geçirilmesi küreselleşme sürecinin yarattığı ulus-aşırılığı ve iç içe geçmişliği göz önüne sermektedir. Bunun yanında süreç içinde, farklı toplumsal hareketler arasındaki etkileşimin, nasıl sonuç getirici etki yaratabildiğini de göstermektedir.

Küreselleşme sürecinin yarattığı ulus-devlet bunalımı ve parlamenter demokrasinin yarattığı temsil krizine bağlı bölünmüşlük birbirinden farklı amaç ve taktiklere sahip, zaman zaman ortak eylemlere girişebilen yeni siyasal ve toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında etken olmuştur (Dahlgren, 2012, s. 49). Petras, 1990'lı yıllar boyunca dünyanın farklı bölgelerinde sendikalar, cemaat örgütleri, çevreciler, köylüler, çiftçiler, öğrenciler, feministler yollara barikat kurup, parlamentoları işgal ederek küresel sistemin yönetici sınıflarına, çokuluslu şirketlere karşı kitle gösterileri düzenlerken sistemin yeni aktörlerinin rollerinin daha iyi anlaşılmasına da katkıda bulduklarını belirtmiştir. Bu hareketlerin çapı, derinliği, tutarlılığı bölgeye ve tarihsel momente göre değişmesine karşın ortak noktaları küreselleşmenin yarattığı hakimiyete karşı ortak muhalefet oluşturabilmeleridir (Petras, 2004, s. 358). Yaygın olarak “küreselleşme karşıtı hareketler”⁵² olarak adlandırılan bu tepkiler, temelde küreselleşme olgusunun kendisine değil kapitalist/neoliberal küreselleşmeye karşı olduklarını belirtirken, başka bir küreselleşmenin mümkün olduğunu iddia etmektedir (Çetinkaya, 2008, s. 59).

Bu bağlamda Castells küreselleşme karşıtı hareketi, “zenginlik, bilgi ve iktidarın küreselleşmesi koşullarında geleneksel demokratik denetimlerin başarısız kalmasının ardından, toplumun, kurumları üzerinde denetimi sağlamasını amaçlayan bilinçli bir girişim” olarak tanımlamaktadır (2008, s. 190). Bunun yanında neoliberalizmin, küreselleşmenin hegemonik projesi olarak algılandığı süreçte küreselleşmeye karşı yükselen direniş yalnızca politik değil kültürel bir süreç olarak da değerlendirilirken, değişen direniş çeşitleri, aktörleri, alanları ve stratejileri bağlamında yapısal değişim olasılığı ve potansiyelinin de dikkate

⁵² Medyanın hareketi “küreselleşme karşıtı” olarak etiketlemesi, katılımcılardan tepki görmektedir. Egemen medya sistem için tehdit olarak algıladığı yeni toplumsal hareketleri gayrı-meşru biçimde sunmaya çalışmaktadır (Dahlgren, 2012, s. 51). Buna karşın, dünyanın farklı bölgelerinde benzer bir eylem planı izleyen ve küreselleşmeyi yönlendiren siyasi kurumları hedef alan eylemlere girişen hareketleri nitelenmek için bu kavram yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır (Castells, 2008, s. 189-190). Fransızca’da kullanılan “altermondialiste” kavramı, belki de hareketi en doğru şekilde ifade etmektedir. Kavram alternatif ve aşağıdan küreselleşmenin inşasına işaret etmektedir.

alınması gerekli görülmektedir (Mittelman ve Chin, 2005). Della Porta ise küreselleşme sürecinde iletişim imkanlarının çeşitlenmesi ile kültürel etkileşimin artmasının bir yandan yerel kimliklerin korunması yönünde tepkileri ateşleyeceğini belirtirken diğer yandan; ulusal bağlamdan bağımsız bir küresel dayanışma hareketinin ortaya çıkmasında da etkili olabileceğini ortaya koymaktadır (Della Porta, 2003, s. 179-80).

Küreselleşme sürecinde dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkan protestolar üç temel noktada eleştirileri içermektedir: mevcut temsil sistemine (yurttaş ve insan haklarına atıf), fakirliğe yol açan ekonomik düzene ve savaşa karşı (Hardt ve Negri, 2011 (a), s. 287-301). Bu çerçevede yerel düzeyde küresel politikaların uygulayıcısına dönüşen ulus-devlete ve kurumlarına karşı da mücadele eden küreselleşme karşıtı hareketler (Çetinkaya, 2008, s. 60) bu bağlamda yerel mücadelelerinde dahi küresel bir karakter taşıyabilmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin bir yansıması olan küreselleşme karşıtı hareket, küresel kapitalizmden çok onun araçlarını sorguladıkları, toplumsal sorunun bir parçasını genel bir sorun gibi tanımlama ve sunma hatasına düştükleri yönünde de eleştirilmektedir (Çoban, 2009, s. 27). Küreselleşme karşıtı hareket açısından Seattle gösterileri toplumsal hareketlere yeni bir boyut kazandırırken, Dünya Sosyal Forumu da alternatif fikirlerin tartışıldığı bir platform oluşturmuştur.

2.5.1.1 Seattle Gösterileri (1998)

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında 1968 tarihi, dönüm noktasını oluştururken, küreselleşme karşıtlığı olgusunun güçlenmesinde Zapatista hareketi, küreselleşme karşıtlığının harekete dönüşmesinde ise 1999 yılında Seattle'daki G8 zirvesi sırasında başlayan gösteriler dönüm noktası olmuştur. Meksika'nın güney bölgesinde örgütlü EZLN (Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu) 1994 yılında, Meksika'nın NAFTA üyeliğinin gerçekleştiği tarihte silahlı direnişine başlamıştır. Serbest ticaret anlaşmasının getireceği hükümlerin tarımla geçinen bölge halkı için yıkıcı sonuçlar doğuracağı ve neoliberal politikalara karşı mücadele edilmesi gerektiği görüşüyle ve yerli halkın haklarını savunma amacıyla hareket eden Zapatistalar, iktidar için mücadele etmediklerini; yerli halkın bölgesel özerkliğinin genişletilmesi talebiyle ve neoliberalizme karşı, "demokrasi, adalet ve özgürlük için" mücadele ettiklerini belirtmektedirler.

Hareket, partileşmeyi reddederken; gevşek, yerel ve esnek örgütlenmeyi seçerek, silahlı veya barışçı devlet iktidarı için mücadeleye ilke olarak karşı çıkan neo-anarşist bir strateji yürütmektedir. Bunun yanında uluslararası sivil toplum ve insan hakları kuruluşları ile bağlantıları sayesinde ulusötesi desteğe de sahip olan hareket medya ve özellikle yeni iletişim

yolları (internet) sayesinde de mesajlarını ülke içinde ve dünyada kolayca yayabilmektedir (Raby, 2006, s. 19; Munoz, 2008, s. 1049-52). Bu yöntemler küreselleşme karşıtı hareketlerin örgütlenmesinde sıklıkla başvurulan yöntemlerdir. Hardt ve Negri (2011, s. 101-02), Zapatistaların eski gerilla modeliyle ağ tipi direniş örgütlenmeleri arasında menteşe olduğunu, eski örgütlenme modellerini dönüştürerek örgütsel postmodern geçişin doğasını gösterdiğini iddia etmektedirler.

Seattle gösterileri ise, yurttaşların gücüne dayanan yeni bir küresel hareketin çıkış yeridir; farklı çıkarları olan kesimler sistem karşıtlığında birleşmişlerdir. Tüm dünyadan sendikalar, çevreci gruplar, insan hakları eylemcileri, dini gruplar, AIDS eylemcileri, küçük çiftçiler, tabandan gelen hareketlerin temsilcileri DTÖ ve şirketlerin çıkarını koruyan politikaları karşısında bir araya gelmiştir. Uluslararası finans kuruluşları tarafından yönlendirildiğini belirttikleri sistemin dönüşümü için tabandan gelecek demokrasi hareketine ve küresel bir devrime ihtiyaç duymaktadırlar ve Seattle direnişi bunun başlangıcı olarak ele alınmaktadır (Danaher, 2012).

Bunun yanında Hardt ve Negri'ye (2011a, s. 304) göre Seattle'nın asıl anlamı küresel sisteme yönelik şikayetler için bir buluşma noktası sağlaması ve geçmişe dayanan anlaşmazlıkları bulunan farklı grupların (sendikalar ve çevreci hareketler gibi) birbirlerine verdikleri destek ve işbirliğidir. Seattle'da başlayan hareket Prag, Göteborg, Nice, Cenova gibi Avrupa kentlerinde eylemlerini sürdürürken, farklı amaçlarla harekete eden grupların küreselleşme olgusundan çok onun yarattığı egemen durumu eleştiren bir tepkisellik ortaya koyarak, küresel yurttaş hareketinin⁵³ temellerini attıkları öne sürülmektedir. Küresel hareketin hukuka, özellikle uluslararası (evrensel) hukuka vurgu yaparak, temel haklara saygı ile herkesin, her düzeyde temel kamusal hizmetlere erişiminin sağlanması çerçevesinde bir alternatif oluşturma ve bu bağlamda insan hakları evrensel bildirgesine dayanarak her ülkede vatandaşların durumlarını iyileştirmek için harekete geçme hakkına sahip olduğu iddia edilmektedir (Massiah, 2003).

2.5.1.2 Dünya Sosyal Forumu

Küreselleşme karşıtı hareketin mücadelesinin küresel bir kimlik kazanmasında ve kurumsallaşmasında 2001 yılında ilk kez Brezilya'nın Porto Alegre kentinde düzenlenen

⁵³ Yerelden ulusala, ulusaldan küresele yayılan hareketlere dayandırılan küresel yurttaş hareketi, yerel düzeyde demokrasi, yerel kalkınma, kamu hizmetlerine erişim gibi konularla bağlantılı olarak yerel aktörleri yerel yönetimlerle karşı karşıya getirirken, ulusal düzeyde kamusal politikaların ve eşitlik sorununun tartışıldığı, farklı hareketlerin bir araya geldiği ve hükümlere sorumluluklarının hatırlatıldığı bir süreç yaratmıştır. Bunun yanında ulusal ve küresel düzey arasında neoliberal politikaları uygulayan ama alternatif oluşturma potansiyeline de sahip geopolitik bölgelerin önemine de değinilmektedir (Massiah, 2003, s. 17).

Dünya Sosyal Forumu büyük önem taşımaktadır. Dünya Sosyal Forumu, İlkeler Şartı'nda toplumsal hareketlerin, sivil toplum kuruluşlarının, ağ yapılanmalarının ve diğer sivil örgütlerinin neo-liberalizme, sermayenin veya emperyalizmin diğer yapılarının egemen olduğu dünyaya karşı, demokratik bir tabanda fikirleri tartışmak, özgürce deneyimlerini paylaşmak, etkili eylemler gerçekleştirecek bağlantıları kurmak amacıyla bir araya geldiği açık bir toplantı alanı olarak tanımlanmaktadır. Çok uluslu şirketlerin, hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların yönlendirdiği küreselleşme sürecine karşı çıkan oluşum, evrensel insan haklarına, tüm ulusların yurttaşlarına, çevreye saygılı olacak şekilde; sosyal adalet, eşitlik ve halkların egemenliğine dayanan alternatif demokratik bir uluslararası sistem ve kurumlar oluşturmaya yönelik küresel dayanışmayı sağlamak amacıyla (World Social Forum, 2012).

Bir grup ya da örgüt olmadığını vurgulayan forum, küresel sivil toplumu temsil ettiği iddiasında bulunmamaktadır. Merkezi olmayan bir yapılanmayı tercih eden forum, çoğulcu, çeşitliliğe açık, tarafsız, hükümetlerden bağımsız bir yapıya sahip olarak farklı örgütler arasında başka bir dünyanın kurulmasına yönelik somut eylemler için koordinasyonu sağlamak ve iletişimi kolaylaştırmak gibi bir işleve sahiptir. Forumun gerçekleştirilmesinde Brezilyalı kuruluşlar öncü olmuş ve 2003 yılına kadar Porto Alegre'de düzenlenmiştir. 2005 yılında Hindistan Mumbai'de düzenlenen Dünya Sosyal Forumu, ertesini yıl desantralize yapısını güçlendirecek şekilde Mali (Bamako), Venezuela (Karakas) ve Pakistan'da (Karaçi) üç ayrı forum olarak düzenlenmiştir. Bu, bölgesel ve yerel sosyal forumların yaygınlaşması açısından etkili bir adım olmuştur (WSF, 2012).

Küreselleşme sürecinin serbest piyasa kapitalizminin dünya üzerinde yayılması anlamını taşıdığını iddia eden Brecher, Costello ve Smith (2002), bu yayılımın yarattığı olumsuzlukların, "aşağıdan küreselleşme" olarak adlandırdıkları dünya çapında bir direniş doğurduğunu ortaya koymaktadır. Küreselleşme karşıtı hareket olarak da değerlendirilebilecek aşağıdan küreselleşme, küreselleşmenin yarattığı yoksulluğa, sefalete ve çevresel yıkıma karşı ortaya çıkan bir harekettir; gelişmesinin uzun bir zaman alması beklenen hareketin, içinde barındırdığı çelişkilere karşın ortak bir program geliştirerek demokrasi sürecini temsil ettiği ve yeni toplumsal pratikler geliştirerek toptan bir toplumsal değişim yaratma potansiyelini taşıdığı belirtilmektedir (Brecher, Costello, Smith, 2002, s. 36-39, 165-66).

2.5.2 Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Ortak Özellikleri

Ulus-devlet bağlamının dışında gelişen, uluslararası hükümet dışı örgütler yoluyla yeni ve dinamik bir örgütlenmeye sahip ulus-ötesi toplumsal hareketlerin (insan hakları, kadın, barış, çevre, emek, öğrenci hareketleri gibi) küresel değişimin önemli unsurlarından biri olduğunu ortaya koyan Cohen (1998, s. 6); yerel, topluluk temelli mücadele yöntemlerini benimseyen yeni toplumsal hareketleri küresel alana taşıyan unsurları şu şekilde sıralamıştır:

- 1980’li yıllarda Batılı toplumsal hareketlerin mücadelelerinin kendi toplumlarını aşarak küresel yapı ve problemlerle bağlantılı olduğunu fark etmeleri (gezegenselleşme);
- sorunların sınıraşan özelliklerinin anlaşılması (özellikle çevre bağlamında);
- ekonomik küreselleşmenin, küresel iletişim ağlarının, paylaşılan kültürel imgelerin ulus-ötesi örgütlenme için imkan sağlaması;
- eylemlerin ulus-ötesi karakterinin devletin iktidar yapılarını etkilemesi;
- yoksul ve/veya otoriter ülke halklarının ulus-ötesi hareketlerle bağlantı kurması.

Bunun yanında hızlı kişisel iletişim biçimlerinin gelişimi, ucuz uluslararası hava seyahati imkanının sağlanması, yüksek öğrenim görenlerin sayısının artması, İngilizce’nin uluslararası dil olarak yaygınlaşması, yerel aktivizmden uzmanlaşma ve harekete geçme becerilerinin kazanılmış olması, halkların yaşamlarını etkileyen kararların uluslararası alanda alındığının herkesçe bilinir hale gelmesi gibi faktörler de ulusötesi aktivizmin ve toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında etkili olmuştur (Tarrow, 2008, s. 115).

Küreselleşme karşıtı hareketlerin incelenmesinde kuramsal bir bütünlük söz konusu olmasa da yapılan çalışmalarda öne çıkan ortak noktalar mevcuttur. Buna göre 21. yüzyılın ilk döneminde ortaya çıkan ve temelde küresel sermayenin yarattığı eşitsizliğe karşı çıkan, küresel sistemin alternatiflerini sorgulayan hareketlerin internet gibi teknolojik imkanlardan yararlandıkları, ağ tipi esnek bir örgütlenmeye sahip oldukları, farklı amaçlara sahip katılımcıları bir araya getirebildikleri, demokrasi vurgusu yaptıkları ve dünyanın farklı bölgelerinde benzer özelliklere sahip hareketlerin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Küreselleşme karşıtı hareketlerin ortak özellikleri bu çerçevede şu alt başlıklar halinde özetlenebilir:

2.5.2.1 Teknolojiden Yararlanma

Küreselleşme karşıtı hareketleri 1970’li yılların yeni toplumsal hareketlerinden bir adım ileri taşıyan ve küresel bir kimlik kazanmalarında etkin olan teknolojik imkanlardan yararlanmaları, örgütlenme ve eylem süreçlerini yeni sistemin yapısıyla uyumlaştırmalarıdır. Makul fiyatlarla edinilen iletişim araçları hareketlere örgütlenme, bilgilendirme ve tartışma hizmetlerini sağlamıştır (Dahlgren, 2012, s. 50). Hareketlerin örgütlenmelerinde kullandıkları

temel araç olan internet, hem farklı bölge ve ülkelerdeki hareketlerin iletişim ve ortak eylemlerini kolaylaştırmakta hem hareketler için yeni bir eylem alanı yaratmakta hem de bilgilendirme yoluyla bilinçlendirmeyi sağlamaktadır. Fikir alışverişi, anket, imza kampanyası, duyarlılığın artırılması gibi amaçların yanında hareketlerin içinden yayınlara da olanak veren internet, doğrudan eylemlerin takibini sağlaması gibi politik bir yön de taşımaktadır (Della Porta, 2003, s. 184). Teknolojik imkanlardan yararlanan toplumsal hareketlerin, haktevizm gibi yollarla internet üzerinden sanal yollarla eylemlere girişmeleri, yeni bir eylem alanı da yaratmıştır. Bu durum toplumsal hareket repertuarını da çeşitlendirmektedir. Bunun yanında hareketlerin kendi alternatif medyalarını yaratmaları ve hareketlere karşı olumsuz bir bakış açısına sahi egemen medyayı dengeleyecek şekilde kendi yorumlarını empoze etmeye başlamaları hareketlerin görünürlüğünü ve meşruiyetlerini arttıran, mevcut iktidar ilişkilerini sorgulayan bir etki de yaratmıştır (Dahlgren, 2012, s. 51-52).

Bunun yanında Tilly (2008, s. 148), 21. yüzyılın teknolojik yeniliklerinin iki yanlılığına değinerek, bir yandan bir biriyle bağlantı halinde olan eylemcilerin koordinasyonunu kolaylaştırırken, diğer yandan iletişim araçlarına erişimi olmayanları katı bir biçimde dışarıda bırakarak iletişimdeki eşitsizliği arttırdığını dile getirmektedir. Bu bağlamda dünyanın farklı yerelliklerine yayılan küreselleşme karşıtı hareket, içinde başka eşitsizlikleri de barındırabilmektedir. Örneğin hareket içindeki örgütlerin pozisyon ve ağırlıklarının, mali ve sosyal sermayelerinin, kitleleri harekete geçirebilme güçlerinin, ülkelerindeki sosyopolitik ve kültürel çevrelerdeki bağlarıyla doğru orantılı olduğu belirtilmektedir. Tüm katılımcıların hareketliliğinin de aynı oranda esnek olmadığı, kimi ülke vatandaşlarının vize zorluğu gibi problemlerle karşılaşabildiği hatırlatılmaktadır (Erdi Lelandais, 2009, s. 86-87). Bu durumda, dünya üzerindeki eşitsizliğin küreselleşmeyi sorgulayan hareketlere de yansıdığı, eşitsizlikten doğrudan etkilenen kesimlerin seslerinin duyulmasının zorlaştığı da söylenebilir.

2.5.2.2 Örgütlenme Biçimi

Küreselleşme karşıtı hareketler temelde hiyerarşiyi reddeden ve örgütsel bağlardan çok ağ tipi, esnek yapılanma modelini tercih etmektedir. Bu yapılanma ile farklı sosyal, politik, ekonomik yapılardaki ülkelerden aktivistler bir araya gelip, ortak bir amaç için mücadele edebilmektedir. Seattle'da başlayan ve Dünya Sosyal Forumu'na uzanan küreselleşme karşıtı hareketler, çıkarlarının çatıştığı düşünülen gruplar da dahil pek çok farklı grubu bir araya getirerek dağınık ağ örgütlenmesinin en açık örneklerinden birini sergilemektedir; anarşistler, çevreciler, feministler, gay-lezbiyen grupları, kilise grupları gibi oluşumlar tek bir otorite

altında birleşmek yerine bir ağ yapısı içinde etkileşim kurmaktadırlar (Hardt ve Negri, 2011a, s. 103).

Küreselleşen dünya üzerinde interaktif etkileşimin hızla yayılmasının yanında kişisel bağlantıların da hala önemini koruduğunu dile getiren Tarrow (2011, s. 263-64) bu süreçte çatışmacı taleplerin, çatışma formları ve repertuarlarının da hızla benzeşerek yayıldığını ifade etmekte; farklı mekanlardaki insanların benzer örgütlenme yöntemlerini ve eylemlerini taklit ettiklerini belirtmektedir⁵⁴. Küreselleşme karşıtı hareketlerin örgütlenme ve eylem stratejileri bakımından benzeşmelerine karşın, Tilly (2008, s. 149) toplumsal hareketlilikte yerel, bölgesel ve ulusal örgütlenme biçimlerinin de hala aktif olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanında yerel ve bölgesel örgütlenmelerde de interaktif yöntemlerin kullanımı yaygınlaşmaktadır. Dello Buono (2010, s. 18), Latin Amerika’da yaygınlaşan blogların ve web sayfalarının günlük iletişimi sağlamanın yanında toplumsal dönüşüm gündemini yaratma açısından ağ oluşturma ve ulus-ötesi toplumsal hareketleri örgütlenme bakımından da önemli bir adım olduğunu dile getirmektedir.

Bu bağlamda yerel kaynak ve fırsatlardan yola çıkarak, yerel bağlarını koparmadan küresel eylemleri başlatan ve küreselleşme karşıtı hareket içinde de yer alan bu aktivistlerin ayırt edici özellikleri kendi toplumlarıyla, diğer ülkelerle ve uluslararası kuruluşlarla ilişkiye bağlara sahip olmalarıdır (Tarrow, 2008, s. 113, 120). Yerel düzeyde eylemselliğini arttıran sivil toplum hareketleri, ulusal düzlemin ötesinde farklı hareketlerle ulus-ötesi bağlantılar kurarak küresel eylemler düzenleyebilmektedir. Bu etkileşim toplumsal hareketlerin eylem alanını genişleterek, örgütlenmesine ulus-ötesi bir karakter de katmaktadır.

Yerelden ulusala, ardından uluslararası ve ulusötesi düzeye taşınan sivil girişimler, küreselleşme karşıtı hareketler bağlamında küresel bir sivil toplum yaratıp yaratmadığı sorusunu akla getirmektedir. Örneğin, küreselleşmenin farklı boyutlarının küresel sivil toplumun oluşturulmasında katkısı olduğunu belirten Della Porta (2003, s. 181), bu süreçte ortaya çıkan “ağ” yapılanması içinde Seattle’dan başlayarak çeşitlenen hareketlerin (toplumsal gruplar, dini topluluklar, sendikalar, kadın birlikleri ekolojistler) yapılarının ve bilişsel araçlarının küresel sivil toplum tarafından sağlandığını öne sürmektedir. Cohen (1998, s. 8) ise ulus-ötesi hareketlerin genişleyen repertuarının “biz” duygusunu ve “dünya”nın kişiselliğinin bir parçası olduğu düşüncesini yaygınlaştırarak küresel topluluğun oluşumuna katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Küresel sivil toplumun çerçevesindeki tartışmalar,

⁵⁴ Bunun yanında küreselleşmeye karşı ulusal tepkilerin değişkenliğini ortaya koyarak, bunun bazı ülkelerde milliyetçiliğin yükselmesine neden olabileceğini de eklemektedir.

sıradan insanların bir araya gelerek ortak bir bilinç oluşturabilmeleri halinde, uluslararası gündemi değiştirmelerinin mümkün olduğunun anlaşılması açısından da önem taşımaktadır.

2.5.2.3 Katılımcıların Çeşitliliği

Castells (2008, s. 191), gelişimlerini “baskıya karşı direnme” refleksi ile bağlantılandığı ve niceliksel dönüşümü yansıtan bir ağ hareketi olarak kabul ettiği küreselleşme karşıtı hareketlerin, katılımcıları bağlamında büyük bir çeşitlilik içerdiğini belirtmektedir. Farklı önceliklere sahip hareketler farklı amaçları doğrultusunda ortak eleştirilerini ortaya koyacak şekilde, bir arada mücadele edebilmektedir. Küreselleşme karşıtı hareketin örgütlenmesinde insan hakları örgütleri, insani sivil toplum kuruluşları, çevreci ve feminist hareketlerin önemli rol oynadığını dile getiren Sommier’ye (2003, s. 22, 117-119) göre gençler, kadınlar, orta sınıf mensupları, kamu görevlileri gibi yeni katılımcılar, işçi hareketlerine göre katılımcı profilini çeşitlendirirken çatışmacı hareketlerin yenilenmesinde de etken olmuştur.

Bu bağlamda yeni toplumsal hareketler, işçi sınıfı hareketlerinin homojen katılımcı profilini değiştirirken, küreselleşme karşıtı hareketler de yeni toplumsal hareketlerin ortak amaç için mücadele paydasını genişleterek; toplumsal hareketlerin katılımcılarının çeşitlenmesinde büyük rol oynamıştır. Etnik kökenleri ya da cinsel tercihleri nedeniyle dışlananların yanı sıra işsizler, entelektüeller, göçmenler, köylüler aynı harekete katılabilmektedir. Hareketler içinde en aktif kesimi gençler oluşturmaktadır⁵⁵; örneğin Cenova’daki G8 Zirvesi katılımcılarının yüzde 51’i 19-25, yüzde 25’i 26-35 yaş aralığındadır (Della Porta, 2003, s. 182).

2.5.2.4 Demokrasi Vurgusu

Küreselleşme karşıtı hareketlerin, neoliberalizmin temsili demokrasi krizi yarattığı süreçte, farklı demokrasi anlayışlarının (katılımcı, oydaşmacı, direkt) tartışılması açısından yeni bir kapı aralayabileceği öngörülmektedir (Della Porta, 2003, s. 193). Küreselleşme, demokrasinin farklı yönlerden sorgulanmasını sağlarken geleneksel anlamı ve pratikleri de dönüşmeye başlamıştır. Sommier (2003, s. 286, 316), küreselleşme karşıtlığı sayesinde genişleyen kamusal alanın, küreselleşmenin “gülen ve cesaret veren” yüzünü oluşturduğunu dile getirmektedir. Neoliberalizmin devleti zayıflatarak özerk güçler için sosyal ve politik bir alan sağladığı süreçte; Somier, devletin gücünün azalması ve özel çıkarın da tartışmaya açılması

⁵⁵ 1980 ve 1990’lı yıllarda da gençlerin politik ve toplumsal konulara ilgisizliğine karşın, 2000’li yıllarda gençliğin toplumsal hareketler içindeki aktif konumunun yeniden güçlendiği gözlenmektedir. 1968’in kapitalist sistemi sorgulayan ve eski sola muhalefet eden öğrenci hareketi içinde yer alanların zamanla bürokrasi içinde çalışmaya başlaması muhalif hareketlere sırt çevirmelerine neden olmuştur (Bush-Morris, 2008, s. 216-17).

ile ortaya çıkan boşluğun, katılımcı demokrasi için zemin hazırlayacak potansiyeli sağlayabileceğini vurgulamaktadır.

Küreselleşme karşıtı hareketler içinde demokratik karar alma süreçleri ve ortak payda temelinde birlikte hareket önem taşımaktadır. Demokrasi, hareketlerin hem ulaşmak istedikleri hedefte hem de eylemlerinin içeriğinde yer almaktadır. Hareketlerin mekansal (yaygın olarak Kuzey Amerika ve Avrupa’da kitlesel olarak örgütlenebilmeleri) ve zamansal (yalnızca forum zamanları gibi belli dönemlerde aktif eylem içinde olabilmek) sınırlılıkları, demokratik uygulamaların genişletilmesi ve alternatif bir toplumsal örgütlenme yaratılmasını zorlaştıran unsurlardır (Hardt ve Negri, 2011, s. 103).

Küreselleşme karşıtı hareketlerin küresel norm ve değerlerin hem yaratıcısı hem yargılayıcısı hem savunucusu rolünü aynı anda üstlenebildikleri iddia edilmektedir (Erdi Lelandais, 2009, s. 80). Bu çerçevede Hardt ve Negri’nin öne sürdüğü gibi farklılıkların bir arada hareketine dayandırılan ve yeni bir demokrasi anlayışını temel alan oluşumun küresel sistemin dönüşümünde benzer bir rol oynayabilmesi söz konudur. Bunun yanında küreselleşme karşıtlığının temelde insan hakları söylemine dayanmasına karşın hareketlerin, bu hakların küresel ve devletlerarası düzeyde uygulanabilirliğini sağladıkları zaman etkili bir sistem karşıtı güç olabilecekleri de belirtilmektedir (Kalouche ve Mielants, 2008, s. 261).

Bu bağlamda küreselleşme karşıtı hareketin küresel sistemi eleştirmek yanında Dünya Sosyal Forumu çerçevesinde ortaya attığı “başka bir dünya mümkün” sloganı çerçevesinde öne sürdükleri ve yeni bir küresel sistemin temel dayanaklarını ortaya koyacak somut öneriler, hareketlerin dünya ekonomik ve siyasal sistemini yeniden, farklı biçim ve içerikte kurmak hedefi açısından önem taşımaktadır. Küreselleşme karşıtlığı ekseninde eşgüdüm içinde olan pek çok farklı hareketin, “tamamen sistem karşıtı olarak değerlendirilebilmeleri için, amaçlarının uluslararası işbölümünün ve buna bağlı sınıf yapısının altını oyması” gerektiği yönünde görüşler de mevcuttur (Kalouche ve Mielants, 2008, s. 262). Bu bakış açısı küreselleşme karşıtı hareket çerçevesinde yeni sınıf olgusunun da irdelenmesini gerekli kılmaktadır.

2.5.2.5 Yeni Sınıf Olgusu

Neoliberal küreselleşmeye karşı gelişen ve ağ tipi örgütlenen, çoklu bir kimliğe sahip, temelde şiddet içermeyen bir stratejiye sahip küreselleşme karşıtı hareketin, bu heterojen yapıyla geleneksel sol hareketlerden ayrıştığı öne sürülmektedir (Della Porta, 2003, s. 191). Bazıları küresel bir hareketin daha solda, daha az liberal ve toplumsal tabakaların çıkarı ile

ilgilenen, ücretliler ve dışlananlar arasındaki işbirliğine dayanması gerektiğini iddia ederken, kimileri hareketin eski sistemle bağları koparabilecek yeni bir politik güç oluşturması gerektiğini öne sürmektedir. Massiah (2003, s. 29) iki görüşe de karşı çıkmadan, politik ve toplumsal hareketler arasındaki ilişki biçiminin yeniden oluşturulması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede küresel toplumsal hareketleri yeni sınıf olgusu bağlamında ele almak, hareketlerin kimliğinin ortaya konması açısından önem taşımaktadır. Küreselleşme döneminde esnek üretim, hizmet sektörünün ön plana çıkması, sermayenin hareketliliği gibi dönemim hakim ekonomik düzeni, toplum yapısı içinde yeni sınıfların ortaya çıkmasına ve toplumsal örgütlenmenin esnekleşip, ağ modelini örnek almasında etken olmuştur.

Bu doğrultuda Arrighi, Hopkins ve Wallerstein (2004, s. 89), ulaşım ve elektronik teknolojisindeki yeniliklerin kısa sürede ulusal mekanlar dahilinde örgütlü bir dünya proletaryasını olanaklı hale getirdiğini öne sürmektedir. Kalouche ve Mielants ise küreselleşme çağında ortaya çıkan yeni sınıf yapısının küresel elit, profesyoneller, geçici işçiler ve yeni kölelerden oluştuğunu dile getirmektedir (2008, s. 263). Bu yorumlar küresel düzende sınıf yapısının da, orta sınıf ve kol gücüyle çalışan emekçilerden oluşan proletarya tanımının da değişmeye başladığını göstermektedir.

Callinicos (2006, s. 32-42), sermaye/ücretli işçi çelişkisinden yola çıkarak iki grupta değerlendirdiği beyaz yakalı ücretlilerden (menajerler-profesyoneller-idareciler ile büro işçileri), üst düzey idareciler ile menajerleri ayırmaktadır. Bu kesimin, kapitalist sınıfın aylıklı üyeleri olarak emek güçlerini satarak yaşamalarına karşın, üretim sürecinde sermaye adına işlev gören “yeni orta sınıfı” oluşturduklarını belirtmektedir. Bunlar dışında kalan beyaz yakalıların ise proletarya içinde değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Hardt ve Negri ise proletarya kavramının içeriğinin değiştiğini ve çokluğun bir bütün olarak sınıf oluşturduğu, çünkü çokluğun tamamının kapitalizm tarafından sömürüldüğü iddiasındadırlar. Sömürülen ve kapitalist tahakküme tabi olan herkes proletarya kategorisine dahil edilirken, proletaryanın da çeşitli yönlere ve biçimlere bölündüğünü iddia etmektedirler (Hardt ve Negri, 2003, s. 77). Bunun yanında Negri, bu toplumsal çoğunluğu işçi sınıfının temsil etmediğini; yeni öznenin entelektüel, proleter ve üretken olduğunu öne sürmektedir (K. Çımrın, 2009).

Küreselleşme karşıtı hareketin katılımcı profilinin çeşitliliği ve heterojen yapısı, yeni sınıf tanımları bağlamında ele alındığında çelişkili görünmemektedir. Küreselleşme sürecinin üretim ilişkileri ve toplum yapısında yarattığı değişim, hizmet sektörü, bilişim gibi yeni alanlarda yatırımların artmasını sağlarken, çalışanların da büyük çoğunluğu bu sektöre

kaymıştır. Kalifiye iş gücüne ihtiyaç duyan bu sektörler, kol gücüne ihtiyaç duymasa da dolaylı yoldan emeğin sömürüsüne devam etmektedir. Bu durumda orta sınıf olarak kabul edilen kesimlerin de aslında emeklerini satarak geçimini sağladıkları görülmektedir. Toplumsal yaşamda, tüketim kültürünün yaygınlaşmasıyla paralel bireyselleşmenin ön plana çıktığı; fakat bu bireyselleşmenin toplumsallaşma yerine rekabeti arttıran bir durum yarattığı gözlenmektedir. Bireyin kendisine dönmesi olarak yorumlanabilecek bu durum, dayanışma duygusunu köreltirken, toplumsal hareketlerin örgütlenmesini de zorlaştırabilen bir unsurdur.

Buna karşın, kürselleşme karşıtlığı bağlamında bir araya gelen bireylerin farklılığı sınıf kavramının içeriğinin değişmekte olduğunu gösterse de; söz konusu olan, değişen ekonomik ve toplumsal şartlar doğrultusunda varlığını güçlenerek sürdüren sermaye sahiplerine karşı proletaryanın genişlemesi, çeşitlenmesi ve yeni bir sınıf yapısı oluşturmasıdır. Küreselleşme karşıtı hareketin katılımcılarının farklı mesleklerden ve farklı önceliklerle harekete destek olmaları, yeni proleter sınıfın çeşitliliğini, genişliğini ve gücünü ortaya koymaktadır.

19. yüzyıl proletaryası, işçilerden oluşan homojen bir sınıf oluşturmasına karşın 21. yüzyılda tüm kavramların sorgulandığı postmodern çağda, ortaya çıkan yeni sömürülen sınıf daha heterojen, farklılıklarına karşın bir arada mücadele edebilen bir yapıdadır. Hareketin demokrasi vurgusu ve yeni demokrasi uygulamalarının geliştirilmesi yönündeki tavrı, tüm farklılıkların eşitlikçi şekilde seslerini duyurmalarına imkan tanınması ve eski sınıf tanımlarına göre farklı konumlandırılanların aslında yan yana mücadeleleri açıklıkla göstermektedir ki ortak amaçlar farklı eğitim düzeyinden, farklı mesleklerden, farklı inançlardan, ırklardan insanları bir araya getirebilmekte ve ortak direnişi geliştirebilmektedir. Bu durumda, küresel adaletsizliğe karşı, temelde, insanlığın ortak mücadelesinin söz konusu olduğu yorumu yapılabilir.

2.5.3 “Çokluk” Çerçevesinde Yeni Bir Paradigma Arayışı

Ulus-ötesi sorunlarla ilgilenen çağdaş toplumsal hareketlerin gezegen çapında ve küresel olduğunu ortaya koyan ve benzer toplumsal sorunları paylaşan bireylerden öte ağların söz konusu olduğuna değinen Melucci (1995, s. 195, 202), hareketlerle ilgili kavramlaştırmaların ulus-devlet jargonu (*langage*) bağlamında yayılmasını eleştirerek, yeni bir kavramsallaştırmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Hardt ve Negri'nin “çokluk” kavramı ile geliştirdiği yaklaşım önem taşımaktadır. Toplumsal hareketlerin değişen karakteristiği çokluk bağlamında ele alınarak, eski toplumsal hareketlerin devlete yönelik, ekonomik ve siyasal alanda gelişen hareketler olduğu belirtilirken; yeni toplumsal hareketlerin kimlik ve kültür üzerine inşa edildiği ve eski hareketlerden kopuşu temsil ettiği

dile getirilmiştir. Küresel toplumsal hareketler şeklinde adlandırılan yeni nesil hareketler ise ekonomik, siyasal ve kültürel tüm “biyo-politik” alanları kapsayacak şekilde devam eden, kamusal alanlar ve yeni cemaat biçimleri yaratan kurucu mücadeleler olarak kabul edilmektedir (Hardt ve Negri, 2003, s. 80).

Toplumsal hareketlerin bütünlüğü ve birlikteliği çokluk olarak ifade edilirken, çokluğun farklılıkların biraradalığından oluştuğu, tekil öznelliklerin ifadesi olduğu ama tekillığe indirgenemeyeceği belirtilmektedir (Kökalan Çımrın, 2009). Bu bağlamda Çokluk; farklılıkların bir aradalığı, çoğulluğun iletişiminden ve işbirliğinden doğabilecek kolektif zekanın yansıması olarak farklılıkların, tekilliklerin ortak payda da hareket edebildiği; halktan farklı olarak, idare edilen değil, kendi kendini yönetebilen, siyasal otoritenin egemenliğine meydan okuyarak demokrasiyi hedefleyen bir oluşum (organizma), toplumsal özne ve egemen olmayan bir örgütlenme biçimi olarak tanımlanmaktadır (Hardt ve Negri, 2011 (a), s. 108, 113-14, 227). Öte yandan sürekli dönüştürülen, zenginleştirilen ve yeniden kurulan Çokluk, sabit ve statik olmayan bir yaratım sürecini ifade etmektedir; bu öznellik üretimi yoluyla kendisini öteki haline getiren “kollektif öz-dönüşüm sürecidir” (Hardt ve Negri, 2011 (b), s. 180).

Hardt ve Negri (2011(a), s. 10-14), temelde İmparatorluk olarak adlandırdıkları yeni küresel sistem içinde büyüyen ve canlı bir alternatif olarak ele aldıkları çokluğun, tüm farklılıkların özgür ve eşitçe ifade edilebileceği açık ve genişleyici ağ yapılanması ile demokrasi olanağına nasıl katkıda bulunabileceğini ve yeni demokrasi projesine nasıl zemin oluşturabileceğini irdelemektedir. Onlara göre demokrasi yukarıdan dayatılarak kurulacak bir rejim değildir. Çokluk çerçevesinde demokrasiden anlaşılan herkesin idaresidir; yeni demokrasi anlayışı aşağıdan yükselen hareketler yoluyla inşa edilebilen doğrudan uygulanacak yeni (kurumsal biçimler ve pratikler yaratacak) bir model olmalıdır. Çokluk başka bir dünyanın mümkün olduğunu dile getirirken egemenliğin ve otoritenin tüm biçimlerine karşı ve onları yok edecek bir vurgu taşınmalıdır (s. 367).

Hardt ve Negri (2011 (a), s. 239-40), ortak toplumsal etkileşimin ürünü olduğunu belirttikleri çokluk kavramının, bir zamansallık içinde hep mevcut olan ve henüz var olmamış arasında yer aldığını dile getirirken, siyasal seçeneklerin sadece merkezi önderlik ve anarşiyle sınırlı olmadığı gerçeğinden hareket etmektedir. Bu bağlamda çokluğun demokrasi arzusunun mutlak şartı baskı ve şiddet rejimini derinleştiren sisteme yönelik direniş ve sistemi yok etme çabası olarak kabul edilmektedir. Soykütüğü çalışması olarak adlandırdıkları, direnişlerin ya da toplumsal mücadelelerin tarihsel analizinde üç temel ilkeyi benimsemişlerdir: belirli bir

iktidar biçimiyle mücadelede en etkili direniş biçimi belirlenebilmektedir; dönemde etkili olan direniş biçimi dönemin hakim ekonomik ve toplumsal üretim modeline denk düşmektedir; her yeni direniş biçimi önceki direnişlerin demokratik olmayan yönlerini sorgulayarak giderek demokratikleşen hareketlerden oluşan bir zincir belirlemektedir.

Bu çerçevede imparatorluk çağında siyasal aktivizm, sınıf mücadelesi ve devrimci örgütlenmelerin kimi biçimlerinin zamanı geçmekte ve işe yaramaz hale gelmektedirler. Toplumsal sınıfların küresel dönüşümü, maddi olmayan emeğin hegemonyası, ağ yapılarına dayanan yeni karar alma biçimleri etkin hale gelmektedir. Soldan ve sağdan küreselleşme, savaş ve demokrasi ilişkisi hakkında değişik argümanlar öne sürülürken küreselleşen dünyanın demokrasi krizinin bir yandan kurumlar ve pratiklerin yozlaşması ve yetersizliğiyle ilgiliyken diğer yandan demokrasi kavramının anlamının belirsizliğinden de kaynaklandığı dile getirilmektedir. Çokluk içerdiği demokrasi projesiyle solun yeniden canlandırılması, yapılandırılması ya da yeniden icat edilmesine katkı sunabilecek bir kavram olarak ele alınmaktadır (Hardt ve Negri, 2011(a), s. 85-86, 238, 248-52).

Çokluğun demokrasiyi öğrenme ve “toplumsal örgütlenmenin kalıcı, demokratik biçimlerini keşfetme” sürecinin “ortak varoluşu” güçlendireceği vurgulanmaktadır. Ortak varoluş maddi dünyanın herkes tarafından paylaşılacak ortak zenginliğini (ortak mallar); toplumsal üretimin bilgiler, diller, veriler gibi ortak etkileşimin zorunlu sonuçlarını ifade etmektedir. Ortak varoluş, insanı doğadan ayrı konumlamazken, ortak bir dünyadaki “etkileşim, sevgi, saygı ve beraber yaşama pratiklerine” odaklanmaktadır (Hardt ve Negri, 2011(b), s. 10). Bu süreçte sermayenin yarattığı üretim ilişkilerinden kopuşun, aynı zamanda sınıf kimliğini de gerileteceği; yeni yaşam biçimleri ve yeni toplumsal ilişkilerin kurulmasına olanak sağlayacağı iddia edilmektedir (s. 160, 326-28). Bu çerçevede sınıf ilişkilerinin ve işçi kimliğinin ötesinde bir “ortak varoluşun” önemi vurgulanmaktadır.

Hardt ve Negri'nin görüşlerinin küreselleşme karşıtı hareketin kavramsal temelini oluşturabileceği öne sürülebilir. Çokluk kavramı, bu hareketlerin katılımcılarını yansıtır niteliktedir; öznelliklerini koruyan farklı gruplar ortak bir amaç için ortak hareket eden bir bütün oluşturabilmektedir. Küreselleşme karşıtı mücadelenin sadece belli bir alana yönelmemesi, kapitalist sistemin hakim ekonomik yapısı yanında siyasal kurumları, politikaları da eleştirilebilmesi, insan hakları, kadın hakları, çevre, su konularını gündemlerine almaları; çokluk kavramı Foucault'nun (2011, s. 248-59), yaşamı siyasi hesabın merkezine yerleştirdiği biyopolitika ve biyoiktidar karakteri ile de açıklanabilir. Ağ tipi örgütlenmenin tercih edilmesi, otorite ve hiyerarşinin reddedilmesi özellikleri de hareket ile çokluğu

yakınlaştırmaktadır. Çokluğun demokrasi projesi; küreselleşme karşıtı hareket içindeki doğrudan demokrasi vurgusu paralellik taşısa da, hareketin henüz yeni kurumsal pratikler yaratamaması, yeni demokrasi anlayışının nasıl olması yönündeki tartışmanın derinleştirilmemesi, alternatif sistem önerilerinin somutlaştırılmaması gibi çözümlenememesi zorunda olduğu yönleri de hesaba katılmalıdır.

Küreselleşme karşıtı hareketi devrimci olarak nitelerek Marksist bakış açısı ile şu durumda zor görünmektedir. Bununla birlikte, katılımcı çeşitliliğinin yeni proletarya yorumlarıyla birleştirilerek irdelenmesi ve neoliberalizmi sorgulayarak daha adil, eşitlikçi bir düzenin mümkün olduğundan bahsedilmesi, küreselleşme karşıtı toplumsal hareketlerin 19. yüzyıl işçi mücadeleleriyle aynı temelde değerlendirilebilmesini olanaklı kılabilmektedir. 19. yüzyıl toplumsal hareketleri yeni gelişen sanayi ile ortaya çıkan işçi sınıfının kapitalizmin üretim tarzı ile ekonomik, politik ve toplumsal kurumlarına karşı bir meydan okumasıdır. 21. yüzyıl toplumsal hareketleri ise sınıf kavramının çözülmeye başladığı süreçte farklı kesimlerin, -belki de yeni bir küresel sınıf oluşturacak şekilde- küresel kapitalizmin yarattığı ortamda, onun kurumlarını değiştirmeye yönelik alternatif, aşağıdan küreselleşme üzerinde duran yeni direniş ve meydan okumalardır.

Toplumsal hareketlerin tarihsel ve kuramsal gelişimi konusunda yapılan irdeme ile toplumsal hareketlerin kapitalist sistemdeki değişimden bağımsız olmadığı gözlenmiştir. Tarihsel olarak üç dalga içinde değerlendirilen toplumsal hareketlerle ilgili kuramsal değişim, kolektif davranış, rasyonel eylem, ağ analizi, politik süreçler analizi, yeni toplumsal hareket sosyolojisi, Marksizm, pratiklerin genelleşen ekonomisi, çerçeve analizi, oydaşmacı ve katılımcı demokrasi olmak üzere farklı paradigma değişimlerini getirmiştir. Bu değişim sonucunda toplumsal hareket kuramlarının içeriği, argümanları ve araştırma yöntemlerinin de değiştiği gözlenmektedir. Toplumsal hareket kuramları Kolektif Davranış'tan Marksizm'e, Sistem Karşıtı Hareketler'den Kaynak Mobilizasyonu'na, Post-Marksist Yaklaşımlardan, Yeni Toplumsal Hareketlere ve Küreselleşme Karşıtı Hareketlere doğru değişmiştir.

Toplumsal hareketlere temel oluşturan işçi mücadeleleri, kapitalist sistemi yıkmayı ve yerine alternatif komünist bir sistem kurmayı hedeflemiştir. Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan işçi mücadeleleri Marksist kuramın oluşumunda önemli rol oynarken, Marksizm de 20. yüzyılın ortalarına kadar işçi mücadelelerinin temel aldığı kuramsal yaklaşım olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısında uluslararası sistemde yaşanan köklü değişim, toplumsal hareketler için de köklü bir dönüşüm yaratmıştır. Batı Avrupa'da işçi mücadelelerinin gerilemesi ve işçi sınıfı dışındaki kesimlerin farklı alanlarda mücadele içine girmesi, Üçüncü Dünya'da

bağımsızlık hareketlerinin yaygınlaşması Post-Marksizmin de etkisi ile sınıf mücadelesinin sorgulanmaya başlamasında etken olmuştur. Bu çerçevede toplumsal hareketlerle ilgili iki yeni kuramsal yaklaşım ön plana çıkmıştır. Toplumsal hareketlerin nasıl örgütlenip harekete geçtiğini açıklayan Kaynak Mobilizyonu yaklaşımı ile Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımı.

Touraine'in kapitalist sistemin değişimi ile ortaya çıkan post-endüstriyel toplum yapısı ile bağlantılandığı Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımı, iktidarı ya da sistemi değiştirmeyi hedeflemeden, mücadele edilen alanda köklü dönüşüm ve reformlar yapılmasını öngören hareketlerin incelenmesine önemli katkı sağlamıştır. Yeni toplumsal hareketler, kapitalist sistemin sınırları içinde, mücadele ettikleri spesifik alanlarda (insan hakları, kadın hakları, çevre, kimlik politikaları gibi) pek çok ulusal ve uluslararası kazanım elde edilmesinde önemli rol oynamıştır. Elde edilen kazanımlara karşın, sorunların derinleşmesi ve kapitalist sistemdeki (neoliberal) dönüşümün bu derinleşmede etkisi sistem karşıtı unsurları da içinde barındıran hareketlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Küreselleşme karşıtı hareket, kapitalizmin küreselleştiği süreçte, yukarıdan dayatılan politikalara karşı alternatiflerin dile getirilmesinde etkili olan ulus-ötesi bir toplumsal hareket niteliği taşımaktadır. Küreselleşme karşıtı hareket, neoliberalizm karşıtlığı temelinde alternatif bir küreselleşme (aşağıdan küreselleşme) için mücadele etmektedir. Hareketin işçi mücadeleleri ya da yeni toplumsal hareketlerden farkı, pek çok unsuru ortak bir amaç için, ulusal bağların ötesinde, esnek bir yapı çerçevesinde bir araya getirebilmesidir. Teknolojiyi etkin kullanmaları, ağ biçiminde örgütlenmeleri, katılımcılarının çeşitliliği, demokrasiyi güçlendirme potansiyelleri küreselleşme karşıtı hareketlerin ortak noktalarını oluşturmaktadır. Çokluk yaklaşımı neoliberalizme karşı mücadele eden küreselleşme karşıtı hareketi ele alan kuramsal yaklaşımlar içinde ön plana çıkmaktadır. Öte yandan neoliberalizm karşıtlığı ve alternatif vurgusu, hareketin sistem karşıtı yönünü güçlendirmektedir. 19. yüzyıl ve 21. yüzyıl dünya sistemlerinin benzer yönleri dikkate alınarak, 19. yüzyıl kapitalizmine karşı işçi mücadelelerinin birliğini öngören Marksist kuramın, 21. yüzyıl koşulları göz önünde tutularak, yeni sınıf olgusu çerçevesinde yeniden yorumlanması, küreselleşme karşıtı hareket için yeni bir kuramsal çerçeve oluşturabilme potansiyeline de sahiptir. Hareketin, kapitalizme/neoliberalizme alternatif yönelimlerinin somutlaştırılabilmesini sağlayacak etkiyi de yaratabilecektir.

Tezin ana konusunu oluşturan, yerelden başlayarak küresel düzeye yayılmaya başlayan suyla ilgili toplumsal hareketler, neoliberalizme karşı geliştirilen meydan okumalar arasında ön plana çıkmaktadır. Suyla ilgili toplumsal hareketler, sıradan halkın suya erişimini

engelleyen neoliberal politikalara karşı, kent ya da kır ölçeğinde başlayarak, önce ulusal; ardından uluslararası düzleme taşınan mücadeleleri ifade etmektedir. Bu çerçevede suyla ilgili toplumsal hareketlerin, toplumsal hareketlerin tarihsel ve kuramsal değişimini dikkate alarak değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Farklı ülkelerdeki toplumsal hareketlerin tarihselliği ve örgütlü bir toplumsal hareket tabanının varlığının tepkiler üzerindeki etkisi, küresel su hareketinin küreselleşme karşıtı hareketle paralelliği ve küre-yerel hareketin neoliberal su politikalarına yönelik tepkisi üçüncü bölümde ele alınacaktır. Küre-yerel hareketin küreselleşme karşıtı hareket ile paralelliği dikkate alınarak, hareketin kurumsallaşmasının küresel su mücadelesine etkisi de tartışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SU YLA İLGİLİ KÜRE-YEREL TOPLUMSAL HAREKETLER

Su, uluslararası gündemin önemli başlıklarından biri olarak pek çok uluslararası girişime konu oluşturmaktadır. Uluslararası konferans, forum gibi etkinliklere karşın su kaynaklarının kullanımı ve yönetimini doğrudan düzenleyen, uluslararası bağlayıcılığı olan ve yaptırım içeren bir metin bulunmamaktadır. Yaşamsal önemdeki su kaynaklarının kullanımı ve yönetimi ile ilgili kurallar devletlerin iç hukuk düzenlemeleri yoluyla konulmaktadır; fakat bu durum devletlerin uygulamaları üzerinde küresel etkilerin olmadığı anlamına gelmemektedir. Devletler, uluslararası kuruluşların tavsiye nitelikli kararlarını doğrultusunda su politikalarını şekillendirmektedir. Bu bağlamda su hizmetlerinin özelleştirilmesi, kamu-özel ortaklığı yoluyla hizmet sunumunun sağlanması, hidroelektrik santral inşası gibi temelde suya erişimi kolaylaştırmayı hedeflediği varsayılan, ama aslında uluslararası su şirketleri için yeni pazarlar açan neoliberal kararlar uygulamaya geçirilmektedir. Bu politikalara karşı farklı ülkelerde suyun temel bir hak olduğu iddiasına dayanan toplumsal hareketler, tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Yerelde başlayan toplumsal hareketler, küresel bir su mücadelesinin başlatılmasında da önemli rol oynamıştır.

Küreselleşme süreci ile sistemin kompleks yapısı ulusal sınırların ötesine genişlemiştir. Ulusal sınırların esnekleşmesi, uluslararası sistem içinde ulus-devletler ve uluslararası (hükümetlerarası) kuruluşlar dışında, ulus-ötesi aktörlerin ortaya çıkmasında etken olmuştur. Neoliberal sistem içinde finans kuruluşları ve şirketlerin sahip oldukları ulus-ötesi ekonomik ağlar sayesinde rolleri artmıştır. Esnekleşen küresel sistem içinde toplumsal hareketlerin de ulus-ötesi etkileri ve neoliberal politikalara karşı ortaya konulan küresel eylemleri artırdıkları gözlenmektedir. Bu bağlamda toplumsal hareketlerin ulus-ötesi etkileşimi ile yerelden küresele toplumsal tepki genişletilmektedir.

Küreselleşmenin egemenliğine karşı yerel farklılıkların korunmasına ağırlık verilmesine dayanarak farklı yerelliklerin küresel bağlamda birbirlerini etkiledikleri ve etkileşime girebildikleri süreç küre-yerelleşme olarak adlandırılmaktadır (Robertson, 1997, 29-32; 40-41). Küreselleşme süreciyle küresel ve yerelin iç içe geçtiği ve küresel-yerel etkileşiminin arttığı gözlenmektedir. Bu nedenle yerelden beslenerek ortaya çıkan ve yaratılan küresel etkiyle farklı yerelliklerin harekete geçirilmesini sağlayan toplumsal hareketlerin *küre-yerel*

(*glocal*)⁵⁶ olarak adlandırılması uygun görülmüştür. Küre-yerel kavramı temelde küresel bakış açısının yerel şartlar dikkate alınarak uygulanması anlamını taşımaktadır (Robertson, 1997, s. 28-29) ve küresel ile yerelin etkileşimine dikkat çekecek şekilde kullanılmaktadır. Ritzer (2010, s. 532) ise “küre-yerel”i, “farklı coğrafyalarda benzer sonuçlar doğuracak şekilde küresel ile yerel alanın birbirinin içine girmesi” olarak tanımlamaktadır. Küre-yerel kavramı da küreselleşmeyle bağlantılı diğer kavramlar gibi içinde belirsizlikler taşımaktadır. Buna karşın, çalışmanın içinde kavram küresel ile yerelin etkileşimine dikkat çekecek şekilde, küreselleşme karşıtı harekete benzer bir bağlamda, yerelin özgünlüklerini koruyarak ve farklı yerelliklerin ortak çıkarını ön plana çıkaracak şekilde, “küresel”in yeniden kurgulanması potansiyelini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Yerel su politikalarına karşı tepkiyi somutlaştıran toplumsal hareketler, başlangıçta küreselleşme karşıtı hareket içinde yer alarak seslerini duyurmuşlardır. Küresel etki ve eylemin öneminin kavranması alternatif bir **küresel su hareketinin** güçlenmesinde etkili olmuştur. Dünyanın farklı bölgeleri arasında iletişimi sağlayan, esnek bir yapıda (ağ tipi) örgütlenen küresel su hareketi, suya erişim sorununun alternatif yöntemlerle çözüme kavuşturulmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, küresel sistemin sorgulanması ve adil, eşitlikçi, ekolojik ilkeleri dikkate alan su politikalarının uygulanabilmesi için sistemin bütüncül olarak değişiminin gerekliliği de vurgulanmaktadır. Yerel toplumsal hareketlerin dayanışması küresel etki yaratabilecek bir hareket ortaya çıkarmıştır; küresel oluşum benzer sorunlar yaşayan farklı yerelliklerin kendi mücadelelerini başlatmalarında ve sorunların kaynağında yer alan sistemi sorgulamalarında etkili olabilmektedir. Bu bağlamda küresel ve yerelin karşılıklı etkileşimine vurgu yapmak için **küre-yerel su hareketi** ifadesi kullanılmaktadır. Su hareketinin küresel düzeyde alternatif su politikalarının benimsenmesi yönünde yaratacağı değişim ile yerel politikaları yeniden şekillendirmeyi öngördüğü savunulabilir. Toplumsal bilincin oluşturulmasında önemli rol oynayan küre-yerel hareketlerin talepleri, demokrasi, katılım, yurttaşlık ve dayanışma kavramlarına da yeni anlamlar yüklemektedir.

Bilinç, insanın kendini ve çevresini tanıma yetisi olarak tanımlanmaktadır (TDK). Ortak bilinç ise bireyin, içinde bulunduğu gruba ya da topluluğa aitlik hissini geliştirecek şekilde toplumsal bütünleşmeyi sağlamada etkili olan ortak inanç ve değerleri benimsemesi anlamına gelmektedir (Bilton vd., 2008, s. 542). **Toplumsal bilinç** kavramı ise toplum içinde ortak yaşamın norm ve değerleri hakkında bilgi sahibi olarak, bireyin kendi varlığı, toplum içindeki

⁵⁶ “Glocal” kavramı Oxford İngilizce Sözlük’te yerel ve küresel anlamların ikisini de içinde barındıran ve yansıtan şekilde tanımlanmaktadır. Kavramın temeli Japonya’da bir yerde uygulanan tarım tekniğini yerel şartlara adapte ederek uygulama anlamında kullanılan sözcüğün iş dünyasında küresel bakış açısının yerel koşullara uyarlamak şeklinde kullanılmaya başlamasına dayanmaktadır (Robertson, 1997, s. 28-29).

konumu ve işlevi ile ilgili farkındalığa sahip olmasıyla ilintilidir. Bu çerçevede toplumsal bilinç, bireyin toplumsal yaşamda ortak çıkar düşüncesiyle hareket etmesini sağlayabilen unsurunu ifade etmektedir. Toplumsal hareketlerin ortak çıkar algısında demokrasi, katılım, yurttaşlık ve dayanışma ön plana çıkmaktadır.

Demokrasi temelde halkın yönetimi olarak kabul edilmektedir. Antik Yunan'dan günümüze, demokrasi kavramının bağlamında ve içeriğinde büyük değişimler yaşanmıştır (Tilly, 2010, s. 51-136). 19. yüzyıldan itibaren, genel oy hakkının ve temsili sistemin yaygınlaşması demokratik rejimler ile özgür seçimler arasında paralellik kurulmasına neden olmuştur. Bunun yanında demokrasi ilkesi, sadece seçimlere indirgenemeyecek şekilde derin anlamlar taşımaktadır. Toplumsal bilincin artmasıyla yönetim üzerindeki denetimin sıkılaşması, demokrasinin katılımcı yönünü güçlendiren unsur olmuştur. Bir şeyin parçası olmak için yapılan eylemi ifade eden **katılım** kavramı, Siyaset Bilimi içinde karar alma süreçlerinin parçası olmak anlamında kullanılmaktadır. Katılım, bireyin içinde bulunduğu grupta egemen kurallarla yakından ilgili bir davranış türüdür. Demokrasi kavramıyla bir arada ele alınabilecek bir kavram olan siyasal katılım ise temelde yurttaşların devlet yönetimine katılması anlamını taşımaktadır ve devletin sağladığı koşullar çerçevesinde değerlendirilmektedir (Eroğul, 1991, s. 34).

20. yüzyılın son çeyreğinde ulus-devletin belirleyici rolünün sarsılmaya başlaması siyasal katılımın alanı da genişlemiştir. Bu süreç katılımcılığın anlamını da değiştirmiştir. Yurttaşların ve sivil örgütlerin yanında özel şirketlerin karar alma süreçlerine ve yönetime katılımı ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle tabandan başlayarak, eşitlik anlayışını yaygınlaştıran, tüm kesimlerin –özellikle geleneksel olarak yönetimden uzak kalmış kesimlerin- karar alma süreçlerine doğrudan katılımı, yönetimi etkileme ve kararları değiştirme potansiyelini içinde barındıran müzakereci bir anlayışla demokrasi kavramının içeriğinin genişletilmesi talep edilmektedir. Bu talep yurttaşlık kavramına da yeni bir içerik kazandırmaktadır.

Yurttaşlık kavramı Antik Yunan'dan günümüze kadar üzerine farklı anlamlar yüklenerek kullanılmıştır. Somut olarak yurttaşlık bir devlette bireyin bir dizi hak ve görevle bağlı olduğu yasal statüyü ifade etmektedir; aynı zamanda bireyin topluluğa eklenmesi ve siyasal-kamusal alanla kurduğu ilişkiyi de içermektedir (Üstel, 1999, s. 80). İdeal anlamları içinde barındırarak ortaya çıkan, ulus-devletin gelişimi ile devletle ilintilendirilen yurttaşlık, günümüzde daha geniş bir anlam ifade edecek şekilde de kullanılabilir. Örneğin ekolojik bir bakış açısını da içinde barındıran dünya yurttaşlığı kavramı, klasik devlet bağlamı

ötesinde aynı gezegende yaşamının sağladığı ortaklığa ve bunun gerektirdiği eşit haklar, ödevler ve dayanışmaya vurgu yapmaktadır.

Dayanışma, varılmak istenen ortak amaçlar ve ihtiyaçların karşılanması için herkesin birbirine karşılıklı yardım ettiği durumu ifade etmektedir (Arslantürk ve Amman, 2000, s. 359). Durkheim’ın geleneksel ve modern toplum arasındaki farkı açıklamada kullandığı kavramlardan biri de dayanışmadır. Geleneksel toplumlarda yaygın olan “mekanik dayanışma” insanları uyum gösterme alışkanlığı aracılığıyla normlara bağlayan toplumsal birliktelik aracı olarak kabul edilirken, “organik dayanışma” uzmanlaşmış bir karmaşıklığa dayalı endüstri toplumunda insanları birbirine bağlayan sosyal birlikteliğin tercih edilen biçimi olarak yansıtılmaktadır (Bilton vd., 2008, s. 470).

Bu bağlamda suyla ilgili toplumsal hareketlerin temel dayanaklarından biri olan dayanışma olgusu hangi çerçevede değerlendirilecektir? Hareketler içinde geleneksel toplulukların rolü göz önüne alınarak mekanik bir dayanışmadan bahsedildiğini iddia etmek doğru olmayacaktır. Geleneksel toplumların farklılıkları baskılayan dayanışmacı yaklaşımına karşılık, uzmanlaşma temelinde bir dayanışmanın da öngörülmediği belirtilmelidir. Bu çerçevede ortak yaşamsal çıkarların korunması bağlamında farklı toplulukların bir arada, ortak girişimde bulunması dayanışma kavramına karşılık gelmektedir. Dayanışma suyla ilgili yerel ve küresel hareketlerin temel unsurlarından birini oluşturmaktadır.

3.1 Ülke Örnekleri Çerçevesinde Yerel Su Hareketleri

Bu bölümde coğrafi konumları, gelişmişlik düzeyleri, sosyo-kültürel özellikleri farklı dört ülkedeki -Bolivya, Hindistan, Fransa ve Türkiye- su politikaları, bu politikalar üzerindeki uluslararası etkiler ve bu politikalara karşı gelişen yerel tepkiler ile ortaya çıkan toplumsal hareketler irdelenecektir. Dört ülke içerisinde Fransa gelişmişlik düzeyi yanında eski bir sömürgeci ülke konumu ile de diğerlerinden ayrılmaktadır. Fransa’nın örnek ülkeler arasında yer alma nedeni su hizmetleri sunumunda kamu-özel ortaklığı modelinin bu ülkenin su politikalarından esinlenilerek yaratılmasıdır. Dünyanın farklı kentlerinde su hizmeti sunan uluslararası su şirketleri içinde Fransız şirketlerin payı büyük önem taşımaktadır. Bunun ötesinde Fransa’nın seçilmesinin asıl nedeni, ülke içinde özelleştirme politikasından vazgeçilmesi yönünde eleştirilerin yapılması ve bazı belediyelerde kamusal hizmet sunumunun ön plana çıkmaya başlamasıdır. Bolivya, dört ülke içinde en düşük gelişmişlik düzeyine sahiptir; bunun yanında zengin doğal kaynakları yüzyıllar boyunca büyük devletlerce doğrudan veya dolaylı yollarla sömürülmesinde etken olmuştur. Bu konumu

yanında Bolivya, günümüzde yerel su mücadeleleri için örnek olan su direnişi ile özelleştirmeden vazgeçilmesi süreci ile ön plana çıkmaktadır.

Üçüncü örnek ülke Hindistan ise eski bir sömürge ülkesinden bugün dünyanın en güçlü ekonomileri arasında yer alan bir konuma yükselmesiyle öne çıkmaktadır. Su politikaları bağlamında ise dünyadaki en önemli baraj direnişlerinden birine sahne olmaktadır. Geleneksel toplum yapısının halen devam ettiği ülkede insanlar yaşam hakları için mücadele etmektedir. Hindistan'da baraj karşıtı toplumsal hareketler taleplerini yönetime kabul ettirmede sonuç elde edememişlerdir. Buna karşın oluşturdukları küresel ağlarla mücadelelerine küresel destek sağlayabilmekte ve başka mücadeleler için örnek oluşturabilmektedir. Avrupa, Asya ve Latin Amerika'dan seçilen örnekler hem uluslararası su politikaları hem de yerel toplumsal hareketlerin mücadelesi açısından sembol niteliğindedir. Avrupa'nın parçası olmak isteyen, coğrafi konumu ile Ortadoğu, Kafkaslar ve Akdeniz ile bağlantısı olan Türkiye örneği ise hidroelektrik santral inşaatlarına karşı gelişen yerel direniş ile ön plana çıkmaktadır. Türkiye diğer ülkelerden farklı olarak sembol haline gelmemiştir; fakat diğerlerine göre farklılığı toplumsal tepkiye ve hukukun bu tepkiyi haklılaştıran kararlarına karşın yönetimin, yasal düzenlemelere yeniden şekil vererek, politikalarında direktmesidir. Türkiye örneğinde irdelenecek nokta ise hareketlerin taleplerini uygulamaya yansıtma neden sonuç elde edemediğidir.

Ülkeler, tarihsel, ekonomik ve sosyal özelliklerine kısaca değinilerek incelenmiştir. Ülkelerin özellikle 1970'li yıllardan itibaren politik yönelimlerindeki yapısal değişikliklerin su mevzuatlarına yansımaları dikkate alınacaktır. Ülkeler ve her ülkedeki örnek olay şu plan çerçevesinde incelenecektir:

- Ülkenin yönetsel yapısı ve sosyo-ekonomik verileri
- Ülkedeki toplumsal hareketlerin tarihselliği
- Ülkedeki su politikalarının temel unsurları
- Suyla ilgili yönetsel yapıda yaşanan değişimler
- Örnek olay çerçevesinde su politikalarına karşı ortaya çıkan toplumsal hareketin temel özellikleri
- Hareketin elde ettiği sonuç bağlamında toplumsal taleplerin yönetimler tarafından yerine getirilip getirilmediği, bir dönüşüm yaratıp yaratmadığı.

İncelemelerde temel alınan kriterler ülkelerdeki örgütlülük, demokrasi anlayışı, su politikaları, tepki çeken uygulamalar ve yerel hareketlerin elde ettiği sonuçlardır. Bu çerçevede;

- Örgütlülük bağlamında ülkede aktif bir sivil toplum olup olmadığı, etkili bir toplumsal mücadele geçmişinin yer alıp almadığı,
- Demokrasi bağlamında ülkedeki siyasi düzenin yapısı, katılımcı demokrasinin uygulanıp uygulanmadığı,
- Su politikası bağlamında ülkede suyla ilgili yasal düzenlemeler, temel kurumsal yapı, suyun mülkiyeti ve su hakkının yasal olarak tanınıp tanınmadığı,
- Tepki çeken uygulamalar bağlamında ülkede su hizmetlerinin özelleştirmesine mi baraj inşaatlarına mı karşı tepkilerin toplumsal harekete dönüştüğü irdelenecektir.

Ülkeler öncelikle yönetsel yapıları ve sosyo-ekonomik özellikleri doğrultusunda kısaca tanıtılacaktır. Her ülke incelenirken ülkenin siyasi yapısı ile tarihsel perspektif içinde toplumsal dinamiklerin nasıl işlediği kısaca ele alınacaktır. Ardından ülkedeki su politikaları yasal düzenlemeler çerçevesinde ele alınarak, tepki çeken uygulamaların dayanakları ortaya konmaya çalışılacaktır. Örnek olaylar çerçevesinde su hizmetlerinin özelleştirilmesi ya da baraj inşaatlarına karşı gelişen tepkilerin hangi yöntemleri kullanarak mücadele ettikleri ve katılımcıların kimler olduğu irdelenecektir. Ardından ülkeler, yukarıda belirlenen kriterler doğrultusunda ve uygun kuramsal yaklaşım ile değerlendirilecektir. Ülke örnekleri çerçevesinde ulusal ve yerel su politikaları üzerindeki küresel etki ile toplumsal hareketler arasındaki bağıntı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda toplumsal hareket örneklerinin “Politik Süreçler Analizi” yaklaşımının ortaya koyduğu ilkeler doğrultusunda incelenmesi hareketlerin temel dinamiklerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Ülkelerdeki politik sistemin irdelenmesi, toplumsal hareketlere olanak tanıyıp tanımadığının anlaşılması açısından gereklidir; bunun için de politik sistemin ve ülkedeki toplumsal hareketlerin tarihselliğinin ortaya konulması “politik olanakların” anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bunun yanında suyla ilgili kamu politikalarının ve idari değişikliklerin rolü ele alınarak ulusal/yerel politikalar üzerindeki neoliberal etkinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Böylece su politikalarına karşı gelişen toplumsal hareketlerin yalnızca yerel değişimi öngörmediği, küresel kaygılar da taşıdıkları ileri sürülebilecektir. Bu çerçevede suyla ilgili toplumsal hareketler yürüttükleri kampanyalar, kullandıkları yöntemler (repertuar), oluşturdukları ittifaklar, birbirlerine ve yönlendirdikleri kitleye bağlılıkları ele alınarak incelenecektir. Yerel hareketlerin küresel toplumsal hareketler içindeki rolleri de ele

alınacaktır; böylece küresel toplumsal hareketin yerel hareketler tarafından nasıl şekillendirildiği daha iyi anlaşılacaktır. Bu veriler doğrultusunda yerel hareketlerin ulus-ötesi etki yaratıp yaratamadıkları, küresel bağlantılar kurup kurmadıkları, bu bağların hareketin taleplerinin karşılanmasında etkisinin olup olmadığının anlaşılması açısından da önem taşımaktadır.

Suyla ilgili yerel toplumsal hareketlerin etkilerinin anlaşılması için taleplerini elde edip edemediklerinin belirlenmesi de gerekmektedir. Bu nedenle hareketin taleplerini elde edip edememesi, su politikalarında değişim yaratıp yaratamaması irdelenerek; bu süreçte ülkedeki politik sistemin, hareketlerin tarihselliğinin rolü olup olmadığı tartışılacaktır. Bunun yanında ülkelerin farklı toplumsal ve politik özellikleri suyla ilgili hareketlerin tek bir kuramsal yaklaşımla ele alınmasını zorlaştırmaktadır; bu nedenle değerlendirme içinde ortaya çıkan toplumsal hareketin hangi kuramsal yaklaşım çerçevesinde açıklanabileceği de irdelenecektir. Sonuç olarak suyla ilgili ulusal ve yerel politikalara karşı ortaya konulan toplumsal alternatifler ile toplumsal hareket sonucunda yaşanan değişim irdelenecektir.

3.1.1 Fransa

17. yüzyıldan itibaren güçlü bir monarşinin etkisi altında merkezileşen Fransa, 1789 Devrimi'nin ardından cumhuriyet yönetimini benimsemiştir; Devrim sonrasında da bu merkezîyetçi yapı güçlenerek devam etmiştir. 1958 yılında, günümüzde de varlığını sürdüren V. Cumhuriyet'in ilanına kadar, rejim değişiklikleri (üç kez monarşiye, iki kez imparatorluğa geri dönülmüş, II. Dünya Savaşı sırasında ülkeyi işgal eden Almanya ile işbirliği yapan bir hükümet kurulmuştur) Fransız siyasi sisteminde etkin olmuştur. V. Cumhuriyet temelde önceki dönemlerin hükümet krizlerini en aza indirmek amacıyla cumhurbaşkanının yetkilerini arttıran bir yönetim yapısına dayanmaktadır. Yarı başkanlık sisteminde halkın oyu ile seçilen cumhurbaşkanı yürütmenin başı konumundadır; hükümetin başında yer alan başbakan da cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. İki meclisi yasama organı Ulusal Meclis ile Senato'dur. Devrimin getirdiği yönetsel yapı ve kurumlar sistemin temelinde yer almaya devam etse de özellikle AB'nin kurumsal yapısının güçlenmesi topluluk müktesebatının ulusal düzeyde uygulanması için yeni düzenlemelere gidilmiştir.

3.1.1.1 Fransa'nın Yönetsel Yapısı ve Sosyo-ekonomik Veriler

Fransız idari yapılanmasında merkezde devleti temsil eden hükümetin yer aldığı yönetim ve merkeze hiyerarşik olarak bağlı taşra teşkilatı 1970'li yıllara kadar idari yapılanmanın temelini oluşturmaktadır. 1970'li yıllardan itibaren bağımsız birimlerin kurulmaya başlaması ile desantralizasyon yönünde ilk adımlar atılmaya başlamıştır. 1982 tarihli Desantralizasyon

Yasası ile merkezi devletin taşradaki yetkileri seçimle işbaşına gelen yerel yönetimlere (*collectivité territoriale*) devredilirken, hizmeti en verimli şekilde sunacak en yakın birimin yetkilendirilmesi ilkesi temel alınmıştır (France Diplomatie, 2011). Yeni yapılanma içinde yerel yönetimler bölge, departman ve komün birimlerinden oluşmaktadır. 1992, 2002 ve 2003 yıllarında yerel demokrasiyi güçlendirecek yasal değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler yerel muhalefetin bilgiye erişimini ve sesini duyurmasını kolaylaştıracak düzenlemeleri içerirken, yerel yönetimlerin kararlarında halka danışması, gerektiğinde karar alma aşamasında referandum yöntemine başvurabilmesini sağlamaktadır⁵⁷ (Vie Publique, 2011).

65 milyon nüfuslu Fransa (bu nüfusun yaklaşık 3 milyonu eski sömürgeleri olan denizaşırı topraklarında yaşamaktadır) yerel çeşitliliğe karşın görece homojen bir toplum yapısına sahiptir. Fransız kimliği yurttaşlar için bütünleştirici niteliktedir. 2006 yılı verilerine göre Fransa'da 3.5 milyon yabancı yaşamaktadır; yerli nüfustan daha hızlı artan yabancı nüfusun % 31'ini üç Mağrip ülkesinden gelen göçmenler oluşturmaktadır⁵⁸ (Ministere de l'Intérieur, 2011). Ayrıca Fransa'daki toplam nüfusun % 5'i Müslümandır (The World Factbook-France, 2011); bu kesimlerin büyük kısmı Fransız toplumuna entegre olmuştur⁵⁹.

Eski bir emperyal güç olan Fransa, küresel dünyanın da önemli ekonomik aktörlerinden biridir. Ülke ekonomisi içinde en büyük paya sahip olan hizmet sektörüdür (% 79.7), ardından sanayi (% 18.6) ve tarım (% 1.7) sektörleri gelmektedir; toplam işgücünün de % 71.8'i hizmet sektöründe çalışmaktadır (The World Factbook-France, 2011). II. Dünya Savaşı sonrasında geleneksel, Katolik, köylü temelli bir tarım toplumu olan Fransa, 21. yüzyıl başında tüm sınıfların teoride de olsa benzer yaşam tarzlarını ve tüketim alışkanlıklarını paylaştığı post-endüstriyel bir topluma dönüşmüştür (Cirtautas, 2005, s. 108). 2010 yılı verilerine göre 2.55 trilyon \$ GSYH'ya sahip G8⁶⁰ üyesi ülkede en önemli ekonomik sorunlardan biri 2010 yılında % 9.5'e yükselen işsizlik oranı ve gelir dağılımındaki eşitsizliktir. 2000'li yıllardan

⁵⁷ Yerel yönetimlere referandum düzenleme yetkisi tanınmıştır; fakat bu yetkinin belediye ya da bölge meclisi gibi karar organlarının düzenlemesine bırakılması toplumsal katılımın sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Bu durumda kararlar yine seçilmişlerin inisiyatifine kalmaktadır.

⁵⁸ Yabancıların % 60'ı Paris, Rhône-Alpes ve Provence-Côte-d'Azur bölgesinde yerleşmiştir, yabancıların en yoğun olduğu bölge ise Paris ve çevresidir.

⁵⁹ Günümüz Fransa'sında laik devlet açısından sorun yaratabilecek dini azınlık artmakta olan Müslüman nüfustur. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan (yaklaşık % 68'i) ve kendini Katolik olarak tanımlayan kesimlerin yalnızca % 10'u düzenli şekilde kiliseye gitmektedir; laik devlet algılamasıyla bağlantılı olarak kendini Katolik olarak tanımlayanların % 16'sı kilisenin politik rolünü onaylamasına karşın çoğunluk buna karşı çıkmaktadır (Schain, 2008, s. 212-13). Müslüman kesimlerin de büyük çoğunluğu Fransa'daki laik devlet anlayışını benimseyen tutumdadır. Buna karşın bazı radikal kesimlerin 2004 yılında yasalaşan okullarda türban takılmaması ve 2010 yılında yasalaşan peçe takılmasının yasaklanması gibi kararlara yönelik protestoları, toplumsal tartışmaları alevlendirmiştir.

⁶⁰ ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada ve Rusya'nın içinde yer aldığı dünyanın en önemli demokrasilerinin ve ekonomik güçlerinin bir araya geldiği uluslararası hükümetler forumudur (<http://www.g8utoronto.ca/>).

itibaren en zengin % 10'luk kesim ile en fakir % 10'luk kesim arasındaki gelir farkı daha da derinleşirken (Observatoire des inégalites, 2011), sosyal sorunları da arttırmaktadır. 1970'li yıllarda sol hükümetler tarafından, stratejik sektörler başta olmak üzere, başlatılan devletleştirme politikası, 1980'li yılların ortalarında iktidara gelen muhafazakar partiler tarafından terk edilerek neoliberalizm paralelinde özelleştirme politikalarına öncelik verilmiştir. Bu bağlamda devletleştirilen kurumların bir kısmı özel sahiplerine geri dönerken, hizmet sektöründe devletin payı giderek azalmıştır (Schain, 2008, s. 249-50).

3.1.1.2 Fransa'nın Siyasal Yapısı ve Toplumsal Dinamiklerin Tarihselliği

Avrupa'da ulus-devletin temellerini atan mutlakiyetçi Fransız monarşisi 1789 Fransız Devrimi ile yıkılmıştır. Fransız Devrimi dünya tarihinde yeni bir çağ açarken, Fransa'da bu tarihsel süreç siyasal sistemin gelişimini de etkilemiştir; devrimin yarattığı ortam sosyal, politik ve ekonomik yapıyı kökten değiştirecek sonuçlar doğurmuştur. Devrimin ardından eski rejimin aktörleri ile devrimin yarattığı yeni sınıfların mücadelesi Fransız politik ve toplumsal yaşamını şekillendirirken, günümüz Fransa'sında da hala etkisini sürdüren sosyal ve politik ayrımların temellerini atmış⁶¹, toplumsal hareketlerin dinamiklerini de belirginleştirmiştir. Aydınlanma döneminin ideolojik altyapısını hazırladığı Fransız Devrimi, “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” ilkelerine dayanan cumhuriyet rejimin temellerini atmasına karşın, Fransa'nın çalkantılı politik yaşamı içinde farklı evrelerden geçerek V. Cumhuriyet'e varılmıştır.

Fransa'daki 250 yıla yayılan toplumsal mücadele geçmişi, demokrasinin kurumsallaşmasında etkili olurken, toplumdaki muhafazakarlıktan komünizme uzanan farklı eğilimlerin tek başlarına belirleyici güç olamamaları ve idari yapının farklı çıkar ve kimlikleri “milliyetçilik” ortak paydasında birleştirmeye çalışması, toplumsal uzlaşının sağlanmasında önemli rol oynamıştır (Cirtautas, 2005, s. 85, 92). Örneğin iktidarın el değiştirmesi ile karşıt güçlerin muhalefeti sonucu ortaya çıkan anayasa krizleri Fransa'daki rejim değişikliklerinin temelinde yer almıştır. 1981 yılında F. Mitterrand'ın cumhurbaşkanlığı ile iktidarın seçim yoluyla sağ eğilimden sola kayması⁶², V. Cumhuriyet'in kurumsal yapısının içselleştiğinin ve uzlaşma kültürünün topluma yayıldığına göstergesi olmuştur (Schain, 2008, s. 211). Toplumsal

⁶¹ Cumhuriyetçiler ile muhafazakarlar arasındaki Fransız Devrimi'nden beri devam eden tarihsel bölünme halen Fransız politik yaşamında etkisini hissettirmektedir (Cirtautas, 2005, s. 81).

⁶²Fransız seçmenlerin politik tercihleri konjonktürel olarak değişmektedir. Sağ ve soldaki merkez partiler arasında dağılan oylar 2002 cumhurbaşkanlığı seçiminde olduğu gibi radikal partilere de kayabilmektedir (radikal sağ parti Ulusal Cephe (FN) adayı J.M.le Pen'in ikinci tura kalması gibi). Öte yandan seçimlere katılımın azalması da önemli bir unsurdur. Cumhurbaşkanlığı seçimleri yerel seçimler ya da AB seçimlerine göre daha fazla katılım sağlasa da 2007 seçimlerinde % 16'lık kesim oy kullanmamıştır (Schain, 2008, s. 235-36). Fransa'daki seçmen tercihleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için Cautrès B. ve Muxel A., Comment les électeurs français font-ils leur choix?, Sciences Po, Paris, 2009.

uzlaşa asgari düzeyde sağlanmasına karşın, politik uzlaşmazlık devam etmekte ve Fransız siyasal yaşamında pek çok küçük partinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sağda ve solda farklılaşan politik çıkarlar ile tarihsel politik çekişme partilerin ve sendikaların bölünmesinde etkili olmaktadır (Roskin, 2009, s. 159-164).

Devrimi yaratan toplumsal hareket tabanı, Fransız toplumunun tepkiselliğini de açıklamaktadır. 1830 ve 1848 hareketleri, 1871 Paris Komünü, Alman işgaline karşı örgütlenen Direniş, 1968 gençlik hareketleri, 1980 ve 1990'lı yıllardaki işçi grevleri, küreselleşme karşıtı eylemler, 2006'daki öğrenci boykot ve grevleri, 2010 yılındaki grev bu tepkiselliğin yansıması⁶³ olarak değerlendirilebilir. Fransa'da grev, işçilerin toplu sözleşmeden doğan çalışma haklarını korumak için uyguladıkları bir eylem olmanın çok daha ötesinde, hükümet politikalarını eleştiren ve hükümete geri adım attırmak için, çalışanların yanında tüm toplumsal kesimlerin başvurduğu etkili bir mücadele yöntemidir (Karahanoğulları, 2009, s. 68).

Toplumsal eylemlerin etkililiği, yönetim tarafından dikkate alınmaları ve talepleri yönünde sonuçların alınması ile ilintilidir. Bu bağlamda 1830 ve 1848 hareketleri iktidarın değişmesinde etkili olmuş; genel oy (yalnızca erkekler için) hakkının elde edilmesi gibi kazanımları beraberinde getirmiştir. 1968 hareketi Cumhurbaşkanı de Gaulle'ün istifası ile sonuçlanmış, 1995 yılındaki işçi grevleri demiryollarının özelleştirilmesine karşı direnmiştir. Bu bağlamda toplumun örgütlülüğü mücadeleyi de kolaylaştıran bir unsurdur. Günümüzde Fransa'da 1 milyon sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır; her yıl yaklaşık 70 bin yeni dernek kurulmaktadır (Conférence de la vie associative, 2011). Sendikaların ise üye sayısı diğer Avrupa ülkelerine göre düşük kalmaktadır; ayrıca sendikaların, meslek birliklerinin ya da politik oluşumların üye sayısı azalırken⁶⁴ yardım amaçlı kuruluşlar ve etnik örgütlenmeler üye sayılarını arttırmaktadır (Schain, 2008, s. 215-16). Öte yandan refah devleti politikalarının uygulandığı, sosyal politikaların önem taşıdığı Fransa'da bu politikaların neoliberal

⁶³ 2005 Ekim'inde Paris'in Clichy-sous-Bois bölgesinde iki Afrika kökenli gencin polisten kaçarken ölmeleri üzerine Paris'in banliyölerinde başlayıp, diğer kentlere de sıçrayan olaylar da göçmenlerin tepkisinin toplumsal yansımasıdır. Entegrasyon politikalarının sorgulanmasına neden olan "ayaklanmalar", aslında ekonomik eşitsizliklerle yakından bağlantılıdır. Ayrıntılı bilgi için Laurence, J. ve Vaisse, J., "Understanding Urban Riots in France", http://www.brookings.edu/articles/2005/1201/france_laurence.aspx; Mauger, G., L'émeute de novembre 2005. Une révolte protopolitique, Du Croquant, Paris, 2006.

⁶⁴ Sendikaların üye sayılarındaki düşüşe karşın hükümetle çalışanlar arasındaki anlaşmazlıklarda ya da grevler sırasında kamuoyunun güveni ve desteğini sağlayabilmektedir (Schain, 2008, s. 221).

politikalar⁶⁵ ile yer değiştirmesi sınıf bilincini tekrar harekete geçiren bir etken olmuştur (Schain, 2008, s. 214).

Fransa'nın toplumsal hareketler bağlamında özgün yanı küreselleşme sürecinin özellikle dönüştürücü kültürel etkilerine karşı direnişin sembolü haline gelmesidir. Ekonomik olarak küresel piyasalarla entegre olmasına karşı Fransa, neoliberal politikalarla herkese uygulanabilecek tek bir modelin yaratılmasına karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda devletin düzenleyici rolünün korunması, küreselleşmenin öncüsü konumundaki ABD etkisine karşı AB'nin kurumsal değerlerinin savunulması, neoliberal ticaret politikalarını sınırlandırıcı politikaların geliştirilmesi, ABD egemenliğinden sıyrılmış çok kutuplu bir uluslararası sistemin gerekliliğine vurgu yapılması Fransa'nın küreselleşme karşısında ne çıkan tutumuna örnektir (Ritzer, 2010, s. 509). Bu erevede Fransa'nın küreselleşmenin yarattığı benzeşme ve "Amerikanlaşmaya" karşı, "Fransız" kimlik ve kültürünü ön plana çıkararak, farklılığını korumaya çalıştığı gözlenmektedir.

Küreselleşme karşıtlığı ya da alternatif kreselleşmeler bağlamında dünya çapında ses getiren Fransız kuruluşları da mevcuttur. 1998 yılında finans sektörünün ekonomik, politik ve kültürel etkiler yaratan gücüne karşı yurttaş hareketlerini savunan ATTAC (*Association pour la taxation des transactions financires et pour l'action citoyenne*- Sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi ve yurttaş eylemleri birliği), dünyayı değiştirebilmek için gerekenin yurttaşlık bilgisi olduğunu vurgulamaktadır. Fransa'nın farklı bölgelerinde konferanslar, toplantılar düzenleyen, gösterilere katılan, raporlar yayımlayan ATTAC, uluslararası etki ve hareketlilik yaratan bir örgüte dönüşmüştür (ATTAC (a), 2012).

ATTAC, neoliberal küreselleşmeye toplumsal hakları geriletteği, gezegenin pek çok değerini ticarileştirdiği, Kuzey ve Güney arasındaki eşişsizliği derinleştirdiği, karar alma süreçlerinden halkı dışlayarak demokrasiyi geriletteği için karşı çıkmaktadır. Temel amacı finansal piyasalar ve bu piyasaları düzenleyen kuruluşların demokratik denetimini sağlamak olan örgütünün finans hareketlerinin vergilendirilmesi ve buradan elde edilen gelirin toplumsal ve ekolojik eşişsizliklerin giderilmesi için kullanılması yönünde talepleri bulunmaktadır. Bunun yanında küresel düzeyde demokratik bir alanın yaratılması yönünde oluşturulan yerel,

⁶⁵ N. Sarkozy'nin 2007 yılında cumhurbaşkanı seçilmesi bu bağlamda önemli bir değişim yaratmıştır. Soğuk Savaş döneminde dahi ABD politikalarına direnebilen Fransa, ABD ile yakınlılaşırken, ekonomide de esnekleşme ve devletin payının azaltılması yönünde neoliberal reformlar uygulanmaya başlamıştır. İş dünyası ile yakın bağları, Bettencourt skandalı (L'Oral şirketinin sahibinden seçim kampanyası için yasadışı olarak yardım aldığı iddia edilmiştir) gibi pek çok eleştiriye konu olurken, çalışan kesimlerin sosyal haklarını aşındıracak tasarılar geniş katılımlı toplumsal eylemlere neden olmuştur. Toplumsal tepkiye karşın hükümet ve Sarkozy kararlarında direnmekte ve uygulamaya geçirmektedir.

bölgesel ve küresel ağlar aracılığıyla, şiddete başvurmayan barışçıl kampanyalar yürütülmektedir (ATTAC (b), 2012).

Fransa'nın neoliberalizm karşısındaki konumu 2010 yılında ülke çapında yeni bir toplumsal hareketliliğin gelişmesinde etkili olmuştur. Başta sendikalar olmak üzere neoliberal bit etkiyle şekillenen emeklilik reformuna karşı geniş katılımlı eylemler ve grevler gerçekleştirilmiştir. Buna karşın hükümet geri adım atmamış ve emeklilik yaşını yükselten tasarı yasalaşmıştır. Bu durum gelişmiş, demokratik ve toplumsal bilincin yüksek olduğu bir ülkede dahi neoliberal politikaların toplumsal talepleri geri plana itebildiğinin ve hükümetin piyasanın önceliklerini toplumsal çıkara tercih ettiğinin göstergesidir. 2012 yılında Avrupa'da ekonomik darboğazın ülkeleri yeni önlemler almaya ittiği süreçte Mayıs ayında gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinde neoliberal reformları destekleyen mevcut cumhurbaşkanının karşısında yarışan sosyalist adayın cumhurbaşkanı seçilmesi, ardından Haziran ayında gerçekleşen parlamento seçimlerinde Sosyalist Parti'nin meclis çoğunluğunu elde etmesi ve soldan farklı partilerin mecliste temsil edilme imkanı elde etmesi, halkın neoliberal politikalar karşısında değişim arayışının yansıması olarak yorumlanabilir. Bu çerçevede Fransa'da politik sistemin demokratik yöntemlerle değişimin uygulamaya geçirilmesine imkan sağladığı görülmektedir.

3.1.1.3 Fransa'nın Su Politikası

Fransa su kaynakları bakımından zengin bir ülkedir. Akarsuları, yer altı su kaynakları ve yüksek yağış miktarı ile su sıkıntısı yaşamayan ülkelerin başında gelmektedir. Altı büyük havza bölgesine (Rhône-Méditerranée-Corse, Rhin-Meuse, Loire-Bretagne, Seine-Normandie, Adour-Garonne ve Artois-Picardie) ayrılmış Fransa'nın su rezervi toplam 17 milyar m³'tür; bu da yıllık kişi başı 2.800 m³ su düştüğü anlamına gelmektedir. Öte yandan su kaynaklarının eşit dağılmaması nedeniyle, özellikle güneydoğu bölgelerde ve Akdeniz'de kurak mevsimlerde su kaynaklarıyla ilgili sorun yaşanabilmektedir; Paris ve çevresinde de nüfus artışı ve kirliliğe bağlı olarak su sorunları görülebilmektedir (CNRS (a), 2011). Ülkedeki net su tüketimi 5.6 milyar m³'tür; bu miktarın % 43'ü tarım sektöründe, % 42'si evsel tüketimde, % 7'si endüstride, % 8'i ise elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Her Fransız günlük ortalama 150 litre su tüketirken, içme sularının % 63'ü yer altı sularından sağlanmaktadır.

Fransa'da suyla ilgili konularda temel alınan hukuki metinlerin başında 1964 tarihli 64-1245 sayılı "Su rejimi, suların dağılımı ve kirliliğe karşı mücadele yasası" (Loi 64-1245) ile

92-3 sayılı yasa gelmektedir⁶⁶; iki yasa su yönetiminin temel ilke ve kurumlarını da ortaya koymaktadır. Fransız modeli olarak anılan su yönetim sistemi temelde havza yönetimi ilkesini benimserken, 64-1245 sayılı yasa da görüldüğü gibi ekonomik ve finansal bir yaklaşıma da yer verilmektedir (Drobenko, 2008, s 18). Bunun yanında ülkede suyla ilgili kamu politikalarında öne çıkan alanlar herkes için suya ve sanitasyon hizmetlerine erişimin sağlanması, suya bağlı risklerin önlenmesi, su kaynaklarının ve sulak alanların korunması, suyla ilgili faaliyetlerde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, tarımsal üretimin su kaynaklarına ve sulak alanlara en az zarar verecek şekilde yapılması olarak belirlenmiştir. Ülkedeki su yönetiminin temel ilkeleri ise havza ölçeğinde desantralize yönetim, bütünleşik yaklaşım, ilgili tüm aktörlerin katılımını sağlayan yönetim, bilimsel ve teknik uzmanlık, ekonomik araçlar, çok yıllık programlama ve planlama, içme suyu ve sanitasyon hizmetlerinin yönetiminde kamu otoritelerinin sorumluluğudur (Eau France (a), 2011).

Sular konusunda yetkili bakanlık “Ekoloji, Sürdürülebilir Kalkınma ve Düzenleme Bakanlığı”dır (*Ministère de l’Ecologie, du Développement et de l’Aménagement Durables*). Bakanlığa bağlı üç müdürlük suyla ilgili konuların düzenlenmesinde yetkilendirilmiştir: Su Müdürlüğü (*Direction de l’eau*), Kirliliğin ve Risklerin Önlenmesi Müdürlüğü (*Direction de prévention des pollutions et des risques*), Sürdürülebilir Kalkınma Müdürlüğü (*Direction du développement durable*). Merkezi yönetimin parçası olarak bölgelerde valilere bağlı Bölge Çevre Müdürlükleri (*Direction régionales de l’environnement*) suyla ilgili araştırma ve planlama faaliyetlerinde rol oynamaktadır.

Suyla ilgili konularda temel aktörler uzman kuruluşlardır. “Ulusal Su Komitesi” (*Comité national de l’eau*), “Su ve Sulak Alanlar Ulusal Ofisi” (*Office national de l’eau et des milieux aquatiques-ONEMA*) ile “Barajlar ve Hidrolik Yapılar Daimi Teknik Komitesi (*Comité technique permanent des barrages et des ouvrages hydrauliques*) ulusal su yönetiminde yetkili birimlerdir. Havza bazında ise Su Komiteleri (*Comité de l’eau*) ve havza planlama şemalarını (SDAGE-SAGE) da hazırlamakla görevli Su Ajansları (*Agences de l’eau*) yetkili kuruluşlardır (Drobenko, 2008, s. 26-37). Su kaynaklarının korunması ve suyla ilgili konularda yasal düzenlemelerin uygulanmasının denetimi ile yetkili olarak farklı kurumlar su polisi (*police de l’eau*) görevini de üstlenmektedir (Eau France (b), 2011). Bu çerçevede Fransa’daki kamusal su yönetiminde bu kurumlar sorumludur.

İçme suyu ve sanitasyon hizmetlerinin sağlanmasında yetkili otorite yerel yönetimlerdir. Fransız Devrimi’nin ardından 1790’da çıkarılan yasa ile içme suyu ve sanitasyon

⁶⁶ 2000 yılında yürürlüğe giren Çevre Yasası iki yasanın da pek çok maddesini yeniden düzenlemiştir.

hizmetlerinin sağlanmasından komünler (belediyeler) sorumlu hale gelmiştir. 1790'dan 1982'deki desantralizasyon yasasına kadar su hizmetleri konusunda komünler doğrudan sorumludur. 2000 yılında kabul edilen, AB üyesi ülkelerdeki su yönetiminin uyumlaştırılmasında yasal dayanak oluşturan Su Çerçeve Direktifi Fransa'da da su yönetimini etkilemiştir. Direktif, su hizmetlerinin özel sektöre devri konusunda doğrudan bir yaptırım ya da öneri içermese de kalite standartlarının yüksekliği, teknik ve finansal olarak bunları yerine getirmekte zorlanan yerel yönetimleri hizmetleri devretmeye yöneltmektedir (Elnaboulsi, 2001, s. 531).

3.1.1.4 Fransa'da Su Yönetiminde Yaşanan Değişim

Bir önceki bölümde ele alınan 1964 tarihli yasa Fransa'daki su yönetiminin temel ilkelerini belirlemiş; desantralize bir yönetim öngörüsü ile Havza Komiteleri ve Su Ajansları kurulmuştur. Ülkedeki yasal değişiklikler su yönetiminde de dönüşümlere neden olmuştur. 3 Ocak 1992 tarihinde kabul edilen 92-3 sayılı suyla ilgili yasanın birinci maddesi, su kaynaklarının ulusal ortak mirasın bir parçası olduğunu; ortak çıkar için doğal denge gözetilerek korunması, değerlendirilmesi ve kullanılabilir kaynak olarak geliştirilmesinin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır (Loi. No. 92-3). Bu yasa, su kaynaklarının bütünleşik yönetimini ve kamusal yönünü vurgulamasına karşın, suyun ekonomik bir kaynak olarak değerlendirilmesini de öngörmektedir. 2000'li yıllardan itibaren yasal düzenlemelerde AB'nin etkisi, katılımcı yönetim modelinin karar alma süreçlerine yansıtılması yönünde yasal düzenlemeler hız kazanırken, suyun kamusal yönünü vurgulayan yasa önerileri ve tasarıları da gündeme gelmiştir⁶⁷ (Delarue, 2008).

2004 yılında AB Çerçeve Su Direktifi Fransız hukuku ile uyumlaştırılacaktır; 2006 yılında kabul edilen Su ve Sulak Alanlar Yasası (*Loi sur l'eau et les milieux aquatiques*) ile ülkedeki altı su havzası bazında, AB Çerçeve Su Direktifi ile uyumlu olacak şekilde kamusal ve katılımcı bir yönetim öngörülerek, kamusal su yönetimi güçlendirilmeye ve şeffaflaştırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede suyun herkes için hak olarak tanınması ve iklim değişikliğine su kaynaklarının adaptasyonu için önlemler alınması da kararlaştırılmıştır (Office International de l'Eau, 2009). Ulusal ve bölgesel düzeyde su yönetiminde kamu otoritelerinin rolü ön plana çıkarken, yerel yönetimler düzeyinde özel sektörün etkisinin önem kazandığı "Fransız modeli" güçlenmeye başlamıştır.

⁶⁷ 2001 yılında Yeşiller milletvekili su hizmetlerinin belediye denetimine alınması yönünde yasa tasarısı vermiştir. 2004 yılında Su Ajansları'nı yeniden düzenleyecek önerileri de içeren bir yasa teklifi yapılmıştır. 2007 yılında ise coğrafi kaygıları dikkate alacak şekilde su hizmetlerinin kamusallığını vurgulayan yeni bir yasa teklifi gündeme gelmiştir.

Dünya Bankası, Dünya Su Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar tarafından uygulanması önerilen su yönetiminde kamu-özel ortaklığına (*Partenariat Public Privé-PPP*) örnek teşkil eden Fransız modeli, su hizmetlerinin özel sektör tarafından yürütülmesine olanak tanımaktadır. Fransa’da 19. yüzyılın ortalarından itibaren özel sektör tarafından inşa edilen ve yürütülen su dağıtım şebekeleri kurulmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı’nın ardından 1946 yılında Fransız devleti ulaşım, haberleşme gibi temel ve stratejik öneme sahip hizmetleri devlet tekeline alırken, su hizmetleri buna dahil edilmemiştir (Petitet, 2010, s. 165-166); bu durumda özel sektörün su hizmeti sağlamadaki rolü etkilidir. Özel sektörün etkinliğine karşın Fransa’da 1960’lı yıllara kadar su yönetiminde devletin denetim ve sorumluluğu ön plandadır; bununla birlikte 1980’li yılların başındaki desantralizasyon politikaları paralelinde, kamusal yatırımlarda özel sektörün etkisi artmaya başlamıştır. Bu bağlamda yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum gibi farklı katılımcılar ile devletin etkileşim içinde kamusal politikaları biçimlendirmeye başladığı görülmüştür (Richard ve Rieu, 2009).

İçme suyu sağlamakla yükümlü belediyelerin karşılaştığı teknik, operasyonel, finansal, ticari, kurumsal ve çevresel zorluklar yetkili kurumları yeni önlemler almaya yöneltmiştir; 1982 yılında çıkarılan desantralizasyon yasının ardından bu zorlukların üstesinden gelmek ve etkin bir su yönetimi sağlamak için benimsenen yöntem, yönetimin özel sektöre devredilmesi olmuştur (Elnaboulsi, 2001, s. 510-11). Günümüzde su yönetiminin en temel unsurlarında biri olan su hizmetlerinden sorumlu komünler iki seçenek arasında karar verebilmektedir; kamu operatörünün su hizmetlerini sağlaması (*régie*) ya da sözleşme yoluyla rekabetçi bir ortamda hizmetin özel sektör tarafından sunulması söz konusudur (Bauby, 2010, s. 91-92). İmtiyaz sözleşmesi, kira sözleşmesi veya yetki devri yöntemiyle içme suyu ve sanitasyon hizmetlerinin tamamı ya da bir kısmı sözleşmede belirtilen süre içerisinde özel şirketler tarafından yürütülebilmektedir⁶⁸ (CNRS (b), 2011).

19. yüzyılda özel operatörlerin çoğunluğu tek bir komün için hizmet sağlarken, *Compagnie générale des Eaux* ile *Société lyonnaise des eaux et de l’éclairage*⁶⁹ ulusal ölçekte hareket

⁶⁸ İmtiyaz sözleşmesi (*concession*) ile özel şirket hizmetin finansmanından ve gerekli donanımın sağlanmasından sorumluyken, elde edilen gelir de şirkete aittir. Kira sözleşmesi (*affermage*) ile belediye ekipmanın finansmanını sağlamasına karşın, hizmet sunumu özel sektör tarafından yürütülmekte, faturalardan elde edilen gelirin bir kısmından belediye de yatırım masraflarını karşılamak üzere yararlanmaktadır. Yetki devrinde (*gérance*) ise belediye ekipmanların finansmanını sağlamakta, özel şirket, belediye adına ve hesabına hizmeti yürütmektedir. Her üç durumda da şebekenin sahibi belediyedir.

⁶⁹ 1853 yılında kurulan *Compagnie générale des eaux*, 1998 yılında Vivendi’ye dönüşmüştür. 1999 yılındna Universal ile birleşen şirket 2000 yılında Vivendi-Universal ve Vivendi-Environnement olarak ikiye ayrılırken, 2003 yılında Vivendi-Environnement Veolia Environnement’a dönüşmüştür. 1880’de kurulan *Société lyonnaise des eaux et de l’éclairage* şirketi 1946’da elektrik hizmetlerinin devletleştirilmesi ile *Lyonnaise des Eaux* halini almıştır. 1967 yılında finans şirketi Suez, şirketin hissedarı haline gelirken, 1990 yılında şirket Dumez ile birleşerek *Lyonnaise des Eaux-Dumez*’ye dönüşürken, 1997 yılında şirket Suez ile birleşerek Suez-Lyonnaise

eden şirketler olarak öne çıkmıştır. Şirketlerin kendi ülkelerinde edindikleri deneyim, başka pazarlarda rekabet edebilecekleri konuma gelmelerinde etkili olurken, 1990'lı yıllardan itibaren iki su devi farklı ülkelerde imtiyaz sözleşmeleri yoluyla su hizmeti sunmaya başlamıştır. Fransız şirketlerinin su alanında küresel liderliği ellerinde bulundurmaları ulusal bir gurur olarak algılanırken, bu konularını koruyabilmeleri için kamu güçlerinden de destek görebilmektedir (Giblin, 2003, s. 12).

20. yüzyılın ilk yarısında su hizmetlerinde kamu ve özeli payı eşit konumdayken, 1970'li yıllardan itibaren su hizmetleri özel şirketler için daha karlı yatırımlar haline gelmeye başlamıştır (Bauby, 2010, s. 92-93). Günümüz Fransa'sında su hizmetlerinin sağlanmasında özel sektörün payı % 75 konumundadır (Varin, tarihsiz). Su hizmetlerini sağlanmasında bir kez özel sektöre imtiyaz verildiği zaman bu anlaşmanın iptal edilmesi kolay olmamaktadır. İmtiyaz sözleşmelerinin genellikle uzun süreli olduğu, hizmet sağlayıcı şirket ile seçilmiş yerel yöneticiler arasındaki, yolsuzluğa varan, yakın ilişkiler ve oligopol konumundaki şirketlerin aralarında anlaşmaya varması ve hizmetin yürütülmesinde şirketlerin üstünlüğü yerel su hizmetlerinin yönetiminde özel sektörü kalıcı konuma getirmektedir (Petitet, 2010, s. 167).

Varin'e göre su hizmetlerinin devri altyapının ve hizmetlerin bütünleşik şekilde gerçekleştirilmesini sağlarken, önemli bir yönetim serbestisi getirmekte; pahalı yatırımları özelleştirmeye başvurmadan, altyapı yerel yönetimin mülkiyetinde kalmaya devam edecek şekilde, özel sektöre yüklemeye avantajını kullanmaktadır. Bunun yanında modelin yarattığı dengesizliklere de değinmektedir. Öncelikle su hizmetlerinin özel sektör tarafından yürütülmesi fiyatları arttırırken hizmet kalitesi beklenen şekilde iyileşmemektedir. Hizmeti yüklenen çok uluslu şirketler karşısında belediyenin pazarlık ve denetim gücü zayıflamaktadır. Şirketlerin oluşturduğu oligopole bağlı olarak, sözleşme süresi bittiğinde dahi yenilenmekte ve şirket yerel bir monopol yaratmaktadır; bu durum kamusal şirketlerin de tasfiyesi anlamını taşımaktadır. Sözleşmenin şirketler açısından sağladığı bir diğer fayda ise şeffaflıktan kaçınabilmeleri ve su hizmetinden elde ettikleri karı başka alanlardaki yatırımlarının finansmanında kullanabilmeleridir. Öte yandan kullanıcıları müşteri konumuna getiren uygulamalar, vatandaşlara söz hakkı tanımamakta, özellikle fiyatların belirlenmesi konusunda sınırlı bir pazarlık payı bırakılmasına karşın, genelde şirketin empoze ettiği fiyat

adını almıştır. 2001 yılından itibaren yalnızca Suez adını kullanmaya başlayan şirket, 2008 yılında Gaz de France ile birleşerek GDF-Suez'e dönüşmüş, su hizmetleri Suez Environnement bölümünün sorumluluğu altına girmiştir. İki şirket hem Fransa'da hem de dünyanın farklı bölgelerinde su gibi pek çok hizmetlerin sunumunu sağlayan çok uluslu iki rakip konumuna gelmiş, aynı zamanda su pazarında oligopol yaratmışlardır (Bauby, 2010, s. 105). Bu iki şirket kadar etkin olmasa da Bouygues-Saur da bir diğer hizmet sağlayıcı küresel şirket konumundadır.

kabul edilmektedir. Son olarak yerel yöneticiler ile şirket yönetiminin politik faaliyetlerin ve seçim kampanyalarının finansmanında oynadığı rol, yolsuzluk şüphelerini arttırmak, özel sektör üzerindeki denetim azalmaktadır (Varin, tarihsiz).

Fransa’da suyun demokratik bir hak olduğu, şeffaf şekilde yönetilmesi yönünde söylemler artmasına karşın, resmi metinlerde su insan hakkı olarak tanınmamakta, su “ürün”, su ve sanitasyon hizmetleri ise “ticari ve sanayi niteliğe sahip kamu hizmetleri” şeklinde tanımlanmaktadır (Öztunalı Kayır, 2006, s. 113). Bunun yanında örnek olarak gösterilen “Fransız modeli” Fransa’da önemli eleştirilerle karşı karşıyadır. Avrillier’ye (2010, s. 90) göre su hizmetlerinin özel şirkete devri “özel sektör için kar, kamu sektörü için risk, halk için masraf” anlamına gelmektedir. Bu çerçevede su hizmetlerinin kamu-özel ortaklığı çerçevesinde yürütülmesi uygulamasından vazgeçerek, hizmet sunumunu tekrar belediyenin yetkisine geçirerek kamusalılaştıran Grenoble kenti incelenmesi gereken bir örnektir.

3.1.1.5 Grenoble: Su Hizmetlerinin Özelleştirilmesine Karşı Hukuk Yoluyla Mücadele

Fransa’nın güneydoğusunda, Alp Dağlarının eteklerinde yer alan, zengin yerüstü ve yer altı su kaynaklarına sahip⁷⁰ 156 bin nüfuslu Grenoble kenti, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar su ihtiyacını kent içinde yer alan 30’a yakın kuyudan karşılamaktaydı. 1884 yılında, belediye kamu hizmeti sağlamak için kentin 10 km güneyindeki su kaynaklarından da yararlanmak için projeler geliştirirken; 1930’lu yıllardan itibaren de su şebekesi yaygınlaştırmaya başlamıştır. 1960’lı yılların başında nüfus artışı ile bağlantılı olarak su hizmetlerinin iyileştirilmesi yönünde toplumsal baskılar da artmıştır. Kamusal su hizmetleri için gerekli maliyetli yatırımların yanında sol partili belediye, 1967 yılında su kaynaklarının korunması amacıyla güvenlik çemberi oluşturulması kararını alarak (Avrillier, 2008, s. 2) çevre konusunda da duyarlılığını ortaya koymuştur.

Su hizmetlerinin iyileştirilebilmesi için gerekli yatırımların maliyetinin yüksekliği, Fransız modelinin kentte uygulanması ve hizmetin özel sektöre devredilmesi yönündeki tartışmaları arttırmıştır. 1985 yılında atık su ve sanitasyon hizmetlerinin Suez-Lyonnaise ile Vivendi-Générale şirketlerinin ortak kuruluşu olan SDA’ya (*Société Dauphinoise d’Assainissement*) 25 yıllığına devrinin ardından, Belediye Meclisi 13 Temmuz 1989 tarihinde su hizmetlerini de özel sektöre devretme kararı almıştır. Kullanıcılar, sendikalar, diğer belediye meclis üyeleri “özelleştirme” olarak algıladıkları karara itiraz eden gösteriler düzenlemelerine karşın

⁷⁰ Rhône-Alpes bölgesinin en önemli su kaynağı olan Rochefort kaynağı, ek bir yatırım olmadan 500 bin kişinin su ihtiyacını karşılayabilecek şekilde günlük 137 bin m³ su kapasitesine sahiptir (Avrillier, 2008, s. 1).

belediye yönetimi kararından vazgeçmemiştir. Belediye başkanı A. Carignon⁷¹, 3 Kasım 1989'da Lyonnaise des Eaux⁷² şirketine bağlı, M.M. Merlin yönetimindeki COGESE (*Compagnie de Gestion des eaux du Sud-Est*) ile 25 yıl için su hizmetlerini devreden anlaşmayı imzalamıştır (Hall ve Lobina, 2001, s. 5).

Sözleşmenin imzalanmasının ardından politik sorumluluk, prensipte kent yönetiminde kalsa da belediye bu sorumluluğu yerine getirecek araçlardan mahrum kalmıştır; hizmeti yürüten kamu personeli şirketin özel hukuk rejimine tabi olmuştur. Kentin teknik donanımı (temel dokümanlar ve araçlar) kaybolurken, tarifelerin belirlenmesinde de yetki belediye meclisinden alınmış, tarifelerin kent ile şirket arasında yapılacak sözleşmeyle belirlenmesi kararına varılmıştır (Avrillier, 2008, s. 3).

Su hizmetlerinin özel sektöre devredilmesi ve Fransız tarzı özelleştirme kararının alınmasının ardından muhalefet, sözleşmenin iptali için idare mahkemesine dava açmıştır; fakat mahkeme 1991 tarihli kararında sözleşmenin iptalini reddetmiştir. Bunun üzerine ekolojist, belediye meclisi üyesi R. Avrillier Danıştay'a (*Conseil d'Etat*) başvurarak, 1997 yılında özelleştirmeyi illegal bulan kararın çıkmasına kadar devam edecek hukuk mücadelesini başlatmıştır (ADES, 2001). Danıştay, 1 Ekim 1997 tarihli kararında idare mahkemesinin 1991 tarihli kararını iptal ederken, COGESE şirketi ile Grenoble Belediyesi arasındaki sözleşmeyi de geçersiz kılmıştır⁷³ (*Conseil d'Etat*, arrêt no 133849). Yargıtay (*Cour de Cassation*) da bu kararı onaylarken sözleşmenin Lyonnaise des eaux şirketinin yararına hükümler içerdiği ve yolsuzluk yapılarak Grenoble halkının zarara uğratıldığına hükmetmiştir (Lobina ve Hall, 2007, s. 97).

Danıştay'ın kararından önce, 1993 yılında yolsuzlukların önlenmesi amacıyla yayımlanan Sapin Yasası'na dayanılarak, 1994 yılında Fransa genelinde imtiyaz sözleşmelerinin yarattığı yolsuzluklar üzerine açılan soruşturmanın sonucu Grenoble'u da etkilemiştir. Belediye başkanı ile Lyonnaise des eaux şirketinin CEO'sunun siyasi yakınlığı yolsuzluk iddialarını güçlendirirken, 1996 yılında Lyon İstinaf Mahkemesi (*Cour d'Appel*) A. Carignon hakkında seçim kampanyası için COGESE şirketinden finansal destek ve 3 milyon \$ değerinde rüşvet (uçak biletleri, Paris'te lüks bir dairenin kirası ve diğer hediyeler) aldığı gerekçesiyle 4 yıllık

⁷¹ Sağ parti RPR'nin (*Rassemblement Pour la République*) il başkanı olan A. Carignon 1983-1995 yılları arasında Geronoble belediye başkanlığı görevini yürütenin yanı sıra 1986,1988, 1993 yıllarında milletvekilliği, 1986-1988 arası çevre bakanlığı ve 1993-1994 yılları arasında iletişim bakanlığı görevlerini de üstlenmiştir. Fransız yasalarına göre belediye başkanları, seçilmiş kişiler oldukları için milletvekili ve bakan olsalar da başkanlık görevlerini sürdürebilmektedir.

⁷² Şirketin o dönemki CEO'su J. Monod, 1976-1978 yılları arasında RPR'nin genel sekreterliği görevini yürütmüş, J. Chirac RPR adayı olarak cumhurbaşkanı seçildikten sonra danışmanlığını yapmıştır.

⁷³ Mahkeme ayrıca COGESE'yi R. Avrillier'ye 1.500 Frank tazminat ödemeye mahkum etmiştir.

hapis cezası kararı vermiştir. Belediye başkanının yanı sıra Suez şirketinin sorumlu müdürü J.J Prompsy ve M.M. Merlin'de aynı nedenle hapse mahkum olmuştur⁷⁴ (Godoy, 2003).

Su hizmetinin devriyle birlikte faturalardaki artış ve şirketin maliyetlerini faturalar yoluyla finanse etme arayışı, bağlantı ücreti adı altında halka dolaylı vergilerin uygulanması (Hall ve Lobina, 2001, s. 6-7; Lobina ve Hall, 2007, s. 98-100) toplumsal tepkileri arttırmıştır. Mali denetim biriminin (*Chambre régionale des comptes Rhône-Alpes*) 2003 tarihli raporuna göre özel sektörün hizmet vermeye başlamasıyla birlikte 1990 yılından 1995 yılına kadar geçen süreçte suyun fiyatı % 63 oranında artmıştır (Lettre d'observation, 2003). 1995 yılında Grenoble belediyesinde çoğunluğun sol partiler ve yeşillere geçmesinin ardından, ekolojist parti ADES'in sözleşmenin feshi ve hizmetlerin kamusallaştırılması yönündeki talebine karşılık, Suez-Lyonnaise şirketinin uluslararası tahkime başvurma olasılığı ve tariflerin beklenmedik şekilde yükselmesi riski göz önüne alınarak, sözleşmenin feshi yerine su hizmetlerinin devri uygulamasından vazgeçilmesi kararı alınmıştır (Lobina ve Hall, 2007, s. 99).

Avrillier'ye göre belediyenin, kullanıcıların, yurttaşların ve seçilmişlerin haklarını korumak için girişilecek eylemler bilgiye erişimi (hizmetlerin özel sektöre devri ile bilgiye erişimde şeffaflık ortadan kalkmıştır), teknik, hukuki ve mali alanlarda bağımsız uzmanların hazırlayacağı raporları ve denetim mekanizması olarak da kullanılabilir farklı kesimlerin katıldığı toplumsal tartışma ortamını gerektirmektedir. Bu çerçevede, Grenoble'da yürütülen hukuki, kurumsal ve toplumsal mücadelede kullanıcı derneklerinin, sendikaların ve diğer yurttaş örgütlerinin düzenlediği özelleştirmeye karşı çıkan ve hizmetin kamusallaştırılmasını talep eden eylemler ön plana çıkarken; idari, mali ve ceza mahkemelerinde açılan davalar yoluyla toplumsal hareketlere paralel olarak, etkili bir hukuk mücadelesi de yürütülmüştür (Avrillier, 2010, s. 84-85).

Bu süreçte toplumsal hareketin temel iki aktörü ADES ve Eau Secours örgütleridir. Demokrasi, Ekoloji ve Dayanışma Birliği (*ADES-Association pour la Démocratie, l'Ecologie et la Solidarité*), solcu ve ekolojistlerin bir araya geldiği yerel bir politik harekettir. Grenoble'da ilk kez ekolojist adayların seçildiği 1983 seçimlerinden beri ADES, seçilmişler ve yurttaşlar arasında bir köprü oluşturarak kamu politikalarını değiştirmeyi hedeflemektedir. Uzun soluklu bir toplumsal hareketin demokrasi, ekoloji ve dayanışma ilkelerine dayanması

⁷⁴ 2007 yılında yayımlanan bir kitapta J.F. Probst, 1983 yılında J. Monod'nun talebiyle Grenoble'un su konusunu konuşmak üzere A. Carignon, J.J. Prompsy ve J. Monod'un kendi evinde bir araya geldiğini dile getirmiştir. Bunun yanında 1987 yılında da Carignon, Monod, Merlin ve dönemin belediye genel sekreteri P. Thull'un katıldığı bir yemekte gayri resmi olarak su hizmetlerinin Lyonnaise şirketine devredilmesi kararının alındığı belirtilmektedir (Avrillier, 2008, s. 3).

gerektiği düşüncesine vurgu yapılmaktadır (ADES (a), 2011). ADES, Grenoble su hizmetlerinin özel sektöre devri tartışmalarından sözleşmenin iptaline kadar geçen süreçte etkin bir muhalefet oluşturmuş; tüm hukuki yollara başvurarak sözleşmenin iptalini ve kullanıcıların haklarının iadesini sağlamıştır. Hukuki mücadelenin yanı sıra yayımladıkları basın bildirimleri ile halkın bilgilendirilmesi ve daha geniş kesimlere erişilebilmesi sağlanmıştır (ADES (b), 2011). Su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı verilen mücadelede belediye meclis üyesi Raymond Avrillier öne çıkan isim olmuştur. Danıştay'a sözleşmenin iptali için ilk davayı açan Avrillier, su hizmetlerinin yeniden kamusallaştırılmasıyla 2001-2008 yılları arasında REG'in yöneticiliği görevini de yürütmüştür.

1994 yılında özelleştirmeye karşı yurttaşların girişimi ile kurulan "Eau Secours" örgütünün temel amacı ise belediye başkanı Carignon'un yolsuzluklarını protesto etmek, özel sektörün su tarifelerini faturalandırma yönetiminin yasadışı olduğunu vurgulamak ve seçilmişler üzerinde su hizmetlerinin kamusallaştırılması için baskı oluşturmaktır (Eau Secours, 2011). Yurttaşları bilgilendirmek amacıyla düzenli yayımlar yapan, web sitesi yoluyla kamuoyu oluşturan Eau Secours, belediye meclis üyelerine de iki kez açık mektup göndererek gerekli sorumluluğu üstlenmeleri yönünde baskı uygulamıştır (Hachfeld, 2008, s. 5). Hizmetlerin kamusallaştırılmasının ardından Eau Seours, Kullanıcı Komitesi içinde yer alarak yurttaşların haklarını savunmaya devam etmiştir.

3.1.1.6 Grenoble'da Su Hizmetlerinin Kamusal Yönetimine Dönüş

1996 yılında COGESE yerine % 51 hissesi belediyeye, % 49'u Suez-Lyonnaise'e ait SEG (*Société des eaux de Grenoble*) oluşturularak su hizmetlerinin kamu-özel ortaklığı modeliyle yürütülmesine karar verilmiştir. Bu kararın hemen ardından SEG, su dağıtım ve sanitasyon hizmetlerini yürütme hakkını 15 yıllığına, Suez-Lyonnaise'in alt kuruluşu olan SGEA'ya (*Société grenobloise de l'eau et de l'assainissement*) devretmiştir (Hall ve Lobina, 2001, s. 7-8); böylece su hizmetlerin yürütülmesinde uluslararası şirket tekrar aktif konuma gelmiştir. Hukuki mücadeleden vazgeçmeyen ADES'in Grenoble İdare Mahkemesi'ne açtığı dava 1998 yılında sonuçlanmış ve mahkeme hizmetlerin SEG/SGEA'ya devrinin kamusal ve rekabetle ilgili Fransız yasalarına aykırı olduğuna karar vermiştir. 1999 yılında yerel mahkeme (*Tribunal d'instance*) COGESE'nin su fiyatlarını yasadışı olarak arttırdığı ve tarifelerin hesaplanmasında dürüst davranmadığına hükmetmiştir. Aynı yıl İdare Mahkemesi de 1990-1998 döneminin su ve atık su tarifelerinin iptaline ve bağlanma ücreti alınmasının yasaya aykırı olduğuna karar vermiştir (Lobina ve Hall, 2007, s. 100-101). Bu kararların ardından belediye meclisi Lyonnaise des Eaux'nun SEG'deki payını % 32.95'e indirerek kararlardaki

veto hakkını elinden almıştır; şirketin elindeki hisselerin alınması kullanıcılar ve belediye için ek bir maliyet getirmiştir.

2000 yılına gelindiğinde belediye meclisi, su hizmetlerinin sağlanmasında özel sektörü dışarıda bırakarak, su ve atık su hizmetlerinin kamusallaştırılmasına ve belediyeye ait ayrı tüzel kişiliği ve mali özerkliği olan idareye (REG-*Régie des Eaux de Grenoble*) devrine karar vermiştir. Böylece Grenoble kenti doğrudan su yönetiminden özel şirket yönetimine, oradan tekrar karma yönetime ve nihayet özerk kamusal yönetime kadar su hizmetleri yönetimi için söz konusu tüm modelleri uygulamıştır (Avrillier, 2008, s. 5).

2003 yılında ISO 9001 kalite belgesi alan, 2006'da kalite şartlarını yenileyen REG 85 çalışanı ile kentin su hizmetlerini sağlamaktadır. Yönetim, üyeleri belediye meclisi tarafından atanan yürütme komitesine bağlıdır. Başlangıçta 15 üyeye sahip komitenin 5 üyesi Belediye Meclisi'nin seçilmiş üyeleri arasından belirlenip, geri kalan 10 üye yine belediye meclisinin sivil katılımcıları arasından seçilmekteyken; 2001 yılında yapılan yasal değişikliğe bağlı olarak üye sayısı 12'ye indirilmiş ve sivil katılım 4 kişi ile sınırlandırılmıştır (Lobina, 2006, s. 20). REG'in kuruluş amaçları 4 temel ilkeye dayanmaktadır; bunlar koruma, kaynak sağlama, üretim; içme suyu kaynaklarının rasyonel kullanımı; dağıtım; aboneleri bilgilendirme şeklinde belirlenmiştir. REG, yönetmeliklerin uygulanması, bütçenin ve su fiyatının belirlenmesi, hizmet kalitesinin artırılması gibi konularda kullanıcılar, aboneler ve halkın görüşlerinin alınabileceği bir danışma mekanizmasına sahiptir (REG, 2011). REG yönetimi, düzenli olarak bir araya geldiği Kullanıcılar Komitesi (*Comité des Usagers*) aracılığıyla kararlarında katılımcı mekanizmalara yer verirken, bu durum şeffaflığın sağlanmasında da etkili olmaktadır.

Tariflerin ve kalite şartlarının belirlenmesinde kullanıcı komisyonları, yürütme konseyi ve belediye meclisi aktif rol oynamaktadır (Avrillier, 2010, s. 86-87). Özerk yapısı sayesinde REG, belediye meclisi kararına gerek duymadan farklı komünlere daha çok hizmet götürebilmektedir. Ayrıca idarenin vergiden muaf olması gibi kamusal idarelere sağlanan yasal avantajlar da su tarifelerindeki beklenmedik artışları azaltarak suyun fiyatının enflasyon oranına göre sabitlenebilmesinde etkili olmuştur (Lobina, 2006, s. 21-24). Su hizmetlerinin yeniden kamusallaştırılması katılımcılığı, ortak karar alma uygulamasını öngörerek daha demokratik ve oydaşmacı bir yapı getirmiş; yönetimin denetlenmesinde farklı birimlerin yetkilendirilmesi de etkili ve sürekli bir kontrol mekanizması oluşturmuştur.

Grenoble örneği su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı toplumsal direnişin hukuk yoluyla mücadelesini sürdürmesi ve sonuç alması açısından önemli bir örnektir. Kitlesele gösterilerden çok basın ve internet yoluyla kamuoyu oluşturularak toplumun bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Bunun yanında farklı yargı mercilerinde açılan davalar yoluyla su hizmetlerinin özel sektöre devrinde ve sonrasında yapılan yolsuzluklar ortaya çıkarılmış, özelleştirme iptal edilerek özerk kamusal yönetime geçilmesi sağlanmıştır. Yeni yönetimde danışma mekanizmalarına yer verilerek hem kararların halka danışılarak alınması kolaylaşmış hem de daha şeffaf bir yönetim modeliyle özel sektörün eleştirilen uygulamalarını tekrardan kaçınılmaya çalışılmıştır. Grenoble su hizmetlerinin kamusallaşması Rouen belediyesi başta olmak üzere Fransa'daki başka belediyelere de örnek olmuş ve özel sektöre devir uygulamalarından vazgeçilmeye başlanmıştır (Petitjean, 2009). Bugün başkent Paris'te de su hizmetleri kamusal birimler tarafından sağlanmaktadır.

Grenoble'daki toplumsal örgütlenme mücadelesi sırasında ulusal ya da küresel desteğe ihtiyaç duymamıştır. Bunun yanında kamusal yönetime geri dönülmesinin ardından benzer amaçları paylaşan yerel ve ulusal örgütler suyun ticarileşmesine karşı çıkan kampanyalarında Grenoble'a atıf yapmaya başlamışlardır. Örneğin, ATTAC, 2007 yılında gerçekleştirdiği Genel Kurul'dan itibaren su konusuna ayrı bir önem vermeye başlamış; yurttaşları, su hizmetlerini ya da yönetimini özel sektöre devreden uygulamalara karşı harekete geçmeye çağırarak bildirimler yayımlamıştır. Bu bağlamda ATTAC suya erişimin temel bir hak olduğunu, bu hakkın ve suyun kamu organlarıncaya yönetiminin anayasada yer alması gerektiğini, su hizmetlerinin kamusal olmasını, aktif ve doğrudan yurttaş katılımını garanti altına alması gerektiğini savunmaktadır (ATTAC, 2008). ATTAC'ın bölgesel ve küresel bağlantıları ile küreselleşme karşıtı hareket içindeki konumu su konusundaki duyarlılığın Fransa ötesine taşınmasında da etkili olabilecek bir unsurdur. Bu çerçevede 2012 yılında Fransa'da düzenlenen Alternatif Dünya Su Forumu'na destek önem taşımaktadır.

3.1.1.7 Fransa Örneğinde Suyla İlgili Toplumsal Hareket Değerlendirmesi

Fransa, demokrasinin yıllar süren politik ve toplumsal mücadeleler sonucunda yerleştiği bir ülke olarak, toplumsal örgütlülüğün yüksek olduğu ve politik kararlar karşısında tepki gösterecek geniş bir toplumsal hareket tabanına sahiptir. Fransız Devrimi'nden beri süregelen toplumsal bölünmeler, ülke içindeki sosyal mücadelenin taraflarını da belirginleştirmiştir. Bu toplumsal kesimlerin, grev, protesto gibi kitlesele katılımın yaygın olduğu araçlar yoluyla gösterdikleri tepkiler, yönetimin kararlarını etkileyecek sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durumda Fransız yöneticilerin de toplumsal taleplere yönelik duyarlılığı önem taşımaktadır.

Fransız Devrimi'nin şekillendirdiği özgürlük, eşitlik kardeşlik ideallerinin ülkenin temel yönetim ilkesi olarak benimsenmesi, böylece demokrasi bilincinin, uzun süren mücadelelerin sonunda, içselleştirilmesi ile de bağlantılıdır. Desantralizasyon ile ülkede yerel yönetimlerin rolü arttırılırken katılımcı karar alma yöntemlerinin uygulanması da kolaylaşmıştır.

Ülkedeki su politikaları hem uluslararası politikalardan etkilenen hem de doğrudan uluslararası uygulamaları yönlendiren niteliktedir. 19. yüzyıl sonlarından beri uygulanan su hizmetlerinin özel sektöre devri yöntemi ve Fransız su şirketlerinin rolü bu durumda etkili olmaktadır. Ülkenin politik yapısında desantralizasyon yönünde yaşanan değişim su hizmetlerinde özel sektörün rolünü ön plana çıkarmaktadır. Yasal çerçeve içinde su kaynaklarının ortak mirasın parçası olarak değerlendirilmesi, mülkiyetinin kamusal olduğunu da ortaya koyarken, bu durum kaynakların özel sektör tarafından değerlendirilmesine engel oluşturmamaktadır. Su hakkı konusunda ülkede doğrudan bir yasal düzenleme bulunmasa da, Fransa BM Genel Kurulu'nun su hakkını insan hakkı olarak kabul eden kararına destek vermiştir; bu durum su hakkı konusunda duyarlılığın yüksek olduğunu göstermektedir⁷⁵.

Grenoble örneği, su özelleştirmesine karşı sivil girişimlerin hukuk yoluyla mücadelesini ortaya koymaktadır. Yargının farklı birimlerinde açılan davalar ve sürdürülen uzun soluklu mücadele, toplumsal taleplerin karşılanmasını sağlamıştır. Bu süreçte basın ve internetin etkin kullanımı ile toplumun bilgilendirilmesi de sağlanmıştır. Toplumsal tepkinin gösterilmesinde kullanılan bir diğer araç da seçimlerdir; seçim sonucunda yerel otoritenin değişmesi, yurttaşların demokratik yöntemlerle tepkisini gösterebildiği ve politikalarından hoşnut olmadığı yönetimi değiştirebildiğini de göstermektedir. Sonuç olarak özelleştirmeye karşı mücadele eden grupların talepleri doğrultusunda kamusal yönetime geri dönülmüştür. Bu örgütler, yeni sistemde de oluşturulan komiteler aracılığıyla sivil denetimlerini sürdürmektedir.

Fransa örneği, toplumsal bilincin yüksekliği ve hukuk sistemin olan güvenin toplumsal mücadele açısından önemini ortaya koymaktadır. Grenoble'da kitlesel gösteriler yaşanmasa da sivil örgütlü mücadelenin, kamuoyu oluşturma ve yargı yoluyla haklarını koruma arayışı ön plana çıkmaktadır. Yargı mercilerinin kararlarına dayanarak mücadelelerine hukuki meşruiyet sağlayan hareketler, talepleri doğrultusunda kamusal yönetime geri dönülmesinde etkili olmuştur. Öte yandan yönetimin katılımcı mekanizmaları benimsemesi, su

⁷⁵ BM Fransız delegesi, evrensel bir hak olan suya ve sanitasyon hizmetlerine erişim hakkının insan hakkı olarak kabulünde konsensüs sağlanamamasından üzüntü duyduğunu belirtirken, bu kararın İnsan Hakları Konseyi'nin benzer yöndeki çalışmasını destekleyeceğini ve uluslararası kamuoyunun bu konuyla ilgili Binyıl Kalkınma Hedeflerinin uygulanması için de bir araya gelmesi gerektiğini belirtmiştir (UN General Assembly 108th Meeting).

hizmetlerindeki yeni yönetimde sivil denetimi mümkün kılmıştır. Bu durumda Fransa'da toplumsal hareketliliğin geleneksel bir yanının olması ve ülkedeki demokrasinin işlerliği de etkilidir. Toplumsal bilinç hukuki mücadele yöntemini seçerek hukuk sistemine güvenini ortaya koymaktadır. Bunun yanında hukuk mücadelesi sonucunda kamusal yönetime geri dönülmesi, yönetimin de hukuki kararlara saygısını gösteren bir unsurdur. Yerel yönetimin seçimler sonucu değişmesi de demokratik kontrol mekanizmalarının işlerliğini yansıtmaktadır.

Ülkede su hizmetlerinin özel sektöre devri, geleneksel bir uygulama olmasına karşın özellikle 1980'li yıllardan itibaren desantralizasyon ve özelleştirme yönündeki ulusal düzenlemeler, yerel su hizmetlerinin özel sektöre devredilmesi uygulamasını yaygınlaştırmıştır. Bu süreçte ulusal yönetim ve Grenoble'un da içinde yer aldığı yerel otoritelerin çoğunluğu daha etkili ve verimli su hizmeti sunulması, katılımcı yönetim anlayışının yaygınlaştırılması tezlerini öne sürerek özel sektörün katılımını desteklemişlerdir.

Bununla birlikte yerel yönetimin denetim sürecinin dışında yer alması ve yükselen su faturaları tepkileri arttıran temel etmenlerdir. Yerel yöneticiler ile özel şirket arasındaki yakın ilişkilerin ve yolsuzlukların ortaya çıkması da hizmetlerin özel sektöre devri yönteminin sorgulanmasında etkili olmaktadır. Bu bağlamda sivil denetimin ön planda olduğu kamusal su yönetimine geri dönülmesi toplumsal hareketlerin temel argümanını ve ulusal/yerel eğilimin belirlediği tezin antitezini oluşturmaktadır. Sonuç olarak hareketin talepleri doğrultusunda kentte kamusal su yönetimi uygulanmaya başlamış; bu süreçte su faturalarında düşüş yaşanırken, hareketin talep ettiği kadar geniş olmasa da sivil katılım ve denetim hayata geçirilebilmiştir.

Fransa, toplumsal hareket geleneğinin yaygınlığı yanında yeni toplumsal hareketlerin de çıkış noktasında yer almaktadır. Bu bağlamda Grenoble'daki su mücadelesinin Yeni Toplumsal Hareketler kuramı çerçevesinde ele alınması mümkündür. Öncelikle söz konusu olan hizmet sektörünün ön planda olduğu post-endüstriyel bir toplumda yürütülen bir mücadeledir; bu bağlamda içinde yoğunlukla orta sınıftan katılımcıların yer aldığı, sınıfsal bir tabana dayanmayan, fakat yurttaş kimliğini ön plana çıkaran Grenoble'daki örgütler, sistemi (ya da yönetimi ele geçirmeyi) hedef almaktan çok yasal hakları doğrultusunda kamusal yönetime geri dönülmesi talebini gerçekleştirmek gibi belli sınırlar içinde hareket etmektedirler.

Bu çerçevede yürütülen mücadelenin hukuksal yollara dayandırılması, toplumsal bilinci arttıracak bilgi paylaşımını içeren kampanyalara ağırlık verilmesi de yeni toplumsal hareketlerin yöntemleri ile örtüşmektedir. Grenoble'daki hareket ulusal ve küresel desteğe dayanma gereksinimi duymamıştır; yerel örgütler ulusal hukuk mercilerine başvurmak ve yerel dinamikleri harekete geçirmek dışında bir girişimde bulunmamıştır. Bunun yanında hareketin taleplerini gerçekleştirerek kentte kamusal yönetime geri dönülmesini sağlaması ve yolsuzluğa bulaşan yönetimi değiştirmesi ülkenin diğer kentlerinde de benzer uygulamaların yaygınlaşmasını ve dünyanın farklı kentleri için de örnek olmasını sağlamıştır.

3.1.2 Bolivya

1809'da İspanyol sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesine başlayan Bolivya, 1825 yılında Simon Bolivar ordularının desteği ile bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsız Bolivya'nın tarihi darbelerle ve iç karışıklıklarla şekillenmiştir. 1952 yılında MNR (*Movimiento Nacionalista Revolucionario*- Ulusal Devrimci Hareket) bir devrim hareketi başlatırken, ülke 1960'lı yılların ortasından 1980'li yıllara kadar askeri cuntalar ya da diktatörlerce yönetilmiştir. 1982'de demokrasiye geri dönen Bolivya ağır bir ekonomik krizle karşı karşıya kalırken, bu durum 1985'ten itibaren IMF tarafından önerilen ve ülkenin yönetici elitleri, iş çevreleri ve askeri yönetimi tarafından da desteklenen neoliberal yeniden yapılanma sürecinin de önünü açmıştır. Bolivya, 2005 yılında ilk kez yerli kökenli bir kişinin, Evo Morales'in başkanlığa seçilmesi ile temel politik ve idari yapılanmasında köklü değişiklikler yaşamıştır.

3.1.2.1 Bolivya'nın Yönetsel Yapısı ve Sosyo-ekonomik Verileri

2011 yılı verilerine göre 10 milyon nüfuslu Bolivya'da, ülke nüfusunun çoğunluğunu yerliler oluşturmaktadır⁷⁶. 2009 yılındaki Anayasa değişikliği ile "Bolivya Çokuluslu Devlet"inde, ülkede konuşulan 37 yerel dil resmi olarak tanınmıştır. Ülke başkanlık sistemi ile yönetilmesine karşın federal bir devlet değildir. Anayasa'da da Bolivya'nın "Üniter Sosyal Devlet" olduğu ifade edilirken, 9 bölgeye (*departamentos*) ayrılan idari yapılanma içinde bölge valileri seçimle belirlenmesine karşın, merkezi örgütlenmenin politik ve ekonomik gücü önem taşımaktadır. İki meclisten oluşan yasama organının "Ulusal Kongre" olan adı Evo Morales'in seçimi ile "Çokuluslu Meclis" olarak değiştirilmiştir (The World Factbook-Bolivia, 2011; U.S. Departement of State, 2011).

⁷⁶ Nüfusun % 30'u Quechua, % 25'u Aymara yerlisidir. % 30 oranında yerli ve beyaz melez *mestizo* yer alırken, nüfusun % 15'i beyazlardan oluşmaktadır. Nüfusun % 95'i Katolik'tir.

Bolivya zengin yer altı kaynaklarına sahip olmasına karşın Latin Amerika'nın en fakir ve az gelişmiş ülkelerinden biridir. Önemli doğal gaz ve çinko rezervlerine sahip Bolivya, 1980'li yılların ortalarından itibaren uluslararası finans kuruluşlarının baskısıyla madenler başta olmak üzere devlete ait işletmeleri özelleştirmeye başlamıştır. Bu durum toplumsal muhalefeti artırırken, öngörülenin aksine ülkenin ekonomik sorunlarına çözüm getirmemiş; işsizlik ve bütçe açığı sorunları artarak devam etmiştir (Kohl, 2004). Bolivya'daki bu neoliberal yapılanma süreci Kohl'a (2006, s. 305) göre üç aşamadan geçmiştir.

1. aşama: 1985 yılında hiperenflasyonu durdurmak için uygulamaya geçirilen, IMF destekli, yapısal uyum programı NPE (*Nueva Política Económica*- Yeni Ekonomi Politikası) ile başlamıştır. Bu neoliberal politikaların uygulanmaya başlamasının ilk somut yansıması yoğunlukla Potosi ve Oruro bölgelerinde bulunan madenlerin özelleştirilmesi ve kapatılmasıdır.

2. aşama: G. Sanchez de Lozada başkanlığı sırasında kabul edilen ve kamu firmalarının özelleştirilmesi, Anayasa'nın yenilenmesi ve yerel yönetimlerin ekonomik özerkliğini arttıracak değişiklikleri içeren "*Plan de Todos*" (Herkesin Planı) ile başlamıştır.

3. aşama: Cochabamba Su Savaşları ile yaşanan ve halkın neoliberalizme direncinin hükümet politikalarını etkilemeye başladığı kırılma noktasıdır. Bunun ardından Morales'in başkan seçilmesi, ekonomi politikalarında kamunun denetiminin tekrar ön plana çıktığı bir süreç başlatmıştır.

2010 verilerine göre Bolivya'nın GSYH'sı 47.88 milyar \$, büyüme oranı % 4.2'dir. Üretim faaliyetleri içinde ilk sırada hizmet sektörü yer alırken, ardından sanayi ve tarım gelmektedir. Ülkede en önemli ekonomik sorunlardan biri yoksulluktur. Nüfusun % 30.3'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır; ülkedeki işsizlik oranı ise % 8.3'tür (The World Factbook-Bolivia, 2011).

Evo Morales'in başkanlığa seçilmesi ile ülkenin temel politik ve idari yapılanmasında köklü değişiklikler yaşanırken, bu değişim kuşkusuz sadece Morales ya da partisi MAS'ın politikalarıyla açıklanamayacak kadar derindir. Ülkedeki toplumsal hareketlilik ile tabandan gelen talepler bu değişimin temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Neoliberal politikaların etkisinde şekillenen, ABD'nin çıkarları açısından birincil öncelik verdiği bölgelerden biri olan Latin Amerika'da, sosyalist eğilimli, farklı kesimleri bir arada temsil edebilen bir partinin iktidara gelmesi toplumsal hareketlerin politik düzeni değiştirmedeki rollerinin ve kararlılıklarının anlaşılması açısından da önem taşımaktadır.

3.1.2.2 Bolivya’da Siyasal Yapı ve Toplumsal Dinamiklerin Tarihselliği

Bolivya’nın kuruluşundan itibaren toplumsal yapı içinde toprak sahibi elitler ile yerli kökenli köylüler arasında bölgesel ve sınıfsal çatışmalar süre gelmiştir. Toprak ya da maden sahibi beyazlar (*Créole/criollo* ya da kökleri sömürge döneminde Avrupa’dan gelen yerleşimcilere dayananlar) ve melezler (*mestizo*) devlet yönetiminde de söz sahibi olurken, ülke politikalarını kendi çıkarları yönünde şekillendirebilmişlerdir (Sanabria, 1999, s. 536). 1914 yılında kurulan Bolivya Sosyalist Partisi ile 1934 yılında kurulan Devrimci İşçi Partisi ülkedeki toplumsal hareketliliğin örgütlenmesi yönünde yeni bir ivme kazandırmıştır. Sol partilerin temel hedefleri antiemperyalizm, toprak reformu ile özellikle ülke ekonomisinin temel kaynağı olan madenlerin ulusallaştırılmasıdır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yerli hakları da solun ilgili alanındayken, konunun politik mücadele içinde yer bulması 1990’lı yılların sonunda mümkün olacaktır.

Bunun yanında, ülkede politik partilerden daha güçlü ve etkili baskı oluşturan kurum sendikalarlardır. Özellikle demokrasi ve sivil hakların geliştirilmesi konusunda askeri yönetim altında sendikalar etkili bir mücadele verirken, sınıf çıkarlarını temel alan bir platform olmaktan öte, ülkedeki tüm sektörleri içine alan bir mücadeleye girilememiştir (Tapia, 2008, s. 216-219). Ülkedeki sendikal örgütlenmenin en önemli temsilcisi 1952 yılında kurulan çatı örgüt konumundaki COB (*Central Obrera Boliviana*-Bolivya İşçi Merkezi) ile ana merkeze bağlı en güçlü birliklerden biri olan FSTMB’dir (*Federacion Sindical de Trabajadores Mineros de Bolivia*- Bolivya Maden İşçileri Sendikası Federsyonu). İşçilerin yanı sıra tarımla uğraşan köylüler, özellikle koka üreticileri (*cocaleros*) de ülke içindeki önemli bir baskı grubudur.

1985 yılında değişen ekonomi politikasının yansıması olarak maden özelleştirmelerinin uygulanmaya konulması, toplumsal hareketleri tetiklemiştir. 1986 yılında madencilerin köylü federasyonları ile ittifak halinde başlattıkları grev ve “Yaşam Hakkı” yürüyüşü kentli işçilerden ve kiliseden de destek görmesine karşın hükümet politikalarından geri adım atmamış; bu ittifak da uzun süreli olamamıştır (Sanabria, 1999, s. 544-546). Öte yandan göç etmek zorunda kalan işsiz kalan madenciler, yerleştikleri bölgelerdeki toplumsal yapıyı da değiştiren bir rol oynamıştır. Gittikleri bölgelerde kırsal kesime ya da kent çeperine yerleşen eski madenciler örgütlü mücadelelerini başka alanlara da taşımışlardır. Örneğin koka üretimi ile öne çıkan Chapare bölgesine (Cochabamba’nın doğusunda yer almaktadır) yerleşenler için tek geçim kaynağı bu faaliyet olurken, ABD’nin telkini ve uyuşturucu ticaretinin

engellenmesi amacıyla koka üretiminin yasaklanmak istemesi yeni bir toplumsal hareketin doğuşunu da sağlamıştır (Andersson, 2008, s. 3).

Koka üretimi, Bolivya ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Yerli halk yüzyıllardan beri geleneksel yöntemlerle, tıbbi ve dini (And yerlileri için kutsal anlamlar taşıyan bir bitki) amaçlarla yasal olarak koka üretimi gerçekleştirmektedir. Koka bitkisi kokainin de hammaddesi olduğu için ekimine kısıtlama getirilmek istenmektedir. Koka üreticileri içinde ön plana çıkan yerli grup⁷⁷ Aymaralardır; aralarında eski madencilerin de yer aldığı dayanışma anlayışları, anti-emperyalist söylevleri ile mevcut sendikanın yerel bir güç olarak hareket etmesini sağlamıştır. 1994 yılında koka üreticilerin gerçekleştirdiği direniş, ülke içinde ve dışında, farklı kesimlerden destek görmüştür (Sanabria, 1999, s. 552-553). Evo Morales de politik kimliğini Koka Üreticileri Birliği Başkanlığı sırasında kazanmıştır. 80'lerin başında koka üreticilerinin örgütlendiği altı sendika mevcutken, Morales önderliğindeki federasyon çerçevesinde bu sendikaların bir araya gelmesi bir yandan üreticilerin direniş gücünü arttırırken, diğer yandan sendikaları emperyalizme karşı duruşun merkezi konumuna getirmiştir (Fuentes, 2007).

Bolivya'nın yakın tarihindeki bu toplumsal hareket örnekleri, ülkede örgütlü mücadelenin etkin olduğunu, sıradan insanların yaşamsal önemdeki hakları için direnmelerinin ve neoliberalizmin olumsuz etkilerine karşı farklı kesimlerin işbirliğinin mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Neoliberal reform süreci, sendikaları ve işçi birliklerini zayıflatırken, yerlilerin kimlik kazanmasında etkili olmuştur (Haarstad ve Andersson, 2009, s. 13-15, s. 17). Toplumsal ve politik bilincin yükselmesi ve yerlilerin diğer sınıflarla işbirliği içine girmeleri neoliberal politikaların dönüştürülmesi sonucunu da doğurabilmektedir. Tabandan gelen bu hareketler, Cochabamba direnişinin sonuca ulaşmasını kolaylaştırırken, su özelleştirmesine son verilmesi özelleştirilen doğal gaza karşı da toplumsal muhalefeti tetiklemiştir; bu durum Başkan de Lozada'nın iktidarı kaybetmesine yol açacak neoliberalizm karşıtı ulusal bir hareketin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Dello Buono, 2010, s. 20-21). Ayrıca Morales'in ve partisi MAS'ın (*El Movimiento al Socialismo*- Sosyalizme doğru Hareket) iktidara gelişinde de bu neoliberalizm karşıtı hareket etkili olmuştur.

1998 seçimleri ile Bolivya politik sahnesine çıkan MAS, koka üreticileri ve köylü birlikleri temelinde örgütlenmesine karşın, 2000'li yıllarda ön plana çıkan diğer sol ve yerli kimlikli

⁷⁷ 1980'li yıllardan itibaren ülkenin doğusundan başlayarak örgütlenen yerli halklar, 1990'da toprak reformu, yerli kimliğinin tanınması ve kurucu meclis önerisiyle harekete geçmişlerdir. Madencilerin ya da işçilerin yerlilerden aldığı destek toplumsal hareketlerin güçlenmesi açısından önem taşımının yanında hareketlerin genişlemesi hedefin "direnişten iktidara" yönelmesini kolaylaştırmıştır (Fuentes, 2007).

hareketlerle işbirliği içine girerek, hem kırsalda hem de kentlerde anti-neoliberal ve anti-empyralist muhalefet tabanını oluşturmaya başlamıştır (Weber, 2008, s. 81). Cochabamba direnişinde, 2003 yılında “Kara Ekim” olarak anılan hükümetin doğal gaz politikalarına karşı girişilen eylem ile 2005 yılında Aymara ve Quechua yerlilerinin başlattığı özerklik hareketindeki rolü, MAS’ın destekçilerini arttırmıştır. Fuentes (2007) de Morales’in iktidara geliş sürecinde Cochabamba su savaşı, Altiplano’daki Aymara isyanı ve Chapare bölgesindeki Cocaleros direnişinin, devrimsel mücadeleye ivme kazandırdığını belirtmektedir. Özellikle kolonyal dönemden beri yönetimde söz sahibi olamayan yerlilerin, politik, soysal ve kültürel kimliklerinin güçlenmesi açısından da MAS önemli bir semboldür. 18 Aralık 2005 tarihinde Bolivya’nın yerli kökenli ilk devlet başkanı Evo Morales, % 44’lük oy oranı ile iktidara gelmiştir.

Perulu köylü hareketinin lideri Hugo Blanco (2006), merkezi olarak örgütlü bir yapıyla değil (örgütlü bir komünist parti aracılığıyla değil) halk mücadeleleri ile ve seçim yönetimini kullanarak iktidara gelen Morales’in, yerlilerin de dahil olduğu farklı toplumsal kesimleri içine alan Kurucu Meclis ile Anayasa yapım süreci çerçevesinde Bolivya Devrimi’ni gerçekleştirdiğini öne sürmektedir. Toplumsal Hareketler Morales’i iktidara taşımakla birlikte muhalif rollerini yitirmemişlerdir; 2006 yılında Huanuni madencilerinin hükümete direnişi, 2007 yılında Cochabamba’da hükümetin desteklediği valinin politikalarına karşı gerçekleşen toplumsal direniş, 2011 yılında Amazon yerlilerinin hükümetin başlattığı otoyol inşaatına karşı direnişi (Weber, 2008, s. 91-106; BBC, 2011) ülkede toplumsal hareketlerin dinamikliğini ve iktidar üzerinde baskılarını sonlandırmadıklarının göstergesidir.

3.1.2.3 Bolivya’nın Su Politikası

Zengin su kaynaklarına sahip Bolivya’da üç önemli havza su ihtiyacını karşılanmaktadır: Amazon, Altiplano ve Rio de la Plata. Amazon Havzası’ndan beslenen Madera nehri ülkedeki su kaynaklarının yaklaşık % 95’ini sağlamaktadır; Amazon ve Altiplano Havzaları ülke yüzölçümünün yaklaşık üçte birine denk gelmesine karşın her dört Bolivyalı’dan üçünün yaşadığı bu bölgeler en fazla nüfus yoğunluğuna sahiptir (Contexte de l’eau en Bolivie, 2007, s. 2). Ülkedeki su kaynaklarının % 81’i tarımsal faaliyetler için kullanılırken, % 12’si evsel tüketim, % 7’si ise endüstriyel ve ticari faaliyetlerde kullanılmaktadır (WaterWiki, 2011).

Bolivya’da suyla ilgili idari örgütlenme içinde en üst sırada 2006 yılında kurulan Çevre ve Su Bakanlığı yer almaktadır. Sulamanın ve temel su hizmetlerinin geliştirilmesi, bütünleşik yaklaşım ile havzaların korunması, yaşam için öncelikli olan su kullanımının, geleneksel kullanıma saygı gösterecek şekilde sağlanması temel görevleri arasındadır. Bakanlık

bünyesinde içme suyu ve sanitasyon, çevre ve iklim değişikliği, su kaynakları ve nehirler konularında yetkili üç bakan yardımcısı yer almaktadır. İçme Suyu ve Sanitasyon Bakan Yardımcılığına bağlı İçme Suyu Genel Müdürlüğü ile Su Kaynakları Bütünleşik Genel Müdürlüğü; Su Kaynakları ve Nehirler Bakan Yardımcılığına bağlı genel müdürlükler su yönetiminde yetkili kuruluşlardır. Bu merkezi kuruluşların yanında bakanlığa bağlı ve ilgili kuruluşlar da su konusunda sorumluluklar üstlenmektedir (Ministerio de Medio Ambiente y Aqua, 2011)

Yerel düzeyde suya erişim ve su yönetimi konusunda daha çok geleneksel normlara ve adetlere dayanan pratikler hakimdir; formel hukuk kurallarının yanı sıra uygulanan yöntemler ya yerli halkların atadan kalan geleneksel yapısına dayanmaktadır ya da toplumun geneline kabul görmüş yöntemlerdir; bunun yanında yasal düzenlemeler ile topluma empoze edilmiş görece yeni uygulamalar da mevcuttur. Örneğin 1906 tarihli su yasasına göre kamu mülkiyeti altındaki su kaynakları belediye kamu tüzel kişiliğinin malı olurken, bu alanlarda, su kullanımı gereksinimini kanıtlayarak kuyu açma izni alan bir özel kişi, bu suyu 30 yıl kimseye devretmeden kullanır ise o suyun kullanım hakkının sahibi konumuna gelmektedir (Contexte de l'eau, 2007, s. 2).

Uhel'e göre Bolivya'nın toplumsal yapısı içinde yerli gelenekler, eşitlik, dayanışma ve demokratik temel ilkeler olarak yer alırken, yerli kültüründe suyun "doğa ana"nın kanı olarak kabul edildiği, bu nedenle hiçkimseye ait olamayacağı ve kâr amacı için kullanılamayacağı vurgulanmaktadır (Uhel, 2009, s. 55). 1 Mayıs 2006 tarihinde Morales, hükümetin, ülkenin doğal kaynaklarını millileştirmeyi hedeflediğini açıklamıştır.⁷⁸ Bu açıklama, doğal kaynakları ortak mal olarak kabul eden anayasa değişikliğinin de ilk sinyallerinden biridir. 7 Şubat 2009 tarihinde kabul edilen Anayasa'nın başlangıç bölümünde su savaşları, yeni Bolivya Anayasası'nın kurucu unsurlarından biri olarak yer almıştır. Anayasa'nın 16/I maddesi, herkesin içme suyuna erişim hakkı olduğunu kabul etmektedir. 20/I maddesinde ise herkesin evrensel ve adil olarak temel su, atık, elektrik, gaz, posta ve iletişime erişim hakkı olduğu belirtilmiştir. 20/3 maddesinde ise "suya ve su hizmetlerine erişim insan hakkıdır" denilirken; bu hizmetlerin imtiyaz ve özelleştirmeye konu olamayacağı vurgulanmış; öte yandan yasaya göre lisans verme ve kayıt işlemlerinin yapılabileceği belirtilmiştir.⁷⁹

⁷⁸ Doğal kaynakların ulusallaştırılması yönündeki vaatlere karşın 2006 yılında maden direnişi sırasında işçilerin istemlerinden çok sermayenin çıkarını koruduğu öne sürülerek, MAS'ın iktidara geldikten sonra kapitalizmle uzlaşa içine girerek sosyalizmden uzaklaştığı yönünde eleştiriler artmıştır (Weber, 2008).

⁷⁹ *República del Bolivia Constitución de 2009*, <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Bolivia/bolivia09.html>.

3.1.2.4 Bolivya’da Su Yönetiminde Yaşanan Değişim

Bolivya’da suyla ilgili konuların politik, hukuksal, ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok boyutu vardır; bu nedenle politik, ekonomik ve sosyal değişimler su yönetiminde de yansımaları bulmaktadır. 1980’li yıllardan itibaren IMF ve Dünya Bankası’nın yapısal uyum politikaları çerçevesinde ülke ekonomisi yeniden şekillendirilmiştir. Bu süreçte piyasaların yabancı şirketlere açılması, kamu şirketlerinin özelleştirilmesi ve su gibi temel kamu hizmetlerinin dağıtımında özel sektörün ön plana çıkması bu politikaların temelini oluşturmaktadır. Neoliberal politikaların ülkede olgunlaşmaya başladığı dönemde, yerel düzeyde su hizmetlerinin özelleştirilmesi yönündeki ilk talebi 1994 yılında Dünya Bankası, Cochabamba Belediyesi’ne ek kredi sağlamanın ön koşulu olarak ileri sürmüştür. 1997 yılında Dünya Bankası, finans, altyapı ve iş sektörlerinde gerekli yasa ve düzenlemelerin hazırlanması ile yapısal reformların gerçekleştirilmesi amacıyla ülkeye 20 milyon \$ teknik destek sağlamıştır; La Paz ve Cochabamba’da su ve kanalizasyon hizmetlerinin özelleştirilmesi Bankanın kredi sağlama koşuludur (Bonnardeaux, 2009, s. 1; de la Fuente, 2002, s. 2-3).

1996 yılında ise Devlet Başkanı Sanchez’in girişimi ile Cochabamba ve La Paz-El Alto özelleştirmelerinin önünü açacak yasal değişiklik gündeme gelmiştir. Haziran 1999’da özelleştirmenin önünü açan yasal değişikliğin kabul edilmesinin ardından, Eylül ayında açılan Cochabamba su hizmetlerinin özelleştirilmesi ihalesinde tek teklif veren firma “Aguas del Tunari” (Finnegan, 2002) konsorsiyumu olmuştur⁸⁰. Ortaklık yalnızca su hizmetlerinin sunumundan değil, ayrıca baraj inşaatı, hidroelektrik santral işletmesi ve Misicuni nehirinden Cochabamba’ya, dağların içinden su taşıyacak tünellerin inşasını içeren Misicuni Projesi’nden de sorumlu hale gelmektedir (Lobina, 2000, s.3). Anlaşmaya göre Aguas del Tunari, Cochabamba kentindeki belediye ve metropolitan su sistemleri ile yer altı sularının kontrolü üzerinde tüm haklara sahip konuma gelmiştir; 40 yıllık ve ortalama 2.5 milyar dolarlık bu yatırım ile ortaklık en azından her yıl %15-17 oranında kâr etmeyi öngörmektedir (Bustamante, 2004, s. 39-40).

Aguas del Tunari ile imzalanan sözleşmeden iki ay sonra kabul edilen 2029 sayılı İçme suyu ve Kanalizasyon Yasası bir bakıma sözleşmenin yasal hale gelmesini sağlamıştır (Assies, 2003, s. 17). Özel sektörün çıkarlarını koruyan bu yasa (Melançon, 2005, s. 66-69) yerli ve köylü toplulukların geleneksel kullanım hakkını tanıyan bir düzenlemeye yer

⁸⁰ Amerikan yapı firması Bechtel’in sahibi olduğu International Water Limited büyük ortak konumundayken, İtalyan enerji firması Edison ile İspanyol ve Bolivyalı ortaklar da konsorsiyumda yer almaktadır .

verilmemiştir (Bustamante, 2004, s. 40). Yasa, imtiyaz sahibi şirkete sorumluluk alanında bulunan tüm hanelere su sayacı takma hakkı tanıırken; yerel kooperatifler tarafından inşa edilmiş olsalar dahi, köylerdeki su kuyuları, yağmur suyu biriktiren sarnıçlar ile kanallar da su hizmetini yürüten şirketin sorumluluğuna vermiştir. Bu durum suyun kamusal niteliğini değiştirerek, tamamen özel sektörün mülkiyetine devretmekte, böylece su ticari bir mala dönüşmektedir. Bu politikaların yansıması olarak öne çıkan ve bir sembol haline gelen örnek ise Cochabamba’da su hizmetlerinin özelleştirilmesi ve ardından başlayan, toplumsal bir direnişe dönüşen, günümüzde “su şavaşı” olarak da anılan, harekettir.

Evo Morales’in 2005 yılında başkan seçilmesinin ardından Bolivya’nın su yapılanması da yeniden düzenlenirken suyun kamusalılığı, bir hak olduğu Anayasa’nın ilgili maddelerine yansıtılmış; hükümetin sürdürülebilir ve katılımcı bir su yönetiminden yana olduğu ortaya konulmuştur. Bu çerçevede su yönetiminde yer alan paydaşlar arasında koordinasyon ve diyalog sağlamak, danışma işlevini yerine getirmek amacıyla başkanlığını Çevre ve Su Bakanı’nın yürüttüğü Kurumlar Arası Su Konseyi (CONIAG) oluşturulmuştur. Farklı hükümet kuruluşları ile sivil toplum örgütlerini bir araya getiren Konsey, su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı, yönetimi, korunması için yasal, kurumsal ve teknik destek sağlama, politik ve yasal önerilerin katılımcı şekilde oluşturulmasını güçlendirme amaçlarını taşımaktadır (Ministerio de Medio Ambiente y Agua, 2012).

Çevre ve Su Bakanlığı tarafından hazırlanan “Temel Su Hizmetleri için 2009-2015 Ulusal Planı”nda (Plan Nacional de Saneamiento Básico 2009-2015, s.7) da siyasi değişimin su yönetimine etkisi açıklıkla görülmektedir. Planda, nüfusun tamamının esenliği için insan hakkı olarak güvenli suya erişimin sağlanabilmesi açısından sürdürülebilir su hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması hükümet politikası olarak kabul edilmektedir. Ulusal Plana göre üç temel unsur belirlenmiştir:

- “yaşam için suyun tanınması”,
- devletin öncü rolü,
- toplumsal katılım.

İlk unsur suyun yaşam hakkı olarak tanınmasını, temel hizmetlere erişimin insan hakkı olduğunu, suyun metalaşmasının önlenmesini ve özelleştirmenin engellenmesini içermektedir. İkinci bölümde yatırımlarda devletin temel aktör olarak rolü vurgulanırken, kurumların güçlendirilmesinde, teknik destek ve yerel kalkınmada da öncü rolüne işaret edilmektedir. Üçüncü bölümde ise sosyal katılımın, toplumsal yapıların ve kooperatiflerin

güçlendirilmesine bağlı olduğu, bunun yanında pratik ve geleneklerin de dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir.

3.1.2.5 Cochabamba Su Savaşı: Özelleştirmeye Karşı Toplumsal Direniş

Diğer ülkelerdeki su hareketleri için sembol haline gelen ve toplumsal direniş yoluyla su hizmetleri özelleştirmesine karşı etkili bir mücadele örneği olan Cochabamba su savaşı, Bolivya'daki siyasal ve sosyal örgütlenmeyi köklü şekilde etkileyen, su hakkının tanınmasına kadar uzanan uzun soluklu bir mücadeledir. Bolivya'nın orta kesiminde, başkent La Paz'ın güney doğusunda yer alan, Cochabamba kenti (aynı zamanda Cochabamba bölgesinin (*departamento*) de başkenti) ülkenin en büyük dördüncü kentidir. Altı komüne ayrılan kent 608 bin kişiyi barındırmaktadır. 1970'li yılların ortasından itibaren, göçe bağlı olarak hızlı bir nüfus artışı yaşanmıştır⁸¹. 1950'de 50.000 olan kent nüfusu 1975'te 220.000'e, 2004'e ise 575.000'e yükselmiştir (Hoffman, 2005, s. 182). Kentin planlı büyümesi amacıyla imar ve planlama faaliyetleri yapılmasına karşın (Marvin ve Laurie, 1999, s. 347), kente gelen göçmenler daha çok kent çeperindeki (özellikle kuzey ve güney bölgelerde), temel altyapı hizmetlerinin olmadığı gecekondu bölgelerine (*barrios marginales*) yerleşmiştir (Finnegan, 2002).

Önceki dönemlerde tarıma dayalı kent ekonomisinde, değişen nüfus yapısıyla da bağlantılı olarak, günümüzde ticaret, küçük çaplı sanayi ve hizmet sektörü ön plana çıkmaktadır (Assies, 2003, s. 18). 1992 yılı BM verilerine göre Cochabamba kentinin % 60'ı, nüfusun ise %53'ü su şebekesine bağlıyken, yalnızca % 23'ü yirmi dört saat kesintisiz su kullanabilmektedir. Kentin sanayi, ticaret ve varıl konutların bulunduğu bölgesinin erişim oranı % 99 olmasına karşın, kentin güney ve kuzeyinde yer alan kesimlerde ev içinde içme suyuna erişim oranı % 4'te kalırken, % 18'lik kesim ev dışında suya erişebilmekte, % 80-90 ise ihtiyacını su kamyonlarından karşılamaktadır. Kentin % 46'sı kanalizasyon şebekesine bağlıdır (UN-Habitat, 2003). Özelleştirmenin gündeme geldiği 1990'lı yılların sonunda ise kent nüfusunun yaklaşık yarısı su şebekesine bağlı değilken, en önemli sorunu kentin güney bölgesi (*Zona Sur*) oluşturmaktadır; yeni göçmenlerin yerleştiği kentin bu en fakir bölgesinde halk, kendi kuyularını açarak kendi su şebekesini inşa etmiştir (Spronk, 2007, s. 15).

1972 yılında kentin su hizmetlerini sağlamak amacıyla belediyeye bağlı olarak SEMAPA (*Servicio Municipal de Agua Potable y Alcantarillado*- Belediye İçmesuyu ve Kanalizasyon

⁸¹ Yaşanan hızlı göçte neoliberal yapılanma sürecinde madenlerin kapanması nedeniyle işsiz kalan kesimlerin kente yönelmesi büyük rol oynamıştır (Spronk, 2007, s. 12). Aynı dönemde yaşanan kuraklığa bağlı olarak kırsal kesimden yaşanan göç de kentin nüfus yapısını değiştirmiştir.

Servisi) birimi kurulmuş; 1986'da kurum yeniden yapılandırılarak su faturalarından gelir elde edebilecek özerk bir konuma getirilmiştir (Marvin ve Laurie, 1999, s. 348). Buna karşın bir kamu şirketi olan SEMAPA'nın operasyonel eksikliklerinin giderilemediği belirtilmektedir. Öncelikle belediye başkanının sorumluluğu altında olan birim (yöneticisi belediye başkanı tarafından atanmaktadır) açık bir stratejiye sahip olmadığı için eleştirilirken, kamu denetimi altında etkili ve verimli olamadığı iddia edilmektedir (Marvin ve Laurie, 1999, s. 348-349). Geniş bir sorumluluk alanına sahip şirket, kentin su ihtiyacını karşılamak için kent dışındaki su kaynaklarından da yararlanmaktadır. SEMAPA tarafından kırsal kesimde açılan kuyular, yerel halkın inşa ettiği kuyuların su seviyesini düşürürken, tarımsal üretimi aksattığı iddia edilmiştir (Assies, 2003, s. 19-20). SIB (*Sociedad de Ingenieros Bolivianos- Bolivya Mühendisler Birliği*) Cochabamba şubesi de başlangıçta kuyu açılmasına destek verse de zamanla derin kuyuların ekonomik ve ekolojik maliyetini göz önüne alarak şüphelerini dile getirmeye başlamışlardır (Assies, 2003, s. 21). Artan nüfusu ile genişleyen kentin su ihtiyacı için yeni drenaj kuyularının açılması kent ile kır arasında anlaşmazlığa neden olurken, bir yandan da yoğun tarım faaliyetlerinin sulamaya duyduğu ihtiyaç su kaynaklarının miktarını azaltmaktadır. Artan ihtiyaç ve azalan kaynaklara bağlı olarak, ekonomik bir bakış açısı ile hareket eden (ulusal ve yerel) yönetim daha verimli ve etkili bir su yönetimi yönünde çözüm için tercihini özelleştirme politikalarından yana kullanmıştır.

Eylül 1999'da Cochabamba Belediyesi, Aguas del Tunari uluslararası konsorsiyumuna su haklarının tamamını devreden sözleşmeyi imzalayarak, su hizmetlerini özelleştirmiştir. Özelleştirmeye ilk tepkiler çevrecilerden, mühendis ve çiftçi sendikalarından gelirken, bu örgütler halk toplantıları düzenleyerek önceliklerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Başlangıçta öne çıkan örgüt 1997 yılında SEMAPA'nın açtığı kuyulara karşı çiftçilerin geleneksel kullanımdan (*us et coutumes*) kaynaklanan su hakkını korumak amacıyla kurulan FEDECOR (*Federacion Departamental de Regantes y Sistemas Comunales del Agua Potable- Sulama ve İçme Suyu Sistemleri Birlikleri Federasyonu*) olurken, CODEAC (*Comité para la Defensa del Agua y la Economía Familiar- Aile Ekonomisi ve Su Savunma Komitesi*), FEJUVE (*Federacion de Juntas Vecinales- Mahalle Birlikleri Federasyonu*) ile gayri resmi çevreciler koalisyonu PUMA (*El Pueblo en Marcha- Hareket eden Halk*) da özelleştirme öncesinden başlayarak su faturalarının yükseleceği endişelerini dile getirmişlerdir (Spronk, 2007, s. 16).

Sivil toplum örgütlerinin uyarıları hükümet ve yerel yönetim tarafından dikkate alınmazken, toplumu alarma geçirmiş; yukarıda adı geçen dernekler, su kooperatifleri ile FDTFC'nin (*Federacion Departamental de Trabajadores Fabriles de Cochabamba-*

Cochabamba Fabrika İşçileri Federasyonu) de katılımı ile CODEAC, muhalifler koalisyonu “Su ve Yaşam Hakkının Korunması Koordinasyonu” (*Coordinadora de Defensa del Agua y de la Vida*) kısa adıyla Coordinadora’ya dönüşmüştür. Hareketin başına sözcü sıfatı ile FDTFC Başkanı Oscar Olivera gelirken, FEDECOR başkanı Omar Fernandez başkan yardımcılığına, CODEAC başkanı Gabriel Herbas ise genel sekreterliğe getirilmiştir; örgütün merkezi de FDTFC’nin 14 Eylül Meydanı’ndaki ofisidir⁸² (Assies, 2003, s. 24). Bu çerçevede Coordinadora hem kırsal hem kentli kesimin taleplerini bir arada dile getirebileceği bir yapı ortaya çıkarırken, aynı zamanda yönetim kademesindeki dağılım örgütlü mücadele açısından deneyimli kesimlerin su hakkını bir arada savunmasını kolaylaştırmıştır. Coordinadora sözcüsü Oscar Olivera, Cochabamba halkı olarak taleplerinin yeterli miktarda suya makul bir fiyatla sahip olmak, şeffaf ve dürüst bir yönetim ve işletme ile fakirlerin öncelikli olarak yararlandığı bir hak olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Coordinadora’nın söylemlerinde öne çıkan üç temel vurgu kent-kır arasında birlik; neoliberalizme karşı mücadele; (demokrasinin ve bölgeselleşmenin desteklenmesi ile) merkezi devletteki yozlaşmanın reddidir (Melançon, 2005, s. 77, s. 110).

Yerel Yönetim ile hükümet ve kentin ya da bölgenin çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla 1950’lerden itibaren kurulmaya başlanan Sivil Komite özelleştirmenin haklığını savunurken, faturaların yükselmesi endişesinin yersiz olduğunu belirtmiştir. Aylık gelirin 100 \$’dan az olduğu ve su faturalarının gelirin yaklaşık % 24’ünü oluşturduğu kentte, Ocak 2000’de, özelleştirmenin ardından gelen ilk su faturalarının gösterdiği gibi su tarifelerinde yaşanan % 200’e yakın artış (Lobina, 2003, s. 3) yıkım olarak değerlendirilebilecek boyuttadır. Şirket, en fakir kesimler için dahi sadece % 10’luk bir artış öngördüğünü belirtse de gelen faturalar bu artışın % 43 ve üstü oranda olduğunu göstermektedir (The Democracy Center). Bu durum işletme sahipleri ile orta sınıfı dahi şaşırtmış ve Coordinadora’nın protestolarını desteklemelerini sağlamıştır (Finnegan, 2002). Şirketin artan su faturalarına getirdiği açıklamada ise kentin su sisteminin onarımı ve iyileştirme çalışmalarının artışa neden olduğu belirtilmiştir. Şubat ayında ise “Cochabamba Su Savaşı” olarak anılacak ve üç büyük direniş ile sonuçlanacak süreç başlamıştır.

Yüksek faturalara karşılık Coordinadora, faturaları ödememe çağrısı yapmış, Aguas del Tunari’nin ödenmeyen faturalara karşı suların kesileceği tehdidine karşın 10 Ocak’da Coordinadora geniş katılımlı bir miting düzenlemiştir. Bu sırada spontane olarak gelişen halk direnişi kent çeperinde ve kırsal kesime de yayılarak barikatların kurulmasına neden olurken,

⁸² Bu nedenle su protestolarının merkezi de bu meydan olmuştur.

halkın ve Coordinadora'nın kararlılığı 4 bakanın arabuluculuğunda gerçekleşen görüşmelerde Coordinadora'nın talepleri yönünde kararlar alınmasını kolaylaştırmıştır (Assies, 2003, s. 24-25). Aguas del Tunari ile imzalanan sözleşmenin fiyatları düşürecek şekilde gözden geçirilmesi, 45 gün içinde 2029 sayılı yasanın değiştirilmesi konusunda anlaşmaya varılmış; sözleşme dahilinde kaynaklar üzerinde özel kişilere ait su sistemlerinin sözleşmeye dahil edilemeyeceğinin kabul edilmesi ise Coordinadora tarafından önemli bir zafer olarak değerlendirilmiştir (Assies, 2003, 26).

Şubat ayı başında ulusal hükümette yaşanan kriz Cochabamba'yı da etkilemiştir. Hükümetin faturalardaki artış oranını % 20'de sabitlemek istemesi protestoları yeniden alevlendirmiştir. Coordinadora'nın düzenlediği ve 50.000 kişinin katıldığı iki gün süren direnişte daha önceki taleplerini yinelemişlerdir. Başkentten gelen polis birliklerinin müdahalesi ile sona eren olaylar sırasında 70 sivil ve 51 polis yaralanırken, iki yüze yakın kişi de tutuklanmıştır (Finnegan, 2002). 5 Şubat'ta Cochabamba Arşidükü ile ulusal ombudsmanın (*Defensor del Pueblo*) arabuluculuğu ile yeni bir anlaşma üzerinde uzlaşmıştır (Assies, 2003, s. 26-27).

26 Mart 2000 tarihinde gayri resmi bir referandum ile halka danışan Coordinadora, halka üç soru yöneltmiştir: "Su tarifelerinin yükselmesine onay veriyor musunuz? Aguas del Tunari ile olan kontratın iptal edilmesini onaylıyor musunuz? 2029 sayılı su yasasının ticari karakterini onaylıyor musunuz?". Bir belediye yetkilisinin bu süreci "anarşistçe ve sorumsuzca" olarak değerlendirmesine karşın (Melançon, 2005, s. 106), yaklaşık 50.000 yurttaşın katıldığı oylamada, % 97 oranında hayır oyu çıkması Coordinadora'nın meşruiyetini arttırırken, halkın su politikaları bağlamındaki eğiliminin anlaşılması açısından da önem taşımaktadır. Şubat ayında imzalanan ve hükümete 45 günlük süre tanıyan anlaşmanın gereklerinin yerine getirilmemesi Coordinadora'nın taleplerini sertleştirmesi sonucunu doğurmuştur. Yerel hükümet ve devlet başkanı Hugo Banzer, Cochabamba'daki hareketlerin uyuşturucu kartellerince desteklendiğini, demokratik olarak seçilmiş anayasal hükümete karşı ve yasal düzeni bozmak amacıyla olduklarını ifade ederek (Melançon, 2005, s. 117) harekete ülke içinden ya da uluslararası sivil toplum kuruluşlarından gelecek desteği engellemeye çalışmışlardır.

Aguas del Tunari ile imzalanan sözleşmenin feshedilmesi ve 2029 sayılı yasanın değişmesi talepleriyle Cordinadora'nın yaptığı eylem çağrısı sonucunda 4 Nisan'da başlayan protestolar, farklı kesimlerden ve sınıflardan (fakirler, orta sınıf mensupları, köylüler) 100.000 kişinin katıldığı ve tüm kenti iki gün boyunca bloke eden halk direnişlerine dönüşmüştür (Spronk,

2007, s. 16-17). 100'den fazla kişinin yaralandığı gösteriler sırasında 6 Nisan'da O. Olivera'nın da aralarında bulunduğu 22 Coordinadora üyesinin tutuklanması kilisenin de dahil olduğu arabulucuların tepkisini çekerken, gösterileri alevlendirmiştir. 14 Eylül Meydanı'nda toplanan halk, talepleri kabul edilene kadar direnişe devam etmekte kararlı olduğunu göstermiştir. 8 Nisan tarihinde hükümetin sıkıyönetim kararının ardından 17 yaşındaki bir gösterici açılan ateş sonucu vurulmuş ve hayatını kaybetmiştir. Sıkıyönetim ilanı kararında Cochabamba'ya destek için Bolivya'nın başka kentlerine yayılan gösteriler de etkili olmuştur; örneğin Altiplano bölgesinde ve Evo Morales'in başında olduğu Chapare'de koka üreticileri birliği üyeleri destek gösterileri düzenlemiş, barikatlar kurmuşlardır (Spronk, 2007, s. 17).

Gaz bombalarının kullanılması, göstericiler üzerine ateş açılmasına karşın devam eden protestolar ve halkın kararlı direnişi sonucunda hükümet, 9 Nisan'da su hizmetlerinin özelleştirilmesinde geri adım atmıştır. Aguas del Tunari ile sözleşmesinin feshedilmesinin Bolivya'nın imajını sarsacağı ve bölgenin 10 yıllık süreçte susuz kalacağı (Melançon, 2005, s. 107) iddiasında bulunan hükümet, 10 Nisan günü Coordinadora'nın taleplerine karşı direnemeyerek, imtiyaz sözleşmesinin feshedilmesini garanti eden bir anlaşma imzalamıştır. Gösterilerin en militan katılımcıları olan köylü ve çiftçiler, su yasasını değiştiren düzenleme meclisten geçene kadar eylemlerini devam ettirme kararı alırken, 11 Nisan'da geleneksel kullanım hakkını tanıyan 2066 sayılı yeni su yasası yürürlüğe girmiştir (Spronk, 2007, s. 17; Assies, 2003, s. 30).

2001 Kasım ayında Aguas del Tunari'nin en büyük ortağı Bechtel firması "Yatırım Anlaşmazlıklarının Düzenlenmesi Uluslararası Merkezi"ne, Bolivya aleyhine şikayette bulunurken, sivil toplum örgütlerinin oturumların halka ve sivil toplum örgütlerine açık olması yönündeki talepleri reddedilmiştir (Chatterjee, 2003). Uluslararası finans konularında şeffaflığın geri planda kalabileceğinin göstergesi olan bu sürecin sonunda Bechtel şikayetini geri alırken, Bolivya'nın da Aguas del Tunari'nin de sözleşmenin feshi dolayısıyla herhangi bir tazminat ödememesine karar verilmiştir (Bechtel, 2006).

3.1.2.6 Cochabamba'da Toplumsal Hareketin Başarısı ve Mücadelenin Sürekliliği

11 Nisan'da uluslararası konsorsiyumun imtiyazlarının iptal edilmesinin ardından, SEMAPA tekrar su hizmetlerinden sorumlu hale gelmiş, yönetim yapısı Coordinadora'nın da temsilcilerine yer verecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Geliştirilen yeni ortaklık modeli su hizmetlerinde sosyal ve katılımcı bir yönetim yapısı oluşturmayı hedeflemesine karşın bunun uygulamalara yansımaları kolay olmamıştır (Driessen, 2010, s. 142-143). Örneğin, Coordinadora'nın, SEMAPA yönetim kademesi içinde doğrudan seçilmiş yurttaşların da

sorumluluğunda yeni bir sosyal kontrol mekanizması geliştirilmesi ve şirketin, yolsuzlukları ve kayırmacılığı engelleyecek şekilde belediye ve devlet düzenlemelerinden bağımsız bir operasyonel özgürlüğe kavuşturulması yönündeki önerileri hayata geçirilememiştir (Gomez ve Terhorst, 2010, s. 131-132).

SEMAPA, kentin en yoksul ve suya erişimde en sorunlu güney bölgesine yönelik altyapı çalışmalarını hızlandırırken, 2004 yılında bölgede yaşayan halkı da kararlara dahil etmeyi amaçlayan kamusal-toplumsal ortak yönetim (*cogestion étatique-communautaire*) anlayışını uygulamaya geçirmiştir (Hoffman, 2005, s. 186). ASICASUR çerçevesinde örgütlenen bölgedeki su komiteleri, SEMAPA ile işbirliği içinde su şebekesinin bölgede yaygınlaştırılması için projeler üretmiştir (Petitjean, 2009). Bu olumlu adıma karşın yerel yöneticiler bunu daha çok bir seçim yatırımı olarak değerlendirmiş, suya erişimde yaşanan zorlukların temelinde yatan yapısal sorunlar ortadan kaldırılamamıştır (Driessen, 2010, s. 150).

SEMAPA'nın yeniden belediyeye bağlanması ve katılımcı kamu ortaklığını temel alan bir yaklaşımla yeniden yapılandırılması kentin su problemlerinin aşılması yönünde köklü adımların atılmasına neden olamamıştır. Altyapı yatırımlarının pahalı olması, yatırımın tamamlanabilmesi için dış yardımı gerekli kılmaktadır; fakat bu krediler belli şartlarla verilmektedir ve bu durum şirketin borç yükünü arttırmakta, ek maliyetler de yükleyebilmektedir. Örneğin SEMAPA altyapı yatırımları için Amerikalılararası Kalkınma Bankası'ndan (*Inter-American Development Bank*) kredi desteği elde etmesine karşın, iki aşamada verilecek kredi için su kaçaklarının önlenmesi, yönetimde reform yapılması ve organizasyonel kapasitenin artırılması gibi şartlar getirilirken, banka proje danışmanlığını kendi belirlediği bir firmanın yapmasını da zorunlu kılmıştır (Gomez ve Terhorst, 2010, s. 133).

Bunun yanında yerleşmiş kurumsal işleyişi ve kökleşmiş siyasi kültürü değiştirmenin zorluğu, atılacak radikal adımların önünde sınır oluşturmaktadır. Örneğin yolsuzluğa ve kayırmacılığa karşı 2004 yılında Coordinadora'nın sunduğu yeni bir proje de reddedilirken, 2005 yılında yolsuzluğa karşı yükselen protestolar karşısında yönetim, sendika temsilcisinin karar alma organındaki üyeliğini sonlandırmıştır (Driessen, 2010, s. 147). Ayrıca sosyal katılım ilkesinin uygulanmak istenmesine karşın yeni seçilen üyelerin kurumun yapısal işleyişi hakkında bilgi sahibi olmamaları da kararları etkilemelerini zorlaştırmıştır. Sıradan vatandaşların kararlara katılımına kurumun teknik sorumlularının ve yöneticilerin "elitist bir önyargı ile" yaklaşımları da katılımı etkisizleştirebilmektedir (Driessen, 2010, s. 149).

Cochabamba Su Savaşı, Tapia'ya (2008, s. 222) göre, “uluslararası sol ve neoliberalizme direniş açısından bir ikon haline gelmiştir”. Başlangıçta kentliler ile köylüler arasında protestolarda bir bütünlük yoktur; kentliler fiyatların yükselmesine karşı çıkarken, köylüler ise suyla ilgili yasal düzenlemelerin yeniden yapılandırılması için harekete geçmiştir (Melançon, 2005, s. 66). Özelleştirme süreci ve Coordinadora'nın kuruluşu ile kent ile kırsal arasındaki ayırım ortadan kalkarken, farklı çıkarlara sahip kesimlerin ortak bir yaşamsal çıkar için bir arada hareket edebildiği ve böylece hareketlerinin sonuca ulaşmasının kolaylaştığı gözlenmektedir. Coordinadora'nın belli bir üyelik şartı getirmemesi, toplantı ve gösterilere katılan herkesi üye olarak kabul etmesi katılımı arttıran ve kolaylaştıran bir unsurdur. Kararların kamuya açık alanlarda alınması ve tüm “üyelere” söz hakkı tanınması, gerekli görülen durumlarda halkoylamasına başvurması doğrudan demokrasinin uygulanması açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır (Bustamante, 2004, s. 43).

Bunun yanında Coordinadora sözcüsü Oscar Olivera, sadece yeni tarifeler için mücadele etmenin yeterli olmayacağını, sistemin bütününe karşı mücadele etmek gerektiğini, belirtirken (aktaran Melançon, 2005, s. 99) bu yaklaşımla hareketin amacının yalnızca su hakkıyla ilgili olmadığı, daha geniş bir perspektifle neoliberalizm karşıtlığının vurgulandığı öne sürülebilir. Sözleşmenin feshinden sonra Coordinadora'nın dağılmaması; kuruluş amaçlarını genişleterek, ulusal düzeyde neoliberal politikalara karşı sürekli bir mücadele içine girdiğini ve Cochabamba zaferinin tüm dünyanın zaferi olduğunu açıklaması (aktaran Melançon, 2005, s. 141, d. 146) da bunun somut bir göstergesidir. Varlık nedeni ortadan kalksa da Coordinadora dağılmamış, neoliberalizm karşıtı mücadelesini, örneğin koka üreticilerinin ya da madencilerin direnişine destek olarak, farklı ölçeklerde yürütmeye devam etmiştir.

Olivera, 11 Kasım 2000'de Presencia gazetesine verdiği demeçte Cochabamba su imtiyaz sözleşmesinin feshinin “egemenlik, demokrasi ve halkın sesinin duyurulması için bir örnek olduğunu” belirtirken, kazanılan mücadelenin kazanılacak mücadelelerin habercisi olduğunu da eklemiştir (aktaran Melançon, 2005, s. 115). Bunun yanında Washington'a giderek su özelleştirmelerinin yarattığı olumsuzluğu dile getirmek amacıyla Dünya Bankası başkanı ile görüşmek istediğini belirtmiştir (Oxfam, 2003, s. 2); bu durum hareketin, sorunun kaynağında değişiklik yapılması gerektiği algısına sahip olduğunu göstermektedir.

Cochabamba örneği örgütlü toplumun ve organize mücadelenin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Farklı çıkarlara sahip kesimlerin ortak bir (yaşamsal) çıkar için bir araya gelmesi, politik baskı oluşturmakta ve politik kararlar üzerinde belirleyici etki yaratmakta önemli rol oynamaktadır. Ayrıca toplumun, taleplerini yönetime kabul ettirebilmedeki başarısı

başka alanlarda mücadele eden toplumsal hareketler açısından da örnek niteliğindedir. Belediye başkanı M. Reyes Villa ile Sivil Komite bu süreçte toplumun taleplerini algılamakta ve bu yönde karar almakta yetersiz kalmıştır. İki kurumun da başlangıçta Coordinadora'nın meşruiyetini kabul etmemesine karşın, daha sonra görüşmeler sırasında taraf olarak kabul etmeleri ve özellikle de Coordinadora'nın toplumsal duyarlılığı harekete geçiren gösterilerine kayıtsız kalamamaları (Bustamante, 2004, s. 42), Coordinadora'nın meşruiyet sorununu ortadan kaldırmıştır.

3.1.2.7 Bolivya Örneğinde Suyla İlgili Toplumsal Hareket Değerlendirmesi

Kolonyal geçmişe sahip Bolivya'da demokrasinin gelişimi, askeri ve sivil cuntalar ile sekteye uğramıştır. Bunun yanında siyasal kayırmacılık, yolsuzluklar, yerli kimliklerin tanınmaması gibi sorunlar da demokrasinin yerleşmesini engellemektedir. Buna karşın toplumsal mücadelenin yarattığı örgütlü toplum modeli, Bolivya'nın tabandan gelen demokrasi talepleri ve neoliberal politikalara karşı direnişle ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bolivya'da 1970'li yıllardan itibaren sol söylem içinde demokrasi mücadelesinin de ön plana çıkmaya başlaması toplumsal mücadelelerde askeri yönetime karşı demokrasi ve özgürlük savunusunu öne plana çıkarırken, 1980'lerden itibaren özelleştirme karşıtlığı ve neoliberalizme karşı işçilerin mücadelesi ivme kazanmıştır. 1990'lı yıllarda bu hareketlerin yanı sıra yerli hakları için mücadele eden örgütler ile koka üreticileri seslerini yükseltirken, farklı kesimler arasında ortak çıkarlar temelinde kurulan ittifaklar, toplumsal hareketlere güç kazandırırken, 2000'li yıllarda Bolivya siyasal hayatını temelden etkileyecek MAS'ın doğuşunda da önemli rol oynamıştır.

Geleneksel sendikal örgütlenme, toplumsal hareketler açısından önemli bir temel sağlarken, koka üreticileri, yerliler gibi hakları için mücadele eden yeni toplumsal hareketler⁸³ de ortaya çıkmıştır. Örgütlü kesimlerin işbirliği toplumsal hareketlerin taleplerini gerçekleştirecek sonuçlar almasında belirleyici olabilmektedir. Bu çerçevede hem yerli hem sosyalist kimliğe sahip ve toplumsal hareketler içinden bir isim olan Evo Morales'in başkanlığa seçilmesi, demokrasi açısından önemli bir gelişmedir. İktidarın Anayasa hazırlık aşamasında toplumun tüm kesimlerini sürece dahil etmesi de katılımcı demokrasinin geliştirilmesi yönünde atılan önemli bir adımdır. Morales iktidarında da yerlilerin, madencilerin karşı oldukları politikalara yönelik tepkilerini sürdürmeleri, toplumsal hareket dinamiklerinin yerleştiğinin göstergesidir.

⁸³ Bolivya, post-endüstriyel bir toplum olmamasına karşın kimlik ve hak temelli bu hareketleri de yeni toplumsal hareketler olarak değerlendirmek mümkündür.

Ülkede, suyla ilgili yasal düzenlemelerde iki süreç öne çıkmaktadır; su hizmetlerinin özelleştirilmesinin hemen ardından çıkarılan su yasası ile 2009’da hazırlanan yeni anayasa. Birinci aşama suyun kamusal yönünü reddederek ticari bir mala dönüştürmüş ve özel sektöre önemli ayrıcalıklar sağlamıştır. Uzun yıllar anti-demokratik iktidarlar tarafından yönetilen Bolivya’da toplumsal hareketler yoluyla su yasasının değiştirilmesi önemli bir demokratik adımdır. 2009 tarihinde kabul edilen yeni anayasa ile su hakkının ve geleneksel kullanım ilkelerinin kabul edilmesi ile suya erişim engellenemeyecek bir temel hak konumuna gelirken, suyun ortak kullanımı da yasallaşmaktadır. Bolivya hükümetinin su hakkı konusundaki yaklaşımı toplumsal taleplerin yasal ve politik düzenlemelere nasıl yansıtılabildiğinin ve farklı toplumsal kesimlerin çıkarlarının dikkate alınması açısından önemli bir örnektir ve tek yönlü bir süreç olmanın ötesinde, çokboyutlu karar alma süreçlerini ve katılımcı mekanizmaları da içermektedir (Atvur ve Uysal Oğuz, 2011).

Cochabamba’da azalan su kaynaklarına karşın artan su talebini karşılamak, daha verimli ve etkili bir su yönetimi oluşturmak için, ulusal hükümetin de desteği ile yerel yönetim, suyun özelleştirilmesi kararını almıştır. Özelleştirme sonrasında geleneksel yöntemlerle suya erişim sağlayan kesimlerin erişiminin kesilmesi ve su faturalarındaki artış toplumun farklı kesimlerinden tepkileri arttırmıştır. Bu çerçevede bu kesimlerin temel talebi özel şirketle yapılan kontratın feshedilmesi ve kamusal yönetime geri dönülmesi yönündedir. Bu doğrultuda su hakkı temel argüman olarak benimsenmektedir.

2000 yılında Cochabamba’da yaşanan su savaşı, su hakkı için verilen mücadeleler açısından örnek oluştururken, neoliberal su politikalarının değiştirilmesi yönünde atılan ilk somut adım olmuştur. Hareketin benimsediği yöntemler (repertuar) faturaların ödenmemesi, barışçı gösteriler ve imza kampanyalarına dayanırken; yönetimin sert müdahalesi hareketin kararlılığını göstermek açısından direnişini sertleştirmesine neden olmuştur. Hareketin katılımcıları arasında sendikalar, köylü örgütlenmeleri, yerli girişimler ile farklı gruplar yer almaktadır. Cochabamba örneği, farklı kesimlerin bir araya gelerek ortak çıkar çerçevesinde direnişi ile örgütlü toplumun taleplerini elde etme yolunda nasıl başarı kazanabildiğini göstermektedir. Bu mücadelede çıkarları uzlaşmaz kabul edilen kentli ve köylülerin bir arada yer alması ortak hareketin gücünü göstermektedir; böylece yerel yöneticiler, öncelikleri toplumsal taleplerle çelişmesine karşın, tabandan gelen hareketlere direnememişlerdir.

Bu bağlamda Cochabamba’daki toplumsal hareketin incelenmesinde temel alınabilecek kuramsal yaklaşım “çokluk”tur. Yeni esnek örgütlenme modeli çerçevesinde herhangi bir üyelik koşulu aramadan, farklı çıkarlara sahip kesimlerin ortak bir amaç çerçevesinde bir

araya gelebilmiştir. Bu bağlamda farklılıklar geri plana itilmeden çeşitli grupların bir şemsiye örgüt altında, bir arada ortak mücadele edebildiği ve taleplerini yönetime kabul ettirebildiği görülmüştür. Ayrıca neoliberalizm karşıtlığının vurgulanması toplumsal hareketin sistem karşıtı karakterini de ortaya koymaktadır. Hareketin katılımcı mekanizmaları hayata geçirme arayışı, yerel yönetimin seçim sonucunda değişmesi, başka toplumsal mücadeleleri destekleme arayışı çokluğun demokrasi projesine katkısı bağlamında değerlendirilebilecek unsurlardır.

Cochabamba'da toplumsal hareket sonucunda imtiyaz sözleşmesi iptal edilmiş, katılımcı kamusal ortaklık modeli benimsenmiştir. Elde edilen kazanımlara karşın yolsuzluk, kayırmacılık gibi geçmişten gelen kökleşmiş sorunların çözümü kolay olmamaktadır. Bu nedenle özelleştirmeyi iptal ettiren örgütler denetleyici rollerini sürdürmektedir; bu durum yurttaşların haklarının farkına varması ile toplumsal duyarlılığın arttığını da göstermektedir. Ayrıca Cochabamba Su Savaşı'nın ulusal iktidarın da değişmesinde etkili olacak süreci başlattığı dikkate alındığında hareketin gücü daha da belirginleşmektedir. Cochabamba direnişini gerçekleştiren örgütler aynı zamanda ülkenin farklı kesimlerinde devam eden toplumsal mücadelelere de destek olmuştur.

Bunun ötesinde Cochabamba'nın asıl önemi ise küresel mücadele içinde bir sembol haline gelmesidir. Dünyanın farklı bölgelerinde gerçekleştirilen su özelleştirmelerine karşı başlatılan toplumsal hareketler Cochabamba'yı örnek aldıklarını dile getirmektedir. Böylece Cochabamba'da neoliberal politikalara karşı ortak mücadelenin önemini vurgulanması, taleplerin elde edilmesinin ardından toplumsal mücadelenin sona ermediğinin dile getirilmesi ve ülke içinde ve ötesinde dayanışmanın artırılması toplumsal hareketin küreselliği olgusunu güçlendirmektedir. Bu durumu güçlendiren bir diğer olgu ise su hakkı mücadelesi ile bağlantılıdır. Cochabamba Su Savaşı'na atıf yapılarak suya erişimin kısıtlanamaz Anayasal bir hak olduğu kabul edilmiştir. Bolivya'nın, BM Genel Kurulu tarafından suya erişimin temel bir insan hakkı olduğunu kabul eden kararının alınmasında oynadığı aktif rol dikkate alınarak ulusal kazanımın ötesinde uluslararası ve küresel girişimlerle su hakkı mücadelesini daha geniş bir duyarlılıkla sürdürdüğü gözlenmektedir.

3.1.3 Hindistan

Kökleri İndus Vadisi'nde kurulan eski uygarlıklara dayanan Hindistan, tarih boyunca farklı devletlerin hükümlerine altına girmiştir. 17. yüzyıldan itibaren İngiliz hakimiyeti bölgede yaygınlaşırken, 1840'ta ülke resmen İngiliz sömürgeci haline gelmiştir. 1947'de bağımsızlığını ilan eden Hindistan, pek çok etnik-dinsel sorunla karşı karşıya kalmıştır.

Bunların yanında kendisi gibi yeni bağımsızlığını kazanan komşularıyla (Pakistan, Bangladeş, Birmanya (Myanmar)) yaşanan sınır anlaşmazlıkları da gündeme gelmiştir. Günümüzde de etkilerini sürdüren bu anlaşmazlıkların yanı sıra ülke içinde de farklı etnik/dinsel gruplar arasında, başta Keşmir, Jammu ve Pencap bölgelerinde olmak üzere, çatışmalar sürmektedir. Dünya üzerindeki dördüncü büyük orduya sahip Hindistan, sahip olduğu nükleer silahlar ile bölgesindeki güç dengelerinin belirleyici aktörlerinden biri konumundadır (Mitra, 2006, s. 633).

3.1.3.1 Hindistan'ın Yönetel Yapısı ve Sosyo-ekonomik Veriler

Hindistan Cumhuriyeti 28 eyalet ve 7 bölgeye ayrılmıştır. Federe devletlerden bahsedilmesine karşın, Jammu ve Kaşmir özerk bölgeleri dışındaki tüm eyalet ve bölgelerde merkezin belirleyiciliği ön plandadır (Mitra, 2006, s. 660-661); bu nedenle Hindistan federal sistemle yönetilen üniter bir devlete benzemektedir. Ülkenin idari sistemi İngiliz örneği temelinde şekillendirilirken, temsili bir cumhurbaşkanlığı makamının (Parlamento ile eyalet meclislerinin seçilmiş üyelerinin oluşturduğu ayrı bir meclis tarafından seçilmektedir) yanında yürütmenin en önemli aktörü başbakandır. Yasama faaliyetlerinden, eyalet ve bölge meclislerinden seçilen üyelerden oluşan Rajya Sabha (Eyaletler Konseyi) ile Lok Sabha (Halkın Meclisi) sorumludur. Ülkenin en önemli kurumlarından biri de Yüksek Mahkemedir; öte yandan farklı dinsel kurallar da yasal olarak dikkate alınmaktadır.

1.2 milyar nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkelerinden biri olan Hindistan'daki en temel etnik ayrılık nüfusun % 72'sini oluşturan Indo-Aryanlar ile % 25'ini oluşturan Dravidyanlar arasındadır. Nüfusun % 80.5'i Hindu olmasına karşın % 13.4'lük Müslüman nüfus ile aralarında çatışmalar gözlenmektedir. Nüfusun % 41'i Hinduca konuşurken, ülkedeki pek çok farklı yerel dil arasından 14'ü resmi dil olarak tanınmaktadır. Bunun yanında resmi diller arasında yer alan İngilizce halen ulusal, politik ve ticari iletişimde en yaygın kullanılan dil konumundadır (The World Factbook- India, 2011).

Hindistan, % 7.1'lik büyüme oranıyla dünyanın dördüncü büyük ekonomisi (The World Bank, 2011) konumunda olmasına karşın yoksulluk ve buna bağlı oluşan sosyal eşitsizlikler en önemli sorunlardan biridir. 4 trilyon \$ GSYH'ya sahip ülkede istihdamda öne çıkan hizmet sektörüdür; bunun yanında işgücünün % 50'den fazlası tarım sektöründe çalışmaktadır. Ülkedeki işsizlik oranı % 10'dur ve nüfusun % 25'i yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır (The World Factbook-India, 2011). Bağımsızlığın kazanıldığı dönemden itibaren devlet kontrolünün ve planlamanın öncelik taşıdığı, fakat özel girişimin de desteklendiği kalkınma politikaları Hindistan ekonomisinin belirleyicisi konumundadır.

1980'li yıllardan itibaren dünyadaki değişimle birlikte Hindistan ekonomisi de büyüme ve gelişme sürecine girmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren tüm dünyada olduğu gibi neoliberal politikalar Hindistan'da da uygulanmaya başlamıştır; Dünya Bankası⁸⁴ ve IMF gibi finans kuruluşları devletin ekonomideki rolünü azaltıp özel sektörü destekleyecek altyapı yatırımlarına kredi vermiştir (Independent People's Triunal on the World Bank in India). Bunun yanında bu gelişmeler sosyal problemlerin çözümü açısından yeterli olmamıştır. Yoksulluk halen Hindistan'ın en büyük sorunlarından biridir; ulaşım, enerji, su hizmetlerinin yetersizliği gibi altyapı sorunları devam etmektedir; topraksız köylüler, kadınlar, kalifiye olmayan işçiler açısından eşitsizlikler sürmektedir (Durand-Dastés, 2006, s. 246).

3.1.3.2 Hindistan'da Siyasal Yapı ve Toplumsal Dinamiklerin Tarihselliği

1885 yılında kentli ve üst kastlarda yer alanlar tarafından İngiliz sömürgeciliğinin Hintlilerin temsiline olanak tanıyacak ve Hindu geleneklerini dikkate alacak şekilde yeniden yapılandırılması amacı doğrultusunda kurulan Hindistan Ulusal Kongresi (INC), giderek bağımsızlık mücadelesinin belirleyici örgütü konumuna gelmiştir. Mahatma Gandhi'nin önderliğinde hareketin tabanı kırsal kesime de yayılarak, bağımsızlık mücadelesinin kitleselleşmesi sağlanmıştır. Bağımsızlığın ardından INC, Kongre Partisi'ne dönüşürken, J. Nehru önderliğinde parti demokratik ulus-devletin kurulması, ekonomik büyümenin sağlanması ve sosyal adaletin oluşturulması öncelikleriyle hareket etmiştir (Sil, 2005, s. 352-355). Kongre Partisi 1990'lı yılların ortalarına kadar modernleşme, sanayileşme ve laikleşme ekseninde ülke politikalarını yönlendirmiştir. Bu çerçevede Hindistan siyasal yaşamının en önemli özelliği 1980'li yıllardan itibaren tek parti iktidarı süresince dahi küçük partilerin desteğinin ön plana çıkmasıdır. 1990'lı yıllardan itibaren seçim için farklı partilerle işbirliği ya da seçim ittifakları, iktidarı hedefleyen büyük partiler için zorunluluk haline gelecektir.

21. yüzyıla ise Hint Halkının Partisi (Bharatiya Janata Party-BJP) önderliğinde Hindu inancı vurgulanarak ulusal kimliğin yeniden tanımlandığı bir süreçte, Hindistan'ın yeni bir ekonomik güç ve yüksek teknoloji yatırımları için yeni bir merkez olma algısı ile girilmiştir. 2004 seçimlerinde, ekonomi politikaları nedeniyle fakir kesimlerin oylarını alamayan BJP iktidarı kaybederken, sol partilerin de desteğini alan Kongre Partisi hükümeti kurmuştur (Sil, 2005, s. 343-344). 2009 yılında gerçekleşen seçimlerde de Kongre Partisi, büyük ortağı

⁸⁴ Dünya Bankası, Hindistan'da öncelikli olarak daha iyi sulama projeleri, suyun kurumsal yapısının güçlendirilmesi, yer altı sularının yönetiminin iyileştirilmesi politikalarını desteklemektedir. Kentsel kalkınma açısından önem taşıyan hizmet sunumunun iyileştirilmesi yönünde desteklerde bulunurken, Karnataka'da üç kentsel alanda düzenli su dağıtımı için, Andhra Pradesh'de ise köylülerin kuraklıkla baş edebilmeleri yönünde pilot projeler uygulamıştır (The World Bank, 2011).

olduğu Birleşik İlerici İttifak (UPA-*United Progressive Alliance*) sayesinde iktidarı korumuştur.

Hindistan'ın sosyal düzeninin belirleyicisi, binlerce yıllık geçmişi olan ve toplumsal farklılıkları derinleştiren kast sistemidir. Kastlar ya da *jatiler* Hindu inancı doğrultusunda şekillenen bir ayırım olmasına karşın ülkedeki diğer inanç sistemleri de benzer tabakalaşmayı benimsemektedir. Sistem dört temel kategoriye ayrılmıştır⁸⁵; bunun dışında bölgelere göre çeşitlenen alt kategoriler de mevcuttur; “dokunulmazlar” ise hiçbir kasta dahil olmayan toplumun en aşağı tabakasını oluşturmaktadır (Blair, 1972, s. 109-112). Günümüz Hindistan'ında yasal düzenlemeler ile kast sistemi esnetilmesine, belli mesleklerin belli kast mensuplarına özel olması uygulamasına son verilmesine karşın toplumsal yaşamın düzenlenmesinde geleneksel sistem korunmaktadır. Geniş kitleler için kast aynı zamanda kimlik ve sosyal etkileşiminin de temelini oluşturmaktadır. Hint toplumunun derin sosyal ayrışmaları ekonomik farklılığı da içinde barındırmaktadır. Üst kastlara mensup bürokratlar, ticaretle uğraşan orta ölçekli girişimciler ile çiftçiler politik ve ekonomik istikrarın korunmasında önemli rol üstlenmişlerdir (Durand-Dasté, 2006, s. 237). 1950'lerde gerçekleştirilen toprak reformuna karşın nüfusun % 25'ini oluşturan ve toprakların % 51'ini kontrol altına tutan toprak sahipleri, kentli üst-kastlara karşı etkili bir politik güç konumundadır.

Hindistan bağımsızlığından itibaren ekonomik ve politik bağlamda önemli gelişmeler kaydetmesine karşın, halkının büyük kesimi bu ilerlemeden pay alamamıştır (Roy, 1999). Kast sistemi yasal olarak ortadan kalksa da toplumsal yaşamda etkisi hala gücünü korumaktadır. Bunun yanında ülkedeki sanayileşme çabaları ekonomik kalkınmada etkili olsa da güçlü bir işçi sınıfı doğuramamıştır. Toplumsal muhalefeti güçlendirecek ve toplumsal hareketlere taban olacak geniş katılımlı örgütlü bir işçi mücadelesi yaşanması da ülkenin demokratikleşme sürecinde tarihsel olarak toplumdan dışlanan kesimlerin toplumsal eylem bilinci kazanması mümkün olmuştur. Alt kastlar ve özellikle dokunulmazlar örgütlenerek, eyalet düzeyinde de ulusal çerçevede de ekonomik güce sahip kastların politik rollerini etkileyebilecek konuma gelmiştir (Mitra, 2006, s. 641-642).

⁸⁵ Hindu inancının şekillendirdiği toplumsal hiyerarşi içinde Varna denilen dört ana tabaka bulunmaktadır. Sanskritçe metinleri okuyabilen ve ritüellerin gerçekleştirilmesini sağlayan rahiplerden oluşan Brahmanlar en üst statüdedir. İkinci sırada Kshatriya adı verilen; yöneticiler, hakimler ve askerlerden oluşan sınıf yer almaktadır. Vaişyalar ise toprak sahipleri, tüccarlardan oluşmaktadır. Zanaatkarlar, çiftçiler ve köleler ise Şudralardır. Kast sisteminin dışında kalan dokunulmazlar ya da Harijanlar ise yabancılar, yerliler (*adivasis*) ve göçebelere. Nüfusun yaklaşık % 15.8'ini oluşturan dokunulmazlar, yasal düzenlemeler ile toplumun parçası haline getirilmeye çalışılmıştır. “Baskı altındaki grup” anlamına gelen *dalit* kimliğini benimseyen eski dokunulmazlar, Bahujan Samaj Partisi çerçevesinde hakları için mücadele etmektedir (Mitra, 2006, s. 640).

Bu bağlamda 1960'lı yılların ortalarından itibaren Hindistan'ın farklı bölgelerinde, farklı amaçlarla gelişen yerel toplumsal hareketler güçlenmeye başlamıştır. Kalkınma politikalarının olumsuz etkilerinin harekete geçirdiği halk temelde yaşam hakları ve eşitlik yönündeki talepleri ile hareket etmektedir. 1980 ve 90'lı yıllar ise Hindistan'da ayrılıkçı hareketlerin, siyasi suikastların ve dini fundamentalizmin güçlendiği ve demokrasi krizinin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren güçlenmeye başlayan ve sivil haklar, kadın hakları, kast karşıtlığı, çevre gibi farklı alanlarda duyarlılığı geliştiren protestolar ve toplumsal hareketler de devlet otoritesinin sorgulanmasını sağlayan önemli bir muhalefet oluşturmuştur (Swain, 2010, s. 23-24). Devletin toplumsal hareketlere yaklaşımı ise demokratik olmaktan çok despotiktir. Devlet hareketlere karşı tarafsız bir tutum takınmamaktadır; hareketler yalnızca sivil alanda değil devlet kurumları ile de mücadele etmektedir; örneğin 2000'li yıllarda farklı bölgelerde madenler, barajlar gibi nedenlerle başlayan protestolar güvenlik güçlerinin, ölümle dahi sonuçlanabilen, ağır müdahalesi ile karşılaşmaktadır (Nilsen, 2007, s. 289-290).

Hindistan'da toplumsal hareketler içinde çevre hareketleri önemli bir geçmişe sahiptir. 1970'lerden itibaren orman politikalarına karşı toplumsal hareketler gelişmeye başlamıştır. Uttar Pradesh'te ortaya çıkan Chipko Hareketi (Weber, 1989), ülkenin farklı bölgelerinde ormanların ticari amaçlarla kesimine ya da yine ticari amaçlarla tek tip ağaç yetiştiriciliğine yönelik ormanlaştırma faaliyetlerine karşı protestoların yaygınlaşmasında öncü rol üstlenmiştir. Bu hareketler somut politik başarılar da sağlayabilmiştir. Örneğin 1982 yılında taslak olarak hazırlanan Orman Yasası protestolar sonucu yasalaşmadan geri çekilmiştir. Hükümet, mevcut orman alanlarındaki ticari amaçlı ağaçlandırmadan da vazgeçmiştir. 2005 yılında orman haklarını tanıyan yasanın kabul edilmesi orman politikalarına yönelik toplumsal hareketlerin başarısını ortaya koymaktadır ve bu hareketler baraj inşaatları gibi farklı toplumsal tepkilerin de tabanının oluşturulması açısından önem taşımaktadır (Swain, 2010, s. 27-28).

Hindistan'da 1980'li yılların ortalarında su mücadelesi ile de yakından ilişkisi olan başka bir toplumsal muhalefet ortaya çıkmıştır. V. Shiva öncülüğünde oluşturulan Navdanya Hareketi, ülkedeki ekonomik ve yaşamsal faaliyetlerin kaynağı olan tarım sektöründe çok uluslu şirketlerin bioçeşitliliği tekelleri altına alan politikalarına karşı yerel ve geleneksel yöntemlerle organik tarım faaliyetlerinin geliştirilmesini, yerli tohumların ve gıda hakkının savunulmasını amaçlamaktadır. Hareket tarım teknolojileri geliştiren Monsanto şirketine yönelik, GDOLu ürünlerin kullanımının yasal olarak tanınmasına karşı, yerli tohumların korunmasını destekleyen yerel ve ulusal kampanyalar yürütmekte, toplumsal hareketleri

örgütlemektedir. Navdanya, ayrıca gıda hakkı mücadelesinin ulus-ötesi bir düzeye taşınması ve farklı ülkelerde benzer durumları yaşayanlarla deneyimlerin paylaşılması açısından küresel girişimlerde de bulunmaktadır (Navdanya, 2012). Çokuluslu tarım şirketleri yerel tarım üreticilerinin tohumlarını ellerinden alarak onları borç krizine sürüklemekte ve şirkete bağımlı hale gelmektedir; bu nedenle yaygınlaşan intiharlar yanında, şirketin sattığı ve teknolojik yollarla işlenmiş tohumlar, ürünü daha dayanıklı kılmak için kullanılan kimyasallar da insan sağlığını tehdit eden unsurlar olarak ortaya konmaktadır (Shiva, 2010, s. 86-90). Tüm bunlar hareketin savunduğu politikaların temel dayanaklarını oluşturmaktadır.

Hindistan siyasi hayatı pek çok çevresel harekete sahne olmasına karşın mücadelenin şekillendirilmesinde üst-orta sınıfların önemli rol oynadığı gözlenmektedir (Williams ve Mawdsley, 2006, s. 667). Yerli grupların bilinçlendirilmesi ve baraj inşaatlarına muhalif hareketlerin örgütlenmesinde de benzer durum söz konusudur. 1970'lerden itibaren büyük baraj projelerinden etkilenen kitlelerin başlattığı protestolar giderek baraj muhalefetine dönüşmüştür. Tabandan başlayan bu hareketler zamanla başka alanlara da yayılmıştır. Yalnızca baraj inşaatlarının yol açtığı yerinden edilme, işsizlik gibi sorunlar değil ormansızlaşma, su kesintisi, tuzlanma gibi çevresel kaygılar da dile getirilmektedir (Swain, 2010, s. 46).

Toplumsal tepkilerin başarısında, sivil toplum örgütlerinin çabası da önem taşımaktadır. 1989 yılında ülkede çevre konusunda etkili 879 STK bulunurken, WWF India verilerine göre 2008 yılında bu sayı 2.342'ye yükselmiştir (WWF-India, 2011). Bunun yanında 2002 yılında itibaren ülkenin sivil toplum örgütlerinin ve aktivistlerin Dünya Sosyal Forumu ile kurduğu bağlar neoliberalizm karşıtı tabanın güçlenmesinde önemli rol oynarken, ülke içindeki farklı örgütlerin ve toplumsal hareketlerin iletişime geçmesini kolaylaştıran bir yapı oluşturmuştur.. 2003 yılında Haydarabad kentinde Asya Sosyal Forumu'nun ardından 2004 yılında Mumbai'de Dünya Sosyal Forumu'nun düzenlenmesi ülkedeki farklı toplumsal hareketlerin, bölgedeki ve dünyadaki benzer yönde hareket eden gruplarla bir araya gelmesi ve deneyimlerinin paylaşılması açısından önem taşımaktadır. Bunun yanında pek çok küresel aktivistin Hindistan'a gelmesi, buradaki mücadelelerin dünyaya tanıtılması açısından da etkili bir adımdır (WSF India, 2012).

3.1.3.3 Hindistan'ın Su Politikası

Hindistan'da, farklı boyutlarda 20 nehir havzası mevcuttur. 12 büyük nehrin toplam kapladığı alan 252.8 milyon hektardır; bu rakamın 110 milyon hektarını Ganj havzası oluşturmaktadır (Ministry of Water Resources (a), 2011). Ülke zengin su kaynaklarına sahip

olsa da suya erişimde ciddi sorunlar yaşanmaktadır. 1991'den 2001'e kadar olan süreçte suya erişim 2309 m³'ten 1902'ye gerilemiştir; projeksiyonlar 2025'den 2050'ye kadar bu oranın 1401 m³'ten 1191'e gerileyeceğini öngörmektedir (Kumar v.d., 2005, s. 794-95). Rakamlar ülkenin su sıkıntısından su kıtlığına doğru ilerlediğini göstermektedir. Hindistan'ın artan nüfusuyla suya erişimde yaşanan problemler de ciddileşmektedir. Örneğin 1955 yılında yıllık gelire göre suya erişim ortalaması 5.277 m³'ken, 1990 yılında bu oran 2.464 m³'e düşmüştür; 2025 yılında ise bu sayının 1.496 m³'e gerilemesi öngörülmektedir (aktaran Swain, 2010, s. 28). Günümüzde başkent Delhi de dahil olmak üzere hiçbir kentte 24 saat kesintisiz su hizmeti sağlanamamaktadır (Zérah, 2010, s. 369). Ülkedeki su kullanımında ilk sırayı tarım faaliyetleri alırken, ikinci sırada sanayi kullanımı (enerji üretimi ile nükleer santrallerde kullanımı da dahil) yer almakta, ardından evsel ihtiyaçlar gelmektedir. Bunun yanında yer altı suları da özellikle evsel ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir kaynak olarak kullanılmaktadır (Kumar v.d., 2005, s. 798-800).

Hindistan Anayasası'nın 42. maddesine göre, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ve çevrenin korunmasının devletin ve yurttaşların temel görevleri arasında yer aldığı kabul edilmektedir. 1982 yılında Yeni Delhi'deki madencilik faaliyetleri ile ilgili Hindistan Yüksek Mahkemesi, ekolojik dengenin ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının tehlikeye atılması durumunda madencilik faaliyetlerinin durdurulmasının ödenmesi gereken bir maliyet olduğuna hükmetmiştir; böylece dengeli ve sağlıklı bir çevrede yaşamının bir insan hakkı olduğu yönünde kabulü açısından önemli bir adım atılmıştır (Shiva, 2007, s. 27). Bu karar su hakkının yasalaşması açısından temel alınabilecek bir karar olmasına karşın Hindistan hukuk kaynaklarında konuyla ilgili düzenlemelere yer verilmemiştir. Hindistan 26 Temmuz 2010 tarihinde BM Genel Kurulu'nun su hakkını insan haklarının parçası olarak kabul ettiği karara olumlu oy vermesine karşın, ülkenin su politikasını değiştirmek için mücadele eden hareketlerin de temel dayanağını oluşturan su hakkı anayasal bir hak olarak tanınmamaktadır.

Hindistan Anayasası su kaynakları da dahil tüm yer altı ve üstü zenginliklerinin Birliğin (Hindistan Devleti) yetkisinde ve Birliğin amaçları doğrultusunda kullanılacağını kabul etmektedir (md. 297.1). Su kaynakları kamu malı olarak değerlendirilmesine karşın suyun yaşamsal önemine atıf yapılmamaktadır. Ülkedeki su kaynakları yönetiminde Su Kaynakları Bakanlığı önemli rol üstlenmektedir. Bağımsızlığın ardından su konusunda yetkili kurumsal yapı sıklıkla değişirken, 1985 yılında kurulan bakanlık, ülkedeki su kaynakları ile ilgili planlama ve koordinasyon başta olmak üzere tüm konularda en yetkili birim konumuna gelmiştir (Ministry of Water Resources (a), 2011). Hindistan'ın suyla ilgili düzenlemelerinde Ulusal Su Politikası önemli bir belge niteliğindedir. Bakanlığın temel görevleri arasında su

kaynakları konusunda planlama, politika üretme, koordinasyon, bilgilendirme; teknik bilgilendirme, sulama, taşkın kontrolü ve çok amaçlı projelerin yürütülmesi; sektörel kalkınma için altyapı, teknik ve araştırma desteği sağlanması; projeler için finans desteği sağlanması, Dünya Bankası projelerinden yararlanacak kuruluşlara destekte bulunulması; ulusal su kalkınma perspektifinin oluşturulması ve havzalar arası dengenin (gerekirse su transferi yoluyla) sağlanması; eyaletler arası su anlaşmazlıklarında koordinasyon ve arabuluculuk sağlamak; komşu ülkeler ile su konusunda işbirliği geliştirmek yer almaktadır (Ministry of Water Resources (b), 2011).

Ülkedeki ilk Ulusal Su Politikası belgesi 1987 yılında yayımlanmıştır. Proje planlaması, yönetim, modernleştirme, yer altı sularının geliştirilmesi, sulama, sel kontrolü ve su kalitesi gibi konularda genel düzenlemelere yer veren belgede, 1991 yılına kadar kentsel ve kırsal alanda yaşayan herkesin içme suyuna adil erişiminin sağlanması hedefi de benimsenmiştir. Bu hedef gerçekleştirilemezken, yeniden yerleştirme, eyaletler arası anlaşmazlıkların çözümünde yasal ve kurumsal mekanizmaların geliştirilmesi konusunda da gelişme sağlanamamıştır (Gupta, 2002, s. 124).

2002 yılında yenilenen Ulusal Su Politikası (Ministry of Water Resources (c), 2002) belgesi ile su, birincil bir doğal kaynak, temel bir insani ihtiyaç ve değerli bir ulusal varlık olarak kabul edilirken, ulusal perspektif ile planlanması, geliştirilmesi ve yönetilmesi gerektiği belirtilmiştir (md. 1.1). Geniş bir ekolojik sistemin parçası olan su, yağmur suları, nehirler, yerüstü kaynakları ve göller, yer altı suları ile tek ve bölünmez bir kaynak olarak değerlendirilmektedir (md. 1.2- 1.3.). Su kaynaklarının yönetiminde ulusal düzenlemeler öncelikli olmasına karşın bütünlük ve çevresel yönetim anlayışı çerçevesinde eyaletlerin sosyo-ekonomik özellikleri ile ihtiyaçlarının da dikkate alınması gerektiği kabul edilmektedir (md. 1.4). Bunun yanında özel sektörün suyla ilgili her türlü projenin planlama, gelişim ve yönetim aşamasına katılımının desteklenmesi; böylece yap-işlet-devret, kiralama, su kaynakları transferi gibi konularda özel sektörün katılımının daha yenilikçi fikirler getireceği, finans kaynaklarını çeşitlendireceği, ortak yönetim anlayışını geliştireceği, hizmet kalitesini ve kullanıcılara hesapverebilirliği arttıracığı belirtilmektedir (m. 13).

Ulusal Su Politikası'na göre Hindistan'ın, planlama ve işletim sistemlerinde su kaynaklarının kullanımı ile ilgili öncelikleri içme suyu, sulama, hidroelektrik, ekoloji, tarımsal ve tarımsal olmayan endüstri, ulaşım ve diğer kullanımlar olarak belirlenmiştir (md. 5). Kurumsal yapıyla ilgili düzenlemelerde de kalite, miktar ve çevresel değerleri dikkate alan, çok sektörlü, çok disiplinli, katılımcı yaklaşımı benimseyen, hidrolojik birim bazında

planlama ve yönetim anlayışını uygulayacak şekilde kurumların yeniden yapılandırılması, hatta yeni kurumların oluşturulması öngörülmüştür (md. 4.1). Bu çerçevede nehir havzası kuruluşlarının yeniden yapılandırılması gerekli görülmektedir; fakat bu kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi havza eyaletlerinin kararına bırakılmıştır. Belge içinde içme suyu, sulama, yeniden yerleştirme, finansal ve fiziksel sürdürülebilirlik, su kaynakları yönetiminde katılımcı yaklaşım, özel sektör katılımı, su kalitesi, eyaletler arası su paylaşımı⁸⁶ gibi başlıklar altında, Hindistan su politikasının öncelikleri ve yeniden yapılanmanın ne yönde olacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda ulusal önceliklerin vurgulandığı belge, 1987'deki programın tekrarı niteliğindedir ve derinleşen su krizine karşı alınacak acil önlemleri ve eylemleri içermemektedir (Gupta, 2002, s. 124).

3.1.3.4 Hindistan'da Su Yönetiminde Yaşanan Değişim

Hindistan'da, kolonyal dönemde su konusu politik istikrarın sağlanması, tarımsal üretimin sürdürülmesi ve suyun fiyatlandırılması çerçevesinde ele alınırken, 1960'lı yıllarda kalkınma politikalarının parçası olarak gelişen “yeşil devrim”⁸⁷ suyun yoğun kullanıldığı tarımsal üretim yöntemlerini ve baraj inşaatlarını ön plana çıkarmıştır. 1970'li ve 80'li yıllarda ise suyun örgütsel yapılanması ve sosyolojik sorunlar dikkat çekmeye başlamıştır (D'Souza, 2002, s. 265). Su politikasının dönemlere göre değişiklik göstermesi, su yönetiminde de yanışmasını bulmuştur. Ülkedeki su yönetimi bugünkü şeklini alana kadar pek çok değişim geçirmiştir.

Kolonyal yönetim altında 1919 yılında çıkarılan bir yasa ile su yönetiminde sorumluluk yerel otoritelere bırakılırken, merkezi yönetim danışma, koordinasyon ve anlaşmazlıkların çözümü konularında yetkilendirilmiştir. Bu çerçevede 1927 yılında ülke için büyük taşıyan tarım faaliyetleri için suya duyulan ihtiyaç, Endüstri ve Çalışma Departmanı'na bağlı sulama

⁸⁶ Nehir havzalarının eyaletler arasında paylaşım sorunu Hindistan'ın önemli sorunlarından biridir. Özellikle kuraklık ve su sıkıntısı olan dönemlerde suların paylaşımı ve havza kullanımı ile ilgili anlaşmazlıklar derinleşebilmektedir (Swain, 2010, s. 30- 39). Bu çerçevede 1956 tarihli “Eyaletler arası Nehir Suları Anlaşmazlıkları Yasası” temel yasal metin olarak kabul edilmiştir. Yasaya göre bir yıl içinde görüşmeler yoluyla anlaşmazlıkların çözülmediği durumlarda merkezi hükümet Su Anlaşmazlıkları Mahkemesi oluşturabilmektedir. Narmada, Godavari ve Krishna anlaşmazlıklarında mahkeme kararları bulunmaktadır. Bunun yanında mahkemesi devam eden başka anlaşmazlıklar da mevcuttur.

⁸⁷ 1960'lı yılların ortalarında Hindistan'ın yoksulluk ve açlık sorunu için geliştirilen önemli politikalarından biri de “Yeşil Devrim”dir. Yoğun tarım teknikleri ve yeni tohumların kullanılmaya başladığı bu süreçte, kısa zamanda daha çok ürün alınması hedeflenmektedir. Yeşil Devrim ile Hindistan ilk kez tarımsal üretimde kendine yetecek noktaya erişmiş, açlığa bağlı ölümler azalmıştır (Sil, 2005, s. 365). Yeşil devrimin sosyal ve ekolojik etkileri tartışmalıdır. Yeşil Devrim'i uygulayan Hindistan gibi pek çok gelişmekte olan ülke, kimyasal gübre kullanımına bağlı sağlık sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Bunun yanında ülkeler yeni tohum alabilmek için büyük şirketlere bağımlı hale gelmişlerdir; büyük toprak sahipleri gelirlerini arttırırken küçük üreticiler topraklarını satmak zorunda kalabilmektedir (Ponting, 2008, s. 295). Bunun yanında yeni tarım teknikleri su kullanımını yoğunlaştırmamaktadır. Bu durum nüfus yoğunluğunun artması ile su talebi de artan kentlerin, kırsal bölgeler ile su anlaşmazlıkları derinleşebilmektedir.

ile ilgili merkezi bir birimin (*Central Board of Irrigation*) kurulmasında etken olmuştur. Bağımsızlığın ardından 1951 yılında Ulusal Kaynaklar ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı'nın kurulması ile sulama ve enerji konularını bu bakanlığın yetki alanına girmiştir. 1952 yılında ise ayrı bir birim olarak Sulama ve Enerji Bakanlığı kurulmuştur. 1969 yılında sulama geliştirme programından sorumlu olacak Sulama Komisyonu oluşturulmuştur. 1974 yılına gelindiğinde bakanlık ikiye bölünerek kurulan Tarım ve Sulama Bakanlığı su yönetiminde merkezi konuma gelmiştir (Ministry of Water Resources, 2011).

1980 yılının Ocak ayında yeni bir değişiklikle Enerji ve Sulama Bakanlığı oluşturulurken, haziran ayında ayrı bir kurum olarak Sulama Bakanlığı oluşturulmuştur. 1985 yılına kadar bu yapı korunurken, Ocak 1985'te bakanlık tekrar Sulama ve Enerji Bakanlığı'na dönüştürülmüş; fakat Eylül ayında başlatılan yeniden yapılanma süreci içinde bugün de varlığını sürdüren Su Kaynakları Bakanlığı kurularak, su yönetiminde merkezi otoritelerin konumu güçlendirilmeye çalışılmıştır (Ministry of Water Resources, 2011). Hindistan'da su yönetimi konusunda sürekli değişim yaşayan idari yapılanma, 1985 yılından itibaren istikrar kazanmaya başlamıştır. Bunun yanında 1980'li yılların ortalarından itibaren uluslararası kuruluşların etkisiyle devletin su düzenlemelerindeki rolünü azaltıp özel sektöre ağırlık verecek reformların yapılması yönünde baskılar da artmıştır (D'Souza, 2002, s. 265). Bu dönemin ekonomide neoliberal politikaların uygulamaya konduğu dönemle örtüşmesi sonucunda ülkede su özelleştirmelerinin önü de açılmıştır.

Bağımsızlık sonrası süreçte Hindistan'ın artan su ihtiyacının karşılanması için benimsenen yaklaşım büyük baraj ve sulama projelerinin inşasıdır. Nehru'ya göre modern Hindistan'ın yeni tapınakları olan bu projeler beş yıllık kalkınma planı bütçelerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Swain, 2010, s. 29). Büyüklük ve sayı olarak baraj inşaatlarında dünya üçüncüsü konumundaki Hindistan'da bağımsızlık sonrası 3.300 baraj inşa edilmiştir. Bunun yanında Hindistan'ın politik sistemi ve su yönetimindeki merkezîyetçilik baraj projelerine de yansımaktadır. Örneğin Pencap nehri üzerinde 1963 yılında kurulan Bhakra Barajı'nın denetimi eyalet yönetimine bırakılırken, Nehru, bu durumu eleştirmiştir. Daha sonra inşaatın finansmanının merkezi yönetim tarafından karşılandığı gerekçesiyle, Bhakra Beas Yönetim Kurulu oluşturularak barajın denetimi de merkezileştirilmiştir. 1988 yılında yaşanan taşkınlar sırasında merkezi hükümete bağlı yönetim kurulunun baraj kapaklarını habersizce açması nedeniyle yaşanan can kayıpları halkın öfkesini arttırırken, 1986'da başlayan ve 1988'e kadar süren çatışmalarda yaklaşık 3000 kişi hayatını kaybetmiştir (Shiva, 2007, s. 81-84).

Bağımsızlık sonrası geçen 50 yıllık süreçte 33 milyon Hintlinin barajlar nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Baraj inşaatlarına karşın toplumun beşte biri sağlıklı içme suyuna erişememesi, nüfusun üçte ikisinin temel sanitasyon hizmetlerinden yoksun yaşaması; barajlar nedeniyle kırsal toplulukların geleneksel sulama sistemlerinin tahrip olması ile bu kesimlerin suya erişiminin kısıtlanması (Roy, 1999) merkezi yönetime ağırlık verilmesinin yerel halkın ihtiyaçlarının karşılanmasında etkili bir çözüm yaratamadığını ortaya koymaktadır. Buna karşın yerel yönetimlerin su yönetiminde özel sektörün rolünü güçlendiren uygulamaları da benzer sonuçlar doğurmaktadır. Bu çerçevede 1990'lı yılların başlarından itibaren de Hintli uzmanların ve bakanlıkların kamu sektörünün yürüttüğü su hizmetlerinde yaşanan sorunların giderilmesi için reform sürecinin başlatılması gerektiği yönündeki görüşler ağırlık kazanırken, ulusal ve yerel STKların, birliklerin, akademisyen ve entelektüellerin katıldığı özelleştirme karşıtı bir blok da ortaya çıkmıştır (Zérah, 2010, s. 368-69).

3.1.3.5 Özel Şirketlerin Su Politikalarına Karşı Eylemler

Hindistan'da toplumsal tepkilere neden olan su politikaları içinde öne çıkan konu baraj inşaatları olsa da, su yönetiminde yaşanan neoliberal değişimin yansıması olarak kentlerde su hizmetlerinin özelleştirilmesi, kırsal alanlardan kente su taşıma projeleri ve özellikle yer altı sularının mülkiyetini özel sektöre devreden uygulamalar da toplumsal hareketleri tetikleyebilmektedir. Başkent Yeni Delhi'de Dünya Bankası destekli özelleştirmeyi içeren su reformu, Tamil Nadu eyaletinin başkenti Chennai'de kentsel alanın su ihtiyacının tarım alanlarından aktarılan su ile karşılanması projesi, Kerala eyaletinde Coca-Cola firmasının suyun kullanım hakkını elde ederek şişe suyu piyasasını genişletmesi gibi ülkenin farklı bölgelerinden çoğaltılabilecek örneklerde, farklı kesimlerin katılımıyla gerçekleştirilen toplumsal hareketler gündeme gelmektedir.

Chennai örneğinde kentsel alanın genişlemesi ile su talebinin artması sonucu, su yönetiminden sorumlu kamusal birim boru hattı ile kırsal bölgeden suyun kente taşınması projesini çözüm olarak önermiştir. Kentten akademisyenler, sivil toplum kuruluşları, kadın örgütleri, tüketici örgütleri; kırsal alandan çiftçiler, sularını satanlar ve topraksız köylülerin bir araya geldiği girişim, hükümet temsilcilerinin de katıldığı bir komitenin oluşturulmasında ve yağmur sularını biriktiren kuleler, kanallar ya da bentler oluşturulması gibi geleneksel yöntemleri de içeren somut önerilerin ortaya konulmasında etkili olmuştur. (Ruet, Gambiez, Lacour, 2007; Janakarajan, Zérah, Llorente, 2006).

Yeni Delhi kentine sağlıklı içme suyu sağlamak üzere yerel hükümetinin suyla ilgili yetkili kuruluşu ile Suez firmasına bağlı firma arasında anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma ile kabul edilen Tehri Barajı ile Ganj nehrinin sularını dev kanallarla kente taşıma projesine karşı Ganj nehri kıyısında yer alan ve projeden etkilenecek kentlerden tepkiler yükselirken (Ganj nehrinin Hindu inancındaki kutsal yeri, din adamlarının da protestolara destek vermesini sağlamıştır); 2001 yılında dünyanın farklı ülkelerinden aktivistlerin Navdanya öncülüğünde bir araya gelmesi su özelleştirmelerine karşı önemli bir adım oluşturmuştur. 2002 yılında “Suyun Serbestleşmesi Kampanyası” (*Water Liberalisation Campaign*) suya erişimi ve su hakkını savunan bir gösteri düzenlemiş ve hükümete taleplerini iletmışlerdir. Buna karşın 2005 yılında Dünya Bankası’nın desteği ile yolsuzluk iddialarına adı karışan uluslar arası şirketin de olduğu proje yürürlüğe girmiştir.

Fiilen bir su özelleştirmesi yaratan ve faturalarda yükselmeye neden olan bu durum karşısında toplumsal tepkiler yükselmiş, Dünya Bankası desteği azalmaya başlamıştır. 2006 yılında ise Navdanya’nın girişimi ile ülkenin farklı bölgelerinden 200 su aktivistini bir araya getiren “Su Demokrasisinin İnşası, Su Özelleştirmesine Direniş” başlıklı konferans düzenlenmiştir (Shiva, 2006, s. 14). Öte yandan 2011 yılında Yeni Delhi hükümeti artan su ihtiyacı ve derinleşen eşitsizlikler karşısında çözüm olarak kamu-özel ortaklığına başvurmuştur (Cullet, 2011, s. 5-8; Shiva, Jafri, Jalees, 2002). 2012 Mart’ında kentte farklı kesimleri temsil eden sivil toplum kuruluşları, sendikalar ve hareketler suyun ticarileşmesine karşı çıkararak su hakkını savunmak için bir araya gelmiş, Dünya Bankası destekli projeler ve özelleştirme uygulamaları protesto edilmiştir (Khandekar, 2012). Bu durum farklı alanlarda mücadele eden örgütlerin ortak bir amaç ve yaşamsal bir çıkar çerçevesinde bir araya gelmesinin somut bir örneğidir.

Kerala eyaletinde ise Coca-Cola firmasına karşı yürütülen mücadele bir sembol haline gelmiştir. Firmanın, eyaletin tarımla geçinen ve yerli grupların çoğunlukta olduğu bölgede fabrika kurması ve sondaj çalışmaları yaparak yer altı sularını kullanması bir yandan halkın kuyularındaki suyun azalmasına bir yandan da çevrenin ve bölgedeki su kaynaklarının kirlenmesine neden olmuştur. Coca-Cola’ya karşı 2002 yılında yerel örgütler tarafından başlatılan harekete farklı çevreci gruplar, sosyal aktivistler, siyasal hareketler ve sivil toplum kuruluşlar destek olarak Planchimada Dayanışma Komitesi içinde bir araya gelmişlerdir. 2003 yılında yerel hükümet firma ile sözleşmenin yenilenmeyeceğini açıklamıştır. Bunun ardından firmanın ülkede sattığı şişe sularında sağlığa zararlı kimyasalların bulunması hukuk mücadelesi sürecini hızlandırmıştır. Planchimada bölgesinde başlayan Coca-Cola karşıtı hareket ülkenin farklı bölgelerine yayılarak, bir dayanışma kampanyasına dönüşmüş ve ortaya

çıkan “Cola- Hindistan’ı Terk et” (*Cola-Quit India*) hareketi, ülkedeki baraj karşıtı hareket gibi etkili diğer hareketlerle de ortak eylemlere girişmiştir. 2004 yılında bölgede Dünya Su Konferansı’nın düzenlenmesi, küresel sivil toplum desteğinin somut bir kanıtı olmuştur. Hareket, diğer ülkelerdeki su tekellerine karşı girişilen hareketlerle iletişime geçerek, eş zamanlı eylem girişimlerinde de bulunmuştur (Raman, 2010; Coca-Cola Quit Plachimada; Quit India; Shiva, 2006, s. 3-6).

Özelleştirme politikalarının yanında bağımsızlığın ilanından beri Hindistan’ın farklı bölgelerinde sürdürülen baraj projeleri karşısında ulusal ve küresel etkiler doğuran toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Hindistan’ın farklı kesimleri, özellikle yoksul ve marjinalize olmuş kesimler, kendi çıkarları ve yaşamlarını korumak için mücadele etmeye başlarken; örgütlü sivil toplumun karar alma süreçlerini etkileyebilmesi devlet üzerinde toplumsal denetimin sağlanması açısından da önemli bir adım olmuştur (Swain, 2010, s. 49-51). Bu çerçevede Narmada Vadisi baraj projelerine karşı gelişen ve hükümetin baraj inşaatında ısrarına karşın direnişlerini 30 yıldır sürdüren Narmada Bachoa Andolan hareketi ele alınarak, Hindistan’daki baraj karşıtlığının temel unsurları irdelenmeye çalışılacaktır.

3.1.3.6 Narmada Bachao Andolan: Baraj Karşıtı Toplumsal Hareket

Narmada nehri Hindistan’ın batıya doğru akan en uzun nehridir; Madhya Pradesh eyaletinin doğusundan doğan nehir Maharashtra ve Gujarat eyaletlerinden geçerek Khambhat Körfezi’nden denize dökülmektedir. Narmada nehri üzerine sulama ihtiyacını karşılamak için baraj inşa edilmesine yönelik ilk projeler 19. yüzyıl sonlarına uzanmaktadır. Bağımsızlığın ardından kalkınma projesinin önemli bir parçasını oluşturan baraj projeleri içinde Narmada vadisi projesi büyük önem taşımaktadır. Su ve elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla taşıyan, 30 büyük, 135 orta ve 3000 küçük ölçekli barajdan oluşan bu proje, eyaletler arası anlaşmazlıkların yanında barajların sosyal ve ekolojik etkilerine maruz kalacak kesimlerin büyük tepkisi ile karşılaşmıştır. Projenin “mega” yapıları arasında yer alan Sardar Sarovar ve Narmada Sagar barajlarının inşaatının 250.000 kişiyi yerinden edeceği öngörülmektedir; proje tamamlandığında ise bu rakamın 4 milyona çıkabileceği, yaşam alanları değişen insanlarla birlikte değerlendirildiğinde ise bu rakamın 6 milyona ulaşabileceği belirtilmektedir (aktaran Routledge, 2003, s. 247).

Rajagopal’a (2004, s. 14-15) göre resmi rakamlar Sardar Sarovar Barajı’nın (SSP) üç eyalette yer alan 245 köyü ve 41.000 aileyi etkileyeceğini öne sürmektedir; fakat bu rakama topraksız köylüler, yerliler ve göçebeler dahil edilmezken, projenin parçası olan kanal ve drenaj sistemlerinden etkilenen kesimlerin de hesaba katılmadığını belirtmektedir.

Projeksiyonlar ile inşaat sonrası durum arasında farklar çıkabildiği de görülmektedir. Örneğin Narmada projesi kapsamında Bargi barajının 101 köyü etkileyeceği öngörülmesine karşın inşaatın tamamlanması ile 162 köy ve yeni yerleşim yerlerinin bazıları da sular altında kalmış, 114.000 kişi yerinden edilmiştir⁸⁸. Benzer şekilde proje kapsamında yer alan Andhra Pradesh sulama sistemi ile 63.000 kişinin yer değiştirmesi öngörülürken sistem işlemeye başladığında 150.000 kişi yerinden edilmiştir; Karnataka sulama projesinde de öngörülen 20.000 kişinin yer değiştireceği olmasına karşın sonuçta 240.000 kişi yer değiştirmiştir (Roy, 1999).

1965 yılında SSP'nin temelini oluşturan ilk baraj projesinin planlama çalışmaları başlamıştır. Kıyıdaş eyaletlerin (barajın yüksekliği ve tutulacak su miktarı ile ilgili) farklı çekincelerine bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar 1969 yılında merkezi hükümetin “Narmada Su Anlaşmazlıkları Mahkemesi”ni kurmasına yol açmıştır. Mahkeme uzun tartışmaların ardından 1979 yılında tarafların talepleri arasında uzlaşa sağlayacak bir karara varmıştır (Friends of Narmada River, 2011; Ministry of Water Resources (d), 2011). Bu karara göre merkezi hükümet ve kıyıdaş yerel hükümetlerin temsilcilerinden oluşan “Narmada Birimi” (Narmada *Control Authority*) kurulmuştur.

Narmada Vadisi içinde yer alan baraj projelerinde dış finansman büyük önem taşımaktadır. Dünya Bankası SSP için 1985 yılında 450 milyon \$'lık kredi vermeyi kabul etmiştir. Bununla birlikte, 1993'te Dünya Bankası projeden desteğini çekmiştir. Bankanın Sardar Sarovar Projesi'nden çekilmesinde 1992 tarihli Morse Raporu etkili olmuştur. B. Morse başkanlığında bağımız uzmanlar tarafından hazırlanan rapor, projenin insani ve çevresel maliyetleri dikkate almadığını, bu nedenle kredinin boşa gidebileceğini ve Dünya Bankası'nın projeden çekilmesi gerektiğini öne sürmektedir (Report of Independent Review, 1992). Rapor çerçevesinde Hindistan hükümetine öneriler sunan Dünya Bankası, verdiği 6 aylık sürede şartların yerine getirilmemesi üzerine 30 Mart 1993 tarihinde SSP'den desteğini çekmiştir⁸⁹ (Roy, 1999). Dünya Bankası'nın, projeden ayrılmasına karşın 1985'te yapılan anlaşma ile üstlendiği yükümlülükler ile bağlı olduğu, bu nedenle yeni yerleşim alanlarının oluşturulması gibi konularda desteğinin devam etmesi gerektiği yönünde görüşler de yer almaktadır (McCully, 1994).

⁸⁸ Barajın tarım alanları üzerindeki etkisi de tartışmalıdır. Baraj ile 12.000 hektar alanın sulanabilmesi öngörülse de inşaatın tamamlanması ile 81.000 hektar tarım alanı ve ormanlık alan su altında kalmıştır (aktaran Kala, 2001, s. 1998).

⁸⁹ Vandana Shiva'ya göre barajlar nedeniyle yaşanan göçler, yeni yerleşim yerleri açılması için orman alanlarının tahrip edilmesi, göç edenlerin yeni yerleşim yerlerinde eski şartlarını ve suya erişim kolaylığını bulamamaları, protestoların ve direnişlerin yaygınlaşması, sosyal ve ekolojik maliyetlerinin yüksekliğine karşın baraj projeleri Dünya Bankası tarafından desteklenmeye devam etmiştir. Uzmanlar raporuna dayanarak Dünya Bankası, Narmada projesinden desteğini çekmiştir, fakat özelleştirme temelli su politikalarının ülkede uygulanmasını kredilerin ön şartı olarak öne sürmeye devam etmiştir (Shiva, 2007, s. 88-91).

1980’li yılların başında baraj projelerine ilk kitlesel tepkiler, olumsuzluklardan doğrudan etkilenecek yerli kesimlerden (*adivasis*) değil, Gujarat eyaletinde kent düzeyinde, öğrencilerin ya da eğitilmiş kesimlerin üye olduğu örgütlerden gelmiştir; kentliler, yerel toplulukların bilinçlenmesinde önemli rol oynamıştır (Nielsen, 2007, s. 283). Madhya Pradesh ve Maharashtra eyaletlerinde de ormanlık alanlarda yaşayan yerli halkın örgütlenmesinde yine büyük kentlerdeki çevre ve insan hakları aktivistleri önemli rol oynamıştır. Bu amaçla kurulan Narmada Vadisi Aydınlanma Komitesi (*Narmada Ghati Navnirman Samiti*) ile Narmada Vadisi Barajdan Etkilenenler Komitesi (*Narmada Ghati Dharangrastha Samiti*) birleşerek 1985 yılında Narmada’yı Kurtarma Hareketi’ni (*Narmada Bachao Andolan-NBA*) oluşturmuştur (Swain, 2010, s. 47-48).

NBA’nın lideri konumunda öne çıkan isim Tata Sosyal Çalışmalar Enstitüsü’nden Medha Patkar’dır. Bu hareket sayesinde Narmada projesi ile ilgili protestolar ulusal ve uluslararası düzeye yansıtılmıştır. Bu hareketler yalnızca yaşam alanlarının korunması ile sınırlı kalmamakta, kalkınma politikalarının sorgulanması açısından da önem taşımaktadır (Omvedt, 1984, s. 1865). NBA da başlangıçta yerleşim yerlerinin sular altında kalması ve yerinden edilme nedenleri ile baraj inşaatlarına karşı çıkarken, SSP karşıtı kampanya sırasında hareket Hindistan’da benimsenen kalkınma modeline karşıtlığını somut olarak ortaya koymuştur (Nielsen, 2007, s. 274). Omvedt (1984, s. 1867) 1980’li yılların başında baraj karşıtı köylü hareketlerinin yerleştirme sorununa odaklanarak, projelerin içeriği ya da yaratacağı olumsuz etkilerin sorgulanmadığından yakınmaktadır. NBA’nın eylemleri bu eksikliğin giderilmesi açısından önemli bir adım olmuştur. 1990’lı yıllardan itibaren baraj projelerinin iptali yönündeki toplumsal talepler ve bu amaçla düzenlenen gösteriler de artmıştır. Yerel düzeyde ortaya çıkan baraj karşıtı hareketler bir araya gelerek “Büyük Barajlara Karşı Ulusal Kampanya”yı başlatarak, farklı amaçlar için mücadele eden ülkenin değişik kesimlerinden pek çok örgütü ortak bir amaç için bir araya getirebilmiştir.

Hareketin katılımcı profili çeşitlilik göstermektedir. Başlangıçta, yerinden edilen insanların yeniden yerleştirilmesi için mücadele eden kentli örgütler, adil bir yerleşim politikası için barajlara karşı çıkılması gerektiği fikrine dayanarak muhalefet hareketinin temellerini atmıştır. Yerli halkların hakları için mücadele eden örgütler de, barajlardan en çok yerli toplulukların etkileneceği gerçeği doğrultusunda hareket içinde yer alırken; barajların tarımsal üretimi etkilemesi köylüler ve tarım işçilerinin de NBA’ye katılmasını sağlamıştır.

Dokunulmazlar ve kadınlar da hareket içinde önemli bir role sahiptir⁹⁰. Sonuç olarak NBA yerli halklar, zengin ve fakir köylüler ile kentli entelektüelleri bir araya getirerek, farklı sınıfların bir arada mücadele ettiği bir blok oluşturmuştur (Subramanian, 1997).

NBA, kurduğu ulusötesi bağlar sayesinde uluslararası desteğe de sahiptir. Örneğin, *Friends of River Narmada* (Narmada Nehri Dostları) adlı, NBA'nın mücadelesine destek olmak amacıyla hareket eden, imza kampanyaları, eğitim faaliyetleri ve araştırma projeleri yürüten, bireysel ve örgütsel katılıma açık uluslararası bir koalisyon mevcuttur (Friends of River Narmada, 2011). Bunun yanında 2000 yılı Muson mevsiminde düzenlenen eylemlere İngiltere, Kanada, ABD ve Hollanda'dan aktivistler, araştırmacılar ve öğrenciler de katılmıştır (Routledge, 2003, s. 256). NBA neoliberalizme ve onu destekleyen uluslararası kuruluşlara karşıtlığını vurgulayarak mücadelesini küresel boyuta taşıyabilmiştir; benzer amaçlar taşıyan ulusötesi sivil toplum kuruluşları ile oluşturduğu bağ sayesinde ortaya çıkan küresel dayanışma, kolektif mücadeleyi de kolaylaştıran bir unsur olmuştur (Kala, 2001,s.2000).

NBA toplumsal hareket bağlamında temelde barışçı yöntemleri benimsemektedir. Kitlesele yürüyüş, açlık grevi, oturma eylemi (*dharna*) su altında kalacak bölgelerde düzenlenen gösteriler gibi yöntemleri kullanarak toplumsal tepkileri dile getirilirken, hukuksal mücadele de yürütülmektedir(Williams ve Mawdsley, 2006, s. 666). Bunun yanında toplumsal hareket repertuarını genişleten eylemler de gerçekleştirilmektedir. Örneğin *Satyagraha* denilen ve su altında kalacak bölgeleri terk etmemek, muson mevsimi su altında kalacak bölgelerde toplanmak gibi eylemler ya da kendilerini kutsal saydıkları nehre atmak gibi toplu intihar tehditleri de (Roy, 1999) göstericilerin kullandıkları yöntemler arasındadır.

Kala (2001, s. 1998-99) ve Routledge'a (2003, s. 257-265) göre NBA ile kurumsal kimlik kazanan hareket, baraj inşaatlarına karşı temelde iki mücadele yöntemini benimsemiştir: söylemsel ve materyal mücadele. Söylemsel mücadele çerçevesinde barajların etkilerini, sürdürülebilir alternatifleri değerlendiren raporlar yayımlayarak, sloganlar üreterek yerli halkların hakları savunulmaya çalışılırken, materyal mücadele ile şiddet içermeyen doğrudan eylemlerle yerli halkların yaşam alanları ve kültürleri savunulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında NBA yerel ekolojik düzenin korunması için de ağaç dikme, alternatif enerji projeleri geliştirme, tarımsal faaliyetleri düzenleme gibi girişimlerde de bulunmaktadır. NBA'nın yürüttüğü mücadelede öne çıkan sloganlar (*naras*), hareketin farklı etnik kökenden,

⁹⁰ NBA temelde barajlar nedeniyle yerinden edilen ve başka alanlara yerleştirilmesi planlanan kesimlerin hakları için mücadele etse de bölgede yeni yerleşim alanlarına taşınmayı kabul eden grupların da var olduğu ve yerlerinden edilmelerine karşın baraj inşaatına karşı olmadıkları (Routledge, 2003, s. 265) da dikkate alınmalıdır.

cinsiyetten, sınıftan gelen, farklı diller konuşan üyelerini birleştirici ortak bir söylem yaratmıştır (Routledge, 2003, s. 264).

NBA'nın öncülüğünde yürütülen toplumsal hareketin hukuki mücadele yöntemlerini de kullandığı gözlenmektedir. Bu bağlamda 1991-1994 arasında hukuksal mücadelenin yoğunlaştığı, toplumsal mücadelenin küreselleşmeye başladığı süreçte ulusal ve uluslararası hukuk normlarının uygulanması için baskının arttığı görülmüştür (Rajagopal, 2004, s. 25-28). Eyalet yönetimleri ve ulusal hükümet tarafından verilen vaatlerin yerine getirilmemesi sonucunda 1994 yılında NBA, yaşam hakkı ilkesine dayanarak ve kamu yararının ihlali gerekçesi ile SSP aleyhine Yüksek Mahkeme'ye başvurmuştur. 1996'da mahkemenin, eyaletlerin karşı karşıya gelmeden önce sorunu kendi aralarında çözmeleri yönündeki görüşünü açıklaması, NBA'nın mücadelesini farklı bir boyuta taşımış; alternatif projelerin üretilmesi, eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması gibi çalışmalara hız verilmiştir (Rajagopal, 2004, s. 30-32). Bu süreçte farklı STKların bir araya geldiği şemsiye bir örgüt olan "Halkların Ulusal İttifakı Hareketi"nin oluşturulmasına da öncülük edilerek, çok uluslu şirketlere ve neoliberal politikalara karşı ulusal mücadele güçlendirilmeye çalışılmıştır. 2000 yılında kararını açıklayan mahkeme, devletin öncelikleri, ulusal çıkar gibi gerekçeler ile bir an önce barajın tamamlanması yönünde görüş bildirmiştir; bu durumda kararın baraj inşaatından çıkar sağlayan egemen sınıfların yararına olduğu belirtilmektedir (Nilsen, 2007, s. 286).

3.1.3.7 Geniş Katılımlı Toplumsal Hareket, Sonuçsuz Eylemler

Baraj inşaatları pek çok yönden yerel halkın yaşamını etkilemekte ve inşaatlara karşı gelişen muhalefetin de temel dayanaklarını oluşturmaktadır (Kala, 2001, s. 1994-1997). Öncelikle barajın tamamlanması ile birlikte insanlar göç etmek zorunda kalmaktadır. Yeni yerleşim alanlarının planlamasıyla ilgili sorunlar devam ederken, pek çok aile yeniden yerleştirilememiştir. Baraj sadece insanların yaşam alanını değil verimli tarım alanlarını da sular altında bırakmaktadır. Buna bağlı olarak göç eden halkın ekonomik etkinlikleri de değişmektedir; yeni yerleşim alanlarında benzer faaliyetlerin sürdürülmesi mümkün olmamaktadır. Öte yandan akarsu yatağındaki değişimin, su kalitesini düşürerek, insanlar dışında diğer canlıların ve ekosistemlerin yaşamını etkilemesi ekolojik yıkımlara ve hastalıklara neden olabilmektedir. Biyolojik çeşitliliğin azalması örneğin balıkçılıkla geçinen kesimlerin yaşamlarını kökten değiştirecektir. Barajın yaratacağı kültürel yıkım da tepkilerin önemli nedenleri arasındadır. Yerel halkın yüzyıllardır edindiği ve yaşam alanlarıyla bağlantılı pratikler göçle birlikte değişime uğramaktadır. Bunun yanında yerli halklar için

nehirlerin kutsallığı ve dini ritüellerinin bir parçası olması, kutsal varlığı koruma amacını eylemlerinin temelinde yerleştirmektedir.

Narmada Vadisi projesine karşı kitlesel tepkilerde 1979-1988 arasında toplumsal talepler yerinden edilen insanların yeniden yerleştirilmesine odaklanırken, 1988'den 1991'e kadar çevresel konuların ön plana çıkıp kitlesel eylemlerin yoğunlaştığı, buna karşı yönetimlerin baskısının ve müdahalesinin arttığı bir süreç yaşanmıştır (Rajagopal, 2004, s. 15-25). 1990 yılında NBA, düzenlediği kampanya ile SSP'nin teknik, ekonomik, sosyal ve çevresel bağlamda yaratacağı olumsuzluklar nedeniyle inşaatın durdurulması için yönetim üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Ulusal ve yerel düzeyde verilen sözlere karşın herhangi bir sonuç alınamaması kitlesel hareketi tetiklemiştir. Aralık 1990'dan Ocak 1991'e kadar devam eden *Jan Vikas Sangharsh Yatra* (Halkın Kalkınması İçin Mücadele Yürüyüşü) eylemi gerçekleştirilmiştir. 6000 kişinin katıldığı, baraj bölgesine yapılan yürüyüş sonunda göstericilerin bir kısmı 21 gün sürecek açlık grevine başlamıştır (Nilsen, 2007, s. 285).

Bu çerçevede toplumsal hareketlerin polisin ve yerel güvenlik güçlerinin sert müdahalesi ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Yerli bir kadına tecavüz, 15 yaşında yerli bir gencin öldürülmesi gibi nedenlerle hüküm giyen polisler mevcuttur. NBA'nın 24 Ağustos 2000 tarihinde Nimgavhan'da pek çok sivil toplum örgütüne çağrı yaparak düzenlediği "Narmada'nın Hikayesi" etkinliği de polisin doğrudan müdahalesine sahne olmuştur. Toplantıya katılmak üzere Baroda'da bir ara gelen ve aralarında Delhi Yüksek Mahkemesi eski başkanı R. Sachchar, eski parlamento üyesi H. Mehta, insan hakları savunucusu G. Patel, Marathi dergisi editörü V. Bal'ın da bulunduğu grup polis tarafından yasal bir gerekçe olmadan gözaltına alınarak, etkinliğe katılmaları engellenmiştir (Kala, 2001, s. 1998).

Yerel yetkililerin şiddet içeren tepkileri de hareketin karşılaştığı zorluklardan biridir. Çoğunluğun Hindu ve kast sistemine dahil olduğu bir bölgede özellikle yerli haklarına dayanan hareket eyalet yönetimlerinden tepki görmektedir. Örneğin barajın temiz enerji sağlayacağını ileri süren Gujarat hükümeti, NBA'yı kalkınma karşıtı olmakla suçlamıştır (Williams ve Mawdsley, 2006, s. 667). Ulusal hükümet de hareketlere karşı kayıtsız kalabilmektedir; örneğin inşaatları ve yerlerinden edilmelerini protesto etmek için Delhi'ye gelen 3000 kişilik grup ne Devlet Başkanı ne de Sosyal Adalet Bakanı ile görüşmeyi başarmıştır (Roy, 1999). Yönetimin müdahalelerine karşı barışçı direnişlerine devam eden protestocular yerel ve ulusal medyanın da ilgisini çekerek (Nielsen, 2007, s. 283-284) amaçlarını farklı kesimlerle paylaşmakta ve toplumsal harekete katılımı genişletmektedir.

Yerel ve ulusal idari kurumların toplumun ve STKlarının taleplerine duyarlılığı tartışmalıdır. Örneğin, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın çevre mevzuatının uygulanması konusunda gerekli çabayı göstermediği; diğer devlet kurumları gibi özellikle sivil toplum örgütlerinin katılımı, sivil toplumla diyalog ya da işbirliğine sıcak bakmadığı (Williams ve Mawdsley, 2006, s. 665) yönündeki eleştiriler dikkate alınarak, suyla ilgili konularda da devlet ve eyalet yönetimi çerçevesinde halkın taleplerine gerekli duyarlılığın gösterilmediği görülmektedir. Bunun yanında Ulusal ve yerel hükümetlerde hakim olan kalkınma ideolojisi, ülkenin ya da bölgenin refahı ile tüm toplumun refahının sağlanabileceğini öngörmektedir. Bu çerçevede hükümetler kalkınma projelerine karşı alternatifler öne sürerek mücadele eden halkın ulusal çıkarlarla çatıştığını düşünmektedir (Baviskar, 2007, s. 6-7). Toplumsal talepler ulusal çıkarlarla çeliştiği düşüncesiyle reddedilmekte, toplumsal hareketlerin katılımcıları kalkınma karşıtı olarak değerlendirilebilmektedir. 2000 yılında Yüksek Mahkeme'nin verdiği kararı değerlendiren başbakan yardımcısı, Sardar Sarovar gibi kalkınma projelerine karşı çıkanların başka ulusların çıkarına hareket ettiğini belirtmiştir (Rajagopal, 2004, s. 35). Bu yorum merkezi yönetimin toplumsal hareketlere bakışını da özetler niteliktedir.

Devlet ulusal çıkar argümanı ile hareket etmesine karşın kamuoyu baskısını ve yurttaşlarının çıkarlarını yok sayabilmektedir. Hindistan'daki toplumsal hareketin ulus-ötesi desteğe sahip olması ve Hint hükümeti üzerinde baskı oluşturabilecek uluslar arası bir kamuoyu yaratması, hükümetin ulusal çıkar argümanına daha çok sarılmasında etkili olabilmektedir. Yine de uluslararası desteği arkasına alan hareketlerin baskısı ile toplumsal taleplere duyarlı ülkelerin politikalarını değiştirebildiği de gözlenmektedir. Örneğin Hindistan'ın ilk özel hidroelektrik projesi olan Maheshwar projesine kredi sağlayacak Alman bankasının (Hypo Vereinsbank) kamuoyundan gelen baskıya direnemeyerek geri çekilmesi önemli bir adım olmasına karşın yüklenici Hindistan firması (S Kumar), elektrik fiyatlarının yükselmesi pahasına, projeyi tamamlamıştır (Kala, 2001, s. 1993-94). Bu durum Batı ülkelerinin tabandan gelen tepkiye dayanarak ekonomik önceliklerinden vazgeçebildiğini, toplumsal hareketlerin demokratik bir düzen içinde etkisinin somut olarak hissedildiğini göstermektedir.

Hindistan'da ise politik düzen toplumsal direnişe karşın ekonomik önceliklerinden vazgeçmemektedir. Bu çerçevede NBA, yerel düzeyde başlattığı mücadele ve direnişi ulusal ve uluslararası alana yaygınlaştırarak önemli bir başarı elde etmiştir. Küresel desteğe sahip hareket yerel halkın durumunu iyileştirecek düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamasına karşın baraj projesinin durdurması ya da alternatif projelerin yürürlüğe konması yönünde bir etki yaratamamıştır.

3.1.3.8 Hindistan Örneğinde Suyla İlgili Toplumsal Hareket Değerlendirmesi

1949’da bağımsızlık mücadelesi ile sömürge yönetiminden kurtulan Hindistan, ülke içinde yaşanan siyasi cinayetlere varan çalkantılara karşın demokratik sistemden vazgeçmemiştir. Hindistan’da 60 yıllık süreçte demokrasinin gelişmesi yönünde önemli adımlar atılmasına karşın, merkezi yönetimin düzenleme gücünün ağırlık taşıdığı ve yerel talepleri göz ardı edebildiği görülmektedir. Bunun yanına Hint toplumunun geleneksel yapısı ile etnik/dinsel ayrımlar toplumsal hareketlerin çatışmaya dönüşmesinde etkili olabilmektedir. Bu çerçevede merkezi hükümet, ulusal kaygılarla yerel taleplere duyarsız kalabilmektedir.

Ülkede federal sistem uygulanmasına karşın merkezi yönetimin gücü ve etkisini koruması, yerel taleplerin sonuçsuz kalmasına neden olmaktadır. Bu durumda Hindistan’da işler bir demokratik yönetim olmasına karşın demokrasi kültürünün yaygınlaşmaması da etkilidir. Halk seçimler yoluyla iktidarı değiştirebilmekte, küçük partilerin desteği iktidar açısından önem taşımaktadır; buna karşın yeni yerel ve ulusal düzenlemeler yapılmasını talep eden toplumsal hareketler, merkezi yönetimin etkisi ile sert müdahaleler ile bastırılmaya çalışılmaktadır. Bu durum toplumsal hareketler üzerindeki baskıyı açıkça ortaya koyarken, hareketlerin sürekliliğini koruması demokrasi mücadelesi açısından önem taşımaktadır.

Ülkede binlerce yıllık geçmişe sahip kast sistemi, sosyal, politik ve hukuki yöntemler ile gevşetilmeye çalışılsa da etkisini hala sürdürmektedir. Bunun yanında kast sistemi dışında bırakılan ve toplumdan dışlanan “dokunulmazlar”ın dahi örgütlü bir hareket oluşturarak siyasal mücadele içinde yer alması demokrasinin gelişmesi açısından önemli bir adımdır. Hindistan’da siyasal bir parti etrafında toplumun örgütlenerek Bağımsızlık mücadelesini kazanması toplumsal dinamiklerin tarihselliği açısından önem taşımaktadır. Üst ve orta kastların yanında kırsal kesimin de mücadeleye desteği, etkililiği arttırmıştır. Bu durum Hindistan’da sivil toplumun örgütlenmesini görece kolaylaştırmaktadır. Alt kastların ya da dışlanan kesimlerin de örgütlenerek toplumsal ve siyasal mücadele içinde yer alması önemli bir adımdır. Örgütlülüğün kolayca sağlanmasının tek olumsuz yanı ise etnik/dinsel ayrımların ön plana çıkmasının iç çatışmaya varan anlaşmazlıkları da körükleyebilmesidir. Bu durum uzlaşması demokrasi kültürünün toplumsal tabanda da gelişmemiş olduğunu göstermektedir.

Hindistan su politikaları ve su yönetimi 1980’li yılların ortalarına kadar sağlam bir yapıya kavuşamamıştır. Kısa aralıklarla idari yapının yenilenmesi su politikalarında da değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Su yönetiminin istikrar kazanmaya başlaması ise 1980’lü yılların ortalarından itibaren neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başlaması sürecine denk gelmektedir. Bu durum da su yönetiminde özelleştirme yanlısı

düzenlemeleri gündeme getirmiştir. Ulusal Su Politikası belgesinde görülüşü gibi özel sektörün rolünü güçlendirecek, suyun ticari yönüne vurgu yapan düzenlemeler de ön plana çıkmaktadır. Nüfusu hızla artan kentlere kırsal alandan su taşınması, kent su şebekesinin yenilenmesi gibi Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşların desteğini alan projelerde özel sektörün rolü ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında yasal düzenlemeler çokuluslu şirketlerin ülkeye yerleşmesi, içme suyu pazarını ve su kaynaklarının mülkiyetini ele geçirmesine de olanak tanımaktadır. Hindistan Anayasası suyun kamusal mülkiyetini ortaya koymakla birlikte, suya erişimin yasal bir hak olarak tanınmaması da bu durumu kolaylaştırmaktadır. Tüm bu politikalar toplumsal hareketleri tetikleyen unsurlardır.

Ülkede kalkınma politikaları paralelinde su kaynaklarının düzenlenmesi ve kullanımı da önem taşımaktadır. Bu çerçevede sulama ve enerji ihtiyacı için büyük önem taşıyan baraj projelerine ağırlık verilmektedir. Uluslararası finans kuruluşlarının da desteğini alan bu projeler yarattıkları toplumsal, insani ve ekolojik etkiler nedeniyle yerel düzeyde tepkiyle karşılanmaktadır; bu tepkiler önce yerel toplumsal hareketlerin örgütlenmesini, ardından ulusal ve ulus-ötesi etki yaratacak geniş tabanlı bir hareketin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Narmada Vadisi'nde, ulusal kalkınma açısından büyük önem verilen baraj projesi, kentli ve yerli kesimleri, kast ayırımı gözetmeden bir araya getirebilmiştir. Toplumsal hareket içinde yerliler, çiftçiler veya alt kastların ön planda olması anlaşılabilir bir durumdur; çünkü bu kesimlerin yaşamları, ekonomik ve kültürel etkinlikleri barajdan doğrudan etkilenmektedir.

Ortaya çıkan toplumsal hareketin temel araçları (repertuar) kitlesel gösteri, oturma eylemi, açlık grevi gibi eylemlerin yanında toplu intihar tehdidini de içeren radikal eylemleri de içermektedir. Bu durum inanç sistemiyle ilgili olarak açıklanabilir; kutsal saydıkları değerler ve yaşam hakları için insanlar kendi yaşamlarından vazgeçebilmeyi (kendilerini feda etmeyi) göze almaktadır. Hareket ayrıca toplumsal mücadelenin yanında hukuki mücadele yollarını da kullanmaktadır. Yüksek Mahkeme sorunun yerel otoritelerin bir araya gelmesi ile çözülebileceğine kanaat getirmesine karşın, 2000 yılında açıklanan nihai karar ulusal çıkarı göz önünde tutarak baraj inşaatının tamamlanması yönünde hüküm vermiştir. Bu durum, ülkede ekonomik çıkarların toplumsal taleplere üstün geldiğini göstermektedir.

Bu bağlamda Narmada Vadisi'nde ortaya çıkan baraj karşıtı toplumsal hareketin çatışmacı politika bağlamında değerlendirilmesi mümkündür. SSP inşaatının etkilerine karşı başlatılan toplumsal hareket içinde daha önce toplumsal ve siyasal olarak dışlanan kesimlerin otoriteye meydan okuyacak şekilde mücadele içine girmeleri çatışmacı kolektif eylem tanımıyla örtüşmektedir. Bu çerçevede eylemlerin kentli çevrelerce başlatılmasına karşın örgütsüz köylü

ve yerli kitlelerin bilgilendirilerek katılımlarının sağlanması, toplu intihar tehdidi gibi yeni eylem türlerinin yaratılması, eylemcilerin meydan okumaları karşısında yerel ve ulusal otoritelerin sert tutumu; bunun yanında eylemlere ulus-ötesi desteğin artması çatışmanın evrelerini oluşturmaktadır.

Yerel ve ulusal otoritelerin sert tepkisi karşısında toplumsal hareket katılımcıları yaşamlarını feda etmeyi göze alan eylemler içine girerek kararlılıklarını ve mücadelenin sürekliliğini göstermektedir. Bu bağlamda NBA hareketi içinde bir araya gelen farklı aktörlerin, Narmada Vadisi içinde SSP dışındaki projelerden, hatta ülke içindeki diğer baraj projelerinden etkilenecek kesimlerin de çıkarını ilgilendiren taleplerde bulunması çatışmacı politikanın yarattığı etkileşimi de ortaya koymaktadır. Ayrıca doğrudan yaşamlarına ve yaşam alanlarına yönelik ortak tehdit algılaması kentli, köylü, yerli aktörlerin birlikteliğini sağlayarak aralarındaki ilişkilerin genişletilmesi de çatışmacı politika yaklaşımı ile uyumaktadır.

Narmada Vadisi örneğinde ulusal ve yerel otoritelerin su gibi yaşamsal bir kaynağın kullanımında kalkınmayla ilgili olarak ekonomik çıkarlara ağırlık verdiği görülmektedir. Tarım faaliyetleri için gerekli olan sulamaya ve enerji ihtiyacının sağlanmasına katkı yapacak baraj projeleri ulusal çıkarın gerekliliği olarak yansıtılmaktadır. Buna karşı toplumsal hareketlerin talepleri ise yaşam hakkı doğrultusunda baraj projesinden vazgeçilmesi ve alternatif projelerin dikkate alınması yönündedir. Bu doğrultuda NBA çerçevesinde kentliler ile köylülerin ve yerlilerin ortak bir amaç için bir araya gelerek mücadele edebildiği görülmektedir. Mücadele yerel düzeyden ulusal ve ulus-ötesi boyuta taşınarak uluslararası düzeyde de kamuoyu yaratılabilmektedir.

Bu önemli etkiye karşın Narmada Vadisi'nde inşaatı devam eden baraj projesinin engellenmesi mümkün olmamıştır. Ulusal ve ekonomik çıkarlar yerli halkların yaşamlarından ve taleplerinden daha önemli kabul edilmektedir. Merkezi yönetimin güçlü yapısı da dikkate alındığında Hindistan'daki toplumsal hareketlerin 21. yüzyılda etkili bir değişim yaratamadığı gözlenmektedir. Buna karşın ülkedeki toplumsal hareketler mücadelelerine son vermemiştir; ulusal eylemlerin yanı sıra uluslararası kamuoyunu harekete geçirecek ilişkiler kurmaya, kampanyalar düzenlemeye devam etmektedir. Bu durumda V. Shiva, A. Roy gibi küresel aktivistlerin kurdukları ilişkiler ve oluşturdukları duyarlılığın etkisi büyüktür. Bu isimlerin katkıları ve Dünya Sosyal Forumu gibi küresel duyarlılık yartabilen oluşumlar çerçevesinde kurulan iletişim ile Hindistan'daki baraj karşıtı mücadele tüm dünyada tanınırlık kazanmıştır. Böylece Hint hükümeti üzerindeki baskının artırılması da kolaylaşmaktadır. Buna karşın

merkezi hükümetin ekonomik ve askeri gücüne bağlı olarak sahip olduğu uluslararası desteğin ulusal ve ulus-ötesi toplumsal baskılara direnebilmesinde rolü olduğu belirtilebilir.

3.1.4 Türkiye

Yüzyıllar boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu, sosyal ve kültürel çeşitlilik bakımından zengin bir coğrafya sunarken pek çok tarihi, kültürel, ekolojik değeri de içinde barındırmaktadır. I. Dünya Savaşı'nın sonunda işgal edilen ve 1920 yılında TBMM'nin açılışı ile fiilen sona eren Osmanlı Devleti, Kurtuluş Savaşı'nın ardından 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile yerini Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bırakmıştır.

3.1.4.1 Türkiye'nin Yönetsel Yapısı ve Sosyo-ekonomik Veriler

Coğrafi olarak 7 bölgeye ayrılan Türkiye, idari olarak merkezden atanan valilerin yönettiği 81 ilden oluşmaktadır. Parlamenter sistemle ve kuvvetler ayrılığı ilkesine göre yönetilen bir cumhuriyettir. Yürütmenin başında, bir temsil makamı olarak cumhurbaşkanı yer almaktadır; hükümetin başında ise, 4 yılda bir gerçekleştirilen seçimler ile oluşturulan meclis içinden cumhurbaşkanı tarafından atanan başbakan bulunmaktadır. Tek meclisli yasama organı TBMM'dir. Anayasa, ülkenin demokratik, laik bir hukuk devleti olduğunu belirtmektedir; bunun yanında 88 yıllık cumhuriyet dönemi içinde ara rejimler ve askeri darbeler de söz konusudur.

Türkiye, 2010 yılı TÜİK verilerin göre 73 milyonluk⁹¹ nüfusa sahipken, nüfusunun yarısı 29 yaş altındadır (TÜİK, 2011). Genç bir nüfusa sahip Türkiye'nin demografik yapısı çeşitlilik göstermektedir. Ülke içinde pek çok etnik kimlik söz konudur. Bu çeşitlilik içinde Lozan Antlaşması'na göre azınlık olarak nitelendirilen Hıristiyan ve Yahudi kökenli vatandaşlar ile Kürtler⁹² ön plana çıkmaktadır. Toplam nüfusun % 76.3'ü il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır (TÜİK, 2011); bu durum kentli nüfus oranının yüksek olduğunu göstermektedir.

Türkiye, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde benimsediği devletçi ekonomi politikası yaklaşımını 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren terk etmeye başlarken, 1980'li yıllar ekonomide serbestleşmenin ve özel sektörün rolünün güçlendiği dönem olmuştur. 1994 ve 2001 krizleri ile yaşanan ekonomik durgunluğun ardından kabul edilen IMF destekli program ile piyasalar

⁹¹ CIA The World Factbook Türkiye sayfasında 2011 verilerine göre Türkiye nüfusu 78 milyon olarak yer almaktadır (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>).

⁹² Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde merkezi idarenin otoritesine yönelik Kürt ayaklanmaları söz konusuysa, Cumhuriyet döneminde de sorunlar çözülememiş; devlet ile bazı Kürt gruplar arasındaki halen devam eden çatışma 1980'li yılların ortalarından itibaren hız kazanmıştır.

hareketlenmiş, özelleştirme uygulamalarına hız verilirken, sermaye hareketliliği artmıştır. Türkiye bugün 920 milyar \$ GSYH ve % 8.2 büyüme oranı (The World Factbook-Turkey) ile G-20 üyesi gelişen ekonomiler arasında yer almaktadır. Ekonomideki büyüme oranlarına karşın artan işsizlik ve büyüyen cari açık ekonomik düzeni hassaslaştırmaktadır. Cari açık 2010 yılına göre % 100 artışla 60 milyar 656 milyon \$ olmuştur (Hürriyet, 15.11.2011). Resmi veriler işsizliğin 2011 Eylül ayında % 8.8 oranıyla bir önceki yıla göre gerilediğini ortaya koymaktadır; öte yandan işsizlik hesaplamalarında ILO standartlarına uyulmadığı, bu sayede işsizliğin düşük gösterildiği; gerçek işsizlik oranlarının % 17’lerde olduğu da dile getirilmektedir (SoL, 15.12.2011).

3.1.4.2 Türkiye’de Toplumsal Dinamiklerin Tarihselliği

Ülke, otoriter bir İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e dönüşürken farklı aşamalardan geçmiştir. Fransız Devrimi ile ortaya çıkan özgürlükçü fikirlerden doğrudan etkilenen Osmanlı Devleti, bağımsızlık hareketleri ile topraklarının önemli bir bölümünü kaybetmiştir. Bu süreç aynı zamanda modernleşme ve yeniden yapılanma süreçlerini beraberinde getirmiştir. I. Dünya Savaşı’nın ardından gelen işgaller ve buna karşı yerel cemiyetler aracılığıyla başlayan isyanlar, Mustafa Kemal önderliğinde ulusal bağımsızlık savaşına dönüşmüş ve cumhuriyete giden yolu açmıştır. 89 yıllık Cumhuriyet dönemi boyunca iki askeri darbe, askeri muhtıralar, siyasal gerilimler ve toplumsal çalkantılar⁹³ Türk siyasal yaşamını şekillendirmiştir.

Osmanlı Devleti’nin son döneminde ortaya çıkan devletçi-seçkinci ve liberal-muhafazakar ayrımlarının, değişen aktörler ve ideolojilere karşın temelde varlığını sürdürmesi, cumhuriyet döneminin siyasal ve toplumsal sürüşmelerinin geri planını ortaya koymaktadır (Kongar, 1998, s. 610-14). Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Türkiye’de yönetim anlayışının değişmesi yanında toplumsal, ekonomik ve kültürel devrimler ile toplumun ve ülkenin yeniden yapılandırılması süreci başlamıştır. Bu süreçte önemli olan nokta devrimlerin tabandan gelen bir halk hareketiyle değil, asker-bürokrat-sivil aydınların öncülüğünde, yukarıdan aşağıya bir değişimle gerçekleştirilmiş olmasıdır. Cumhuriyete ve devrimlere muhalif grupların varlığına karşın toplumun geniş kesimleri yeni rejimi benimsemiş, aksayan yönlerine karşın, geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş süreci başlamıştır.

⁹³ Türkiye’nin II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan kutuplaşma içinde Batı Bloğu’nda yer alması ve Soğuk Savaş boyunca bu konumunu koruması, iktidarların ülkede ortaya çıkan toplumsal tepkilere bakışını da şekillendirmektedir. Soğuk Savaş boyunca ülkede, “komünizm” karşıtlığı devletin resmi politikası haline gelmiş; tüm muhalif hareketler, ideolojik ve toplumsal kökenlerine bakılmaksızın, komünist olarak nitelendirilmiştir ve bu durum suç sayılmıştır.

Cumhuriyetin en önemli projelerinden biri geleneksel köylü-tarım toplumundan modern kentli-sanayi toplumuna dönüşümüdür; fakat bu süreçte önemli aksaklıklar da yaşanmıştır. Osmanlı döneminde tebaa olarak görülen ve otoriteye boyun eğmesi beklenen halk, Cumhuriyet döneminde haklarının bilincinde özgür bireylere dönüştürülmek istenmiştir; bunun yanında yerli sanayinin desteklenmesi ile kentli burjuvazinin yaratılması hedeflenirken, ülke Batılı anlamda sanayileşmeyi tamamlayamadığı için, güçlü bir işçi sınıfının oluşumu da mümkün olmamıştır. Bilinçli bir işçi sınıfının gelişmemesinde emperyalizm karşıtlığında ulusal burjuvazi ile ittifak içine girmesi etkili rol oynarken; bunun yanında 1970’li yıllardan itibaren rakip konumdaki kent ve tarım burjuvazisinin ittifak içinde dini eğilimleri ağır basan aşırı-sağ milislere desteği, sol hareketlerin ve işçi örgütlenmesinin yaygınlaşmasına ket vurmuştur (Yerasimos, 2005, s. 430-32; 516-18).

Cumhuriyet, 1924 ve 1930’da iki çok partili yaşama geçiş denemesinin ardından, 1946’da muhalif siyasi partiler ile tanışmıştır. İktidar partisi CHP içinde muhalif hareket olarak başlayıp Demokrat Parti’ye dönüşen oluşum, 1950 yılında iktidara gelmiştir. 1950’li yılların ortalarından itibaren, başta üniversite öğrencileri olmak üzere muhalif kesimlerin düzenledikleri gösteriler iktidarı zorlamaya başlamıştır. Bu hareketlere karşı iktidarın aldığı ağır yasal önlemler (Tahkikat Komisyonları’nın kurulması gibi) toplumsal hareketleri arttırırken, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile DP iktidarı son bulmuştur.

Askeri yönetim döneminde hazırlanan 1961 Anayasası, ironik olarak, Türkiye’deki toplumsal hareketler açısından bir dönüm noktası olmuştur. Sosyal devlet anlayışını benimseyen anayasa; örgütlenme haklarını genişleten, işçilere grev ve toplu sözleşme hakkını tanıyan pek çok yeni düzenlemeyi beraberinde getirmiştir (Zürcher, 2002, s. 395-98). Bu durum dünya konjonktürü ile paralel olarak Türkiye’de de öğrenci hareketlerinin ve işçi grevlerinin yaşandığı bir dönemi açmıştır. 1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye bir yandan etkili bir sol muhalefet ile tanışırken, bir yandan da işçi ve köylülerin bilinçlenmeye, haklarını korumak için mücadele içine girmeye başladığı görülmüştür. Bu mücadele 1960’lı yıllarda köyden kente yaşanan hızlı göç sonucunda kent içinde yeni kurulan (gecekondu) semtlerde yaşayanların katılımı ile güçlenmiştir. Bununla birlikte kentle bütünleşemeyen, çoğu sosyal güvencesi olmadan çalışan, daha çok hemşerilik bağı ile birbirlerine bağlı bu kesimlerin geleneksel yapılarını ve bağlılıklarını korumaları, “orta yol

muhafazakar” eğilimlerin ağırlıkta olması (Karpas, 2003, s. 332-34) sınıf bilincine sahip olarak örgütlenmelerini zorlaştırmıştır⁹⁴.

1971’deki ara rejimin ardından ülke içindeki siyasi kutuplaşma toplumsal çatışmaları körüklemiştir⁹⁵. Bu süreçte toplumsal mücadele içinde öne çıkan sol ve sendikal hareketler, grevler, toplu gösteriler gibi araçları benimserken, bazı sağ ve sol grupların silahlı mücadele yöntemini kullandıkları da görülmüştür. 12 Eylül 1980 askeri darbesi toplumsal hareketler açısından bir kırılma yaratmıştır. Toplumsal hareketler ve ülkedeki sol örgütlenme 12 Eylül döneminde ağır müdahaleler ile karşılaşmış ve toplumsal bilinci arttırma amacındaki girişimler otoriter yöntemlerle sindirilmiştir. Bunun yanında darbe sonrasında demokrasiye dönüş sürecinde ekonomide liberalleşmeye önem veren, toplumsal özgürlükleri geri planda bırakan ve kayırmacılığın önünü açan yeni bir döneme girilmiştir⁹⁶. 1980’li yıllardan itibaren ülkede uygulanan liberal politikalar, rant kültürünün⁹⁷ toplumun tüm kesimlerine yayılmasına neden olmuştur. Ekonomik çıkarlar, toplumsal çıkarların üstünde görülürken, yasal düzenlemelerin de bu durumu desteklemesi, ülkenin doğal ve kültürel pek çok değerinin yitirilmesinde etkili olmuştur. Örgütlülüğün gelişmediği bir toplumda, ortak çıkar için yapılan mücadeleler kişisel mücadelelerin gerisinde kalmıştır.

1990’lardan itibaren hızlanan AB’ye adaylık girişimleri, yönetim politikaları uygulanması yönünde uluslararası kuruluşlardan gelen baskılar sivil toplum örgütlenmesini kolaylaştıran yasal düzenlemelere hız kazandırmıştır. Yasal çerçevede yapılan değişikliklere sivil toplum kuruluşlarının kurulması ve işlerliği kolaylaştırılrsa da uygulamada sivil toplumun, karar alma süreçlerini etkilemesinde sorunlar görülmektedir. 1990’lı yıllar toplumsal muhalefet bağlamında iki yeni grubun ön plana çıkmasına sahne olmuştur. Kürt ayrılıkçı hareketinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere tüm ülkeyi etkileyen terör eylemleri yoğunlaşırken, İslamcı hareket de güçlenmeye başlamıştır. Ayrıca bu dönem, ordunun, rejimi koruma ve düzeni sağlama gerekçeleri ile siyasal yaşama müdahalede bulunması yönetiminin sorgulandığı bir süreci de başlatmıştır. Bu müdahalelerin devletçi-seçkinlerin bir kısmı tarafından meşru bulunmasına karşın ordunun demokrasi ve sivil

⁹⁴ Bu bölgelerde sisteme direnişi örgütlenme arayışındaki grupların/örgütlerin faaliyetleri söz konusu olsa da, siyasi partilerin “oy deposu” olarak algıladıkları bölgelere yatırımı arttırmaları “normalleşmeye” ve marjinal örgütlenmelerin geri planda kalmasına neden olmuştur (Pérouse, 2004). Bu çerçevede örgütlülüğün sağlanamamasında; yıllarca “örgüt” kelimesine olumsuz bir anlam yükleyen ve örgüt üyeliğini suç sayan siyasi iktidarların da payı göz ardı edilmemelidir.

⁹⁵ Devletin de bu çatışmada, sol gruplara karşıt olan grupları destekleyerek taraf olduğu, sol gruplara üye veya sempatican pek çok kişinin öldürüldüğü veya işkence gördüğü bilinmektedir.

⁹⁶ Bunun yansıması olarak 1990’lı yıllar Türkiye’de neoliberal uygulamalarının yaygınlaştığı, özelleştirmelerin ve buna bağlı işçi grevlerinin yaşandığı görülmüştür.

⁹⁷ Dönemin Başbakanı, daha sonra Cumhurbaşkanlığı görevini de yürüten Turgut Özal’ın “benim memurum işini bilir” gibi sözlerle yolsuzluk ve rant kültürünün yaygınlaşmasında etkisi olduğu öne sürülebilir.

toplumun gelişmesinin karşısında önemli bir engel oluşturduğu liberal ve sol kesimler tarafından yüksek sesle dile getirilmeye başlamıştır⁹⁸ (Ahmad, 1999, s. 249-52).

Bunun yanında 1990'lı yılların başında ülkede ekolojik bilinçlenmenin artmaya ve bu yönde toplumsal hareketlerin de hızlanmaya başladığı görülmüştür. Bu bağlamda İzmir'in Bergama ilçesinde, çok uluslu bir şirket tarafından kurulan altın madenine karşı gelişen yerel toplumsal hareket tüm ülkeye yayılan bir farkındalık yaratmıştır. Yerel halkın eylemlerinin ortaya çıkışında belediye başkanı, yerel politikacılar ile sendika liderlerinin etkileri ortaya konulurken köylülerin katılımının sağlanmasının önemi vurgulanmıştır. Ayrıca akademisyenler, meslek kuruluşu üyeleri, çevre örgütleri üyeleri gibi farklı kentli toplumsal kesimlerin de mücadelenin içinde aktif olarak yer aldıkları dile getirilmiştir⁹⁹ (Özen, 2008). Bunun yanında küreselleşme söylemlerinin ön plana çıktığı süreçte 2005 yılında Türkiye Sosyal Forumu'nun oluşturulması, küresel mücadele ile etkileşimin kurulması ve yerel eylemlerin küresel dayanışma ile güçlendirilmesi açısından önem taşımaktadır¹⁰⁰.

Türkiye 2002 yılından beri, yaklaşık 15 yıllık koalisyon hükümetleri döneminin ardından yeniden tek parti iktidarı ile yönetilmeye başlamıştır. Günümüzde tek başına iktidar dönemini yaşayan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), liberal-muhafazakar-islamcı kesimlerin ittifakı ile iktidara gelmesine karşın ikinci döneminden itibaren muhafazakar eğilimlerin ve yönetimin otoritesinin arttığı gözlenmiştir. Söylemlerinde demokrasinin vurgulanmasına karşın basına uygulanan gizli sansür, açılan geniş çaplı soruşturmalarda yargılananların uzun tutukluluk süreleri, toplumsal gösterilerde muhalif hareketlere karşı uygulanan ağır müdahaleler demokrasi ile bağdaşmayan uygulamalardır. İktidarının ilk döneminde hızlı bir idari reform süreci başlatan ve yerelleşme, katılımçılık gibi ilkeler doğrultusunda yasal düzenlemelere ağırlık veren hükümet, günümüzde merkezin yetkilerinin arttırılması ve karar alma sürecinde

⁹⁸ 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde güçlenen sola karşı islamın, "panzehir" olarak teşvik edilmesi (Ahmad, 1999, s. 250), İslamcıların askeri darbe karşısında seslerini yükseltmemelerinin nedeni olarak kabul edilebilir. Bunun yanında 1990'larda güçlenen İslamcı harekete karşı 28 Şubat 1998'de düzenlenen askeri manevra ile bu kesimlerin orduya yönelik eleştirileri yoğunlaşmıştır.

⁹⁹ Bu bağlamda hareket içinde yer alan farklı kesimler iki ana tema üzerinde muhalefetlerini sürdürmüştür. Bunlar uğranılacak ekolojik zarar ile çok uluslu şirketin varlığı ile bağlantılı olarak emperyalizm vurgusudur. Maden arama ve ayrıştırma işlemi sırasında ortaya çıkacak zehirli atıkların yöre halkının sağlığını ve temel geçim kaynağı olan tarımı olumsuz etkileyeceği dile getirilirken, bu faaliyetlerin orman alanları ile su kaynaklarını tahrip edeceği de ortaya konulmuştur. Öte yandan antiemperyalizm vurgusu ile yabancı bir şirketin ülkenin doğal kaynaklarını sömürmesine, toplumun ve çevrenin sağlığını bozmasına karşı çıkmaktadır (Özen, 2008).

¹⁰⁰ Bu çerçevede 2009 yılında Alternatif Dünya Su Forumu'nun, 2010'da Avrupa Sosyal Forumu'nun Türkiye'de düzenlenmesi bu yönde atılan etkili adımlardır; fakat Avrupa Sosyal Forumu sürecinde Türkiye'den katılımın sınırlı kalması, hazırlık sürecinde öne çıkan iç tartışmalar ve olumsuz propaganda (Yeşil, 2010) dikkate alındığında Türkiye'deki muhalif hareketlerin bir araya gelmesindeki zorluk bir kez daha açığa çıkmıştır. Ülkedeki muhalif hareketlerin parçalı yapısı, ortak mücadele için bir araya gelmemeleri yönetimlerin kararlarını değiştirecek etkili bir muhalif gücün oluşturulmasını da zorlaştırmaktadır.

merkezin etkisini genişleten düzenlemeleri tercih etmektedir. Bu süreçte iktidara karşı toplumsal muhalefet tabanının hala korunduğu ve yapılan ağır müdahalelere karşı muhalif hareketlerin ve gösterilerin varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

AKP iktidarı süresince, iktidarın baskıcı tutumuna karşı toplumsal hareketler varlığını sürdürmektedir. Birinci döneminde “Cumhuriyet mitingleri” ile toplumsal muhalefet önemli bir ivme kazanmış gibi görünmesine karşın, 2007 seçimlerinde AKP’nin ikinci kez, oylarını arttırarak iktidara gelişi, toplumun geniş kesimlerinin iktidarın politikalarından memnun olduğunu göstermiştir. İkinci dönemde ise Ankara’da özelleştirmeyi protesto eden “Tekel işçilerinin”, polisin ağır müdahalesine karşın direnişlerini sürdürmesi toplumsal tepki açısından öne çıkan bir hareket olurken, ekonomide IMF destekli neoliberal programın uygulanması, başta tarım sektörü olmak üzere pek çok kesimi etkilemiştir. Ayrıca, su politikaları ve özellikle HES inşaatlarına karşı yaygınlaşan toplumsal hareketler de eylemlerinde iktidara eleştiriler getirmektedir. Üniversite öğrencileri de tutuklamalara varan ağır müdahalelere karşın iktidara tepkilerini dile getirmektedir. Buna karşın 2011 yılındaki seçimlerde AKP tek parti iktidarını korumayı başarmıştır. Bu durum toplumun farklı kesimlerinden gelen eleştiri ve tepkilere karşın toplumun genelinin iktidarı desteklediği sonucunu doğurmaktadır. Bu bağlamda hükümet ideolojisi ile paralel olarak toplumun giderek muhafazakarlaştığı ve değişimden çok düzenden yana tavır aldığı belirtilebilir.

Türkiye’nin 50 yılı aşkın demokratikleşme sürecine askeri darbeler, ara rejimler ve toplumsal çalkantılar damgasını vurmuştur. İktidarların popülist politikaları sonucunda kayırmacılık, yolsuzluk ve plansızlık ön plana çıkarken; ülke üretmeden tüketen, toplumsal tabakalar arasında kültürel kopukluklar ve yabancılaşmanın derinleştiği bir hal almıştır (Timur, 2001, s. 244). Sonuçta demokrasinin seçimler yoluyla halkın temsilcilerini belirlemesi olarak algılandığı ülkede, toplumda örgütlülüğün ve uzlaşma kültürünün gelişmemesi, otoriteye karşı direnmeyi zorlaştırırken, girilen toplumsal mücadelelerin de sonuçsuz kalmasına neden olabilmektedir. 1980’den itibaren uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar Türkiye’de yurttaşlık bağlarından koparılmış, farklılıkları öne çıkararak güçsüzleşip yabancılaşan bireyler yaratmıştır; bunun sonucu siyasete katılımın sınırlanması, yurttaşlığın, büyük hak ihlalleri ve yasadışılıkları protesto için geçici olarak bir araya gelmek ile yorumlanmasıdır (Varol, 1997, s. 135).

Toplumsal örgütlenmedeki gevşeklik iktidarlara denetleyecek sivil toplum bilincinin eksikliğinin de nedenlerinden biridir. Bu çerçevede yönetimlerin topluma bakışı da önem taşımaktadır; katılımın seçimlerde oy kullanmak ile sınırlı görüldüğü ve yurttaşlarla ilişkilerin

politik kurumlar çerçevesinde kurulduğu Türkiye’de yurttaşların karar alma süreçlerine katılımı yerleşmiş politik geleneğin dışındadır (Doğanay, 2004, s. 731). Bu nedenle toplumun ya da toplumsal hareketlerin yönetimin kararlarını değiştirmede etkisi sınırlı kalmaktadır.

Bu bağlamda ülkedeki HES karşıtı hareketler ve iktidarın tutumu, halkın tepkilerine karşın iktidarın sivil toplumun taleplerini dikkate almadan, politikalarında direnmesine bir örnektir. HES’lerin sorgulanması sürecinde kamuoyunun bilinçlendirilmesi yönünde öne çıkan iki mücadele Ilisu ve Yortanlı barajlarının inşaatına karşı ortaya çıkan ulusal tepkidir. İki mücadelede de Hasankeyf ve Allionoi gibi kültürel miras açısından büyük önem taşıyan tarihi yerleşimlerin sular altında kalmasının engellenmeye çalışılması, barajların sosyal ve ekolojik etkilerinin de tartışılmaya başlanmasında etkili olmuştur. Ayrıca bu iki mücadelede de küresel kamuoyunu harekete geçirecek girişimlerde bulunulmuştur. Protestoların devam ettiği ve alternatif projelerin öne çıktığı (Allionoi, 2008) süreçte, Şubat 2011’de Yortanlı Barajı’nda su tutumuna başlanmış ve Allionoi antik kenti baraj suları altında kalmıştır. Baskılar sonucunda uluslararası finans kuruluşları Ilisu Baraj Projesi’nden desteklerini çekerken, başbakanın talimatı ile yerli firmalar projenin yürütücülüğünü üstlenebilmektedir (Özgentürk, 2012). Bu durum ulusal ve uluslararası kamuoyundan baskılar gelmesine karşın, politik kararlarda diretiliğinin göstergesidir.

3.1.4.3 Türkiye’nin Su Politikası

Yıllık brüt 193 milyar m³ yer üstü su potansiyeline sahip Türkiye’de kişi başı yıllık kullanılabilir su miktarı 1.600 m³’tür. 26 su havzasına sahip Türkiye, bu bağlamda su azlığı çeken ülkeler arasında yer almaktadır (Su ve DSİ, 2009, s. 18-19). Ülkedeki plansız kentleşme, kontrolsüz sanayileşme, bilinçsizce yürütülen madencilik ve tarım faaliyetleri¹⁰¹ ile bu sorunların yarattığı kirlilik su kaynakları üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır (Barış ve Karadağ, 2007, s. 3903).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 168. maddesine göre doğal zenginlikler ve doğal kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bu kaynakların aranması ve işletilmesi hakkı da devlete aittir; devlet bu hakkı belli bir süre için gerçek ve tüzelkişilere devretme hakkına sahiptir. Bu bağlamda yeraltı ve yer üstü su kaynakları devletin “hüküm ve tasarrufu”

¹⁰¹ Bu çerçevede madencilik ve tarım faaliyetlerinin en büyük etkisi yer altı suları üzerindedir. Madencilikte kullanılan kimyasalların yer altı sularına karışması hem çevre hem insan sağlığı açısından büyük tehdit oluşturmaktadır. Ağır metaller ile kirlenen suların tarımda ya da evsel tüketimde kullanımı büyük riskler içermektedir. Ayrıca tarımda kullanılan pestisit gibi tarım ilaçlarının yer altı sularına karışması riski de mevcuttur. Tarım faaliyetlerinin yarattığı bir diğer olumsuzluk ise bilinçsizce açılan artezyen kuyularıdır. Bu yöntemle yer altı suları tahrib edilirken, bu kaynakların aşırı tüketimi toprakta çökmelere neden olarak daha büyük tehditler içerebilmektedir.

altında olan sahipsiz kamu malı¹⁰² statüsündedir; bu çerçevede kamu mallarından yönetimin izni ve yönetsel sözleşme yoluyla özel olarak da yararlanılabilmektedir (Gözübüyük, 2005, s. 264-66). Suyun kamusal statüsü yanında ülkede su hakkı ile ilgili yasal bir düzenleme yer almamaktadır.

BM Genel Kurulu'nda su politikalarına karşı mücadele eden hareketlerin temel dayanak olarak başvurdukları su hakkının insan haklarının bir parçası olarak kabul edilmesi oylamasında Türkiye çekimser oy kullanmıştır. BM Genel Kurulu'nda söz alan Türkiye temsilcisi, İnsan Hakları Konseyi'nin 2008 tarihli benzer yönde bir kararı bulunduğunu ve Konsey'e bağlı oluşturulan bağımsız uzman kurumunun içme suyu ve sanitoryona erişim konusunda devletlerin sorumluluğunu belirleyecek çalışmalarını sürdürdüğünü belirtmiştir. BM Genel Kurulu'nun kararının devam eden süreci aksatabileceği öngörülerek Türkiye'nin çekimser kalacağı dile getirilmiştir. Türkiye'nin bu kararında ülkenin sınıraşan sularıyla bağlantılı olarak ulusal bir çekinceye sahip olması da etkili bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bu durum Türkiye'nin su politikaları içinde temel yaşam hakkı olan su hakkının geri planda kaldığının açık bir göstergesidir. Türkiye su hakkını tanımazken, uluslar arası kuruluşların tavsiyeleri doğrultusunda özel sektörün rolünü ön plana çıkaran su politikalarına ağırlık vermektedir.

Türkiye'deki su politikalarından sorumlu idari birimler merkezi ve yerel olarak ikiye ayrılmaktadır. Merkezi yönetim içinde su politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasından sorumlu birim Devlet Su İşleri'dir (DSİ). Ulusal ölçekte su kaynaklarının planlanması, yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesi yanında büyük çaplı projelerin yatırımından ve yerel politikaları da etkileyecek ulusal politikaların belirlenmesinden sorumludur. DSİ, Türkiye'de belirlenen 26 akarsu havzasını dikkate alarak 26 bölge müdürlüğünden oluşan bir taşra yapılanmasına sahiptir (DSİ (a), 2011).

831 sayılı Sular Hakkında Kanun yerel düzeyde halkın gereksinimleri için su sağlamak, su kaynaklarını ve kent içi su hizmetlerini yönetmekle belediyeler ile köy yönetimini yetkilendirmiştir. Belde ve kentlerdeki temel yerel yönetim birimi olan belediyelerin su hizmetleri ile ilgili yükümlülükleri 5393 sayılı Belediye Yasası'nın 14 ve 15. Maddelerinde

¹⁰² Kamu malları farklı nitelikler taşıyabilmektedir. Örneğin doğal kaynak niteliğindeki kamu malları, herkesin yararlanmasına açık kamu malları, hiç kimsenin egemenliğine bırakılamayacak kamu malları, kamu hizmetinin aracı konumundaki kamu malları ya da kamu kurumlarının özel mülkiyetindeki kamu malları gibi ayrımlar söz konusudur. Bunun yanında kamu malları satılamaz ve kamulaştırılmaz (kamu malı statülerini kaybetmeleri durumunda satış işlemi yapılabilir); üzerlerinde ipotek gibi işlemler yapılamaz, haciz edilemezler, zamanaşımı ile sahip olunamaz, vergi gibi mali yükümlülüklerin dışındadır, hepsinin tapu kütüğüne işlenmesi gerekmemektedir. Kamu mallarının korunması için de özel kurallar getirilmiş, kamu malına zarar vermenin cezası ağırlaştırılmıştır (Gözübüyük, 2005, s. 263, 265).

düzenlenmiştir. 14. maddede, su ve kanalizasyon hizmetlerini yapmak ve yaptırmak belediyelerin görevleri arasında sıralanırken, 15. maddede “içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek; kaynak sularını işletmek veya işlettirmek. su dağıtımından, atık su hizmetlerinden, içme suyu, endüstri için su sağlamaktan, atık su tesislerinin inşası ve yönetiminden” belediyelerin sorumlu olduğu ortaya konmaktadır. Öte yandan yasanın 18. maddesi belediye meclisinin, “belediye adına imtiyaz verilmesine ve belediye yatırımlarının yap-işlet veya yap-işlet-devret modeli ile yapılmasına; belediyeye ait şirket, işletme ve iştiraklerin özelleştirilmesine” karar verebileceğini belirtmektedir (5393 sayılı Belediye Kanunu). Bu bağlamda su hizmetlerinin yürütülmesinde benimsenecek modelin belirlenmesi de belediye meclisi kararına bırakılmaktadır.

Türkiye’deki su politikaları ile ilgili bir diğer önemli nokta, enerji ihtiyacıyla da bağlantılandırılan baraj ya da hidroelektrik santral (HES) inşaatlarıdır. 1960’lı yıllarda dünyadaki trendle paralel olarak, kalkınma projesinin bir parçası olarak görülen büyük baraj inşaatları Türkiye’de de hız kazanmıştır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın 2009 verilerine göre Türkiye halen işler durumdaki 150 HES’te, ülkenin toplam hidroelektrik potansiyelinin % 38’i karşılamaktadır; 2009 yılında ülke enerji ihtiyacının % 18.5’ini HES’lerden karşılamıştır. Bu bağlamda bakanlık 2023 yılına kadar elektrik enerjisi üretiminde teknik ve ekonomik olarak değerlendirilebilecek tüm hidroelektrik potansiyelin kullanılmasını hedeflenmektedir (Enerji Bakanlığı, 2011).

İşler halde bulunan HES’lerin yanında Türkiye’nin farklı kesimlerinde 145 santralin inşaatı devam etmekte, 1300 santral ise proje aşamasında beklemektedir; bunların yanı sıra tüzel kişiler tarafından geliştirilen 1100 HES projesi daha mevcuttur¹⁰³ (DSİ (c), 2011). 2009 yılında Dünya Su Forumu toplantısına ev sahipliği yapan Türkiye’de dönemin Çevre ve Orman Bakanı nehir ve göllerin 49 yıllığına özel sektöre tahsis edilebileceğini dile getirmiştir. STKlar, hükümetin neoliberal su politikalarını uygulamak, Dünya Su Forumu’nu zemin almaya çalıştığı, su hizmetlerini özelleştirmek ve su kaynaklarını satmak istediği eleştirisini getirmiştir (Hoedeman ve Şenalp, 2008).

¹⁰³ Kamu tüzel kişilikleri tarafından yürütülen HES projelerinin listesi için <http://www2.dsi.gov.tr/skatablo/Tablo1.htm>; tüzel kişiler tarafından geliştirilen HES projeleri listesi için <http://www2.dsi.gov.tr/skatablo/Tablo3.htm>.

3.1.4.4 Türkiye’de Su Yönetiminde Yaşanan Değişim

Türkiye’de su yönetiminde yetkili kuruluşların yapısı dönemlere göre değişim göstermektedir. Su konusunda merkezi yönetimin doğrudan yetkili kuruluşu olan DSİ, 1954 yılında Bayındırlık Vekaleti’ne bağlı olarak kurulurken, genel müdürlük Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın kurulması ile bu kuruma bağlanmıştır. 1983 yılında Çevre Kanunu’nu yasalaştıran Türkiye’de, 1991 yılında kurulan Çevre Bakanlığı, 2003 yılında Orman Bakanlığı ile birleştirilerek Çevre ve Orman Bakanlığı oluşturulmuştur. 2007 yılında ise DSİ, Çevre ve Orman Bakanlığı’na bağlanmıştır. 2011 yılında ise çıkarılan KHKler ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Çevre ve Orman Bakanlığı kaldırılarak “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” (648 sayılı KHK) ile “Orman ve Su İşleri Bakanlığı” (657 sayılı KHK) kurulmuştur. Bu değişikliğin ardından DSİ, Orman ve Su İşleri Bakanlığı bağlı kuruluşu konumuna gelmiştir.

2 Kasım 2011 tarihinde yayımlanan 657 sayılı KHK ile DSİ yeniden yapılandırılarak kamu tüzel kişiliğine sahip, özel bütçeli bir kuruluş haline getirilmiştir. Ayrıca Su Yönetimi Genel Müdürlüğü ile Türkiye Su Enstitüsü (658 KHK ile) de kurulan yeni idari birimlerdir. Bu bağlamda DSİ’nin görevleri arasına yerüstü ve yeraltı sularını kalite yönünden izlemek; işletmeye açılan hidroelektrik santrallerin su kullanım hakkı anlaşmalarına uygun olarak işletilip işletilmediğini kontrol etmek, bunlarla ilgili her türlü hesap ve tahsilât işlemlerini yapmak gibi yeni görevler eklenmiştir. 657 sayılı KHK, özel sektör tarafından yapılan HES’lerden alınacak kaynak katkı payları başta olmak üzere, kurumun gelirlerini yeniden belirlerken; DSİ’nin projeleri için ihtiyaç duyacağı, hazinenin özel mülkiyetinde veya devletin hüküm ve tasarrufu altındaki taşınmazların, Maliye Bakanlığınca bedelsiz olarak DSİ’ye tahsis edileceği hükmünü getirmiştir (DSİ (b), 2011). Yönetim yapısındaki bu değişim, HES inşaatlarının hızlandığı süreci düzenleme işlevi taşımaktadır.

Kalkınma politikalarıyla paralel olarak Cumhuriyet’in ilk dönemlerinden itibaren büyük baraj projelerine ağırlık verilmiştir. Büyük barajlar içinde en çok önem verilen Güneydoğu Anadolu Projesi’dir¹⁰⁴. Çok yönlü kalkınma hedeflerini içeren proje, ekonomik gelişmenin

¹⁰⁴ 1930’lu yıllarda Keban Projesi ile başlayan ve Dicle nehri havzasının enerji üretimi ve tarımsal sulama için yeniden yapılandırılmasını hedefleyen proje, 1970’li yıllarda Fırat nehri havzasını da kapsayacak şekilde genişletilerek 1980 yılında “Güneydoğu Anadolu Projesi” (GAP) şekline getirilmiştir. 1989 yılında “Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren yörelerin süratle kalkındırılması, yatırımların gerçekleştirilmesi için; plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldırarak, kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak” amacıyla Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi kurulmuştur (GAP, 2011). GAP çerçevesinde sular altında kalan pek çok köy, kasaba ve ilçe taşınmak zorunda kalmıştır. Z. Güler Parlak’ın çalışması taşınan kasabalardan biri olan Samsat’ın geçirdiği dönüşümü ayrıntılı olarak ele almaktadır (Parlak, Z. G., Suya Batan Güneş: Samsat, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006).

yanı sıra sosyal gelişmeyi de hedeflemektedir; buna karşın projenin yaratacağı ekolojik etkiler planlama sürecinde geri planda kalmıştır. Ayrıca Hasankeyf gibi tarihi alanların sular altında kalmasının gündeme gelmesi ile başlatılan ulusal ve uluslar arası kampanya ile projenin sosyal, ekolojik ve kültürel etkileri tartışmaya açılmıştır. 2000’li yıllardan itibaren büyük barajlar yerine hidroelektrik santral (HES) projeleri devlet politikası olarak öncelik kazanmıştır. HESler düşük işletme maliyetine ve uzun ömre sahip oldukları değerlendirilmesine dayanılarak; ekonomik, çevresel ve stratejik nedenlerle ülkenin enerji alternatifleri arasında hidroelektriğe öncelik verilmesi ve teşvik edilmesi gerektiği belirtilmektedir (DSİ (c), 2011).

Yerel su yönetimi konusunda yaşanan değişim ise 2000’li yılların başına denk gelmektedir. Belediye Kanunu’nun yenilenmesi ile su hizmetleri sunumunda yönetim modelinin seçilmesinde belediyelere serbestlik tanınması yerel su yönetiminde yaşanan değişimin temel dayanağıdır. 1990’lı yılların ortalarında başlatılan su hizmetlerinin özelleştirilmesi uygulamalarına yasal dayanak da böylece sağlanmıştır. Bu bağlamda 2004 yılında yayımlanan Türkiye’deki belediye sektörü hakkındaki Dünya Bankası raporunda (2004) özel sektörün katılımının artırılması için idari ve finansal reform yapılması gerekliliği üzerinde durulması dikkate alınarak; 2005 tarihli Belediye Yasası’nın Dünya Bankası’nın önerileriyle uyumlu olduğu ve su yönetiminde kamu-özel ortaklığı ilkesinin benimsendiği görülmektedir. Bunun yanında 2003 Dünya Su Forumu için Türk hükümetince hazırlanan raporda da entegre su yönetimi çerçevesinde kamu sektörü ile özel sektör arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine vurgu yapılırken, finansman konusunda özel sektörün payının artırılması gerektiğine değinilmiştir. Sulama ve hizmet projelerine özel sektör katılımının artırıldığı, baraj inşaatlarında uluslararası finans kuruluşlarının desteği ile uluslararası projeler yanında yerli sermayenin de rolünün güçlendirilmeye çalışıldığı belirtilmiştir (Turkey Country Report, 2003, s. 56-58).

Türkiye’nin uluslararası kuruluşların tavsiyelerini uygulamadaki kararlılığı su yatırımlarının finansmanı konusunda da etkilidir. Önceden kentsel altyapı hizmetlerinin finansmanı için yerel yönetimlere kaynak sağlayan en önemli kuruluş merkezi yönetimin taşra uzantısı olan İller Bankası¹⁰⁵, su projeleri için de belediyelere kredi sağlayabilmektedir (4759

¹⁰⁵ 2011 yılında yapılan yasal değişiklik ile İller Bankası, İller Bankası A.Ş.’ye dönüştürülerek, kendi tüzel kişiliği olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ilgili kuruluşu haline gelmiştir. Banka kısaca İllbank olarak anılmaktadır. Kuruluş Kanunu’nda bankanın amacı; “il özel idareleri, belediyeler ve bağlı kuruluşları ile münhasıran bunların üye oldukları mahalli idare birliklerinin finansman ihtiyacını karşılamak, bu idarelerin sınırları içinde yaşayan halkın mahalli müşterek hizmetlerine ilişkin projeler geliştirmek, bu idarelere danışmanlık hizmeti vermek ve teknik mahiyetteki kentsel projeler ile alt ve üstyapı işlerinin yapılmasına yardımcı olmak ve her türlü kalkınma ve yatırım bankacılığı işlevlerini yerine getirmektir” olarak ifade

sayılı İller Bankası Kanunu, md. 3/A). Buna karşın 1980’li yıllardan itibaren uygulanmaya başlayan neoliberal politikalara paralel olarak belediyeler özel sektör yatırımlarını ya da uluslararası kuruluşların sağladığı kredilerden yararlanmayı tercih etmeye başlamıştır (Yılmaz, 2009, s. 327). Dünya Bankası, Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar ya da ikili anlaşmalar yoluyla diğer devletler su hizmetlerine ve baraj inşaatlarına kredi sağlayarak (Hayırsever Topçu, 2006, s. 289-303) bu politikaları teşvik etmektedir. 1992 yılından itibaren İller Bankası’nın yerel yönetimlere kredi sağladığı Belediyeler Fonu daraltılmaya başlarken, 2000’li yıllardan itibaren yapılan yasal değişiklikler ile özelleştirme yetkisine kavuşan belediyeler dış finansman yöntemlerini tercih etmektedirler (Ülkü, 2010).

Türkiye’nin AB ile müzakerelere başlaması, ülkenin suyla ilgili yasal ve idari düzeninin Birlik müktesebatı ile uyumlaştırılması gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Müzakerelerin çevre başlığı altında, müktesebat uyum programı çerçevesinde 2009-2013 yılları arasında çıkarılmasında yarar görülen yasal düzenlemeler arasında AB Su Çerçeve Direktifi’ne uyum sağlanması ve uygulamada meydana gelen aksaklıkların ve kanun boşluğunun giderilmesi hedeflenmektedir (ABGS, 2011). Bunun yanında 9. Kalkınma Planı, AB’ye uyum çerçevesinde çevre standartları ve yönetimini belirleyen hukuki düzenlemeleri güncelleştirmiştir. Bu çerçevede ülke koşulları ve kamu yönetiminde etkinliğin dikkate alınması öngörülürken, çevrenin korunması ve kentsel altyapının geliştirilmesiyle ilgili tüm sektörlerde kirleten ve kullanan öder ilkelerinin benimseneceği dile getirilmiştir (9 Kalkınma Planı, md. 455).

Türkiye’de su kaynaklarının yönetimiyle ilgili pek çok idari birimin yetkilendirildiği görülmektedir. DSİ ve yerel yönetimler gibi temel yetkili birimlerin yanında Enerji Bakanlığı ve bağlı kuruluşları gibi farklı yönetim birimlerinin de su konusunda sorumluluklarının bulunması yasal ve yönetsel bağlamda yetki karmaşalarını gündeme getirebilmektedir. Bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için kurumların yetki ve sorumluluklarını açıkça sıralayan yasal ve yönetsel düzenlemeler gerekli görülmektedir (Barış ve Karadağ, 2007, s. 3905). Oysa çıkarılan son KHK ile su ile görevli merkezi kurum sayısı beşe yükselmiştir ve yeni oluşturulan kurumlarla birlikte yetki karmaşasının daha da derinleştiği belirtilmektedir (Küçük, 2011, s. 8).

Bütüncü bir su kanunun çıkarılmaması da su yönetimini parçalı yapısında etkilidir Yeni bir su yasasının oluşturulması için sivil girişimlere karşın hükümetin neoliberal politikalarının

edilmektedir. Bu çerçevede İlbank şirket kurma, dış finansmandan yararlanma ve ilgili kuruluşların yararlanması için aracı olma işlevinde bulunabilmektedir. Bu durum özel sektör temelli neoliberal yapılanmanın devlet yapısına yansımalarının da bir başka örneğidir.

yeni yasaya da yansıtılarak, suyun ticari metaya dönüşmesinin yasal zeminin hazırlanması yönünde çekinceler de mevcuttur. Örneğin suyun ticarileşmesine karşı çıkan ve su hakkı için mücadele eden Su Politik Çalışma Grubu, TEMA ve TOBB'un bir arada hazırladığı Su Kanunu Tasarısı Taslağı'nı bu gerekçelerle eleştirmektedir (Supolitik, 2011). Günümüzde yeni Anayasa çalışmalarının hızlandığı süreçte su hakkının da Anayasal bir hak olarak tanınması önemli bir adım olacaktır; fakat hükümetin BM Genel Kurulu'nda dahi su hakkı konusunda çekimser tutumu dikkate alınarak böyle bir düzenlemeye gidilmeyeceği öngörüsünde bulunmak mümkündür. Bu durum Türkiye'deki su hakkını savunan toplumsal hareketlerin hükümet üzerindeki baskılarını arttırma gerekliliğini ortaya koymaktadır.

3.1.4.5 Türkiye'de Su Özelleştirmelerine Karşı Tepkiler

Uluslararası kuruluşların etkisi ile şekillenen su politikalarının yerele yansıması olarak öne çıkan iki uygulama, su hizmetlerinin özelleştirilmesi ve baraj inşaatları, Türkiye'de de yaygınlık kazanmıştır. Türkiye'de belediye su hizmetlerinin özelleştirilmesine 1990'lı yılların ortalarında başlanmıştır. Bu çerçevede Antalya kenti ilk su özelleştirmesi uygulamalarından birine sahne olmuştur. 1994 yılında Antalya Büyükşehir Belediye'sine bağlı özerk bütçeli bir birim (ASAT)¹⁰⁶ oluşturularak su hizmetlerinin idaresine özerk bir yapı getirilmeye çalışılmıştır. 1994 yılında Dünya Bankası, kentin su ve atık su hizmetlerinin geliştirilmesi için 100 milyon dolarlık bir kredi sağlamıştır; projenin amaçları arasında özel sektörün katılımını sağlayacak yeni bir kurumsal düzenlemenin sağlanması da yer almaktadır (Document of the World Bank, Report No 27700, 2004).

Ardından, 1996 yılında ASAT, Fransız Lyonnaise de Eaux şirketinin uzantısı olan ANTSU ile imtiyaz sözleşmesi imzalayarak su hizmetlerinin yürütülmesi görevini özel sektöre devretmiştir. Özelleştirme süreciyle birlikte kullanıcıların faturalarına yansıyan artış ile şirketin yolsuzluk iddiaları toplumsal tepkiyi arttırmıştır. Yerel Gündem 21 Kent Konseyi, tüketici dernekleri ve sendikaların özelleştirme protestoları, faturaları ödememe kampanyaları ve açtıkları davalar sonucunda ANTSU 2002 yılında zarar ettiği gerekçesiyle tasfiye kararı almış ve imtiyaz haklarını devretmesinin ardından uluslararası tahkime başvurmuştur (Öztunalı Kayır ve Akıllı, 2006, s. 317-365).

Türkiye'de Antalya'nın dışında Çeşme, İzmit gibi kentlerde de su hizmetlerinin özelleştirilmesi ya da kamu-özel ortaklığı modelinde yürütülmesini öngören projeler

¹⁰⁶ Antalya kentinin 1993 yılında büyükşehir belediyesi statüsü kazanması üzerine 3030 sayılı kanun hükümlerine göre su ve kanalizasyon hizmetlerinin yürütülmesi için özerk bir birim olan Antalya Su ve Atık Su İdarsi Genel Müdürlüğü (ASAT) kurulmuştur (ASAT, 2011).

uygulanmıştır. İzmit örneğinde, Kamu Ortaklığı Fonu finansmanı ile başlatılan, Yuvacık Barajı inşaatını da kapsayan Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi, 1995 yılına yap-işlet-devret modeli kapsamına alınmıştır. Uluslararası ortaklı (Thames Water) İzmit-Su Anonim Şirketi (İSAŞ), İzmit Büyükşehir Belediyesi ile imzaladığı sözleşme ile proje yürütücüsü konumuna gelmiştir¹⁰⁷. Proje maliyetinin yüksekliği, İSAŞ'a ortak olmak amacıyla belediye tarafından alınan borçların ödenememesi su faturalarını yükseltirken, Hazine'nin, taahhüdü doğrultusunda ihtiyaç fazlası suyun da bedelini ödemek zorunda kalması kamu üzerindeki mali yükü artırmıştır. Bunun yanında şirket, alacaklarını tahsil edemediği ve sözleşme şartlarının yerine getirilmediği gerekçesi ile uluslararası tahkime başvuracağı tehdidinde bulunmuştur (Hayırsever Topçu, 2006 (a), s. 303-315).

Çeşme örneğinde ise su ve kanalizasyon hizmeti sağlama amacıyla Çeşme ve Alaçatı Belediyeleri arasında kurulan birlik (ÇALBİR), Çeşme-Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi için Dünya Bankası kredisine başvurmuştur. Banka kredi şartı olarak hizmetin yürütülmesinde özel bir şirket ile sözleşme imzalanmasını gerekli kılmıştır. Bu çerçevede 2003 yılında projenin yürütücülüğünü Fransız-Türk ortaklığı (Compagnie Générale des Eaux (şimdi Veolia) ile Tekser) ALÇESU, 10 yıllığına üstlenmiştir (Alçesu, 2012). Kamu-özel ortaklığı uygulamaları arasında, Türkiye'de halen yürütülmekte olan tek örnek olan Çeşme'de, özelleştirme sonrası maliyetlerin yüksekliği faturalara artış olarak yansımıştır. Buna karşın belediye, sözleşmenin devam ettirilmesini onaylamaktadır (Hayırsever Topçu, 2006 (b), s. 379-405).

İzmit ve Çeşme'de su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı kitlesel tepkiler görülmemektedir. Su hizmetlerinin özel sektöre devri sonucunda su faturalarının artması tepki çekmesine karşın, toplumun tüm kesimlerini içeren bir mücadele söz konusu olmamıştır. STKlar ve meslek kuruluşları tepkilerini dile getirirler de, kitlesel eylemler ya da su hizmetlerinin özelleştirilmesinin yarattığı olumsuzluklar hakkında bilinçlendirme kampanyaları yer almamaktadır. Ayrıca halkın, haklarına sahip çıkması için örgütlenmesi yönünde de etkili bir girişimde bulunulmamıştır.

Suda özelleştirme uygulamalarının yanında, suyu bir hak olarak gören ve halkın sudan yararlanmasının bedelsizliğini savunan örnekler de mevcuttur. İzmir'in Dikili ilçesinde hane başı aylık 10 m³ altındaki su kullanımı ücretlendirilmemekte; kota aşımında da normal tarife üzerinden ücret alınmaktadır. Belediye başkanının, kamusal su hizmeti sunan politikalarına karşılık Savcılık soruşturma başlatmıştır. Belediye başkanı hakkında, halka ücretsiz su

¹⁰⁷ Projenin ticari işletmeye giriş tarihi 1999'dur ve İSAŞ'a 15 yıllık imtiyaz tanınmıştır (Gama, 2012).

vererek görevi kötüye kullandığı gerekçesi ile Sayıştay, Danıştay'a suç duyurusunda bulunmuştur (aktaran Bulut, 2008, s. 65). Bu durum, devlet kurumlarının toplumsal çıkarı temel alan politikalara bakışını göstermektedir. İki yılda sonuçlanan davada, belediye başkanı ve belediye meclis üyeleri aklanmıştır. Bunun yanında dava sonunda su hakkına atıf yapan bir kararda bulunulmaması, belediyenin sembolik de olsa vatandaşların kullandığı suyu ücretlendirmesine neden olmuştur (İlhan, 2011, 137-39).

Türkiye'de su hizmetlerinin özelleştirilmesi yanında gelişen şişe suyu sektörü de su kaynaklarının kullanım hakkının fiilen özelleştirilmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede zengin su kaynakları ile şişe suyu piyasasında öne çıkan Bursa'da konuyla ilgili önemli bir kamuoyu oluşmaya başlamıştır. Kent Konseyi ve Bursa Su Platformu girişimleriyle düzenlenen eylemlerle durum protesto edilmekte ve toplumun hak arayışı güçlendirilmeye çalışılmaktadır (Ertan, 2012). Bunun yanında köylerde de benzer yönde mücadeleler başlatılmaktadır (DHA, 2012). Özel sektörün su kaynakları üzerindeki baskısı ve suyu ticarileştirmesi, kentli-köylü işbirliğinin ve eylemselliğin Bursa'da yaygınlaşmasını sağlamıştır.

3.1.4.6 Fırtına Vadisi'nde HES Karşısı Mücadele

Türkiye'de 2000'li yıllarda hız kazanan HES inşaatları, toplumun farklı kesimlerinin bir araya geldiği etkili bir hareketi ortaya çıkarmıştır. HES inşaatları yerel halkın suya erişimini engellemenin yanı sıra inşaat bölgesindeki ekosistemlere geri döndürülemez zararlar vermektedir. 2010 yılında TMMOB'a bağlı Elektrik Mühendisleri Odası (EMO) Doğu Karadeniz Bölgesi HES Teknik Gezisi Raporu'nda su kaynaklarının diğer doğal kaynaklarla birlikte bir bütünlük içerisinde değerlendirilerek, havza içerisinde ya da havzalar arasında sulama, içme ve kullanma suyu sağlama, suyun gücünden yararlanma amacıyla taşınması yapılabileceği; fakat burada en önemli sorunun sucul canlıların yaşam alanlarının tahribi ve suyun alındığı havzada canlı yaşamı ile sosyoekonomik ve kültürel sistemlerin etkilenmesi olduğu belirtilmektedir (s. 24). HES inşaatları, ülkenin enerji ve tarımsal sulama ihtiyacına dayanılarak gerekli görülmelerine karşın yerel halktan tepki görmektedir. Farklı bölgelerde, benzer sosyal, ekolojik ve kültürel kaygılar ile gelişen yerel tepkiler, ulusal ölçekte ses getiren toplumsal hareketlere dönüşmeye başlamıştır.

Teknik nedenlerle ülkenin dağlık bölgelerinde yoğunlaşan HES projeleri başta Doğu Karadeniz Bölgesi olmak üzere, Doğu Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Kitlese ilk tepkiler de yine Doğu Karadeniz Bölgesi'nden yükselmiştir. 1990'lı yılların ortasında Fırtına Vadisi'nde BM Holding tarafından inşa edilmesi planlanan

HESe karşı yerli halk tepki göstermiş, ulusal ve uluslararası düzeyde bir kamuoyu oluşturmayı başarmışlardır. 1998 yılında, santralin temelinin atılması planlansa da ÇED raporunun onaylanmaması ve yükselen tepkiler sonucu inşaata başlanamamıştır. Mayıs 1998'de Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun (KTVKK) Fırtına Vadisi'nde pek çok noktayı doğal ve arkeolojik sit ilan eden kararlarına karşın Haziran ayında Çevre Bakanlığı projenin ÇED olumlu raporunu vermiş ve dönemin başbakanı M. Yılmaz'ın da katıldığı bir tören ile temel atma töreni gerçekleştirilmiştir. Bu durum toplumsal tepkiye karşın siyasi iradenin özel sektör yatırımını desteklediğini göstermektedir.

21 Ağustos 1998 tarihinde ise Çamlıhemşin Hemşin Vakfı, Şenyuva Köyü Tüzel Kişiliği, Ortan Köyü Tüzel Kişiliği, Çamlıhemşin Konaklar Mahallesi Muhtarlığı gibi sivil toplum kuruluşları ve idari birimler bir araya gelerek toplam 305 kişinin itirazı ile Trabzon İdare Mahkemesi'nde, Çevre Bakanlığı'nın "ÇED Olumlu" kararı aleyhine, yürütmenin durdurulması istemiyle dava açmıştır. Aynı süreçte inşaatın durdurulması ve projeden vazgeçilmesi için ulusal bir imza kampanyası başlatılmış, WWF International genel başkanı da cumhurbaşkanı, başbakan ve çevre bakanına konuyla ilgili birer mektup göndermiştir. Bu durum bölgedeki toplumsal hareketin ulus-ötesi ses getirdiğinin de göstergesidir.

27 Mayıs 1999'da Trabzon Bölge İdare Mahkemesi'nin proje hakkında "yürütmeyi durdurma" kararı vermesinin ardından şirket kararı temyiz etmiştir; fakat mahkeme yürütmenin durulması kararını onaylamıştır. Bunun üzerine BM Holding, Çevre Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yeniden bu kararın kaldırılması için Bölge İdare Mahkemesine dava açmıştır. Bu durum merkezi idarenin toplumsal talepleri dikkate almak yerine özel şirketle bir arada, sermayenin çıkarını koruma yönünde hareket ettiğini göstermektedir. 2001 yılına kadar taraflar Bölge İdare Mahkemesi ve Danıştay'a yürütmenin durdurulması, ÇED raporunun iptali ve temyiz davaları açarken; Danıştay 6. Dairesi, Trabzon Bölge İdare Mahkemesi'nin verdiği "ÇED raporunu iptal eden" kararını onaylayarak yerel halkın mücadelesine hukuki bir meşruiyet kazandırmıştır (Şan, 2005).

2011 yılında hükümet yayımladığı 648 sayılı KHK ile, KTVKK'nın doğal sit ilan etme yetkisini elinden alarak, bu yetkiyi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı olarak yeni kurulan Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'ne devretmiştir. Böylece üniversitelerden uzmanların da üyeleri arasında yer aldığı, HES inşa edilecek bölgeler için doğal sit kararı da veren, kurumun yetkileri doğrudan merkeze bağlı bir kuruluşa devredilerek doğal sit kararının merkezden alınmasının yolu açılmıştır. HES inşaatları konusunda ısrar eden hükümetin, böylece doğal sit engelini hafifletmesi mümkün görünmektedir.

Sonuç olarak yerelde başlatılan toplumsal mücadele, hukuk kurallarının uygulanmasıyla başarıyla sonuçlanmıştır. Fırtına Vadisi HES'in yaratacağı olumsuz etkiden kurtarılmasına karşın bölgede açılan yollar, kurulan taş ocakları, bilinçsiz turizm faaliyetleri gibi etkiler vadi üzerinde yeni tehditleri gündeme getirmektedir (Biryol, 2012). Bölgede HES karşıtı mücadele için örgütlenen toplumsal hareketin bu gibi olumsuzluklar karşısında da direnişini sürdürebileceği öngörülebilir.

3.1.4.7 Türkiye’de HES Karşıtı Toplumsal Hareketler: Parçalı Yapı, Sonuçsuz Girişimler

Fırtına Vadisi’ndeki bu örnek mücadele 2005 yılında Doğu Karadeniz’in ve Türkiye’nin farklı bölgelerinde hız kazanan inşaatlara karşı verilen mücadelelere de örnek olmuştur. Toplumsal tepkilere, uzmanlar tarafından ortaya konan projelerin doğurduğu olumsuz sonuçlara¹⁰⁸ ve mahkemenin yürütmeyi durdurma kararlarına karşın Türkiye’nin farklı bölgelerinde HES inşaatları sürdürülmektedir. Artvin (Borçka, Şavşat, Arhavi), Rize (Hemşin, Fındıklı, Senoz, İkizdere), Trabzon (Tonya, Solaklı), Kastamonu (Loç), Tunceli (Munzur), Erzurum (Tortum), Muğla (Yuvarlakçay), Antalya (Alakır) gibi bölgelerde yerli halk, yaşam hakları ve suya erişimlerinin kısıtlanmaması için HESlere karşı protesto eylemlerine girişmişlerdir¹⁰⁹.

HES karşıtı protestolarda benimsenen yöntemler (repertuar) arasında kent merkezlerinde protesto gösterisi ve oturma eylemi düzenlemek, şantiye alanında iş makineleri önünde oturma eylemi yapmak, bölgede çadır kurarak eylem yapmak, yol kapatmak, basın açıklamasında bulunmak yer almaktadır (Hamsici, 2011) . Hareketlerin repertuarı içinde iletişim yollarının etkin kullanımı da öne çıkmaktadır. Yazılı medyanın yanında internet siteleri (Rızvaoğlu ve Mahmutoğlu, 2009) ve sosyal medya aracılığıyla seslerini daha geniş kesimlere duyurabilmektedir.

¹⁰⁸ Elektrik Mühendisleri Odası (EMO) Doğu Karadeniz Bölgesi HES Teknik Gezisi Raporu’nda bölgede su taşınması sonucunda ürün veriminde azalma, balıkçılık faaliyetlerinin sona ermesi, turizm gelirlerinde azalma vb. nedenlerle ciddi ekonomik problemler yaşandığı ortaya konmaktadır (s. 24). Bu bağlamda yapılan teknik gezi sonucunda üretime geçmiş HESlerin bazılarında inşaatların hala devam ettiği, doğal doku ile uyumlu olmayan yapılar (regülatörler, kanallar, balık geçitleri gibi) imal ettikleri, can suyu kontrolü için yapılan ölçüm tesislerinin yeterli olmadığı, inşaatın en az maliyet ile yapılması yönteminin benimsendiği, bazı tesislerin sel yatağı içine yapıldığı, geçiş yolları sağlamak amacıyla dere yataklarının tamamen ya da kısmen kapatıldığı, bazı ek düzenlemelerinin mühendislik kurallarına uygun yapılmadığı, dere yataklarının değiştirilmesinin sellere neden olabileceği (günümüzde Karadeniz Bölgesi’nde özellikle yaz aylarında can kayıplarına neden olan sel felaketleri yoğunlaşmıştır), bazı tesislerin bırakması gereken can suyunu hiç bırakmadıkları ya da belirlenen değer altında bıraktıkları, kurulu güçlerin çok altında üretimin gerçekleştirilmekte olduğu gözlenmiştir (s. 31-32). İnşaat halindeki tesisler ile ilgili gözlemlerinde ise hafriyatların hiçbir kural gözetilmeden döküldüğü, bunun sonucunda hiç zarar görmeyecek alanların, bitki örtüsünün ve özellikle ağaçların çok büyük oranda zarar gördüğü, bazı tesislerin heyelan altında kaldığı, işçi güvenliğine ilişkin önlemlerin yetersiz olduğu, çevre köylerin ulaşım yollarının güvenliği için hiçbir kurala uyulmadığı tespitlerine yer verilmiştir (s. 32)

¹⁰⁹ 2010 yapımı “Sudaki Suretler” belgeseli bu mücadeleleri ve kullandıkları yöntemleri anlatmaktadır.

Protestocuların barışçıl eylemlerine karşı güvenlik güçleri (gaz bombası kullanmak gibi) ağır müdahalelerde bulunabilmekte, gösterilerde yaralananlar olmaktadır. Örneğin 26 Eylül 2011 tarihinde Erzurum Tortum'daki HES karşıtı oturma eyleminde polisin göstericilere biber gazlı müdahalesi ile yaralananlar olmuştur; olaylar üzerinde iktidar partisine mensup belde belediye başkanı partisinden istifa ettiğini açıklamıştır (CNNTürk, 27.09.2011). Öte yandan Mayıs 2011 tarihinde Başbakan'ın Hopa'ya yaptığı seçim gezisi sırasında HES'leri protesto eden gruba polisin tazyikli su ve gaz bombası kullanarak ağır müdahalesi pek çok kişinin yaralanmasına neden olurken, Metin Lokumcu hayatını kaybetmiştir¹¹⁰ (Karaca, 2011). Olaylar ülkenin çeşitli kesimlerinde protesto gösterilerine neden olmuş¹¹¹; Başbakan ise olaylara karışanlar için "şehir eşkiyaları" ifadesini kullanmıştır (Öymen, 2011). Bu yorum, hükümetin sivil tepkilere ve demokratik haklarını kullanan göstericilere bakışının göstergesidir. Kolluk kuvvetlerinin müdahalesine karşın HES eylemlerinde göstericiler direnişlerini sürdürmekte, karşı duruş sergileyebilmektedir. Bu durum toplumun kendi yaşam hakkı ve ortak çıkarı için bir arada devlet otoritesine karşı sivil itaatsizlik gösterebildiğini de ortaya koymaktadır.

Kamu yararı ilkesini temel alan protestolar düzenleyen hareketler, toplumsal mücadelelerini yasal düzeye de taşıyarak bölge idare mahkemelerine dava açma yolunu temel mücadele yöntemleri arasında benimsemiştir. İdare mahkemeleri sosyo-ekonomik ve ekolojik gerekçelerle HES inşaatları için yürütmeyi durdurma kararı vererek halkın projelere karşı tepkilerinde haklılıklarını ortaya koymuştur. Yalnızca Karadeniz Bölgesi'nde 80'in üzerinde dava açılırken, sonuçlanan 46 davanın 45'inde yargı, HES karşıtlarının gerekçelerini geçerli bulmuştur (EMO, 2010, s. 40). İdare mahkemeleri, HES'lerin yaratacağı sosyo-ekonomik ve ekolojik olumsuz etkilere değinen bilirkişi raporlarına dayanarak yürütmeyi durdurma kararı vermesine karşın HES inşaatları devam etmektedir. Hükümet de, sivil toplumun itirazlarına karşın bu politikalarından vazgeçmemektedir. HES inşaatlarına ve su politikalarına yönelik eleştirilere karşın, 2011 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerde protestoların yoğunlaştığı bölgelerde iktidar partisinin oy oranının düşmediği gözlenmiştir. Buna karşın 2012 yılı içinde

¹¹⁰ Olayların hemen ardından terör şüphesi gözaltına alınan 31 kişiden 16'sı Erzurum Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemesi'ne sevk edilmiş, 6 kişi "izinsiz gösteri yapmak, görevli memura mukavemet ve kamu malına zarar vermek" suçundan tutuklanmıştır (Bianet Haber, 05.06.2011). Terör örgütü propagandası yapmak suçlaması ile yargılanan 7 kişi ise 26 Eylül 2011 tarihinde yapılan duruşmada beraat etmiştir (Bianet Haber, 26. 09.2011). Sonuç olarak 9 Aralık 2011 tarihinde yapılan duruşma sırasında davalılarla dayanışma için gruplar adliye önünde bir araya gelmiştir; tutuklu bulunan göstericilerin tamamı için tahliye kararı verilmiştir (Radikal, 2011). Bu durum gösteriler sırasında suç unsuru oluşturacak bir eylemde bulunulmadığının da açık göstergesidir.

¹¹¹ Hopa olaylarını protesto etmek için düzenlenen gösterilere katılanların büyük çoğunluğu hakkında soruşturma açılmıştır.

gerçekleşen protestolarda hükümete yönelik eleştiriler de dile getirilmeye başlanmıştır. Bu durum, toplumsal hareketlerin bilinçlenmesi açısından önemli bir adımdır.

Bunun yanında HES karşıtı yerel mücadelelerin başlangıcında hangi örgütün ve kesimlerin yer aldığı konusunda açık bir bilgi yer almamaktadır. HES yapılacak bölgelerle ilişkide olan kentliler, köy halkının bilinçlenmesinde etkili olmuştur. Bunun yanında projeler nedeniyle suya erişimleri kesilecek, ekonomik etkinlikleri sekteye uğrayacak ve yaşam alanlarını yitirecek köylüler kendi yaşam ve su haklarına sahip çıkarak mücadeleye girişmişlerdir. HES karşıtı hareketler farklı grupları ortak bir amaç için bir araya getirebilmektedir. Örneğin, Tonya'daki HES karşıtı mücadelede uzlaşması zor görünen farklı siyasi grupların (MHP, CHP, ÖDP, SP), HESlere karşı bir arada mücadele ettikleri, böylece ortak hareket ile daha etkili sonuç alabildikleri dile getirilmektedir (Hamsici, 2011, s. 74-80). Muş Varto'da da yapımı planlanan HES'e karşı 10 köy halkı bir araya gelerek ortak mücadele yürütmektedir (Cumhuriyet, 07.12.2011).

Yerel düzeyde başlayan ve köylü-kentli kesimlerin bir arada mücadele ettiği HES karşıtı hareketler, ulusal düzeyde tek bir örgüt çatısı altında hareket edememektedir. **“Derelerin Kardeşliği Platformu”**¹¹²(DEKAP), **“Türkiye Su Meclisi”**¹¹³ gibi HES karşıtı mücadelede yerel örgütlerin bir arada seslerini duyurabildikleri oluşumlar bulunmaktadır. Bu örgütler ulusal düzeyde kampanyalar yürütmekte, HESlere karşı çıkma nedenlerini ortaya koymakta ve taleplerini kabul ettirebilmek için direnmektedir. Ulusal eylemlerden en dikkat çekenleri şu şekildedir: 25 Ocak 2011 tarihinde 200'e yakın yerel ve ulusal sivil kuruluşu, Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanun Tasarısı'nı protesto etmek için Ankara'da bir araya gelerek, “Anadolu'nun ölüm fermanı” olarak niteledikleri tasarıya karşı çıkan basın bildirisini TBMM önünde okumuşlardır (Türkiye Su Meclisi (a), 2011). 16 Nisan 2011 tarihinde DEKAP'ın çağrısı ile bir araya gelen 15 STK'nın Ankara'da düzenlediği ‘Yaşamın ve Doğanın Yağmalanmasına Hayır’ mitingine 70'den fazla STK, çeşitli siyasi partiler ve sendikalar ile 80 kadar sanatçı, yazar, aydın ve akademisyen destek verirken, Türkiye'nin

¹¹² Fındıklı'daki HES direnişi sırasında oluşturulan Derelerin Kardeşliği girişimi, bugün farklı bölgelerde sürdürülen HES mücadelelerini içeren bir ulusal platform halini almıştır. Platform, 2011 yılında Derelerin Kardeşliği Meclisi'ni oluşturmuş ve girişimin faaliyetlerinden sorumlu 13 kişilik bir yürütme kurulu belirlemiştir. Su hakkının yaşam hakkının parçası olduğunu savunun platform, köylü ve kentlilerin bir arada mücadelesi ve direnme haklarına vurgu yapmaktadır. Doğrudan mücadelenin içinde yer alan kesimlerin söz hakkı üstünlüğü ve belirleyiciliğine önem veren platform, halkın öz gücüne dayalı, bağımsız mücadeleden yanadır. (Derelerin Kardeşliği Platformu sözcüsü Özge Ozan, 25 Ocak 2011 tarihli Antalya AKM'de düzenlenen panelde yapılan konuşmadan derlenmiştir).

¹¹³ Su hakkını savunan, suyun ticarileşmesine karşı çıkan, Türkiye Su Meclisi, Ocak 2010'da Rize İkizdere'de doğa hakkının anayasal güvence altına alınarak; suyun kamu tarafından sahiplenilmesini sağlayan bir su politikasının oluşturulmasını ve suyla ilgili yanlış uygulamaların düzeltilmesini sağlamak amacıyla bir araya gelen sivil oluşumlar ve bireyler tarafından kurulmuştur (Türkiye Su Meclisi (b), 2012).

farklı yörelerinden on binin üstünde katılımcı sularına ve su haklarına sahip çıkmak için sloganlar atmıştır (DEKAP, 2011).

Bu eylemlerin yanı sıra Nisan 2011 tarihinden başlatılan “**Büyük Anadolu Yürüyüşü**” eylemi HESlere ve suyu ticarileştiren politikalara karşı girişilen en önemli eylemlerden biridir. Nisan ayı başında “Anadolu’yu Vermeyeceğiz” sloganı ile ilk adımı Artvin’den atılan eylemin¹¹⁴ hedefi, Türkiye’nin 7 farklı bölgesinden kervanlar¹¹⁵ ile yola çıkan grupların 40 günlük yürüyüş sonunda Ankara’da bir araya gelmesidir (ntvmsnbc, 04.04.2011; Hürriyet, 16 Nisan 2011). 20 Mayıs 2011 tarihinde Ankara’nın Gölbaşı ilçesine ulaşan gruplara Ankara Emniyet Müdürlüğü’nün, hayvanları ile yürüyen grubun trafiği tehlikeye sokacağı gerekçesi ile Ankara’ya girişini engellemesi üzerine göstericiler oturma eylemi başlatmıştır (CNNTürk, 21.052011).

Çankaya Belediyesi göstericilere su ve seyyar tuvalet yardımı gönderirken, polis tuvaletlerin kurulmasına izin vermemiş, bunun yanında göstericilere çeşitli zorluklar çıkarmıştır (Bianet, 23 Mayıs 2011). Ayrıca polis müdahalesinin ardından eylemlerini sürdüren göstericiler, ulusal basında daha az haber olmaya başlamıştır. 17 gün Gölbaşı’nda polis gözetiminde bekletilen fakat Ankara’ya girmeden eyleme son vermek zorunda kalan göstericiler, bu süreçte yeni bir girişimin temellerini atmışlardır. Gölbaşı’ndan ayrılarak mücadelenin vadilerde sürdürülmesi gerektiğine inanan “Yaşam İçin Direniş İnisiyatifi”, yerel katılımı ve yerel örgütlenmeyi güçlendirmeye odaklanırken, uzun soluklu mücadelelerin sürdürülmesinden, halkın bilimsel ve hukuksal dokümanlar ile bilgilendirilmesinden yanadır (Açıkgöz, 2011).

Su mücadelesinde toplumu örgütleyen pek çok kuruluş olmasına karşın, bunlar arasında bir koordinasyon bulunmamaktadır. Örneğin Derelerin Kardeşliği Platformu, yerel mücadelelere ağırlık verirken, farklı kesimlerin bir araya geleceği ortak bir ulusal mücadele içinde yer almamaktadır. Platform sözcüsü, Türkiye Su Meclisi gibi diğer kuruluşlar ile “yaklaşım” farkı nedeniyle ortak mücadele içinde yer alınmadığı belirtilmiştir. Örneğin platform, “Büyük Anadolu Yürüyüşü”ne katılmamıştır. HES karşıtı mücadelelerdeki bu çok parçalı yapı,

¹¹⁴ Göstericilerin temel talepleri, doğayı meta olarak gören kalkınma modelinden vazgeçilmesi, doğanın yaşama hakkının anayasal güvence altına alınması; kırsaldan kente göçü engelleyecek politikalar geliştirilmesi; kırsal yaşamı, kültürel mirası ve biyolojik çeşitliliği tehdit eden HES ve baraj inşaatlarının durdurulması, ormanları tahrip edecek yasal düzenlemelerden vazgeçilmesi; doğayı tahrip eden madencilik faaliyetlerinin durdurulması, GDO’lu ürünlerin, hibrit tohumların ve kimyasal madde kullanımının durdurulması; termik ve nükleer santral yatırımlarının durdurulması; ÇED Yönetmeliği’nin iptal edilmesi; Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanun Tasarısı’nın geri çekilmesi, Yenilebilir Enerji Kanunu’nun iptal edilmesi doğrultusundadır (Güvemli, 2011, s. 10).

¹¹⁵ Katılımcılar çadırları, arabaları, develeri, eşekleri ve köpekleri ile yürüyüşe katılmıştır.

beklenen sonuçların alınmasını da zorlaştırmaktadır. Benzer amaçlarla mücadele eden örgütlerin, aralarındaki yöntem ve yaklaşım farklılıkları bir yana bırakarak ortak bir amaç için uzlaşa sağlayarak bir araya gelebilmesi ve ortak mücadele edebilmesi, iktidar üzerinde daha güçlü bir baskı oluşturmakta, HESleri durdurmakta, suya erişimi ve doğal dengeyi korumakta daha etkili olabilecektir.

Bu bağlamda HES karşıtı su mücadelesi ile ülkedeki diğer mücadeleler arasında köprü kurulması, su hakkının ve diğer toplumsal taleplerin sağlanması için hükümete baskı oluşturmaya yönelik önemli bir oluşum da “**Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu**”dur (STHP). Türkiye’de düzenlenen 5. Dünya Su Forumu’na alternatif forumun düzenleme çalışmalarını yürütmek üzere 15 Temmuz 2008 tarihinde TMMOB öncülüğünde bir araya gelen 38 kurum¹¹⁶ STHP’yi oluşturmuştur (TMMOB, 2009). Platform, Alternatif Dünya Su Forumu tamamlandıktan sonra da varlığını sürdürmüş ve su hakkı mücadelesini hızlandırmıştır.

2010 yılında İstanbul’da düzenlenen “Suyuna, Toprağına, Ormanına, Emeğine Sahip Çıkanlar Buluşuyor Forumu” Sonuç Deklarasyonu’nda bir araya gelme amaçlarının yaşamın kaynağı olan suyu, alınıp satılabilen piyasa malı haline getirenlere; sulama kanallarına, evlere, okullara, hastanelere kontrollü sayaç takmaya kalkışanlara; akarsuları satışa çıkaranlara, su kaynaklarına el koyanlara; suları, su havzalarını kirletenlere, halkın sağlık hakkını yok sayanlara karşı mücadelede su hakkına, yaşam hakkına sahip çıkmak olduğu belirtilmiştir (STHP, 2010). Platform kitlesel eylemlerini İstanbul’da yoğunlaştırırsa da Anadolu’nun farklı yerlerinde sürdürülen suyla, çevreyle ya da neoliberal politikalar etkisiyle yaşanan sorunlara karşı mücadele edenlere destek sağlayacak eylemlere ağırlık verilmektedir. Ayrıca eylemlerin merkezinin İstanbul olması, hareketin tanınırlığı, daha çok ses getirmesi ve mücadelenin medya aracılığıyla daha geniş kitlelere duyurulması açısından da önem taşımaktadır.

Ocak 2012 tarihinde Türkiye’nin farklı bölgelerinden 99 farklı dernek ve kuruluş, platform çatısı altında yaşam alanlarını ve yaşamı savunan mücadelelerin birleştirilmesi amacıyla bir araya gelmiştir. Mücadeleler Birleşiyor Forumu Sonuç Bildirgesi’nde forum katılımcıları arasında yer almayan mücadelelerin de desteklendiği belirtilirken, hükümete karşı açıkça tavır alınmaktadır. “*AKP iktidarının; yapısal dönüşümler, yasal düzenlemeler, kanun hükmünde kararnamele sermayenin doğayı talan etmesinin önündeki tüm engelleri kaldırmaya çalıştığını, bu nedenle, halkın hukukunu direnişin içinde kurmamız gerektiğini ve bu*

¹¹⁶ Bu kurumlar arasında emek ve meslek örgütleri, siyasi partiler, çeşitli dernek ve sivil toplum kuruluşları yer almaktadır. TMMOB İstanbul İl Koordinasyon Kurulu, Platform’un sekretaryası görevini yürütmektedir.

saldırıların ancak bu yolla engellenebileceğini biliyoruz” ifadesi kullanılarak halkın haklarını savunması için direnişin önemine değinilmiş ve halkın örgütlü mücadelesinin önemi de vurgulanmıştır. Bu çerçevede suyu ticarileştiren HES gibi, özel şirketlere tanınan kullanım hakkı gibi uygulamaların yanında termik ve nükleer santral inşaatları, tarım alanlarındaki bozulma, GDO kullanımı gibi sermaye artırımına katkı sağlayan tüm faaliyetlere karşı mücadele içinde olunduğu dile getirilmiştir. Bildirgenin asıl önemli yanı ortak mücadelenin ve dayanışmanın önemini vurgulamasıdır (STHP, 2012).

3.1.4.8 Türkiye Örneğinde Suyla İlgili Toplumsal Hareket Değerlendirmesi

İmparatorluktan Cumhuriyet’e geçiş sürecini farklı siyasal ve toplumsal çalkantılar ile yaşayan Türkiye’de ara rejimler ile aksayan demokrasinin kurulma süreci hala devam etmektedir. Geleneksel toplum yapısının devlet otoritesine karşı gelme konusunda çekinceleri ile devletin, karar alma süreçlerinde halkın katılımını geri planda bırakması demokrasinin içselleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Ülke geçmişte etkili toplumsal mücadelelere sahne olmasına karşın 12 Eylül döneminin siyasal ve askeri baskısı sonucunda 1970’lerdeki örgütlülük ve toplumsal bilinç düzeyini tekrar yakalayamamıştır. Toplumun örgütlülük bilincinden yoksunluğu yanında sivil toplum örgütlerinin bölünmüş yapısı, ortak mücadele ilkelerinin benimsenmesindeki zorluklar Türkiye’de katılımın sınırlı kalmasında etkili olmaktadır. Buna karşın 1990’lı yıllardan itibaren toplumsal dinamikler canlanmaya ve yerel toplumsal mücadeleler hız kazanmaya başlamıştır. 2000’li yıllarda ise yerel düzeyde öne çıkan HES karşıtı hareketler ulusal düzeyde duyarlılık sağlayan mücadele örneği sergilemektedir.

Türkiye’de 1980’li yıllarda başlayan neoliberal yeniden yapılanma sürecinin 2000’li yıllarda tekrar hız kazanması devleti yeniden yapılandırarak düzenlemeleri gündeme getirirken, bu dönüşüm su yönetiminde de yansımaları bulmuştur. Yasal düzenlemeler ile yerel yönetimlerin su özelleştirilmesi konusunda karar alması kolaylaştırılmıştır. Ayrıca dış finansman imkanının teşvik edilmesi suyla ilgili politikalarda özel sektörün rolünü arttırmaya yardımcı olmaktadır. Merkezi düzeyde ise DSİ su yönetiminde en yetkili kurum olma sıfatını korumasına karşın bağlı olduğu bakanlık yapılanmasında yaşanan değişimler ve su konusunda sorumlu başka birimlerin de varlığı yetki karmaşasına neden olabilmektedir. Bunun yanında 2011 yılındaki değişikliklerle HES’lerle ilgili konularda kurumun yetkilerinin arttırılması su politikaları içinde bu konuya ağırlık verildiğinin de bir göstergesidir. Suyla ilgili yapılan son düzenlemelerde hükümetin KHK yolunu benimsemesi, yasama sürecinde TBMM’nin dışarıda

birakılarak doğrudan yürütmenin kararı ile, demokrasinin konsensüs ilkesinin geri plana atıldığı bir düzenlemeye gidildiğini de ortaya koymaktadır.

Ülkedeki su mevzuatı, su kaynaklarının kamu malı statüsünü ortaya koymasına karşın, uluslararası kuruluşların önerileri, hükümet politikaları doğrultusunda suyun ticari boyutunun ön plana çıktığı görülmektedir. Hükümetler su yönetiminde özel sektörün rolünü arttıracak, HES inşaatlarının önünü açacak projeleri desteklerken, su hakkı muhalif hareketlerin temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu durumda aslında hükümet, su hakkı oylamasında çekimser kalarak kendi politikalarıyla çelişmemiştir; fakat en temel insani haklardan birini yok sayabilmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin 3. Dünya Su Forumu için hazırladığı raporda sivil toplum katılımının yer almaması, su hakkı için mücadele eden toplumsal hareketlere karşı da duyarsız kalınacağına bir göstergesidir.

Ülkedeki su politikaları ve yönetiminde neoliberal etkinin yansımaları bazı belediyelerin su hizmetlerini özelleştirmesi ve HES inşaatlarına hız verilmesidir. Su özelleştirmeleri, tüm dünyadakine benzer şekilde, daha iyi ve kaliteli hizmet sunmak şeklinde gerekçelendirilmiştir. Toplumun su özelleştirmelerine tepkisi hukuki yollara başvurmak ve imza kampanyaları düzenlemek yönündedir. Türkiye'de su özelleştirmelerinin doğrudan suya erişime engel oluşturmaması nedeniyle yoğun kitlesel tepkiler gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca Antalya'da olduğu gibi özelleştirme uygulamasından geri dönülen örnekler de mevcuttur. Buna karşın HES inşaatlarının yerel halkın yaşamını doğrudan etkilemesi ve geri döndürülemez zararlara yol açması kitlesel tepkileri yoğunlaştırmıştır.

2000'li yıllarda hızlanan HES inşaatlarının temel gerekçesi hükümet yetkilileri tarafından ülkenin enerji ihtiyacının karşılanması için temiz enerji olarak kabul edilen hidroelektrik gücünden yararlanmak olarak dile getirilmektedir. HES karşıtı toplumsal hareketler ise bu iddiaya karşı çıkarak, HES'lerin yaratacağı yıkımın yararlarından daha büyük olduğunu, inşaatın tüm yaşam alanlarını, sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetlerini etkileyeceğini, suya erişimlerinin kesileceğinin savunmaktadır. Ilısu Barajı ve Fırtına Vadisi için başlatılan mücadeleler HES yapılması planlanan diğer bölgeler için de örnek olmuştur. Türkiye'nin farklı bölgelerinde HES karşıtı toplumsal hareketlerin başlatılmasında meslek kuruluşları ve sendikaların rolü önem taşımaktadır; bunun yanında köylülerin, özellikle kadınlar ve gençlerin, mücadeleyi benimsemeleri hareketlerin etkililiğini arttıran unsurlardır.

Hareketlerin benzer talepler ve yöntemlerle mücadele ettiği görülmektedir. Kendi yaşam alanlarıyla iç içe olan inşaat alanlarında doğrudan eylem düzenlemek en yaygın repertuar

örneğidir; bu çerçevede HES inşaat alanını işgal etmek, iş makinelerini bölgeye sokmamak, kent merkezinde gösteriler ve imza kampanyaları düzenlemek gibi temel eylem yöntemleri (repertuar) kullanılmaktadır. Hareketler seslerini duyurmak için medyayı ve internet gibi yeni iletişim yollarını kullanabilmektedir; fakat Türkiye'deki köy şartları dikkate alındığında doğrudan internet kullanımının ne kadar yaygın olduğunu belirlemek zorlaşmaktadır.

HES karşıtı hareket için hukuk mücadelesi de büyük önem taşımaktadır. Mahkeme kararları, halkın muhalefetine haklılaştıran gerekçeler ortaya koymaktadır. Yürütmeyi durdurma kararları alınmasına karşın, HES inşaatları sürdürülebilmektedir. Bu durum rant hırsıyla hareket eden kesimlerin toplumsal talepler, ekolojik yıkım, sosyo-ekonomik kayıplar gibi gerekçeleri dikkate almadan hareket edebildiğini ve hukuk kurallarını hiçe sayabildiğini de göstermektedir. Ayrıca mahkeme kararlarında temel alınan sit alanları ile ilgili düzenlemenin değiştirilmesi iktidarı elinde bulunduran gücün, kendi politik ve ekonomik görüşleri doğrultusunda, toplumsal talepleri geri planda tutarak, hukuki düzenlemeleri yönlendirebildiğini de göstermektedir.

Türkiye'deki HES karşıtı hareketlerin kuramsal olarak kolektif davranış çerçevesinde ele alınması mümkündür. Köylülerin kentlilerle bir arada, ortak bir akıl oluşturacak şekilde, HES'lere karşı mücadele içine girmeleri kolektif davranışın bir yansımasıdır. Kolektif davranış, modernleşme paralelinde ele alınan bir kavramdır; hareketlerin modern kültürün ve toplumun özellikleri yansıttığı ön kabulü çerçevesinde Türkiye'nin geleneksel bağlarını koruyarak modernleşme sürecini yaşaması, toplumda eylem ve örgütlülük bilincinin yüksek olmaması hareketlerin de gevşek bir yapı içinde ve planlı olmaktan çok spontane gelişmesinde etkili olmuştur.

HES karşıtı hareketlerin, devlet güçlerine direnmekten çekinmemelerine karşın, HES politikasının yürütücüsü hükümete karşı seçim yoluyla demokratik tepkilerini göstermemeleri de "free rider" yaklaşımı çerçevesinde açıklanabilir. Toplumsal hareket katılımcıları yaşamlarını tehdit eden bir girişime karşı rasyonel tercihleri ile eylem içinde yer alabilmektedir. Buna karşın eylemcilerin elde edeceği kazanımlardan yararlanmayı bekleyerek hareket içinde yer almayan kesimlerin sayısının daha çok olduğu tahmini de yapılabilir. Bu durum için yapılabilecek bir diğer yorum ise kitlelerin, politikalarından memnun olmadıkları hükümeti düşürmesine imkan tanıyan demokratik haklarının ve bu hakkın gücünün bilincinde olmadıklarıdır. Bu çerçevede iktidarların toplumun taleplerine duyarlılığının artması ve katılımcı demokrasi ilkelerini hem iktidarın hem toplumun içselleştirmesi de toplumsal hareketlerin sonuç elde etmesinde etkili olacak unsurlardır.

Bunun yanında Türkiye'deki HES karşıtı toplumsal hareketlerin en önemli eksikliği küresel bağlantılarının yetersiz olmasıdır. Ilısu Barajı karşıtı mücadele dışında, dünyadaki farklı baraj karşıtı hareketlerle iletişime geçen örgütlü bir yerel mücadele bulunmamaktadır. Küreselleşme karşıtlığı çerçevesinde değerlendirilebilecek toplumsal girişimlerin parçalı yapısı da göz önüne alınarak, Türkiye'deki toplumsal hareketlerin küresel "çokluk"a eklemelenememesine dikkat çekilebilir. Bu durum, su politikalarının temelindeki neoliberal etkinin anlaşılmasında sorun yaşandığının, farklı hareketlerin birliğine gereken önemin verilmediğinin de göstergesidir. Ayrıca çokluğun demokrasi projesi çerçevesinde, Türkiye'de bu yönde toplumsal bir hareketin bulunmaması yönetimin politikalarında direktmesini kolaylaştıran bir unsurdur.

Türkiye'de HES inşaatları hızla yaygınlaşmaktadır; bu durum başlatılan mücadelelerin hukuk zaferlerine karşın yönetimin kararlarını değiştirmede etkili olamadığını göstermektedir. HES karşıtı hareketlerin toplumsal talepleri yönetime kabul ettirecek baskıyı oluşturmada yetersiz kalmasında etken, mücadelenin farklı örgütler aracılığıyla sürdürülmesi ve yerel mücadeleler arasında ortak eylem gerçekleştirilmesini sağlayacak koordinasyonun eksikliğidir. Ulusal düzeyde tek bir çatı örgütün eksikliği hareketler arasında birliğin sağlanmasını zorlaştırmakta, aynı zamanda etkili mücadele yürütülmesini güçleştirmektedir. Suyun Ticarileşmesine Hayır Platformu, bu yönde atılmış önemli bir adım olmasına karşın daha geniş bir zeminde ulusal çapta bir toplumsal mücadelenin örgütlenmesi önem taşımaktadır. Bu örgütlenmenin gerçekleştirilmesi küresel ağlarla iletişime geçilmesi ve farklı yerelliklerdeki hareketlerle etkileşimin artırılması yönünde de etkili olabilecektir.

3.1.5 Dört Ülkenin Suyla İlgili Toplumsal Hareketler Bağlamında Karşılaştırması

Çalışmanın bu bölümünde farklı tarihsel, siyasal, ekonomik ve sosyal özelliklere sahip dört ülke irdelenmiştir. Fransa, Bolivya, Hindistan ve Türkiye'nin siyasal yapıları, ekonomik durumları ve ekonomi politikalarındaki değişim, toplumsal yapılarının temel özellikleri ve örgütlülük düzeylerinin görülebilmesi için Tablo 3.1. oluşturulmuştur. Bunun yanında ülkelerdeki su politikalarındaki değişim de tabloya yansıtılan bir diğer unsurdur.

Fransa, Bolivya, Hindistan ve Türkiye'nin farklı yönetim yapılarına ve toplumsal özelliklerine karşın ortak noktaları 1980'li yıllardan itibaren neoliberal politikaların etkisi ile ekonomik ve idari yapılarında önemli değişimler/dönüşümler geçirmeleridir. Bu bağlamda dört ülkede de su politikalarına doğrudan yansıtılacak özelleştirme süreci yaşanmıştır. Ülkelerde suyla ilgili politikaların önceliği değişmektedir. Örneğin Fransa suyu ortak miras olarak tanıyan ve kamusal örgütlenmenin ağırlık taşıdığı bir ülke olsa da su hizmetlerinin

özelleştirilmesine olanak tanıyan kamu-özel ortaklığı uygulamasının da başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bolivya’da ise 2005 yılına kadar su yönetiminde özel sektörün rolü ön plandayken siyasal değişim su politikalarında da yansımaları bulmuş ve suya erişimin anayasal hak olarak tanınmasına varacak süreç başlamıştır. Hindistan örneğinde ise su politikaları kalkınma politikaları paralelinde şekillenmektedir; eyaletler arası su anlaşmazlıklarının söz konusu olduğu ülkede devletin rolü belirleyici konumdadır. Türkiye’de de devlet kurumlarının su politikalarının belirlenmesinde ağırlığı ön plandadır; bunun yanında iktidar değişikliklerinin su politikalarında, özel sektörün rolünü güçlendirecek şekilde değişime yol açtığı da görülmektedir.

Ülkelerin ortak noktası, su yönetimindeki değişimin yansıması olan uygulamaların yarattığı tepkidir. Tepki doğuran politikalar ülkelere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu çerçevede Grenoble ve Cochabamba örneğinde su hizmetlerinin özelleştirilmesi toplumsal hareketlerin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Hindistan ve Türkiye’de de su hizmeti özelleştirmeleri toplumsal tepkiye neden olmaktadır; buna karşın bu çalışmada daha geniş katılımı toplumsal hareketler yaratmaları dikkate alınarak baraj inşaatlarına karşı gelişen hareketler ele alınmıştır. Tepki doğuran bu değişimlerin ortak noktası küresel aktörlerin tavsiyeleri ile uyumlu şekilde uygulamaya konmalarındadır. Büyük su şirketlerine ev sahipliği yapan Fransa’da, şirketlerin siyasal bağlantıları yoluyla doğrudan yönetimin kararlarına etki edebildiği görülmektedir; diğer ülkelerde ise Dünya Bankası kredi ön koşulu olarak su yönetiminde değişimi şart koşabilmektedir. Bunun yanında küresel bağlamda uluslararası kuruluşların ve küresel aktörlerin tavsiyeleri de su politikalarındaki değişimi destekler niteliktedir.

Tablo 3.1 Ülkelerin Siyasal, Toplumsal, Ekonomik Yapısının Karşılaştırması

	FRANSA	BOLİVYA	HİNDİSTAN	TÜRKİYE
Siyasal yapı	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Üniter yapı, desantralize sistem, ➤ Yarı başkanlık sistemi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Üniter devlet, çok ulusluluk vurgusu, ➤ Başkanlık sistemi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Federal devlet, merkezi yapılanma, ➤ Parlamenter sistem 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Üniter devlet, merkezi yapılanma, ➤ Parlamenter sistem
Ekonomi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Gelişmiş ekonomi (hizmet sektörü), ➤ Neoliberal politikaların etkisi 1980'lerde özelleştirmeler 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Az gelişmiş ekonomi, ➤ Neoliberal politikalar ile 1980'lerden itibaren özelleştirmeler 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Gelişmiş ekonomi (bilişim sektörü), ➤ Kalkınma politikaları, 1990'larda özelleştirme 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Gelişmekte olan ekonomi, ➤ Neoliberal yeniden yapılanma süreci ve 1980'lerden itibaren özelleştirmeler
Toplumsal yapı	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sınıf bilinci yüksek, sınıflar arasında fark az, ➤ Örgütlü toplum ➤ Grevler yoluyla toplumsal tepkinin dile getirilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Mestizo-créole ayrımı, yerlilerin yönetimde geri planda kalması; ➤ Toplumsal eşitsizlik; ➤ MAS ile değişim 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kast sistemi ve dokunulmazlar; ➤ Toplumsal eşitsizlikler ve yoksulluk yaygın 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Toplumsal bilincin geri planda kalması; ➤ Otoriteye bağlılık, katılım yönünde isteksizlik
Örgütlülük	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sendikalar aktif ➤ Toplumda katılım bilinci yüksek 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sendikaların geçmişten gelen aktif mücadelesi; ➤ Koka üreticileri, yerlilerin kimlik mücadelesi, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Siyasi partiler aktif; ➤ Dışlanan kesimlerin politik mücadelesi, ➤ Yolsuzluk karşıtı eylemler 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Askeri darbe öncesi toplumsal hareketlilik; ➤ Örgütlülük düşük seviyede, ➤ Uzlaşma kültürü gelişmemiş
Su politikaları	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kamu-özel ortaklığının ilk örnekleri; ➤ Kamusal örgütlenme yaygın, ➤ Su hakkı yasalaşmamış; ➤ BM'deki oylamada olumlu oy ➤ AB etkisi ile su yönetiminde değişim 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Özel sektör ön planda; ➤ 2005 sonrası devletin belirleyiciliği; ➤ Su hakkının anayasada yer alması; ➤ BM'e öneriyi taşıyan ülke ➤ Dünya Bankası altyapı projelerine destek şartı olarak su özelleştirmesini öne sürmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Devletin kalkınma politikaları paralelinde su politikası; ➤ Eyaletler arası su anlaşmazlıkları önemli sorun, ➤ BM'deki oylamada olumlu oy ➤ Baraj inşaatlarına Dünya Bankası desteği 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Devlet kurumları planlama sürecinde aktif; ➤ Özel sektörün ön plana çıkması (HES inşaatları ve su hizmeti sunumunda); ➤ BM'deki oylamada çekimser ➤ Dünya Bankası'nın yerel yönetimlerin su özelleştirmesini teşviki

Örnekler çerçevesinde öne çıkan bir diğer ortak nokta ise Fransa örneği haricinde tüm ülkelerde suya erişimin kesilmesi gibi yaşamsal bir çıkara yönelik tehdit algısının toplumsal hareketi tetikleyici rol oynamasıdır. Bolivya’da kent çeperinde yaşayan yerlilerin kendi inşa ettikleri su kanallarını kullanamamaları, düşük gelirli kesimlerin ödeyemedikleri yüksek faturalar nedeniyle sularının kesilmesi; Hindistan’da baraj inşaatı nedeniyle evlerini ve geleneksel yaşam alışkanlıklarını kaybedenler, yeni yerleşim alanlarında suyla bağlantısı kesilenler; Türkiye’de baraj inşaatları nedeniyle kuruyan dereler, ekonomik ve sosyal faaliyetler için bu kaynaklardan yararlananların kayıpları suya erişimi ve yaşam hakkını doğrudan etkileyen unsurlardır. Bu nedenle ortaya çıkan toplumsal hareketlerin temel dayanaklarından birini su hakkı oluşturmaktadır. Bolivya 2009 yılında su hakkına Anayasa’ında yer vererek ve BM’de de su hakkının insan haklarının parçası olarak kabul edilmesini sağlayarak bu eğilimin değiştirilmesi yönünde önemli bir adım atmıştır. Fransa Hindistan ve Türkiye’de bu hak yasal olarak tanınmamaktadır; bunun yanında Türkiye BM Genel Kurulu’ndaki oylamada çekimser oy kullanması ile olumlu oy veren diğer iki ülkeden farklılaşmaktadır. Bu da Türkiye’de siyasal anlamda su hakkı konusunda duyarlılığın diğer örneklere göre geri planda kaldığını göstermektedir.

İncelenen olayların bir diğer ortak noktası da küresel mücadeleye girişilmesi ve diğer yerel hareketler için örnek oluşturmalarıdır. Fransa gibi kamu-özel ortaklığının çıkış yeri olan ülkede kamusal yönetime geri dönülmesi; Bolivya’da halkın –kentliler ve köylüler bir arada- ortak direnişi ve kararlılığı ile özelleştirme uygulamasından vazgeçilmesi; Hindistan’da yaşamlarını doğrudan etkileyecek barajlar konusunda politik ve toplumsal olarak dışlanan kesimlerin dahi hakları için otoriteyle mücadeleden çekinmemesi dünyanın farklı bölgelerinde benzer taleplere sahip hareketleri etkileyecek semboller haline gelirken; küresel duyarlılığın sağlanmasında da rol oynamışlardır. Türkiye’de ise dünyaya örnek oluşturacak bir toplumsal hareket mevcut değildir; buna karşın Türkiye’ye ülke incelemeleri içinde yer verilmesinin nedeni mevcut tepkiler ile toplumsal hareketlerin gelişmesine karşın sonuç alınamamasının irdelenerek değişim için gerekli unsurların ortaya konulması arayışından kaynaklanmaktadır.

Dört ülkenin toplumsal ve siyasal yapılarındaki tarihsel özelliklerinin de etkisi ile ortaya çıkan farklılık temelde benzer argümanları paylaşan ve benzer amaçlarla mücadele eden suyla ilgili toplumsal hareketlerin farklılaşmasına neden olmaktadır. Tablo 3.2.’de dört ülkede örnek alınan olaylar toplumsal hareketin örgütlenmesinde öne çıkan örgütler, temel talepleri, kullandıkları eylem yöntemleri ve elde ettikleri sonuçlar bir arada görülebilmektedir. Bu bağlamda ele alınan toplumsal hareket örneklerini tarihsellik, kuramlar ve elde edilen sonuçlar çerçevesinde karşılaştırmak mümkündür.

Tablo 3.2 Ülkelerdeki Suyla İlgili Hareketlerin Karşılaştırması

	FRANSA	BOLİVYA	HİNDİSTAN	TÜRKİYE
Örnek olay	➤ Grenoble su hizmetlerinin özelleştirilmesi	➤ Cochabamba su hizmetlerinin özelleştirilmesi	➤ Narmada Vadisi baraj projeleri	➤ HES inşaatları
Temel örgütler	➤ ADES (siyasi) ➤ Eau-Secour (sivil)	➤ Coordinadora (çatı örgüt)	➤ Narmada'yı Kurtarma Hareketi (çatı örgüt)	➤ Derelerin Kardeşliği Platformu
Talepler	➤ Özelleştirmede n vazgeçilmesi, ➤ Yolsuzluklarla mücadele, ➤ Kamusal yönetime geri dönüşü	➤ Özelleştirmeye son verilmesi, ➤ Özel şirketin kentten ayrılması	➤ Baraj projesinin durdurulması, ➤ Projeden etkilenen halkın kayıplarının giderilmesi	➤ HES projelerinden tamamen vazgeçilmesi
Yöntem	Hukuki mücadele	Sokak gösterileri, kitlesel eylem, direniş	Kentlerde ve inşaat alanında eylemler; kitlesel intihar tehdidi	Hukuki mücadele, şantiyeleri işgal, iş makinelerine direniş, toplu nöbet
Sonuçlar	➤ Özelleştirmenin iptali; ➤ Özelleştirme kararı alan belediye başkanının yolsuzluk nedeniyle hapis cezası alması, ➤ Kamusal yönetime geri dönüş, örgütler denetim sürecinde aktif	➤ Özelleştirmenin iptali; ➤ Kamusal yönetime dönüş, eski dönemde yerleşen yolsuzluk ve iletişimsizliğin devam etmesi; ➤ Coordinadora denetim sürecinde rol oynuyor; asıl amacı başka neoliberalizm karşıtı hareketlere destek olmak, deneyimlerini paylaşmak	➤ Yüksek Mahkeme, ekonomik ve ulusal gerekçelerle baraj projesinin devamı yönünde karar alıyor; ➤ Örgütlerin mücadeleye devam etmesi, ➤ Uluslararası ağ oluşturarak desteklerini arttırmak	➤ İdare Mahkemelerinin yürütmeyi durdurma ve iptal kararları; ➤ Baraj inşaatların devam etmesi; hükümetin bu yöndeki politikasını sürdürmesi, ➤ Yerel mücadeleye devam edilmesi; ➤ Ulusal ortak hareket eksikliği
Kuramsal Yaklaşım	Yeni Toplumsal Hareketler	Çokluk	Çatışmacı Politika	Kolektif Davranış

Ülkelerdeki Toplumsal Hareketlerin Tarihselliği:

Fransa, toplumsal dinamiklerin hareketliliği açısından önemli bir geçmişe sahiptir; tarihsel süreç içinde özellikle Fransız Devrimi'nin yarattığı kutuplaşma ve işçi sınıfının eylemleri ülkede toplumsal hareketlerin aktifliğini ortaya koymaktadır. Örgütlü toplumsal mücadele, demokrasinin ve sivil kontrol mekanizmalarının işlerliğinin sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda Grenoble'daki su özelleştirmesi örgütlü kesimlerin girişimi ile toplumsal tepkiyi harekete geçirmiştir. Ayrıca toplumun hukuk sistemine olan güveni, hukuki mücadelenin birincil yöntem olarak benimsenmesinde önemli rol oynamıştır.

Bolivya, yıllarca baskıcı rejimlerle yönetilen ve demokratik sistemin yerleşmesinde sorunlar yaşayan bir ülke olmasına karşın toplumsal dinamiklerin hareketliliği ile farklı bir

noktada yer almaktadır. Örgütlü işçi sınıfının mücadeleleri ülkedeki toplumsal hareketler için taban oluşturmaktadır; bunun yanında kimlik politikaları çerçevesinde bir araya gelen yerlilerin ve kadınların mücadeleleri de bu tabanı güçlendirmektedir. Cochabamba'daki su özelleştirmesi farklı toplumsal hareket dinamiklerinin tek bir çatı altında, ortak bir amaç için mücadele edebildiğini göstermiştir. Siyasal yapının anti-demokratik uygulamalarına karşı toplumda demokrasi bilincin yerleşmesi ile tabandan gelen bir katılımcı demokrasi hareketi yaratılabildiği; bu hareketin siyasal yapının değişimini de içeren daha kapsamlı bir amaç için mücadeleyi de etkileyebildiği görülmüştür.

Hindistan siyasal ve toplumsal mücadele ile bağımsızlığını kazanan bir ülke olmasına karşın bu süreçte toplumsal yapıdaki derin farklılaşmanın yarattığı eşitsizlikler ortadan kaldırılamamıştır. Özellikle kast sistemi ve ona bağlı olarak dışlanan kesimlerin varlığı yasal düzenlemelerle gevşetilmeye çalışılsa da geleneksel düzeni tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmamıştır. Ülkedeki etnik ve dinsel farklılıkların yarattığı çatışmalar, birliği korumak isteyen merkezi hükümetin sert önlemler almasına neden olmaktadır. Buna karşın alt kastlar ve dışlanan kesimler de toplumsal ve siyasal mücadele içinde yer alabilmek için örgütlenmenin önemine farkına varmışlardır. Ülkedeki kalkınma projesinin önemli bir parçası olan baraj inşaatlarına karşı gelişen tepkilerde de bu kesimlerin örgütlülüğü toplumsal hareketin etkililiği açısından önem taşımaktadır. Kentliler, üst kastlara mensup insanlar, köylüler, alt kastlar ve dışlananlar yaşamlarını doğrudan tehdit eden bir konuda ortak bir toplumsal hareket yaratabilmiştir. Hareketler merkezi ve yerel hükümetlerin sert önlemleri ile karşılaşmalarına, hukuki mücadeleleri kesintiye uğramasına karşın amaçlarını gerçekleştirmek için küresel etki yaratacak girişimlerle mücadeleye devam etmektedir.

Türkiye ise demokrasinin ara rejimlerle kesintiye uğradığı, toplumsal hareket tabanının bastırıldığı ve örgütlü toplum yapısının gelişmediği bir örnektir. Buna karşın devlet politikası haline gelen HES inşaatları toplumsal hareket dinamiklerinin etkisiz olduğu bir ülkede önemli bir toplumsal hareket yaratmıştır. Hareketin ortaya çıkışında ülkedeki örgütlü kesimi temsil eden sendikaların ve meslek kuruluşların rolü bulunmasına karşın inşaatlardan doğrudan etkilenecek, geleneksel yapıları içinde örgütlülüğünden uzak kesimlerin katılımı ve mücadeleyi benimsemeleri hareketin etkisini arttıran unsur olmuştur. Bu durum yaşamları doğrudan tehdit edilen kesimlerin toplumsal mücadelenin ve direnişin önemini kavradıklarını göstermektedir. Yerel hareketlerin etkililiğine ve mahkemelerin mücadelenin haklılığını onaylayan kararlarına karşın hükümetin, HES inşaatlarının önünü açacak düzenlemelere imza atması, toplumsal taleplere duyarsızlığını ortaya koyan bir durumdur. Buna paralel bir diğer nokta ise toplumsal hareketlerin hükümetin su politikasına direnmesine karşın seçimler yoluyla siyasi iktidarı

değiştirme gücünü kullanamamasıdır; bu da demokrasi bilincinin ve sivil denetim hakkının hükümette de toplumda da yerleşmediğini göstermektedir.

Toplumsal Hareket Kuramları Çerçevesinde Değerlendirme:

Dört ülke de temelde Politik Süreçlerin Analizi yaklaşımının benimsediği yöntem çerçevesinde incelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle ülkedeki politik sistemin açıklığı ile bağlantılı olarak politik olanakların ve toplumsal hareketlerin tarihselliğinin suyla ilgili hareketlerin ortaya çıkışına etkisi irdelenmiştir. Ayrıca ülkelerin kamusal su yönetimlerinde ve su politikalarında yaşanan değişimin nedenleri ve bu değişim ile toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı arasındaki bağlantı da bu çerçevede ele alınmıştır. Politik Süreçlerin Analizi doğrultusunda, ortaya çıkan toplumsal hareketlerin yürüttükleri kampanyanın temel dayanakları ve tepkilerini ortaya koyarken kullandıkları repertuar da incelenmiştir. Bu bağlamda dört ülkede de imza kampanyası, oturma eylemi, kitlesel gösteri, hukuki mücadele gibi benzer yöntemlerin benimsendiği görülürken; Bolivya’da sert önlemlere karşı direnişin güçlendirilmesi, Hindistan’da açlık grevleri ve boğulmayı göze alma gibi toplu intihar tehditleri, Türkiye’de inşaat alanında kamp kurma gibi örnekler yerel hareketlerin kendilerine özgü yöntemlerle repertuarı genişletebildiğini göstermektedir. Bunun yanında dört ülkede de toplumsal ittifakların genişletilmesi ile hareketin güçlendiği ve farklı kesimlerin katılımı ile mücadelenin etkisinin arttığı gözlenmiştir.

Bununla birlikte ülkelerin siyasal ve toplumsal farklılıkları, örnek olaylarda gelişen toplumsal hareketlerin farklı kuramsal temellere dayanılarak ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Aslında dört örneğin de genel bir bakış açısıyla Yeni Toplumsal Hareketler bağlamında değerlendirilmesi mümkündür; fakat örnek olayların genel dinamiklerindeki nüanslar, kuramsal temelde de farklı açıklamaların mümkün olabileceğini göstermiştir. Fransa ekonomik olarak gelişmiş bir ülke olmasının yanında toplumsal duyarlılığın ve demokrasi bilincinin yüksek olduğu bir örnektir; post-endüstriyel toplum özelliklerini içinde barındıran Fransa’nın Grenoble kentindeki toplumsal hareketin Yeni Toplumsal Hareket Kuramı çerçevesinde ele alınması uygun görünmektedir. Bunun yanında Bolivya’daki hareketin de Yeni Toplumsal Hareketler bağlamında değerlendirilmesi mümkün olmakla birlikte ülkenin post-endüstriyel aşamaya geçmemesi ve katılımcılar arasındaki çeşitliliğe karşın ortak amaçlar çerçevesinde ve sistemi sorgulayacak şekilde bir araya gelenebilmesi nedeniyle hareketin Çokluk yaklaşımı çerçevesinde ele alınmasının doğru olacağı düşünülmüştür.

Hindistan örneğinde ise baraj karşıtı hareketin farklı kesimleri bir araya getirmesi ve küresel bir etki yaratabilmesi dikkate alınarak Çokluk bağlamında bir değerlendirme yapılması mümkün olmakla birlikte, geniş çaplı bir sistem eleştirisinin yapılmaması bu yaklaşım yerine Çatışmacı Politika yaklaşımının tercih edilmesine yol açmıştır. Ayrıca ülkedeki diğer baraj karşıtı hareketlerin taleplerini etkileyecek bir etkileşim yaratılması ve otoriteye direnme, çatışmacı politikanın unsurları ile uyumluluk göstermektedir. Bu bağlamda Hindistan örneğinden hareketle neden Türkiye'deki toplumsal hareketin Çatışmacı Politika yaklaşımı çerçevesinde ele alınmadığı sorgulanabilir. Türkiye'deki toplumsal harekette de yerel mücadeleler arasında etkileşim mevcuttur ve otoriteye direnme söz konusudur. Buna karşın Türkiye'deki toplumsal hareketin toplumsal bilinçten çok toplumsal refleksin yansması olması, toplumsal ve siyasal yapının gelişmesindeki aksaklıkların toplumsal harekete de yansması Kollektif Davranış yaklaşımının benimsenmesinde etkili olmuştur.

Hareketlerin Elde Ettiği Sonuçlar:

Örnekler çerçevesinde toplumsal hareketlerin yarattıkları sonuçlar ülkelerin siyasal yapısı ve toplumsal hareketlerin tarihselliği ile yakından ilgilidir. Fransa örneğinde toplumsal mücadeleler ile şekillenen siyasal yapı ve demokratik sistem Grenoble'da ortaya çıkan toplumsal hareketin etkili sonuçlar elde etmesinde önemli rol oynamıştır. Ülkedeki yasal düzenlemeler Grenoble'daki su özelleştirmesi kararının siyasal aktörler ve su şirketi arasındaki yakın ilişkilerden kaynaklanan yolsuzluğun ortaya çıkarılmasına ve sorumluların cezalandırılmasına imkan tanımaktadır. Bu çerçevede toplumsal hareketin hukuki mücadelesi, oluşturduğu kamuoyu ve yarattığı toplumsal farkındalık hem özelleştirme uygulamasına son verilerek kamusal yönetime geri dönülmesi hem de yerel yönetimin değişmesi gibi etkili sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca hareketin temsilcilerinin kamusal yönetim içinde oluşturulan katılımcı mekanizmalar içinde yer alması, sivil denetimin sürdürüldüğünü göstermektedir.

Bolivya örneği, baskıcı yönetimlerin hakim olduğu ve katılımcı yönetim anlayışının yaygın olmadığı bir ülkede, örgütlü toplumsal dinamiklerin farklı kesimlerin katılımı ile genişletilen bir toplumsal hareket yaratarak, kararlı bir mücadele sergilenebileceğini ortaya koymaktadır. Cochabamba'daki toplumsal hareket yönetimin ağır baskısına ve şiddet içeren müdahalesine karşılık direniş göstererek, amaçlarına ulaşmak ve taleplerini yerine getirmekte kararlı olduğunu göstermiştir. Bu çerçevede Cochabamba'da su özelleştirmesi kararından geri dönülerek kamusal yönetim modelinin benimsenmesi ve bu model içinde, aksayan yanlarına karşın, sivil katılıma imkan tanınması hareketin yarattığı en önemli sonuçlardan biridir. Ayrıca ülkedeki diğer mücadelelerle dayanışmanın vurgulanması, neoliberalizm eleştirisi ve

dünyanın farklı bölgelerindeki hareketler için örnek oluşturması Cochabamba Su Savaşı'nın sonuçlarının yeni toplumsal hareketlerin doğmasında etki ettiğini göstermektedir. Cochabamba, demokrasi mücadelesinin parlamenter sistem içinde sürdürülebileceği gibi yeni bir demokratik düzen için sokaklara da dökülmenin gerekli olduğunu (Andersson, 2008, s. 4) ortaya koymaktadır.

Hindistan örneği, toplumsal farklılıkların ulusal birlik ve merkezi devletin gücü ile bastırılmaya çalışıldığı ülkede yaşamı doğrudan tehdit eden faaliyetlerin örgütlenmeyi ve toplumsal tepkiyi yönlendirecek hareketlerin ortaya çıkışını sağladığı görülmüştür. Bu bağlamda merkezi devlet tarafından ulusal kalkınma politikaları içinde ön planda tutulan baraj inşaatları kentli, köylü ve dışlanmış kesimlerin yarattığı toplumsal hareket ile durdurulmaya çalışılmıştır. Narmada Vadisi'ndeki hareketin yürüttüğü hukuki mücadele sonucunda, mahkeme baraj inşaatının devam etmesi yönünde karar vermiştir; bu ekonomik çıkarı toplumsal çıkarın üzerinde tutan bir karardır ve bilimsel gerçeklerle dayanılarak barajların yaratacağı (toplumsal ve ekolojik) olumsuzluklar ortaya konulmasına karşın barajların ulusal çıkarlar için gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu karar toplumsal hareketin sonuçsuz kaldığı anlamını taşımamaktadır; mücadele önemli bir yerel ve ulusal kamuoyu yaratarak, toplumsal duyarlılığı artırmıştır. Ayrıca toplumsal ve siyasal olarak dışlanan kesimlerin hakları için mücadele etmesini ve örgütlenmelerini sağlamıştır. Bunun yanında ulus-ötesi boyuta taşınması, Hindistan deneyiminden hareketle baraj karşıtı küresel hareket içinde aktif olarak yer alınması ulusal politikaların küresel etkiyle şekillendiği süreçte ulus-ötesi dayanışma ile bu politikaların değiştirilebilmesi yönünde önemli adımlar atılabildiğini göstermektedir.

Türkiye örneği toplumsal hareket bilincinin ve örgütlülüğün gelişmediği, yönetimin sivil katılımı desteklemekten uzak olduğu ülkede, geleneksel olarak yönetim kademelerinde yer almayan ve örgütlülüğünden uzak kesimlerin toplumsal hareket içinde yer alarak yaşamsal haklarını savunduklarını göstermiştir. Toplumsal hareketin hukuki mücadelesi ile etkili sonuçlar almasına karşın, yaşam alanlarını tehdit eden HES inşaatlarının uygulayıcısı iktidar üzerinde baskı oluşturulamaması, mahkeme kararlarını geri plana atacak ve inşaatların devam etmesini sağlayacak yasal düzenlemelerin önünü açmıştır. Bunun yanında ülkenin farklı bölgelerinde ortaya çıkan yerel toplumsal hareketler arasında koordinasyon ve dayanışmayı sağlayacak, böylece daha etkili taleplerde bulunulmasını ve ulus-ötesi hareketlerle iletişime geçilmesini kolaylaştıracak yapının ya da örgütün eksikliği de bu durumda etkilidir. Bu bağlamda HES karşıtı toplumsal hareket, sergilediği direnişe ve mücadelesindeki kararlılığa karşın etkili bir sonuç elde edememektedir. Bu durumda toplumsal hareketin öngördüğü değişimin sınırlılığı ve tepki gösterdikleri politikaların kaynağını hedef almamaları etkilidir.

Fransa, Bolivya, Hindistan ve Türkiye'deki suyla ilgili örnek olaylarda toplumsal hareketlerin neye karşı çıktıkları, yönetimin tutumu, ne talep ettikleri ve ne sonuç elde ettikleri tablo üzerinde daha net ortaya konulabilecektir (bkz. Tablo 3.3.). Bu çerçevede Fransa ve Bolivya'da etkin hizmet götürmek gerekçesi ile su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı başlatılan toplumsal hareketler, sonuçta kendi argümanlarını kabul ettirecek etkiyi yaratabilmiştir; böylece kamusal ve katılımcı su yönetimi ile de etkin hizmet sunabileceğini göstermişlerdir. Hindistan ve Türkiye örneklerinde toplumsal hareketlerin baraj inşaatlarını durdurmada etkili sonuç doğuramadığı görülmektedir; bununla birlikte Hindistan'daki mücadelenin Dünya Bankası'nın projeden desteğini çekmesi ve uluslararası kamuoyu oluşturulması gibi sonuçlar elde ettiği de eklenmelidir. Türkiye'de ise toplumsal hareketler, hükümeti HES konusundaki ısrarcı tutumunda vazgeçirebilecek bir sonuç yaratamamıştır.

Toplumsal hareketin tabandan, farklı sınıfları/kesimleri içerecek şekilde genişlemesi, o hareketin etkinliğini ve sonuç alma kapasitesini de arttırmaktadır. Yaşamsal ortak çıkarlar yönünde mücadele için farklı kesimler/sınıflar/kimliklerin bir araya gelmesi toplumsal hareketlerin başarısını arttırmaktadır. Su mücadelelerinin başarıya ulaşmasında, taleplerin sonuçlanmasında yerliler/köylüler ile kentli/entelektüel kesimlerin bir aradan mücadelesinin büyük önem taşıdığı gözlenmiştir.

Mevcut sosyal ve politik düzenin demokratik duyarlılığı da su yönetiminin, toplumsal talepler doğrultusunda yeniden yapılandırılması açısından önem taşımaktadır. Tilly, devletle yurttaşlar arasındaki politik ilişkilerin geniş, eşit, korunan ve karşılıklı bağlayıcı müzakereyi içerdiği ölçüde rejimin demokratik olduğunu belirtmektedir. Demokratikleşme de demokrasinin geri çevrimi de süreklilik arz eden süreçlerdir ve bu süreçler içinde çatışma repertuarları rejimin yapısıyla doğrudan ilgilidir; bu bağlamda toplumsal hareketler demokratik rejimlere özgü eylemlerken, rejimin demokrasiden uzaklaşması iç savaş eğilimi de arttırmaktadır (Tilly, 2011, s. 10-36). Bu bağlamda demokrasinin sınırlandığı rejimlerde toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, demokratikleşme sürecine yapılan bir katkı olarak da değerlendirilebilir. Bunun yanında toplumsal hareketlerin iktidarı etkileyebilmeleri için iktidarın da hareketlere karşı duyarlılığının yüksek olması önem taşımaktadır. Bu çerçevede toplumun demokrasi ve katılımı sadece seçimlere indirgemeyerek haklarını savunmak için gerektiğinde direnebilmeleri, yönetimin denetlenmesi ve toplumsal taleplerin politik kararlara yansıtılabilmesi açısından gereklidir.

Tablo 3.3 Örnek Seçilen Toplumsal Hareketler: Talepleri, Yarattıkları Sonuçlar

	FRANSA	BOLİVYA	HİNDİSTAN	TÜRKİYE
Tepki doğuran olay	Grenoble su hizmetlerinin özelleştirilmesi	Cochabamba'da su hizmetlerinin özelleştirilmesi ve suyun mülkiyetinde değişim	Narmada Vadisi baraj projeleri	HES inşaatları ve suyun özelleştirilmesi
Yönetimin gerekçesi	Etkin hizmet	Etkin hizmet ve kente su taşıma projesinin tamamlanması	Kalkınma politikaları paralelinde sulama ve enerji ihtiyacının karşılanması	Enerji ihtiyacının karşılanması
Hareketin talepleri	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kamusal su yönetime dönülmesi ➤ Yolsuzluklara son verilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Su hizmetlerinin özel su şirketi tarafından sağlanmasına son verilmesi; ➤ İmtiyaz sözleşmesinin feshi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Narmada baraj projelerinden vazgeçilmesi; ➤ Hareketin önerdiği alternatif modellerin katılımcı yöntemlerle uygulanması 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ HES projelerinden vazgeçilmesi ➤ Suyun metalaşmaktan çıkarılması ➤ Su hakkının tanınması
Sonuçlar	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Özelleştirme uygulamasına son verilmesi ➤ Kamusal, katılımcı model çerçevesinde su hizmetlerinin sağlanması 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İmtiyaz sözleşmesinin feshi; ➤ Kamusal su hizmetleri yönetimine geçilmesi, sınırlı da olsa katılımcı mekanizmalara yer verilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Dünya Bankası'nın projeden desteğini çekmesi; ➤ Ulusal yönetimin baraj projesine devam etmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Mahkemelerin baraj inşaatlarıyla ilgili yürütmeyi durdurma kararı ➤ Yasal düzenlemelerde değişiklik yoluyla inşaatların devam etmesi

Dört ülkedeki suyla ilgili toplumsal hareketler incelemesi sonucunda; suya erişim üzerindeki etkileri nedeniyle tepki çeken ulusal ve yerel uygulamaların, neoliberal dönüşüm süreciyle yakından bağlantılı olduğu görülmüştür. Su politikaları üzerindeki neoliberal etkiye dikkat çeken ve mücadeleleri içine neoliberalizm karşıtlığı olgusunu da yerleştiren toplumsal hareketlerin hem ulus-ötesi destek sağlamada hem mücadeleyi genişletme konusunda daha başarılı olduğu gözlenmiştir. Kuşkusuz ülkelerdeki tarihsel değişim, politik ve toplumsal yapı hareketlerin mücadelesinde ve talepleri yönünde sonuç elde etmelerinde önemli rol oynamaktadır. Bunun yanında farklı yerelliklerde sürdürülen benzer mücadeleler arasında işbirliğinin geliştirilmesi, ortak girişimlerin artırılması ve su politikalarının temelinde yatan neoliberal etkiye karşı küreselleşme karşıtı hareket paralelinde eylemlerin yoğunlaştırılması ortak bir küresel bilincin oluşturulmasını ve küresel kararların yerelden gelen bir etkiyle dönüştürülmesini kolaylaştırabilecek unsurlardır. Su politikalarına karşı ortaya çıkan alternatif

küre-yerel hareketlerin bu bağlamda incelenmesi, kapitalizmin su politikalarına karşı tepkilerin genişletilmesi yönünde katkılarını da ortaya koyacaktır.

3.2 Yerelden Küresele Suyla İlgili Alternatif Hareketler

Büyük baraj inşaatları ve su yönetimindeki değişimlerin yansıması olarak uygulamaya geçirilen su hizmetleri özelleştirmeleri ya da kamu-özel ortaklığı modeli dünyanın pek çok farklı coğrafyasında toplumsal tepki ile karşılaşmıştır. Bu tepkilerin tabandan gelen bir harekete dönüşerek, ulusal politikaları etkileme çabaları kimi ülkede sonuç vermiş, kimi ülkede ise merkezi hükümetlerin kararlarından vazgeçmemesi ile sonuçlanmıştır. Bu çerçevede yerel hareketler arasında paralelliği ve işbirliğini geliştirecek, küresel etki yaratmalarına yardımcı olacak ulus-ötesi örgütlenmelerin önemi artmaya başlamıştır. Küresel su politikalarına karşı ortaya konulan küresel tepkiler içinde baraj karşıtı kampanyalar ile suyun kamusal yönünü vurgulayan hareketler iki farklı eğilim olarak gelişmiştir. Bunun yanında bu iki farklı eğilim Conca'ya (2006, s. 247) göre suyun insan hakkı olarak tanınması noktasında birleşebilmektedir.

3.2.1 Baraj Karşıtı Küresel Hareket

Baraj karşıtı hareketlerin küresel girişimlerde bulunmasında 1985 yılında ABD'de, nehirleri ve nehirlerle bağlı toplulukların haklarını korumak amacıyla kurulan "International Rivers Network" etkili rol oynamıştır. International Rivers, nehirleri korumak, adil ve sürdürülebilir su ve enerji politikaları geliştirmek, barajlardan etkilenenlerin kendileriyle ilgili kararlara katılımını sağlamak amacıyla hareket eden; baraj inşaatlarından etkilenen topluluklar, tabandan örgütlenen hareketler, çevreciler, insan hakları savunucuları ve nehirlerle zarar veren projelere karşı çıkarak farklı seçenekler öne sürenler arasında oluşturulan küresel bir ağdır. Girişim şimdiye kadar Brezilya'da, Amazon Havzası'nda, Mekong Nehri üzerinde ve Nepal'de baraj inşaatlarının durdurulmasını sağlamış; Dünya Barajlar Komisyonu'nun oluşturulmasında etkin rol oynamıştır. Ayrıca, 14 Mart'ın Uluslararası Nehirler İçin Eylem Günü (*International Day of Action for Rivers*) olarak kutlanmasını; Hindistan ve Uganda'da alternatif projelerin uygulamaya geçirilmesini sağlamıştır. Lesotho, Tayland, Brezilya ve Laos'ta ise özel şirketlerin ve hükümetlerin barajdan etkilenen topluluklara verdikleri sözleri tutmaları konusunda takipte bulunmaktadır.

Girişimin Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya, Latin Amerika için bölgesel programları da mevcuttur. International Rivers'in temel çalışma ilkeleri yerel hareketlere destek olunması, örgütlenmesi ve sivil toplumun güçlendirilmesi; karar alma süreçlerinin değiştirilmesi, politik

reformların desteklenmesi ve barajlardan etkilenenlerin karar alma süreçlerine katılımının sağlanması; yıkıcı projelere karşı kampanyaların yürütülmesi, olumsuz etkileri açıkça görülen mevcut yapıların sökülmesi ve zararın giderilmesi için mücadele edilmesi; farkındalığın artırılması; küçük ölçekli, yerel yönetime tabi, yenilenebilir çözümlerin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir (International Rivers, 2012b).

Baraj karşıtı hareketler içinde küresel anlamda en çok ses getirenlerinden biri 1997 yılında Brezilya'nın Curitiba kentinde 20 farklı ülkeden katılımcılarla gerçekleştirilen 1. Barajdan Etkilenen Haklar Uluslararası Buluşması (International Meeting of People Affected by Dams) ve buluşma sonunda yayımlanan deklarasyondur. Katılımcıların kültürel, toplumsal, politik ve çevresel gerçekliklerinin farklılığına karşın mücadelelerinin tek olduğu vurgusu yapılırken, bu durumun barajların her yerde benzer olumsuz etkiler yaratmasına bağlı olduğu belirtilmiştir. Aslında her ülkede aynı finans kuruluşlarına, aynı inşaat firmalarına, aynı enerji şirketlerine ve aynı danışmanlara karşı mücadele edildiği de eklenmiştir¹¹⁷.

Yalnızca yıkıcı baraj projelerine karşı mücadele etmedikleri; insan hakları, toplumsal adalet ve çevre için de mücadele verdikleri belirtilmiştir. Su ve enerji politikalarının oluşturulma süreçlerine katılım taleplerinin yanında şeffaflık, eşitlik ile gerçek katılımcı demokrasi ilkelerinin uygulanmasına, yerel toplulukların haklarının korunmasına da vurgu yapılmaktadır. Deklarasyon, uluslararası destekle yapılan büyük barajları ayrıntılı şekilde ele alacak bağımsız bir komisyonun kurulması gerekliliği üzerinde durarak Büyük Barajlar Komisyonu'nun kuruluş gerekçesini de oluşturmaktadır. Bunun yanında su ve enerji sektörlerindeki yolsuzluklar, verimsizlik gibi problemler öne sürülerek geliştirilen özelleştirme politikalarının adaletsizliğe, toplumsal, ekonomik ve politik dışlamaya neden olduğu belirtilirken; önceliklerinin demokratik ve etkin halk denetiminin yaygınlaştırılması, halkın talep ve gerekliliklerini koruyan düzenlemelerin yapılması olduğu dile getirilmiştir (Declaration of Curitiba, 1997).

Buluşmanın ikincisi 2003 yılında Tayland'ın Rasi Salai kentinde, 62 ülkeden 300'ün üzerinde yerel örgütün katılımı ile gerçekleştirilmiş. "Yaşam İçin Nehirler" başlığını taşıyan buluşmada altı yılda elde edilen başarılar ile ortaya çıkan yeni mücadele konuları değerlendirilirken, Curitiba Deklarasyonu ile kabul edilen ilkeler tekrar edilmiş; bunun yanında kârı maksimize etme düşüncesinin hakim olduğu toplumsal düzene karşı çıkılarak, eşitlik ve dayanışma için mücadele ettikleri ve farklı bir enerji ve su yönetiminin mümkün

¹¹⁷ Bu vurgu aslında küreselleşme sürecinin de bir yansıması gibidir; Dünya Bankası'nın desteklediği baraj projeleri yanında çok uluslu inşaat şirketlerinin de dahil olduğu uluslararası konsorsiyumlar baraj inşaatlarının yürütülmesinde rol oynayabilmektedir.

olduğu görüşleri eklenmiştir (Rasi Salai Declaration, 2003). Bu durumda başka bir dünyanın mümkün olduğunu öne süren Dünya Sosyal Forumu'nun etkisi açıklıkla görülebilmektedir.

2010 yılında üçüncüsü Meksika'nın Temacapulin kentinde gerçekleşen buluşmada 54 ülkeden baraj karşıtı hareket ile ekolojik, eşitlikçi su ve enerji yönetimi, kendi kaderini tayin, çevre ve iklim adaleti, insan hakları için mücadele eden aktivist bir araya gelmiştir. Buluşma'nın El Zapatillo barajının suları altında kalacak olan bu kentte düzenlenmesi ile kentin baraj karşıtı mücadelesine destek olacak sembolik bir anlam da yüklenmiştir. Baraj karşıtı hareketin iklim değişikliği mücadeleleri ve gıda hakkını savunan La Via Campesina hareketi ile dayanışma içinde olduğu vurgulanırken, sosyal ve ekolojik adalet için yürütülen tüm mücadelelerle bağların ve etkileşimin güçlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Baraj karşıtı mücadelede kadın-erkek eşitliği ve suyun bir insan hakkı olduğu üzerideki vurgu da arttırılmıştır (Declaration of Temaca, 2010).

Baraj karşıtı mücadelenin küresel boyuta taşınması, yerel mücadeleler ve farklı hareketler ile dayanışmanın arttırılması hareketin etkisini güçlendiren bir durum yaratmıştır. Bunun yanında oluşturulan ulus-ötesi ağ, yerel hareketlerin içyapılarındaki farklılıkların azaltılmasında etkili olurken; büyük barajların yararlarını sorgulatan eylem ve bilgi temelli eleştirileri, devletleri ve yatırımcıları aldıkları politik ve ekonomik riskleri yeniden gözden geçirmeye zorlayabilmektedir (Conca, 2006, s. 213).

3.2.2 Özelleştirme Karşıtı Mücadeleden Küresel Su Hareketine

Baraj karşıtı küresel girişimlerin etkililiği yanında suyun temel bir insan hakkı olarak değerlendirilmesi, özelleştirmeye konu olmaması ve ekolojik, demokratik ve zarardan en çok etkilenen kesimlerin katılımının da garanti altına alınacağı şekilde yönetilmesi yönünde küresel mücadeleler de 2000'li yıllardan itibaren hız kazanmaya başlamıştır. 2000 yılında Bolivya'nın Cochabamba kentinde su özelleştirilmesine karşı başlatılan hareketin, özelleştirmeden geri dönülmesini sağlaması, yerelde başlayan bu mücadelenin küresel bir boyut kazanmasında sembol haline gelmiştir. Bu çerçevede Cochabamba direnişinde etkin rol oynayan Coordinadora örgütü ve başındaki isim O. Olivera, özelleştirme karşıtı mücadelelere örnek alınmaya başlamıştır (Juhasz, tarihsiz).

Suyun kamusal yönünü vurgulayan hareketlerin küresel bir boyut kazanmasında M. Barlow'un kuruculuğunu üstlendiği Mavi Gezegen Projesi önemli bir adım olmuştur. 1985 yılında Kanada'da toplumun sosyal ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla kurulan "Kanadalılar Konseyi" (*The Council of Canadians*) isimli sivil toplum kuruluşu öncülüğünde,

suyun ticarileşmesi ve özelleştirilmesine karşı dünyanın tatlı su kaynaklarını korumak üzere başlatılan “Mavi Gezegen Projesi” (*The Blue Planet Project*), farklı uluslararası ve ulusal kuruluşlar ile aktivistlerin desteği sonucunda ulus-ötesi bir girişime dönüşmüştür. Su hakkı mücadelesinde tüm dünyadaki toplumsal hareketlere ve sivil toplum kuruluşlarına destek olma amacı taşıyan proje, su hakkı ile özelleştirme ve kamu-özel ortaklığı modeline karşı alternatif önerileri tartışmaya açmaktadır (Blue Planet Project, 2012).

1998 tarihinde Riccardo Petrella tarafından, küresel bir su sözleşmesine temel oluşturması amacıyla kaleme alınan Su Manifestosu, suyla ilgili toplumsal hareketlerin temel argümanlarını içererek, alternatif forumların önerileri açısından da altyapı oluşturmaktadır. Manifestonun temel ilkeleri şu şekildedir (Petrella, 1998):

- Yaşam kaynağı olarak su, ortak olarak yeryüzünün tüm canlılarına aittir
- Su hakkı bireysel ve kolektif hakların ayrılmaz bir parçasıdır
- Su topluluklar, ülkeler, toplumlar, cinsler ve nesiller arasındaki dayanışmaya katkı sağlamalıdır
- Bütün su politikaları yerel, ulusal, kıtasal ve küresel demokrasi ile belirlenmelidir
- Suyu erişim için, piyasa düzenlemelerine karşı, gerçek ortaklıkların kurulması gerekmektedir
- Suyun finansmanı, sorumluluk ve yarar ilkelerine göre hem kolektif hem bireysel olmalıdır
- Su Parlamentoları ağı oluşturulmalıdır
- Bilgilendirme, duyarlılığı artırma ve harekete geçirme kampanyaları arttırılmalıdır
- Mevcut sulama sistemlerinde değişikliğe gidilerek alternatif sistemleri dikkate alacak reform çalışmaları yapılmalıdır
- Yeni baraj inşaatlarını engellemek için moratoryum¹¹⁸ ilan edilmelidir
- Su Hakkı Küresel Gözlem kuruluşunun oluşturulması gerekmektedir

Suyla ilgili mücadeleye küresel ve ulus-ötesi boyut kazandıran Dünya Sosyal Forumu olmuştur. Dünya Sosyal Forumu içinde etkin olan su hareketleri, daha sonra Dünya Su Forumu'na alternatif, toplumsal katılımı arttıran ve eleştirel bakış açısı ile yeni politika önerileri getiren forumlar toplanmaya başlamıştır. Alternatif su forumları bir yandan toplantının düzenlendiği ülkedeki hakim su politikalarının olumsuz etkileri ve küresel politikalarla paralellliğini eleştirmekte, bir yandan da suyun ticarileşmesine ve özelleştirilmesine karşı ortak mücadelenin güçlendirilmesi, somut öneriler getirilerek uygulanan neoliberal tabanlı politikaların değiştirilmesini amaçlamaktadır.

¹¹⁸ Moratoryum, bir ülkenin ödeme gücünü kaybetmesi sonucu borçlarının tümünü ya da bir kısmını ödeyemeyeceğini ilan etmesi anlamına gelmektedir.

2002 yılında Porto Alegre'deki 2. Dünya Sosyal Forumu sırasında "Porto Alegre Su Deklarasyonu" kabul edilmiş, forumun etkisi ile oluşturulan "Suyun Özelleştirilmesi ve Ticarileştirilmesine Karşı Küresel Koalisyon", su özelleştirmelerine karşı gelecekte küresel girişimde etkili bir adım olmuştur. İlk toplantısını Fransa'da Créteil'de, 18 ülkeden gelen katılımcılarla gerçekleştiren Koalisyon dört temel ilkedan hareketle örgütlenmektedir; bunlar herkese su hakkının sağlanması; yaşam ve gelecek kuşaklar için suyun korunması; özelleştirmeye ve ticarileşmeye karşı mücadele; küresel ölçekte yenilikçi ve demokratik kamu hizmetleri modelinin oluşturulmasıdır (Aqueduc, 2002).

2003 yılında ilki Floransa'da gerçekleştirilen Halkların Dünya Su Forumu (*People's World Water Forum*), ya da diğer adıyla Alternatif Dünya Su Forumu, suyun özelleştirilmesine karşı kamusal statüsünü ve insan hakkı boyutunu vurgulayan küresel bir girişim olarak ön plana çıkmaktadır. Greenpeace, WWF gibi uluslararası etkiye sahip çevreci kuruluşların yanı sıra yoksulluk karşıtı hareketler de forumda temsil edilmiştir. Dünya Su Forumu'nun kararlarının eleştirildiği forumda, Dünya Ticaret Örgütü ve GATS'ın su hizmetlerinin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi yönündeki rolleri de tartışılmıştır. Bu çerçevede katılımcılarının çoğunluğunu Avrupalı aktivistlerin oluşturduğu forumda, AB'nin Çerçeve Su Direktifi ile GATS görüşmelerindeki tutumu da eleştiri konusu olmuştur. 2020 yılına kadar suyun bir insan hakkı olarak tanınması ve küresel su kaynaklarının ortak mal olarak yönetiminden sorumlu olacak, bölgesel, ulusal ve yerel uzantılara sahip Dünya Su Parlamentosu'nun oluşturulması önerisi getirilmiştir (Walker-Leigh, 2003).

2003 yılında, Dünya Bankası Su Vizyonu belgesine de alternatif olacak şekilde, dünyanın farklı ülkelerinden 292 örgütün imzaladığı "Sivil Toplumun Eylem için Dünya Su Vizyonu" ile Kyoto Forumu'nun kararları eleştirilmektedir. Forumun, özel sektör ve piyasa yanlısı, anti-demokratik ve halkları temsil etmeyen bir yapıda olduğu değerlendirilmektedir. Buna karşı, suyun yeryüzündeki tüm canlılara ait ve insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilmekte; bu nedenle suyun ticari bir mal olarak değerlendirilemeyeceği ve ticarete konu olamayacağı, devletlerin askeri harcamalarını azaltarak suya erişimi olmayan yoksul kesimlerin bu hakkını koruyabileceği, sürdürülebilir bir su politikası için ekosistemlerle uyumlu ve ekolojik bütünlüğü koruyacak uygulamalara ağırlık verilmesi, bu yönde yerel toplulukların geleneksel yöntemlerinin dikkate alınması gerektiği, su hizmetlerinin demokratik, katılımcı, şeffaf ve hesapverebilir kamu kuruluşlarınca yürütülmesi ve projelerden etkilenecek kesimlerin karar alma süreçlerine dahil edilmesi, su bir insan hakkı olduğu için yönetiminde adalet, dayanışma, karşılıklılık, eşitlik, çeşitlilik ve sürdürülebilirlik

ilkelerinin yönetim sürecine yansıtılması gerektiği vurgulanmaktadır (A Civil Society World Water Vision for Action, 2003).

2005 yılında Cenevre’de 2. Alternatif Dünya Su Forumu toplanmıştır. Atölye çalışmalarına ağırlık verilen forumda, özellikle çok taraflı ticaret anlaşmaları ve uluslararası finans kuruluşlarının etkisiyle ticarileşen ve piyasa şartlarına göre düzenlenen suyun bu statüsünün değiştirilmesi; küresel su döngüsünü dikkate alan, kimsenin mülkiyeti altına alamayacağı, ortak sorumluluk dahilinde ve demokratik kurallara tabi kamusal bir yönetimi içerecek yeni küresel bir statünün geliştirilmesi öngörülmüştür (Aquaduc, 2005). Bunun yanında suyun insan hakkı olarak tanınmasına yönelik atölye çalışmasının sonunda yayımlanan raporda bu yönde eylemlerin arttırılması kararı alınmıştır. Bu doğrultuda küresel bir su sözleşmesinin imzalanması, suyun evrensel bir insan hakkı olarak tanınması yönünde eylemlerin yoğunlaştırılması, su hukuku konusunda çalışan uzmanlar ile örgütler arasında bağlantı kurulması, su hukuku ile ilgili bilgilerin paylaşılması, eylemlerin koordinasyonu ve yönetiminden sorumlu bir komitenin oluşturulması öngörülmüştür (FAME, 2005, s. 10).

2006 yılında Meksiko Dünya Su Forumu’na paralel olarak yine bu kentte toplanan Alternatif Dünya Su Forumu sonucunda yayımlanan Suyun Savunması İçin Mücadele Eden Hareketlerin Ortak Deklarasyonu (*Joint Declaration of Movements in Defense of Water*) ile somut önerilerin hayata geçirilmesi üzerinde durulmuştur. Dünya Sosyal Forumu’nun dünyanın farklı yerelliklerinden gelen hareketleri buluşturan yapısına atıf yapılarak, ortak mücadelelerinin suyun her açıdan metalaşmasına karşı çıkmak, bütünsel ve ekolojik su hakkının tanınması yönünde hareket etmek olduğu belirtilmiştir. Dünya Su Forumu ve uluslararası finans kuruluşlarının neoliberal politikalarının insani, toplumsal ve ekolojik maliyeti göz ardı ettikleri; bu nedenle Doğa Ana’yı sömüren bu modele karşı dayanışma içinde oldukları dile getirilmektedir. Bu çerçevede gezegenin tüm yurttaşları kolektif eylemler geliştirmeye, örgütlenmeye ve küresel su hareketinin önerilerini sahiplenip gerçekleştirmeye çağırılmaktadır.

Temel talepler suyun ticari düzenlemeler dışında tutulması, Cochabamba örneğindeki gibi özelleştirme modellerinden vazgeçilerek yeni tip kamusal yönetimlerin oluşturulması ve su kaynaklarına zarar veren şirketlerin, zararlarını tazmin etmesi yönündedir. Özelleştirme yanlısı finans kaynakları, suyun özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesine izin veren ulusal ve bölgesel yasalar ile barajların da dahil olduğu sürdürülemez ve yağmacı olarak nitelenen mega projeler açıkça reddedilmektedir. Su hakkı için ve suyun ticarileşmesine karşı küresel

ortak eylemlerin planlanması ve hayata geçirilmesi yönünde somut çabaların artırılması konusunda kararlılık da dile getirilmektedir (Suyun Savunması Bildirisi, 2006).

2007 Nairobi Dünya Sosyal Forumu su adaleti grupları koalisyonu tarafından kaleme alınan Su Deklarasyonu, özelleştirme örneklerinin başarısızlık nedenleri üzerinde yoğunlaşırken; kamusal su politikalarının neden başarılı olduğunu ortaya koymaktadır¹¹⁹ (DSF Nairobi-Su Bildirgesi, 2007). 2009 İstanbul Dünya Su Forumu'na paralel olarak yine İstanbul'da gerçekleşen Alternatif Su Forumu ise küresel su adaleti konusuna ağırlık vermiştir. Bu çerçevede su forumlarının BM himayesinde gerçekleştirilmesi önerisi getirilerek; tüm dünya çapında suyu ve toprağı ve evrensel olanı savunmak için mücadele eden çiftçileri, yerli halkları, eylemcileri, sosyal hareketleri, sendikaları, STKları içeren küresel bir sivil toplum girişiminin güçlendirilmesi gerekliliğı üzerinde durulmuştur.

Meksiko Deklarasyonu'nda kabul edilen ilkeler yeniden dile getirilirken, 2006'dan 2009'a kadar geçen sürede elde edilen başarılar da şu şekilde sıralanmıştır: Özelleştirilen kamu hizmetlerinin geri alınması, kamu-kamu ortaklıklarının desteklenmesi ve uygulamaya konması, şişe su endüstrisinin gelir kaybına uğratılması, hem Mavi Ekim hem de Küresel Eylem Haftasında eşzamanlı kolektif etkinliklerde bir araya gelinmesi, çeşitli anayasalar ve yasalarda da suyun bir insan hakkı olarak tanınması. Bunun yanında su mücadelesinin ekolojik ve ekonomik krizle bağlantısı üzerinde durulurken, su hareketlerinin toprak, gıda ve iklim alanlarındaki hareketlerle işbirliğini arttırması gerekliliğı de vurgulanmıştır (Alternatif Su Forumu-Sonuç Metni, 2009).

İstanbul Forumu'nun ardından 2012 yılında Dünya Su Forumu'na paralel olarak Marsilya'da düzenlenen Alternatif Su Forumu, amaçlarını üç ilke üzerinde somutlaştırmaktadır:

- Ekolojik ve demokratik bir su yönetimi için çoğunluğun alternatif söylemini ortaya koymak ve geliştirmek
- Küresel su krizine çözüm yollarını araştırmak
- Hareketin sürekliliğini sağlamak

¹¹⁹ Kamusal su politikalarının başarı nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır: Adaletli su faturaları, kullanıcıların suyla bağlantısını kesmeme, suya erişimi olmayan kesimlere su bağlanması, hizmetten elde edilen karın yine kamusal yatırımlar için harcanması, şeffaflık ve izlenebilirliğin artması, yoksul kesimler için desteklerin oluşturulması, finansmanın daha ucuz olması, yerel özelliklere uygun farklı çözümlerin bulunması, kamu-kamu ortaklığının gündeme gelmesi.

Farklı amaçlar taşıyan ve dünyanın farklı bölgelerinden 140 örgütün ve yüzlerce bireysel katılımcının imzaladığı Forum Sonuç Deklarasyonu'nda suyun ticari bir mal değil ortak bir mal olduğu yönünde fikir birliği ortaya konmaktadır. BM Genel Kurulu'nda suyun insan haklarının bir parçası olarak tanınması önemli bir zafer olarak değerlendirilirken, küresel ekonomik, sosyal ve ekolojik krizlerin derinleşmesinde etkili olan kapitalist kalkınma modeli ile özelleştirme politikaları reddedilmekte, hakim tüketim alışkanlıklarının değişmesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Yeşil ekonomi adı altında ortaya konulan baraj¹²⁰ ve nükleer santral yapımı, biyo yakıtların üretimi, tek ürün yetiştirmeye yönelik tarım politikaları, endüstriyel tarım, şişe suyu ticareti gibi uygulamalar suyun kaynaklarına zarar verdiği için reddedilmektedir. Suyun kamusal statüsü ve kamusal, işbirlikçi, katılımcı, adil ve kâr amacı gütmeyecek şekilde yönetimi üzerinde durulurken yönetim süreçlerinde gerçek katılımcı demokrasi mekanizmalarının uygulanması, yurttaş temelli yönetiminin ve kamu-kamu işbirliğinin geliştirilmesi gerekli görülmektedir.

Devletlerin tüm yurttaşlarına temiz içme suyu ve su hizmeti sağlaması; su hakkını yasal olarak kabul etmesi öngörülmektedir. Bu çerçevede suyun kamusal yönetimini sağlamak için yeni vergi politikaları, ulusal ve uluslararası finans hareketlerinin vergilendirilmesi, askeri harcamaların azaltılması gibi önlemler ortaya konulmaktadır. Dünya Su Konseyi ve Dünya Su Forumu'nun meşruiyeti ve otoritesi reddedilirken, BM'ye Küresel ve Demokratik Dünya Su Forumu'nu düzenlemesi için çağrıda bulunmaktadır. Suyun ruhani, estetik, sembolik ve kültürel anlamlarına da değinilerek, yerel halkların haklarının tanınması; tarımda geleneksel yöntemleri de dikkate alan ekolojik uygulamaların geliştirilmesi ve suya erişimde kadınların konumunun güçlendirilmesi gibi konulara da vurgu yapılmıştır. Çevreyle ilgili suçlar için uluslararası bir mahkeme kurulması önerisine yer verilirken, işbirliğinin geliştirilmesi toplumsal hareketliliğin sürdürülmesi de kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda toplumsal ve ekolojik hareketlerin suçlu olarak algılanmasına karşı çıkılarak, sivil itaatsizlik hakkı hatırlatılmış; demokrasi, toplumsal adalet, ekolojik ilkeler gibi amaçlarla hareket eden tüm halk ve yurttaş hareketleri ile işbirliğinin geliştirilmesi ve hareketler arasında bir ağ oluşturulması gerekliliği dile getirilmektedir. Ayrıca Rio +20 Zirvesi'ne alternatif, halkların zirvesi için tüm hareketler, ağlar ve örgütler yaşamın ticarileştirilmesine ve metalaştırılmasına karşı "Ortak Mal Olarak Su Hareketi"ni desteklemeye davet edilmektedir (Déclaration des Participants au Forum Alternatif Mondial de l'Eau, 2012).

¹²⁰ Hidroelektrik santral protestolarına da yer veren alternatif forumda İspanya ve Latin Amerika ülkeleri su yönetiminde yerleşmenin, her yerelin kendi özgün modelini oluşturması ile mümkün olabileceğine vurgu yapmıştır (İlhan, 2012, s. 18). Sonuç Deklarasyonunda ise baraj projelerinin finansmanının engellenmesi için moratoryum ilan edilmesi önerilmektedir.

2012 Alternatif Su Forumu, küresel su mücadelesinde dayanışmanın arttırılması yönünde önemli bir adım olmuştur. Dünyada ekonomik ve ekolojik krizle ilgili tartışmaların derinleştiği ve farklı ülkelerde kapitalizmi sorgulayan toplumsal hareketlerin (Occupy Wall Street gibi) belirmeye başladığı süreçte toplanan forumda, kapitalizme ve onun yansıması olan neoliberal politikalara getirilen eleştiriler ve diğer toplumsal hareketlerle işbirliği ve dayanışmanın arttırılması gerektiği yönündeki görüşler alternatiflerin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bunun yanında 2012 Haziran'ında "Yeşil Ekonomi" teması ile düzenlenen, 1992 Rio Zirvesi'nin yirminci yılının değerlendirilmesini hedefleyen Dünya Zirvesi'ni eleştiren alternatif hareketlerin argümanları, sistem eleştirisine dönüşmektedir. Eleştirilerin temel noktasını ekolojik krizi kâr aracına dönüştüren, doğayı ve ekolojik değerleri ticarileştiren yeşil ekonomi projeleri, kapitalist sistemin eşitsizlikleri derinleştiren kalkınmacı yaklaşımları, şirketlerin yaşam hakkı üzerindeki kontrolü oluşturmaktadır. Bu bağlamda yerelden gelen çözüm önerilerinin dikkate alınması, toplumsal hareketler arasında yerel, bölgesel ve küresel bağların sıkılaştırılması, yeni finans tekniklerinin geliştirilmesi önerilmektedir. Öte yandan kapitalist sistemin yarattığı ekonomik modelin dünyadaki pek çok krizin temelinde yer aldığı belirtilirken, bu modeli üretim ve tüketim kalıplarıyla birlikte dönüştürecek, toplumsal ve ekolojik öncelikleri dikkate alacak yeni bir sistemin oluşturulmasının gerekliliği de dile getirilmektedir¹²¹ (Alter-Echos, 2012).

Dünya Zirvesi'ne alternatif olarak toplanan Halkların Zirvesi Organizasyon Komitesi'nin "halkaların birliği ve hareketliliği, yaşam ve ortak mallar, doğanın metalaşmasına ve yeşil ekonomiye karşı toplumsal ve çevresel adalet" için yaptığı açıklamada da benzer eleştiriler dile getirilmiştir. İçme suyunun azalmasının da dahil olduğu krizlerin temelinde çokuluslu şirketler, piyasa düzenlemeleri ve devletlerin sürekliliğini sağladığı mevcut üretim ve tüketim sisteminin yer aldığı belirtilmiştir. Rio Zirvesi'nin yeşil ekonominin önemini vurgulayarak, 1992'de kazanılan bazı haklarda gerilemelere neden olacak şekilde, çok uluslu şirketlerin çıkarlarına uygun, demokratik olmayan bir modeli meşrulaştıracağı öne sürülmüştür. Bu çerçevede radikal bir değişikliğin gerekliliği dile getirilerek, gelecek kuşakların haklarını da gözeten, dayanışmacı ve ekolojik yeni kolektif paradigmalara duyulan ihtiyaç ortaya konulmuştur. Toplumsal ve ekolojik adalet için tüm toplumsal hareketlerin Halklar

¹²¹ Rio+20, yeşil ekonomi ve alternatif çözümler için dünyanın farklı ülkelerinden uzmanlar ve aktivistlerin görüşlerine yer veren kısa film "Du Développement durable à l'économie verte, quels enjeux? Quelle alternative?"den yararlanılmıştır.

Zirvesi'nde bir araya gelmesi yönünde çağrı yapılmıştır (Déclaration politique du comité d'organisation du Sommet des peuples, 2012).

Bu çerçevede küçük ölçekli tarım faaliyetlerini ve gıda hakkını savunan, küresel bir köylü ve çiftçi hareketi olan Via Campesina da Rio+20 toplantısını neoliberal politikaları derinleştirecek bir süreç olarak değerlendirirken, bu sürecin bir parçası olan yeşil ekonomi söylemini eleştirmektedir. Yeşil ekonominin suyun da dahil olduğu doğal kaynakların ticarileştirilmesine neden olduğu belirtilirken, özellikle tarım alanları, tarım faaliyetleri ve ürünler üzerindeki olumsuz etkisi vurgulanmaktadır. Yeryüzünün ticarileştirilmesine karşı çıkarken, kapitalizm karşısında doğayı ve insanları dikkate alacak şekilde mücadeleye devam edecekleri belirtilmektedir (Position Paper of La Via Campesina, 2012).

Ülke örnekleri yerel düzeyde su politikaları karşısında toplumsal duyarlılığın geliştiğini ve toplumsal hareketler yoluyla tepkilerin ve taleplerin ortaya konulabildiğini göstermiştir. Yerel hareketlerin başarısı ve yarattıkları olumlu sonuçlar küresel etkileşim içinde ortak mücadelenin önemini de ortaya koymuştur. Bu bağlamda önce Dünya Sosyal Forumu içinde bir araya gelen farklı ülkelerdeki suyla ilgili toplumsal hareketler, daha sonra düzenledikleri alternatif forumlar ile ayrı bir yapı içinde bir araya gelmeye, dayanışmayı ve ortak mücadeleyi inşa etmeye başlamıştır. Böylece küresel etkiyle şekillenen su politikalarına karşı küresel duyarlılığın artırılmasında önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede küresel su hareketi içinde neoliberalizm karşıtlığına vurgu yapılması da önem taşımaktadır; yerel su politikalarının neoliberalizm çerçevesinde ve küresel etkiyle şekillenmesi dikkate alınarak, küresel hareketin sorunun özünde yatan nedene yönelik tepki geliştirdiği görülmektedir.

Ortaya çıkan küresel hareketin, küre-yerel olarak adlandırılması uygun görülmektedir. Küreselleşme sürecinin yarattığı bir kavram olan “*glocal*”a gönderme yaparak, yereldeki toplumsal mücadelenin küresel hareketin ortaya çıkmasında etkili olması ve küresel hareketin de yerel mücadeleleri destekleyerek, daha geniş katılımlı bir mücadelenin tabanını oluşturmaya çalışması, bu hareketler için “küre-yerel” nitelemesinin kullanılabilir olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda küre-yerel hareketin farklı kesimleri ortak mücadele içinde bir araya getirebildiği, katılımcı demokrasi vurgusu ile su yönetiminde yeni modellerin benimsenmesi gerektiğini ve su sorununun özünde yer alan neoliberal/kapitalist sistemin dönüştürülmesine duyulan ihtiyacı ortaya koyması yerel, ulusal, uluslararası ve ulus-ötesi boyutlarda dönüşümün sağlanması açısından önemli bir adım niteliğindedir.

Sistem eleştirisini de içeren küre-yerel hareketin bu bağlamda farklı alanlarda mücadele eden diğer toplumsal hareketlerle dayanışmanın arttırılmasına yaptığı vurgu da etkili bir mücadele için gereklidir. Buna karşın farklı toplumsal hareketlerin ortak mücadelesinin hangi tabanda yürütüleceği, nasıl bir örgütlenmeye gidileceği ve eleştirilen neoliberal sisteme karşı nasıl bir sistem önerildiği konuları netlik kazanmamıştır. Bu çerçevede küreselleşme karşıtlığı ile suyla ilgili toplumsal hareketlerin ortak noktasını oluşturan neoliberal ya da kapitalist sistemin eleştirisi ekseninde, küresel mücadelenin etkisinin arttırılması yönünde suyla ilgili küresel hareketlerin kurumsallaşmasının dayanaklarının neler olabileceği tartışılmalıdır.

3.3 Küre-yerel Su Hareketi'nin Kurumsallaşması Yönünde Öneriler

Suyla ilgili küresel hareketler yalnızca mevcut su politikalarını eleştirmek değil, alternatif politikalar üretmek ve bu yönde değişimi gerçekleştirmek amacı da taşımaktadır. Alternatif hareketlerin ortak noktası; neoliberal politikaların suyun metalaşmasına sebep olduğunu, suyla ilgili sorunlara bütünsel bakılması gerektiğini, suya erişimin temel bir insan hakkı olduğunu, bu hakkın diğer canlıların ve ekosistemlerin haklarını da dikkate alacak şekilde bütüncü ve ekolojik bir yaklaşımla uygulanması gerektiğini dile getirmeleridir. Bu bağlamda hareketlerin toplumsal, ekonomik, ekolojik ve politik yönleri içinde barındıran bütüncü bir bakış açısına sahip oldukları görülmektedir. Küre-yerel su hareketlerinin öne çıkan ortak noktaları ise şu şekilde özetlenebilir:

- Tüm canlılar için suya erişim hakkının temel bir hak olduğunun ve suyun kamusal yönünün vurgulanması,
- Adil, eşitlikçi, ekolojik ilkeleri dikkate alan su politikalarının talep edilmesi,
- Mevcut su politikalarının temelindeki neoliberal etkinin eleştirilmesi,
- Kamusal su politikaları ve yönetiminin toplumsal katılımı geliştirecek ve halk denetimine olanak tanıyacak şekilde dönüştürülmesi,
- Herkesin katılımına imkan tanıyan, eşitlikçi, adil ve gerçek anlamda katılımcı demokrasinin tüm karar alma süreçlerine yansıtılması,
- Neoliberalizm karşıtı; eşitlik, dayanışma ve toplumsal adaletten yana farklı alanlarda mücadele eden toplumsal hareketlerle ortak girişimlerin geliştirilmesi ve etkileşimin güçlendirilmesi,
- Küresel su adaleti için tüm yurttaşların örgütlenmesi, katılımının sağlanması ve eyleme geçirilmesi,
- Kapitalizmin doğayı ticarileştirmesinin araçlarından biri olan yeşil ekonomi uygulamalarına karşı çıkılması,
- Yerel öneri ve taleplerin dikkate alınması,

- Alternatif, radikal değişikliklerin gerekliliğinin vurgulanması.

Küre-yerel su hareketinin öneri ve talepleri, suyla ilgili sorunların temelinde yatan kapitalizm faktörünün anlaşıldığını açıklıkla göstermektedir. Alternatif önerilerin neoliberalizm karşıtlığını içermesi, sistemin araçlarıyla sorunları çözenin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum küreselleşme karşıtı hareket ile küre-yerel su hareketi arasında paralellik olduğunu göstermektedir. Alternatif Su Forumları'ndan önce su konusunun Dünya Su Forumları içinde tartışılması da bunu güçlendirmektedir. Bu çerçevede yerel hareketlerle etkileşim içindeki küresel su mücadelesinin, küreselleşme karşıtlığı ekseninde, sürekliliğinin ve kurumsallaşmasının sağlanması, daha etkili sonuçlar elde edebilmesi yönünde önem taşımaktadır.

Hardt ve Negri (2011(b), s. 349-51) doğası gereği çatışmaya dayanan kurumların, kolektif alışkanlıkları, pratikleri ve kapasiteleri pekiştirdiğini ortaya koymaktadır. Onlara göre kurum, onu oluşturan tekillikler tarafından devamlı dönüştürülmektedir; bu nedenle sürekli olarak evrilen, açık uçlu kurum anlayışı tekilliklerin çok boyutluluğunu azaltmamakta, aksine tekilliklerin karşılaşmalarını düzenleyen, akışkan bir bağlam yaratmaktadır. Kurumsallaşma sürecinin, "ortak varoluş" olarak ifade ettikleri yönetim şeklinin kurulmasında etkili olacağı belirtilmektedir. Hardt ve Negri'nin çokluğun mücadelesinin kurumsallaşması yönünde öngördükleri, küresel su mücadelesi için de geçerli olabilecektir. Küre-yerel su hareketinin, tabandan örgütlenmeye dayanarak kurumsal bir yapı oluşturmalarının gerekliliği tartışması, kapitalizm/neoliberalizmin dönüştürülme mücadelesi için de benzer bir yapının öngörülüp görülemeyeceğinin sorgulanması açısından önem taşımaktadır.

Suyla ilgili yerel hareketler içinde farklı örgütlü ya da örgütsüz kesimlerin bir çatı örgüt altında bir araya gelmesi ve bu örgütün koordinasyonu ile hareket edilmesinin mücadelenin etkisini arttırdığı gözlenmiştir. Bu doğrultuda küresel su hareketinin de ulus-ötesi mücadeleyi güçlendirmek, yerel ve küresel etkileşimini artırmak ve su politikalarında somut değişiklikler elde etmek açısından kurumsallaşması küresel ve yerel düzlemde daha etkili sonuçlar elde edilmesini sağlayabilecektir. Kurumsal yapı içinde müzakereci demokrasi anlayışının benimsenmesi; eşitlik, adalet, dayanışma ve ekolojik ilkelerin ön plana çıkarılması doğrultusunda neoliberal su politikalarına karşı mücadeleyi güçlendirecektir.

Bu çerçevede küre-yerel su hareketinin kurumsallaşmasının temelini, en küçük yerel birimden başlayarak müzakereci demokrasi anlayışını temel alan örgütlenmenin bölgesel, ulusal, kıtasal ve küresel düzeylere taşınması; en küçük birimden başlayarak müzakereci yöntemlerle karar alınması ve bu kararların örgütlenme içinde bir üst düzeye yansıtılması

önem taşımaktadır. Eroğul'un (1991, s. 266-67) değerlendirmesi farklı sınıfların siyasal katılımının, birbirlerinin ve devletin denetlenmesini kolaylaştıracak, devletin zorbalığını engelleyecek ve demokrasiye katkı sağlayacak nitelikte olduğu yönündedir. Günümüzde de katılım, devletin ötesinde uluslararası ve ulus-ötesi kurumların denetlenmesi yönünde de etki edebilecek boyutlara genişlemiştir.

Yerel örgütlü birimlerde katılım şartının sınırlandırılmaması, Cochabamba örneğinde görüldüğü gibi toplantıya ya da gösteriye katılan herkesin üye olarak kabul edilerek, görüşlerinin dikkate alınması, en alttan başlayarak toplumun tüm farklı kesimlerinin taleplerinin dikkate alınması ve uzlaşmacılığın ön plana çıkmasını da sağlayabilecektir. Yerelden başlayarak hareketlere katılımın bölgesel, ulusal, uluslararası ve küresel boyutlara taşınması, devlet ötesinde dünya-sisteminin etkili diğer kurumlarının denetlenmesini kolaylaştırabilecek ve aşağıdan küreselleşme hareketini destekleyecektir. Doğrudan katılımın genişletilmesi, aynı zamanda, demokrasi anlayışının yeniden yorumlanmasını da kolaylaştıracaktır.

V. Shiva (2010), ortak mal konumundaki doğal değerlerin (tohumlar, ormanlar, su gibi) mülkiyet altına alınması ve piyasa kurallarına göre düzenlenmesi ile demokrasinin yıkımı arasında yakın ilişki olduğunu ortaya koyarken; bu bağlamda, özgürlük, sürdürülebilirlik, adalet ve barışın ayrılmaz bir bütün olduğunu ve demokrasi yönünde bir değişimin tabandan gelmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun için de başkalarının haklarına saygı duyan “dünya yurttaşlığı” (ya da Hardt ve Negri'nin (2011(b), s.370) iddia ettiği gibi küresel vatandaşlık) bilincinin oluşturulması gerektiğine vurgu yapmaktadır(Shiva, 2010, s. 86-95). İttifaklar kurarak direniş sergilemek ve ortak değerleri korumak temeline dayandırılan “su demokrasisi” de “dünya demokrasisi” olarak adlandırılan bu yapının bir parçası olarak kabul edilmektedir (Shiva, 2007, s. 151-57; 2006, s. 2, 14). Küre-yerel su hareketinin kurumsallaşması Shiva'nın öngördüğü su demokrasisinin uygulamaya geçirilmesi ve demokrasinin tabandan gelen talepler dorultusunda yeniden şekillendirilmesi yönünde de etkili bir adım olabilecektir.

Ulus-ötesi bir yapı içinde farklı kesimlerin ortak taleplerini şekillendirecek kurumun temel dayanaklarını eşitlik, toplumsal adalet ve insan haklarının parçası olarak su hakkı şeklinde belirlemek mümkündür. Bu çerçevede çalışmada incelenen yerel örneklerden hareketle, herkesin sağlıklı ve yeterli miktarda suya erişiminin sağlanması yönünde somut önerilerde bulunması gerekmektedir. Su döngüsünün korunmasını da içeren suyun ortak kamusal kullanımının yasal zemininin oluşturulması; yönetiminde yerel halkın katılımına ve

denetimine olanak sağlayacak mekanizmaları içeren kamusal yönetimlerin kurulması; su hizmetlerine adil ve eşitlikçi erişimin sağlanması; baraj inşaatları yerine ekosistemlerle uyumlu, geleneksel yöntemleri dikkate alan ve daha az maliyetli alternatif enerji projelerinin geliştirilmesi; su hakkının tüm ülkelerin Anayasalarına yansıtılması gibi somut hedefler belirginleşmektedir.

Bunun yanında kurumların, suyun tarım, sanayi gibi ekonomik sektörlerle doğrudan bağlantısını dikkate alarak daha az su tüketecek alternatif tekniklerin geliştirilmesi, tüketimin azaltılması, tarım ve sanayide kendine yeten yeni bir ekonomik düzenin oluşturulması yönünde girişimlerde bulunması da mümkündür. Bu taleplerin hayata geçirilmesi için koordineli ve eş zamanlı yerel ve küresel eylemlerin örgütlenmesi ile de değişim yönünde etkili adımlar atılabilecektir. Böylece ulus-ötesi kurumsal yapı hem değişim yönünde politik, ekonomik ve toplumsal önerilerde bulunmak ve bu önerileri farklı düzeylerde kurumsal olarak savunmak, hem de bu talepleri eylemlerle destekleyecek tabanı harekete geçirmek gibi iki işlevi birden üstlenebilecektir.

Bu bağlamda tabanın düşünsel bir temelde bilinçlendirilmesi ve örgütlenmesi de etkili sonuçlar alınabilmesi açısından gereklidir. Touraine (2011, s. 394-96), devrim için ortam hazırlayacak eylemlerin yerini demokrasiyi yayma ya da güçlendirmeye çalışan, çeşitlilik ve dayanışma adına yürütülen tartışmaların aldığını belirtmektedir. Bu süreçte dünya çapında değişimi sağlayacak, insan olarak bireyin saygınlığını koruyacak bir güvenceler demokrasisini yaratacak kültürel politikayı “Özne bilinci” ve herkesin, tehlikede olan somut bir bütünlüğü paylaştığı bilincinin oluşturacağını varsaymaktadır. Bu bağlamda örgüt içinde Touraine’in belirttiği gibi bilinçli bireyi temel alan yeni bir demokrasi anlayışının oluşturulması önem taşımaktadır. Bunun yanında dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı, post-endüstriyel sürece geçmemiş, yarı otoriter ve despotik yönetimlerin hakim olduğu ülkelerde toplumsal bilinçlenmenin nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda soru işaretleri yer almaktadır (2011, s. 394-96).

Temel yaşamsal gereksinimlerin çoğuna sahip olmayan, eğitim ve temsil eşitliğinden yararlanma şansı bulamayan kesimlerin bilinçlendirilmesinde tabandan örgütlülüğü geliştirecek hareketlerin etkisi güçlü olmaktadır. Hindistan ve Bolivya’daki toplumsal hareketlerin bunu başarabildikleri görülmüştür. Daha önce temsil olanağı bulamayan kesimlerin hakları için mücadeleye giriştiği gözlenmiştir. Türkiye’de de HES mücadelelerinin yaygınlaşması, örgütsüz kesimlerde örgütlülük bilincinin gelişmesi, yaşamsal çıkarlar için örgütlü mücadelenin önemini anlaşılmamasını sağlamıştır. Ayrıca yerel örnekler, toplumsal

mücadele ve bilinçlendirmeyi bir arada yürütecek toplumsal hareketlerin kurumsal bir çatı altında örgütlenmesinin etkisini ortaya koymuştur.

Hindistan'daki baraj karşıtı hareket ile Cochabamba'da özelleştirme karşıtı mücadelede kurumsallık, hareketlerin koordinasyonunu ve etkililiğini arttıran unsurlar olmuştur. Bu çerçevede küre-yerel su hareketinin kurumsallaşması da yerel toplumsal hareketlerin koordineli hareketi, tabandan gelen taleplerin yerel, ulusal, bölgesel ve küresel kurumlara aktarılması; farklı düzeylerde karar alma süreçlerine kurumsal olarak katılımın sağlanması ve küresel kararların doğrudan etkilenmesi gibi yöntemlerin benimsenmesi, su mücadelesinin altyapısının sağlamlaştırılması açısından olumlu sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Küre-yerel su hareketinin kurumsallaşması küresel mücadeleyi güçlendirme ve talepleri uluslararası düzeyde dile getirme açısından etkili bir adım olacaktır.

Bunun yanında kurumsallaşma önerisi çerçevesinde farklı kesimlerin ortak karar almasındaki zorluğa da dikkat çekilebilir. Benzer amacı paylaşan, görece homojen gruplar içinde dahi derin fikir ayrılıkları ortaya çıkabilmektedir. Günümüzde, görüş ayrılıklarının uzlaşma yoluyla çözülebileceği açısından "ortak tehdit algısı" öne çıkarılabilecek bir unsurdur. Suya erişimde yaşananlar sadece suya ulaşamayan kesimlerin sorunu değildir; suyun çok boyutlu yönü ve karşılıklı bağımlılık olgusu bir yerdeki olumsuzluğun dolaylı etkisini arttırmaktadır. Örneğin baraj inşaatları, tarım ve enerji ihtiyacı dikkate alınarak planlanmaktadır; fakat barajlar nedeniyle yerinden edilen insanların suya erişimi ve sudan yararlanarak yürüttükleri faaliyetler zarara uğramaktadır. Bu durum yalnızca barajlar yüzünden yerinden edilen insanların sorunu değildir; barajın yarattığı kirlilik, aşağı su havzasında suyun debisinde yaşanan düşüşler, ekosistemlerde bozulma gibi etkiler daha çok insanın ve ekosistemlerin barajlardan etkilenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ortaya çıkan ortak tehditin bilincine varılması, farklı kesimlerin bu tehde karşı mücadelesini güçlendirecek bir unsurdur.

Günümüzde su sorununun temelinde kapitalist/neoliberal düzenin yarattığı ve sermaye artırımına odaklı politikaların ortaya çıkardığı derin ekolojik ve toplumsal yıkımın yer aldığı açıkça görülmektedir. Küresel su hareketi de Alternatif Su Forumları çerçevesinde neoliberal sistemin sorgulanması ve yeni bir sistemin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede su hareketinin kurumsallaşması için ortak tehdit temelini neoliberalizmin yarattığı yıkımın oluşturması olasıdır. Öte yandan su sorununun sistemin ürettiği araçlarla çözülemeyeceği üzerinde konsensüse varılması, alternatiflerin tartışılması açısından temel oluşturabilecek niteliktedir. Toplumsal hareketler temelli ulus-ötesi su yapılanmasının tek başına uluslararası

sistemi dönüştürmesi mümkün değildir; fakat bu yapının farklı kesimlerin/sınıfların konsensüsü ile suyla ilgili önerileri oluşturma, bunları savunma ve hayata geçirme için uygulayacağı yöntemler, daha geniş çaplı sistem eleştirilerine örnek olabilecektir. Bu noktada sorulması gereken; daha önce temsil olanağı bulamayan farklı kesimlerin katılımını sağlayacak, müzakere ve uzlaşma ile yerelden küresel uzanan bir çerçevede kararlar alacak ulus-ötesi örgütün temel dayanakları ve argümanlarının neler olacağı sorusudur.

Bu çerçevede gelecekte su politikalarını yönlendirme olasılığı göz önüne alınarak, küresel su hareketinin temel argümanlarına dayanarak, oluşturulabilecek kurumsal yapının temel dayanakları şu şekilde belirlenebilir:

- Canlıların yaşam hakkının parçası olan suya erişim haklarının yasal olarak tanınması,
- Yasal ve politik düzenlemelerde ekolojik bir bakış açısının hakim kılınması,
- Sermaye artırımına odaklı ekonomi anlayışı yerine alternatif, kendine yeten bir ekonomik düzenin hakim kılınması,
- Sınıf yaklaşımının dışlayıcı değil, farklılıkları bütünleştirici yönünün vurgulanması,
- Müzakereci yöntemlerin yaygınlaştırılmasıyla gerçek anlamda katılımcı demokrasinin geliştirilmesi,
- İnsanın doğanın bir parçası olduğunu vurgulayacak şekilde, eşitliğin yeniden inşası,
- Yurttaşlığın ulus-devletin ötesinde, dünya yurttaşlığı bağlamında savunulması,
- Karşılıklı bağlılık çerçevesinde halklar arasında küresel dayanışmanın artırılması,
- Su politikalarının küreselden yerele, tabandan (aşağıdan) gelen talepler ve bu ilkeler doğrultusunda şekillendirilmesi için ortak mücadelenin sürdürülmesi,
- Uluslararası karar alma süreçlerine kurumsal kimlikle taraf olunması.

Bu dayanaklar, küreselleşme karşıtı hareket ile küre-yerel su hareketinin ortak, sistem karşıtı mücadelesini de güçlendirebilecek ilkeleri belirginleştirmektedir. Bu ilkeler kapitalizmin/neoliberalizmin yarattığı suya erişim sorununa tepkilerin kurumsallaşması yanında, neoliberalizm karşıtlığı ortak noktasında birleşen farklı hareketler arasında etkileşimin artması ve örgütlü mücadelenin kurumsallaşmasını da kolaylaştırabilecektir. Touraine'e (2011, s. 406) göre günümüzde yeni mücadeleler birlik değil, çeşitlilik uğruna; katılım değil, özgürlük uğruna verilmektedir. Bu süreçte post-endüstriyel küresel bilgi toplumuna yönelik olduğunu savunduğu değişimin analizi (tanımlanması) ile iletişime dayalı yeni bir

modernliğin doğmasını sağlayacak koşulların ve biçimlerin incelenmesine ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Wallerstein da bir sistemden diğerine geçişin büyük bir mücadele, büyük bir belirsizlik ve bilgi yapılarına dair büyük bir sorgulama dönemi olduğuna işaret etmektedir. Ona göre yapılması gereken ne olup bittiğini açıkça anlamaya çalışmak, daha sonra dünyanın gitmesini istediğimiz yön ile ilgili tercihleri yapmak ve dünyanın istediğimiz yöne gitmesi için ne yapmamız gerektiğini tasarlamaktır (Wallerstein, 2011, s. 156). Piyasaların ve şirketlerin çıkarına göre işleyen mevcut küresel sistem yerine yoksun insanların ve ekosistemlerin gereksinimlerini kollayan bir sistem öngörüsü küresel su mücadelesinin kurumsallaşmasının temel dayanaklarından birini oluşturabilir.

Rosanvallon'a göre ise günümüzde farklı ülkelerde benzer özellikler göstererek eşitsizliklerin küreselleşmesi söz konusuysen, bu eşitsizlik sınıflar arasındaki uçurumu da derinleştirerek toplumsal eşitsizliklerin küresel eşitsizliklerle iç içe geçtiği bir durum yaratmaktadır. Bu çerçevede benzer/tekil, eşit/farklı, bazı durumlarda eşit/bazı durumlarda eşitsiz karşıtlıklarının nasıl çözümleneceği demokrasinin geleceğini de belirleyecektir. Rosanvallon'un çıkış olarak öngördüğü eşitler toplumu şu temeller üzerine inşa edilmelidir (Rosanvallon, 2011, s. 360-411):

- Dinamik bir yapıda farklılıkların inşası ve tanınmasını sağlayan bir toplum modelini öngören **eşitlik**;
- Toplumsal ilişkilerde denge ilkesine dayanarak konsensüsün temel şartı konumunda, etkileşim eşitliği anlamına gelen **karşılıklık**;
- Yalnızca yasal ve politik prosedürlerle sınırlandırılmayan, insan hakları bağlamında bireyin oluşumunu sağlayan, toplumsal ilişkileri ve ortak yaşamı düzenleyen sivil ve toplumsal yönü ağır basan **yurttaşlık**;
- Ortak malların geliştirilmesi ve paylaşımını dünyanın ticarileştirilmesinden farklı bir yöntemle gerçekleştirecek **eşitlikçi basit ekonomi**;

Görüldüğü gibi farklı kuramsal temeller ve yöntemlerle çalışan düşünürler, temsili demokrasiden farklı, yeni bir demokrasi tanımı çerçevesinde değişimin zorunluluğunu ortaya koyarken, bunun için öncelikle geçmiş dönemin iyi analizi ve gelecek için yönelimin somut ve sağlam hedeflerle planlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda küre-yerel su hareketinin kurumsallaşması öngörüsü, neoliberalizm karşıtlığı ortak noktasında bir araya gelen küreselleşme karşıtı hareketler açısından da örnek oluşturabilecektir.

Teknolojik yenilikleri; örgütlenme, iletişim ve harekete geçme için etkin şekilde kullanan, esnek, ağ tipi yapıda ve çeşitliliğe olanak tanıyacak şekilde örgütlenen, doğrudan ve katılımcı demokrasi vurgusu yapan Küreselleşme Karşıtı Hareket, sistemin tıkanıklıklarının dile getirilmesi açısından büyük katkı sağlamıştır. Bunun yanında başka bir dünyanın mümkün olduğunu savunan hareketin alternatif hedefinin sadece eşitlik, adalet, katılım, demokrasi gibi; kullanıldığı zamana ve yere göre farklı anlamlar yüklenebilen (Eroğul, 1991, s. 264) hedeflerle köklü bir değişim yaratması zor görünmektedir.

Lebowitz (2010, s. 25), alternatifte ilişkin imge yaratmanın önemine değinirken, alternatif olmadan insanların kapitalizm içinde imkansızla ulaşmak için zaman ve enerji harcayacaklarını iddia etmektedir. Bu bağlamda alternatif sistemin ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel tüm kurumları ile, aşağıdan gelen bir hareketle kurulabilmesi için sağlam yapısal önerilerin geliştirilmesi önem taşımaktadır. Daha eşitlikçi, adil ve dayanışmacı politikaların uygulanmasını talep eden, neoliberal uluslararası sistemin dönüşümünün gerekliliğini vurgulayan toplumsal hareketlerin, sosyalizm ve demokrasiyi harmanlayan(21. yüzyıl koşullarına uyarlanmış) Marksist bir temelde örgütlenmesi daha etkili sonuçlar doğurabilmeleri açısından önem taşımaktadır.

Dünya sistemi içinde devletlerin yanında ulus-üstü ve ulus-ötesi yapılanmaların etkili aktörler olarak belirlediği, toplumsal hareketlerin de devletten bağımsız olarak küresel bağlantılar kurabildiği süreçte farklı yerel ve küresel toplumsal hareketleri esnek bir yapıda örgütlemeyi ve ortak hareketi sağlayan Dünya Sosyal Forumu, bölgesel, yerel ve tematik forumlar çerçevesinde belli aralıklarla toplanarak mücadeleyi farklı düzeylerde yürütmektedir. Bu gevşek yapılanma ile kurumsallaşmanın geri plana itilmesi Dünya Sosyal Forumu için tercih edilen bir durumdur. Buna karşı neden suyla ilgili hareketler özelinde kurumsallaşma fikri üzerinde durulduğu sorgulanabilir. Kurumsallaşma, gevşek örgütlenme yapısını ortadan kaldırmadan, farklı mücadeleler arasında dayanışmayı arttıracak ve koordinasyonu sağlayacak bir çerçeve oluşturarak ortak amaçlar için birliğe varılmasında ve daha etkili girişimlerde bulunulmasında rol oynayabilecektir. Suyla ilgili toplumsal hareketlerin etkisi ile kurgulanabilecek ulus-ötesi bir örgütün, su politikaları üzerinde dönüştürücü etkiler yaratabilmesi, küreselleşme karşıtı hareketin de neoliberalizmin dönüştürülmesi hedefinde etkili adımlar atılmasını sağlayıcı bir örnek oluşturabilir.

Kapitalizmin yarattığı farklı krizlerin derinleşmesi, sistemin sorgulanması ve dönüştürülmesi yönünde birlik içinde hareket etmenin önemini ortaya koymaktadır. Ekolojik, insani ve ekonomik krizlerin temelinde yatan neoliberal politikalar, sorunların çözümünde

alternatif yönelimlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yerel ve küresel toplumsal hareketler alternatiflerin tartışılması yönünde mücadele etmektedir. Farklı yerelliklerde toplumsal hareketlerin neoliberal politikaların dönüştürülmesi yönünde sonuç elde eden mücadeleleri önemli gelişmelerdir. Buna karşın, yerel politikaları da etkileyen kararlar küresel düzlemde, uluslararası ve ulus-ötesi (ekonomik güce sahip) aktörler tarafından belirlenmektedir. Bu durumu değiştirebilmek için toplumsal hareketlerin küresel mücadelesi önem taşımaktadır; ama toplumsal mücadelenin yanında ulus-üstü karar alma süreçlerinde yer alarak, mücadele edilmesi gerekmektedir. Karar alma süreçleri içinde yer alabilmek için kurumsallaşma önem taşımaktadır. Kurumsal mücadele sistemin içinde yer alarak, sistemin sorgulanması ve dönüştürülmesini sağlamada etkili olabilecektir.

19. yüzyılda başlayan işçi hareketi kapitalist sistemin sosyalist bir devrim ile yıkılmasını hedeflerken, işçi örgütlerinin kapitalist sistemle uzlaşısı hareketlerin sistem karşıtı yönlerinin geri plana itilmesine neden olmuştur. İktidarı değiştirmeyi hedeflemeyen yeni toplumsal hareketler tabanından beslenerek ortaya çıkan küreselleşme karşıtı hareket ise neoliberalizm karşıtlığı ile 21. yüzyılda kapitalizmin sorgulanması ve dönüştürülmesi yönünde sistem karşıtı mücadeleye yeni bir ivme kazandırmıştır. Küreselleşme karşıtlığının gelişiminde farklı alanlarda mücadele eden toplumsal hareketlerin rolü önem taşımaktadır. Bu nedenle bu mücadeleler içinde yer alan küre-yerel su hareketinin, kurumsal yapısını güçlendirmesi, küreselleşme karşıtı hareketi de etkileyebilecek niteliktedir. Tepki gösterilen sorunların derinleşmesi, çözüm için bir arada, örgütlü mücadelenin önemini ortaya koymaktadır. Farklı kesimlerin ortak hareketine dayanan küreselleşme karşıtlığının kurumsal bir yapılanmaya gitmesi, farklı hareketlerin birliğinin sağlanması ve kapitalist sisteme alternatif yeni bir sistemin oluşturulması yönünde dayanışmanın artırılmasını sağlayabilecek bir adım olacaktır.

SONUÇ

Uluslararası sistem, tarihsel değişimlere paralel sürekli bir devinim halindedir. Belirli sistematik kurallara (ortak normlar) uyan, bütünleşmiş faaliyet ve kurumlar alanını temsil eden; pek çok politik ve kültürel birimi kapsayan mekansal ve zamansal bir alan olarak uluslararası sistem Wallerstein tarafından incelenmiş ve 20. yüzyıl ortalarında gelişen sosyal bilimlerin analiz birimini ulus-devletin ötesine taşıyarak “dünya sistemi”¹²² kavramının kullanımını yaygınlaştırmıştır. Bu bağlamda kökenleri 16. yüzyıla dayandırılan ve “sermayenin sonsuz birikimine öncelik” veren kapitalist sistem, içinde yaşadığımız dünya sistemi olarak belirlenmiştir. Modern zamanlara kadar kurulmuş olan dünya ekonomileri ya parçalanmış ya da güce dayanarak dünya imparatorluklarına dönüşmüşlerdir; buna karşın tarihsel olarak en uzun süre yaşamış tek uluslararası sistem kapitalizmdir (Wallerstein, 2011, s. 40-41, 53). Günümüzün küreselleşen dünyasında kapitalist sistem, küresel hakimiyetini neoliberal politikalar ve küresel pazar mantığı çerçevesinde sürdürmektedir.

Sanayi Devrimi ve kapitalist sistemin doğuşu dünyada benzeri görülmemiş bir değişimi başlatmıştır. Ekonomik üretim tarzının değişimi toplumsal ve kültürel yaşamdan politikaya kadar tüm kurumların ve ilişkilerin farklılaşmasına yol açmıştır. Kapitalist sistemin varlığı 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, neoliberal politikalarla dünyanın farklı ülkelerinde, benzer sonuçlar doğuracak şekilde uygulanarak devam etmektedir. Buna karşın kapitalist/neoliberal sisteme bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal, ekonomik, politik ve ekolojik sorunlar, sistemin yarattığı tıkanıklıkları açığa çıkartmaktadır. Bu sorunlar içinde su, yerküredeki yaşamın devamlılığını sağlayan kaynak olarak ayrı bir önem taşımaktadır. Suya erişim sorunu, küresel sistem içindeki tıkanıkların bütüncül olarak gözlemlenebildiği bir örnek sunmaktadır.

Yerkürenin yaklaşık dörtte üçü sularla kaplı olmasına karşın bu miktarın büyük çoğunluğunu okyanuslar ve buzullar oluşturmaktadır. Kullanılabilir ve içilebilir su kaynaklarının eşitsiz dağılımı, suyun devamlılığını sağlayan döngüdeki bozulma ve insan kaynaklı kirlenme ile neoliberal politikalar günümüzde temiz suya erişim sorununun ortaya

¹²² Kavram, Wallerstein’in Türkçe çevirisinde “dünya-sistem” olarak kullanılmışsa da, Diplomasi Sözlüğü’nde dünya sistemi şeklinde yansıtılmaktadır. Dünya sistemi, tarihsel analizin bütünselliğine önem veren Annales Okulu’ndan F. Braudel’in analiz birimi olarak belirlediği “dünya-ekonomi”(*économie-monde*) kavramına atıf yapmaktadır. Dünya-ekonomi, içinde bir işbölümü olan, temel ya da asli malların mübadelesinin yapıldığı, sermaye ve emek gücü akışlarının gerçekleştiği büyük bir coğrafi alandır; farklı kültür ve grupları içinde barındırmaktadır; birleştirici bir politik alanla sınırlanmamıştır, içerdiği pek çok politik birim gevşek bağlarla birbirine bağlanmıştır; politik ve kültürel homojenlikten uzak yapıyı birleştiren işbölümüdür (Wallerstein, 2011, s. 51-52).

çıkmasında etkili olan unsurlardır. Suyu erişim sorununun ekolojik, insani ve ekonomik boyutları, konunun çok yönlülüğünü ortaya koymaktadır.

Suya erişim sorununda suyun kullanım alanının genişlemesi ve çeşitlenmesiyle bağlantılı olarak yeni tehditler de ortaya çıkabilmektedir. Tarım ve sanayi gibi ekonomik faaliyetlerin suya bağımlılığı, artan ihtiyaçlar doğrultusunda suya olan talebi de artırmaktadır. Su, doğal döngüler sayesinde azalmadan varlığını sürdüren bir değer olmasına karşın, kapitalist/neoliberal sistem içinde azalan ve bu nedenle ekonomik değeri artan bir kaynak olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda kâr sağlayıcı ekonomik faaliyetlere verilen öncelik suya erişim sorunlarının derinleşmesinde etkili olmaktadır.

Temiz suya erişim sorunlarının temelinde kapitalist sistem yer alsa da, yaratılan “su krizi” söylemi suya erişim sorununun yeni bir kâr aracına dönüşmesine yol açmaktadır. Wallerstein’a göre “kriz”, sistemin çerçevesi içinde üstesinden gelinemeyecek güçlükleri ifade etmektedir. *Kriz döneminde sistem kaotik bir “çatallanma” içine girerek iki alternatif kriz çözümü ile karşı karşıya kalmaktadır. Böylece sistem üyeleri kolektif olarak hangi alternatif yolun takip edileceği ve yeni sistemin nasıl inşa edileceği konusunda seçim yapmak durumundadır. Bu seçim, sonucu belirsiz uzun ve istikrarsız bir geçiş döneminin ardından gelmektedir* (Wallerstein, 2011, s. 135-36).

Rosanvallon, 19. yüzyılın toplumsal sorunları karşısında ortaya çıkan krizin milliyetçiliğin, korumacılığın ve ırkçılığın yükselişine ve bu yönde homojenleştirici çözüm önerilerinin geliştirilmesine neden olduğunu; günümüzde bireyin ön plana çıktığı süreçte her şeyin yeniden kurgulanmasının gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu kurgunun 21. yüzyılda sosyalizm düşüncesi ile toplumsal demokrasi idealine yönelik, eşitlik ilişkisi çerçevesinde, denklik, bağımsızlık ve yurttaşlık ilkelerine dayanarak oluşturulabileceğini; sonuçta benzerlerin dünyası, özerk bireylerin toplumu ve yurttaşlar topluluğunu yaratabilecek bütüncü bir demokrasi mücadelesine vurgu yapmaktadır (Rosanvallon, 2011, s. 21-23). Wallerstein’ın kriz yaklaşımı ile birlikte değerlendirildiğinde, neoliberal su politikaları ile derinleşen, 21. yüzyılın temiz suya erişim sorunu çerçevesinde yaratılan “su krizi”, küresel sistemin ve demokrasinin yeniden kurgulanması yönünde etkili olabilecek mücadelenin yaratılabilmesi potansiyeline de sahip görünmektedir.

Kriz söylemi suya erişim sorununa çözüm için alınacak önlemlerin, neoliberal piyasa düzenlemeleri doğrultusunda “kıt” kaynağın optimum kullanımı üzerinde yoğunlaşmasına zemin hazırlamakta; tehdide dönüşen sorunlar karşısında yaratılan farkındalığın nasıl yeni fırsatlara dönüştürülebileceğine odaklanmaktadır. Kâr aracına dönüştürülmek istenen suya

erişim sorunlarının, diyalektik olarak karşısını da yarattığı görülmektedir. Suya erişim sorunları sistemin ürettiği araçlarla çözülememektedir; buna karşın tabandan gelen alternatif önerilerin ön plana çıkması, Wallerstein'in öne sürdüğü gibi çatallanmaya yol açmaktadır. Bu çerçevede "su krizi" kapitalizmin yarattığı bir kavram olmasına karşın, alternatif bir yönelim için taban oluşturacak fırsatın yaratılmasında da etkili olabilecek biçimde, diyalektik bir nitelik taşımaktadır.

Temiz suya erişim sorununun ekolojik ve insani boyutları, özellikle yoksul kesimlerin suya erişimde yaşadığı sorunların olağanüstülüğü acil önlemlerin alınmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede suya erişim sorununun sınıraşan niteliği ve çok boyutluluğu uluslararası politikaların geliştirilmesinde etken olmuştur. Küreselleşme sürecinde suya erişim sorunlarının derinleşmesi ve su krizi söyleminin ön plana çıkması, çok aktörlü küresel sistem içinde su politikalarının da yeni (küresel) bir karakter kazanmasında etkili olmuştur.

Küresel sistem içinde neoliberal politikaların yaygınlaşması suyun ekonomik bir mal olarak değerlendirilmesi ve fiyatlandırılması görüşlerini empoze ederken; uluslararası finans kuruluşlarının ve Dünya Su Konseyi gibi yeni ulus-ötesi kuruluşların, su politikalarının şekillendirilmesindeki etkisini artırmıştır. Su yönetiminde kamu-özel ortaklığı, su hizmetlerinin özelleştirilmesi, su ve enerji politikalarının baraj inşaatları çerçevesinde uyumlaştırılması gibi küresel aktörler tarafından geliştirilen ve katılımçılık iddiası ile yönetim modellerini temel alarak özel sektörün konumunu güçlendiren öneriler ulusal ve yerel politikalara yansıtılmaya başlanmıştır.

Su politikaları üzerindeki neoliberal etki öncelikle ortak mal olarak değerlendirilen suyun, ekonomik mala dönüştürülmesine neden olmuştur. Böylece su kaynakları ve su hizmetleri fiyatlandırılmış ve ticarileştirilmiştir. Suyun statüsündeki değişim yönetimine de yansımıştır. Su hizmetleri, daha etkin ve kaliteli hizmet gerekçesiyle, kamusal birimler yerine kamu-özel ortaklıkları ya da doğrudan özel sektör tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Özel sektörün artan rolü, tarımsal sulama ve enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla gerçekleştirilen baraj inşaatlarıyla da güçlendirilmiştir. Su hakkı ise ayırım gözetmeksizin her canlının suya erişim hakkı olduğunu ve bu hakkın kısıtlanamayacağını ortaya koymaktadır. Bu hak, yalnızca insan haklarının ayrılmaz bir parçası değil, doğadaki tüm canlıların ve ekosistemlerin yaşam hakkının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle su hakkı tartışmaları diğer su politikalarına alternatif bir yönelim içermektedir.

Kapitalizmin yarattığı su krizi suyu kâr aracı haline dönüştürürken; suya erişim hakkını temel alan, bütüncü bir demokrasi mücadelesine taban oluşturma potansiyeline sahip yerel ve

küresel toplumsal hareketler alternatif çözüm önerileriyle ortaya çıkmaktadır. Küresel su politikalarının yerel düzeyde yarattığı toplumsal hareketlerin tarihsel, politik, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla, tarihsel ve kuramsal gelişmelere neden olduğu ortaya çıkmaktadır. Kapitalizm ile paralel olarak; amaçları, eylemsellikleri ve katılımcıları değişen toplumsal hareketler, neoliberalleşme sürecine karşıt olarak yeni bir dönüşüm yaratmışlardır.

Toplumsal hareketlerin tarihsel ve kuramsal değişiminin uluslararası sistemin değişen yapısı ve aktörlerinden bağımsız olmadığı gözlenmektedir. Tarihsel değişim, paralelinde kolektif davranış, rasyonel eylem, ağ analizi, politik süreçler analizi, yeni toplumsal hareket sosyolojisi, Marksizm, pratiklerin genelleşen ekonomisi, çerçeve analizi, oydaşmacı ve katılımcı demokrasi olmak üzere farklı paradigma değişimlerini getirmiştir. Kolektif Davranış'tan Marksizm'e, Sistem Karşıtı Hareketler'den Kaynak Mobilizasyonu'na, Post-Marksist Yaklaşımlardan, Yeni Toplumsal Hareketlere ve Küreselleşme Karşıtı Hareketlere doğru toplumsal hareket kuramlarının içeriği, argümanları ve araştırma yöntemleri de değişmiştir.

Toplumsal hareketlerin birinci dalgasını oluşturan işçi örgütlenmelerinin yürüttüğü sosyalist mücadelede, Marksist bakışla proleter devrim yoluyla sınıfsız topluma ulaşılması hedefi benimsenmiştir. Kapitalist sistemin kökten değişimini içeren bu hedef, süreç içinde yumuşamaya ve devrimci mücadele yerini, işçi sınıfının ulusal bağlamda konumunu güçlendirecek reformlar ve demokratik yöntemlerle iktidarın ele geçirilmesi fikirlerine ağırlık veren mücadelelere bırakmıştır. Bu durum Avrupa'da işçi sınıfının kapitalist sistemle uzlaşısı anlamını taşımaktadır.

Soğuk Savaş dönemi Batı Avrupa'da işçi mücadelelerinin gerilemesine yol açarken, 1968 Hareketi toplumsal hareketler açısından yeni bir dönemi açmıştır. Sınıf temelli ve iktidarı hedef alan mücadelelerin ötesinde kültür ve kimlik gibi politikalara ağırlık veren ve işçi hareketi içinde temsil imkanı bulamayan kesimlerin taleplerini dile getirmesini sağlayan, hak arayışı ve reform taleplerine dayanan “yeni toplumsal hareketler”, ikinci toplumsal hareket dalgası olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Marksizm'in yeniden yorumlanması üzerinde yoğunlaşan ve üst-yapı kurumlarına ağırlık veren Post-Marksist yaklaşımların etkisi ile şekillenen “Yeni Toplumsal Hareket Kuramı”, toplumsal hareketin ideolojik bir bileşen olmadan da örgütlenebileceğini göstermiştir. Touraine'in geliştirdiği bu yaklaşımın en önemli yanı post-endüstriyel toplum yapısının getirdiği değişimin, işçi hareketlerinden yeni toplumsal hareketlere geçişi nasıl sağladığını yansıtmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lı yıllarda küreselleşme sürecinin başlaması ve demokrasi talebinin hız kazanması, yeni toplumsal hareketler açısından da yeni bir zemin oluşturmuştur. 21. yüzyıla geçişle küresel tepkiler geliştirmeye başlayan yeni toplumsal hareketler, uluslararası sistemde hegemonik eğilimlerin ağırlık kazandığı süreçle bağlantılı olarak dönüşüm geçirmiştir. 21. yüzyıl, küreselleşme karşıtı hareketin ivme kazanması ile toplumsal hareketlerde üçüncü dalganın gelişmesi olasılığını arttırmıştır.

Temelde yeni toplumsal hareketler tabanından ortaya çıkan küreselleşme karşıtı hareket, küreselleşmenin sağladığı teknolojik imkanlardan da yararlanarak küresel bir hareketlilik yaratmıştır. İdeolojik bir temeli bulunmayan bu hareketin yeni toplumsal hareketlerden temel farkı, pek çok farklı kesimi ve mücadeleyi neoliberalizm karşıtlığı ortak noktasında bir araya getirebilmesi ve uluslararası sistemin küresel aktörlerine yönelik mücadelenin hız kazanmasıdır. Gevşek ve esnek örgütlenmeyi tercih eden küreselleşme karşıtı hareket kuramsal olarak “Çokluk” yaklaşımı bağlamında değerlendirilmiştir. Uluslararası sistemdeki değişimi “İmparatorluk” çerçevesinde ele alan Hardt ve Negri, farklılıkların biraradılığına dayanan Çokluğun, yeni demokrasi mücadelesinin ana aktörü olacağını savunmaktadırlar. Çokluk yaklaşımı da yeni toplumsal hareketler gibi sınıf mücadelesinden farklılaşmaktadır; buna karşın işçi mücadelelerinin ivme kazandığı 19. yüzyıl koşulları ile 21. yüzyıl koşulları arasındaki benzerlikler, “çokluğun” mücadelesinin yeni bir sınıf tabanına dayandırılabilceğini göstermektedir.

Marx ve Engels, Komünist Manifesto'da temelde 19. yüzyıl sanayi kapitalizminin şekillendirdiği uluslararası sistemi ve temel aktörlerini analiz etmektedirler. Kaptalist sistemin dönüştürülmesi için sınıf bilincine sahip işçilerin (proletarya) devrimci mücadelesinin gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Bu çerçevede 21. yüzyılda kapitalist uluslararası sistem, dönüşüm geçirerek varlığını sürdürmektedir. Kapitalizmin temelini oluşturan sanayi üretimi, gelişmiş ülkelerde azalırken, bilişim, finans ve hizmet sektörü ön plana çıkmaya başlamıştır. Bunun yanında sanayi üretimi gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelere kaymıştır. Yeni sanayileşen ülkelerde zor şartlar altında, güvencesiz çalışan ve yaşayan işçilerin 19. yüzyıldaki Avrupa işçi sınıfının koşullarından farkları yoktur. Gelişmiş ülkelerde uluslararası sistemin temelini oluşturan finans gibi yeni gelişen sektörlerde çalışanların da temelde emeklerini satarak sermaye artırımına katkı sağladıkları dikkate alındığında, bu kesimlerin de yeni proletarya olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Hardt ve Negri'nin Çokluk yaklaşımı ile Yeni Toplumsal Hareket yaklaşımlarını işçi sınıfının oluşturduğu çoğunluğu göz ardı ettiği için eleştiren Harman (2002), işçi sınıfının

ortadan kalkmadığını ve küresel bir yeniden yapılanma içinde genişlediğini belirtmektedir. Bu çerçevede sistem karşıtı mücadelede farklı kesimlerin bir araya gelmesinin önemine değinirken, işçi sınıfının emeğini sömürerek ayakta kalan sistem karşısında mücadelenin güçlendirilmesi için işçi sınıfının geri plana itilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede endüstriyel işçi sınıfının yanında hizmet sektörü çalışanlarının da işçi sınıfı içinde küresel mücadeleyi desteklemesi etkili adımlar atılmasını sağlayabilecektir. Bu noktadan hareketle küreselleşme karşıtlığı bağlamında Üçüncü Dünya'nın sanayi proletaryası ile gelişmiş dünyanın hizmet proletaryasının ortak mücadelede bir araya gelebilmesi, sınıf mücadelesine yeni bir boyut kazandırma potansiyelini de ortaya çıkartmaktadır.

Kapitalist/neoliberal sistemin açmazlarının derinleştiği ve buna karşı tepkilerin de yoğunlaşmaya başladığı 21. yüzyılın başında ortaya çıkan suyla ilgili toplumsal hareketler bu çalışmanın temel konusudur. Yerel toplumsal hareketlerin karşı çıktıkları politikalar küresel düzlemde ve küresel aktörlerin etkisi ile şekillenmektedir; bu bağlamda hareketler, yalnızca yerel ve ulusal yönetimlere değil, küresel sisteme yönelik eleştirilerde de bulunmaktadır. Suyla ilgili toplumsal hareketlerin ortaya çıktıkları küreselleşme çağında, neoliberal sistemden ve bu sistemin küresel aktörleri olan uluslararası ve ulus-ötesi kuruluşlardan bağımsız değerlendirilmesi mümkün değildir. Küresel su politikaları yerel düzeyde suya erişimin kesilmesi, sıradan insanların temel gereksinimlerini sağlayacak sudan mahrum kalmaları ve ekolojik dengenin bozulması etkilerini yaratırken, toplumsal tepkileri de yoğunlaştırmıştır.

Suyla ilgili yerel ve küresel hareketlerin talepleri küresel su politikalarını dönüştürmede etkili olabilecek kurumsal yapılanmanın dayanaklarını belirginleştirmektedir. Fransa, Bolivya, Hindistan ve Türkiye gibi birbirinden farklı tarihsel, politik, ekonomik ve toplumsal dinamiklere sahip dört ülkede, suyun yaşamsal yönünü vurgulan ve su hakkına atıfta bulunan yerel hareketler mevcuttur. Ülkelerde aktif sivil toplumun varlığı, demokrasi bağlamında siyasal düzenin işleyişi, su hakkının tanınması, su özelleştirmeleri, baraj politikaları tepkilerin temel sorunları olarak ortaya çıkmıştır. Hareketlerin küresel ve ulusal bağlamda yarattıkları sonuçlar ve küresel bağlantıların etkisi önem taşımaktadır. Fransa, Bolivya ve Hindistan'daki su mücadeleleri dünyanın farklı yerelliklerinde benzer sorunları yaşayanlar için örnek oluşturacak niteliktedir.

Farklı ülkelerde yerel ve ulusal su politikalarına karşı ortaya çıkan toplumsal hareketlerin ortak noktası neoliberalizme karşı duruşlarıdır. Su hakkını temel dayanak olarak benimseyen bu hareketler, kabul etmedikleri dayatmalara karşı direnebilmektedir. Ülkelerin hepsinde

1980’li yıllardan itibaren neoliberal politikalar doğrultusunda dönüşüm yaşandığı, bu dönüşümün suyla ilgili politik kararlara yansımalarının tepkileri doğurduğu gözlenmiştir. Bu çerçevede suya doğrudan erişimin kesilmesi gibi yaşamsal zorunluluğa yönelik tehdit algısı toplumsal hareketleri tetiklemiştir.

Fransa ve Bolivya’da suyla ilgili toplumsal hareketler taleplerini gerçekleştirecek etkili sonuçlar elde etmiştir. Hindistan’da toplumsal hareket, taleplerini merkezi ve yerel yönetimlere kabul ettiremese de ulusal ve küresel kamuoyu oluşturarak, sonuç elde etme yönünde mücadelenin etki alanını genişletmiştir. Bolivya ve Hindistan’da hareket gücünü tabandan gelen örgütlülüğünden ve çatı örgütün varlığından almaktadır. Türkiye’de ise suyla ilgili toplumsal hareketler etkili bir mücadele yürütmelerine karşın, taleplerini yönetime kabul ettirmede sonuçsuz kalmaktadır. Bu durum iktidarın politikalarında dayatması, duyarsızlığı kadar hareketlerin parçalı yapısı ve sınırlılığıyla da bağlantılıdır.

Dört ülkedeki suyla ilgili toplumsal hareket örneklerine dayanarak, küresel su mücadelesinin taleplerini kabul ettirecek sonuç almasında etkili unsurlar şu şekilde özetlenebilir:

- *Ülkedeki toplumsal hareketlerin tarihselliği, toplumsal dinamiklerin harekete geçmesi açısından etkili bir unsurdur. Geçmişten gelen dinamikler toplumsal harekete katılımı artırırken, hareketlerin taleplerine karşı yönetimin duyarlılığını da yükseltmektedir.*
- *Ülkede demokrasinin gelişim süreci hem toplumsal denetim mekanizmalarını hem de yönetimin toplumsal talepleri dikkate almasını etkileyen bir unsurdur.*
- *Ülkede örgütlülüğün yaygınlığı toplumsal hareketin ortaya çıkışını kolaylaştırırken, mücadele pratiklerini ve mücadelenin etkisini de genişletmektedir.*
- *Toplumsal hareketler kitlesel eylem, imza kampanyası ve hukuki mücadele yöntemlerini temel alsalar da, ülkenin sosyal ve kültürel yapısı toplumsal hareket repertuarını çeşitlendirmektedir. Bu çeşitlilik, mücadelenin etkisini artırmaktadır.*
- *Toplumsal hareket içinde yer alan farklı örgütlerin/kesimlerin bir çatı ya da şemsiye örgüt altında bir araya gelmesi, mücadelenin sonuç alma yönünde etkisini artıran bir unsurdur.*
- *İnternet gibi yeni iletişim araçlarının aktif kullanımı toplumsal hareketlerin örgütlenmesini kolaylaştırırken, daha geniş kitlelere mücadelenin duyurulması açısından da önem taşımaktadır.*

▪ *Toplumsal hareketin daha etkili sonuçlar almak için farklı yerelliklerde yürütülen mücadelelerle iletişime geçmesi; küresel bir ağ oluşturarak mücadele alanını genişletmesi, küresel bir kamuoyu oluşturması önemlidir.*

▪ *Yerel toplumsal hareketlerden beslenerek ortaya çıkan küresel hareket, bir yandan başka yerel mücadelelerin etkileşimini kolaylaştırmakta, bir yandan da ortak taleplerin daha geniş çapta duyurulması ve alternatif çözüm önerilerinin geliştirilmesi işlevini üstlenmektedir.*

Örnek ülkeler çerçevesinde daha adil ve eşitlikçi su politikaları için mücadele eden toplumsal hareketlerin elde ettiği sonuçlar ve bunların küresel hareket aracılığıyla farklı yerelliklere yansıtılması, yeni küresel kurgunun ilk adımlarından birini oluşturmaktadır. Su döngüsünün korunması, suyun ortak kullanımının yasallaşması; yönetiminde yerel halkın katılımına ve denetimine olanak sağlanarak kamusal yönetimlerin kurulması; suya erişimin sağlanması; baraj inşaatları yerine alternatif enerji projelerinin geliştirilmesi; su hakkının tüm ülkelerin Anayasalarına yansıtılması gibi somut taleplerin küresel ölçekte ortaya çıktığı görülmektedir.

Bir diğer önemli nokta ise küreselleşme karşıtı hareketin önemli bir ivme kazandığı süreçte yerel hareketlerin küresel bağlantılar kurması ve küresel bir su hareketinin doğuşudur. Başlangıçta Dünya Sosyal Forumları içinde ele alınan su konusu, Dünya Su Forumları'na alternatif su forumlarının toplanmaya başlaması ile ayrı bir yapılanma sürecine girmiştir. Farklı toplumsal hareketlerin deneyimlerini paylaştığı ve ortak bir duruş sergilediği alternatif forumlarda, neoliberalizm eleştirisi ön plana çıkmıştır. Neoliberal politikaların bir açmazı sebep olduğu, suyla ilgili sorunlara bütüncü bir yaklaşımla bakılması gerektiği, suya erişimin temel bir canlı hakkı olduğu, bu hakkın diğer canlıların ve ekosistemlerin haklarını da dikkate alacak şekilde bütüncü ve ekolojik bir yaklaşımla uygulanması gerektiği küresel su hareketinin temel dayanak noktalarını oluşturmaktadır.

Bu çerçevede yerel hareketlerin yalnızca yerel politikaları değiştirmekle yetinmeyip küresel ölçekte etki yaratarak, politikaların oluşum sürecine müdahale edebilecek, küresel ve yerel düzeylerin etkileşimi ile değişim yaratacak “küre-yerel” bir harekete dönüştükleri gözlenmektedir. Su gibi yaşamsal bir hakkın uygulamada yaygınlaşması için verilecek mücadelede, yerel tabandan gelen örgütlülüğün küresel düzeye yansıtılması ve mücadelenin kurumsal örgütlenme çerçevesi içinde sürdürülmesi, daha etkili sonuçlar alınabilmesi açısından gereklidir.

Yerel örneklerden hareketle örgütlü yapının farklı kesimleri bir araya getirme ve somut hedefleri gerçekleştirmedeki rolü açıkça görülmektedir. Bolivya'da örgütlü sendikal yapının

su ya da koka mücadelelerine ivme kazandıran etkisi belirgin olarak gözlemlenmektedir. Bunun yanında farklı kentli ve köylü kesimler arasında işbirliğini geliştirmesi ve ülke içindeki mücadeleler arasında dayanışmanın artırılması ile demokratik yollarla iktidar değişiminde etkili rol oynadığı görülmüştür. Başka ülkelerdeki yerel su mücadeleleri de farklı kesimlerin ve sınıfların ortak bir amaç çerçevesinde bir araya gelip, birlikte mücadele edebildiklerini göstermiştir. Yerelde sağlanan bu başarının ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerden katılımcılarla örgütlenecek kurumsal bir yapılanma ile yaygınlaştırılması olasıdır. Böyle bir yapıyla suyla ilgili politikalarda daha eşitlikçi, dayanışmacı, adil ve ekolojik temelli değişikliklerin sağlanması kolaylaşabilecektir.

Küresel düzlemde belirlenen politikaların yerel uygulamaları şekillendirdiği süreçte, bu politikalara karşı ortaya çıkan toplumsal hareketler, giderek küresel etkileşimlerini artırmıştır. Küresel politikaları değiştirmek için küresel etkinin önemini kavrayan yerel toplumsal hareketler, küresel ağlar yardımıyla ortak tavır geliştirmeye başlamıştır. Küresel su hareketinin ortaya çıkışı, su politikalarının tabandan gelen etkiyle şekillendirilmesi yönünde önemli bir adımdır; ama yeterli değildir. Küresel su hareketinin kurumsal bir yapıya kavuşmasına ihtiyaç vardır. Küresel su mücadelesinin etkililiğini artırabilecek bir örgütlenme olmalıdır. Farklı toplumsal hareketlerin ortak bir çatı altında bir araya gelmesi ve uluslararası karar alma süreçlerinde kurumsal kimlik ile taraf olunması, mücadelenin güçlendirilebilmesinde etkili rol oynayabilecektir. Küresel su hareketinin talepleri temel alınarak yapının dayanakları belirlenmiştir. Bu dayanaklar, su politikalarının da yeni ilkelerini oluşturabilecek niteliktedir.

Kurumsallaşma önerisinin temel dayanağı suyun, doğadaki tüm canlılar ve döngülerin yaşamını sürdürebilmesini sağlayan, bir hak olarak kabul edilmesidir. Bu kabul, ekolojik bakış açısının dünya sistemine hakim kılınması yönünden önem taşımaktadır. Bu çerçevede sermaye artırımına odaklı kapitalist ekonominin, alternatif, kendine yeten bir ekonomi anlayışıyla dönüştürülmesi gereklidir. Ekonomik düzenin değişimi vurgusu, farklılıkları bütünleştirecek şekilde toplumsal sınıfların yeniden tanımlanmasını sağlayacaktır. Politik yönde ise müzakereci yöntemleri yaygınlaştıracak yeni bir demokrasi anlayışının geliştirilmesi, ekolojik bir bakışla eşitliğin yeniden inşasının da temelini oluşturacaktır. Demokrasinin içeriğinin genişletilmesi, yurttaşlığın da küresel bağlamda ele alınmasını kolaylaştıracaktır. Dünya yurttaşlığına yapılan vurgu ise karşılıklı bağlılık çerçevesinde halkların dayanışmasını geliştirebilecek bir unsurdur. Küresel dayanışmanın artırılması ile su politikalarında tabandan gelen talepler yönünde değişimin sağlanabilmesi için daha etkili mücadele edilebilecektir.

Kurumsallaşma önerisi ile gelecek için ucu açık bir tasarı geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu tasarı, dünyanın farklı yerelliklerindeki bireylerin ortak bilinç oluşturarak; yerkürenin, ekosistemler ve döngülerinin geleceğini savunmaya yönelik ortak hareketleri için katkı yapmayı amaçlamaktadır. Kapitalizmin etkisi ile büyüyen toplumsal, ekonomik ve ekolojik krizler dünyayı belirsiz bir geleceğe doğru sürüklemektedir. Doğanın bir parçası olduğunu unutmadan insanların, bu krizleri çözmek ve başka bir dünya sistemini inşa etmek için harekete geçmesi, geleceğin belirsizliğini ortadan kaldıracak ve insanlığın kaderinin belirlenmesinde katkı sağlayıcı etkili bir adım olabilecektir. Suyu erişim sorununa karşı ortaya çıkan tepkiler, toplumsal mücadeleye yeni bir boyut kazandırmıştır. Buna karşın sorunların temelinde yer alan kapitalist sistemin kurumsal gücü, köklü dönüşümler öngören toplumsal hareketlerin mücadelelerinde kurumsallaşmanın önemini de ortaya koymaktadır. Küresel su hareketinin kurumsallaşması, kapitalizmin etkisi ile şekillenen politikaların dönüştürülmesinde ve suya erişim sorunlarının çözümünde kapitalizmin araçlarının kendisine karşı kullanılabilirliğinin göstergesi olmaktadır.

KAYNAKÇA

A Civil Society World Water Vision for Action, 2003, http://www.blueplanetproject.net/documents/Vision_03.pdf (erişim tarihi: 02 Haziran 2012).

ABGS, Müktesebat Uyum Programı, http://www.abgs.gov.tr/files/Muktesebat_Uyum_Programi/27_Cevre.pdf (erişim tarihi: 17 Aralık 2011).

Açıkgöz, E., “Yaşamı Direnerek Koruyacağız”, Cumhuriyet Pazar, 3 Temmuz 2011.

ADES (a), “L’ADES: un OPNI”, <http://www.ades-grenoble.org/wordpress/lades-un-opni/> (erişim tarihi: 14 Aralık 2011).

ADES (b), “L’ADES, l’eau privatisée et la presse”, <http://www.ades-grenoble.org/ades/communiqués/eau.html#anchor01-10-97> (erişim tarihi: 14 Aralık 2011).

ADES, “Le feuilleton de l’eau de Grenoble 1989-2001: de la corruption a la remunicipalisation”, 2001, <http://www.ades-grenoble.org/ades/dossiers/eau/hist.html> (erişim tarihi: 08 Aralık 2011).

Agenda 21, (1992), http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_00.shtml (erişim tarihi: 20 Nisan 2012).

Ahmad, F., Modern Türkiye’nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

Alçesu, “Çeşme Projesi”, [http://www.alcesu.com/alcesuweb.nsf/\\$All/5DD88661CF569DA1C225733A003A7AEC?OpenDocument](http://www.alcesu.com/alcesuweb.nsf/$All/5DD88661CF569DA1C225733A003A7AEC?OpenDocument) (erişim tarihi: 30 Temmuz 2012).

Allionoi, “Yortanlı Barajı”, 18 Mart 2008, <http://www.allionoi.org/tu/yortanli-baraji.html> (erişim tarihi: 29 Temmuz 2012).

Alter-Echos, “Du Développement durable à l’économie verte, quels enjeux? Quelle alternative?” (video), <http://alter-echos.org/justice-climatique/rio20-du-developpement-durable-a-leconomie-verte-quels-enjeux-quelle-alternative/> (erişim tarihi: 03 Haziran 2012).

Alternatif Su Forumu- Sonuç Metni, 2009, http://alternatifసుforumu.org/index.php?option=com_content&task=view&id=56&Itemid=35 (erişim tarihi: 02 Haziran 2012).

Analysis of 3rd World Water Forum, 2003, http://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/wwc/Library/Publications_and_reports/analysis_3wwf.pdf (erişim tarihi: 15 Mayıs 2012).

Andersson V., “Social Movements and Political Strategies. Cocaleros in Bolivia”, paper for the Conference of Social Movements and/in post Colonial Dispossession, Development and Resistance in the Global South, Nottingham, 23-25 Haziran 2008, http://www.nottingham.ac.uk/shared/shared_cssgj/Documents/smp_papers/anderson.pdf (erişim 23 Ağustos 2011).

Aqueduc, “2e Forum alternatif mondial de l’eau : déclaration finale et documents de base”, 2005, <http://www.aqueduc.info/2e-Forum-alternatif-mondial-de-l> (erişim tarihi: 31 Mayıs 2012).

Aqueduc, “Coalition Mondiale Contre la Privatisation de l’Eau”, 2002, <http://www.aqueduc.info/Coalition-mondiale-contre-la> (erişim tarihi: 31 Mayıs 2012).

Armaoğlu, F., 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.

Arslantürk, Z., Amman, T., Sosyoloji, Kaknüs, İstanbul, 2000.

Arrighi, G., “Hegemony and Antisystemic Movements”, 2003, <http://www.reggen.org.br/midia/documentos/hegemoniaemovimentosantisistemicos.pdf> (erişim tarihi: 1 Nisan 2012).

Arrighi, G., Hopkins, T.K., Wallerstein, I., Sistem Karşıtı Hareketler, Metis, İstanbul, 2004.

ASAT, “Tarihçe”, <http://www.asat.gov.tr/index.php?page=pages&PID=103> (erişim tarihi: 18 Aralık 2011).

Assies W., “David versus Goliath in Cochabamba: Water Rights, Neoliberalism, and the Revival of Social Protest in Bolivia”, Latin American Perspectives, Vol. 30, No 14, (2003), 14-36.

ATTAC, Guide de survie dans la jungle du marché de l’eau. Un Bien Commun a Préserver, 2008, <http://www.france.attac.org/articles/guide-de-survie-dans-la-jungle-du-march-de-leau> (erişim tarihi: 19 Haziran 2012).

ATTAC (a), “Qui sommes-nous?”, <http://www.france.attac.org/qui-sommes-nous> (erişim tarihi: 19 Haziran 2012).

ATTAC (b), “About Attac”, <http://www.attac.org/en/overview> (erişim tarihi: 19 Haziran 2012).

Audette-Chapdelaine, M., Tremblay, B., « Les Partnariat Public Privé dans le secteur des services d’eau », Revue Francaise d’Administration Publique, Vol. 130, (2009), 232-248.

Avrillier, R., “L’intérêt d’un retour à une vraie gestion publique du service de l’eau”, 2008, http://lesverts45.org/wp-content/pdf/Retour_service_public_eau_Grenoble.pdf (erişim tarihi: 09 Aralık 2011).

Avrillier, R., “Retour à la source: la remunicipalisation du service de l’eau à Grenoble, France”, *L’Eau, Un Bien Public*, Der. Hoedeman O. Ve Kishimoto S., 81-90, Charles Léopold Mayer, Paris, 2010.

Ayboğa, E., *Yaşam Hakkı Olarak Su, Sosyal Değişim Derneği*, İstanbul, 2010.

Bakker, K., “The World Water Summit”, *Flux*, No. 52/53, (2003), 111-116.

Bance, P., “La démocratie radicale de Laclau et Mouffe”, 26 Juin 2012, <http://www.autrefutur.net> (erişim tarihi: 14 Eylül 2012).

Bariş, M.E., Karadağ, A.A., “Water Ressources Management Issues in Turkey and Recommendations”, *Journal of Applied Science*, Vol. 7, No. 24, (2007), 3900-3908).

Barlow, M., , *Mavi Sözleşme. Küresel su krizi ve su hakkı mücadelesi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

Baron, C., « Société civile et nouvelles formes de partenariat pour l’accès à l’eau dans les pays en développement », *Revue Internationale et Stratégique*, 2007, n° 66 (2), pp. 79-91.

Barraqué B., Pezon, C., “Le forum mondial de l’eau de Mexico”, *Flux*, No. 68, (2007), 100-101.

Barraqué, B., “Les enjeux de la Directive-cadre sur l’eau de l’Union Européenne”, *Flux*, Vol. 4, No. 46, (2001), 70-75.

Barrow, C. J., *Environmental Management for Sustainable Development*, Routledge, New York, 2006.

Bauby, P., “Les deux “majors” françaises de l’eau: une “valse a trois temps”” (intégration, internationalisation, environnement), *L’eau mondialisée. La gouvernance en question*, der. Schneier-Madanes G., *La Découverte*, Paris, 2010.

Baviskar, A., “Cultural Politics of Environment and Development: The Indian Experience”, *Review of Development and Change*, Vol. 11, No. 1, (2007), 1-14.

Bay, C., “Self-respect as a Human Right: Thoughts on the Dialectics of Wants and Needs in the Struggle for Human Community”, *Human Rights Quarterly*, Vol. 4, No 1, (1982), 53-75.

BBC, “Indigenous Bolivians march against Amazon road”, 15 Ağustos 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-14536163> (erişim tarihi: 20 Haziran 2012).

BBC, “Shell settles Nigeria deaths case”, 09 Haziran 2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8090493.stm> (erişim tarihi: 28 Temmuz 2012).

Bechtel, “Cochabamba Water Dispute Settled”, (2006), <http://www.bechtel.com/2006-01-19.html> (erişim: 13.09.2011).

Benest, G., Hotyat, M., Amat, J.P., Mondialisation et Environnement, Ellipses, Paris, 2009.

5. Dünya Su Forumu Sonuç Bildirgeleri, 5. Dünya Su Forumu Genel Sekreterliği, İstanbul, 2010.

5393 Sayılı Belediye Kanunu, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=1.5.5393&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=#> (erişim tarihi: 15 Aralık 2011).

Bianet, “Büyük Anadolu Yürüyüşü'ne Polis Engeli”, 23 Mayıs 2011, <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/130162-buyuk-anadolu-yuruyusune-polis-engeli> (erişim tarihi: 21 Aralık 2011).

Bied-Charreton, M. et all., “La Gouvernance des ressources en eau dans les pays en développement: enjeux nationaux et globaux”, *Mondes en Développement*, Vol. 34, No. 3, (2006), 39-62.

Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M., Webster, A., *Sosyoloji, Siyasal Kitabevi*, Ankara, 2008.

Biryol, U., “Elini Fırtına'dan Çek!”, *Radikal*, 29.04.2012.

Biswas, A.K., “From Mar Del Plata To Kyoto: An Analysis of Global Water Policy Dialogues”, *Global Environmental Change*, Vol. 14, (2004), 81-88.

Biswas, Asit K., “Water Development and Environment”, dans A. K. Biswas (éd.), *Water Resources: environment, planning, management and development*, McGraw Hill, New York, 1996.

Blair, H. W., “Ethnicity and Democratic Politics in India: Caste as a Differential Mobilizer in Bihar”, *Comparative Politics*, Vol. 5, No. 1, 1972, 107-127.

Blanco, H., “A Revolutionary Process that is different”, *International Viewpoint*, March 2006, <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article978> (erişim 23 Ağustos 2011).

Blue Planet Project, 2012, <http://www.blueplanetproject.net/index.html> (erişim tarihi: 02 Haziran 2012).

Bonnardeaux, D., “The Cochabamba “Water War”: An Anti-Privatisation Poster Child?”, Mart, (2009), http://www.policynetwork.net/sites/default/files/Cochabamba_March09.pdf (erişim: 09 Mart 2011).

Braud, P., *Sociologie Politique*, Lextenso Editions, Paris, 2008.

Bulut, E., “Su Haktır! Su hakkı, Özelleştirmeler ve Uygulamalar”, JMO Haber Bülteni, Vol. 4, (2008), 63-66.

Burkett, P., “Kapitalizm, Doğa ve Sınıf Mücadelesi”, s. 130-142, *Kapitalizme Reddiye* (ed.: A. Saad-Filho), Yordam Kitap, İstanbul, 2006.

Bush, C.B., Morris, R., “İmparatorluklar Parçalanıyor, Hareketler Çöküyor: Sistem Karşıtı Mücadele, 1917-1968”, *Toplumsal Hareketler. 1750-2005*, der. Martin W.G., 141-217, Versus, İstanbul, 2008.

Bustamante, R., “The Water War: resistance against privatisation of water in Cochabamba, Bolivia”, REGA, Vol. 1, No. 1, (2004), 37-46.

Capitalisation d’Expériences “Eau, Terre et Communautés” Contexte de l’eau en Bolivie, 2007, http://www.waterlandpeople.net/pdf/fr/Bolivia_Country_Context_FR_final.pdf (erişim: 02 Şubat 2011).

Cardoso, F.H., Faletto, E., *Dependency and Development in Latin America*, University of California Press, Berkley, 1979.

Carlsen, L., “World Water Forum not the place to solve global water crisis”, 01.04.2006, <http://www.countercurrents.org/en-carlsen010406.htm> (erişim tarihi: 28 Mart 2011).

Castells, M., *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. İkinci Cilt: Kimliğin Gücü*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

Castro, J.E. “Neoliberal water and sanitation policies as a failed development strategy: lessons from developing countries”, *Progress in Development Studies*, Vol. 8, No.1, (2008), 63-83.

Cefai, D., *Pourquoi se mobilise-t-on ?*, La Découverte, Paris, 2007.

Chatterjee, P., “Bechtel’s Water Wars”, (2003), <http://www.corpwatch.org/article.php?id=6670> (erişim: 13.09.2011).

Cirautas, A.M., “France”, Comparative Politics. Interests, Identities, and Institutions in a Changing Global Order, der. Kopstein J. ve Lichbach M., 81-123, Cambridge University Press, New York, 2005.

Clean Water Should Be Recognized as a Human Right” (Editorial), Plos Medicine, Vol. 6, No 6, (2009), 1-2.

CNNTürk, “Büyük Anadolu Yürüyüşü'ne polis engeli”, 21 Mayıs 2011, <http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/05/21/buyuk.anadolu.yuruyusune.polis.engeli/617434.0/index.html> (erişim tarihi: 21 Aralık 2011).

CNNTürk, AK Parti'den istifa ettiren protesto, 27 Eylül 2011, <http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/09/26/ak.partiden.istifa.ettiren.protesto/630754.0/index.html> (erişim tarihi: 20 Aralık 2011).

CNRS (b), L'eau, un service local et public, souvent délégué à des sociétés privées, http://www.cnrs.fr/cw/dossiers/doseau/decouv/france/07_eau.htm (erişim tarihi: 23 Kasım 2011).

CNRS (c), “La consommation française domestique, industrielle et agricole”, http://www.cnrs.fr/cw/dossiers/doseau/decouv/france/11_consommation.htm (erişim tarihi: 23 Kasım 2011)

CNRS(a), L'eau en France : une ressource globalement excédentaire, http://www.cnrs.fr/cw/dossiers/doseau/decouv/france/10_ressource.htm (erişim tarihi: 23 Kasım 2011)

Coca-Cola Quit Plachimada; Quit India. The Story of Anti Coca-Cola Struggle at Plachimada in Kerala, http://org.ntnu.no/attac/dokumentene/cocacola/Plachimanda_Kerala_VAK.pdf (erişim tarihi: 06 Haziran 2012).

Cochabamba Belediyesi resmi web sitesi, <http://www.cochabamba.gob.bo> (erişim 10 Eylül 2011).

Cohen, R., “Transnational Social Movements: an assessment”, Transnational Communities Programme Seminar, Oxford, 1998, <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/cohen.pdf> (erişim tarihi: 15 Ocak 2012).

Comprehensive Assessment of the Freshwater Resources of the World, UN Commission on Sustainable Development <http://www.un.org/esa/documents/ecosoc/cn17/1997/ecn171997-9.htm> (erişim tarihi: 10 Haziran 2011).

Conférence de la vie associative, http://www.associations.gouv.fr/IMG/pdf/dp-conf-vie-associative_230106.pdf (erişim tarihi: 06 Aralık 2011).

Conseil d'État (statuant au contentieux, 7ème et 10ème sous-sections réunies) arrêt du 1er octobre 1997 n° 133849, <http://eausecours.free.fr/jurisprudence/corruption/ce01101997.html> (erişim tarihi: 13 Aralık 2011).

Convention on Protection and Use of Transboundary Water Courses and International Lakes, (1992), <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf> (erişim tarihi: 20 Nisan 2012).

Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses, (1997), http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf (erişim tarihi: 20 Nisan 2012).

Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and Intenational Lakes, Helsinki, 1992, <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf> (erişim tarihi: 16 Mart 2009).

Cullet, P., "Delhi Water Privatization- Background and Recent Developments", India Wash Forum, 19 July 2011, <http://www.indiawaterportal.org> (erişim tarihi: 05 Haziran 2012).

Cumhuriyet, "Köylerin "HES" Kardeşliği", 7 Aralık 2011.

Çetinkaya, D., "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler", Toplumsal Hareketler, der. Çetinkaya Y.D., 15-61, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Çoban, B., "Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya", Yeni Toplumsal Hareketler. Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet, der. Çoban B., 9-41, Kalkedon, İstanbul, 2009.

Çoşkun, M.K., Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007.

Dahlgren, P., "Kamusal Alan ve Medya: Yeni Bir Dönem mi?", Kamusal Alan, der. Dacheux E., Ayrıntı, İstanbul, 2012.

D'Anieri, P., Ernst, C., Kier, E., "New Social Movements in Historical Perspective", Comparative Politics, Vol. 22, No. 4, (1990), 445-458.

D'Souza, R., "At the confluence of law and geography: contextualising inter-state water disputes in India", Geoforum, Vol. 33, (2002), 255-269.

Dams and Development. A New Framework for Decision-Making. An Overview, World Commission on Dams, 2000.

Dams and Development: The Report of World Commission on Dams, <http://www.dams.org/report/> (erişim tarihi: 12.05.2009).

Danaher, K., "Introduction: People Making History", Globalize This!, <http://www.globalexchange.org/resources/wto/globalizethis> (erişim tarihi: 17 Şubat 2012).

de la Fuente M., "La Guerre de l'eau à Cochabamba. Un mouvement social face à la privatisation des ressources", Chimeres, (2002), <http://www.ibcperu.org/doc/isis/10630.pdf> (Erişim 9 Mart 2011)

Déclaration des Participants au Forum Alternatif Mondial de l'Eau, 2012, <http://www.fame2012.org/files/declaration-finale-fr.pdf> (erişim tarihi: 02 Haziran 2012).

Declaration of Curitiba, 1997, <http://www.internationalrivers.org/resources/declaration-of-curitiba-affirming-the-right-to-life-and-livelihood-of-people-affected-by> (erişim tarihi: 31 Mayıs 2012).

Declaration of Temaca, 2010, <http://www.internationalrivers.org/resources/declaration-of-temaca-4290> (erişim tarihi: 31 Mayıs 2012).

Déclaration politique du comité d'organisation du Sommet des peuples, 2012, http://viacampesina.org/fr/index.php?option=com_content&view=article&id=701:ce-qui-est-en-jeu-a-rio20&catid=46:changements-climatiques-et-agrocarburants&Itemid=71 (erişim tarihi: 03 Haziran 2012).

Dello Buono R.A., "Latin America and the Collapsing Ideological Supports of Neoliberalism", *Critical Sociology*, Vol. 37, No 1, (2010), 9-25.

DEKAP, "Kardeş Dereler Ankara'yı Salladı...", 16 Nisan 2011, http://derelerinkardesligi.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=236&Itemid=9 (erişim tarihi: 21 Aralık 2011).

Delarue, C., "Agir ici pour un service public national de l'eau", 03.11.2008, <http://www.france.attac.org/archives/spip.php?article9161> (erişim tarihi: 19 Haziran 2012).

Della Porta, D., "Globalisation et mouvements sociaux. Hypothèse à partir d'une recherche sur la manifestation contre le G8 à Gênes", *Pôle Sud*, No. 10, (2003), 175-195.

Demir, G., Göymen, A.Y., "Antonio Gramsci'nin Organik Bütünlük Anlayışı Çerçevesinde Devrimi Yeniden Düşünmek", *Praksis*, Vol. 27, (2012), 85-106.

Demir, Ö., Acar, M., Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.

DHA, “Bursa’da Köylülerin “Suyuna Sahip Çık” Eylemi”, 24 Mart 2012, <http://www.haberler.com/bursa-da-koylulerin-suyuna-sahip-cik-eylemi-3478049-haberi/> (erişim tarihi: 30 Temmuz 2012).

Dietz, T., Dolsak, N., Ostrom, E., Stern, P.C., “The Drama of the Commons”, Drama of the Commons, der. Ostrom, E., National Academies Press, Washington DC, 2002.

Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:327:0001:0072:EN:PDF> (erişim tarihi: 21 Mayıs 2012).

Directive-cadre dans le domine de l’eau, http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/environment/128002b_fr.htm (erişim tarihi: 09 Aralık 2011).

Document of the World Bank, Report No 27700, Implementation completion report on a loan in the amount of US\$ 100.0 million to the Republic of Turkey for Antalya water supply and sanitation Project, 2004, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2004/06/03/000112742_20040603123854/Rendered/INDEX/27700OTR.txt (erişim tarihi: 18 Aralık 2011).

Doğanay, Ü. “Rethinking Democratic Procedures: Democracy and Deliberative Experiences in Turkey’s LA21 Process”, Political Studies, 2004, Vol 52, 728-744.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf> (erişim tarihi: 18 Aralık 2011).

Donaldson, M., “Gramsci, Class and Post-Marxism”, International Gramsci Journal, Vol.1, No. 1, (2008), 1-27.

Donnelly, J., Universal Human Rights: In Theory and Practice, Cornell University Press, New York, 2003.

Driessen, T., “Au-delà des ‘guerres de l’eau’: leçons de Cochabamba sur la mise en place d’une gouvernance collaborative”, L’eau, Un Bien Public, der. Olivier Hoedeman and Satoko Kishimoto, 139-152, Charles Léopold Mayer, Paris, 2010.

Droenko, B., L’Essentiel du Droit de l’Eau, Gualino, Paris, 2008.

Droit à l’eau: ‘Passer de la théorie à la mise en oeuvre’”, *Le Monde*, 10 September 2010, http://www.lemonde.fr/planete/article/2010/09/10/droit-a-l-eau-passer-de-la-theorie-a-la-mise-en-oeuvre_1409388_3244.html (erişim tarihi: 4 Ekim 2010).

DSF Nairobi- Su Bildirgesi, 2007, http://alternatifsuforumu.org/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=34 (erişim tarihi: 02 Haziran 2012).

DSİ (a), “DSİ’nin Görevleri”, <http://www2.dsi.gov.tr/kurumsal/gore.htm> (erişim tarihi: 15 Aralık 2011).

DSİ (b), “DSİ Yeniden Yapılandı”, <http://www.dsi.gov.tr/haberler/2011/11/04/yyy> (erişim tarihi: 17 Aralık 2011).

DSİ (c), Hizmet Alanları/Enerji, <http://www.dsi.gov.tr/hizmet-alanlari/enerji> (erişim tarihi: 17 Aralık 2011).

Dubouchet, P., *Philosophie des idées politiques*, l’Hermès, Lyon, 1992.

Dupuis, F., “L’accès à l’eau potable: un droit inaliénable confronté à la question du financement”, 29 July 2009, <http://www.affaires-strategiques.info/spip.php?article1727> (erişim tarihi: 12 January 2011).

Durand-Dastés, F., “L’Inde et la mondialisation”, *La Mondialisation*, der. Lefort I. ve Moriniaux V., 235-256, Edition du Temps, Paris, 2006.

Eau France (a), “La politique publique de l’eau”, <http://www.eaufrance.fr/spip.php?rubrique15> (erişim tarihi: 28 Kasım 2011).

Eau France (b), “Au niveau local: la Police de l’eau”, <http://vertigo.revues.org/8306;DOI:10.4000/vertigo.8306> (erişim tarihi: 28 Kasım 2011).

Eau Secours, <http://eausecours.free.fr/eausecours/index.html> (erişim tarihi: 14 Aralık 2011).

Eddy, E., “Environmental Security: Securing What for Whom?”, *Social Alternatives*, Vol. 23, No 4, (2004), 23-28.

Elnaboulsi, J.C., “Organisation, Management and Delegation in the French Water Industry”, *Annals of Public and Cooperative Economics*, Vol. 72, No. 4, (2001), 507-547.

Encyclopedia of Marxism, “Socialist International”, <http://www.marxists.org/glossary/orgs/s/o.htm#socialist-international> (erişim tarihi: 02 Temmuz 2012).

Enerji Bakanlığı (b), “Enerji/Hidrolik”, <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=hidrolik&bn=232&hn=&nm=384&id=40699> (erişim tarihi: 17 Aralık 2011).

Erdi Lelandais, G., “Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme”, Yeni Toplumsal Hareketler. Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet, der. Çoban B., 61-90, Kalkedon, İstanbul, 2009.

Eroğul, C., Yönetime Katılma Hakkı, İmge Yayınevi, Ankara, 1991.

Ertan, C., “Bursa Su Platformu”, 22 Mart 2012, <http://www.bursahaber.com.tr/bursa-su-platformu-makale,3636.html> (erişim tarihi: 30 Temmuz 2012).

Europa, “Protection et gestion de l’eau (directive-cadre sur l’eau)”, 2010, http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/environment/128002b_fr.htm (erişim tarihi: 21 Mayıs 2012).

European Charter on Water Resources, (2001), <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=231615&Site=COE> (erişim tarihi: 20 Nisan 2012).

European Commission, “Introduction to the New EU Water Framework Directive”, 2012, http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/info/intro_en.htm (erişim tarihi: 21 Mayıs 2012).

European Union, 2012 Blueprint of safeguards Europe’s water resources, 2011, http://ec.europa.eu/environment/water/pdf/blueprint_leaflet.pdf (erişim tarihi: 21 Mayıs 2012).

European Water Charter, (1968), <http://www.regjeringen.no/nb/dep/oed/dok/NOU-er/1994/nou-1994-12/40.html?id=139533> (erişim tarihi: 20 Nisan 2012).

Fabri, H.R., Crontiras, J.P., L’Organisation Mondiale du Commerce et les Services Publics, Les Rapports de l’Iddri, No. 2, Paris, 2003.

FAME, “Pour la mise en oeuvre de droit a l’eau en tant que droit humain”, 2005, http://www.aqueduc.info/IMG/pdf/FAME2005-DOC1_DROIT_HUMAIN.pdf (erişim tarihi: 01 Haziran 2012).

Financing Water for All: Report of the World Panel on Financing Water for All, 2003, http://www.financingwaterforall.org/fileadmin/www/Library/Publications_and_reports/Camde ssusReport.pdf (erişim tarihi: 28 Mayıs 2010).

Finnegan W., “Letter from Bolivia: Leasing the Rain”, The New Yorker, 8 April 2002, http://www.newyorker.com/archive/2002/04/08/020408fa_FACT1 (Accessed 7 July 2011).

Flahaut, F., Où est passé le bien commun?, Mille et une nuits, Paris, 2011.

Forgacs, D., Gramsci Kitabı. Seçme Yazılar 1916-1935, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010.

Foster, J.B., Clark, B., “The Paradox of Wealth: Capitalism and Ecological Destruction”, Monthly Review, 2009, No. 6, <http://www.monthlyreview.org/091101foster-clark.php> (erişim tarihi: 08 Kasım 2010).

Foster, J.B., Savunmasız Gezegen, Epos Yayınları, Ankara, 2002.

Foucault, M., Toplumunu Savunmak Gerekir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

France Diplomatie, “La centralisation en question”, 2011, http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/france_829/institutions-vie-politique_19079/etat-citoyens_2619/centralisation-question_5359.html (erişim tarihi: 05 Aralık 2011).

France, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/fr.html> (erişim tarihi: 05 Aralık 2011).

Friends of River Narmada, <http://www.narmada.org/about-us.html#contact> (erişim tarihi: 15 Kasım 2011).

Fuentes F., “The Struggle for Bolivia’s Future”, 22 August 2007, <http://www.zcommunications.org/the-struggle-for-bolivias-future-by-federico-fuentes> (erişim 23 Ağustos 2011).

Gama, İzmit Su, http://www.gama.com.tr/tr/enerji/izmit_su (erişim tarihi: 30 Temmuz 2012).

GAP, GAP’ın Tarihçesi, <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-in-tarihcesi> (erişim tarihi: 18 Aralık 2011).

Geuss, R. Eleştirel Teori, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002.

Giblin, B, “L’eau: une question géopolitique, en France aussi”, Herodote, No. 110, (2003), 9-28.

Giddens, A., Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Alfa Basım, İstanbul, 2000.

Giddens, A., Sosyoloji, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000.

Gleick, P., “The Human Right to Water”, Water Policy, Vol. 1, No. 5, (1999), 487-503.

Gleick, P., “Water and Conflict. Freshwater Resources and International Security”, International Security, Vol. 18. No. 1, (1993), 79-112.

Godoy, J., “Water and Power: The French Connection”, 2003, <http://www.globalpolicy.org/component/content/article/221/46884.html> (erişim tarihi: 13 Aralık 2011).

Goldman, M., “How “Water for All!” policy became hegemonic: The power of the World Bank and its transnational policy networks”, *Geoforum*, Vol. 38, (2007), 786-800.

Goldsmith, E., Hildyard, N., *The Social and Environmental Effects of Large Dams Vol. 1*, Wadebridge Ecological Center, Cornwall, 1984, <http://www.edwardgoldsmith.org/1039/large-dams-recommendations/> (erişim tarihi: 30 Mayıs 2012).

Gomez, L. S., Terhorst, P., “Cochabamba, Bolivie: Partenariat Public-Populaire après la Guerre de l’Eau”, *L’eau, Un Bien Public*, der. Olivier Hoedeman and Satoko Kishimoto, 127-137, Charles Léopold Mayer, Paris, 2010.

Gupta, R.K., “India: Pressing Issues in Water Management and Urgent Need for Solution”, *Water Resources Management. Crosscutting Issues*, der. Ünver İ.H.O. ve Gupta R.K., METU Publishing, Ankara, 2002.

Güvemli, Ö., “Anadolu’yu Geri İstiyoruz...”, *Cumhuriyet Sürdürülebilir Yaşam*, 30 Nisan 2011.

GWP, *Manuel de Gestion Intégrée des Ressources en Eau par Bassin*, Elanders, 2009.

GWP Policy on Partners, <http://www.gwp.org/Global/About%20GWP/Partners/GWP%20Policy%20on%20Partners.pdf> (erişim tarihi: 16 Mayıs 2012).

GWP, “Vision and Mission”, <http://www.gwp.org/en/About-GWP/Vision-and-Mission/> (erişim tarihi: 16 Mayıs 2012).

H. Topçu, F., “Marakeş’ten İstanbul’a Dünya Su Forumları”, *Antalya Su Sempozyumu*, der. Akıllı S., Yayed ve Muratpaşa Belediyesi, Ankara, 2008.

H. Topçu, F., *Küreselleşme ve Uluslararası Çevre Sorunları: Yönetimden “Yönetişim”e Geçiş Sorunu*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

Haarstad, H., Andersson, V., “Backlash Reconsidered: Neoliberalism and Popular Mobilization in Bolivia”, *Latin American Politics and Society*, Vol. 51, No. 4, (2009), 1-28.

Haferkamp, H., Smelser, N.J., “Introduction”, *Social Change and Modernity*, der. Haferkamp, H., Smelser, N.J., 1-35, University of California Press, Los Angeles, 1992.

Hall, D., Lobina, E., “L’eau, un service public”, *Rapport réalisé à la demande de l’International des Services Publics*, 20 Novembre 2006.

Hall, D., Lobina, E., “Private to Public: International lessons of water remunicipalisation in Grenoble, France”, PSIRU, London, 2001.

Hall, D., Lobina, E., De la Motte, R., “Public Resistance to Privatisation in Water and Energy”, *Developpement in Practise*, Vol. 15, No. 3&4, (2005), 286-301.

Hamsici, M., *Dereler ve İsyandar*, Nota Bene, Ankara, 2011.

Hannigan, J.A., “Alain Touraine, Manuel Castells and Social Movement Theory: A Critical Appraisal”, *The Sociological Quarterly*, Vol. 26, No. 4, (1985), 435-454.

Hardin, G., “The Tragedy of the Commons”, *Science*, Vol. 162, No. 3859, (1968), 1243-48.

Hardt, M., Negri, A., *İmparatorluk*, Ayrıntı, İstanbul, 2003.

Hardt, M., Negri, A., *Çokluk. İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, Ayrıntı, İstanbul, 2011 (a).

Hardt, M., Negri, A., *Ortak Zenginlik*, Ayrıntı, İstanbul, 2011 (b).

Harman, C., *Halkların Dünya Tarihi*, Yordam, İstanbul, 2010.

Harman, C., “The Workers of the World”, *International Socialism Journal*, Vol. 96, (2002), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj96/harman.htm> (erişim tarihi: 10 Temmuz 2012).

Harvey, D., *Spaces of Global Capitalism*, Verso, London, 2006.

Hasgüler, M., Uludağ, M.B., *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, Alfa, İstanbul, 2010.

Hatfeld, D., “The Remunicipalisation of Water- Some Reflections on the Cases of Potsdam and Grenoble”, 2008, <http://www.municipalservicesproject.org/publications/the-remunicipalisation-of-water-%E2%80%93-some-reflections-on-the-cases-of-potsdam-and-grenoble> (erişim tarihi: 09 Aralık 2011).

Hayırsever Topçu, F., “Suda Dış Kredi: İzmit Örneği”, *Su Yönetimi. Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Der. Çınar T. Ve Özdiñç H.K., 287-316, Memleket Yayınları, Ankara, 2006 (a).

Hayırsever Topçu, F., “Yerel Yönetim Birliğı Eliyle Su Özelleştirmesi: ÇALBİR Örneğı”, *Su Yönetimi. Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Der. Çınar T. Ve Özdiñç H.K., 379-405, Memleket Yayınları, Ankara, 2006 (b).

Heywood, A., *Siyasi İdeolojiler*, Adres Yayınları, Ankara, 2007.

Hirst, P., Thompson, G., *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Dost Kitabevi, Ankara, 2003.

Hoedeman O., Şenalp, O., “Türkiye Hükümeti, İstanbul’da toplanacak WWF-5 Dünya Su Forumunun inşa sürecinde son derece kapsamlı su özelleştirmeleri yapmayı planlıyor”, 2008, <http://www.supolitik.org/istanbulkonferans.htm> (erişim tarihi: 17 Aralık 2011).

Hoffmann, S., “La cogestion étatique-communautaire de l’eau à Cochabamba (Bolivie)”, *Annuaire suisse de politique de développement*, Vol. 24, No. 2, (2005), 179-190.

Human Development Report 1994: New Dimensions on Human Security, United Nations Development Programme, (1994), <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/chapters/> (erişim tarihi: 7 Temmuz 2011).

Human Development Report 2006 - Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis, United Nations Development Programme, <http://hdr.undp.org/en/media/HDR06-complete.pdf> (erişim tarihi: 25 Nisan 2011).

Hürriyet, “Büyük Anadolu Yürüyüşü katılımcıları yola çıktı”, 16 Nisan 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/17565871.asp> (erişim tarihi: 21 Aralık 2011).

Hürriyet, “İşsizlik düşüyor, cari açık artıyor”, 15 Kasım 2011.

Improving Water Management: Recent OECD Experience, IWA Publishing, Paris, 2003.

Independent People’s Tribunal on the World Bank in India, <http://www.worldbanktribunal.org/introduction.html> (erişim tarihi: 14 Kasım 2011).

India Country Overview September 2011, The World Bank, <http://www.worldbank.org.in/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/SOUTHASIAEXT/INDIAEXTN/0,,contentMDK:20195738~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:295584,00.html> (erişim: 19 Ekim 2011).

Indigenous Peoples Kyoto Water Declaration, 2003, <http://www.waterculture.org/uploads/IPKyotoWaterDeclarationFINAL.pdf> (erişim tarihi: 28 Haziran 2010).

International Conference on Freshwater, Bonn, 3. - 7. December 2001 - Final Report, http://www.bmu.de/english/water_management/doc/3468.php (erişim tarihi: 14 Mayıs 2012)

International Rivers, “About International Rivers”, 2012b, <http://www.internationalrivers.org/resources/about-international-rivers-3679> (erişim tarihi: 29 Mayıs 2012).

International Rivers, “Problems With Big Dams”, 2012a, <http://www.internationalrivers.org/problems-with-big-dams> (erişim tarihi: 29 Mayıs 2012).

Inter-state Water Disputes, Government of India Ministry of Water Ressources <http://wrmin.nic.in/index1.asp?linkid=151&langid=1> (erişim tarihi: 17 Kasım 2011).

Irujo, A.E., “The Right to Water”, *Water Resources Development*, Vol. 23, No 2, (2007), 267-283.

İlhan, A., “Sular Hepimizin”, *Atlas*, Nisan, (2012), 18.

İlhan, A., *Yeni Bir Su Politikasına Doğru*, Sosyal Değişim Derneği, İstanbul, 2011.

İslam, B., *Ekoloji Terimleri Sözlüğü*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Janakarajan, S., Zérah, M.H., Llorente, M., “Urban water conflicts in Indian cities: Man-made scarcity as a critical factor”, *Madras Institute of Development Working Paper No. 196*, (2006), <http://www.dfid.gov.uk> (erişim tarihi: 23 Eylül 2011).

Johannesburg Declaration on Sustainable Development, 2002, http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/POI_PD.htm (erişim tarihi: 29 Nisan 2012).

Juhasz, A., “Bolivian Water War Presents Alternative to the Globalization of Water”, tarihsiz, <http://www.ifg.org/analysis/reports/cochabamba.html> (erişim tarihi: 01 Haziran 2012).

K. Özdünç, H., “Avrupa Birliği’nde Su Politikaları”, *Su Yönetimi. Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, der. Çınar T. ve Özdiñç H.K., 145-178, Memleket Yayınları, Ankara, 2006.

Kaboğlu, İ.Ö., *Özgürlükler Hukuku. İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*, Afa, İstanbul, 1998.

Kaika, M., “The Water Framework Directive: A new Directive for the Chancing Social, Political and Economic European Framework”, *European Planning Studies*, Vol. 11, No. 3, (2003), 299-316.

Kala, P., “In the Spaces of Erasure: Globalisation, Resistance and Narmada River”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 36, No. 22, (2001), 1991-2002.

Kalouche, F., Mielants, E., *Dünya Sisteminin ve Sistem Karşıtı Hareketlerin Dönüşümü: 1968-2005*”, *Toplumsal Hareketler. 1750-2005*, der. Martin W.G., 219-282, Versus, İstanbul, 2008.

Karaca, E., “Hopa'da Gaz Bombası Emekli Öğretmeni Öldürdü”, 31 Mayıs 2011, <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/130381-hopada-gaz-bombasi-emekli-ogretmeni-oldurdu> (erişim tarihi: 20 Aralık 2011).

Karahanoğulları, O., “Fransa’da Kamu Yönetimi”, *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri*, Der. Güler B.A. v.d., 39-168, İmge Kitabevi, Ankara, 2009.

Karpat, K., Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Kartal, F., “Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet”, Su Politikaları Kongresi Bildiri Kitabı, TMMOB, Ankara, 2006.

Khandekar, N., “Campaign to protest privatisation of water”, 03.03.2012, <http://www.hindustantimes.com/India-news/NewDelhi/Campaign-to-protest-privatisation-of-water/Article1-820438.aspx> (erişim tarihi: 05 Haziran 2012).

Kirkpatrick, C., Parker, D., “Domestic Regulation and the WTO : The case of water services in developing countries”, *World Economy*, Vol. 10, (2005), 1491-1508.

Kohl, B., “Challenges to Neoliberal Hegemony in Bolivia”, *Antipode*, (2006), 305-326.

Kohl, B., “Privatization Bolivian Style: A Cautionary Tale”, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 28, No. 4, (2004), 893-908.

Kongar, E., 21. Yüzyılda Türkiye. 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998 (6. basım).

Kökalan Çımrın, F., “Küresel Sosyal Hareketler: Çokluk mu?”, (2009), <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi33.pdf> (erişim tarihi: 17 Şubat 2012).

Kriesi, H., “The Organizational structure of new social movements in a political context”, *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*, der. McAdam, D., McCarthy, J.D., Zald, M.N., 152-184, Cambridge University Press, New York, 2008.

Kumar, R., Singh, R.D., Sharma, K.D., “Water Resources of India”, *Current Science*, Vol. 89. No. 5, (2005), 794-811.

Küçük, İ., “Suya KHK Gölgesi Düştü”, *Cumhuriyet Enerji*, Vol. 26, (6 Aralık 2011).

Kyoto Water Declaration, 2003, <http://www.worldwatercouncil.org/index.php?id=17&L=0%252522onfocta> (erişim tarihi: 28 Haziran 2010).

Laclau, E., Mouffe, C., “Post-Marxism without Apologies”, *New Left Review*, Vol. 166, (1987), 79-106.

Large Dams on the Narmada River, <http://www.narmada.org/nvdp.dams/> (erişim tarihi: 02 Kasım 2011).

Le Bon, G., *The Crowd: A Study of the Popular Mind*, Batoche Books, Ontario, 2001.

Le Prestre, P., Protection de l'environnement et relations internationales, Armand Colin, Paris, 2005.

Lebowitz, M., Sosyalist Alternatif. Gerçek İnsani Gelişim, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

Lecomte, J.P., Sociologie Politique, Gualino Editeur, Paris, 2005.

Lettre d'observations définitives du 16 avril 2003 sur la gestion des services de l'eau et de l'assainissement de la ville de Grenoble au cours des exercices 1995 et suivants - Chambre régionale des comptes Rhône-Alpes, <http://www.cace.fr/jurisprudence/rets/eausagecours38/chambre/crc16042003.html#titre32> (erişim tarihi: 13 Aralık 2011).

Liotta, P.H., "Introduction- Environmental Change and Human Security: Recognizing and acting on hazard impacts", P.H. Liotta et al. (eds.), Environmental Change and Human Security, Springer, Dordrecht, 2008.

Lobina E., Cochabamba- Water War, PSIRU Reports, London, 2000.

Lobina, E., "D21: Watertime case study- Grenoble, France", 2006, http://www.watertime.net/wt_cs_cit_ncr.html#France (erişim tarihi: 13 Aralık 2011).

Lobina, E., Hall, D., "Experience with private sector participation in Grenoble, France, and lessons on strengthening public water operations", Utilities Policy, No. 15, (2007), 93-109.

Lobina, E., Hall, D., "Public Sector Alternatives to Water Supply and Sewerage Privatisation: Case Studies", Water Resources Development, Vol. 16, (2000), 35-55.

Loi n° 64-1245 du 16 décembre 1964 relative au régime et à la répartition des eaux et à la lutte contre leur pollution, <http://admi.net/jo/loi64-1245.html> (erişim tarihi: 28 Kasım 2011).

Loi n° 92-3 du 03/01/92 sur l'eau, http://www.ineris.fr/aida/?q=consult_doc/consultation/2.250.190.28.8.147 (erişim tarihi: 28 Kasım 2011).

Lorrain, D., "İstanbul: le 5e forum mondial de l'eau", Flux, No. 76/77, (2009), 135-137.

Lupton, S., Bauby, P., "Quelles évolutions pour le service public français face aux directives européen?", L'eau mondialisée. La gouvernance en question, der. Schneier-Madanés G., 109-128, La Découverte, Paris, 2010.

MacCarty, J.D., Zald, M.M., "Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory", The American Journal of Sociology, Vol. 82, No. 6, (1977), 1212-1241.

Marin, P., Public Private Partnership for Urban Water Utilities, The World Bank Publication, New York, 2009.

Marrakech Declaration, 1997, <http://www.ielrc.org/content/e9712.pdf> (erişim tarihi: 25 Ocak 2008).

Martinez E., Garcia, A., “What is “Neo-Liberalism”?”, 2000, <http://www.globalexchange.org/campaigns/econ101/neoliberalDefined.html> (erişim tarihi: 20 Temmuz 2012).

Marvin S. ve Laurie N., “An Emerging Logic of Urban Water Management, Cochabamba, Bolivia”, *Urban Studies*, Vol. 36, No. 2, (1999), 341-357.

Marx, K., *Manifeste du Parti Communiste*, Editions 10/18, Paris, 1998.

Marx, K., *Revolution et Socialisme* (pages choisies, traduites et présentées par Maximilien Rubel), Petite Bibliothèque Payot, Paris, 2008.

Marxists Internet Archive, “The International Working Men’s Association, General Rules (1864), <http://www.marxists.org/archive//marx/iwma/documents/1864/rules.htm> (erişim tarihi: 02 Temmuz 2012).

Massiah, G., “Le mouvement citoyen mondial”, *Mouvements*, No. 25, (2003), 12-30.

McAdam, D., McCarthy, J.D., Zald, M.N., (der.), *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*, Cambridge University Press, New York, 2008.

McCully, P., “Expensive and Dirty Hydro”, *Power Economics*, 2000, <http://www.internationalrivers.org/expensive-and-dirty-hydro> (erişim tarihi: 30 Mayıs 2012).

McCully, P., “Sardar Sarovar Project. An overview”, 1994, <http://www.narmada.org/sardar-sarovar/irnooverview940525.html> (erişim tarihi: 17 Kasım 2011).

McGrew, A., “Globalization and Global Politics”, 19-40, *The Globalization of World*

Mélançon, S., *La Guerre de l'Eau de Cochabamba, Bolivie : Un Problème Géopolitique et de Territorialité* (basılmamış yüksek lisans tezi), Université Laval Département de Géographie, Quebec, 2005.

Melucci, A., “Individualisation et globalisation”, *Cahiers de recherche sociologique*, No. 24, (1995), 185-204.

Millenium Development Goals, <http://www.un.org/millenniumgoals/> (erişim tarihi: 15 Nisan 2012).

Millennium Development Goals Report 2010, New York, United Nations, 2010, <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG%20Report%202010%20En%20r15%20-low%20res%2020100615%20-.pdf#page=60> (erişim tarihi: 11 Haziran 2011).

Milliyet, “‘Su akar, Türk bakar’ sözü artık geçerli değil”, 27 Mart 2011.

Ministère de l’intérieur, Infos migrations, http://www.immigration.gouv.fr/spip.php?page=dossiers_det_res&numrubrique=232&numarticle=1855 (erişim tarihi: 05 Aralık 2011).

Ministerial Declaration of The Hague on the Water Security in the 21st Century, 2000, http://www.idhc.org/esp/documents/Agua/Second_World_Water_Forum%5B1%5D.pdf (erişim tarihi: 12 Nisan 2011).

Ministerio de Medio Ambiente y Aqua, “Consejo Interinstitucional del Agua”, <http://www.mmaya.gob.bo/#> (erişim tarihi: 20 Haziran 2012).

Ministry of Water Resources (a), “Brief Note on Organisational History of Ministry of Water Resources”, <http://wrmin.nic.in/index2.asp?sublinkid=542&langid=1&slid=283> (erişim tarihi: 02 Kasım 2011).

Ministry of Water Resources (b), “Functions”, <http://mowr.gov.in/index2.asp?sublinkid=531&langid=1&slid=284> (erişim tarihi: 02 Kasım 2011).

Ministry of Water Resources (c), National Water Policy, New Delhi, 2002.

Ministry of Water Resources (d), Narmada Water Disputes Tribunal (October 1969), <http://wrmin.nic.in/index3.asp?subsublinkid=754&langid=1&sslid=392> (erişim tarihi: 02 Kasım 2011)

Mitchell, P., “World Water Commission recommends privatisation of water supplies”, <http://www.wsws.org/articles/2000/mar2000/wat-m20.shtml> (erişim tarihi: 30 Nisan 2012).

Mitra, S. K., “Politics in India”, Comparative Politics Today, Der. Almond G.A. vd., 631-684, Pearson Longman, 2006.

Mittelman, J.H., Chin, C.B.N., “Conceptualizing resistance to globalization”, The Global Resistance Movement, der. Amore L., Routledge, New York, 2005.

Munoz, J.A., “Protest and Human Rights Networks: The Case of Zapatista Movement”, Sociology Compass, Vol. 2, No. 3, (2008), 1045-1058.

Navdanya, An Overview, <http://www.navdanya.org/about-us/overview> (erişim tarihi: 09 Temmuz 2012).

Neveu, E., Sociologie des mouvements sociaux, La Découverte, Paris, 2005.

New Delhi Statement, Global Consultation on Safe Water and Sanitation, (1990), <http://www.ielrc.org/content/e9005.pdf> (erişim tarihi: 20 Nisan 2012).

Nicholas, A.W., *Social and Political Movements*, Annual Review of Anthropology, Vol. 2 (1973), 63-84.

Nilsen, A. G., "On New Social Movements and "The Reinvention of India"", Forum for Development Studies, No. 2, (2007), 271-293.

Ntvmsnbc, "Büyük Anadolu Yürüyüşü", 04 Nisan 2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25199193/> (erişim tarihi: 21 Aralık 2011).

Oberschall, A., *Social Conflict and Social Movements*, Prentice-Hall, New Jersey, 1973.

Observatoire des inégalités, "L'évolution des inégalités des revenus en France", 2011, <http://www.inegalitesfr/spip.php?article632> (erişim tarihi: 06 Aralık 2011).

Occupy Wall Street, <http://occupywallst.org/> (erişim tarihi: 15 Nisan 2012).

Odum, E.P., Barrett, G.W., *Ekolojinin Temel İlkeleri*, Palme Yayıncılık, Ankara, 2008.

Office International de l'Eau, *Organisation de la gestion de l'eau en France*, 2009, http://www.eaufrance.fr/IMG/pdf/OIEau_-_Gestion_de_l_eau_en_France.pdf (erişim tarihi: 19 Haziran 2012).

Oki, T., "Global Water Issues Today and Future Perspectives", *Asia-Pacific Review*, Vol. 10, No. 2, 60-77.

Omvedt, G., "Ecology and Social Movements", *Economic and Political Weekly*, Vol. 19, No. 44, (1984), 1865-1867.

Ostrom, E., v.d., "Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges", *Science*, Vol. 284, (1999), 278-282.

Oxfam, "Oscar Olivera", *Globo*, No. 2, (2003).

Ökmen, M., "Politika ve Çevre", 327-368, *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar* (ed.: M. Marın, U. Yıldırım), Beta Basım, İstanbul, 2004.

Öymen, A., "Hopa Olayları", *Radikal*, 03 Haziran 2011.

Özen, H., "Bergama Mücadelesi: Doğuşu, Gelişimi ve Sonuçları", *Atılım Üniversitesi Kütüphanesi e-Bülten*, Vol. 14, (2008), 1-14, <http://acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/8/> (erişim tarihi: 19 Aralık 2011).

Özgentürk, J., "Hasankeyf'i Yutacak Ilısu Barajı'na Tescil", *Radikal*, 06 Haziran 2012.

Öztunalı Kayır, G., "Fransa Su Yönetimine Genel Bakış", *Su Yönetimi. Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, der. Çınar T. ve Özdiñç H.K., Memleket Yayınları, Ankara, 2006.

Öztunalı Kayır, G., Akıllı, H., “Antalya Su Hizmetlerinde Özelleştirme”, Su Yönetimi. Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri, Der. Çınar T. Ve Özdiñç H.K., 317-365, Memleket Yayınları, Ankara, 2006.

Pacte d’Istanbul pour l’Eau, 2009, <http://content.worldwaterforum5.org/files/Political Process/Pacte%20Istanbul%20pour%20lEau.pdf> (erişim tarihi: 16 Mayıs 2012).

Paquerot, S., “De l’intuition à la précision conceptuelle, les différentes perceptions du/des biens public/s à l’échelle mondiale: l’exemple de l’eau douce”, paper presented at “Global Flows, Dissent and Diversity : the New Agenda” Colloquium, 14-15 May 2004, Montréal.

Paquerot, S., “Quel droit international pour l’eau douce?”, Pour, No 185, (2005), 104-110.

Paquerot, S., Le Statut des ressources vitales en droit internationales. Essai sur le concept de patrimoine commun de l’humanité, Bruylant, Bruxelles, 2002.

Paquin, M. et all., Les accords sur l’investissement et les services et la gestion se l’eau dans les pays en développement, UNISFERA, 2004.

Parekh, P., “Barajlar: Isınan Dünyada Yanlış Bir Seçim”, 2010, <http://www.suhakki.org/2010/06/barajlar-isinan-dunyada-yanlis-bir-secim/> (erişim tarihi: 24 Temmuz 2012).

Petit, S., “Du “modele français” a l’émergence d’un “modele mondialisé”: le partenariat public-privé (PPP)”, L’eau mondialisée. La gouvernance en question, der. Schneier-Madanes G., 163-175, La Découverte, Paris, 2010.

Petitjean, O., “France: de la gestion privée a la remunicipalisation de l’eau?”, 2009, <http://www.partagedeseaux.info/article163.html> (erişim tarihi: 09 Aralık 2011).

Petitjean, O., “La “guerre de l’eau” à Cochabamba”, <http://www.partagedeseaux.info/article47.html> (erişim tarihi: 15 Nisan 2004).

Petras, J., Küreselleşme ve Direniş, Mephisto, İstanbul, 2004.

Petrella, R., “Le Manifeste de l’Eau pour un contrat mondial”, 1998, http://www.waternunc.com/fr/manifeste_eau.htm (erişim tarihi: 01 Haziran 2012).

Petrella, R., « L’Eau, bien commun public, Alternatives à la « pétrolisation » de l’eau », <http://www.france.attac.org/spip.php?article2885> (erişim tarihi: 30 Eylül 2010).

Pichardo, N.A., “New Social Movements: A Critical Review”, Annual Review of Sociologie, Vol. 23, (1997), 411-430.

Plan Nacional de Saneamiento Básico 2009-2015, Ministerio de Medio Ambiente y Agua, p.7, http://www.mmaya.gob.bo/documentos/pnsb_final.pdf, (Erişim 7 Temmuz 2011).

Plan of the Implementation of the World Summit on Sustainable Development, 2002, http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf (erişim tarihi: 29 Nisan 2012).

Ponting, C., Dünyanın Yeşil Tarihi. Çevre ve Büyük Uygarlıkların Çöküşü, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2008.

Position Paper of La Via Campesina, 2012, <http://viacampesina.org/en/> (erişim tarihi: 06 Haziran 2012).

Poupea, F., “Défis et Conflits de la Remunicipalisation de l’Eau”, Revue Tiers Monde, No. 203, (2010), pp. 41-60.

Provost, C., “World Water Forum declaration falls short on human rights, claim experts”, 14.03.2012, <http://www.guardian.co.uk/global-development/2012/mar/14/world-water-forum-declaration-human-rights> (erişim tarihi: 16 Mayıs 2012).

Raby, D.L., Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.

Radikal, Hopa'da tutuklu yok ama yeni bir dava var, 17 Aralık 2011.

Rajagopal, B., Limits of LAw in the Counter-Hegemonic Globalizatin. The Indian Supreme Court and Narmada Valley struggle, Center for the Study of Law and Governance, New Delhi, 2004.

Raman, K.R., “Transverse Solidarity: Water, Power, and Resistance”, Review of Radical Political Economics, Vol. 42, No. 2, (2010), 251-268.

Rasi Salai Declaration, 2003, <http://www.internationalrivers.org/rasi-salai-declaration> (erişim tarihi: 31 Mayıs 2012).

Recommendations for Action, Water -A Key to Sustainable Development, International Conference on Freshwater, Bonn, 3-7 December 200, <http://www.earthsummit2002.org/ic/freshwater/Bonn%20Recommendations.pdf> (erişim tarihi: 19 Mayıs 2010).

REG, “Notre métier. L’objectif de la Régie des Eauxde Grenblo”, <http://www.reg-grenoble.fr/espacepublic/LaREG/notremétier/tabid/107/language/fr-FR/Default.aspx> (erişim tarihi: 14 Aralık 2011).

Report of Independent Review (Morse Committee), <http://narmada.aidindia.org/content/view/52/1/> (erişim tarihi: 16 Kasım 2011).

Report of International Conference on Population and Development, 1994, <http://www.un.org/popin/icpd/conference/offeng/poa.html> (erişim tarihi: 27 Nisan 2012).

Report of the Sub-Commission on the Promotion and the Protection of Human Rights, 58th Session, Geneva, 7-25 August 2006.

Report of the World Summit for Social Development, 1995, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/116/51/PDF/N9511651.pdf?OpenElement> (erişim tarihi: 27 Nisan 2012).

República del Bolivia Constitución de 2009, <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Bolivia/bolivia09.html>, (Erişim 15 Haziran 2011).

Rızvanoğlu, K., Mahmutoğlu, V., “Küreselleşen Dünyada Yerel Muhalefet için Alternatif bir Buluşma Alanı: Yerel Web Siteleri”, Proc. 1st International Congress on Social and Economic Issues Shaping the World’s Future: New Global Dialogue, 2009, 1748-1761.

Richard, S., Rieu, T., “Vers une gouvernance locale de l’eau en France : analyse d’une recomposition de l’action publique à partir de l’expérience du schéma d’aménagement et de gestion de l’eau (SAGE) de la rivière Drôme en France”, Vertigo - la revue électronique en sciences de l’environnement, Vol. 9, No. 1, 2009, <http://vertigo.revues.org/8306> ; DOI : 10.4000/vertigo.8306 (erişim tarihi: 28 Kasım 2011).

Richards, M.D., Dünya Tarihinde Devrimler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

Rivers, Government of India Ministry of Water Ressources <http://wrmin.nic.in/index3.asp?subsublinkid=818&langid=1&sslid=327> (erişim tarihi: 17 Kasım 2011).

Robertson, R., “Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity”, Global Modernities, der. Featherstone M., Lash S., Robertson R., Sage Publication, London, 1997.

Romi, R., Droit et administration de l’environnement, Montchretien, Paris, 2007.

Rosanvallon, P., La Société des égaux, Seuil, Paris, 2011.

Roskin, M.G., Çağdaş Devlet Sistemleri. Siyaset, Coğrafya, Kültür, Liberte, Ankara, 2009.

Routledge, P., “Voices of the dammed: discursive resistance amidst erasure in the Narmada Valley, India”, Political Geography, No. 22, (2003), 243-270.

Roy, A., The Greater Common Good, <http://www.narmada.org/gcg/gcg.html> (erişim tarihi 15 Kasım 2011).

Ruet, J., Gambiez, M., Lacour, E., “Private appropriation of resources: Impact of peri-urban farmers selling water to Chennai Metropolitan Water Board”, Cities, Vol. 24, No. 2, (2007), 110-121.

Salman, S.M.A., "From Marrakech through The Hague to Kyoto: Has the Global Debate on Water Reached a Dead End? Part One", *Water International*, Vol. 28, No. 4, (2003), 491-500.

Sanabria, H., "Consolidating States, Restructuring Economies, and Confronting Workers and Peasants: The Antinomies of Bolivian Neoliberalism", *Society for Comparative Studies in Society and History*, Vol. 41, No. 3, (1999), 535-562.

Sander, O., *Siyasi Tarih. İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

Sander, O., *Siyasi Tarih. 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Sav, Ö., "Su Hakkı", *TBB Dergisi*, Vol. 68, (2007), 343-359.

Schain, M.A., "Politics in France", *Comparative Politics Today*, Der. Almond G.A. vd., 203-255, Pearson Longman, New York, 2006.

SchNEWS, "Ken Saro-Wiwa Rememberes as Oil Conflict Continues", 11 Kasım 2005, <http://www.schnews.org.uk/archive/news520.htm> (erişim tarihi: 28 Temmuz 2012).

Shiva, V., "Earth Democracy: Beyond Dead Democracy and Killing Economies", *Capitalism, Nature, Socialism*, Vol. 21, No. 1, (2010), 83-95.

Shiva, V., "Resisting Water Privatisation, Building Water Democracy", *World Water Forum in Mexico*, (2006), <http://www.globalalternative.org/downloads/shiva-water.pdf> (erişim tarihi: 03 Ekim 2011).

Shiva, V., Jafri, A.H., Jalees, K., "GANGA is not for sale", *In Motion Magazine*, 20 October 2002, <http://www.inmotionmagazine.com> (erişim tarihi: 23 Eylül 2011).

Shiva, V., *Su Savaşları*, Bgst Yayınları, İstanbul, 2007.

Sil, R., "India", *Comparative Politics. Interests, Identities, and Institutions in a Changing Global Order*, der. Kopstein J. ve Lichbach M., 343-392, Cambridge University Press, New York, 2005.

Smets, H., *Droit à l'Eau*, Conseil Européen du Droit de l'Environnement, 2002.

Smith, A.M., *Laclau and Mouffe: The Radical Democratic Imaginary*, Routledge, London, 1998.

Snow, D.A., Rochford Jr., E.B., Worden, S.K., Benford, R.D., "Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation", *American Sociological Review*, Vol. 51, No. 5, (1986), 464-481.

SoL, “İşsizlik gerçekte ne düzeyde?”, 15 Aralık 2011.

Sommier, I., *Le Renouveau des mouvements contestataires: à l’heure de mondialisation*, Flammarion, Paris, 2003.

Spronk S., “Roots of Resistance to Urban Water Privatization in Bolivia: The ‘New Working Class,’ the Crisis of Neoliberalism, and Public Services”, *International Labor and Working-Class History*, No 71, 2007, 8-28.

Status Report on Integrated Water Resources Management and Water Efficiency Plans, UN-Water, 2008.

STHP, “Suyuna, Toprağına, Ormanına, Emeğine Sahip Çıkanlar Buluşuyor Forumu Sonuç Deklarasyonu”, 2010, <http://sthp.org/images/sonuc%20deklarasyonu.pdf> (erişim tarihi: 26 Haziran 2012).

STHP, “Yaşam Alanlarını, Yaşamı Savunanlar Buluşuyor Mücadeleler Birleşiyor Sonuç Bildirgesi”, 2012, <http://sthp.org/index.php> (erişim tarihi: 26 Haziran 2012).

Su Politik, “TOBB ve TEMA tarafından ortaklaşa hazırlanan Kasım 2010 tarihli Su Kanunu Tasarısı Taslağının Eleştirisi”, 2011, http://www.supolitik.org/TOBB_TEMA_Su_Kanunu_Taslagi_Elestirisi.htm (erişim tarihi: 18 Aralık 2011).

Su ve DSİ, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009.

Subramanian, C.N., “Marxism and the Working Class Movement and the Issues Raised by the Narmada Bachao Andolan”, (1997), <http://www.revolutionarydemocracy.org/rdv3n1/narmada.htm> (erişim tarihi: 15 Kasım 2011).

Suyun Savunması Bildirisi, 2006, http://alternatifforumu.org/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=31 (erişim tarihi: 02 Haziran 2012).

Swain, A., *Managing Water Conflict. Asia, Africa and the Middle East*, Routledge, London, 2004.

Swain, A., *Struggle Against the State. Social Network and Protest Mobilization in India*, Ashgate Publication, Farnham, 2010.

Swingewood, A., *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010.

Şan, M., “Yargı ‘Dur’ Diyor, HES’ler çoğalıyor”, 22 Kasım 2005, http://derelerinkardesligi.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=9 (erişim tarihi: 19 Aralık 2011).

Taithe, A., *L’Eau. Un bien? Un droit?*, UNICOMM, Paris, 2008.

Tapia L., “Bolivia: The Left and the Social Movements”, der. Patrick Barrett vd., *The New Latin American Left: Utopia Reborn*, London, Pluto Press, 2008, 215-231.

Tarrow, S., “Köklü Kozmopolitler ve Ulusötesi Aktivistler”, *Toplumsal Hareketler*, der. Çetinkaya Y.D., 113-141, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Tarrow, S., *Power in Movement. Social movements and contentious politics*, Cambridge Press, New York, 2011.

Taylor, P., Curtis, D., “The United Nations”, *The Globalization of World Politics*, der. Baylis J. ve S. Smith, Oxford University Press, New York, 2005.

The Constitution of India, http://india.gov.in/govt/documents/english/coi_part_full.pdf (erişim tarihi: 17 Kasım 2011).

The Democracy Center, “Bechtel vs. Bolivia. Cochabamba’s Water Bills from Bechtel”, http://democracyctr.org/bolivia/investigations/water/waterbills_index.htm (erişim: 13.09.2011).

The Dublin Statement on Water and Sustainable Development, (1992), <http://www.wmo.int/pages/prog/hwarp/documents/english/icwedece.html> (erişim tarihi: 17 Şubat 2010).

The New York Times, “Shell to pay \$ 15.5 Million to Settle Nigerian Case”, 8 Haziran 2009, http://www.nytimes.com/2009/06/09/business/global/09shell.html?_r=2&partner=rss&emc=rss (erişim tarihi: 28 Temmuz 2012).

The Right to Water, The Human Rights Fact Sheet no.35, UN High Commissioner for Human Rights, (2010), <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet35en.pdf> (erişim tarihi: 12 Temmuz 2011).

The Right to Water: From Concept to Implementation, Marseilles, World Water Council, 2006.

The World Bank Water, <http://water.worldbank.org/about-us> (erişim tarihi: 17 Mayıs 2012).

The World Bank, <http://www.worldbank.org/> (erişim tarihi: 16 Mayıs 2012).

The World Factbook- India, CIA, 2011, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html> (erişim: 19 Ekim 2011).

The World Factbook-Bolivia, 2011, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bl.html> (erişim: 15.09.2011).

The World Factbook-Turkey, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> (erişim tarihi: 18 Aralık 2011).

The WTO is not after your water, http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gats_factfiction8_e.htm (erişim tarihi: 21 Mayıs 2012).

Tilly, C, Tarrow, S., *Politique(s) du Conflit. De la grève à la révolution*, Sciences Po., Paris, 2008.

Tilly, C., Tarrow, S., McAdam, D., *Dynamics of Contention*, Cambridge University Press, New York, 2001.

Tilly, C., “Toplumsal Hareketler 21. Yüzyıla Giriyor”, *Toplumsal Hareketler*, der. Çetinkaya Y.D., 143-187, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Tilly, C., *Demokrasi*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011.

Tilly, C., *Toplumsal Hareketler*, Babil Yayınları, İstanbul, 2008.

Timur, T., *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

TMMOB, “Dünya Alternatif Su Forumu Çalışmaları”, 15.04.2009, www.tmmob.org.tr/resimler/ekler/8d6f58ab0dafbb8_ek.doc?tipi=12... (erişim tarihi: 26 Haziran 2012).

Tortajada, C., *International Conference on Freshwater, Conference Report*, 2001, <http://www.thirdworldcentre.org/freshwater.PDF> (erişim tarihi: 27 Nisan 2012).

Touraine, A., “Les mouvements sociaux: objet particulier ou problème central de l'analyse sociologique?”, *Revue française de sociologie*, Vol. 25, No. 1, (1984), 3-19.

Touraine, A., *Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, YKY-Cogito, İstanbul, 2011.

Touraine, A., *Modernliğin Eleştirisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Touraine, A., *Sociologie de l'Action*, Editions du Seuil, Paris, 1965.

Touraine, A., *La Voix et le Regard*, Editions du Seuil, Paris, 1978, http://www.uqac.ca/Classiques_des_sciences_sociales/ (erişim tarihi: 07 Ocak 2012).

TUİK, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2010 Yılı Sonuçları*, 2011, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8428> (erişim tarihi: 18 Aralık 2011).

Turkey Country Report (Prepared for 3rd World Water Forum), World Water Council, Ankara, 2003.

Turkey's Water Privatisation Plans, <http://www.corporateeurope.org/turkeys-water-privatisation-plans> (erişim tarihi: 17 Aralık 2011).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (erişim tarihi: 15 Aralık 2011).

Türkiye Su Meclisi (a), "Anadolu Meclis Önünde Buluştu", <http://www.turkiyesumeclisi.net/> (erişim tarihi: 21 Aralık 2011).

Türkiye Su Meclisi (b), "Biz Kimiz?", <http://www.turkiyesumeclisi.net/hakk305m305zda.html> (erişim tarihi: 18 Aralık 2011).

U.S. Department of State, "Background: Bolivia", <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35751.htm> (erişim: 15.09.2011).

Uhel M., "Résistances et alternatives à la marchandisation de l'eau. Les mouvements sociaux à l'épreuve des échelles du pouvoir", *Revue Pandora*, No. 8, 2009, ???.

UN, UN at a Glance, <http://www.un.org/en/aboutun/index.shtml> (erişim tarihi: 26 Nisan 2012).

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights' General Comment No. 15, 29th Session, Geneva, 11-29 November 2002, [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94/\\$FILE/G0340229.pdf](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94/$FILE/G0340229.pdf), (erişim tarihi: 28 Haziran 2011).

UN General Assembly 108th Plenary Meeting, 26 July 2010, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/466/29/PDF/N1046629.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 24 Aralık 2011).

UN Human Rights Office of the High Commissioner of the Human Rights, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/WaterAndSanitation/SRWater/Pages/SRWaterIndex.aspx> (erişim tarihi: 13 Temmuz 2011).

UN Millenium Declaration, UN General Assembly, 18 September 2000, <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf> (erişim tarihi: 15 Nisan 2012).

UN General Assembly Resolution A/66/L.56, 2012, The Future We Want, 24 Temmuz 2012, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/436/88/PDF/N1243688.pdf?OpenElement> (erişim tarihi: 28 Temmuz 2012).

UN Water Conference Resolutions, <http://www.ielrc.org/content/e7701.pdf> (erişim tarihi: 11 Temmuz 2011).

UN Water Statistics, Drinking Water and Sanitation, http://www.unwater.org/statistics_san.html, (erişim tarihi: 11 Temmuz 2011).

UN Water Statistics: Water Resources, http://www.unwater.org/statistics_res.html (erişim tarihi: 11 Temmuz 2011).

UN Water Statistics: Water Use, http://www.unwater.org/statistics_use.html (erişim tarihi: 26 Nisan 2012).

UNESCO World Water Assessment Programme, http://www.unesco.org/water/wwap/facts_figures/basic_needs.shtml, (erişim tarihi: 28 Haziran 2011).

UN-HABITAT, Water and Sanitation in the World Citie's, 2003, <http://ww2.unhabitat.org/mediacentre/documents/wwf13.pdf> (erişim: 08 Eylül 2011).

Ülkü, H., “Türkiye’de Belediyecilik Hizmetlerinde Faaliyet Gösteren Uluslararası Şirketler Ve Yerel Yatırımların Finansmanı”, <http://www.hakkiulku.com.tr/detay.asp?/229/Arsiv/turkiye8217de-belediyecilik-hizmetlerinde-faaliyet-gosteren-uluslararası-sirketler-ve-yerel-yatirimlarin-finansmani-> (erişim tarihi: 07 Haziran 2010).

Ünver, İ.H.O., Gupta, R.K., “The Effects of Large Dams on Environment and Human Welfare: The Experience of Southeast Anatolian Project, Turkey”, Water Resources Management. Crosscutting Issues, der. Ünver İ.H.O. ve Gupta R.K., METU Press, Ankara, 2002.

Üstel, F., Yurttaşlık ve Demokrasi, Dost Kitabevi, Ankara, 1999.

Varin, K., “Dossier Eau- Le service public de l’eau en France”, <http://www.globenet.org/aitec/chantiers/sp/eau/SPeauFrance.html> (erişim tarihi: 29 Kasım 2011).

Varol, M., “Kuramda ve Gerçeklikte Yurttaş”, Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, der. Bilgin N., Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, 131-139.

Vie Publique, “La complexité de l’organisation territoriale française et ses conséquences”, 2011, <http://www.vie-publique.fr/decouverte-institutions/institutions/approfondissements/complexite-organisation-territoriale-francaise-ses-consequences.html> (erişim tarihi: 05 Aralık 2011).

Virtual Water Trade, Proceedings of the International Expert Meeting on Virtual Water Trade, der. Hoekstra A.Y., 2003, <http://www.waterfootprint.org/Reports/Report12.pdf> (erişim tarihi: 07 Haziran 2012).

Walker-Leigh, V., "People's Water Forum Urges World Water Parliament", 2003, <http://www.ens-newswire.com/ens/mar2003/2003-03-24-01.html> (erişim tarihi: 31 Mayıs 2012).

Wallerstein, I., "New Revolts Against the System", *New Left Review*, No: 18, (2002), <http://www.newleftreview.org/A2420> (erişim tarihi: 1 Nisan 2012).

Wallerstein, I., *Dünya-sistemleri Analizi*, bgst Yayınları, İstanbul, 2011.

Water Companies, http://waterwebster.org/companies_framebottom.htm (erişim tarihi: 25 Nisan 2012).

Water for Life Decade, <http://www.un.org/waterforlifedecade/background.shtml> (erişim tarihi: 29 Nisan 2012).

Waterhout, B., *The Institutionalisation of European Social Planning*, IOS Press, Amsterdam, 2008.

Water Partnership Programme (WPP), <http://water.worldbank.org/wpp> (erişim tarihi: 17 Mayıs 2012).

Water Resources Sector Strategy, The World Bank, Washington, DC, 2004.

WaterWiki, "Bolivia- Country Profile", <http://waterwiki.net/index.php/Bolivia> (erişim 23 Ağustos 2011).

Weber, J. R., "Dynamite in the Mines and Bloody Urban Clashes: Contradiction, Conflict and the Limits of Reform in Bolivia's Movement Towards Socialism", *Socialist Studies*, Vol. 4, No. 1, (2008), 79-117.

Weber, T., *Hugging the Trees: The Story of Chipko Movement*, Penguin Books, New Delhi, 1989.

WEHAB, *A Framework For Action on Water and Sanitation*, 2002, http://www.johannesburgsummit.org/html/documents/summit_docs/wehab_papers/wehab_water_sanitation.pdf (erişim tarihi: 18 Temmuz 2012).

What the World Social Forum is, http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=19&cd_language=2 (erişim tarihi: 11 Mart 2012).

WHO, *Human Health and Dams*, 2000, http://www.hiaconnect.edu.au/files/WHO_Submission_on_Dams.pdf (erişim tarihi: 24 Temmuz 2012).

WHO, *Progress on Sanitation and Drinking Water, 2010 Update*, WHO and UNICEF, 2010.

WHO, “Sanitation”, <http://www.who.int/topics/sanitation/en/> (erişim tarihi: 23 Temmuz 2012).

Wood, E.M., Kapitalizm Demokrasiye Karşı, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

Wood, E.M., Marx’a Dönüş, Kalkedon, İstanbul, 2007.

Wood, E.M., Sınıftan Kaçış. Yenin “Hakiki” Sosyalizm, Yordam Kitap, İstanbul, 2006.

World Bank, Water Resource Management Report, Washington D.C., 1993.

World Social Forum, Charter of Principles, http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=4&cd_language=2 (erişim tarihi: 11 Mart 2012).

World Water Action- Overview, 2003, http://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/wwc/Library/WWActions/WWA_overview_en.pdf (erişim tarihi: 07 Haziran 2012).

World Water Vision Commission Report: A Water Secure World. Vision for Life, Water and Environment, 2000, http://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/wwc/Library/Publications_and_reports/Visions/CommissionReport.pdf (erişim tarihi: 30 Nisan 2012).

World Water Vision: Making Water Everybody’s Business, Earthscan, London, 2000, <http://www.worldwatercouncil.org/index.php?id=961> (erişim tarihi: 30 Nisan 2012).

WTO, “The WTO Agreements”, 2012 (a), http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr03_e.htm (erişim tarihi: 25 Nisan 2012).

WTO, “WTO legal texts”, 2012 (b), http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/legal_e.htm#services (erişim tarihi: 29 Temmuz 2012).

WWC, Water on the International Agenda, <http://www.worldwatercouncil.org/index.php?id=708> (erişim tarihi: 16 Mart 2009).

WWF-India, A Directory of Environmental NGOs in India 2008-09, http://www.wwfindia.org/about_wwf/enablers/igcmc/ngo_directory.cfm (erişim tarihi: 16 Kasım 2011).

Yerasimos, S., Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye III. 1. Dünya Savaşı’ndan 1971’e, Belge Yayınları, İstanbul, 2005.

Yeşil, H., “6. Avrupa Sosyal Forumu’nun içeriden bir değerlendirmesi”, Birgün, 7 Temmuz 2010.

Yıldız, D., “Su Hakkı Neden Öne Çıktı. Su Politikaları Açısından Nasıl Bir Hak”, USİAD Bildiren, Vol. 49, (2012), 20-21.

Yılmaz, G., Suyun Metalaşması, SAV, İstanbul, 2009.

Yüksel, I., “As a renewable energy hydropower for sustainable development”, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol. 14, (2010), 3213-19.

Zérah, M.H., “Politique et gouvernance dans le secteur de l’eau: le cas de Mumbai (Inde)”, L’eau mondialisée. La gouvernance en question, der. Schneier-Madanes G., La Découverte, Paris, 2010.

Zürcher, E.J., Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Senem ATVUR

Doğum Tarihi ve Yeri : 08/10/1981 - ANTALYA

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Antalya Koleji (1998)

Lisans Diploması : Galatasaray Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü (2004)

Yüksek Lisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi S.B.E. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (2008)

Tez Konusu : Küreselleşme Sürecinde Yerel Gündem 21 ve Çevre: Antalya Örneği

Yabancı Dil / Diller : Fransızca, İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

Makaleler :

“Küreselleşen Su. Yönetişim Sorunsalı” (Kitap Tanıtımı), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Vol. 12, No. 2, 2012, ss.191-194.

“NATO ve AB’nin Değişen Güvenlik Stratejilerinin Afganistan Örneğinde Değerlendirilmesi”, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Vol. 10, No. 19, 2010, ss. 257-285 (Sanem ÖZER ve Ceren UYSAL OĞUZ ile birlikte).

“Kongo Krizi Hakkında Bir Değerlendirme”, Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi, Vol. 1, No. 3, 2009, ss.127-147.

“Yerel Gündem 21 ve Çevre: Antalya Kent Konseyi Örneği”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Vol. 33, No. 2, 2009, ss. 231- 241.

“21. Yüzyıl İçin ABD Güvenlik Politikası ve Büyük Ortadoğu Girişimi”, Savunma Bilimleri Dergisi, Kasım 2007, Cilt 6, Sayı 2.

Bildiriler :

“Water Rights: A Vital Element of Human Security”, İstanbul Human Security Conference, 27-28 October 2011, İstanbul. (Ceren UYSAL OĞUZ ile birlikte)

“Examples of Environmental Cooperation in the Black Sea Region”, IV. Black Sea International Symposium: Conflict and Cooperation, 6-7 October 2011, Giresun. (Ceren UYSAL OĞUZ ile birlikte)

“Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Dünya Kentleri”, s. 232-242, Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008.

“Küresel İklim Değişikliğinin Bir Güvenlik Sorunu Olarak Değerlendirilmesi”, s. 458-464, Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008. (Ceren UYSAL OĞUZ ile birlikte)

İş Deneyimi

Stajlar : Antalya Sanayi ve Ticaret Odası (ATSO) AB Bilgi Bürosu (Ekim 2005-Haziran 2006)

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı (2006-2012)

E-mail : senematvur@gmail.com